

A

BANKÜGY ELMÉLETE.

KÜLÖNÖS TEKINTETTEL

A JEGYBANKKÉRDÉSRE ÉS HAZAI VISZONYAINKRA.

A PESTI HAZAI ELSŐ TAKARÉKPÉNZTÁR ÁLTAL JUTALMAZOTT MŰ.

IRTA

BEÖTHY LEÓ.

BUDAPEST,

AZ ATHENAEUM IRODALMI S NYOMD. R. TÁRS. TULAJDONA,

1875.

ELŐSZÓ.

Egy pályadíjat el nem nyerni, mivel az más munkának íteltetett oda, a szerzőre nézve lehet kellemetlen, de a munka értékére ez nem vet szükségkép árnyékot; lehet egyik jó, és a másik jobb s a relative kevésbbé jó munka, lehet absolute jó. De nem nyerni, mert a versenyző munkák egyike sem íteltetik érdemesnek a jutalomra, ez még a relative legjobbnak ítélt művet is szomorú világban tünteti fel. E sors érte a jelen munkát, mely a magyar tudományos akadémia által a bankügyet tárgyaló dolgozatra kitűzött Fáy-díjra pályázott. Hasonló ítélet, csak általánosságában ismerve, méltán költethet az olvasó közönségben kedvezőtlen elővéleményt az illető munka iránt. E körülmény szolgáljon mentségemül azon némileg szokatlan eljárásért, hogy a bíráló bizottságnak jelentéséből a munkámra vonatkozó részt itt idézem.*) Célom ezzel nem egyéb, mint az hogy a munka ellen abban tett kifogások természetének ismerete által azon kedvezőtlen elővélemény, ha lehet, ellensúlyoztassék. A bírálati jelentés szavai ezek:

»A III-ik számú és »cogito ergo sum« jeligével ellátott pályamunka tartalmát illetőleg, mondhatni, hogy az legnagyobb részt gondos munka, mely egyrésről

*) Megjelent az akadémia Értesítőjében.

arról tanuskodik, hogy a szerző bő anyagot gyűjtött és másrésről a bankügyről véleményt is képezett magának.

De találkozunk benne oly nézetekkel is, melyeket az elmélet és gyakorlat különböző irányai egyaránt nem fogadhatnak el helyeseknek.

A munka két részből áll. Az első részben behatóan tárgyalja a hitel szerepét, a hitel külön neveit, az összefüggést, a melybe a termelő, kereskedő és fogyasztó a hitel által jut.

A bankok mint a hitel tényezői tárgyalatván, a szerző által kifejtett nézetek némelyikére alapos észrevételt tehetni. Ilyen többek közt az az állítás, hogy a bankjövedelem egy bizonyos plus-a a tartalékhoz csatolatván, ezen eljárás által új concuráló alapítások meggátoltatnának. A bankok üzletei közt az előlegezést értékpapirokra kártékonynak, árukra ellenben czélszerűnek, hasznosnak tartja. Kölesönök közvetítésére nem a bankokat tartja hivatottaknak, és nem helyesli, ha pénzüintézetek egyáltalában értékpapirokat vesznek. Mit szerző munkája ezen részében mond, a gyakorlattal, de magával az elmélettel is meg nem egyeztethető.

A bankok történetében, a többi között hazai takarékpénztárainkat, mint az okszerű bankrendszer mintáit ismerteti. Részünkről, daczára azon nagy szolgáltatnak, melyet az ország takarékpénztárai a mult időkben tettek és részben ma is tesznek, nem tartjuk azok rendszerét minden kifogásnélkülinek. Az országos hitelügy érdekében ohajtjuk, hogy e kérdéssel a kormány foglalkozzék, és a törvényhozás mielőbb állapítsa meg azon rendszabályokat, melyek szükségesek a takarékpénztárak által képviselt fontos érdekek biztosítására. Amnyival inkább szükséges ez, mert a takarékpénztárak hazánkban a letéti

bankok természetét vették fel, mint ilyenek az országos hitelügyben nagy szerepet játszanak, és azért főfigyelmet érdemelnek.

Már azon körülmény, hogy szerző a váltót tárgyazó ötödik fejezetben kiemeli, miszerint a Magyarországbán leszámolás alá hozott váltók legkissebb része bir a váltó »üzleti jellegével«, takarékpénztáraink üzleti viszonyai beható kritikájára vezethette volna szerzót. Nézetünk szerint épen takarékpénztáraink helyzete teszi szükségessé, hogy számukra a jegybank kérdésének megoldása által direct források nyitassanak.

Szerző alaposan tárgyalja a 8-ik és 9-ik fejezetben a bankjegy elméletét, és mondhatni, hogy innét kezdve a munka több gondnal és alaposabban van dolgozva, mint az első rész, kivéve a currency-theoriát, a melyet különben a continentalis írók legnagyobb része teljes fontosságában és ezéjában nem ismer, miután a currency-theoriát a bankjegy kérdéssel hozza okozatos kapcsolatba.

Szerző Európa több államainak és az Egyesült észak-amerikai Államok jegybankügyét ismertetvén, csak röviden érinti az osztrák nemzeti bank viszonyát Magyarországhoz, s csak is érzületeinek ad kifejezést, és nem tárgyalja a viszony pénzügyi és közgazdasági hatását.

A XI. fejezetben, a melyben a bankjegy-kibocsátás előnyei adatnak elő, szerző azon írók nézetéhez csatlakozik, kik nem helyeslik a currency-theoriát.

A bank-fedezet tekintetében ellenzi szerző az érézfedezeti hányad megállapítását. E tekintetben az írók nézetei igen eltérők és szerző nézete mellett is számos ok szól. A banktőke nagysága tekintetében alaposan fejtegeti nézeteit. A bankok viszonyát az államokhoz helyesen tárgyalja, az egybankrendszer mellett nyilatkozik, és az

osztrák-magyar monarchia állami papírpénzéről szólván, azon nézetet fejezi ki, hogy miután az osztrák nemzeti bank jegyei jelenleg úgy sem válthatók be, kár neki oly nagy érzékszletet holtan hevertetni, feledvén azt, hogy a bank tartozik az 1862-ik évi bankakta határozatait követni, s a valutának elébb-utóbb bekövetkezendő rendezésénél a bankban letett érézérték nevezetes előnyül szolgáland.

Miután szerző a jegybankok körül támasztható kérdéseket elég kimerítően, világosan és fő részeiben helyesen ismertette, a befejezésben egy különálló állami jegybank mellett nyilatkozik, és ennek létesíthetése végett első vonalban a valuta rendezését az állampapírpénz visszavonása által tartja eszközlendőnek, oly módon, hogy a kölesönre való befizetések a megsemmisítendő papírpénz-jegyekben történhessenek. A bank tetemes érézpénzzel volna alapítandó. Nem ellenzi azonban szerző, hogy a budapesti jegybank az osztrák bank által alapíttassék, de külön társaság formájában, külön alappal, külön érézfedezzel.

Mint látszik, a gyakorlati megoldás kérdése előtt ezen szerző is határozatlan.

Mint már említve volt, ezen, a pályakérdés második momentumára vonatkozó felelet legkevésbbé sem elégíthet ki, nemesak a javaslat határozatlansága miatt, hanem még azért is, mert a főkérdések tekintetében, mint például a valuta-helyreállítás, ennek befolyása, az átmenet kel- lékei stb. nem is érintetnek.

Az előadottakból következik, hogy alulírottak a be- érkezett pályamunkák között egyiket sem tartjuk abszolút becsünek, és így a magyar tudományos Akadémia ügy-

rendének 124-dik szakasza értelmében a pályadíj odaítélését nem indítványozhatjuk.

Másrészről azonban elismerik bírálók, hogy a III. számú »Cogito ergo sum« jelgójú munka, mely a beérkezett pályamunkák közt viszonylag a legjobb dolgozat, a bankügyre vonatkozó ismeretek terjesztésére alkalmas mű; s mint ilyen, tekintve irodalmi viszonyainkat, megérdemli, hogy az, ha szerző által közrebocsáttatik, az első hazai takarékpénztár által írói tiszteletdíjban részesíttessék. Midőn bírálók e nézetet az Akadémia részéről a nevezett takarékpénztárral, melyet e részben a határozás illet, közölni kérik: részökről, csak azt az ohajtást fejezik még ki, hogy ha a munkát szerző csakugyan közrebocsátja, annak »Befejezés« czimű fejezete hagyassék el, a munkában előforduló ismertető régibb adatok újakkal pótoltassanak, és a jegybank-kérdést illetőleg Németországban most mutatkozó fontos átalakításra is kellő figyelem fordíttassék.«

Noha a tisztelt bíráló-bizottság véleménye előtt egész megadással hajlok meg, mégis el nem mulaszthatom annak néhány pontjára, nem ellenvetést, hanem egyszerű megjegyzést tenni. Mondatik két ízben, hogy szerző olyan nézeteket állít fel, melyek mind a gyakorlattal, mind az elmélettel ellenkeznek. Ez elmondható lesz minden új szempontra, minden új tanra, minden felfedezésre. Egy új elvnek sines kész tere azon elméletben, mely annak felállíttatása előtt készült; a tért benne azoban meg fogja magának csinálni, ha helyes. Ha helytelen, akkor persze nem.

Hibáztatva van továbbá az elismerésnek azon foka, melyben szerző a magyarországi takarékpénztárak működését részesíti. Erre csak azért térek ki, mivel az elis-

merést némelyek talán a Fáy-díj alapítója, az I. hazai takarékpénztár iránti hízélgésre magyarázhatnák. Reménylem hogy nem fogok kétkedéssel találkozni, midőn kinyilatkoztatom, hogy a munkának azon része, melyben takarékpénztárakról van szó, már ki volt nyomtatva mikor értesültem, hogy hasonló tárgyú munkára díj van kitézve és elhatároztam arra pályázni. Egyébiránt bizonyoságul szolgálhat, hogy az 1873-ban megjelent »Honismertető«-ben, melynek kéziratái már az előbbeni évben készek voltak, s melynek hitelügyi fejezete tőlem van, a magyarországi takarékpénztárakról, különösen szumbé állítva a később keletkezett erédit-mobilier szerű hitelintézetekkel, legalább is ugyanannyi kedvezőt mondtam mint jelen műben.

Élénken meglepett a bírálók azon nyilvánítása hogy a curreneytheoriát »a kontinentális írók legnagyobb részével« egyútt nem értem és őszintén megvallom, hogy a banküzletet illető azon elvet, melyet az angolok »curreney principle«-nek neveznek, másként mint a »bankjegy kérdésével kapcsolatban« képzehi nem tudom.

Végül meg kell említenem, hogy jelen mű 1874 ápril elején be volt fejezve és hogy a pályamunkák beadásának határnapja június 30. volt; az ítélet 8 hóval később, azaz 1875 február végén hozatott. Ez idő alatt Németország, Svájc, az Egyesült-Államok stb. bankügyében lényeges változások jöttek létre. Mindezeket most tekintetbe vettem; mindamellert lehetséges volna, hogy egy-két helyen olyan dologra nézve, melynek másutt változtát előadtam, a múlt idő helyett a jelenben szólok, a miért elnézést kérek.

Budapest 1875 mart. 23-án.

B e ö t h y L e o.

ELSŐ RÉSZ.

A HITEL ÉS A BANKOK.

ELSŐ FEJEZET.

A hitel szerepe a forgalomban.

TARTALOM:

Anyagi jólét alapfeltétele a munkafelosztás. — Ezzel együtt jár a termelvények kicserélésének szüksége. — Tényezők, melyektől a éserék élénksége, következésképp a munkafelosztás érvényesülése függ. — Pénz közös érték-mérő és forgalmi eszköz. — Nemes fémek kiváló hivatottsága pénzüi szolgáltni. — A kereskedés közvetítése a termelő és fogyasztó közt. — A tőke, melylyel a kereskedő termel: a pénz. — E tőkének gazdaságos használata alább szállítja a költségeket. — Attól várható egyéb eredmények. — Létesítésének módozatai. — Hitelezés. — Különbségek a tőkehasznvét értékében tartama szerint. — Osupán a kereskedelemben gyümölcsöztethetők rövid időre átengedett tőkék. — Ezeknek eredete. — Alaptételek kivonata. — A hitel lényege általában. — A hitel feltételei. — Bizalom azonos a tőke gyarapodásában való meggyőződésel. — Rövid és hosszú lejáratu hitel eltérő alkalmazása. — Különböző kiterjedésben való engedélyeztetésük oka.

Termelés és termelvények cseréje a tényezők, melyeken az ember anyagi élete megfordul; ezek a feltételek, melyektől a fogyasztás függ, s ez utóbb nevezett harmadikkal együtt képezik az egyéni s társadalmi létnek összes körfutamát.

Bő fogyasztás lehetősége minden emberi társadalomban azon fogalommal tekintetik azonosnak, melynek neve, nyelvünkön anyagi jólét. Minél nagyobb száma, minél jobb minősége és minél változatosabb természete azon tárgyaknak, melyek a valódi vagy képzelt életszükségek, egy szóval az emberi igények kielégítésére szolgálnak, annál nagyobb a jólét. Ezen tárgyak száma s minősége pedig feltételeztetik első sorban termelésük módozataitól, melyek

bár számos és különféle alakban tűnnek szemünkbe, mégis mind e fogalomban jönnek össze: a termelés olcsósága vagy drágasága. Olcsó a termelés, ha bizonyos mennyiségű emberi munkával sokat, drága, ha ugyanazon munkával keveset lehet termelni. A termelés olcsósága ismét függ bizonyos természeti viszonyok mellett, azon ismeretektől, a gyakorlattól s az eszközöktől, melyek felett az ember rendelkezik. A gyakorlat s az eszközök szükséges volta, kiváratossá teszik a munkafelosztást egyének közt; azaz, hogy ugyanazon egyén a termelésnek csak egyes ágaira szorítkozzék — mert, sem a gyakorlatot, sem az eszközöket nem bírhatja annak minden ágára nézve — és így a különböző termelési ágak osztoznak el különböző egyének közt. Másrészt a természeti viszonyok parancsolólag, követelik a termelésnek csoportonként való megoszlását talaj és éghajlat szerint. A termelési ágak megoszlása egyének és országok közt — tekintve, hogy a fogyasztásra valóknak nem csupán mennyisége és minősége, hanem többneműsége is szükséges a jóléthez — maga után vonja a termelvények kicserélésének szükségét. Ennélfogva, minél általánosabban s behatóbban van keresztül vite a munkafelosztás, annál nagyobb s olcsóbb lesz a termelés, és egyszersmind annál nagyobbban s élénkebbnek kell lenni a termelvények kicseréltetésének, vagyis a forgalomnak. Egyedül ezáltal veheti hasznát a fogyasztás a munkafelosztás eredményeinek s egyedül ezáltal állhat fenn a munkafelosztás elve.

Olcsó termelés, élénk forgalom, anyagi jólét eszerént elválaszthatlan fogalmak. De ha olcsó termelés és élénk forgalom nem is képzelhetők egymás nélkül s az utóbbi úgy tekinthető, mint a mi az elsőből fejlődik ki, ennek előfeltételei meglehetnek anélkül is, hogy amaz kifejlődjék; vagyis a forgalom élénksége ugyan a munkafelosztás eredményezte olcsó termelésből fejlődik, de emellett bizonyos egyéb feltételekhez is van kötve, melyek hiányában — a két fogalomnak fent kimondott elválaszthatlansága folytán — a munkafelosztás sem fog érvényesülhetni.

Igy az olcsó termelésnek fennebb elősorolt alapfeltételeihez még egy járul: élénk forgalom lehetősége; azaz, hogy az egyének módjában álljon egyoldalú termelése azon részén, melyet saját fogyasztására nem igényel, tehát feleslegén túladni s a helyett más termelőtől beszerezni annak termelési feleslegéből olyan tárgyakat, minőket maga nem termel, és melyek jólétét, kényelmét emelik

S ezt tehesse anélkül, hogy a csere létesítése nagy munkával, nagy időtöltéssel, élete vagy tulajdona veszélyeztetésével, avagy végre vesztéssel járjon. Vesztés alatt pedig itt az értendő, ha a beszerzett tárgyból eredő haszon vagy élvezet oly csekély, hogy nem áll arányban a munkával, melynek eredménye volt az érte cserében adott tárgy. Hol ezen lehetőségek nincsenek megadva s a termelvények kicserélése épen nem, vagy csak tetemes korlátoztásban létesíthető, ott a munkafelosztás nem hajt hasznot s az ember igyekszik, nem egy vagy kevés tárgyban a legjobbat s lehető legtöbbet termelni, hanem minél többnemű tárgyakat; azok közül melyekre szüksége van, mindent mit előállíthat. Sokat teljesen nélkülözni lesz kénytelen, a mit pedig előállít, — minthogy foglalkozása sokneműségénél fogva, sem kellő gyakorlottsága, sem eszközei nem lesznek — mennyiségileg kevés, minőségileg rossz lesz. Munkája tehát drága, élvezetei korlátoztak, anyagi jóléte csekély leend.

Ekként olcsó termelés élénk forgalom nélkül épen olyan kevéssé képzelhető, mint élénk forgalom olcsó termelés nélkül. Az anyagi jólét vagyis bő fogyasztás lehetőségének ezen két tényezője közül tehát mindegyik alapfeltétele a másiknak, de mindegyik függ még egyéb feltételektől is, u. m.

A termelés olcsósága a következőktől:

Ismeretek, melyek századok szellemi örökségéül, letűnt nemzedékek felhalmozott tapasztalatkincséül tekintendők s összegükben a kultúra állapotát képezik.

Természeti viszonyok, melyek már öntudatlanul is munkafelosztást eredményeznek különböző vidékek közt.

Egyéni gyakoroltság, mely tisztán a munkafelosztás kifolyása

Eszközök vagyis mindazon tárgyak, melyek valamely cikk előállítására szükségesek s melyeket a közgazdasági tudomány a toke név alatt foglal egybe. Munka eredményei lévén, maguk is és a termelés minden ágára mások szükségeltetvén, megszerzésük nehézsége szintén munkafelosztásra utal.

A cserék gyakoriságának vagyis a forgalom élénkségének feltételei:

Hogy a cserélő felek lehetőleg könnyen megtalálják azt, mire szükségük van s illetőleg azt, kinek szüksége van arra, amin csere útján tudni akarnak.

Hogy a cseréből eredő haszon s illetőleg élvezet arányban álljon azon munkával, melyet a kicserélendő tárgyaknak a termelés helyéről a fogyasztás helyére való szállítása képvisel.

Hogy a termelő-fogyasztó lehetőleg biztosítva legyen az iránt, hogy a munka, melyet termelvényére fordított nem nagyobb, hanem inkább csekélyebb annál, melyet az érte becserélt cikknek előállítása részéről igényelne. Azaz más szóval : hogy a munkafelosztás által elért olcsó termelés ne legyen ellensúlyozva a csere drágasága által egyik félre nézve sem, habár ebben a másikra nézve előny foglaltatnék is.

Ezen bizonytalanságnak, mely a forgalmat s ezzel a munkafelosztást kifejlődni nem engedné, óvszere a közös értékmérő, vagyis a pénz.

A pénz lényegének és az általa teljesített szolgálatoknak közgazdaságtani könyvekben annyi világos és teljesen kimerítő definíciója létezik, hogy hálátlan és felesleges munka lenne, ha azon általánosan ismert fogalmakat itt saját formáinkba akarnánk átönteni. De minthogy az mellőzhetlen kiegészítője a felfogott eszmekörnek, a sok jó közt választva *), Roscherét idézzük :

»Csak némileg magasabban kifejelett munkafelosztás mellett is a pusztá csereforgalomnak, azaz a használati tárgyak közvetlen kicserélésének folytatása, csaknem legyőzhetlen akadályokba ütközne. Mily nehéz lenne megtalálni azon embert, ki szükségünkön segíthet és egyszersmind feleslegünket is szükségli! És még mennyivel ritkábban fordulhat elő, hogy felesleg és szükség a mennyiségben is pontosan megfeleljenek egymásnak : hogy p. o. szegkóvács, ki tehenet akar becserélni, találjon marhatenyécsztőt, kinek annyi szegre van szüksége, mennyit egy tehen megér! Itt különösen terhes lesz azon körülmény, hogy sok tárgy értékének csökkentése, sőt megsemmisítése nélkül meg nem osztható, míg más ismét nagyobb készletben sok baj nélkül nem tartható. Mily hasznos lenne ennél fogva, ha léteznék áru, melyet minden ember mindenkor szívesen elfogad! főleg, ha ezzel megoszthatóság és tartósság lenne egybekötve. Ki ebből aztán nagyobb készletet bírna, az biztos lehetne, hogy rajta minden más cserejavakat megszerezhet; min-

*) Utalunk még Chevaliera »De la Monnaie« első fejezeteiben és Millre a »Principles of Political Economy« III. könyvének 7. fejezetében.

den eladó meg lehetne elégedve, ha egyelőre ezen »általános áruért« cserélné ki feleslegét. — Ha két érték egy harmadikkal egyenlő, úgy egymás közt is egyenlők. Ennélfogva közel a gondolat, azon legkelendőbb árut, melylyel minden más leggyakrabban cseréltetik el, mértékül használni minden egyéb csereértékeknek egymás közt; ez olyan szükség, mint arra nézve, ki törteket ad össze, hogy azokat egy nevező alá hozza. Egy becselő, kinek 200 különféle áruval van dolga, ilyen mérték használata nélkül 19900 arányt lenne kénytelen fejében tartani; azzal pedig csak 199-et.

Ilyen általánosan kedvelt áru, mely épen annál fogva a legkülönbözőbb csereműveletek közvetítésére és általában a csereértékek mérésére szolgál, neveztetik pénznek. Ha még hozzá járul az állam elismerése, hogy ez áru, mint hallgatagon elértett fizetési közeg, minden kötelezettségekre nézve álljon, úgy teljessé lesz a pénz fogalma.

A pénz használata által a cserék legnagyobb része két fél-cserére oszlik el: adásra és vevésre. Elmondható Schlözerrel az is, hogy csak általa lesz a csere vétellé, a homályos csereérték világos, határozott árrá.« *)

Azon kedvelt áru vagy áruk, melyek mindannyi közt legteljesebben egyesítik az idézetben jelzett tulajdonokat, és még másokat is, melyek hivatottságukat a kitűzött célra növelik, — az arany és az ezüst. A tulajdonok pedig, melyek a nemes fémeket a pénz szerepére hivatják, következőkben soroltatnak fel:

1. Minthogy fényüzési tárgyakra keresett anyagot képeznek és a kereslethez képest szűk mennyiségben találtnak, csereértékük magas. Csekély tömegben nagy értéket foglalván, bizonyos csereképességnek megfelelő mennyiség aránylag kevés helyet foglal és kevés alkalmatlansággal szállítható.

2. Ezen érték keveset változik, valószínűleg kevesebbet és az eddigi tapasztalás szerint mindenestre lassabban, mint bármely más tárgyé.

3. Minőségük, tisztult állapotban, teljesen egyenlő. Arany és arany, ezüst és ezüst közt különbség nem létezik.

4. Metszés, szakítás, törés által eloszthatók (szerfelett apró részekre is kinyújtás által) és más anyagokkal vegyithetők is anél-

*) Roscher, Grundlagen der Nationalökonomie 226. 1.

kül, hogy e műveletek következtében értékük szenvedne, minthogy az apró részek összeolvasztás által könnyen ismét egyesíthetők, a vegyíték pedig tisztára hozható. Ugyanazon természettani sajátosságok alapján, melyek a megelőzőket eredményezik, mindenféle alakot könnyen felvesznek.

5. Nagyon tartósak; romlásnak kitéve nincsenek; légnek és víznek befolyása rájuk nincs, és minőségükre a tűznek sem. Használat (forgatás) mellett ugyan ki vannak téve a kopásnak, de vegyíték által ez is mérsékelhető.

E tulajdonok egyikét másikat, vagy többet is közölök ugyan számos más tárgy is bír, de valamennyit nem egyesíti a nemes fémeken kívül egy sem. Így p. o. egyéb (nemtelen) fémek minőségi egyenlőség, oszthatóság, tartósság sőt az érték állandósága tekintetében is — ha nem egészen, de megközelítőleg megfelelének e követelményeknek; értékük azonban annyival alacsonyabb, hogy csereeszközüll való használatuk igen nagy tömegek hordozását föltételeznél. Ellenben gyémánt és egyéb drágakövek (gyöngyök is) a magas érték tekintetében megfelelnek, de minőségük nem teljesen egyenlő, nem változhatlan, tűz által elpusztulnak s a mi fő, veszteség nélkül nem oszthatók el, az elosztott részek pedig sohasem egyesíthetők; alakváltoztatásuk mindig anyagvesztéssel jár. Minden egyéb tárgyak még annyi kelléket sem egyesítenek mint drágakövek és némtelen fémek.

Bár a nemes fém, pillanatnyi alakját nem tekintve, a töle elválasztlan tulajdonoknál fogva is már pénz, és ilyenül tényleg szolgál is, (a nemzetközi forgalomban rudacsokban) azon elnevezés szokottabb értelemben akkor alkalmaztatik rájuk, ha alakítás (pénzverés) által a forgalom céljaira megfelelőbbekké vannak téve. Az éremmé való kiveretés, melyet az állam vállal magára, feleslegessé tévén a mérlegelést és vegykémlést.

Neveztük a pénzt, mint a forgalom élénksége általunk felhőzött követelményei harmadikának, t. i. annak teljesítésére szolgáló eszközt, hogy a termelő, fogyasztó lehetőleg biztosítva legyen az iránt, miként a munka, melyet termelvényére fordított, nem nagyobb, hanem inkább csekélyebb annál, melyet az érte becserélt cikknek előállítására részéről igényelne, vagyis: hogy a munkafelosztás által elért olcsó termelés, ne legyen ellensúlyozva a csere drágasága által. De nem csupán erre szorítkozik a pénz hasznos befolyása.

Mert ama követelmények elsejének nehézségei, hogy t. i. a cserélő felek feltalálják azt, mire szükségük van s illetőleg azt, kinek szüksége van arra, a min csere útján tudadni akarnak — mint a pénznek közölt definiícióiból kitetszik, lényegükben meg vannak szüntetve a közös értékmérő közbe jötte által, amennyiben megszűnik annak szüksége, hogy az eladandó tárgyak vevője s a vevőknek eladója egy és ugyanazon személyben találtsák fel. Ezen nehézség megszüntetése által pedig egy további, roppant előnyt nyújt a pénz közvetítése. Nem lévén többé szükséges a csere vagyis alku létrejöttére, hogy az alkukötő felek mindegyike termelője legyen a kínált s fogyasztója a keresett cikkeknek, és csak azon szükség maradván fenn, hogy a felek egyike a másik által keresett tárggyal, ez pedig az értékmérőnek megfelelő mennyiségével bírjon, ekként elenyészik annak szüksége is, hogy a termelő a fogyasztóval érintkezzen. Így lehetővé lesz egy harmadiknak közbe jötte, ki a termelőtől vesz s a fogyasztónak elad, mindkettőt megkímélvén ezáltal azon fáradságtól is — mely sok esetben óriási volna — hogy egymást megkeressék. Ezen eljárás előnye áll: a munkafelosztás elvének kiterjesztésében a forgalom feladataira. Mindazon nehézségeket, melyeket a forgalom létesítése magában foglal, leveszi a termelő s fogyasztó vállairól a közbejövő harmadik, a kereskedő, kinek foglalkozása egyedül azok legyőzésében állván, a munkafelosztás által nyújtott minden könnyebbségekkel teljesíti e feladatot, ezáltal olyan idő- és erőmegtakarítást szerezve a feleknek kiket szolgál, mely messze felül haladja az általa ide fordított időt és erőt. Ezen megtakarítás által, mely termelésre fordíthatatik, válik a kereskedő közvetve termelővé.

El volt mondva fennebb, hogy a termelésnek egyik tényezőjét képezik bizonyos tárgyak, melyek a termelésben szükségesek s melyek tőke neve alatt foglaltatnak össze. Ez áll a kereskedőre nevezve is, habár csak közvetve termel. Az eszköz, melyet ő kezében forgat, a tőke melylyel ő dolgozik, a pénz. Bir ez tehát mindazon tulajdonokkal, melyek az általános felfogás szerint, a tőke minden nemeit jellemzik: munka eredménye, saját önálló értékkel bir és termelésre szolgál. A kereskedő kezén levő ezen tőke termelvényei azon többlet, melynek termelése az adás-vevésben a termelők és fogyasztók közt megtakarított idő és erő és a munkafelosztásnak egyedül kereskedelmi forgalom mellett lehetséges kivitele által vált lehető-

vé s míg ez a termelőnek válik előnyére, addig a kereskedő munkájának gyümölcsét s tőkéjének jövedelmét azon különbözetben nyeri, melyet az ugyanazon tárgyért általa fizetett és bevett árak közt tartott fenn.

A kereskedő tőkéje tehát éppen olyan hasznos és gyümölcsöző tőke, mint bármely más; melynek megszerzése munkába került, mely bármikor kicserélhető akár más tőkéért, akár közvetlen fogyasztásra szolgáló áruért, és melynek használatra való kikölcsönzéseért is a kikölcsönző ellenszolgálatot kész teljesíteni. Jogos és méltányos tehát, hogy a kereskedő tevékenysége, munkája díján kívül megszerezze neki azon jövedelmet, melyet tőkéje hozhatna, ha kicserélve vagy kikölcsönözve azt, más alakban és más módon gyümölcsöztetné. Ha ez nem történik, abban fogja hagyni a kereskedést s más hasznosabb foglalkozást, tőkéjének más elhelyezést fog keresni. De a termelők és fogyasztók, elismerve a nekik tett szolgálatokat, szívesebben ráállnak, hogy a jövedelmet nekik az árkülönbözetekben felszámítsa, semhogy szolgálatait nélkülözzék.

Mondottakból következik, hogy a kereskedő jövedelmének leszámítva saját többé vagy kevésbbé ügyes munkája arányos díjazását, azon arányban kell nagyobbnak lennie, minél nagyobb pénzüsséggel dolgozik; az összes kereskedelem összes jövedelmének pedig azon arányban nagyobbnak, minél nagyobb tőke van a forgalomban elfoglalva, vagyis minél nagyobb tőkével dolgozik a kereskedők összesége. Következésképp minél nagyobb összegeket igényel a forgalom közvetítése, — ennek kiterjedését különben egyenlőre véve, annál nagyobb lesz az összeg, melylyel a termelő-fogyasztók a forgalom létesítésére fordított tőke jövedelméhez járulni lesznek kénytelenek. Azaz a forgalom annál drágább lesz, minél nagyobb tőkét fog igényelni; annál olcsóbb, minél kisebbet. Mert könnyen belátható, hogy a kereskedő egy-egy adás-vevés árkülönbözetét kisebbre szabhatja meg, ha ugyanazon összeget egy év alatt ötször vagy tízszer forgatja meg, mintha csak egyszer vagy kétszer. Ez esetben egyenlő forgalom közvetítése mellett a kereskedőnek kevesebb tőkére lesz szüksége, vagy egyenlő tőke alkalmazása mellett nagyobb forgalmat fog közvetíteni. Ha a tőke oekonomikus alkalmazása folytán, üzlete nem fogja igénybe venni a rendelkezésére álló egész tőkét, úgy a felesleget el fogja helyezhetni földbirtokban melyet haszonbérbe ad vagy valamely más vállalatban, s világos,

hogy ennek jövedelmét nem azon felek fogják megfizetni, kiknek cseréit közvetíti.

Mindezekből folyik, hogy a kereskedelemre nézve is áll, mi a termelés minden ágára, hogy eredményei annál olcsóbbak lesznek, minél kevesebb tőke igényeltetik ugyanazon eredmények létesítésére.

Ez természetesen nem úgy értelmezendő, mintha attól, hogy p. o. valamely elszigetelt területet véve fel, ezen forgalom eszközének, azon tőkenemnek, melylyel a kereskedő dolgozik, t. i. a pénznek vagy a pénz vele egyenértékű nyers anyagának, a nemes fémeknek mennyisége megkevesbbedik — lenne várható a forgalom olcsóbbodása; ez csupán a nemes fémek s egyéb áruk értéke közötti arányt módosítaná s változatlanul hagyná minden egyéb áruk és szolgáltatások árainak egymás közötti arányát. Ellenben beállna a jelzett eset akkor, ha a pénz használatában létesített nagyobb takarékoság folytán, a forgalom kevesebbet igényelvén, az addig éremül használt nemes fém tetemes része beolvasztatnék és arany- és ezüstmivesek által dolgoztatnék fel. Ez is megtámadná ugyan némileg a nemes fémek s egyéb czikkek ára közti arányt, de csak kevéssé, minthogy a nemes fémek alkalmazása sokoldalú s értéküknek már csekély változása is, az egyik alkalmazási módban való csekélyebb szükséglet folytán, biztosít nagyobb kelendőséget a másokban. Ellenben a forgalom tetemesen olcsóbbodnék, vagyis a különbözet a termelő által nyert- s a fogyasztó által fizetett ár közt kisebb lenne.

A pénz használatában való takarékoság, vagyis azon lehetőség, hogy kisebb tőke nagyobb forgalmat közvetítsen, míg egy részt — mint láttuk — a termelő-fogyasztóra nézve, a szükséges árkülönbözetek leszállítása által hasznossá válik, addig a kereskedést is jövedelmezőbbé fogja tenni. Mert a kereskedő, ki a kívánatos takarékoságot keresztül viszi, az elért előny egy részét ugyan a termelőnek fogja átengedni — mire társai versenye s másrészt annak gyakran talán öntudatlan szüksége fogja kényszeríteni, hogy a termelést, melytől üzlete függ előmozdítsa — egy részét azonban magának tartandja meg. A kereskedelem nagyobb jövedelmessége pedig e téren igyekezetet és buzgalmat fog előidézni. A tőke s a tevékenység nagyobb mérvű gyümölcsötvetésének lehetősége, számos és ügyes embereket fog rá bírni, hogy ide

ordítsák erejüket. Mindezeknek törekvése oda fog irányulni, hogy azon nehézségek s akadályok, melyek a forgalom élénkebb kifejlődését gátolják, eltávolitassanak, és a forgalom minél általánosabbá váljék. Az adás-vevések szaporítására, különösen a támadt verseny folytán, a mennyire érdekük engedi, le fogják szállítani az egy-egy adás-vevésen elérendő nyereséget, s ezt az adás-vevések számának szaporítására irányuló törekvés által igyekezendének pótolni, mi ismét a termelő-fogyasztóknak szerzett előnyök mellett éretik el. Feladatuk lesz vevőik számára megkeresni, közel vagy távol azon termelőket, kik legolcsóbban képesek termelni s eladók számára azon fogyasztókat, kik legjobban hajlandók fizetni, mert az illető tárgynak szükségét legélénkebben érzik. Ennek következménye lesz a termelésnek czélszerű szabályozása, a munkaelosztásnak s illetőleg a munka *czélszerű* elosztásának meszszebbre terjedő keresztülvitele.

Ekként a haszon és buzdítás, mely a forgalmi eszköznek takarékosabb alkalmazásából a termelésre nézve származik, többszörös és mérhetetlen nagy. Fennebb egy példát állítottunk fel a takarékoság módzatainak megvilágítására, utalván arra, hogy a kereskedő, ha bizonyos összeg pénzt tizszer forgat meg ugyanannyi adás-vevésben, egy-egynél csekélyebb árkülönbözettel meg fog elégedhetni, mintha azon összeget ugyanannyi idő alatt csak egyszer forgatná meg. Ha ezt úgy értjük, hogy a kereskedő ez adás-vevéseket egymás után úgy hajtja végre, miszerint vesz a termelőtől s mikor az ennek kifizetett pénzt az áru eladása folytán visszakapta, akkor újra vesz — világos és magyarázni fölösleges hogy az adás-vevéseknek ily módon való szaporítása, illetőleg gyorsítása legkevesebb esetben függ a kereskedőtől. Ellenben lehetővé válnék a kereskedőre nézve, a kezén levő tőkét többszörösen felülmúló adás-vevéseket létesíteni egyidejűleg, ha a termelő belé egyeznék, hogy a kereskedő, az átvett termelvény árát vagy annak tetemes részét csak akkor fizesse meg neki, mikor a termelvénynek megtörtént továbbadása által, azt a fogyasztótól felvette. Ez által bevezettetnék a forgalom rendszerébe a *hitel*, mely a forgalmi eszközök használatában való takarékoságnak legnagyobb, sőt egyedüli tényezője.

A kereskedő tehát, ki hitelt élvez, képes lesz a termelőnek jobb árt fizetni, mint ha nem élvezne hitelt, mert ez képesíti ő

egyenlő tőke használata mellett nagyobb forgalmat közvetíteni, *s ennek folytán azon összeg, melyet tőkéje kamatján kívül, mint tevékenysége díjját számít fel, több adás-vevésre fog eloszlani.*)*

Itt azonban felmerül azon kérdés, hogy a termelő hajlandó lesz-e termelvényei árára várni addig, míg a kereskedő kezéből átmentek a fogyasztóba. Bizonyos, hogy kárpótlás nélkül nem lesz hajlandó, minthogy ezáltal vagy saját fogyasztására szükséges bevásárlásokat lenne kénytelen elhalasztani, vagy ha e célból nem is szükségelné a pénzt, mégis a tőke azon idő alatt lehető gyümölcsöztetéséről mondana le ezáltal. Kárpótoltatnia várakozásáért tehát mindenesetre kell, bizonyos kölcsönzési díj, tőkehaszonbér által, (mely ott, hol a kölcsönzött birtok pénz kamatnak neveztetik) melyet, a várakozást kölcsönül tekintve, a használatra átengedett tőkéért fizet a kereskedő; ennek azonban mindenesetre alacsonyabbnak kell lennie, azon jövedelemnél, melyet a kereskedő saját tőkéjétől, hasonló összeg után, hasonló időre számíthat magának üzletében, különben a hitelélvezetből nem lenne haszna.

Midőn tehát a kereskedő a termelőktől nyert hitel folytán saját tőkéjét tetemesen felülmúló összegeket forgat meg egy idejűleg; ő tényleg a termelőtől rövid időre kölcsön nyert tőkével dolgozik, melytől annak kamatot fizet. E kamat a termelőre nézve csak a rögtön fizetés egyenértéke lenne, ebben tehát nem áll a haszon, mely reá a hitelnek a forgalomban való alkalmazásából

*) A kölcsönzött és a saját tőke működése közötti viszonyoknak igen világos magyarázata a következő: »Valamely új ember, ki csekély saját és nagy kölcsönzött tőkével rendelkezik, olcsóbb árak által leszoríthat az eladási piacról egy gazdag embert, ki egyedül saját tőkéjével dolgozik. A gazdag ember az egész használt tőke után kívánni fogja a teljes kereskedői nyereséget, a szegény ember ellenben beérheti a pénz kamatával (mi talán kevesebb, mint egy harmada a kereskedői nyereségnek) a használt tőkének nagy része után, s ennél fogva olyan jövedelem bő jutalék lesz a szegény emberre nézve, mely a gazdagra nézve lehetetlenné tenné az üzlet folytatását. Angolországnak különleges gépezete van arra, hogy új embereket vezessen az üzletbe, kik megelégednek alacsony árakkal és ezen gépezet valószínűleg biztosítja számára a közdasági sikert.« (Bagehot. Lombardstreet. A description of the moneymarket. 16. l.) Hozzá tehetjük, hogy a gazdag ember élvezhet ugyanazon arányban nagyobb hitelt, a mennyivel saját vagyona nagyobb, mint a szegény emberé, mikor a kölcsön vett tőke hatása az árak tekintetében ugyanaz lesz, a verseny befolyása miatt.

származik. Ettől függetlenül kap magasabb árt a hitellel dolgozó kereskedőtől, mi azonban nem úgy képzelendő, mintha az alku megkötésénél és a várakozás díjjául kikötetnék. E magasabb ár hallgatagon és észrevétlenül jön létre, a nagyobb kereslet folytán, mely a hitelt élvező kereskedelem fokozott élénkségéből s terjeszkedéséből, tágabb összeköttetéseiből ered. Miután pedig a kereskedő e szerint a használt tőkétől kamatot is fizet s annak használata folytán a termelőnek magasabb árt is fog nyújtani, s emellett magának is kell hogy maradjon nyeresége, ez szükségkép feltételezi, hogy kezében a használt tőke többet gyümölcsoz, mint gyümölcsozhatne ugyanazon idő alatt a termelő kezében, mert különben ez, a kikötött kamat fejében sem engedné át azt. Míg ő reá nézve a vett kamat, a pénz azon idő alatti használatának egész értékét képezi, addig a kereskedőre nézve ezen érték jóval nagyobb. Hogy ez tényleg így van, könnyen felfogható: a kereskedő tőkéje, az eszköz melyel dolgozik, a pénz maga; ez eszközt akkor veszi kézbe, mikor hitelbe vesz; akkor teszi vissza a szertárba, mikor eladott s a vételárt — a kölcsön nyert összeget — kifizeti; mindég kezeügyében kell lennie az eszköznek, bárha nem folytonosan s nem egyenlő mérvben használja. Így hasznát veheti a rövid időre — egy adás-vevési üzlet tartamára — kölcsönzött pénznek is. A termelő eszköze ellenben nem a pénz maga; a tőke melylyel ő dolgozik, áll földben, épületekben, gépekben, állatokban stb. melyeket, — megengedve a kivételeket, — örök áron s nem kölcsönben bír, és melyek, ha nincsenek is pillanatilag használatban, mégis kezében maradnak. Igaz, hogy ezek is mind kicserélhetők pénzért s pénzért szerezhetők meg és pedig kölcsön pénzért is; és ennél fogva a hitel a termelőre nézve is lehet hasznos, de minthogy befektetései állandóak, csak a hosszú lejáratu hitel. Így teljesen elképzelhető, hogy egy termelő, még olyan is, ki egész tőkéjét hitelben bírja, vagyis az általa kizsákmányolt földeknek vagy használt gépeknek egész értékével másnak adós, ha ügyei különben rendezettek (mit akkor mondhatni ha nyeresége fedezi az élvezett hitel bérét és saját fogyasztási szükségét) egy összeg pénzért, mely eladott termelvényéért jár, 1—2 hónapig szívesen hitelezne vevőjének, feltéve, hogy fogyasztási célokra, kamatfizetésre vagy további befektetésre nem szükségli azt előbb; mert azon idő alatt úgy is csak hevertethetné; ekként rövid időre rendelkezhetővé vált tőkét a termelés átenged a ke-

reskedelemnek csaknem kizárólagos használatra. Ahol mégis azon eset jön elő, hogy a termelő nem csupán nem várakozhat rövid ideig termelvényei árára, hanem ellenkezőleg maga vesz kölcsön rövid idő alatt visszafizetendő pénzt, ez, ha nem is épen rendezetlen ügyekből, de mindég csak onnan eredhet, hogy bevételei egy lépéssel hátrább vannak mint kiadásai. Kivételnek a termelés azon ágai, melyek nagyobb mennyiségű nyers terményeket forgatnak; azaz vesznek, aránylag rövid idő alatt átalakítanak s ismét eladnak. Ezek tevékenysége a termelő mellett, a kereskedőnek jelle gével is bir, s ennek folytán ez utóbbinak eszközeivel is élhetnek. Mindamellett itt is, a rövid időre rendelkezhető tőkék alkalmazása korlátozottabb, mint a kereskedőnél; mert míg ez feltéve, hogy hitele végtelen, alkuit a végtelenbe is szaporíthatja, addig a fent körülírt jelleggel bíró termelő, bár mekkora legyen is hitele, a rövid időre rendelkezhető tőke használatában korlátozva lesz az állandón használható tőkék kiterjedése által. Azaz, bár mennyi nyers anyagot kínáljanak is neki hitelbe, mégis csak annyit fog venni, mennyit gyára bizonyos idő alatt feldolgozhat, nem pedig annyit, mint a mennyinek — megtörtént átalakítás után — elkelésére számíthat. Hasonló korlát a kereskedőre nézve nem létezik. Ez annyit fog venni, mennyit eladhatni remél, s a mennyit neki hitelben eladnak.

Láttuk, hogy a termelő, kereskedő és fogyasztó közti viszonyban a hitel minő szerepet játszik s hogy a termelőnek is hasznára válik a kereskedő által élvezett hitel. Az eddig e tárgyban mondottakon azon feltevés húzódik végig, hogy a kereskedő magánál a termelőnél részesül hitelezésben, akként, hogy ez várakozása által rövid időre tőkéket bocsát annak rendelkezésére. A dolog lényegén, az üzlet egész lefolyásán és eredményein semmit sem változtat, ha a kereskedő és termelő közé egy új tényezőt látunk lépni; egy egyelőre névtelen személyt, ki azon esetekben, mikor a termelő fogyasztási vagy befektetési célokra rögtön szükségli termelvényei árát, őt a hitelezésben helyettesíti, rendelkezésére bocsátván a kereskedőnek a szükséges összeget, mely a termelőnek azonnal kifizettetik s magának szerezvén meg ezáltal a kamatot, mely különben a termelőnek járt volna.

De ki e névtelen személy? Honnan származik e tőke? Talán egy más termelőtől, ki termelvénye árát épen felvette, és csak

bizonyos idő múlva fogja szükségelni, és addig sem akarja hevertetni; talán egy más kereskedőtől, ki más cikkben kereskedik, s a jelen pillanatot nem tartja alkalmasnak, mert a termelők által kívánt s a fogyasztók által kilátásba helyezett árak nem ígérnek nyereséget s ki ennél fogva elhalasztja minden bevásárlásait, míg a szükség egyik vagy másik felet feltételei módosítására bírja, és addig legalább így akarja gyümölcösöztetni az üzletből kivont tőkét. Vagy a fogyasztótól, ki a helyett hogy egész évi szükségletére készleteket halmozna fel, még egy ideig kamatoztatni akarja a saját és családja élmezésére szánt összeget.

A rendelkezhető tőke az, mely kisebb-nagyobb tételekben eloszlik a társadalom minden rétegeire; mely meg van minden társadalomban, akár a pénz- és hitel-gazdaság állapotára jutott légyen el az, akár még a termény-gazdálkodás fokán álljon. Itt — t. i. a termény-gazdálkodás fokán álló társadalmakban — elővigyázatból hosszú időre felhalmozott, vagy vevő hiánya miatt eladhatlan készletekben hever gyümölcösöztetlenül. Ellenben a pénz- és hitel-gazdaság stádiumában, mikor a kamat-hányad, éles, csalogást nem engedő alakban kifejezi az idő becsét, hamarabb s általánosabban nyer pénz alakjára átváltoztatva elhelyezést a rendelkezhető tőke.

Ezen tőke az tehát, mely helyettesíti a közvetlenül az eladó-termelő részéről való hitelezést, mely képesíti a kereskedőt hitelre venni a termelőtől. A lánczolatban, melyet termelő, kereskedő és fogyasztó képeznek, csak a kezdet és a vég az, mely szükségkép egy. Közéjük több homogén lánczszemet is képzelhetünk s az esetek nagy részére nézve kell is képzelnünk. Mert a kereskedő, ki a termelőtől vesz, nem mindég ad el közvetlenül a fogyasztónak.

Ha a cikk, melyet nagy mennyiségben vásárolt, közvetlen fogyasztásra alkalmas, következőképp apróbb részletekben adandó el, a munkafelosztás elvét követve, átadja azt más kereskedőnek, ki a részletenként való eladással foglalkozik. Ha a cikk valamely távoli fogyasztási piacra szállítantó, úgy nem szükségkép az ottani fogyasztó vagy részletben eladó veszi meg tőle, hanem ottani ismerős nagykereskedő, ki felmenti ezáltal nagy részétől azon nehézségeknél, melyekkel jár a szállítás, elhelyezés stb. a távoli piacon. Még nagyobb lesz a kezek száma, melyeken valamely cikk átmegy, míg az első termelőtől a végleges fogyasztóhoz érkezik, ha olyan

természetű, hogy az első termelő által meg nem adott átalakítást igényel, minekelőtte fogyasztásra alkalmas lehetne, mint p. o. a búza vagy a gyapjú. Itt belép a sorba azon termelő, kiről feljebb mondatott, hogy a kereskedő jellegével is bír, s következésképp hiteligényeit osztja. Ezen egész lánczolat minden közbeeső tagja élvezi átruházás útján s megosztotva a kamatterherben az első által nyert hitelt, mely csupán a fogyasztó előtt szűnik meg, kinek, mint ilyennek, hitelélvezetre épen oly kevés közgazdasági jogosultsága van, mint az első vagyis őstermelőnek rövid lejáratú hitel élvezetére.

Ezen sokszorozódása a közbeeső tagoknak, sem a kamatterhet nem szaporítja meg, mert a tőke, melyet hitelben, nem egyszerre, hanem egymás után használnak, ugyanaz ; sem a forgalmi műveletet meg nem drágítja, mert a munkafelosztás hasznosságának felismeréséből ered, épen úgy, mint a kereskedő közbelépte a termelő és fogyasztó közé általában.

A forgalmi gépezet azon mesterségesebb, komplikáltabb volta tehát lényegén és működése befolyásán a közgazdasági állapotokra nem változtat s a hitel szerepe és hatása ugyanaz marad, mint azon egyszerű formák mellett, melyeket a fentebbiekben feltételeztünk.

Következőkben összeállítjuk az eredményeket, melyekre az eddigi következtetések által jutottunk :

Az anyagi jólét függ az őső termeléstől.

Az őső termelés függ kiválólág a munkaelosztástól.

A munkaelosztás okvetlenül terménycseréket, forgalmat követel.

A forgalomnak minél kevesebb költséggel kell járnia, mert ha költséges, úgy ellensúlyozza az őső termelés által elért eredményeket.

A forgalom ősősága legjobban elérhetik, ha olyan tőkék közvetítik, melyek más iparágban nem használtathatnak s melyek tehát csak a forgalom által tétethetnek gyümölcsözőkké.

Ilyen tőkék azok, melyek a termelésben vagy fogyasztásban rövid időre rendelkezhetőkké lesznek.

Ezen tőkék hitel útján rendelkezésére bízván a kereskedelemnek, gyümölcsözőkké tétetnek.

A hitel feladata és haszna, hogy a termelésre vagy fogyasztásra alkalmas tárgyakat, nem engedi heverni, hanem alkalmaz-

*tatásukat, azaz a termelést és fogyasztást siettetvén, meggyorsítja a társadalmi test vérkeringését, anyagcseréjét, s ekként ott, hola termelés többletben van, e többleteket megszorítja. *)*

Ezen többletekből alakul a tőke, ezek a reproductió tényezői, s az általuk eszközölt reproductió által sokszorozódik határtalanul a hitel hatása.

A hitel feladatát, t. i. hogy a termelésre vagy fogyasztásra alkalmas tárgyakat nem engedi heverni, azáltal teljesíti, hogy olyan kézbe, mely rövidebb vagy hosszabb ideig hevertetné azokat átadja olyan kézbe, mely azonnal rendeltetésük elé viszi. Ez a forgalmi eszköz, a pénz közbejötté által nagyon megkönnyebbül, de e nélkül sem épen képzelhetetlen. Ennek megvilágosítására szolgáljanak a következő példák:

1. X-nek van két ökre és ekéje, melyeket, miután néhány napig szöllejében lesz elfoglalva, hevertetni volna kénytelen, ha véletlenül nem épen ez időre kérné azokat kölcsön Y., ki különben meg nem szánthatja földjét s ki e kölcsön díjjául tavali termése maradékából két vékát ajánl. A kölcsönüzlet megkötötték. X. nyer két véka szemet, Y. szántó földjéről 20 vékát arathat. Sem egyik, sem másik nem történt volna, ha X. nem hitelez Y-nak, hanem ökreit inkább heverteti.

2. X-nek az idén annyi búzája termett, hogy két évi fogyasztását fedezi. Elhatározza, hogy ennél fogva jövő évben nem búzát, hanem lent fog termelni. Két évre való búzakészletét magtárában tartaná, de Y., ki különben kapásainak nem tudván kenyeret adni, szőlőjét meg nem miveltethetné, kölcsön kér abból 5 vékát, igérvén, hogy a jövő évben megtéríti s azonfelül egy akó bort ad. X. tudván, hogy Y. szántóföldje be van vetve búzával, rá áll s nyer egy akó bort, Y. pedig nem kénytelen szöllejét parlagon hevertetni.

A hitel és áldásai tehát nem elválaszthatlanok a pénzgazdaságtól. Csakhogy a pénzhitel előnyei a naturale-hitellel szemben épen azok, mint a pénzforgalomé a csereforgalommal szemben. Kinek bizonyos eszközökre vagy terményekre van szüksége, nem kénytelen valakit keresni, ki hasonlókat hajlandó díjért kikölcsönözni, hanem pénzt vesz kölcsön attól, ki neki hitelezni hajlandó s a kölcsön nyert pénzen megszerzi a mire szüksége van. A hatás, a

*) Ha nincs többlet megszűn a *bizalom* s ezzel a hitel.

haszon természetükben azonosak, de kiterjedésükben a pénzhitelnél határtalanul nagyobbak.

A hitel természete és hatása az eddigiek által kellőleg meg lévén világosítva, még annak feltételeiről kell megemlékeznünk. Ezek a *bizalom*, hogy a kölcsön megtérítetik és, mi már többször volt említve, a használati díj vagy haszonbér, az úgynevezett *kamat*.

Magától értetődik, hogy ki másnak árúkat vagy pénzt enged át használatra, a szokásos díj fejében, ezt azon meggyőződésben teszi, hogy a kölcsön adott tőkét, a kikötött idő lefolyta után csonkittatlanul visszakapja. Rajta áll megítélni, hogy a kölcsönző fél jelleme és viszonyai kellő biztosítékot nyújtanak-e az iránt, hogy képes lesz-e e kötelezettség teljesítésére, vagy nem igyekezend-e magát kivonni alóla, kijátszva azon eszközöket, melyeket a törvény ad a hitelező kezébe követelése behajtására.

Az okok, melyek a tőketulajdonos elhatározására befolyással vannak, nagyrészt egyéniék, konkrét esetiek. Vannak azonban általános természetűek is, melyek egy időben és egy helyen az esetek összességére egyenlőn hatnak, emelve vagy csökkentve a tőketulajdosoknak — általánosságukban — hajlandóságát hitel engedélyezésére.

Láttuk fennebb, hogy a hitel üdvös hatása abból ered, miszerint a használatra átengedett tőke, a kölcsönző kezében jobban gyümölcsözik, mint gyümölcsöznék a tulajdonoséban, tehát a kikötött használati díjjon még felül is, szaporulást tapasztal.

Ezen hatása a hitelnek hozza létre leginkább ama általános bizalmat, mely annak oly nagy kiterjedést s ezáltal közgazdasági fontosságot szerez. Azon tudat — vagy hiedelem — hogy a tőke a kölcsönző kezében megszorodik, ad a hitelezőnek valódi vagy látszólagos biztosságot a megtérítés képessége iránt. Ennélfogva oly országban és oly időben, hol a termelés felülmúlja a fogyasztást, a hitel virágzó. És viszont nincs eset reá, hogy hanyatló közgazdasági irányzattal bíró országban, azaz, hol a termelés nem felel meg a fogyasztásnak, vagy hol legalább teljesen egyensúlyozzák egymást, úgy, hogy tőkeszaporulat nincs, a hitel említésre méltó szerepet játszana a forgalomban vagy termelésben. Igen természetes, hogy a hol a tőkék munka által gyümölcsöztetnek, sok ember másra bizza e feladatot; ellenben az elfogyasztást mindenki magának tartja fen.

A hitel nagy kiterjedésének s a termelési többletnek egybekötött legkiválóbb példáit mutatják a jelenkorban Angolország és az Egyesült-Államok; mindkét tekintetben az ellenkezőt a kelet.

Azon fennebb felállított alaptételekhez, hogy a hitel meggyorsítja a társadalmi test vérkeringését, anyagcseréjét, s ekként ott, hol a termelés többletben van, a többletet megszorítja, itt még hozzá csatolhatjuk azt, hogy *a társadalmi test vérkeringésének, anyagcseréjének meggyorsítása által, a hitel ott, hol a fogyasztás van többletben, ezen többleteket is megszorítaná s ezáltal a tőkék gyors leolvadására vezetne. De minthogy a hitel a bizalomhoz, a bizalom pedig a termelés túlnyomóságához van kötve, s ezzel a hitel is megszűnik, ez eset csak némi állandósággal is, be nem állhat.*

Hitel és termelési többlet, vagyis tőkeképződés tehát elválaszthatlan fogalmak.

Eddig kiválság azon eseteket tartottuk szem előtt, mikor valamely ország közgazdasági irányzata állandón hanyatló vagy legalább nem emelkedő. Vannak azonban esetek, mikor oly országban is, hol a tőkeképződés állandó és jelentékeny, rövid időre a kereskedelem vagy pedig egy vagy több iparág, megszűnik termelő, azaz többletet eredményező lenni. Ezen esetek okaiként itt a következőket említhetjük:

1-ör. Mikor valamely termelvényre nézve, jelentékeny értékcsökkenés áll be, úgy, hogy az elérhető árak nem fedezik a termelés költségeit. Ha a termelő tőkének nagyon jelentékeny része kölesönzött (mi kiválság azon iparágaknál fordul elő, melyek nagy mennyiségű cikkekkel alakítanak át) beállhat azon eset, hogy az eladási ár s a termelési költségek közötti különbözet, elnyeli nem csupán a termelőnek saját tőkéjét, hanem a kölesön vettek egy részét is;

2-or, hasonlóképp megszűnik produktív lenni a *kereskedelem*, mikor az értékemelkedés, melyben a kereskedő tevékenysége folytán részesül az áru, nem érvényesíthető s a kereskedő nyereség nélkül vagy veszteséggel is kénytelen azt eladni.

Ez esetek a szerint, hogy melyek az előidéző okok, szorítkozhatnak az iparnak vagy kereskedelemnek egy-egy ágára, de kiterjedhetnek valamennyire is. A válságokról — mint e tüneteményeket nevezni szokás — okaikról és hatásukról bővebben lesz szó e munka későbbi részeiben. Itt csak azt jegyezzük meg róluk, hogy leg-hathatósabb bizonyítékát szolgáltatják azon igazság általános vol-

tának, miszerint: azon bizalomnak, mely a tőkék használatra való átengedését eszközli, megszűnése és a tőkék improductivitása, mindég együtt járnak.

A hitel másik feltétele a tőke-haszonbér vagyis kamat, a következő fejezetben lesz tárgyalva. Minelötte azonban erre áttérnénk, itt még a hitel két nemének, a rövid és hosszú lejáratúnak különbségeit illetőleg kell egyetmást mondanunk.

Az eddigiekben kiválólag a hitel azon neméről, melynek hivatása a forgalomnak szolgálni, t. i. arról, mely rövid időre rendelkezhetővé lett tőkéket enged át használatra, szoltunk. Ennek oka, hogy a közgazdaság a hitel e nemének tulajdonát egészen jogosultán messze túlnyomó fontosságot.

Láttuk, hogy a forgalom egyedül képes az ilyen tőkét gyümölcsöztetni és láttuk, hogy a hitelnek ezen neme nélkül a forgalom sokkal drágább lenne ezáltal a termelőnek kevesebb szolgáltatást tenne. Míg a rövid időre engedélyezett hitel egyedül a forgalomban található alkalmazást, mert ennek vállalatai is rövid idő alatt fejeződnek be, addig, épen ez oknál fogva, a forgalomban gyakran fel is szabadul a tőke s nem talál ugyanazon üzletben rögtön alkalmazást, minthogy a viszonyok nem mindig teszik nyereséessé a cserét s a kereskedőnek gyakran várnia kell, míg az árak változnak, vagy míg új áru jön a piacra, avagy míg a régi elfogyott stb. Ha már most a tőke nem folyhatna ilyenkor vissza oda, honnan vétetett, vagy nem lenne más üzletben rövid időre elhelyezhető — mi ismét csak a forgalomban történhetnék — úgy ezen idő alatti kamatja is (azon haszon, melyet behozhatna ha más iparágban gyümölcsöztettetnék, hol állandón el lehet foglalva) a termelőnek fizetett s a fogyasztótól bevett ár különbözetébe számíttatnék be. Minden egyebektől eltekintve, már csak ezen egy oknál fogva is, hitelnek és pedig rövid lejáratúnak élvezete nélkül, a forgalom minden körülmények közt költségesebb lenne, mint azzal.

Hasonló nagy hatást a hosszú időre engedélyezett hitel alkalmazásának, a termelésben nem lehet tulajdonítani. Mert, ha minden ember, ki tőkét bír, azt maga gyümölcsözteti, lehető legügyesebben, a helyett, hogy évek sorára másnak adná át használatra, az eredmény szükségkép ugyanaz lesz, mint ellenkező esetben. Így ha a földbirtokos jóságát, a helyett hogy bérbe adná — mert a haszonbér, nem lévén egyéb, mint a tőkének használatra való kiköl-

csönzése, úgy tekintendő, mint hosszú lejáratú naturále-hitel — maga kezelné azt; vagy a tőkepénzes, a helyett, hogy pénzét kölcsön adná a birtokosnak, ki azzal jószágát kellőleg fel akarja szerelni, e jószágot vagy annak egy részét megvenné — az illető tőke ugyanannyit jövedelmezne, mint a másik esetben, feltéve természetesen, hogy a birtokos épen oly jól kezelné a jószágot, mint a tőkepénzes, és a tőkepénzes épen oly jól, mint a birtokos. A tőke productivitása tehát itt, a kölcsönadás által, csak azon esetben növekszik, ha az, ki kölcsön veszi, jobban képes azt gyümölcösöztetni mint maga a birtokos.

De épen ez által, hogy a hosszú lejáratú hitel folytán a tőke oly kezekből, melyek nem vagy nem kellőleg képesek azt gyümölcösöztetni, ügyesebbekbe megy át, mégis igen nagy fontosság származik belőle a termelést illetőleg, habár nem is olyan, mint a rövid lejáratuból a forgalomra nézve. Az által, hogy a bérlő — ha feladatának megfelel — szükségkép nagyobb személyes erőmegfeszítést és igyekezetet fordít a termelésre, mint fordítana a tulajdonos, ki kevesebb munkával s több kényelemmel hajlandó élni s ezért kész lemondani az elérhető jövedelem maximumáról (mit bizonyít az által, hogy bérbe adja a birtokot), ezáltal a haszonbér fontos tényezővé válik a földipari termelésben ott, hol a földbirtokok terjedelmesek. Épen úgy a földhitel is az által, hogy a gazdagság eredményei sok esetben csökkennének, ha a birtok, melyet tulajdonosa saját tőkéből nem képes felszerelni, más tulajdonába menne át örök áron ki kezeléséhez kevesebbet ért. Feltételeztetik természetesen mindég, hogy a hitel productiv czélokra vétetik igénybe. Ellenkező esetben itt is káros lehet.

Eltekintve a haszonbértől, mely noha tőkének időre való átruházása, szorosabban véve nem tartozik ide, a hosszú lejáratú hitel, egyes lehető eseteket kivéve, melyek a szabály általánosságát nem illetik, rendesen fekvőségek felszerelésére s a kizsákmányolásukhoz szükséges forgalmi tőke beszerzésére szolgál, és ezen fekvőség lekötése által teljes biztoséket is nyer. Ezekből folyik két jelentős körülmény:

1-ször. Hogy egy fekvőség felszerelésének és forgalmi tőkéjének kívánatos maximuma, a fekvőség kiterjedése által lévén meghatározva, ezáltal, mint már fennebb egy helyen mondatott, a hasznosan alkalmazható hitel kiterjedése korlátozva lesz s a hitelnyuj-

tás, alkalmazkodva a termelés igényeihez, ritkán fog felemelkedni a vagyont képező fekvőség értékének összegéig, holott a kereskedőnél az élvezett hitel gyakran többszörte felülmulhatja a saját tőkét. Ez újabb bizonyítékául szolgál azon fennebb kifejtett ténynek, hogy a bizalom főtényezője: a hitelnek feltehető productivitása.

2-szor. Miután az előbbi pontban elmondottak folytán a hosszú lejáratu hitel nem igen emelkedik felül azon összegben, mely a fekvőség értéke által teljesen biztosítva van, sőt többnyire alatta marad annak, az önmagában megszűnik bizalom kérdése lenni. Bizalom megtagadása, visszavonása, válságok tehát a hosszú lejáratu hitelt illetőleg nem léteznek.

Ezen két pontban kijelölt körülmények élesen megkülönböztetik a hosszú lejáratu hitelt a rövid lejáratutól, formájában mint lényegében, a cizelokban, melyeket szolgál, mint a szabályokban, melyeket követ. Mindezek a hosszú lejáratu hitelt illetőleg sokkal egyszerűbbek és aránylag kevés magyarázatot igényelnek.

Azon sajátsága a hitelnek, mely szerint kiterjedése általában feltételezhető productivitásának befolyása alatt áll, nézetünk szerint eddig nem ismertetett fel, vagy legalább nem hangsúlyoztatott kellőleg sehol sem, noha némely munkákban a kérdés nagyon meg van közelítve. Így Roscher*): »Világos, hogy arról, ki hitelt igényel feltételeztetni kell, úgy a képességnek mint a szándoknak ígérete beváltására. Az adósnak ezen tulajdonaihoz hozzá számítandó még nevezetesen vagyonának rendelkezhetősége is (t. i. hogy könnyen átruházható, gyorsabban más alakra változtatható legyen). Különben megfoghatatlan lenne, hogy a kereskedőnek mért hiteleznék gyakran készletei egész értékéig**), míg a földbirtokos birtokának csak fele értékét zálogosíthatja el.«

Ez nem a valódi ok; a kereskedő vagyonának könnyen való rendelkezhetősége, nem ad nagyobb biztonságot; ellenkezőleg, ha ígéretét nem akarná baváltani, vagyonának épen ezen természeté-

*) Die Grundlagen der Nationalökonomie 172. l.

**) Chevalier M. mondja, hogy 200,000 frankkal bíró kereskedő New Yorkban 1—1½ milliónyi üzleteket csinálhat, Párisban ½ millióyt. Részünkről azt hiszszük, hogy sok esetben még nagyobb is lehet a különbözet a valódi vagyon s a vett és adott tárgyak értéke közt.

nél fogva, azt könnyen eltüntetheti, úgy, hogy a hitelező képtelen lesz követelését behajtani; a földbirtokos hasonlót nem tehet. A jelenség valódi oka az, hogy a kereskedőnek nyújtott rövid lejáratu személyi hitelt ez productiv módon használhatja, míg a földbirtokos ezt nem teheti; az utóbbi vagyonát meghaladó hiteligények által, bizalmatlanságot költ, mivel tudva van, hogy a rövid lejáratu hitel termelési célokra nem szolgálhat neki s csak ezekben van az erkölcsi biztosíték. Nehány sorral alább Roscher megérinti a valódi okot, mely magában foglalja a fennidézett okadatok czáfolatát, a következő mondással: »A hitel kifejlődésének határa abban áll, hogy csak akkor biztos, ha a hitelező által kölcsönzött javak, velők legalább is egyenértékű más javak előállítására fordíthatnak,«

Ezt, mint tudjuk, rövid lejáratu kölcsönnél csak a kereskedő, vagy a kereskedő jellegében osztozó iparos teheti, földbirtokos nem. A hosszú lejáratu kölcsön pedig, melyet a földbirtokos alkalmazhat úgy, nem személyhitel többé, hanem tárgyhitel; mert mint ugyan csak Roscher mondja: »Minél hosszabb az idő, mely ígélet s teljesítés közt fekszik, annál kevésbbé van az utóbbi biztosítva pusztán csak a hitelező személye által. »Ennél fogva a föld vagy általában fekvőségek birtokosa által élvezett hitel, korlátolva lesz vagyona kiterjedése által, s ezen vagyon értékén rendesen alól fog maradni, míg ellenben a kölcsön *tartamára* nézve korlátatlan lesz az élvezet. Holott ellenkezőleg a kereskedő, ki rövid lejáratú hitel vagyonát tizszerte is meghaladó összegekben élvezhet, hosszú időre szóló kölcsönt aránylag igen csekély összegben sem fog nyerhetni, ha egyszersmind fekvőségekkel is nem bír.

MÁSODIK FEJEZET.

A kamatról.

TARTALOM.

Kamat a tőkejövedelemnek egyik alkatrésze. — A rész kisebb az egésznél. — Viszonyok, melyek a tőkejövedelem nagyságát elhatározzák. — Mindkettőnek irányzata. — Hosszú és rövid lejáratú kölcsönök kamatlába nem egyenlő. — Utóbbiaké erősebb ingadozásoknak van kitéve. — E tünemény okai. — A nemese fémek mennyiségű változásainak befolyása. — Állandó változások. — Munkony, a külkereskedelmi viszonyokból eredő változások. — Külkereskedelem állandó irányzatának hatása. — Kivont alaptételek. — A rövid lejáratú kölcsönök kamata, mennyiben függ a hosszú lejáratuakétól. — A kamat a lejáratú időhöz is arányul. — Ezzel amaz is elenyészik.

Ha valamely tárgynak tulajdonosa, azt használatra másnak engedi át egy időre, úgy az esetek nagy többségében bizonyos arányos díjat fog a szolgálatért kikötni — függetlenül attól, mit netalán az illető tárgynak a használatból eredő értékesökkenéséért biztosít magának. E szokást megszüntetni annyi lenne, mint az ilyen átengedéseket leszállítani egy minimumra és productiv termékkel nem bíró tárgyakra korlátozni. Mindamellett volt idő, mikor a nemesebb erkölcsökkel össze nem egyeztethetőnek tartatott; de a közgazdasági tudomány, midőn annak közhasznuságát bebizonyította, elnémitotta ez ellenvetések végső utóhangját is. Nem czáfolta ugyan meg, nem is igyekezett megczáfolni, hogy önzésen alapul, de megmutatta, hogy azon önzés, melynek folytán az ember szolgálatot viszonyszolgálat feltételéhez köt, jogosult az igazságszeretettel s az általános czélszerűség ítélőszéke előtt.

E szokás fenntartása leghatalmasabb emeltyűje a termelésben

való iparkodásnak. Azon lehetőség, hogy a jelen fogyasztás szükségsein túlmenő fokozott munka a jövőre nézve könnyebb életfeltételeket, kevesebb munkát, több kényelmet helyez kilátásba, egyedül serkenthet ily erőfeszítésekre. Ez pedig a termelési többletből eredő vagyonnak gyümölcsöztetése által érhető el és pedig kétféleképp: vagy ha maga fordítja azt — termelésre alkalmas alakban — további nagyobb mérvű termelésre, vagy ha kölcsöndij fejében másnak engedi át használatra. Az előbbi — valószínűleg könnyebb és eredménydúsabb munkát, de mégis bizonyos munkát mindig feltételez; az utóbbi teljes nyugalmat szerezhet, feltéve természetesen, hogy a tőke eléggé nagy arra, miszerént annak egy időre való átengedéseért, a kölcsönvevő által teljesített vizsónszolgálatok felérnek egy ember fentartására szükséges munkával.

Több jövedelem munka és gond közt, kevesebb jövedelem munka és gond nélkül, ezek közt választhat a tőke tulajdonosa. A kettőnek aránya egymás közt és mindkettőnek aránya a tőkéhez, mely után folynak, illetőleg az okok, melyek ezen arányokra befolyhatnak, képezik jelenlegi tárgyunkat.

Tudjuk, hogy ha a tőke pénz alakjában adatik kölcsön, és az ilyen kölcsön ott, hol pénz létezik, nagyobbára felolvaszt magába minden mást — úgy neve kamat. Ez tehát azon része a tőke jövedelmének, mely minden körülmények közt a tulajdonost illeti, akár maga, akár más termeljen vele. A másik rész, melyről a tulajdonos lemond, ha nem akar a tőke gyümölcsöztetésével maga foglalkozni s melynek elnyeréseért kölcsönvevő a gyümölcsöztetés munkáját és gondját magára vállalja, nevezhető a vállalkozói jutalomnak, mindkettőnek összege pedig a tőke jövedelmének.

A kamatláb, vagyis az, hogy a kamat hanyadrészét képezze a tőkének, az — függvén a kölcsönadó és vevő kölcsönös megegyezésétől — mint minden a világon, mi alku tárgya, a kereslet és kínálat aránya által döntetik el. Az okokról, melyek erre befolyással vannak, alább szólunk. E befolyás mindég korlátolva lesz azonban a tőkejövedelem magassága által, melynek a kamat egy részét képezi, s melyet tehát soha nem haladhat, sőt melyet el sem érhet, mivel senki sem ogra vállalkozni (kivéve hibás számítás esetében) akkora kamat fizetésére, mely a tőke egész jövedelmét elnyelvén, a vállalkozónak nem hágy jutalmat munkája és gondja fejében.

Itt minekelőtte tovább mennénk, megjegyezzük, hogy mindaz, mit kölcsönökről mondunk, olyanokra vonatkozik, melyek productiv célokra vétetnek fel. Az inproductiv kölcsönt rendesen a szükség parancsolja s azért a kamatlábra nézve annál semmi ilyen maximális határ nem létezik.

A tőkejövedelem aránya a tőkéhez tehát rendszeresen nem, csak kivételesen áthágott határt szab a kamatnak. Hogy ez arány mely körülményektől függ, igyekezni fogunk a következőkben kimutatni.

A termelés, mint tudjuk, két tényező közreműködésének eredménye, melyek: tőke és munka. Következésképp ezen tényezők osztoznak is az eredményben. Osztoznak pedig a szerint, mint a kettőnek becsé egymáshoz áll. Miután a tőke maga szintén munka eredménye, ennek, a már megtett munkának értékét, a megteendő munkával szemben, az határozandja meg, hogy előállítatása mennyi munkába kerülne — munkára reducálva az előállítására elfogyasztott anyatőkét is. Azaz a tőkében eltett s a még szükséges munkának aránya. Megjegyzendő, hogy nem azon munkamennyiség tekintetik a tőkében conserváltnak, mely tényleg ráfordítottatott annak termelésére, hanem az, melyet termelése az adott időben s az adott körülmények közt igényelne. S ennél fogva a tőke értéke csökkenni fog minden olyan változás folytán, mely a munka termelési képességét emeli, álljon e változás akármiben, politikai és társadalmi reformokban, műtani haladásban, vagy a munkás erkölcsi és szellemi állapotának emelkedésében. Ha növekszik a munka termelési képessége, vagyis, ha ugyanannyi munkával többet, vagy kevesebb munkával ugyanannyit lehet termelni mint előbb, a hatás meg fog oszolni a munka és a termelvénnyel ára közt, az előbbi jutalmazóbb, az utóbbi olcsóbb lesz mint előbb volt s az utóbbival együtt a régibb termelvénnyel, vagy tőkével is. Csak azáltal, ha a munka nagyobb termelési képessége egyszersmind nagyobb tőke — p. o. drágább eszközök, nagy beruházást igénylő gépek — alkalmazása által éretik el, lesz a hatás ez utóbbinak javára ellensúlyozva egy ideig. De csak is egy ideig, ha t. i. a haladás valódi — azaz, ha a nagyobb tőke beruházás daczára a termelés kevesebbet kerül. Ha az iparnak minden ágaiban növekszik a munka termelési eredménye, s a haladás általános, és a könnyű tőkeképződés folytán a tőke közt verseny fejlődik: a munka fontossága folyvást emelkedik, többet el-

érése s ennek tőkére való átváltoztatása mindinkább könnyebbé lesz. Így a munkának a végtelenbe fokozott termelési képessége mellett képzelhetünk olyan állapotot, mikor a tőke teljesen értékvesztett, mert mindenki bir vele s kész volna vele munkát megfizetni; a munka pedig ugyanezen oknál fogva teljesen megfizethetlen.

A tőke osztályrésze a termelési eredményben tehát attól függ, hogy az általa képviselt munkamennyiség mily arányban áll a közreműködő eleven munkához; maga ezen munkamennyiség pedig a munka termelési képessége által határoztatik meg. Miután a munka termelési képessége függ egyrészt politikai és társadalmi viszonyoktól, *) a munkás erkölcsi és szellemi állapotától s az ezzel összefüggésben álló igyekezettől, kitartástól és ügyességtől; másrészt és kiválólag a technikai haladástól, biztosan el lehet mondani, hogy minél magasabb fokán az erkölcsi, szellemi és anyagi kulturának áll valamely társadalom, annál kisebb lesz ott a tőke osztályrésze a jövedelemben, és minél inkább halad az illető társadalom a jelzett irányban, annál inkább fog ez osztályrész csökkenni. Haladó országban tehát a tőkejövedelem irányzata hanyatló lesz és a mennyiben a haladás korláttalannak, ezen hanyatlás is végtelennek képzelhető, mit a közgazdaság következőleg fejez ki: *a tőkejövedelem irányzata leszállani egy minimumra.*

Ez már magában is feltételezi a kamatnak — miután ez a tőkejövedelemnek egy része, s a rész szükségkép kisebb mint az egész — alacsony voltát virágzó, magas voltát hanyatló vagy kevéssé kifejlett államban. És amennyiben a tőkejövedelemnek, anynyiban a *kamatnak is irányzata leszállani egy minimumra*, minden haladó társadalomban.

A tőkejövedelemen belől a kamat magasságát a kereslet és kínálat aránya dönti el. A processust, mely azt szabályozza, következőleg ismerteti a jelenkor egyik legkitünőbb közgazdasági írója: **)

»A kamatláb mindég épen olyan lesz, hogy ugyanannyit a mennyit némely emberek hajlandók e kamaton kölcsön venni, ugyanannyit lesznek hajlandók mások kölcsön adni. Ha több kínálatik,

*) Erre nézve csak azon különbségre szükség figyelmeztetni, melyet a rab- és szabadmunka közt constatált a közgazdaság.

**) Mill János Stuart Principles of political Economy. Book III. Chap XXIII §. 1.

Mint kerestetik, a kamat csökkenni fog; ha több kerestetik, mint kínálatik, emelkedni fog az; és mindkét esetben azon pontig, hol a kínálat és kereslet egyenlősége helyre áll. A kölcsönöknek mind kínálata, mind kereslete szüntelenebben hullámzik fel s alá, mint bármely egyébnek kínálata és kereslete. Egyéb dolgokban ezen hullámzás korlátolt számú körülményektől függ. De a kölcsönvétel kívánsága és a kölcsönadás hajlandósága, többé-kevésbbé befolyása alatt van minden körülménynek, mely érinti az iparnak vagy kereskedelemnek állapotát és kilátásait, akár általában, akár valamely águkban. A kamatláb tehát, biztos elhelyezést képező kölcsönökre nézve, melyeket egyedül szükség itt tekintetbe vennünk (mert az olyan kamat, melynek meghatározásában részük van kockázati tekinteteknek, akár mely összegig felnőhet) a pénzforgalmi nagy központokon ritkán marad egyenlő csak két napig is, mint ezt mutatják az államkölcsönök s más elárusítható követelések folyvást ingadozó árai. Mindamellettt kell léteznie, úgy mint egyéb értékekre nézve bizonyos középárkeletnek, mely (Smith Ádám és Ricardo nyelvén) a természetes árkeletnek, nevezhető; olyan kamatlábnak, mely körül a napi árkelet ingadozik, de melyre visszatérni annak folytonosan irányzata. Ezen kamatláb részint függ azon tőkék mennyiségétől, melyek fel vannak halmozva oly egyének kezeiben, kik nem foglalkozhatnak maguk a takarítmányok gyümölcsöztetésével részben pedig attól, hogy mennyire túlnyomók a társadalomban egymással szemközt az ipari tevékenység iránt való kedv és a jövedék élvezete által nyújtott gondatlanság és függetlenség csábja.»

Ezen vázlat a kamatlábra befolyó tényezőket általános fogalmak szerint teljesen megvilágosítja. Csupán a kamatláb s az általános közgazdasági irányzat közötti kölcsönbehatalás szempontjából kell még hozzá tennünk, hogy a fentebbi idézet értelmében a termelés és forgalom terén való élénk tevékenység hatása: a kamatlábot — természetesen mindég a tőkejövedelem határain belül — emelni. Míg tehát a közgazdasági gyarapodás a tőkejövedelemnek alább szállítására hat, addig ennek a kamat s a vállalkozói nyereség között való megoszlását illetőleg, az előbbinek növelésére s az utóbbinak lenyomására hat. És viszont a közgazdasági tétlenség, a termelés és ipar pangásának, a munka csekély productivitásának hatása mindkettőre nézve ellenkező lesz. Eszerint a közgazdasági hanyatlás, a termelési bénaság netovábbjával képzelhető a kamatláb

alacsonysága a tőkejövedelem magassága mellett. Csakhogy ez eset soha be nem állhat azért, mert először ily körülmények közt a hitel általában nagyon szűk korlátok közé szorúl; másodsor, mert a kölcsön erősen kerestetni fog, nem ugyan termelésre, hanem fogyasztásra s ez által a kamatláb (amennyiben itt kamatlábról lehet szó) gyakran még felül is fog emelkedni a tőkejövedelmen.

Az eddig mondottak abban foglalhatók össze, hogy alacsony tőkejövedelem s következésképp alacsony kamatláb virágzó vagy gyarapodásnak indult közgazdasági állapotok kifolyásai. Miután pedig az első fejezetben láttuk, hogy ezen állapotokra mily befolyással van a hitel, mely pedig annyival kiterjedtebben alkalmazható, minél kevésbbé terhesek feltételei a kölcsönvevőre nézve kitűnik, hogy egyrészt olcsó és nagy termelés, másrészt lehetőleg alacsony kamatláb szoros *kölcsönhatásban* állanak, és meg lévén adva az egyik, reá vezet a másikra.

Leginkább csak elméleti jelentőséggel bír azon meghatározás, mely szerint a tőkejövedelmen belől, a kamatláb emelésére szolgál az ipari tevékenység általános és terjedt volta. Mert tagadhatatlanul igaz ugyan, hogy ha a tőkével bíró emberek nagy többsége azt maga gyümölcsöztetné ipari vállalatokban, a kamat s a tőkejövedelem közti különbség igen csekélylyé válna; de éppen ennek folytán sokaknál megszűnne az inger, hogy tőkéiket maguk gyümölcsöztessék. Általában azonban a közgazdasági erényeknek, a takarékoságnak és munkakedvnek terjedéséről tanuskodik, ha csekélyebb nyereség is reá bírja az embert, hogy tőkéje kezelésével foglalkozzék s így elmondhatni, hogy a kamat és tőkejövedelem közötti különbözetnek csekély volta, gyarapodást jelentene, ha (s éppen ezért pusztán elméleti a meghatározás értéke) nem gátolná ez arány felismerését, hogy a tőkejövedelem átlagának megmérésére még nem találtatott módozat.

Mindezek a kölcsönkamatról általában mondattak. Az elébbi fejezetben azonban bebizonyítani igyekeztünk, hogy a hosszú és a rövid lejáratu kölcsönök forrásaikban és felhasználításuk módjában oly különbözők, hogy azok úgy szólván két mederben, egymástól elválasztva folynak s össze nem vehetők. Eszerint a kamatlábot meghatározó körülményekben s magában a kamatlábban is kell különbségeknek előfordulniuk.

Ezeknek legelseje, legszembeszökőbbikéént említhető az,

mi a hitel e két neme közt képzi a különbséget, az időtartam. Itt talán harmincz napra, ott talán harmincz évre köttetik a kölcsön határozatnak meg a feltételek. Itt, ha a kölcsön egy nappal később köttetik meg, talán már nagy veszteség származik a kölcsönvevőre nézve; ott lehet, hogy egy hónap vagy több sem tesz különbséget. Az utóbbinál következőké, feltéve, hogy a kamatláb erős ingadozásoknak van kitéve, ha magas, be lehet várni leszállását; de éppen azért, mert rövid idő itt nem dönt, a kamatláb sem fog rövid idő alatt nagyobb mérvű ingadozásokon átmenni, még azon esetben sem, ha aszerint méretnék az, mint a követelések átruházásai esetében, a tőkéért fizetett árhoz arányul a kamat, mely mód különben nem a helyes, minthogy az ily adás-vevések okául nem a kamatból eredő jövedelem, hanem a tőkén elérhető nyereség szolgál, mely a rövid lejáratú kölcsönök viszonyaival áll összefüggésben, és az adós állásán mit sem változtat. — Ha egy bizonyos időtartam alatt létrejött hosszú lejáratú kölcsönök kötésénél szabott kamatláb összehasonlítottatnék, az azon idő alatt átruházott követelések eladási árából kitünő kamatlábbal, az utóbbi erősebb ingadozásokat mutatna, mint amaz, habár mégis sokkal csekélyebeket, mint a rövid lejáratú kölcsönöké. Ezeknél a kamatláb rövid idő alatt megkétszereződhetik,*) minek hatása a hosszú lejáratú kölcsönre nem az lesz (mint volna az ingadozás arányossága esetében), hogy az ilyen tőkekövetelés leszálland előbbi értékének felére. A különbség itt talán a tőkében teend annyit, mint ott az évi kamatban.

A hosszú és rövid lejáratú kölcsönök különböző természete tehát a kamatlábat illetőleg mutatkozik abban, hogy az utóbbiaknál rövid idő alatt erősebb ingadozásoknak van az kitéve, vagyis attól, mit Mill a fentebbi idézetben »természetes árkeletnek,« vagy természetes kamatlábnak nevez, mindkét irányban messzebb eltér.

Ezen különmeműség okai pedig röviden következőleg fejezhetők ki. A rövid és hosszú időre kölcsön kínált tőkék más-más forrásokból erednek és más-más célokra is kerestetnek; következőké a kínálatra és keresletre is más okok folynak be; emellett a kölcsön e két neme egymást nem pótolhatván, a kétféle hitel árkeletének, vagyis a kamatlábnak különböző volta természetes dolog.

*) Az angol bank kamatlába egy év alatt 4 és 10% közt is ingadozott.

Hogy az eltérés a rövid lejáratú kölcsönök kamatjának erősebb ingadozásában nyilvánul, az onnan ered, hogy: *Először*, a kereskedelemnek, melyben a rövid időre rendelkezhetővé vált tőke alkalmazást talál, hitelszükséglete is erősen változik, minthogy az egész tőkét képzik oly tárgyak, melyek termelése és fogyasztása gyorsan váltja fel egymást s mennyisége is következőképp változó, holott p. o. a földiparnál a tőke mennyisége állandó. *Másodszor*, a kereskedelemben a hitelben élvezett tőke sokkal nagyobb részét képezi az egész beruházott tőkének, mint a földiparban vagy a gyárparban is, és erősebben reá van arra szorulva.

Ezek magyarázzák leginkább a kereslet változásait. A kínálatban hasonlólag nagyobb ingadozásnak kell mutatkoznia a rövid lejáratú kölcsönöket illetőleg, minthogy az esetlegesen rendelkezhetővé lett tőkék mennyiségére nem csak az ipar és kereskedelem, de a termelés és fogyasztás minden mozzanatai is befolyással vannak. Ellenben a hosszú időre, jövedékre elhelyezendő, a közvagyonnak egy részét képezik, mely lassanként emelkedik vagy lassanként fogy, mint a közvagyon maga.

Azon esetre, hogy előadásunk nem lenne eléggé világos, közöljük itt azon okokat, melyekkel Nebenius *) az első, ki a rövid és hosszú lejáratú kölcsönök kamatának elvi eltérését felismerte, ez eltérést s az elébbinek erősebb ingadozását magyarázza.

»Formaszerű (hosszú lejáratú) kölcsönöknél, a tőke átruházás egyedüli célja **) a szerződő feleknek. A hitelező azonban, ki valamely csereüzlet alkalmával, vevőjének valóban létező tőkeszükségletét elégíti ki, kevesebbet gondol a tőkeelhelyezéssel mint a nyereséges csereüzlet létrehozásával. Ekként a rövid lejáratú hitel által kétszeres cél éretik el.«

»Valamint hogy némely körülmények, melyek bizonyos termelvények előállíttatásának kedveznek; a rendelkezhető tőkéket e termelési ághoz húzzák; épen úgy ellenkező körülmények közt, valamely szenvedő termelési ágtól a tőkék vissza fognak vonatni. Ki felhasználja a kedvező körülményeknek, melyek valamely iparág-

*) Der öffentliche Credit. Roscher szerint »das klassische Hauptwerk über diesen Gegenstand.«

**) Tőke átruházása az egyedüli cél minden hitelüzletnél; azért helyesebb volna úgy mondani, hogy a kamatélvezet az egyedüli cél hosszú lejáratú kölcsönöknél.

ban nagyobb nyereséget ígérnek, első idejét; az hajlandó lesz a kölcsönzött tőkéért magasabb kamatot fizetni. A ki üzletében pangást tapasztal s élénkebb kereslet visszajöttét akarja bevárni, az tőkéjének azon részét, melyet a megkezdett alkalmazásban nélkülözhet, ki fogja vonni abból és csekély használati díjért másnak fogja átengedni.«

»A tőke után való kereslet a termelés három főágában különböz. — A földipar befektetett tőkéket csak igen lassan fizethet vissza, s ezért a kereslet itt nagyon hosszú időtartamra szól. A gyáriparban a kereslet s a tőkejövedelem ingadozása annál erősebb, minél kevésbé képezik a termelvények nélkülözhetlen szükség tárgyát. Ehhez járul, hogy a tőke nagy része átvezethető egy iparágból valamely másikba anélkül, hogy az állandón befektetett tőke jövedelme szükségkép csökkenne ezáltal. Ennélfogva kedvező körülmények találkozása folytán egyszerre több iparágban élénk kereslet támadhat tőke után. A kereskedelemben legnagyobb ingadozásoknak van alá vetve a tőkeszükséglet, mivel itt állandó befektetésre nincs szükség s a tőke könnyen visszavonathatik s kölcsön kináltathatik aszerint, hogy az árak állása vállalkozásra buzdít-e vagy bénítja a tevékenységet.«

A kínálatra befolyást gyakorló körülményeket következőleg ismerteti:

»A tőzsérek kezében összefolynak azon személyek pénzkészletei, kik hosszabb vagy rövidebb ideig nem tudják azokat gyümölcsöztetni; így a tőkepénzesek jövedelme addig, míg kiadásokra nem szükséglik vagy a megtakarított összegeknek valami módon való elhelyezésére alkalmat találnak; a tőkék, melyek nekik visszafizetettek és melyeknek új befektetést keresnek; a kereskedőnek olyan összegei, melyeket jövőndő fizetésekre, vagy bevásárlásokra, vagy előre nem látott esetekre visszatartott; azon tőkék, melyek a forgalom csökkenésekor felszabadulnak; a gyáros bevételei azon perczig, mikor nyers anyagok bevásárlására szükségli azokat és azon összegek, melyek termelésének a kereslet csökkenésekor való korlátozása folytán pénztárában összegyűlnek. — Ezzel szemben hasonlóképen felkeresik a bankárt olyan személyek, kik ellenkező esetben vannak és valamivel hosszabb vagy rövidebb időre kölcsön nyerik azon összegeket, melyek a közvetítő

tőzsernél összegyűltek. Minél nagyobbak az ekként összefolyó összegek annál alacsonyabb lesz a kamatláb.»

»A ki hosszabb időre ad vagy vesz kölcsön tőkét, az áttekinti a kamatláb szokott ingadozásait s az árt egy hosszabb időszak átlaga szerint becsüli meg. Ki rövidebb időre keres vagy kinál tőkét, a pillanat viszonyait fontolja meg.«

A kamatra vonatkozó eddigi vizsgálódásaink a hitelt mindég a tőke-átruházás elvontabb alakjában tárgyalták, tekintet nélkül az ezen átruházást közvetítő forgalmi eszközre a pénzre. A következőkben meg fogjuk vizsgálni, hogy e közvetítő gyakorol-e s mennyiben és mi által befolyást a kamatra.

Minthogy itt általános elvekkel foglalkozunk, pénz alatt mindég nemes fémet fogunk érteni, tekintet nélkül jelen hazai állapotainkra, melyekre egyébiránt később vissza térünk.

Minthogy az arany s arany, úgy mint az ezüst s ezüst közt minőségi különbség nem létezik, s az alak, melyben forgalomba kerülnek mellékes dolog, magától értetődik, hogy csak a mennyiség befolyása jöhet kérdésbe. Ez, mint tudjuk, a kereslet és kínálat elve alapján csereértéküket határozza meg, s ezzel egyszersmind az egységnek csereközvetítési képességét. Világos, hogy felényi arany, ha értéke két akkora — azaz ha kétszer annyi árut lehet rajta venni — épen annyi és oly nagy cseréket közvetíthet, mint kétszer annyi, ha értéke felényi. A szolgálatok összesége, melyeket a nemes fémek összesége a forgalomban teljesít, független mennyiségüktől, melynek nagyobb vagy kisebb volta kiegyenlítettik az értéknek alacsonyabb vagy magasabb volta által. Eszerént a forgalom egész rendszere mindennel mi hozzá tartozik, a hitellel és kamatlábbal együtt, bármennyire is reá van szorulva a nemes fémek közvetítésére, semmi befolyást nem szenvedne a forgalom közvetítésére szolgáló nemes fémek mennyiségében beálló változásoktól. Ez áll mihelyt a kiegyenlítést megtörténtnek képzeljük. De könnyen belátható, hogy e kiegyenlítés sohasem állhat be közvetlenül, sohasem állhat be simán. A kereslet és kínálat feladata lesz itt az értékeket újra szabályozni, s a míg ez megtörtént, a kereskedelmi forgalom a rövidebb lejáratú kölcsönökben való kereslettel s kínálattal, következésképp a kamatlábbal együtt szokatlan befolyások alatt fognak állni. Tegyük fel, p. o. hogy valamely ország fém-pénze rendkívül gazdag és olcsón s gyorsan kizsákmányolható

aranytelepek felfedezése által tetemesen megszorodik. Azon egyének, kiknek kezébe legegőbb jön az arany, újon szerzett vagyonukat természetesen nem tartják meg ezen alakban, hanem vagy elfogyasztják vagy termelésre fordítják. Az utóbbi esetben részint a munkások, (emelkedett munkabér mellett) részint a termelésre szükséges eszközök készítésével foglalkozó iparosok közvetítése által. Az előbbi esetben közvetlenül elő fogja mozdítani ezen új vagyon a különféle fogyasztási cikkek kelendőségét. Cikkek, melyeket a kereskedő hitelbe vagy kölcsönzött pénzen vett, és melyek előbb hónapokig heverték raktárában, most el kelnek néhány nap alatt s árukból visszafizetheti a kölcsönöket; mikor raktára kiürült, újra vesz és ismét hirtelen elad mindent; a mely árura előbb két hónapig volt adós, most eladja két hét mulva; tehát csak egy negyedrészt annyi ideig élvezi a hitelt s átlagban egy negyed annyi tőkével közvetít, az időmegtakarítás folytán ugyanannyi forgalmat mint előbb. A pénz, mely töle tovább foly, mindenütt hasonló hatással van. A forgalom mindenütt gyorsabbodik, a kölcsönök hamarabb visszafizettetnek és most a kamatláb alább száll. Meg akartuk mutatni, hogy a pénznek megszorodása csupán a fogyasztás növelése és gyarapítása által is alább szállíthatja a kamatot. Természetesen még közvetlenebb a hatás a kamatlábra, ha az illetők (kik az aranytelepek kizsákmányolásán meggazdagodtak) pénzüket kamatra helyezik el. Egyébiránt így is második vagy harmadik kézből eljut az a kereskedőhöz, ki fogyasztási vagy reproductióra szolgáló cikkeket árul (mert utóvégre mindaddig, míg ide nem kerül a tőke, holt marad) s kinek forgalmára s hitelélvezetére láttuk, hogy mi befolyása van. De most, a fokozott fogyasztás következtében, az illető cikkekben szükség kezd mutatkozni; az élenkebb keresletnek kimaradhatlan hatása beáll: az árak emelkednek. Ez irányzat fentartja magát, s az árak emelkednek mindaddig, míg a magasabb árak következtében a kereslet vissza száll előbbi arányaira, s az áruk ismét annyi ideig hevernek a termelőnél és a kereskedőnél mint előbb s ez ennél fogva ismét több hitelt kezd igényelni; az árak emelkedésével s a kereslet csökkenésével párhuzamosan emelkedett a kamatláb s most ez is ott van ismét, hol előbb. Minden a régiben van, kivéve, hogy hasonló mennyiségű aranyon most valamivel kevesebbet lehet venni, és hogy néhány ember, ki előbb szegény volt, most gazdag, s gazdagságuk annyi, mint a mennyivel szegényedtek azok, kik az arany-

készlet növekedése előtt készpénzt vagy pénzre szóló követeléseket birtak, mely pénzen most kevesebbet vehetnek mint előbb.

A jelenségek fordított sorrendével hasonló kiegyenlítés következnék be, ha az arany s ezüst készletnek egy jelentékeny része p. o. a tengerbe süllyedne.

Ekként a forgalmi eszközök mennyiségében való jelentékeny változás a kamatlábra befolyással van mindaddig, míg árák változása nem egyenliti ki azt.

Az eddigiekben úgy feltételeztük, hogy a nemes fémekben való szaporodás vagy fogyás, mint állandó tény következik be. Gyakoribb azonban a forgalmi eszközök mennyiségének mulandó változása, mely ugyan elég ideig tart arra, hogy a kamatlábon változtasson, de hol a régire való visszatérés nem az árák átalakulása, hanem az által közvetítettik, hogy a forgalomban levő pénz mennyisége száll vagy emelkedik vissza előbbi álláspontjára. A pénz valamely helyen megfogyhat az által, hogy nagyobb mennyiségek más vidékre vitetnek; ha azután változott viszonyok folytán, az elvitthez hasonló mennyiségű pénz kerül vissza, minekelőtte az árák változása folytán a kamatláb rendes álláspontjára visszatért volna, a régi kamatláb így is helyre fog állani; ha ellenben az idő elég hosszú volt arra, úgy ellenkező irányban az egész forradalom ismétlődni fog: a kamatláb ismét el fogja hagyni természetes átlagát, hogy utóbb másodszor visszatérjen arra.

Az ok természetéből következik, hogy ez esetek mindég helyiek lesznek, azaz: egy vidék, ország vagy világrész területén fognak véghez menni, míg egy más vidéken, országban vagy világrészben — hová a pénz vitetik, vagy honnan jön — épen ellenkező irányú változása az áraknak s a kamatlábnak fog — de hasonló végeredménnyel — beállani, feltéve, hogy a mivelődési, gazdasági és kiterjedési viszonyok azon fokig egyenlők, miszerént hasonló erővel ható okok, hasonló eredményeket idézhessenek elő.

Általában a forgalmi eszköz mennyiségében való ilyen mulandó változás iránt a kamatláb érzékenyebb, mint az árák, vagyis az előbbi épen azért különösen érzékeny, mert az utóbbiakra nem gyakorol a pénznek ilyen ideiglenes szaporodása vagy fogyása változást. Hogy ugyanis a pénz értéke — a mennyiségében beálló változások által — módosíttassék, a fogyasztásnak s ez által a termelésnek kell megéreznie, a kereslet növekedése vagy csökkenése

folytán e változást. Ez azonban nem történik, hol a változás vagy igen rövid idejű vagy előre láthatólag ideiglenes. Ez állítás magyarázatául meg kell jegyeznünk, hogy az ilyen mulékony változás a forgalmi eszköz mennyiségében, mindég külkereskedelmi viszonyokból ered: ott, hol két ország kölcsönös adás-vevései, nagyban és egészben közel kiegyenlítik egymást, de hol mindamellett beállhat azon eset, hogy egy időben egyik különösen nagy mennyiségű árukat ad el a másiknak, (melyeket készpénzben megfizettet magának) holott csak valamivel később p. o. ha ott az aratás meg volt, fog tőle hasonló értékű árukat venni. Ez esetben, az onnan bejött tőke valószínűleg nem fog állandón elhelyeztetni az országban, nem fog belföldi termények erősebb fogyasztására vezetni, sem új iparvállalatokat teremteni, hanem egyszerűen *rendelkezhetővé fog lenni rövid időre* s ezáltal alább fogja szállítani a rövid lejáratú kölcsönök kamatát. *) Hasonlóképp a másik országban, a hol a pénz mennyisége ezáltal megfogyott, a rövid időre rendelkezhető tőkéket illetőleg élénkebb lesz a kereslet, míg kínáltatni kevésbbé fognak s így itt a kamatláb emelkedni fog. A két ellentétes irányzat hatása, az elebbinél tapasztalt túlbőségnek, az utóbbi szükségének természetes megoldása lesz, hogy amaz, ezen rendelkezhető tőkéjét jobban értékesítendő, mint otthon lehetne, kölcsön adja ennek. Ez pedig visszafizeti mikor árukivitele által kiegyenül a kérdéses különbözet. Ez esetben az elébbi belkereskedelmében nem rendelkezett ugyan ideiglenesen sem ama tőketöbblet felett, ellenben zsebre tette a másiktól nyert kamatot. Hogy ez eljárás mily módozatok közt, mily alakban megy véghez, arról alább lesz szó a váltoüzletről szóló fejezetben.

Ismételjük, ez csak ott áll, hol a külkereskedelmi többletek és kevesbletek ideiglenesek s később kiegyenlítik egymást. Teljesen más — és itt a kamatlábra gyakorolt hatásában szintén megvizsgálendő — azon eset, ha két ország**) közöl az egyik állandón vesz

*) Félreértés elkerülése végett megjegyezzük, hogy midőn azt mondjuk, miszerint az ilyen tömegesebb kivitel folytán bejött, de előreláthatólag ismét kimenendő pénz nem változtat az árakon, ezzel nem azt akarjuk mondani, hogy az illető cikknek ára, melyért a pénz bejött, nem fog feljebb menni; hanem azt, hogy nem fog arányosan minden cikknek ára feljebb menni, mi egyedül tekinthető a pénz értékesökkenésének.

**) Szabad választásból és példakép használjuk az ország szót; ugyanazok, melyek itt mondatnak, képzelhetők azonban két olyan vidékre nézve is

többet a másiktól, mint annak elől. Látszólag a hatásnak ugyan-
 annak kellene lennie, mint az melyet a fentebbi példa szerint a
 nemesfémtermelés tetemes szaporodása okozhat. Tényleg nem úgy
 áll, s a különbség onnan ered, hogy a termelés szaporodása kihat-
 hat az egész földre (vagy legalább mindazon országaira, melyek
 közvetve vagy közvetlenül forgalmi viszonyban állanak egymással)
 s a hatás ezáltal legfeljebb is eloszolhat, de nem ellensúlyoztatik.
 Nem úgy, hol egy országba sok nemes fém jön be kereskedelmé-
 nek cselekvő volta által. A pénz vagyis a nemes fémek csereértéke
 nem fog jelentékenyen alább szállni, mert a nemzetközi forgalom ha-
 tása folytán, nem csupán a belföldi javak (fekvőségek, árukészletek,
 munkaerő) állnak vele szemközt, hanem az egész világé. A nemes
 fémek s egyéb javak menysisége közötti arány tehát ugyanaz
 maradván, nem lesz ok a kölcsönös értékviszonynak legalább állan-
 dó módosulására, anyival is kevésbbé, minthogy az ily szerencsés
 helyzetben levő országnak saját érdeke kívánja, hogy a bejött fém-
 többletet visszaadja a külföldnek, különben abban holt kincset
 halmozna és termelési többletének valódi hasznát nem venné.

Ennek létesítésére, — miután azt tesszük fel, hogy külkeres-
 kedelme cselekvő marad — ki van zárva a nagyobb fogyasztási
 képességnek érvényesítése árubehozatal útján. Csupán egy mód
 marad tehát, a kölcsönadás. És tényleg nem is képzelhető egyéb
 ott, hol egy ország behozatala és kivitele ki nem egyenlítik egy-
 mást, mint hogy az a hitelező vagy adós helyzetébe lép a külföld-
 del szemben. Ha termelése felülmúlja fogyasztását s ennek folytán
 évenként nagyobb értékű tőkét bocsát (árucikkek alakjában) a
 külföld rendelkezésére, mint ez neki viszont, ezzel tényleg előleget,
 kölcsönt ad neki, melyért ez adós marad, mert a nemes fémmel
 való kiegyenlítése a különbözetnek, csak ideiglenes. Ezek mozgé-
 kony természetüknél fogva visszafolynak a kamatlábnak már cse-
 kély módosulása következtében is, minő, mint feljebb láttuk, ideig-
 lenes forgalmi különbözeteknél is, tehát ideiglenesen mindenesetre
 beáll. De a követelés, mely a nagyobb tőke átengedésből száрма-
 zik, megmarad. A hitelezések eleinte rövid lejáratuak lesznek, az-
 tán át fognak változtatni, hosszú lejáratú kölcsönökre, melyekért

melyek egy állami egységnek részei, vagy két államsoportra, p. o. két világ-
 részre nézve is.

a kamatot a termelési kevesletben levő ország fogyasztói fogják fizetni.

Midőn e pontra eljutottunk, fel kell ismernünk, hogy e kérdés és megfejtése összeesik egy már fennebb tárgyalttal. Bizonyítani igyekeztünk ugyanis ott, hogy a hitel kiterjed vagy meghúzódik aszerint, hogy alkalmazása productiv-e vagy sem, valamint a mi ezzel összefüggésben áll, hogy a kamatláb tőkeképződés mellett csökken, tőkefogyasztás vagy fogyasztási többlet mellett emelkedik. Már pedig képzelhetetlen, hogy a mely ország évenként nagyobb értékű tárgyakat visz ki, mint behoz, ne birjon termelési többlettel s ezért magáért is fel kell tenni, hogy ily külkereskedelmi körülmények közt a kamatláb irányzata csökkenő lesz; abszolút magasságát pedig meg fogják határozni, a fennebb már ismertetett tényezők

Nem ily biztosan jelezhető a kamatláb irányzata szenvedő külkereskedelemmel bíró országra nézve, minthogy szenvedő külkereskedelem nincs oly szoros összefüggésben a hanyatlás fogalmával, mint cselekvő külkereskedelem a gyarapodásával. Ha ugyanis szinte lehetetlen feltenni, hogy egy ország, mely évenként kiviteli többletet bir felmutatni, fogyasztásában túlhaladja összes termelését, ellenben nem éppen annyira lehetetlen, hogy azon ország melynek külforgalma szenvedő, a belföldön folyton folyó tőkeképződés, a közvagyon emelkedése által a nagyobb behozatalból eredő tartozásoknak teljes fedezetet teremtsen, sőt azon felül felesleget is. Ettől fog tehát függni a kamatláb magasabb vagy alacsonyabb volta. *)

Vizsgálódásunk eredményeül tehát kimondhatjuk azt, hogy a külforgalomnak állandón cselekvő vagy szenvedő volta csak annyiban és azáltal van befolyással a kamatlábra, amennyiben az tőkeképződéssel vagy tőkefogyasztással, közgazdasági haladással vagy hanyatlással áll kapcsolatban.

Következőkben rekapituláljuk, mi a kamatra befolyó körülményeket illetőleg alapelvként tűnik ki az eddig mondottakból:

A kamatláb függ első sorban a kölcsönöket illetőleg mutakozó kereslet és kínálat arányától.

*) Ha egy országnak jelentékeny tőkéi vannak külföldön elhelyezve, külkereskedelme szenvedő képet fog mutatni, mert nem csupán kivitt terményei árán, hanem a tőkék kamataért is árukat fog behozni, ekként élvezve gazdagságát.

A körülmények, melyektől a kereslet és kínálat függ, hosszú és rövid lejáratú kölcsönöket illetőleg nem szükségképp ugyanazok; minél fogva a kamatláb sem követ mindig szükségképp egyenlő irányzatot.

A productiv czélokra felvett kölcsön kamata rendes körülmények közt nem haladhatja meg a tőkejövédelmet.

Kivétel e szabály alól csupán rövid lejáratú kölcsönöket illetőleg különféle üzletek összszefüzdésénél fogva képzelhető anélkül, hogy az adós tönkre jutása involválva legyen. Hosszú lejáratuaknál semmi kivétel nem engedhető meg.

A tőkejövédlem irányzata, mikor a munka productivitása növekszik, hanyatló lesz és mindenütt, hol a termelés rendszeresen felülmulja a fogyasztást, törekvése lesz leszállni egy minimumra.

Miután a kamat mindig alatta lesz a tőkejövédlemnek, ez irányzat és törekvés szükségképp kiterjednek rá is.

A kamat és tőkejövédlem közötti különbség annál csekélyebb lesz, minél általánosabban el van terjedve a társadalom minden rétegeiben a gazdasági iparkodásra való hajlam, a takarékosság és a munkakedv.

A hosszú lejáratú kölcsön kamata egyedül ezen két tényező által döntetik el: a tőkejövédlemnek a kultura-viszonyoktól és az általános közgazdasági állapotoktól feltételezett magassága és a gazdasági iparkodásra való hajlam terjedtsége.

Ezen tényezők állandó természetűek és csak lassú változatoknak alávetettek lévén, a hosszú lejáratú kölcsönök kamata is állandó irányzatú lesz, vagyis nem lesz kitéve erős és hirtelen ingadozásoknak.

A hosszú lejáratú kölcsönök kamatának átlagától a rövid lejáratúak kamata gyakrabban és erősebben el fog térni, minthogy ezeket illetőleg úgy a kereslet, mint a kínálat hirtelen és nagy mérvben változó körülményektől függnék.

Ezen körülmények pedig következőkben összpontosulnak: a termelésnek és fogyasztásnak s a kettő közvetítőjének, a forgalomnak pillanatnyi állapota.

Ez állapotok jellegét megvilágosítják a következő példák: Minél közvetlenebbül követi a fogyasztás a termelést, annál kisebb a kereskedelem hitelszüksége. Ellenben növekszik ez ha a termel-

vényeknek a fogyasztó kezébe jutása lassan és akadályok*) közt megvéghoz vagy fenakad. Ha ellenben a kereskedelem ez akadályokat elhárítani képes — p. o. hogy a fogyasztási szükség csekélyebb, mint a termelt mennyiségek s az általa kínált árak nem felelnek meg a termelés által kívántaknak, — ha az okok elháríthatnak, — ennek hatása hihetőleg a kamatláb alábbszállítása lesz. Viszont, ha a fogyasztás megelőzte a termelést, (p. o. ha egy ország behozatala jövőre kivitel által egyenlítendő ki) a kamatláb irányzata emelkedő lesz.

A forgalmat közvetítő nemes fémeknek állandó mennyisége nincs befolyással sem a rövid, sem a hosszú lejáratú kölcsönök kamatára. Ellenben az ezen mennyiségben előforduló változások egy időre mindég megzavarják a rövid lejáratú kölcsönök kamatlábát.

Ezen változások előidéztethetnek leginkább a nemes fémtermelés szokatlan nagy emelkedése által, mikor a mennyiség állandón és világyszerte változik; vagy a külkereskedelemnek ideiglenesen erős cselekvő vagy szenvedő jelleme által, mikor a változás helyi (és pedig két helyen ellenkező irányú) és ideiglenes. Az előbbi esetben a nemes fémek értékesükkenése, az utóbbiban a szokott mennyiség helyre állása tereli vissza a kamatlábat közép állására. Az innen eredő ingadozásnak leginkább csak a rövid lejáratú kölcsönök kamata lesz kitéve.

A külkereskedelemnek állandón cselekvő vagy szenvedő jellege csak annyiban van befolyással úgy a hosszú, úgyis mint a rövid lejáratú kölcsönök kamatára, amennyiben ezen jelleget összefüggésben képzeljük a közgazdaság gyarapodásával vagy súlyedésével. Ez esetben a hatást meg fogja érezni a hosszú lejáratú kölcsönök kamatlába is, és pedig kíválsólag fogja érezni.

Ezen elméletek közül egyik még némi fejtegetést igényel, az t. i., hogy »a hosszú lejáratú kölcsönök kamatának átlagától, a rövid lejáratúak kamata gyakrabban és erősebben el fog térni.« Minthogy itt összefüggés és bizonyos viszonylagos párhuzamosság van feltételezve, míg másutt világosan kimondatott, hogy a rövid és hosszú időre engedélyezett hitel alkalmazása és forrásai különbözők, szükséges lesz megjegyezni, nehogy ez ellenmondásul tünjék

*) P. o. oly árak, melyek a termelőnek fizetettekkel arányban nem állnak

fel, miszerint a rövid és hosszú lejáratú kölcsönök közt igen is kell léteznie egy benső regulátornak, egy féknek, mely az előbbiekk kamatlábjának távolabb szélsőségekből alakuló átlagát hozzá köti, la-
zán bár és bő játékhelyet hagyva, az utóbbiaknak szűkebb kor-
látok közé szorítkozó menetéhez.

Részünkről ezen regulátort a következő viszonyban látjuk:
*a rövid lejáratú kölcsönök átlagos kamata nem emelkedhet olyan magasra, hogy elég jutalmazónak tekintessék arra, miszerint kitű-
zessék tőkéknek állandó rendeltetésül a bennük való foglalkozás. A*
rövid időre rendelkezhetővé vált tőke, mely csak azokban találhat
ez időre foglalkozást, épen ez oknál fogva általában valamivel ala-
acsonyabb feltételeket fog szabni. A határ tehát, melyet a hosszú
lejáratú kölcsönök kamatja, amazok átlagos kamatának szab, tisz-
tán maximális. Azon állítás, hogy a rövid időre rendelkezhetővé vált
tőke valamivel alacsonyabb feltételeket fog szabni, nem úgy érten-
dő, mintha ennek kamata sohasem emelkedhetnék az állandó köl-
csönök kamatának felébe; ellenkezőleg gyakran lesznek esetek, mi-
kor a túlnyomó kereslet, a megcsökkenő kínálat folytán rövid ideig
magasabbra, olykor tetemesen magasabbra is fog az emelkedni;
de viszont, ellenkező körülmények közt, le fog szállani s általában
gyakrabban s huzamosabb ideig lesz alatta.

Lefelé ellenben a rövid lejáratú kölcsönök átlagos kamatlába,
akármily messze eltérhet a hosszú lejáratúakétól. Ez irányban az
utóbbi semmi határt nem szab és annyira szabad játékot enged,
hogy lehetségessé válik s a gyakorlatban igen közönségesen előfordul,
hogy a véghetetlen rövid lejáratú kölcsönnél, a kamat is leszáll a
véghetetlen kicsire. Ezen matematikai kifejezésmodort, annak
konstatálására, hogy a lejarati idővel nem bíró vagyis rögtön be-
szedhető követeléstől kamat, az esetek nagy többségében, épen nem
fizettetik, azért választottuk, mivel az legjellemzőbben adja vissza e
ténynek szoros összefüggését amazzal, mely szerint a rövid lejáratú
kölcsönök átlagos kamata szükségkép alacsonyabb mint a hosszú
lejáratúaké. Valóban, ha áll — s ez kétségtelen — hogy a rövid
időre engedélyezett kölcsön átlagban kisebb kamatot hoz, mint a
másik, ennek logikailag szükséges következése — mi a gyakorlatban
szintén áll — hogy minél rövidebb a lejarat, annál kisebb általában
a kamat, ebből pedig ismét szükségkép következik, hogy ha amaz
semmire száll le, ez is odáig követi.

Miután e fejezetben a tiszta elmélet terén akarunk maradni, ennek útján is kell megfelelni, azon a fenebbi elv megállapítása után folyó kérdésre hogy : mint lehetséges, hogy ilyen feltételek mellett valaki adjon s más valaki vegyen kölcsönt, amaz nem nyervén a kiadással semmit, mert csak annyit kap vissza mint kiadott, ez nem használhatván a pénzt, melyet tőle minden perczen visszakívánhatnak.

A legegyszerűbb alak, melyben ilyen kölcsönviszony létrejövetele képzelhető az, ha valamely időre szóló s kamatozó kölcsön lejárt s a hitelező nem veszi fel azonnal a számára készen álló összeget, noha, igen természetesen, a fizetésre kijelölt időn túl az nem kamatoz. Az okok, melyek erre bírják, lehetnek különbözők, de mindég kényelmiek : lehetséges p. o., hogy a lejárat napján úton van, távol azon helytől, hol a kölcsön fizetése kikötöttetett ; lehetséges, hogy a pénzt nem tudja azonnal elhelyezni s nehogy az őrzés gondját kellessék magára vállalnia, a biztosnak ismert adós pénztárában hagyja azt addig, midőn hasznosan elhelyezhetni véli, s itt még azon előnye is van talán, hogy két útból egyet megkimél ; lehetséges hardmadszor, hogy rögtön rendelkezni akar, p. o. áruk bevásárlásában tőkéje felett, de az összeg nagyobb lévén, a súlyos fémnek hordozását s az érem-darabok kétszeri átszámláltatását megkimélendő, a helyett, hogy előbb felvenné a pénzt s a harmadik félnek, kitől árukat vesz lefizetné, e helyett átruházza arra követelését, melyet ez azonban csak úgy fogad el fizeteskép, ha az adóst ismeri s meg van győződve, hogy az rögtön meg fog felelni kötelezettségének. Az, ki ekként átvette a követelést hasonló okokból, mint az első elhalaszthatja rövid ideig a folyósítást s annyival örömelebb fogja tenni, ha pár nap múlva neki kell egy fizetést teljesítenie s tudja, hogy az, kinek fizet, hasonlóképp kész a rögtön folyósítható, biztos követelést készpénz gyanánt elfogadni. Eszerént az adósnak olyan általánosan ismert megbízhatósága, melyhez kétség nem fér, egybekötve a hitelezőkre befolyó kényelmi okokkal, eredményezhetik, hogy egy lejárt s ennélfogva már nem kamatozó követelés nem folyósíttatik azonnal ; minél nagyobb és általánosabb az adós hitele, annál tovább fog az ilyen követelés kézzől-kézre járni, mert annál több ember lesz hajlandó azt elfogadni. Mint forgalmi eszköz tehát ugyanazon szolgálatot teendi, mint a készpénz,

melylyel egyenértékű lesz, minthogy értéke minden perczen folyósítható.

Ilyen lejárt kölcsönül tekinthető minden kamattalan és rögtön folyósítható követelés, létének okai mindég ugyanazok lévén: korlátolatlan és általános bizalom az adós fizetőképességében, egybekötve azon kényelemmel melyet egy írott fizetési ígéretnek átruházása, hordozása, őrzése vagy távolba való küldése nyújt, az éremmel szemben.

Ekként a hosszú időre engedélyezett hitelhez, melynek kamatlába egyszersmind kifolyása az általános közgazdasági állapotnak, és viszont befolyást is gyakorol arra; továbbá a rövid időre engedélyezetthez, melynek kamatlába, bár nagyobb ingadozások közt s valamivel alacsonyabb átlagot képezve, amannak hatása alatt áll; sorakozik még egy harmadik neme a hitelnek: a rögtön visszavonható, melynek kamata mindég egyenlő mert $= 0$.

HARMADIK FEJEZET.

A bankok mint a hitel közvetítői.

TARTALOM:

A hiteligenyek és rendelkezhető tőkék találkozásának nehézsége. — Egyedül bankok vagy bankárok által hárítható el. — Ezeknek közvetítése és felelőssége. — Tevékenységük jutalmát miként veszik ki. — Bankok és bankárok. Nyilvános bankok nemei. — Saját tőke jelentősége. — Kötelezettség a letett tőkén túl. — Bankvagyon, jövedelem, üzletkiterjedés. — Verseny. — A banküzlet nemei. — Hosszú lejáratú kölcsönök természete, jelzálogi hitel. — Váltóleszámtolás. — Előlegezés kézi zálogra. — Raktárjegyekre. — Értékpapirosokra. — Kamatozó, időre szóló betétek. — Rögtön fizetendő (kamatozástalan) betétek. — Bankjegyek. — Pénzbeszedés. — Kölcsönök közvetítése, vállalatok tőkéinek beszerzése. — Értékpapirokkal való kereskedés. — Letétemények. — A bankok foglalkozásuk szerint.

Igyekeztünk az eddigiekben kimutatni azon jelentékeny befolyást, melyet a hitel gyakorolhat a társadalom jólétére, különösen pedig a rövid időre engedélyezett hitel, a különféle javak kicserélésére, mely kicserélés annál nélkülözhetlenebb, és annál nagyobb mérvekben szükséges, minél általánosabban keresztül van vize a munkafelosztás elve. Igyekeztünk kimutatni, hogy a forgalom közvetíthetetik olyan tőkék által is, melyek más üzletben, az állandó befektetéseket kívánó iparban, a termelésben és fogyasztásban, rövid időre rendelkezhetőkké válnak; igyekeztünk kimutatni hogy ezen tőkéknek a forgalom által ezen idő alatt való gyümölcsösztetéséből milyen haszon származik a társadalomra. Hogy világosabbá tegyük a hitelüzletet és hatását, eleinte feltételeztük miszerint a termelő termelvényét hitelben engedi át a kereskedőnek, addig míg ez túladhatsz rajta s a fogyasztótól bevett árral

kifizeti a termelőt. Tovább jutván, azon esetekre nézve, midőn a termelőnek rögtön szüksége van termelvénye árára (azaz: mikor a termelvény által képezett tőke nem rendelkezhető), feltételeztük, hogy közbelép más valaki, egy az eladásban különben nem érdekelt harmadik egyén, kinél annyi értékű tőke, épen annyi időre, mennyi kívántatik, hogy a kereskedő a termelvény számára vevőt találjon, lett rendelkezhetővé. Ezt rendelkezésére bocsátja a kereskedőnek — hogy ez kifizethesse vele a termelőt — azon használati díj fejében, melyben különben a termelő részesült volna várákozásáért.

Ugy a mint e példa fel van állítva — mely különben, fentartjuk: általános, tipikus kifejezése a jól alkalmazott hitel szerepének a forgalomban — azonnal ki kell tűnnie az alkalmazás nehézségének. Mert igen jól elképzelhetjük ugyan, hogy egyik-másik termelő-fogyasztó erszényébe befolyt egy összeg pénz melyre üzletében vagy háztartásában csak bizonyos idő múlva lesz szüksége és hogy ez idő körülbelől megfelel annak, melyre valamely kereskedő hasonló összeget igényel. De nehezebben képzelhető, hogy mindég meg fogják egymást találni a kellő pillanatban. A keresés mindenesetre időt venne igénybe, mely alatt a tőke heverne s mely idővesztés a tőkésre vagy a kereskedőre vagy mind kettőre nézve nagyrészt vagy teljesen ellensúlyozná a várható nyereséget. Számos esetben keresésük eredménytelen maradna, ha pedig szerencsés véletlen folytán csakugyan találkozik a rendelkezhető tőke tulajdonosa olyan kereskedővel, ki azt az összeget annyi időre keresi: felmerül még azon kérdés, hogy főgja-e az előbbi az utóbbi személyét és viszonyait ismerni, minthogy e nélkül a hitel egyik főfeltételének (hol anyagi biztosíték nem nyújtatik) a bizalomnak hiánya nem engedné az üzlet létre jöttét.

Ezen nehézségek elhárítása képezi, a rendelkezhető tőkének összegyűjtése s a hitelt igénylők közt való elosztása által, a bankok tevékenységének legkiválóbb részét, a magvat, mely körül egyéb célok csak alkalmasságból csoportosulnak. Ez képezi valódi lényegét, mely által az jogosultságot nyer, a közgazdaságban úgy tekintetni, mint egyik fontos tényező. Fontossága a hitelre nézve nagyobb még, mint a hitel a termelésre s a forgalomra nézve.

A banküzlet, melyet — előre bocsátjuk — gyakorolhat egyes

ember vagy több ember magán társaságban, *bankár* neve alatt, úgy is mint nyilvános társulat bank neve alatt; a banküzlet áll kiválólag közvetítésben a kölcsönkinálat és a kölcsönkeresés közt és pedig akként hogy a bankár vagy bank adósává lesz a rendelkezhető tőkével bírónak és hitelezőjévé a tőkét szükséglőknek. Azáltal hogy kisebb és nagyobb, rövidebb és hosszabb időre rendelkezhető tőkét elfogad s összegyűjt és azután ismét eloszt szükség szerint kisebb-nagyobb összegekben, rövidebb vagy hosszabb időre a hitelt igénylők közt, szünteti meg azon nehézséget, miszerint egymást fedező szükségek találkozzanak. A másik nehézséget, a bizalom kérdését szintén megoldja, mert egyrészt vagyona, és bankárnál egyénisége, jelleme, banknál pedig közönségesen ismert kezelése — ezeknek természetesen feltételeztetniök kell — azok előtt kik ismerik, bizalmat költenek. Másrészt, miután kizárólag tőkék elhelyezésével foglalkozik a bank okvetlenül ismeretes is lesz azok többsége előtt, kik időnkint kisebb nagyobb tőkével rendelkeznek. Míg a hitelt igénylők vagy tömegének, egyéniségeik vagy viszonyaik ismerete teljesíthetlen feladat olyanra nézve, kinek nem főfoglalkozása áll ebben — egynéhánynak ismerete pedig nem vezet célhoz (hogy t. i. a szükségek mindig fedjék egymást); addig bankot vagy bankárt csak egyet kell ismerni, mert ugyanazon bank vagy bankár, a kölcsönt keresőkkel való érintkezésénél fogva minden pillanatban kész lesz kisebb-nagyobb összegeket tetszés szerinti időre elfogadni.

E tevékenység alapján helyesen hasonlították közgazdák a bankokat olyan tartalékmedencékhez, melyek a különben haszonvéttelenül elfolyni kész termékenyítő elemet felfogják, összegyűjtik s honnan azután meríthet, kinek szüksége van rá. Vagy egy folyamhoz, mely számos apró forrásból gyűlt és melynek vize ismét eloszlik aztán apró csatornába, és szétvitetik ezekben, öntözve a réteket s éltetve rajtuk a tenyészetet.

Ezen szolgáltatokat, melyek tőkét — csak ha a banknak magának tekintélyes vagyona van, költhet bizalmat — és költségeket igényelnek; melyek kockázattal, sőt a legéberebb figyelem, a leggondosabb kezelés mellett is elkerülhetlen veszteségekkel járnak, melyek épen ezért a kezelőknél nem mindennapi ismereteket és szellemi erőket tesznek szükségessé, — ezen szolgáltatokat a bank természetesen nem teljesítheti ingyen. Nem teljesítheti anélkül,

hogy a tartalékul készpénzben pénztárában maradó összeg kamatát is beszerezze, hogy költségeit megtérítse, hogy a veszteségeket egyébből mint saját vagyonából pótolni törekedjék s a jövőbeliek ellen biztosítéki alapot gyűjtsön, s a nélkül végre hogy saját tőkéjének, a rendes kamaton felül, melyet hitelezői minden fáradság és kockázat nélkül élveznek tőkéjüktől, némi jövedelmet biztosítani igyekezzék. *Mindezek fedeztetnek az által, hogy a bank hitelezőinek valamivel alacsonyabb kamatot fizet, mint a minőt kölcsönei után szed.* E különbözet kisebb vagy nagyobb lesz aszerint, hogy a banküzlet kisebb vagy nagyobb költségekkel és kockázattal jár, hogy a bankok közt, melyek a rendelkezhető tőkéért versenyeznek minő élénk a verseny és hogy a tőke mennyire szükségesli a buzditást arra nézve, hogy ha rövid időre is, mindig hasznos elhelyezést keressen.

Előleges tájékozásul itt egy rövid pillantást vetünk azon különféle módozatokra, melyek közt e tevékenység létesül. Minekelőtte azonban ezt tennénk, meg kell jegyeznünk, hogy, bár fennebb nem hallgattuk el, hogy a hitel közvetítését elvállalhatja magánember, bankár is, nem csupán nyilvános intézet, mégis mindig ez utóbbiakat fogjuk kiválólólag szem előtt tartani. Ezt indokolja: hogy működésük nyilvános volta könnyebben ellenőrizhetővé teszi annak kiterjedését és befolyását a társadalmi állapotokra; hogy ugyancsak ez teszi lehetővé és megengedhetővé, elvek és tanok felállitását, melyek betartása tőlük követelhető, míg a magánembernél az eljárás összesége, mindig az egyéni tetszéstől függ (azon határok közt, melyeket a törvénykönyv s a közönség bizalma jelöl ki természetesen); ennélfogva a banküzlet leginkább a nyilvános bankokra való tekintettel eshet rendszer s tudományos tárgyalás alá. Hozzá járul chez, hogy a hitel-közvetítés, különböző alakjai közül a legfontosabbak egyikében, egyedül bankok által gyakoroltatik. Hogy végre azon előfeltételeknek, melyek a hitelt közvetítő közegtől követelhetők, s melyek közt a legelső a bizalom kérdésével függ össze, inkább megfelelnek már csak azért is, mert nyilvánosan tett számadásaik megitélése könnyebb feladat, mint a bankár jelleméé. A felsoroltakkal összefüggésben, a kiterjedés melyet üzletük nyert, a befolyás melyet tevékenységük az anyagi fejlődésre gyakorol, hasonlíthatlanul nagyobb és folytonosan növekszik, míg a magánbankárok, bár tagadhatatlanul foglalkoznak

még a tulajdonképeni banküzlettel is, mégis mindinkább más térre szoríttatnak át, hol különben szintén találkoznak nyilvános társulatok versenyével, melyek a banknevet viselik, de kevés joggal s a fogalnak összezavarása folytán.

A »nyilvános bankintézet« elnevezés kiterjed minden olyan intézetre, melytől nyilvános elszámolás követelhető, mivel különben nincs kimondva, hogy ilyen mindég követeltetett is. Ezen ismertető jel magában nem jelöli ki, hogy ilyen intézet kinek kezelése alatt álljon, kinek tulajdonát képezze. Történetük és statisztikájuk azt mutatja, hogy nyilvános bankintézet lehet állami, községi vagy részvénytársulati. Az utóbbiak száma és fontossága jelenleg messze túlhaladja az államiakat és községeket. Mindamellett még nyílt kérdésnek tekintjük, ha vajjon a részvénytársulat csakugyan a banküzlet minden ágára nézve tartható-e a legegyszerűbb alakulásnak.

Bizonyos azonban az, hogy az újabb korszak a részvénytársulati bankok alakulásának kiválólág kedvezett és ott is, hol a kormányok kezdeménye folytán s állami czélok kitűzésével jöttek létre az intézetek, a részvénytársulati forma választatott, s az állam és a társulat közötti szerződés által igyekeztek az elébbinek érdekeit biztosítani.*) Ezen viszonyok részletezésébe s bírálgatásába e helyen nem bocsátkozhatunk s miután feltesszük, hogy a részvénytársulat fogalma minden olvasó előtt ismeretes, erre nézve csak annyit jegyzünk meg, hogy bankoknál a részvény- és általában az alaptőke főszüksége nem abban áll, hogy ez maga szolgál a hitel igények kielégítésére, (noha erre is szolgál, legtermészetesebb gyümölcsöztetési módja lévén) hanem kiválólág abban, hogy biztosítékul szolgáljon azoknak, kik tőkéjüket a bank kezelésére bizzák. A bank saját vagyona, az alaptőke kezeskedik a hitelezőnek arról, hogy ha letett pénzei rosszúl helyeztetek el s annak következtében elvesznek, e veszteség egyedül a bankra fog háramolni s nem fog visszahatni az ő követelésére, mely a bank vagyonából pótoltatik, míg másrészt ezen kötelezettség, mely szerint minden veszteséget saját vagyonából tartozik pótolni, a bankot arra bi-

*) Egyes kivételek mindazáltal a legújabb időben is fordultak elő; így p. o. Oroszország a jelen század második felében állambankot alapított. A múlt században is állt fen ott egy ilyen, mely azután megszűnt.

randja, hogy hitelezésében, az egyének megválasztásában, kiknek kölcsönt engedményez, lehetőleg óvatos legyen. E kötelezettség az esetek nagy többségében a bankvagyonul lekötött tőke erejéig terjed. Kivételesen voltak azonban esetek, hogy államok, melyek bankot alapítottak biztosítékul az egész államvagyonot jelölték ki, míg részvénytársulati bankokra nézve Angolországban állott fenn olyan törvény, mely a részvényeseket kötelezte, — azon esetre, ha rossz üzlet folytán a hitelezők követeléseai nem telnének ki a banktőkéből, a veszteségeket magán vagyonukból pótolni; eszerint itt a részvénytőkén kívül a részvényesek összességének egész vagyona képezte a hitelezők biztosítékát. Azonban könnyen belátható, hogy az állam által vállalt kötelezettségek biztossága nem az ígéretek kiterjesztésétől függ — miután azok beváltására az államot kényszeríteni nem áll hatalmában a hitelezőnek — hanem azon tértől, melyet az erkölcsiség foglal el az illető társadalmi szervezet mozgató rugói közt. Szintúgy a kötelezettségnek kiterjesztése a részvényesek magánvagyonára Angolországban, úgy látszik, nem bizonyult hasznosnak, mert 1858-ban törvény által megengedett olyan bankok alapítása, melyeknél a kötelezettség nem terjed túl a társulati vagyon erején. Az okok, melyek hangsúlyoztatása erre vezetett, leginkább abban foglalhatók össze, hogy a részvényesek nagy többsége nem folyván be a bank vezetésére s nem ismervén annak belső menetét, a korlátlan kötelezettség ekként roppant felelősséget feltételez oly cselekvényekért, melyek nem függnek az illetőtől, mi méltán visszariasztja a közönség nagy részét, főleg a kisebb tőkéseket, hogy hozzájáruljon ilyen intézetek alapításához, holott pedig úgy a bankügy egészséges kifejlődése, mint a közönség érdekében kívánatos, hogy a társadalom minden osztályai részt vegyenek azon vállalatokban, melyekke folytonos üzleti összeköttetésben állnak; hogy részt vegyenek a kockázatban és a haszonban, mi által az előbbi csekélyebb lesz s az utóbbi általánosabban oszlik el.

A részvénytőke nagyságát, az arányt illetőleg, melyben az az üzleti kiterjedéshez álljon, igyekeztek közgazdasági írók szabályokat teremteni, melyek azonban mind dogmaként lettek felállítva és semminemű okadatolásra nem támaszkodhatnak. Így némelyek azt kívánják, hogy a tartozások összege ne haladhassa felül a bank saját vagyonának háromszoros értékét. Mások a részvény-

osztalékot vagyis a társulat tiszta jövedelmét vévén alapúl — mely annál nagyobb, minél kisebb a tőke az üzletkiterjedéshez képest, vagyis, minél nagyobb ez amahoz képest — azt határozták, hogy ha valamely bank 15—20 %^o-kot jövedelmez a részvényeseknek, úgy üzletforgalma túlságosan nagy tőkéhez képest. *) Ha ezen állítást úgy fogjuk fel, miszerint ily nagy nyereséggel dolgozó intézetnél a tartozások, a tőkéhez képest való túlságos nagyságuk miatt szükségkép nincsenek kellőleg biztosítva, az okvetlenül önkényesnek tűnik fel. Mert nincs ok, a mely miatt ne lehetne ama határt p. o. 5 %^o-kal alacsonyabban vagy magasabban megszabni. Magyarországon léteznek intézetek **), melyeknél a tőke aránylag igen csekély s az üzlet kiterjedése aránylag igen nagy s melyek énnélfogva évek során át 20-nál sokkal nagyobb osztalékot fizettek; mindamellett nem lehet róluk mondani, hogy a beléjük helyezett bizalom kockáztatott lenne; kétségtelen azonban, hogy ily esetekben az alapvagyon szaporításának be kell következnie, s ez megtörténik ott, hol a fenálló társulatok maguk nem teszik, ujaknak alakulása által, melyek magukhoz vonják a rendelkezhető pénzek egy részét s tőkéjükkel megszorítják a közfedezetet. A fennebb idézett elv tehát helyesnek válik be, ha úgy értelmeztetik, hogy a hol a bankok oly magas osztalékot fizetnek, mely a közönséges tőkejövedelmet nagyon felülmúlja, ott versenyző intézetek alapítása és új tőkék részvéte a hitel közvetítési üzletben indokolta van, és pedig: mert a rendelkezhető hitel megoszlása mellett is még tetemes jövedelem ígérkezik; mert méltányos, hogy e jövedelemben minél többen vehessenek részt s ne legyen az *egy* bizonyos társulat kiváltsága; mert a biztosítékul szolgáló tőke növekedése a hitel biztosságát — jó kezelés mellett — mindenesetre növeli.

Hogy ily esetben mi kívánatosabb; új intézetek keletkezése vagy a régiek vagyonának szaporítása, e kérdést rövid úton eldönteni kockáztatott volna. Annyi azonban bizonyos, hogy mikor a hitelben élvezett tőkék nagysága folytán a bank állandón föltötte nagy jövedelmeket mutathat fel, ezen jövedelmek egy részének a bank vagyonához való csatolása s tőkésítése — úgynevezett tartaléktőkének alakítása, mely a részvénytőkével együtt képezi a bank

*) *Gilbart. Principles and practice of banking.* 310. i.

**) A pesti hazai első és más takarékpénztárak.

vagyonát, — olyan eljárás, mely míg egyrészt a hitelező közönségnek a biztosíték növelése iránti igényeit elégíti ki, másrészt a bankrészvényeseknek érdekére nézve is a leghasznosabb, mert ha ezáltal kevesebb jövedelmet húznak is egy ideig, de vagyonuk szaporodik s ezzel a jövőben huzandó nagyobb jövedelmekre való igény és kilátás. Az előbbi azért, mert nagyobb vagyon mellett a nagy üzletforgalom kevésbbé fog szemet szűrni, az utóbbi, mert versenyző intézetek keletkezésére az inger csökkentetik; végre ez eljárás, amennyiben tőkeképződést foglal magában, az általános közgazdasági, ez esetben a takarékosági szempontból is örvendetes. Itt a közhitelnek biztonsági alapul szolgáló tőke szaporítása a fogyasztás rovására történik, míg versenyző intézet keletkezése által ugyanazon tőke talán más vállalatoktól, a termeléstől vonatnék el. Emellett a verseny, mely különben oly hatalmasan előmozdítja a közgazdasági haladást, a banküzletben kevésbbé üdvös, mint minden más foglalkozásban. Bizonyos fokig ugyan itt is szükséges az; szükséges nevezetesen azon hányad, azon különbözet megszabásában való önkény mérséklésére, melyet a bankok a fizetett és a szedett kamat közt tartanak fenn. De viszont a különféle intézetek részéről a rendelkezhető tőkék elnyeréséért való versenygés könnyen veszedelmessé válhat, ha a kezeltetésükben uralkodó szellem nem áll ki minden próbát, nem áll felül minden kísértésen; mert oda vezethet, hogy a tőkéeknek magához való édesgetése végett, egyik magasabb kamatot ajánl mint a másik; hogy azután ezt saját hitelezőitől nyereséggel be is kaphassa, természetesen, adott kölcsönei után is feljebb emelendi a kamatlábat, s ezzel kapcsolatban olyan feleknek fog hitelt nyitni, kiknek különben nem nyitna; mert azok, kik másutt is, hol a kamatláb alacsonyabb, kapnak kölcsönt, nem fognak hozzá jönni, hanem leginkább olyanok, kiknek kölcsönigényei ott ki nem elégítettettek, mivel egyéniségük vagy viszonyaik nem költöttek elegendő bizalmat. És ez, a rosszul elhelyezett bizalom, a bankoknak legnagyobb, sőt egyedüli veszélye.

Ezek eredhetnek a verseny túlságából; de ismételjük, ezzel nincs az mondva, hogy az általában káros volna, ellenkezőleg mérsékelt verseny — akár különböző nyilvános bankok, akár bank és magánbankárok közt — hasznos és szükséges lehet, nevezetesen a bankok és a banküzlet azon nemeit illetőleg, melyeknél az élvezett hitel után kamatot fizet az intézet. Mert, mint látni fogjuk, némely

intézetek, kizárólag vagy túlnyomólag azon hitellel dolgoznak, melyet a II. Fejezetben a hosszú és rövid felmondású mellett, mint harmadik nemét a hitelnek, mint rögtön felmondhatót különböztettünk meg, s mely az ott kifejtett alapon kamattalan. Ezeknél, ama különbözet a fizetett és szedett kamat között eszik s következésképp a különbözet verseny által való szabályoztatásának szükségé is.

Mondottakból tehát a bankvagyonra nézve következő megállapítások folynak: *Az alaptőke és hitelélvezet kiterjedése között kívánatos számaránynak előzetes meghatározása az elmélet útján nem, csupán indokolatlanul, tehát az önkény útján lehetséges.*

Ha a részvénytőke jövedelme a nagy hitelélvezet folytán oly magasra emelkedik, hogy addig más vállalatokban elfoglalt tőkéknek hatalmas csábul szolgál, hasonló foglalkozásban való elhelyezkedésre; maguknak a részvényeseknek s a hitelező közönségnek érdekei, valamint általában a közgazdasági okszerűség igényei a legjobban fognak előmozdítani azáltal, ha azon jövedelmi többlet, mely a csábót képezi, tartaléktőke képezésére fordítatik (esetleg a már létező tartaléktőke ezáltal nagyobb mérvben gyarapíttatik) s ezen eljárás mindaddig folytattatik, míg az évi jövedelem, az összesített részvény- és tartaléktőkéhez, vagyis az ezen eljárás által megnőtt bankvagyonhoz képest, többé nem annyira nagy, hogy a más vállalatokban elérhető tőkejövedelemhez arányon kívül álljon.

A hitelközvetítésnek különböző módozatai és alakjai, feltételeik s a viszonyok, melyek rájuk befolyással vannak, s azoknak külön-külön véve, hatásuk a hitelügyre s a forgalomra, képezi a bankokról való tanulmány legkiválóbb részét; vagyis más szóval: a bankok tevékenysége csak ha ezen különféle módozatok határozott alakjában (melyeknek eltérése különben sokkal több mint alaki) tekintetik, ismertethető és fejtegethető részletesebben. Ezen módozatokat vagyis a valódi banküzlet különböző ágait a következőkben röviden soroljuk fel előleges ismertetéssel, hogy azután külön-külön és egymásra való vonatkozásaikban részletesebben tárgyalhassuk.

Beosztásukra nézve a hitelnek felállított három neme, u. m. a hosszú időre engedélyezett, a rövid lejáratú s a rögtön felmondható szerint különböztetünk.

A hosszú időre engedélyezett kölcsönök, mint ez már ki volt fejtve, a tőke eredetére és az enémű hitelnek rendeltetésére s közgaz-

dasági jelentőségére, nemkülönben a feltételekre nézve, melyektől az ilyen hitel nyitása függ, eltérnek a hitel másik két nemétől. A hosszú időre szóló kölcsön csak olyan tőkéből telhet ki, melyek állandó rendeltetése a kikölcsönöztetés. Productiv módon leginkább a föld, eshetőleg a gyáriparnak szolgálhat. A hitelnyújtás nem a kölcsönkereső egyéniségétől, a személyi bizalomtól, nem is az általa vett és ismét eladandó áruktól, hanem ingatlan vagyontól feltételeztetik. A törvényhozás az ilyen követeléseknek olyan biztonságot tulajdoníthat, a biztosítékul szolgáló fekvőségre való bekebeleztetés által, mely nem csekélyebb az illető társadalomban létező vagyonbiztonságnál általában.

Ezen körülmények által kell szükségkép szabályoztatnia a bankok e részben való tevékenységének is, azaz: tekintettel kell lenniök mindenek előtt arra, hogy hosszú időre engedélyezett kölcsöneik, olyan tartozásaikból kerüljenek ki, melyek nekik, előbb mint amaz letelnek, fel nem mondhatók. Mindazáltal a bankok közbelépte által e feltételek lényegesebben megkönnyebbülnek. A nehézség ugyanis, mely hosszú időre szóló kölcsönök engedélyezése körül leginkább felmerülhet, abban áll, hogy míg egyrészt a kölcsönadóra nézve kellemetlen a tőkéje felett való rendelkezés jogáról hosszú időre teljesen lemondani, oly teljesen mint semmi más befektetésnél,*) addig az adósnak érdeke ezt parancsolólag kívánja, mert ha olyan tőke, melyet péld. o. gazdaságában elhelyezett, s mely a jövedelmi többletből talán csak ha 10—20 vagy több évig gyűjtetik az össze, lenne visszafizethető, ha ilyen tőke, ez idő előtt felmondatik, ez tönkrejutását vonhatja maga után. A nyilvános intézetek közbelépte által azonban a hitelezőnek lehetőség adatik tőkéje felett — az által, hogy követelése eladhatóvá lesz — bármikor rendelkezni, épen úgy mint bármely más tulajdon felett; míg másrészt pedig az adós teljesen biztosíttatik, hogy a kölcsön egy előre kikötendő és igen hosszúra megszabható határidő előtt nem fog visszakivántatni. E kettős cél eléretik azáltal, hogy az állandó elhelyezést képező tőkének kamatozó és másra eladás útján átruházható, de a banknak fel nem mondható kötvények által ajtó nyit-

*) Mert ha ingatlant vásárol is, mi különben a tőke elhelyezés legállandóbb nemének tekinthető, ha utóbb megváltoztatja tervét s más alakban akarja tőkéjét gyümölcsöztetni, a fekvőség eladása által létesítheti ezt.

tatik; az ezen kötvényekre befolyt összegek, a törvény formái szerint biztosítéskul lekötött s az illető összeget meghaladó értékke bíró ingatlanokra kölcsönöztetnek ki, visszafizetésükre a kívánt hosszú határidő tüzetvén ki.

Ekként minden igényeknek elég van téve. A kötvények birják azon biztosságot, mely állandó befektetésnél méltán követelhető, mert az intézet e tartozásainak ingatlanok lekötése által biztosított követelések felelnek meg s azonkívül a bankvagyon is fedezetül szolgál. E tulajdonnal egyesítik azt, hogy értékük eladás után könnyen folyosítható. Ugyanezt olyan magánkövetelésről, mely ingatlan által van biztosítva, nem mondhatni, mert ez a mellett, hogy megoszthatatlan, és tehát olyan vevőt igényel, ki épen hasonló összeget akar elhelyezni, feltételezi, hogy a vevő ismerje vagy ismerkedjék meg az adós által lekötött biztosíték értékével. Oly akadályok, melyek csak ritkán áthághatók s legjobb esetben is idővesztéssel és költséggel. Egy ismert jóhírű intézet közbelépte által azonban ez akadályok megszűnnek; a kamatozó kötvények, melyek után a tőkék beszereztetnek, kisebb és rendszeren kerek összegről szóló darabokban adatnak ki, amellet, minthogy nem névre szólók, egyszerű kézbesítés által ruházhatók át.

Az adósra nézve, a tőke visszafizetését illetőleg különösen kedvező a törlesztési rendszer, mely az ilyen kölcsönökkel foglalkozó intézetek legnagyobb része által el van fogadva, mikor t. i. a tőke nem a kitűzött idő lefolyta után egy sommában, hanem apró évi részletekben, a kölcsön első évétől kezdve fizettetik le és az ezen részletek után a kölcsön véglejártáig számítható kamat s a kamatnak kamatja tőkefizetesként számíttatik be az adósna, úgy, hogy p. o. 32 évig évenként a tőke 1 százalékát fizeti, (természetesen a kamaton kívül) összesen tehát 32 % -ot s ezzel a 32 év letelte után tartozását leróttá. Ez azáltal válik lehetségessé, hogy az intézet a befolyórészleteket tőkésíti illetőleg saját kötvényeiből megfelelő összeget visszafizet, mi által saját kamatterhe évről-évre csökken, míg az adósé mind végig ugyanaz marad. Igaz, hogy az adós ugyanazon eredményt érné el, ha ugyanazon részleteket maga tőkésitené, de a kezelés gondja mellett, ez különösen nagyobb erkölcsi szilárdságot is igényelne.

Legalkalmasabb, legkedveltebb biztosítékát az ilyen kölcsönöknek földbirtok képezi; épületek nem oly kedveltek és könnyen megfogható okoknál fogva, rájuk rendszerént kevésbbé hosszú időre

engedélyeztetik a kölcsön. Az ekként biztosítéku lekötött birtok *jelzálognak* neveztetik, a kötvények pedig, melyek a jelzálog által biztosított követelést képviselik *zálogleveleknek* vagy *földhiteli kötvényeknek*. Az olyan intézetek, melyeknek főhivatása az állandó elhelyezést kereső tőkéket magukhoz vonni s ingatlanokra kikölcsönözni, jelzálog- vagy földhitelbankoknak, földhitelintézeteknek neveztetnek. Vannak azonban bankok, melyek más üzletágakat is nagy kiterjedésben, (nem csupán pénztáruk foglalkoztatására) folytatnak a jelzálogüzlet mellett. Itt a tőkék kezelésében a legszigorúbb elkülönítés szükséges. Legjobb pedig mindenesetre, hogy a választóvonal átlépésére kísértetbe se jöhessenek, ha a hosszú és rövid időre szóló hitellel más-más intézetek foglalkoznak.

A rövid időre nyert hitel felhasználásának különböző módzatai közt a legelső helyet foglalja el a *váltóleszámitolás*, azon üzlet, melynek lényege: rövid lejáratú és váltó alakjában kiállított és ennélfogva különös törvény alá eső elodázhatlan fizetési ígéreteket megvenni, vagyis az általuk képezett követelést magára átruháztatni, az összegnek, melyről azok szólnak, kifizetése által, de levonása mellett egy részletnek, mely a lejárat idejéhez méretik és *kamatját* képezi a teljesített előlegezésnek. Ezen leszámított részlet leszámítási díjnak neveztetik.

A váltóleszámitás azon módozata a hitelnyújtásnak, mely által kiválólag teljesítik a bankok az áruforgalmat közvetítő s ennek kifejlődésére oly roppant horderejű hitel iránti szolgálataikat. Mert a hitelre történő adás-vevéseknél, melyek, mint az első fejezetben láttuk, a nagy mérvű és olcsón végrehajtott árukicserélés titkát képezik, a vevő, a vételből eredő tartozásának elismeréséül váltó alakjában adja a fizetési ígéretet, az eladó pedig annál inkább kész ennek fejében átengedni áruját, — mindig feltételezve, hogy a vevőben és becsületében megbízik — mivel tudja, hogy bankároknál és bankoknál vannak rendelkezhető pénzek, melyekért ha készpénzre van szüksége, kicserélheti váltóját, annak értékéből csak annyi leszánkítást szenvedve, amennyivel magasabb árt kötött ki az árukért így, mintha készfizetésre vétettek volna meg azok. Ebből magából foly, hogy a készfizetésre és hitelbe való vételnél kívánt árak közt mindig annyi lesz a különbözet, mint az uralkodó kamatláb vagyis leszámítási díj tesz ugyanazon összegtől ugyanannyi időre, feltéve, hogy a vevő úgy mint az eladó egyénisége költ annyi bizalmat, hogy

a bank hitelt nyisson közös jótállásukra. Mert az eladó kezeskedik, hogy vevője az ígért fizetést teljesíteni fogja. Ezt teheti, minthogy e meggyőződés nélkül nem engedte volna át neki áruhitelben. Számos esetben még egy harmadik kezes vagy aláíró is kívántatik nyilvános bankoknál, mikor aztán a váltó valamely magánbankárnak adatik el, ki ismeri a vevőt s az eladót s megelégszik két aláírással. Ő azután aszerént, hogy pillanatilag rendelkezik-e rövid foglalkozást kereső tőkék felett vagy nem, tárczájában tartja a váltót lejártáig, vagy kezességet vállalva az adósért s az első kezesért, a bankhoz viszi, hol már most, miután ezáltal meg van a harmadik aláíró, elfogadtatik a váltó. Természetes, hogy ilyen esetben, miután a bankár ez üzletre nem vállalkoznék, ha nem volna abból nyeresége, a leszámítási díj, melyet ő von le, valamivel magasabb lesz, mint az, melyet a bank von le neki, vagyis valamivel olcsóbban fogja megvenni a követelést, mint a hogy eladhatja. Ennélfogva ha három aláírást kíván a bank, a hitel általában valamivel drágább lesz, mintha beéri kettővel.

Eszerént a váltóleszámitási üzletben több jóhírű személy együttes kötelezésére nyittatik hitel. Ez úgy tekintendő, mint ha a három aláíró jótállását arra nézve fogadná el a bank, hogy egy bizonyos árunak, mely a váltóban kitett összeget legalább is megéri, útját közvetítik a termelőtől a fogyasztóhoz, ki mikor azt átveszi megadja a reá előlegezett összeget, melylyel a váltó kifizettetik, úgy, hogy az árunak elfogyasztása *előtt* törlesztetik a reá engedélyezett hitel. A kölcsön tehát itt az árura adatik — legalább minden olyan banknál, mely az áruforgalom istápolását tűzte ki — daczára annak, hogy a bank, illetőleg vezető személyei azt szemmel sem látták; de lételéről három vagy két megbízható egyén aláírása kezeskedik.

Ezekre nincs szükség, ha az áru — melynek értékét a termelő vagy kereskedő az eladásig előlegeztetni akarja magának testben kezeskedik a banknak. Ha ez akként létesül, hogy a bank maga tart raktárt s így az áru közvetlenül hozzá zálogba adatik, ez a szoros értelemben úgynevezett *áruelőlegezési üzletet* képezi. Árukra közvetve azonban, előlegezhetnek a bankok más módon is; nevezetesen ha a raktár tulajdonosa — természetesen ismeretesnek kell lennie és bizalomra méltónak kell tartatnia — különösen valamely nagyobb társulat, mely feladatául tűzte ki, hogy azoknak, kik raktárait bérlik

olcsó hitelt szerezzen, — bizonyítványt állít ki a nála letett áruk-ról, melyeket e bizonyítvány előmutatására és csakis arra szolgál-tat ki ismét. Ilyen bizonyítványra *) a bank épen oly biztosan előle-gezhet, mint a nála elzálogosított árura vagy a legjobb váltóra. Ha a raktártulajdonos-társulat egyszersmind szállítási vállalatot folytat vagy egy közlekedési intézet ad ki olyan árujegyeket, úgy az áruk útközben is szolgálhatnak a rájuk engedélyezett hitel biztosí-tékául.

Rokonságban áll az áruelőlegezési üzlettel a hitelnyújtás felté-telére, de kevésbbé a hitelélvezés céljaira nézve az úgynevezett lombardüzlet vagyis : *előlegezés értékpapírokra és értéktárgyakra*. Itt is mint amannál, kézi zálog képezi a biztosítékot; de míg a vál-tószámítolásnál az előlegnek feltételezett productiv rendeltetése képezi a hitel feltételét, az áruelőlegezésnél pedig az áru létezése maga bizonyítja azt, addig ennél semmi nemű jel nem kívántatik és nem adatik a productiv alkalmazásra nézve. Itt a zálogba adott tárgyak értékén túl nincs a hitelezőnek mit fürkésznie. Ez nem zár-ja ki, hogy ne lehessenek a kölcsönvevőnek itt is productiv céljai. Tény azonban, hogy e formában gyakrabban és általánosabban mint a többiben, elégítettnek ki azon hiteligények, melyek a terme-lés és fogyasztás ideiglenes kiegyenlítettenségéből, egyesek kiadásai-nak, a bevételekhez képest, nagyobb voltából erednek. Ezzel egy-általában nem mondatik, hogy az ilyen rendeltetésű kölcsönök, szük-ségkép károsak; ellenkezőleg amennyiben nagyobb zavaroknak ele-jét veszik s utóbb az előidéző okok is kiegyenlítettethetnek — *közvet-te productivok* is lehetnek, úgy mint közvetve productiv az állam-hivatalnok s a bíró, az ügyvéd és a katona foglalkozása is. Igen gyakran egyébiránt nyereszkedési célokra is szolgál az ilyen mó-don nyert kölcsön, mi azután *közvetve* productiv alkalmazásnak sem mondható.

A felsoroltak képezik a rövid időre szóló hitel nyújtásának legközönségesebb s egyedül nagyobb kiterjedéssel bíró nemeit. Ritkábban és sokkal korlátoltabban fordul elő bankoknál a *nyílt* vagy *könyvhitel*, mely a kölcsönvevő egyszerű aláírására engedélyez-tetik. Szokás azonban, főleg Angolországban, két kezes jótállására nyitni ilyen hitelt.

*) Leginkább Angolországban van szokásban; neve »warrant.«

Az e nemű (rövid időre engedélyezett) hitel *élvezetének* formái számosak, de az eltérések legnagyobb részt épen csak formaiak is. Lényegükben a *kamatozó betét* elnevezése alá e módosítások mind befoglalhatók. Megkülönböztethetők mindamelllett a határozott időre szólók, melyekről a bank oly elismervényt ad ki, melyen a visszafizetést egy kitett napra igéri, melyen túl, ha fel nem vétetik a pénz, megszűnik a kamatozás is. És megkülönböztethetők ezektől a határozatlan időre való betétek; itt a visszafizetés nincs határozott időponthoz kötve, de a hitelező által, bizonyos idővel előbb bejelentendő, hogy mikor kívánja azt. Ez utóbbiak közt egy különös kategóriát képeznek az olyan betétek, melyeknél ha huzamosabban benhagyatnak, a kamat bizonyos időszakonként p. o. félvétenként, a tőkéhez csatoltatik s azzal együtt tovább kamatoz. Bár ezzel feltételezve van, hogy ily módon hosszabb időre helyeztetnek el tőkék, mindamelllett az ilyenek is rövid időre felmondhatók. Neveztetnek ezek *takarékbetéteknek*.

Ezeket, valamint általában a határozatlan időre való betéteket illetőleg megjegyzendő, hogy a kamat magassága változni szokott a felmondási idő hosszabb vagy rövidebb volta szerint.

A hitelnek harmadik neme, *a rögtön felmondható vagyis felmondás nélkül bármikor visszakövetelhető s ennélfogva rendszerint nem kamatozó kölcsönök*, a bankoknak csupán passivumában fordulnak elő s activumában nem. Itt leginkább két módoszata ezen elv alkalmaztatásának különböztetendő meg: a bank tartozása névre van írva vagy nincs.

A névre irt, bármikor folyósítható követelések előfordulnak úgynevezett *giroüzletben*, mely üzlet abban áll, hogy a betett összegnek vagy egy részének a bank könyveiben más névre való írása által fizetések teljesíttetnek. Továbbá, utalványozás által a betét (vagy egy részének) kifizetését is elrendelheti más javára és ez képezi az *utalványüzletet*. Mindkettőben pénztárnoki teendőket teljesít a bank. *)

A névre nem irt és bármikor teljesítendő, vagyis *látra és előmutatóra szóló fizetési ígéretek*, közönséges nevükön *bankjegyek*, a bankok hitelélvezetének azon nemét képezik, mely valamennyi

*) Azon elv, hogy ilyen betétektől kamat ne járjon, nem általánosan követtetik; a tőle való eltérés azonban mindég az okszerű bankkezelés iránti vétségnek tekinthető.

közt legtöbb fejtegetésre és vitára adott alkalmat. Róluk e helyen csak annyit jegyzünk meg, hogy úgy mint a giro és az utalvány, fizetések teljesítésére szolgálnak, az ezen három módon teljesített fizetés készfizetéssel érvén fel a követelés rögtöni folyósíthatása miatt. De e mellett azon kettővel szemben roppant előnyt birnak abban, hogy alakjuknál és természetüknél fogva a kör, melyben akadály nélkül foroghatnak, sokkal tágasabb. Ennek folytán a készpénzt minden functióiban helyettesítik, feltéve, hogy a kibocsátónak hitele el van ismerve. Azon anyagi kényelem, melyet főleg nagyobb összegek fizetésénél, küldésénél, hordozásánál, az éremmel szemben nyújtanak, noha tulajdonosukra nézve egyetlen előnyüket képezi, mégis képes volt a bankjegyeknek minden polgárisult államban nagyszerű terjedtséget szerezni.

A kamatozó és nem kamatozó betétekhez, főleg az utóbbiakhoz szorosan csatlakozik a *pénzbeszedési vagy incasso* üzlet. Ez magában nem képez sem hitelnyújtást, sem hitelélvezetet és csupán amazokkal való kapcsolatosága által vonatik a bankok tevékenységi körébe. Áll lényegében abból, hogy az illető fél megbizsa a bankot, hogy a betétül szánt pénzeket maga szedje be, közvetlenül azoktól, kik neki valamely fizetést tartoznak teljesíteni; ennél fogva váltó- és egyéb követeléseit ott letéteményezi s adósaival a bank által végeztet, mint végeztet általa hitelezőivel a giro és utalványüzletben.

A helyesen úgynevezett banküzletekhez, — amennyiben e név alatt a nyilvános bankok jogosult tevékenységi köre értetik — nem tartozik, bár némely bankok foglalkoznak ezzel, a hitel közvetítésének azon neme, mikor a bank nem szerepel egyfelől mint hitelező, másfelől mint adós, hanem e kettőt egyszerűen összehozza: kölcsönök (különösen államkölcsönök) közvetítése által. Ezzel kapcsolatban áll a tőke előteremtése nagyobb ipar-, közlekedési s egyéb vállalatok számára, valamint a kezdeményezés ilyen vállalatokban részvénytársulatok alakítása által. Ezek olyan üzletek, melyekre a tőkebíró közönséggel való folytonos összeköttetésüknél fogva igenis képesítve vannak ugyan, de melyek miatt könnyen szem elől tévesztik eredeti rendeltetésüket, sőt ennek lelkiismeretes teljesítésében meg is zavartathatnak. Ennek érzetében a bankok, mint a tapasztalás bizonyítja, minél több súlyt fektetnek a hitelélvezetre, minél rendithetlenebb s általánosabb bizalomra van szükségük, annál inkább kerülték az ilyen üzleteket;

így a jegybankok teljesen távol tartották magukat azoktól. Ellenben, minél kisebb szerepet játszik náluk a hitelélvezet, annál inkább foglalkoztak olyanokkal. Miután minden valódi bank egész tevékenységének felét kell képeznie a hitelélvezetnek, leghelyesebben is cselekszik az ilyen, ha nem avatkozik a kérdéses közvetítésekbe és átengedi azt a magánbankároknak, kik e téren legszerencsésebben is versenyeznek a nyilvános intézetekkel, mi könnyen megmagyarázható, minthogy ez üzleteknél a közvetítő felelősséget nem vállal s emélfogva a nyilvános bankok azon előnye, hogy általánosabb bizalmat képesek költeni, itt elveszti jelentőségét.

A bankok által igazolhatlanul gyakorolt foglalkozásokhoz tartozik érték- és hitelpapíroknak *) adás-vevése vagy tartogatása. Ha a betétek úgy megszáporodnak, hogy rövid lejáratu biztos kölcsönökben nem lehet azokat elhelyezni, úgy a kamatláb leszállítása van helyén, nem pedig ilyen elhelyezés, mely az árfolyam ingadozása miatt kockázattal jár.

Végre a bizalomnál fogva, melyet költenek, és mert értékek megőrzésére szükségképp jól felszerelve lenniök s arra különös gondot fordítaniok kell, örömet bízatik rájuk értékes tárgyaknak megőrzése, miért természetesen bizonyos díjjat húznak. Ez az úgynevezett letéti vagy letéteményi üzlet.

Aszerint, hogy a felsorolt üzletágak közül melyekre szorítkoznak vagy melyekre fektetnek kiváló súlyt, több osztályba sorozhatók a bankintézetek.

Igy megkülönböztetendők a *jegybankok*, melyek látra és előmutatóra szóló fizetési ígéreteket adnak ki, azoktól, melyek erre nincsenek feljogosítva vagy e joggal nem élnek.

Itt előre kell bocsátani addig is, míg a bankoknak a törvényhozáshoz s az állami hatalomhoz való viszonya tüzetesebben tárgyalatnék, hogy a bankjegykibocsátás sokkal inkább, mint a többi üzletágak, képezte az állami ellenőrködés, illetőleg beavatkozások tárgyát s jelenleg majd mindenütt, többé-kevésbé megszoríttatásoknak van alá vetve. Ezen az állam által a bankjegyüzletnek kijelölt kivételes állás a közgazdák nagy része, a feltétlen bankszabadság pártolói által gyakran és hevesen meg volt támadva, míg védőt soraikban kevesebbet talált mint érdemel.

*) Kivéve természetesen minden rövid lejáratuakat, mint: váltók, szelvények, fizetésre kitűzött (kisorsolt) kötvények, sorsjegyek stb.

Egy más igen kiterjedt csoportot képeznek az olyan bankok, melyek jegy kibocsátással nem foglalkoznak, hanem a rövid lejáratú hitelt különböző alakjaiban közvetítik s leginkább a kamatozó vagy kamattalan betétek fogadásával, leszámítolással s előlegezéssel foglalkoznak, kiterjeszkedve többnyire a pénzbeszedési s letéti üzletre is.

A földhitel, bár van eset, hogy a bankoknak említett két neve erre is kiterjeszti figyelmét, túlnyomólag és helyesen mégis különösen e célra alakult intézetek kezeiben van, a *földhitelintézeteknek* vagy *földhitelbankoknak* kezében.

Megkülönböztetendők továbbá a *takarékpénztárak*, melyek jellemző sajátága, hogy a fősúlyt a takarékbetétekre fektetik.

Az úgynevezett *népbankok* feladata az alsóbb, különösen a munkás-osztály hiteligényeit kielégíteni s az által, hogy az alaptőke igen csekély részletekben és lassanként fizettetik be lehetővé tenni, hogy ez osztály az alapításban is részt vegyen.

Egyébiránt a felállított különböző nemei a bankintézeteknek sokban közös irányuak vagy áttérjeszkednek egymás működési körére, minélfogva a határvonalokat nem lehet élesen meghúzni, kivévén a jegy kibocsátással bírók és nem bírók közt.

Minekelőtte a hitel-közvetítés különböző módozatainak, ezen módozatokra befolyó viszonyoknak és a hitelügyre gyakorolt hatásuknak részletes tárgyalásába bocsátkoznánk, hasznos lesz egy pillantást vetni vissza a múltba, a bankok eredetének és fejlődésének történetére.

NEGYEDIK FEJEZET.

Visszapillantás a bankok fejlődési történetére.

TARTALOM:

A bankok keletkezésére nem mostani rendeltetésük adott okot. — A »bank« szó eredete. — Velencei intézetek. — Visszaélések az érem körül. — Innen a fizetések teljesítése átírás útján bankérték szerint. — Barcelonai és genuai bankok. — Amsterdami bank. — Német városi bankok. — Svéd bank. — Az angol bank alapítása. — Működésének kezdete s első fizetés felfüggesztése. — Kizárólagos szabadalma. — Hibás alapeszme. — Az ausztriai Banco del Giro. — Bécsi bank. — Bankulitás. — Law bankja. — Law egyéb vállalatai. — Párhuzam a három nagyhatalom első kísérletei közt. — A skót bankok. — Újabb alkalmazásai a bankrendszernek. — Meghonosulása Magyarországon.

A megelőző fejezetben el volt mondva, hogy a nyilvános bankok feladata áll a kölcsönkinálat és kölcsönkeresés közötti közvetítésben és pedig akként, hogy a bank adósává lesz a rendelkezhető tőkével bírónak és hitelezőjévé a tőkét szükségelőknek. A rendelkezhető pénzek összegyűjtése s gyümölcsöző elhelyezése, szóval a hitel közvetítése, képezi úgy mint a bankok hatásköre, a banküzlet fogalma a mai napig kifejlődött, annak valódi lényegét. Azon értelemben, mint e szó banküzlet a tudományban jelenleg el van fogadva, annak bármely más, a jelzettől különböző tevékenységre való alkalmazása helytelen. Ezen hatáskör azonban csak idők folyamában, a gyakorlat utmutatásai alatt nőtt hozzája a bankok nevéhez, és felett ki azok kor szerint első rendeltetésének árnyékában. Mint számos más vívmányára a haladó kulturának, a bankokra nézve is áll, hogy életbeléptetésüknél az első alapítóknak sejtelve sem volt arról, hogy mire fognak egykor szolgálni, hogy minő óriási mérve-

ket fog tevékenységük elérni. Arra nézve, mi egykor legfőbb fontosságukat képezte, minek szüksége folytán meggyökereztek az emberek szokásaiban és megerősödtek annyira, hogy jelenlegi szerepüket felvehessék, arra nézve már régen nélkülözhetőkké váltak. Amennyiben másra voltak szánva, mint a mi elválaszthatlan rendeltetésüké vált, azt mondhatni, hogy felfedeztetésük a véletlennek köszönhető, mint a természettudományok s a technika annyi fontos felfedezései.

A nyilvános bankok, — melyek intézménye a hitelügyre nézve oly óriási fontosságot nyert, s melyek nélkül ez sohasem érte volna el azon befolyást a forgalomra s azon kiterjedést a társadalom minden osztályaiban, melylyel jelenleg bír, s mely még folytonosan növekszik — a nyilvános bankok számára, mikor először életbe lettek léptetve, más hatáskör volt kijelölve, nem az, mely most képezi a banküzlet legfontosabb ágait. Az ezen üzletágak által képezett működési körnek, a bankokra való ruházása (mely által a bankok, valamint azon üzletágak fontossága megtizszezéződött) azon tény, melyben a bankoknak, mai értelemben, felfedeztetését látjuk. Maguk azon hitelüzletek, nem mind a nyilvános bankok által lettek először életbe léptetve. Az első kezdemények, az első kísérletek a hitelközvetítés terén magánegyének által tétettek, még az ókorban. Ha nem csal a hagyomány, a *bank* elnevezés is olyan magánegyénektől eredne, kik pénzváltással és kölcsönzéssel foglalkoztak. Mondatik ugyanis, hogy a korai középkorban, olasz városokban, hol élénk és messzire terjedő kereskedelmi összeköttetés folytán sokféle pénznem forgalomba jött, voltak egyének, kik a különféle pénzek kicsérelését üzték, s e végre a város piacán, hol az üzlet folyt, kiállottak s maguk előtt egy padon halmozták fel a különféle érmekeket; e padok (olaszul *banco*) után ragadt volna rájuk e név: *banchieri*, s üzletükre a *banco* név. Ugyanezen egyének, kik nagyjából lombardiai zsidók voltak, zálogra kölcsönöztek is pénzt, honnan a zálogkölcsön maig is lombardüzletnek neveztetik. Hogy azonban náluk ez időben a pénzek el is helyeztettek volna, ez valószínűtlen, noha erre látszik mutatni azon állítás, miszerént, ha kötelezettségeiknek meg nem feleltek, padjaik összetörtettek, honnan (*banco rotto*) származnék a bankrott szó.

Ezen meglehetősen általánosan elfogadott szómagyarázatok he-

lyességét Macleod *) tagadja; szerinte az olasz banca vagy banco a góth bank szóból ered, mely annyit tesz mint hegy vagy halom. E szó metaforailag alkalmaztatván olyan közös pénzalapot, összegyűjtött tőkét jelentett, mely számos egyének hozzájárultával halmoztatott össze. Eszerint teljesen megfelelne a Monte szónak, melyel a régibb olasz bankok és collectiv kölcsönök **) jelöltetnek, s mely más nyelvekbe is átmenvén, a zálogházak francia nyelvében — mont de piété — mai napig használatban is maradt.

Egyébiránt teljesen közönyös, hogy melyik magyarázata a bank névnek a helyes. A dolog lényegét illetőleg bizonyos, hogy az első kezdet Olaszországban keresendő. Elsejét azon intézeteknek, melyekből továbbfejlődés útján a bankok keletkeztek, a velencei kormány alapította 1156-ban vagy 1171-ben, mikor háborúk folytán pénzzavarban lévén, a polgároktól kényszerkölcsönt vett, melynek nem törlesztését, hanem 4 százalékkal való örökös kamatoztatását ígerte. A polgároknak innen eredő követelése, miután a kamat rendesen fizettetett, bizonyos értékkel mindenesetre birt, sőt át lévén irható egyik nevről a másikéra, úgy látszik, hogy teljesen névszerinti értékében elfogadtatott fizetésként. És így már ekkor szokásba jött némely fizetéseket, egy követelésnek átruházása által teljesíteni. A velencei kormány még kétszer ismételte ez eljárást 1380. és 1410-ben s az ekkor hasonló alapon létrejött átirási intézetek Monte Nuovo és Monte Nuovissimo nevet kaptak, a Monte vecchioval szemben. Később a három tőke összeolvasztatott s 1587-ben az egész intézmény új alapon szerveztetett. Az állam ugyanis megszünt ekkor kamatot fizetni s miután a tőke visszafizetése nem is ígértetett, nehéz belátni, hogy miként tarthatták mégis fenn értéküket, még pedig teljes értéküket a hitelezők követelései. Nyilván az emberek szelleme nem hajlott annyira bonczolásra mint most, különben a fictió teljes volna lehetlenné tette volna a dolgot. Mindenesetre azonban csak az által tétetett az lehetőségessé, hogy az egész az államnak kölcsönzött tőke (5 millió ducati) nem haladta meg azon összeget, melyet a hitelezőknek egymás közötti fizetési ígé-

*) Theory and practice of banking. 2. kiad. 110. l.

**) A lombard-velencei államadósság, melyet Ausztria e tartományokkal együtt átvett a legújabb időkig »Monte lombardo-veneziano« név alatt ismertetett.

nyeltek. A képzelt tőke ezen fizetések közvetítése által valódi szolgáltatásokat tett, s miután ezáltal létele biztosítva volt, ebből még egy más előny is származott, mely hasznosságát tetemesen növelte. Ugyanis, a Montében a hitelező nevére irt összeg, miután értéke a kölcsönös megegyezés által volt biztosítva, mindég megtartotta az értéket s ki abból egy bizonyos összeget, fizetésként elfogadott, biztos lehetett, hogy azon hasonló értékben túl is adhat mindég; ugyanezt a készpénzről ez időben nem lehetett mondani.

A pénzverés és pénzforgalom ez időkben temérdek visszaélés alatt sinlett. Az elébbi, mely természetesen az államok kezében volt, általuk gyakran lelkiismeretlenül gyakoroltatott; az érmek gyakran csekélyebb nemesfém tartalommal verettek, mint meg volt állapítva s ez által hasonló czim alatt forgó pénz különbözött súlyban és fémtartalomban.

Ezen, az államok által üzött pénzhamisításhoz járult aztán még az, melyet magánosok gyakoroltak, hamis pénz készítése és az aranyérmek ráspolyozása által. Végre ott, hol a kormányok nem hamisították a pénzt s ennél fogva a régibb érmek beváltása nem állott érdekükben, ott azok felette sokáig maradtak forgalomban s így kopás által súlyuk tetemesen mecsökkent. Mindezeknél fogva tehát az érmek valódi fémtartalma felette különböző és valódi értékük eszerint igen bizonytalan volt. Kiterjedt kereskedelemmel bíró városokban, hol temérdek fajta érem folyt össze különböző országokból, e bizonytalanság különösen érezhető volt. A súly megmérése és a fémtartalom megpróbálása nélkül nem volt az ember biztos, hogy az elfogadott pénzen hasonló értékben túl is adhat.

Mig tehát a Monte könyveiben valaki nevére irt összeg minden akadály nélkül át volt ruházható másra, addig a készpénzzel való fizetés ilyen nehézségekkel volt összekötve. Ennek folytán előnyként tűnt fel ilyen alakban teljesíteni és fogadni a fizetéseket. Ez már az említett 1587-ki újra szervezés előtt, hihetőleg^{*} kevéssel az első alapítás után *) rá birta a kereskedőket, hogy azon pénzüsségeket, melyeket Velenczében teljesítendő fizetések igényeltek, a Montében helyezték el, hol azok súly- és nemesfémtartalom szerinti értékükben fogadtattak el s irattak az illető nevére. Szintűgy

*) Hübner (Die Banken) nézete szerint a velencei Monte mint giro-bank a kereskedők által alapíttatott, s a befizetett pénz utóbb foglaltatott volna le az állam által, mely elismervényével helyettesítette azt.

azon kereskedő, kinek neve még nem volt benn a Monte könyvében, örömet vette, ha neki valamely fizetést olyan követelésben teljesítettek, mi által lapot nyert ott és változhatlan értékű pénzre tett szert. Ekként a velencei állam kényszerkölcsenei valóságos áldássá lettek polgáira nézve.

Ez, a pénz értékének biztosítása, függetlenítése a közkezen forgó érem fémtartalmától és a fizetéseknek teljesítése, egyik be-tévő nevére a másikra való átirás által képezik minden régibb európai bankok rendeltetését. »A kereskedők megegyeztek bizonyos számviteli pénznek használatában, melynek fémtartalma pontosan meg volt határozva; ezen számviteli pénz vagy a szokásos súlyegységnek felelt meg, vagy mint érem nem is létezett. Ez okoknál fogva nem volt hamisítható. Intézetek állítottak, hová a kereskedő pénzét, akár éremben, akár veretlen fémbe betehette. Ez intéze-nél azután könyvek nyitattak, melyekben mindenki, ki a számviteli pénz használatában megegyezett, egy lapot nyert számadására. E lapra a kereskedő által befizetett fémmennyiség, a megállapított árfolyam szerint, javára iratott; érmek épen nem vagy szintén csak fémértékükben vétetvén számba. Ha már most A. laptulajdo-nosnak fizetést kellett teljesítenie B. laptulajdonos irányába, ezt akként létesítette, hogy megbizta a bankot, miszerint az illető ösz-szeget saját számláján törlessze, s másikra írja fel; ha azután B.-nek volt fizetése A. irányában, úgy ez törlesztette az összeget saját számláján s a másikra iratja. Ekként számolás, mérlegelés, fémpróba idő- és éremvesztés nélkül vándorolt a pénz egyik lap-ról a másikra, a fém a bank pinczéiben maradt, hivatalnokainak felügyelete alatt; ki csak azon összegek vétettek, melyeket olya-noknak kellett fizetni, kik nem bírtak lapot vagy mi a külföldre volt küldendő. Az előbbi összegek pedig azon mérvben kisebbedtek, minél általánosabban felismertettek egy ilyen bankszámla elő-nyei.« *)

Ezen bankok, mivel a résztvevők meghatározott körében köz-vetítették a forgalmat, *giro* olasz szó után, mely kört jelent, giro-bankoknak neveztettek. Más felfogás szerint az átirás, forgatás fo-galmától eredne ez elnevezés, mert *girare* ige = forogni. Az ezen bankok által megállapított változhatlan fémmennyiséget tartalmazó

*) Hübner »Die Banken.«

pénzegységek utóbb nagy fontosságot nyertek a kereskedelmi világban, bankvaluta, bankérték neve alatt.

A velencei Monte, mely ez eljárásra az első példát adta, nem a kereskedők részéről való önkénytes megegyezés útján alakult ugyan és az első befizetések nem is maradtak ott, mint testesítése a girokönyv lapjain álló képzeleti értéknek; utóbb azonban ismételt önkénytes betevés folytán itt is keletkezett valódi fémalap.

A velencei után mint legrégibb említettük a barcelonai bank, melyet a városi hatóság alapított 1349-ben, s melynek résztvevői leginkább posztógyárosok, a város legfontosabb iparosai voltak. Úgy látszik, hogy itt is, az első betétekre reá tette kezét az arragoni király. Hatásköre kezdetben kétségtelenül a velenceiével volt azonos. Állítólag azonban már 1401-től kezdve egyéb üzletágakra is kiterjedt volna.

Génuában 1409-ben alapították a »Casa di San Giorgio« nevű bank, hasonló módozatok közt, mint a velencei Monte: t. i. államkölsön céljából. Nem bizonyos azonban, hogy már régebben meglévő, egyes polgárok iránti tartozások egyesítettek-e itt egyseges, névről-névre irható államkölsönné, vagy pedig a bank alapítási engedélye köttetett államkölsön feltételéhez. Kétségtelen azonban, hogy az állam itt jobb alapot nyújtott hitelezőinek, mert tartozása biztosítására Corsica szigetét és a Caffa kikötőt kötötte le zálogul. Emellett mondatik, hogy e tartozásról a laptulajdonosoknak bizonyítványok adtak ki, melyek készpénzként mentek kézről kézre. Ez talán a legelső papírpénz volt, noha állítólag Milanóban már a 13-ik században is létezett volna ilyen, *) mely utóbb beváltatott. Hogy a genuaival mi történt, nem tudatik. A bank azonban, illetőleg a résztvevők betétei, az állam által később is még gyakran igénybe lettek véve, mi által az intézet rossz helyzetbe jutott. Véglegesen megszűnt, miután 1740-ben az ausztriai hadak által kiraboltatott volt.

Más olasz államokban is, nevezetesen Florenczben, jöttek létre e nemű intézetek, hasonló alapon és valószínűleg hasonló okokból is nem virágozhattak fel.

Az eddigi bankok alapításának indokai közt a főszerepet államkölsön kieszközlése játszotta s a pénzérték megővése, mely

*) *Librario. Economia politica del medio Evo.*

ez intézeteknek életképességet kölcsönzött, mintegy esetlegesen járult hozzá. E részben emlékezetes haladást mutat az első bank, mely Európa éjszaki részében keletkezett, az *amsterdami*, mely 1609-ben alapított, anélkül, hogy itt az állam vagy a város valami előnyt kötött volna ki magának, noha ez utóbbinak hatósági felügyelete alá lett helyezve az intézet. Az érmek, valamint a veretlen fém, melyet a kereskedők itt elsőben elhelyeztek, az intézet pin-czéiben maradt, s követelésük értéke nem volt ennél fogva képzeleti, mint a velencei s génuai első betételekből származottak. Egyedüli célja volt, kezdettől fogva, a kereskedelemnek megóvása azon károktól és alkalmatlanságoktól, melyek a pénzek hamisításából és kopásából származtak. Alapításáról következőleg ír Smith Ádám: »A kereskedők, daczára a forgalmi eszközök bőségének, nem voltak képesek annyi jóféle érmet összeszerezni, amennyivel váltóikat fizethették volna s ennek folytán a váltók értéke minden elővigyázat daczára is igen bizonytalanná lett. E baj megszüntetése végett 1609-ben a város jótállása mellett egy bank alapított. A bank úgy a külföldi pénzt, mint a belföldi, könnyű, kopottat elfogadta, mindkettőt valódi beltartalma értékében, mely az országos pénzláb szerint megillette, azonban annak levonásával, mibe a pénznek veretése s az igazgatási költségek kerültek. Azon értékre, mely nevezett csekély költségek levonása után fennmaradt, a bank hitelt nyitott könyveiben. E hitel neveztetett bankpénznek mely miután az érmet, szigorun törvényes finomsúlya szerint képviselte, épen annyi értékkel bírt, mint ez és magasabb értékkel, mint a közkézen forgó pénz.«

Az amsterdami bank csakhamar nagy jelentőségre emelkedett, túlszárnyalva a régibb olaszországiakat minden tekintetben. A pénzbetétek növeléséhez, a nyújtott természetes előnyökön kívül, hozzá járult azon hatósági rendelet, mely szerint minden 600 forintot meghaladó váltót bankpénzben kellett fizetni s így szükségkép minden nagyobb transactionnak a bank közvetítésével kellett megtörténnie. Ez, mint az olaszországi bankoknál, itt is átírás útján történt, noha bizonyítványokat is állított ki, melyek némi illeték befizetése mellett át voltak ruházhatók. Minthogy ez említett műveletek mind illeték fizetése mellett történtek (így p. o. az első számlanyitás 18 forintba, minden későbbi számla 3 forintba, minden átírás 2 vagy 6 stiverbe került a szerint, hogy 300 frton alól vagy felöl volt-e) s emellett a betett nemes fém, értékének 5%-nyi leszá-

mitásával iratott a betevő javára, míg az eredetiben való visszaszolgáltatásukra kikötött határidő — $1\frac{1}{2}$ év — olykor elmulasztatott, mikor a különbözet a bank nyereségévé vált, ennek jövedelmei tetemesen felülhaladták a kezelési költségeket s így a városnak tetemes haszna volt ez intézményből. Fényes állásának s lételének véget vetett, a mult század utolsó évtizedében azon hiba, melyet keletkezésekor elkerült volt, hogy t. i. a betétekből kölcsönt adott az államnak. Mikor ez közhirre jutott, a hatás annyival nagyobb volt, mivel a hitelezők beegyezése nélkül történt e mivelet. A francia forradalmi hadsereg közeledtekor történt 1790-ben, hogy a tőkés-
ket nem ok nélkül féltő betevők tömegesen visszakivánták azokat, a bank pedig nem volt képes e kívánságnak megfelelni, minthogy a reá bízott vagyonból 24 millió frankot a hollandi kormánynak kölcsönzött volt. Hitele többé nem volt helyreállítható s az intézet rövid idő múlva teljesen feloszlott.

Az amsterdami bank alapíttatása nagy következményü példaként szolgált éjszaki és közép Európában. Csak tíz évvel utána 1619-ben keletkezett a hamburgi, mely mainap is fenáll, (mit annak köszönhet, hogy soha az állammal üzleti viszonyba nem lépett). Ezt 1621-ben követte a nürnbergi, 1635-ben a rotterdami és 1657-ben a svéd bank Stokholmban.

Az elébb nevezett három városi bank is hasonló alapon jött létre, mint az amsterdami; alapító a város volt, s ennek jótállása szolgált biztosítécul a betevőnek; feladatuk mint amazé, kezdetben kizárólag a pénzérték fentartása s a forgalomnak átírás utján való közvetítése. Szoros értelemben girobankok voltak tehát, melyek a rájuk bízott pénzt táraikban őrizték, következőkép nem is fizethettek attól kamatot, hanem ellenkezőleg a betevő felektől illetékeket szedtek.

Menekelőtte további fejlődésében követnénk a bankrendszert, visszavetünk még egy tekintetet ezen régi girobankokra. Az általuk játszott szerepről Coquelin ismeretes munkájából *) idézzük a következő jellemzést:

»Bármennyire korlátozták voltak is műveleteikben, semmi kétség, hogy e régi bankok, a maguk idejében nagy szolgáltatokat tettek. Sok volt, hogy oly időben, mikor a pénz mindenütt silányítás-

*) Du crédit et des banques. II. kiadás 77. l.

nak volt kitéve, a magánosak, s főleg a kereskedelem kárára, mely erősen szenvedett ez alatt, létrejöhetett körülöttük egy változatlan és állandó pénznem: ezáltal nem csupán azon tényleges veszteségektől őriztetett meg a kereskedelem, melyeket az érmeek silányulásától szenvedett, hanem egyszersmind helyreállítottatott nála a biztosság, a bizalom, melyet pénzváltozásoktól való félelem maga is folytonosan zavart. Ez által a bankok valóban bizonyos viszonylagos hitelt teremtettek az illető városokban, mely tetemesen felülmuta azt, melyet másutt lehetett élvezni. Az előny pedig, melyet az által nyújtottak, hogy minden fizetések egyszerűn könnyű és kényelmes átruházás útján voltak teljesíthetők, magában véve sem jelentéktelen. Ez értelemben tetemesen hozzá járultak, hogy a kereskedelmi mozgalmat, mely e városok felé irányult különben is, állandón oda kössék és növeljék. De később mikor a kormányok abban hagyták a pénzsilányítás siralmas jövedelemforrását, ezen bankok hasznossága megcsökken s a jelenlegi viszonyok és szükségletek között csekély volna.»

Helyesen figyelmeztet ugyancsak Coquelin, hogy addig míg a pénzsilányítás nagy mérvben folyt s a bankok főfeladata volt a kereskedelmet ennek veszélyétől megóvni, a pénzbetétek kamatoztatása már csak azért sem vétethetett fel az intézetek hatáskörébe, mivel azon első és legfontosabb feladat hiúsult volna meg, ha a betett pénz kölcsön útján ismét vissza bocsáttatott volna a forgalomba.

A haladás pályáján való első lépés nem is ez irányban történt, nem a betétek gyümölcösztetését tűzte ki. Ezeknek érintetlensége még tovább is jó kezelés követelményeként tartatott fen. Az első lépés a betétekből eredő követelés könnyebb átruházhatására irányult, s következményeiben roppant horderejűvé vált egyrészt, míg másrészt az eszmének ferde alkalmazása által óriási visszaélésekre vezetett.

Már a génuai bankról mondatik, hogy a betétekről bizonyítványokat állított ki, melyek kézzől kézre jártak. E szokás sokáig elszigetelve maradt s magában Génauában sem sokáig tartotta fen magát. Az amsterdami bank ugyan, mint láttuk, szintén adott ki ilyen átruházható bizonyítványokat, de minthogy az átruházás illeték lefizetésére kötelezett, annak szükségkép be kellett jelentenie a banknál, tehát még sem azon könnyűséggel létesíttethetett, mint a készpénzzel való fizetés.

A svéd bank alapításával az Amsterdamban megpendített eszme bővebb kifejezést nyert. Általában több mint egy irányban tüntet fel ez intézet szervezete emlékezetes újításokat, úgy, hogy az újabb korszakot tőle lehet számítani. De az eszmék, melyek utóbb masutt oly nagyszerű eredményekre vezettek, szerencsétlenül alkalmaztattak s így a svéd bank az uttörők közönséges sorában részesült. Az elvi eltérés, melyet a régebbi bankokkal szemközt mutat, kétféle: először a betétekről 1661. óta olyan bizonyítványok állítottak ki, melyek által a betétek tulajdoni joga, minden nehezítő vagy költségbe kerülő formáság nélkül volt átruházható, úgy, hogy ezek a forgalomban hasonló szolgáltatást tehettek, mint a készpénz; másodszor ezen giro-bankkal egyidejűleg alapítottak egy kölcsön-bank, melynek feladata volt kézi zálogra és ingatlanokra, az érték $\frac{2}{3}$ részéig előlegeket adni. A két intézet két különböző, ugyanegy napon kelt királyi rendelet által lett életbe léptetve, közel összeköttetésük azonban kitűnik abból, hogy az alapítási engedély ugyanazon egyénnek, Palmenstruch Jánosnak adatott, ki megbízott egy társulat alakításával, mely társulat banküzletekre kizárólagos szabadalmat nyert. Ezen Palmenstruch bizatott meg azután az igazgatással is. Hogy a két üzletág, két látszólag különböző, de tényleg ugyanegy intézetre bizatott, ennek nem lehetett más célja, minthogy azok egymástól elvileg szorosan megkülönböztessenek s a betéteknek kikölcsönzése vagy az ez iránt támadható gyanú lehetetlenné tétessék. Úgy látszik azonban, hogy a cél nem éretett el, s hogy itt visszaélés-ként már előfordult az, mi a jelenlegi bankok vagy részének feladata. Ezen visszaélés azonban nem a legnagyobb volt, mely történt, s magában talán nem okozott volna bajt. Nagyobb volt az, mely a betéti bizonyítványok vagyis bankjegyek kiadása körül követtetett el. Ezek ugyanis tényleg betett pénzről lettek volna kiállítandók; történt azonban, hogy jövőben beteendőkre vagyis pusztá betéti ígéretre is lettek kiállítva, és pedig nagy mennyiségek. E kivétel természetesen az állam kedvében történt, mely a háborúk által okozott szorultságában jó hasznát vette e jegyeknek, mivel készpénz gyanánt jártak kézről-kézre addig, míg a bank pénztáránál készpénzért tényleg be is váltattak. Az államnak tett kedvezmény folytán azonban mennyiségük tetemesen felülmulta a tényleges betéteket s ezáltal már két évvel az első kibocsátás után, azaz 1663-ban a beváltás lehetetlenné vált s

egymersmind a jegyek elvesztették hitelüket. Az ezen események folytán elrendelt vizsgálatokban kitűntek Palmstruchnak fennemlített visszaélései; úgy látszik, hogy a betéti bankból kivett fémeket a kölcsönbankban könnyelműn, azaz behajthatlanul helyezte el, mert 200,000 tallérnyi deficit tünt ki. Palmstruch elítéltetett, a kormány beváltatta a hiteljegyeket s a bank 1668-ban új szervezetet nyert: Jegyek kiadása meg lett szüntetve, ellenben a kölcsönbanknak megengedtetett, pénzeket 6 heti felmondásra *kölcsön venni*^{*)}; mint-hogy pedig a közönség még nem volt hozzá szokva, hogy pénzét bankokban *kamatozólag* helyezze el s egyszersmind a hat heti felmondás is bizonyosan visszatartólag hatott sokakra, kiknek ügyei nem engedték, hogy a rögtöni rendelkezhetéstről lemondjanak, a bankbiztosok *títkos utasítás* által felhatalmaztattak, hogy a betéti bank pénzeit használhassák a kölcsönbankban, de csak »mértékletesen.«

Ekként a svéd kormány bankjánál életbe lépett volt az újabb-kori banküzlet két legfontosabb ága: a jegykibocsátás és a pénz-betétek kikölcsönzése. Az előbbi nagy merészséggel kezdeményezve, az azóta annyiszor ismételt visszaélésekkel úgy szólván együtt született, általuk ez esetben lehetetlenné vált s elejtetett. Az utóbbi eleinte félénken kezdeményezve, és csupán titkon, rossz lélekiismeret mellett ejtve el a »bank által felvett pénzek« s a »bankba betett pénzek« közötti szoros megkülönböztetést, de utóbb erősödve, fenn-tartotta magát.

Svédország kezdeményezése termékenyítőleg hatott; utána a XVII. század végén s a XVIII-iknak elején Európa azon idő-szerint leghatalmasabb három állama karolta fel az eszmét. Ezek voltak: Angolország 1694-ben, Ausztria 1713-ban és Franciaor-szág 1716-ban. Az elvek és módozatok, melyek szerint az történt, valamint az eredmények igen különbözők voltak mind három eset-ben és jellemzők a szellemre nézve, mely ez időben a három állam kormányzatában mutatkozott. A fentebbi chronologikus rendben közöltetik a következőkben mindhárom vállalat keletkezésének s a kísérlet lefolyásának rövid története.

^{*)} Később (1691-ben) egy kormányi rendelet a bank által fizetendő kamatot $4\frac{1}{2}$ százalékra, a banknak fizetendő pedig 6 százalékra állapí-totta meg.

A XVII. század utolsó évtizedében Angolország állami háztartásában erősen meg volt zavarva az egyensúly. A Franciaország ellen folytatott hosszadalmas háború költségei okozták leginkább, hogy nem csupán a rendes bevételek nem fedezhették a kiadásokat, hanem a rendkívüli források is, közöttük első sorban az állam hitele, szinte ki voltak merítve. Különféle tervek merültek fel újabb államkölsönök létesítésére, a hitelezőknek biztosítandó különös kedvezmények vagy szabadalmak útján; de noha az állam magára nézve igen terheseknek mondható feltételekre is kész volt, a kedvezőtlen helyzet folytán megcsökkent bizalom, ezen terveket nem, vagy csak részben s a kívátnál csekélyebb eredménytel engedte létrejönni. 1694-ben volt, mikor ismét szorgosan keresvén a kormány kölcsönpénzt, Paterson Vilmos skót eredetű és meglehetősen kalandos múltú egyén több gazdag londoni kereskedő által támogatva ajánlatot tett 1,200,000 fontnyi kölcsön beszerzésére azon feltételek alatt, hogy a kormány ez összeg után 100,000 font st. évi kamatot biztosít, és a hitelezőknek, kik testületté alakulnak, megengedtetik a kormány iránti követelésük erejéig fizetési ígéretet kiadni, melyeknek biztosítékul épen azon követelés szolgálna. E feltételek, előbbi kölcsönökéihez képest aránylag olcsók voltak, legalább így vélekedett a miniszterium s a terv elfogadtatván, a parlament által helybenhagyatott s 1694. ápril 25-én királyi szentesítést nyert. Az illető okmányoknak, mely által az angol bank meg lett alapítva, főbb határozatai a következők:

Kijelöltetnek bizonyos adók 100,000 font st. évi jövedék fedezésére, mely fizetendő lesz azon egyéneknek, kik 1.200,000 fontnyi kölcsönrel gyámolítják a kormányt, a Franciaország elleni háború folytatthatása céljából. Ezen jövedék biztosittatik az aláíróknak, örökösöknek vagy általában azoknak, kikre követelésüket átruházzák.

Az aláírók feljogosíttatnak, hogy Angolország bankja*) czim alatt testületté alakuljanak, egy testületnek minden szokásos jo-
gaival.

Ha azon évi augusztus hó 1-jéig a tőkének legalább fele alá nem lenne írva, azok, kik aláírtak nem alakulhatnak testületté, ha-

*) Tulajdonképen : Governor and company of the Bank of England.

nem egyszerűn, mint egyéni hitelezők, ruházhatják át követelésüket, melytől 8% kamatot húznak.

A testületnek szigorún megtiltatik hogy kölcsönt vegyen fel, vagy fizetési ígéretet adjon ki váltó, kötvény vagy bármilyen alakban összesen 1.200.000 font erején túl, kivéven, ha erre a parlament által különösen feljogosítottatnék.

A testület feljogosítottatik váltókkal kereskedni, vert vagy veretlen aranyat és ezüstöt venni és adni, és pénzt kölcsönözni árukra és javakra. Ellenben szigorún megtiltatik az árukkal való kereskedelem. Megtiltatik továbbá, a kormánynak bármilyen ürügy alatt pénzt kölcsönözni, vagy kormánybirtokot megvenni, kivéven, a parlament különös engedélye mellett.

Tíz nap alatt az egész összeg alá lévén írva, a testület megalakult s Angolország bankja megkezdte működését, adván ki látra és előmutatóra szóló jegyeket s vásárolván ezekkel váltókat, az érték 4½ százalékának leszámításával külföldi, 6 százalékának leszámításával belföldi váltóknál. Így már az alakulás évének augusztus havában. A következő évben a belföldi váltónál kevesebb számított le, a külföldinél több. *)

A kiadott jegyek készpénz gyanánt teljes értékben jártak kézről-kézre, minthogy a bank pénztáránál ki voltak cserélhetők erméért. A kormány iránti folyósíthatlan követelés mellett tényleges fedezetül csak a tőke évi 100.000 fontnyi kamatja szolgált. Hogy ily csekély fedezet mellett jegyei hitelét képes volt fenntartani, csak azzal magyarázható, hogy üzlete ekkor igen szűk korlátok közt mozgott. 1696-ban egész számlája (a követelések és tartozások egyenlege) még csak 125.315 fontot tett, a kormány tartozásán kívül. *)

A váltóleszámitás mellett 1695-ben megkezdte az előlegezési üzletet, és pedig nemes és nemtelen fémekre kölcsönözvén 4% évi kamaton.

A bank fizetőképessége ezuttal nem sokáig tartott. A helyzet olyan volt, hogy megpróbálta volna azt, még ha jobb fedezet létezett volna is. Már 1696-ban fel kellett függesztenie a készfizetéseket. Az okok, melyek erre kényszerítettek, következők voltak

*) Gilbert. Principles and practice of Banking. 23. l.

**) Hübner: Die Banken. II. r. 342. l.

Az ezüstérem kopás és főleg körülnyírás következtében anyyira megromlott volt Angolországban, hogy az aranyhoz képest eredeti értékének közel 50 százalékát elvesztette a forgalomban *). A kereskedelem, főleg a külfölddel való viszony, természetesen nagyon megcsinlette ez állapotot, mely ez időben már tűrhetlenné lett, úgy, hogy a parlament végre elhatározta a régi rozsz pénz beváltását s teljes súlyának kiveretését. A bank, mely ez ideig fizetékép elfogadta volt a rozsz pénzt, az új pénznek megjelenésével, kénytelen volt fizetéseit ilyenben teljesíteni; azaz Macleod szerint: minden 7 uncia ezüstért, melyet bekapott volt, 12 unciát kellett visszafizetnie. Ez magában is ok volt arra, hogy jegyei tömegesen visszakerüljenek. Emellett az intézetnek számos ellenségei voltak; különösen a magánbankárok és pénzkölcsönzők, kiknek, — alakulása előtt, egészen kezében volt a hitelt igénylő közönség, s kiknek nyeresége általa megcsökkent; ellensége volt továbbá az akkori kormány ellenpártja, mely ez utóbbit gyarapodni látta általa. Mindez elemek egyesültek, hogy a helyzetet kizsákmányolva megbuktassák az intézetet. Összeszedtek 30,000 fontra menő jegyeket s 1696. május 5-én ezen összeget egyszerre presentálták. A bank, ismerve a szándokot, megtagadta a fizetést; csakhamar pedig a teljes készfizetéseket általánosan felfüggesztette, akként hogy kéthetenként 10 százalékot, később pedig 3 havonként 3%-ot fizetett jegyeire. A részvényesek most két részletben 20—20 százaléknyi utóbefizetést teljesítettek, és pedig $\frac{1}{5}$ részét a bank jegyeiben $\frac{1}{5}$ részét kincstári utalványokban, miáltal az állam újabb összeggel lett adósává. Emellett 5%-ot kamatozó jegyek is adattak ki, szintén a kintlevő bankjegyek beváltása céljából, melyek árkelete 8—24%-kal szállott volt az arany alá, míg ellenben a rozsz ezüstéremnél mégis jóval magasabban állott. Az említett intézkedések folytán 1697. októberben ismét helyre állott a bankjegyek teljes értéke. Minthogy pedig a kincstári utalványok beváltása folytán az állam tartozása a bank iránt megszorodott volt, a viszonyt újra kellett rendezni, mi következőleg történt: Az új tartozás a régihez csatoltatott, miáltal a banknak az államnál levő tőkéje 2.201,171 fontra s ennél fogva egyszersmind az intézetnek kölcsön-

*) Egy guineáért 30 schillinget adtak rozsz ezüst pénzben. Macleod. *Theory and practice of banking*. I. 354. lap.

vételi vagyis jegykibocsátási joga is ez összegre emeltetett fel. A 8¹/₂-os kamat kiterjesztetett az új kölcsönre is.

Egyszersmind a bank szabadalma, mely 11 évre szólott, úgy, hogy 1705 augusztus 1-től egy évre fel volt mondható az 1.200,000 fontnyi államtartozás visszafizetése mellett — most (1697-ben) meghosszabbított 1710. aug. 1-től való egy évi felmondásra. Végre ugyanakkor a bank által tett szolgálatok fejében tétetett szabadalma először kizárólagossá. Emellett teljes adómentesség biztosított az intézetnek, jegyeinek vagy váltóinak hamisítása pedig hűtlenségi bűnnek nyilvánított.

A szabadalom kizárólagosságát kimondó 1708-ban kelt okmány határozata az volt, hogy: »az angol bank fenállásának ideje alatt, a törvény meg nem engedi, miszerint Angolországban bármely létező vagy létrejövendő politikai vagy más testület vagy társulat, mely 6 tagnál többől áll, kölcsönözzön vagy tartozzék bármely összeggel, olyan jegyekre vagy váltókra, melyek látra fizetendők, vagy bármely 6 hónál rövidebb lejáratú időre szólnak.«

E törvény tehát magánbankároknak s 6 tagnál többől nem álló társaságoknak megengedte a látra szóló jegyek kiadását. De előre látható volt, hogy az ilyen bankok szélesebb körben nem fognak hitellel birni s nagyobb jelentőséget, mely az angol bank érdekeit veszélyeztetné, nem fognak nyerni. Ellenkezőleg azon számos kisebb magánbank, mely ez időtől kezdve, hat vagy kevesebb résztvevővel keletkezett, utóbb hasznára vált az angol banknak; mert maguk nem bírván oly kiterjedt hitellel, hogy tágasabb körü bankjegyforgalmat tarthattak volna fenn, összeköttetésbe léptek amazzal, akként, hogy az általuk leszámított váltókat, forgatmányukkal ellátva, beküldték az angol bankhoz, mely azokért bankjegyeket adott, valamivel kevesebbet számítván le a váltó összegéből, mint a magánbank, melynek nyereségét e különbözet képezte. Ebből származólag a banknak kiterjedt leszámítási üzlete volt egyrészt, másrészt pedig jegyeinek forgalma is mind általánosabbá vált az ország minden részeiben, mert a magánbankok ezen jegyekkel működven, rajta voltak, hogy azokat mindenkivel elfogadtassák. Ennélfogva, a bankjegyek hitelét emelendők, a mennyire pénztáruk állapota engedte, mindég beváltották azokat készpénzért. Ezáltal összes tőkéik, illetőleg pénzkészletük,

hozzá járult a jegyek fedezetéhez, pótolva annak eredetileg csekély s nagyobb forgalom igényeinek meg nem felelő összegét.

A szabadalom ezen hatásának jelzésével egyébiránt megelőztük az események sorrendét, minthogy az csak később állott be s az amerikai háború előtti időben csak kevés vidéki bank létezett. *)

Fölösleges, hogy az angol bankot, melynek úgynevezett tőkéje s ezzel bankjegykibocsátási joga, ismételt államkölszönök útján 1818-ig felemelkedett 14.686,800 fontra, haladásában itt tovább kísérjük; történetére és mostani szerkezetére, mely különben elveiben nem tér el az első alapításnál követeltétől, még lesz alkalom visszatérni. Itt épen csak azon elveket s a körülményeket, melyekből azok merítették, akartuk ismertetni és az irányt, melyben az angol bank a régi olaszországi s az első német bankoktól nyert eszmét tovább fejlesztette. Az alapgondolat, mint láttuk, ugyanaz, mint a legrégibbnél, a velen-czeinél: a befizetett tőke, melynek feladatává tétetik a forgalmat közvetíteni, az állam által megemésztetvén, képzeletivé lesz. Azon elv is, hogy az intézetnek ezen képzelmi alaptőkéjén túl vagyis azon túl, mi e behajthatlan követelés által volna fedezve, ha ez fedezet volna, nem szabad fizetési ígéretet kibocsátania, s mely elv mai napig is uralkodó elve az angol bankrendszernek, szintén a régi giro-bankok szabályaira megy vissza, melyek csupán a tényleg befizetett összegek forgatására szorítkoztak, akár tényleg a bank pinczeiben heverték, akár pedig, ha ezeknek egy teljesen értéktelen elismerésen kívül nem is maradt semmi nyoma; holott a magánosnak teljesen biztos és rövid időn teljesítendő fizetési ígérete nem méltattatott arra, hogy a bank által fedezetnek tekintessék.

Az angol banktársulat, mely államhitelezőkből alakult, mint láttuk, fel volt hatalmazva betétek fogadására. Az alaptőke s a betétek, a tulajdonosok vagyis részvényesek és a betevők szigorú megkülönböztetésében az olasz bankoktól, a magántársulati alakulásban a korai német bankoktól tér el. Amazoknál a társulatban ben volt minden betevő; minden ember, kinek lapja volt a bank könyveiben, befolyt annak kezelésére. Ezek, a németországiak és németalföldiek, községiek voltak s községi kezelés alatt állottak. E tekintetben az angol bank által adott példa irányadóvá lett, és az ezen idő óta keletkezett bankok túlnyomó része, zárt magán-

*) Gilbert. Pr. o. Banking. 72. l.

társaságok által alapított, melyek minden befolyást maguknak tartottak fenn.

Ennyiben az angol bank helyzete szerencsésebb volt, mint a génuai és velencei montéké, melyeknél az ki betette pénzét, sohasem volt biztos, hogy az állam nem veszi-e tőle azt örök időkre kölcsön. Az angol banknál a betétek biztosak voltak mindenkor, csupán az alaptőke lett kezdetől fogva képzeletivé s egyszersmind ezen képzeleti tőke fedezetévé a jegyforgalomnak. Ez elvnek alakilag talán szenvedélyes, de lényegében legtalálhatóbb híralátát találjuk Macleodnál:

»A banknak tehát szigorún megtiltatott, alaptőkéje összegén túl jegyeket kibocsátani. Azaz, a kormánynak adott minden kölcsönrel kapcsolatban a forgalmi eszközök hasonló összeggel szaporítottak meg. Bizonyos terjedelemben e terv keresztül vihető volt, rossz következmények nélkül; de világos, hogy az *elv* teljesen ferde. Law János*) elmélete a pénzről, kevésbé vad, kevésbé képtelen. Ehhez képest az ő terve, a papiros forgalmi eszközt földbirtokra alapítani, valóságos józan okosság. Ha minden adósságra, melyet a kormány csinál, hasonló összegű pénz teremthető, úgy ebben megtaláltuk a bölcsék követ. Mi ehhez képest a régen keresett Eldorádo? Itt mégis fel kell szedni az aranyat és pénzt kell verni belőle. De vizsgáljuk meg hideg nyugalommal az elvet, melyet magában foglal azon terv, mely szerint a bankjegyek kibocsátásának biztosítékul az államtartozás szolgál. Közönséges nyelven kimondva következő az: a kormány pénzt *csinál* az által, hogy pénzt vesz kölcsön. Vagy más szóval: A. pénzt kölcsönöz B.-nek zálogra s a zálog által képezett biztosíték alapján megengedtetik A-nak, hogy ahhoz hasonló összegű pénzt teremtsen, melyet már kikölcsönzött!! Megengedve, hogy korlátolt mértékben ez tehető, anélkül hogy baj legyen belőle, de mint *elv* mi lehet ennél képtelenebb**).

Az utóbbi kérdésre nehéz volna felelni; de bizonyos az, hogy a két nagy állam, mely Angolországgal egy időben karolta fel a bank eszméjét, ha alkalmazott elveiben nem is multa felül azt, mi az angol rendszerben elvi képtelenség volt, ellenben szomorú ellentétet képez a vállalat lefolyásában azon mérséklethez, azon tántoríthatlan ön-

*) Erről alább lesz szó.

**) Macleod. On banking. 369. l.

uralomhoz képest, mely lehetővé tette Angoloszágra nézve egy magában képtelen elvet, az alkalmazás mértéke által s a túlsapás lehetőségének daczára, keresztül vinni bukás és nagyobb baj nélkül. »A rendkívüli adók, melyek a XVII. század végén kiirattak volt, sőt a kölcsönök is, melyek a rendek közvetítése mellett felvételtek, nem voltak többé elegendők a háborúk által okozott költségek fedezésére, mely háborúk I. Lipót császár uralkodása alatt és pedig utóljára egyidejűleg keleten a törökök ellen, nyugaton a francziák ellen viseltettek. Ehhez járult még, hogy Oppenheimer zsidónak, ki a hadsereg számára való szállítások üzletét az állam részére kezelte, több millió erejéig való bukása által, a közhitel mélyen megrendült volt. Ezen vészes bonyodalomban jött először javaslatba egy banknak állítása, az ausztriai monarchia számára.« *)

Az olaszországi bankok példája, és legújabbán az angol banké is, tanusították hogy ezen a Habsburgok monarchiájában eddig nem létezett intézmények, míg egyrészt a kereskedelemnek szogálnak s ezáltal hozzá járulnak a közjólét emeléséhez, másrészt az állam számára jövedelmet hozhatnak. A javaslat tehát vizsgálhangra talált s 1703. június 15-ki pápens útján közzé lett téve, hogy a szorult helyzet javítására, mely két hadseregnek külföldön való tartásából, a készpénznek külföldre folyásából, a kereskedelemnek pangásából s egyéb közreműködő viszonyokból eredt, a császár elhatározta egy banknak életbe léptetését: »einen sogenannten, an unterschiedenen andern fürnehmen Haupt- und Reichsstädten, nämlich: zu Venedig, Hamburg, Amsterdam und andern, mit grössten Vortheil und Nutzen des gemeinen Wesens heilsam practicirenden Banco del Giro in Wien zu errichten«. Kijelentett továbbá, hogy a bank négy millió forintnyi tőkével alapíttatik meg, mely összeg évenként a hadiadóból választatik ki és pedig úgy hogy Magyarország 1½ millióval, Csehország s a hozzá csatolt tartományok **) 2, az örökös tartományok pedig 1 millióval járuljanak hozzá. Magánosok is feljogosíttatnak pénzeiket saját számlájukra a bankba betenni.

A bank igazgatása egy bizottságnak adatott át, mely udvari, kamarai- és kormány-tanácsosokból és osztrák rendi követekből ál-

*) Beiträge zur Geschichte der österreichischen Finanzen von Josef Ritter von Haner, k. k. geheimen Rathe etc. Wien. 1848. Iap 102.

**) Morvaország és Szilézia.

lott. A főfelügyelet pedig Liechtenstein János herczegre és Abensperg-Traun grófra bízott. A kezelési költségeket az állam volt viselendő.

A kezdet feltűnő és látszólag igen örvendetes eltérést mutat az eddig, államok által alapított bankokhoz képest. Míg amazoknál minden műveletek kezdete az volt, hogy az állam, a magánosok által betett minden pénzt lefoglalt, addig itt a maga részéről évenként négy milliót ígért betenni. A cél az volt, hogy ezen összegnek kiválasztása által az államjövelmekből — mely megmáshíthatatlanul és fundamentális törvény alakjában elvállalt kötelezettség szerint, kizárólag a bank műveleteinek volt szentelendő — az államadóságok törlesztessenek. Ez bár szokatlan eljárás, de mindenestre dicséretes szándék volt. A kijelölt alapösszeg azonban nem fizettetett be készpénzben, hanem a kamarai és hivatalokra kiállított utalványokban. A bankra bízott az illető összegeket ott felszedni. A magán betevők betett pénzeik fölött szintén utalványok által rendelkeznek mások javára s ezen utalványok készpénz gyanánt való elfogadására a kereskedők kötelezendők voltak. Kötelezendők voltak továbbá minden váltót, melyet kiállítottak vagy átvettek a bankhoz beadni, mely értékét annak idején felvennie s betét gyanánt az illető kereskedő javára írni, ki aztán az érintett módon rendelkeznie felette. Ha valamely váltó nem adatik be a bankhoz, a tulajdonos büntetésül elveszti annak 10%-át, melyet a bank nyer.*)

A mondottakból kitűnő első rendeltetése ezen banknak tanúsítja, hogy feltalálói a mintául szolgáló intézeteknél kiválólag a pénzforgatási teendőket fogták fel. Tervük szerint az intézet feladata lett volna a kereskedelmi világnak s egyszersmind az államnak pénztárnokul szolgálni. Az utóbbinak azonban csupán az államadóságok s az ezek törlesztésére szánt jövedelmek tekintetében.

A következő évben újabb rendelet által több rendbeli s részben fontos módosítások történtek az alapszabályokban. Az első ren-

*) Kényszer és pénzbírságok útján szerezni megbízókat egy banknak nem volt példátlan: Nürnberg városa, mely a községi jövedelmek szaporítására alapította volt bankját, hasonlókép elrendelte, hogy minden áruvásárlás, mely 200 ftot, és minden váltó, mely 50 ftot meghalad, a bankra való utalványozás útján fizetessék, 10% elvesztésének terhe alatt. Természetesen az átírási díjjak szaporítására volt irányozva e rendelet.

delet által kijelölt jövedelmek nem vonattathatván el a katonai célaktól, egyéb adók és illetékek, részben eddig is fenállók, részben a bank kedvéért kivettek, mint hús-, dohány- és lisztfogyasztási adók, bélyeg és a magyar kamarai illetékek jelöltettek ki és egyszersmind megengedtetett, sőt bizonyos esetekben elrendeltetett, hogy ez illetékek bankutalványokban fizetessenek be. Ezen bevételek összesen 6 1/2 millió forintba számítattak s belőlök 12 év alatt törlesztendőek voltak, a kamatokkal együtt 40 millióról szóló bankutalványok, melyek államhitelezőknek adattak ki.

Mint látható, Bécsben a bank neve olyan pénzügyi műveletekre ruháztatott, melyeknek semmi közük ahhoz, mi közönséges fogalmak szerint a banküzletet képezi.

Azon előbbi rendeletek, melyek szerint a bankutalványoknak fizetesképen el kellett volna fogadtatniok, és minden váltók kifizetésének a banknál kellett volna történnie, most visszavonattak. Ellenben minden a banknál elhelyezett tőkéknek az adómentesség a legünnepeyesebben biztosított.

Kevéssel az illető pátens közzététele után, sokszoros panasz és kárhooztatás emelkedett az új intézet ellen. Alapítottása általánosan Oppenheimer befolyásának tulajdonított, kiről azt tartották, hogy ez által hitelét visszaszerezni törekszik s a kormány iránti behajthatlan követelését érvényesíteni reményli, saját hitelezőit a bankra utalván.

A rendek panaszkodtak, hogy ilyen kockáztatott vállalat felölőssége rájuk ruháztatott anélkül hogy kihallgattattak volna.

Legkeserűbben a cs. k. udvari kamara elnöke fakadt ki, a felséghez való felterjesztésében, melyben egész helyesen utalt arra, hogy a banktól új segédforrásokat várni az állam számára nem igen lehet, minthogy annak alapja csak az eddigi államjövedelmekből van kiválasztva, melyek ugyis alig fedezik a kiadásokat. Továbbá megjegyzi az államadósságoknak ez úton való törlesztését illetőleg, hogy olyan tartozások, melyek a folyósíthatás, a visszafizetési határidő s a kamatkötelezettség tekintetében annyira különböznek egymástól, nem kezelhetők helyesen, egy ugyanazon mérték szerint; semmi esetre pedig az Oppenheimer-féle tartozásokat, miután olyan üzletekből származnak, melyeknél az állam nyilván rövidséget szenvedett, nem szabad oda befoglalni s ezeknek

kiegyenlítése végett az állam legjobb és legbiztosabb jövedelmeit e célra elzálogosítani.

Hozzá teszi még a kamaraelnök: »hogy az államkormánynak összeinte és állhatatos szándoka az államadósságokat törleszteni, és az erre alkalmas jövedelmeknek folytonos és gazdaságos odafordítása, sokkal inkább lesz képes a közhitelt emelni s a közjólétre üdvösebb eredményeket hozand, mint afféle kétes vállalkozók minden bonyolódott bankműveletei és kereskedelmi üzérkedései.«

Azon felfogáshoz képest, mely Ausztria mérvadó körében a banküzletről ez idő szerint uralkodott, a kamaraelnök felszólalása merő bölcsesség. Mindazáltal a terv fenntartatott. De midőn a kivitelnek meg kellett volna kezdődnie, annyi nehézség merült fel, hogy végre a bank vezetésével megbízott egész kollégium beadta lemondását. A nehézségek kiválólág az államhitelezők ellenszenvéből eredtek, kik nem akarták elhinni, hogy a banknak szánt jövedelmek ezen rendeltetésükben minden körülmények közt meg fognak hagyatni. A fő kifogások egyike az volt, hogy a bank állami kezelés alatt állván, eszerint nem is költhet több bizalmat, mint maga az állam. Ennek lefegyverzésére volt szolgálendő, hogy 1706-ban a bank Bécs városának kezelése alá helyeztetett, melynek kamarai hivatala rendtartás és általában megbízhatóság hírében állott.

A bécsvárosi hatósággal kötött szerződés értelmében, az illető államjövedelmek 15 évre átengedtettek a városnak, egyszersmind a legalacsonyabb mérték szerint irányzott bevételnek megfelelő összegű államadósságok fizetése bizatván reá akként, hogy azoknak 5%-os kamatja és 5%-os törlesztése, együtt tehát 10%-ka volt fedezve az utalványozott évi jövedelem által. A 15 év lefolytával e tartozások törlesztve lettek volna.

A bécsi városi bank új intézetnek tekintetett s az eszerint csak 3 évig fennállott Banco del Girora utalva volt államhitelezők követeléseit nem egyetemben vitettek át reá, hanem szerződés útján, miáltal az államnak állítólag 20 százaléknyi tőkeleszállítást sikerült kieszközölni, minthogy az új intézet több bizalmat költött. A bécsi bank által kezdetben átvett államtartozás 6 milliót tett. Utóbb azonban, megújuló pénzzükség idején, ez intézet czíme alatt még nagyon sokszor vették fel kölcsönök, más-más államjövedelmek elzálogosítása mellett.

Daczára ennek a pénzzavar sohasem szűnt meg, és a leggyafurtabb tervek merültek fel, az államjövödelmek szaporítására. Ezek egyike volt, hogy az állam maga alakuljon át, bizonyos tekintetben, egy bankintézetté, melybe az alattvalók készpénzüket betenni köteleztessenek! Minden állampénztár egy-egy fiókjaként volt tekintendő ezen banknak. E rendszer létesítése, bankalítás neve alatt csakugyan meg is kísértetett. Az 1713. évi mártius 24-ki pápens által életbe lett léptetve az ugynevezett szabad universalis bankalítás, melytől következő csodadolgokat vártak: az államadóságok törlesztését, a rendkívüli szükségletek gyors és biztos fedezését; magánosoknak nyújtandó kölcsönök által a pénzhiány megszüntetését; a kereskedelem és ipar gyámolítását; a polgárok és parasztok adóképestségének fenntartását; az uzsora megszüntetését, olesóság előidézését és még egyebeket, melyek a pápensben mind felsorolhatnák.

Az osztrák államférfiak szükségesnek tartották, hogy az állam, mint bank, e célra külön alappal is birjon s így különféle adók és illetékek, — évi $2\frac{1}{2}$ millió előirányzattal — jelöltettek ki, melyeknek legnagyobb része azonban magából az életbeléptetendő intézetből volt származandó. Ide tartoztak nevezetesen azon illetékek, (hivatalos neve: Bankal-Legitimations-Arrha), melyek lefizetésére köteleztettek azok, kik ezen úgynevezett bank felelivé akarnak lenni, s mely díj az illetőnek rangja szerint különbözött 3—200 frt közt; zsidókra nézve 390 ftig emelkedhetett. Ezt fizette a betető, hogy megengedtessek neki pénzét az állampénztárba betenni és ez szolgált egyszersmind biztosítéku, mint az alap egyik része. Ide tartozott továbbá az utalványozási díj, mely azoknak volt levonandó, kik valamely betető fél által nem készpénzben lettek kifizetve, hanem utalványt nyertek a banknál betett pénzre. Ezen díj, (az utalványozott összeg 3%-ka) *a biztosabb és teljesebb kielégítés fejében vonatott le.*

A bankalista — így neveztettek azok, kik a fennemlített díj befizetése által jogot nyertek az állampénztárt bankárul használni — jogai közé tartozott, hogy a befizetett Bankal-Legitimations-Arrha nagysága szerint (minden 3 ft után 100 ftot) 100—6666 ftnyi tőkét helyezhetett el a bankban. Az erről nyert bizonyítvány készpénzül volt tekintendő, melyet 6%-os kamat mellett kölcsönkép másnak engedhetett át.

Ezen *kiváltságban* a legnevezetesebb az, hogy korlátolva volt az összeg nagysága, melyet az államnak kölcsön adni szabad. Hihetőleg ezen korlátozás annak bizonyítékául szolgált, hogy valóban előny az, mi kínáltaik.

Megígértetett továbbá, hogy 3%-os kölcsönöket nyerhetnek (az arrha százszoros összegéig) a mennyiben a bankális pénztár ereje ezt engedné. Ez ígéretnél a feltételes alak alkalmazása melőzhetlen volt.

Még egyéb hasonnemű kiváltságokhoz végre hozzá járult, hogy: egyedül bankalista nyerhet el császári hivatalokat és méltóságokat, csupán ez mozdíttathatik elő közhitelesítést igénylő functiókra, u. m. doctorátusra, tanárságra, ügynökségre stb. továbbá egyedül ez kegyelmezethetik meg adományozásokkal, szabadalmakkal, fizetéssel vagy nyugdíjjal. Személyek, kik e kategoriák valamelyikébe már tartoztak, kötelezve voltak a belépésre.

Az új bank vagyis a bankalítás elnökévé Trautsohn herczeg neveztetett ki, az egész intézmény pedig az udvari guberniumnak rendeltett alá, minden egyéb dicasteriumoktól függetlennek nyilvánítván. Alapszabályainak fenntartására a császár maga és utódai nevében és sajátkezüleg aláírt reversusban kötelezte magát; ugyanarról az udvari gubernium is kezességet vállalt. Ez alapszabályok határozmányai közé tartozott, hogy szükség esetében 3%-os kamatú kölcsön szerzendő a kincstárnak, de mindég csak teljes biztosíték és megfelelő összegű államjövödelmek elzálogosítása mellett.

Pontos pénztári kezelés és könyvvezetés rendeltetett el, hogy ezáltal elérthessék a szigorú rend, az igazgatás minden részletének átnézete és gyors mérlegkészítés.

A leírt rendszer által háromféle bankok előnyeit vélték elérhetni, u. m. a giro-, az előlegezési és a betéti bankokéit.

Életbe lett az léptetve 1715-ben. Már a következő évben surlódások támadtak közte s az udvari kamara közt. A bank panaszkodott, hogy terhek rovatnak reá anélkül, hogy a kellő fedezet is megadassék és hogy a kamara nem támogatja a számára kijelölt adók és illetékek behajtásában. Viszont a kamara szemére hánnya a banknak, hogy a hozzákötött várakozásoknak semmi tekintetben nem felel meg, azaz a hitelt nem gyarapítja, nem szerez 3%-os kölcsönöket, az uzsorát nem szünteti, nem teremt olesóságot stb. Semmi kétség, hogy a kamarának mindebben igaza volt. Az új vállalat,

mint könnyen megfogható, nem találkozott előzékenységgel a közönség részéről és még azok is, kik császári parancs által egyenesen kötelezve voltak a belépésre, késtek vele.

A bankalitás és a kamara közt támadt surlódások folytán, az-előbbinek hatásköre előbb megszorítottatott, utóbb pedig, miután ki-tűnt, hogy a bécsi bank mégis több hitelt költ, az elvállalt tartozások túlnyomó része, a fedezettel együtt erre utaltatott át már 1720-ban. Névleg ugyan még tovább is fenállott az intézmény, de valódi ha-táskör nélkül, csupán bizonyos illetékek beszedésére és kezelésére szorítkozván. Végre 1745-ben egy császári rendelet eltemette e halva született gyermeket.

A bécsi városi bank tovább fentartotta magát, de hogy bank-üzleti tevékenységet folytatott volna, annak semmi nyoma. Tényle-ges hatásköre sohasem volt egyéb egy államadóssági pénztárénál. A neve alatt (Banko-obligatiók) közkezen levő államkötvények összege 1760-ig felemelkedett 82 millóra, daczára a létesített törlesztéseknek. Még azontúl is szaporítottatott e tartozás, de a későbbi kölcsönöknél kiment a szokásból, azok kamatozására és törlesztésére különösen kijelölni bizonyos államjövedelmeket s azokat a banknak átadni. Ezáltal fennállásának egyedüli ürügyét is elvesztette, s miután 1783-ban igazgatása, mely most már egyedül az úgynevezett Banco-obligatiók kamatának fizetésé-ből állott, a kamarának rendeltetett alá, csupán ezen papirosok címében élt tovább. Az 1762. óta Banco-Zettel név alatt forga-lomba hozott állampapírpénznek a bécsi bankkal semmi köze nem volt.

Ezentúl egész 1816-ig, mikor az osztrák nemzeti bank ala-pítottatott, melyről később lesz szó, semmiféle bankszerű intézet nem létezett a császári uralkodóház országaiban.

Ha terjedelmesebben szöltünk ezen ausztriai alkalmazá-sairól a bank címnek, daczára annak hogy lényegükben igen kevés rokonságot mutatnak e fogalommal s inkább az emberi tévedések mint a bankok történetében foglalhatnak méltó helyet; ez azért történt: mivel reánk magyarokra közelebbről vonatkoznak, mint más államok rokon intézményei, mivel azon szellemi tehetetlenségnek, mely őket keltette, bénító hatása Magyarországot is körébe foglalta.

Kritikájuk felesleges, mert ismertetésük magában is kritika. Csak annyit jegyzünk meg, hogy alapításuknál teljesen ignorálva

volt — nem a tudomány — de a tapasztalat, az akkori európai, bár eléggé alacsony álláspont és hogy az osztrák államférfiak, nem csupán előnyeiket nem tudták felfedezni a bankrendszernek, de még a körülötte elkövethető visszaéléseket sem voltak képesek kizsákmányolni.

Európa nagyhatalmai közt e téren harmadik Franciaország volt.

XIV. Lajos halálakor Franciaország pénzügye a legsiralmasabb helyzetben maradt. Roppant adósság nehezedett kincstári jegyek, örökös- és életjáradékok alakjában az államra. Ezen könnyíteni megkísérlé a kormányzó Orleansi herceg, oly eszközökkel, melyek bár jogtalanok voltak, de célhoz még sem vezettek; ilyenek voltak: leszállítása a tartozó tőkének és a kamatnak, leszállítása a pénz fém tartalmának, pénzes emberek vagyonának elkobzása azon ürügy alatt, hogy uzsora bűnébe estek és hasonlók. Ilyen eljárás mellett lehetetlen volt a tartozásnak jelentékenyen meg nem csökkennie, de mindezek dacára mégis igen nagy volt még s a jelzett eszközök használatában bizonyos határt betartani ezen kormány talán nem vélte volna szükségesnek, de az ország, bár megörögzött absolutismushoz volt szokva, végre mégis zugni kezdett. A párisi parlament, ezen különben befolyástalan testület volt az, mely a pénz fém tartalmának egy újabb leszállítása ellen legerősebben tiltakozott s felszólalása országos viszhangot költött.

Ez időben lépett fel Law János, eredetére nézve skót, mint Patterson az angol bank tervezője. Ő is egy banktervvel állott elő, melyet sikerült is a kormányzóval elfogadtatnia, 1716-ban »Banque générale« czim alatt megalakult az intézet, 6 millió frank tőkével, mely 1200 darab 5000 frankos részvényre oszlott el s négy részletben volt befizetendő. E bank fel volt hatalmazva előmutatóra és látra szóló jegyek kiadására, váltók leszámítolására, ezüstnek letéteményként való elfogadására, giroüzletre, a vidéki pénzverdékre és külföldi bankárokra húzott váltók kiállítására. A tőkének egy negyede készpénzben fizettetett be, a többi államkötvényekben, melyek árkelete ekkor a névszerinti értéknél 70—80 %-kal állott alább. Ennek folytán az intézetnek kezdetben nem volt hitele s jegyei nem kellettek senkinek. De Law, ki korlátlan hatalommal igazgatta a bankot, azon elv felhasználása által, mely a régi bankok virágzásának képezte volt alapját, csakhamar meg-

szerezte azoknak a kelendőséget. Az éremsúly további csökkentései ellen ígért biztosítékot, kijelentvén, hogy bármi súllyal és finom tartalommal verje az állam a pénzt, bankjánál mindég 40 livre fog egy márká ezüstre számíttatni. Ez hatott; a bankjegyek csakhamar kedveltebbek voltak mint a készpénz. A kereskedők csak bankértékben akartak alkudni; váltók, szerződések és mindennemű fizetési ígéretek ilyenre állíttattak ki s ennek következtében az érem tömegesen hozatott a bank pénztárához, jegyekért való beváltás végett, melyek felülfizetéssel is vétettek. A jegyek kelete biztosítva lévén, nagyszerű váltóleszámitolási üzletet kezdhettek meg a bank; eleinte 6-os, aztán 4-es kamattal számított le, holott keletkezése előtt 20—24 százalékon alól a legjobb váltó sem volt eladható, a közhitel megesökkenése folytán. Nem csoda tehát, ha Law az ország jóltevőjének tekintetett és meg is érdemelte volna ezt teljesen, ha ez úton maradt volna. Rendszere eddig tökéletesen kiállja a bírálatot. Működése következtében az eddig sinlődött ipar és kereskedelem gyorsan éledtek. E csodadolgok csupán az által érettek el, hogy helyreállott a közbizalom s vele a hitel, melyek egy rabló kormány garázdaságai folytán teljesen eltűntek volt.

De Law itt nem állott meg. Első vállalatának fényes sikere, az élénk képzelő tehetségü, de kevésbé higgadt férfi szellemét új tevékenységre buzdította s most egész sora a terveknek következett, melyeket a közönség már most tüzetes vizsgálat nélkül, vak bizalommal kapott fel. E bizalom a jegybank által felmutatott nagyszerű eredményekben, nevezetesen a részvények után fizetett magas osztalékokban gyökerezett. A nagy tömeg, mely ennek alapításakor bizalmatlanul s kételkedőn visszavonult s aztán az eredmények által annyira meg lett szégyenítve, nem akart újból e hibába esni. Ekként Law második vállalata, a »*Compagnie d'Occident*«, melynek felállított czélja volt az éjszakamerikai franczia gyarmatok kizsákmányolása, s mely 100 millió franknyi részvénytőkével alapíttatott, kezdettől fogva viszhangra talált, annyival is inkább, mivel a részvények állampapírpénzben voltak befizetendőek. Ezáltal a lebegő államadóságnak $\frac{2}{3}$ része lett volna kihúzva a forgalomból, mely szolgáltatot a kormány, a társulatot különféle nagy kiváltságokkal felruházva, viszonzott. Ezek még növelték a közönségben a vállalathoz kötött reményeket, míg arra, úgy látszik, senki sem gondolt, hogy a tőke,

mely többé ki nem adandó papírpénzből áll, egészen illuzorius és így nem szolgálhat a gyarmatok kizsákmányolására.

Hiába voltak Law számos ellenségeinek fondorkodásai. Ezek közé tartozott a pénzügyminiszter d'Argenson is, ki az érem finomsúlyának újabb leszállítása s egy szintén 100 millió tőkével, az államjövedelmek kibérlésére alakuló társulat alapítása által igyekezett Law vállalatának ártani. Noha közvetlenül nem érték célzt, mindamellett azáltal, hogy kényszerítették Lawt a küzdelemre, nagy részük volt benne, hogy ez a helyes utról mindinkább eltért. Bankja eddig kifogástalan volt s megfelelt azon követelményeknek, melyeket hasonló intézményhez, a gyakorlat jelen álláspontja szerint is intézhetni.

A legközelebbi lépés az volt, hogy a bank, mely eddig részvénytársulati volt, királyivá alakítottatott át. Részvényei, melyeknek csak egy negyede volt befizetve beváltattak teljes névszerinti értékükön, s a bankvaluta elejtetett. Egyszermind mindent elkövettek, hogy a bankjegyeknek minél általánosabb elfogadást biztosítsanak. E végből vidéken számos fiók állíttatott, mely a jegyek kibocsátásával s kívánatra visszaváltásával volt megbízva. A kormány rendeletet adott ki, hogy olyan helyen, hol fiók letézik, 600 franknál magasabb fizetést csupán bankjegyben szabad teljesíteni.

Law ekkor már teljesen hatalmába ejtette volt a régens akaratát, ki vakon követte tanácsát. A pénzügyminiszter által alapított társulat versenye folytán a »Compagnie d'occident« részvényei leszállottak volt névleges értékük felére, mi azonban oly kevésbé ijesztette meg Lawt, ki tudta, hogy fog eszközöket találni árkeletük felemelése, hogy ez időben nagy mennyiségeket vásároltatott a névszerinti értéken, valamint félév múlva való átadásra 30—40 %-kal ez érték felett. Az eszközt meg is találta egy rendeletben, mely a társulatot egyesítette három más vállalattal. Ezek voltak a kelet-indiai társaság, a Compagnie de Guinée s egy társulat, mely kizárólagos szabadalmat birt a Chinával való kereskedelemre. Az egyesült társulat, melynek neve »Compagnie des Indes« volt, kizárólagos szabadalmat nyert a tengerentúli kereskedelemre s egyszermind felhatalmaztatott 50,000 új részvény kibocsátására, mely 500 frankjával s ezüstben volt befizetendő. De csak annak volt joga aláírni, ki régi részvényekkel birt és pedig 4 régi után 1 ujra nyittatott jog,

azonban csakis a névleges értéken felül 50 franknyi díj lefizetése mellett. A kit tehát az új vállalat nagy reményei kecségtettek, kénytelen volt régi részvényeket venni, melyek most csakugyan gyors emelkedésnek indultak. E befizetések nagy összegeket vévén igénybe, a forgalom igényei bankjegykibocsátás által elegítették ki, mely mind nagyobb mérveket öltött s nem csupán váltóleszámtolás útján, hanem ez időtől kezdve túlnyomólag részvények elzalogosítása mellett történt. E részvények folytonosan szaporítottak. A legközelebbi kibocsátásnál, mely 50 millió frankról szólt, az 500 frankos részvények 1000 frank árkeleten adattak ki s így is csak 9 régi részvény tulajdonosa kaphatott egy újat. Ürügyül ezen óriási összegek költségére a következő vállalatok szolgáltak, melyeket a »Compagnie des Indes« elvállalt: a dohányegyedáruság és a sóadó átvétele, a nyugdíjak leszámítása, a pénzverési jog. A közönséget mámor fogta el; a kilátásba kelyzett roppant jövedelmek felhajtották a részvények árát s az ebből való nyereség már igazolta a várakozást, s újabb emelkedést idézett elő.

1718. szeptemberben a társulat azon állambérletekért, melyekre mult évben d'Argenson társulata 48 millió frankkal szerződött volt, 52 milliót kínált a kormánynak; azonkívül pedig 1500 milliónyi 3%-os kölcsönt ajánlott, az államadósság kifizetésére. Az ajánlat elfogadtatván, feljogosított a társulat újabb részvények kibocsátására. 324,000 darab 500 livres részvény által, mely 1000 %-os árfolyamon adatott ki, 1634 millió teremtetett. A társulat tehát mindössze 624,000 részvényt, melynek névleges értéke 212 millió livre volt, bocsátott ki, 1,797.500,000 livre befizetéssel. Az ezen tőke után biztosított jövedelmek voltak: az államkölcsön 3%-os kamatja 48.600,000 livre, a haszonbérszerződés után 8 millió nyereség, a dohány egyedáruság után 6 millió, egyenes adók és sóadó 1.4 millió, pénzverdei nyereség 10 millió, kereskedelmi szabadsalmak után 8, összesen 80 millió vagyis a névleges tőkének mintegy 25, a befizetettnek mintegy $4\frac{1}{2}$ százaléka. Azon részvényesekre nézve, kik 5000 livrerrel fizették volt be részvényeiket, ezen jövedelem csak 2.56%-ot képvisel; mindamellet az utolsó 324,000 részvény aláírásához, — mely nyilvános volt s nem tartatott fenn mint az elebbiek a részvényesek számára — tódult a közönség. A Rue Quincampoix, egy kis utcza, melyet a szokás tőzsdévé alakított volt át, találkozó helye volt mindazoknak, kik börzeüzérkedésre haj-

lamot érezték. Egész Európából tódultak az emberek. A Párisban levő vidékiek és idegenek száma félmillióra becsültetett s Lyonban, Bordeauxban, Brüsszelben és másutt a Páriszal közlekedő személyposta jegyei felülfizetéssel keltek és üzérkedés tárgyává lettek. Law fáradhatatlanul szította az üzérkedés tüzét; ötödnyi részletekben adatta ki a részvényeket, hogy nagyobb közönségnek legyenek hozzájárulhatók. Mint a bank főnöke szaporította a bankjegyeket, s nagy előlegeket adott részvényekre, hogy az üzérkedés ne szoruljon meg pénz dolgában. Mint bizalmas embere a régensnek, új törvények által kedvezett a jegyforgalomnak. Egy röndelet kimondta, hogy a részvényeknek bankjegyekben kell befizettetniök. Ujonan felfedezett aranytelepekről, gyémánt-hegyekről való mesék, örvöngésig fokozták az üzérkedési lázat. A bankjegyek aranyban 10 $\frac{1}{2}$ %-kal felülfizettettek, ezüstért pedig az üzérek adni sem akarták. Az indiai társulat 500 livre névértékről szóló részvényeinek árkelete 20,000 livreig emelkedett. A pénzszerzés ilyen könnyű módját költekezésben való olyan könnyelműség követte, mely a történetben példátlan. A fényűzés minden nemét élvezték olyan emberek, kik előbb a nélkülözés minden nemét túrték. Királyi rendeletnek kellett megtiltania különféle tárgyaknak ezüsből való készítését mely szokásba jött, minthogy attól kellett tartani, hogy az ezüstpénz mind beolvasztatik e célra. A legdrágább étkek fogyasztattak, a bútorok nemes fémekkel túlterheltettek, kárpitok, szőnyegek, órák, diszkocsik keltek mesés áron, hallatlan mennyiségekben.

Ez állapot azonban nem tarthatott sokáig. A részvények megnegyvenszerezett értéke képzeleti volt s annak a valódi javak semminemű szaporodása nem felelt meg. Képzeleti volt ennél fogva most már a bankjegyek értéke is, melyek csupán ezen részvények által fedezve, roppant mennyiségben forogtak. A részvények által elért árkelet természetesen annak következménye volt, hogy eddig mindig többen kívántak venni mint eladni. A vevők vettek, mivel remélték, hogy az árkelet még feljebb fog emelkedni — a részvények jövedelmére ekkor már nem gondolt senki — s ekkor eladás által nyerni fognak, mint nyertek a mostani eladók; az eladók eladtak, mivel nyereségüket valószínűsíteni akarták, mi nem zárta ki, hogy később, látván, hogy a papírok tovább is emelkedtek, ismét vevők legyenek. De utóvégre el kellett jönnie a pillanat-

nak, mikor azok száma, kik nyereségüket valósítani akarták, felülmulta azokét, kik az akkori árkeletnél még tovább való emelkedést reméltek. Ez eset ugyan többször is bekövetkezett, és mindannyiszor természetesen csökkenést idézett elő, de a míg az eladók nem komolyan akartak menekedni papírosaiktól, azaz: míg azon szándokkal adtak el, hogy a várt csökkenés bekövetkezése után újra vegyenek és újra nyerjenek, addig utólagos keresletük kipótolta, mit elébbeni kínálatuk által rontottak az árkeleten. Lassanként azonban fogytak az összegek, melyek az üzérkedésbe visszafolytak, mert szaporodtak azok, a melyek földekért, házakért, fenyüzési és fogyasztási czikkékért fizettettek. Természetes hogy e tárgyak ára ennek folytán emelkedett. Minél inkább csökkent a kereslet s vele a további emelkedés reménye, annyival inkább siettek az emberek nyereségüket valósítani, azaz: annál nagyobb volt a kínálat. Mint elébb, az emelkedés maga képes volt újabb emelkedésre okot szolgáltatni, úgy most a csökkenés csökkenésre. Law és a kormány ugyan mindent elkövettek, ez irányzat ellenében, de meggátolni lehetetlen volt annak haladását, legfeljebb is lassítani lehetett. Így a nemes fémek árának és forgalmának szabályozására egymás után 33 kormány-rendelet adatott ki, Law ministerré lett kinevezve; az amerikai tartományok benépesítésére az emberek erőszakkal fogdostattak össze. Mindez többé nem használt, mert a további emelkedés reménye mind alább szállott, a jövedelemben pedig nem bizott senki.

A javak magas árai folytán előnyössé vált külföldről hozni be czikkeket, vagy ott helyezni el a tőkét; oda azonban fémpénz kellett és így a bankjegyek, melyek eddig oly kedveltek voltak, most visszaözlöltek a bank pénztáraihoz, éremért való kicserélés végett. Előre lehetett látni a pillanatot, mikor az képtelen lesz a jegyeket beváltani. Ennek meggátolására törvény adatott ki, mely megtiltotta minden embernek 500 livrenél nagyobb összeget tartani készpénzben; e törvény áthágói elvesztették az 500 livret meghaladó összeget s azonkívül 10,000 livre bírsággal büntetettek; a bírságok a bank pénztárába folytak; a feladók jutalmaztattak. Csakugyan nagy összegek (100 millión felül) folytak be a bankba, részint jegyekért való önkénytes kicserélés, részint feladások folytán; azonkívül a készfizetések lassabban fogyasztották annak készletét, mert 500 livrenél többet egyszerre senki sem kívánhatott

kicszeréltetni. Mindamellettt ez csak lassíthatta, de nem gátolhatta a fémkészlet fogyását; nem gátolhatta volna meg, hogy 500 frankonként is teljesen kimerüljön az. A banknak, ha nem akart fizetéseképtelenné lenni, azon arányban kellett volna megszorítania hitelezését, mint tőle húzatott vissza a hitel. E végből a részvényekre adott előlegek meghosszabbítását lett volna megtagadandó; de ez szükségkép még jobban leverte volna a részvények árát, s az adósok annnyival kevésbbé lettek volna képesek a fizetésre; ennélfogva az előlegek visszafizetése azon könnyítéssel rendeltetett el, hogy a részvényekre való befizetések nyugtái 9000 livre árfolyamon elfogadtatnak visszafizetésül, vagy ez áron meg is vétetnek bankjegyekért valamint ez áron kaphatók is lesznek a banknál. E rendszabály célja volt a részvények árkeletét szabályozni s fentartani, az által, hogy egyrészt, számuk apadván, nagyobb osztalék jött kilátásba, másrészt pedig, hogy bankjegyekért mindég kicszerélhetők voltak. A hatás azonban az volt, hogy az utolsó kibocsátású részvények majd mind visszahozatnak, míg a banktól senki sem kért olyanokat; a jegyforgalom tehát roppantúl szaporodott, a helyett, hogy apadt volna. Most mindenki igyekezett ezeket fémpénzért kicszerélni, habár veszteséggel is.

Következett egy egész sora a kétségbeesett rendeleteknek, melyeket Law a kormánynyal kiadatott rendszere fentartására. Ezek azonban már most csak növelték a zavart s országszerte forrongást költöttek.

Utóbb a részvények száma leszállítottatott 200,000-re azáltal, hogy a bankjegyekért visszaváltott összesen 300,000 darab s a király 100,000 darabja megsemmisítettett. A bankjegyek beváltására a kormány jövedékkölcsönt nyitott, életjáradékot és örököszt, az elébbit 4, az utóbbit 2%-kával a bankjegyekben befizetett tőkének. Emellett a pénzürték ismét alább szállítottatott, 120 livre számíttatván egy márka ezüstre. A jövedékre befolyt bankjegyek összege meghaladta a kétezer milliót.

Ekként végződött Law rendszere; ő maga az országot, melynek átka követte, szegényen hagyta el. Ha indokolva is volt a gyűlölet, melyet neve most költött, tevékenységének következményei által — mert temérdek ember tönkre jutott általa, míg mások munka nélkül s következőkép érdemletlenül meggazdagod-

tak — de szándokai, jelleme, ama átkot nem érdemlik. Ő volt az első, kinek tapasztalnia kellett, hogy mily vesztes játék képzeleti értékeket teremteni; előtte nem volt példa, melyből tanulhatott volna; később ő szolgálhatott például s mindamellett hasonlók még gyakran történtek. Mit szemére lehet hányni az, hogy nem látott tisztán, tehát észbeli hiány. És mégis tagadhatatlanul nagy eszű férfi volt, ezt bizonyítják számos kezdeményei, habár logikája nem is ért annyira, hogy a priori kiszámíthassa az általa támasztott okok okozatait, melyeknek szükséges voltát most oly könnyű demonstrálni. Kicsapongó képzelete, melyet az elért siker lázas tevékenységre ösztönzött, hajtotta őt tovább első alkotása után, melynél ha megáll, jöltevője lehetett volna Franciaországnak. Mert bankja jól volt gondolva, s helyes alapokon nyugodott; iránya az első időben üdvös volt: addig, míg hitelezése ki nem terjesztett képzelt értékekre, melyeknek e hitelezés által teremtője s áldozata lett.

Ha most tekintjük a módozatokat, melyek közt a három nagyhatalom szinte egyidejűleg megkísérelte a kereskedő városokban és köztársaságokban szemlélt rendszer előnyeit kiaknázni, mindezekelőtt az tűnik szembe, hogy Angolországban mai nap is fenáll ugyanazon intézet, ugyanazon alapelvekkel, míg a másik kettőnek ezen első kísérletei, korunkra nem hagytak egyéb nyomot a történet emlékezeténél. Amaz tehát hiányos szerkezete és az alapelveknek fent kitüntetett ferdesége daczára életképesnek bizonyult, ezek nem.

Egy pontban mind a három találkozik; eredetük, az okok melyek alapításukra vezettek ugyanazok: az állam pénzügyi zavarai. Az engedményező, illetőleg alapító kormányok főcélja volt új segélyforrást nyitni saját kimerült — és pedig hosszas hadviselés által kimerült — pénztárának. A kereskedelemnek, a közgazdasági állapotoknak előmozdítása mellékes volt, inkább eszköznek, mint czélnek tekintetvén; eszköznek, a mennyiben a kormány, azon lehetőséget, hogy hatalmában áll a kereskedelmet és ezzel az ország anyagi felvirágzását előmozdítani, magának a kereskedelem s az ország által megfizettette. Ez magában nem lett volna oly nagy vétek, ha ezen kizsákmányolás más módozatok közt történt volna, melyek az adomány értékét tetemesen alább nem szállítják, s illetőleg egészen meg nem semmisítik. Alább szállított Angol-

országban, amennyiben az alaptökének megkötése egy folyósíthatlan követelésben, az intézet működésének alkalmatlan korlátokat szab, melyeken túlmenni veszélyes volna, míg betartásuk mellett nem felelhet meg teljes mértékben feladatának. Semmivé lett az újítás értéke Franciaországban, hol oly szerencsésen indult, de hol az első siker eredménye az lett, hogy — semmi mértéket be nem tartva — igyekeztenek azt a végtelenségig kizsákmányolni. A rendszer sem volt ugyan kifogástalan, de hogy bukásra vezetett, csupán a mértéktelenség okozta. Ausztriának e téren tett kísérleteit illetőleg nem lehet beszélni az intézmény hasznosságának sem csökkentéséről, sem megsemmisítéséről, minthogy itt kezdettől fogva nélkülözték a felállított tervek mindazon tulajdonokat, melyek által hasznossá lehettek volna. Az egész terv itt azt bizonyítja, hogy az iránt, mi legyen egy banknak rendeltetése, az osztrák államférfiak teljesen tájékozatlanak voltak, s azokból, mit ez intézményeknek más országokban tapasztalt hasznosságáról hallottak, semmit sem értettek meg, azon az egyen kívül, hogy: »bank« egy czim, mely alatt az állam kölcsönt vehet fel.

Igy Angolországban látunk egy rendszert elfogadtatni, mely az által, hogy az általános hiba itt sem kerültetik el, hibássá és hatásában középszerűvé lesz, de ennek daczára fenntartja magát, és tényleg hasznossá lesz, mi a rendszer hibásságát tekintve annak köszönhető, hogy az alkalmazásban józan szigorral tartatnak be a határok. Franciaországban — egy idegennek kezdeményezése folytán — elsőben helyes alapon jön létre az intézmény, de sikerén megittasul az alapító s mámorát készségesen hagyja magára átragadni az egész fogékony ország, kormány, mint közönség; a mámor őrzöngésig fokozódik s mikor többé el nem halasztható a kijózanodás kellemetlen percze, akkor csak átok és feltétlen kárhoztatás hangzik a rendszer ellen, a melylyel visszaéltek. A mi benne jó volt, az el van felejtve.

Feltűnő ellentétet úgy az Angolország által választott gyakorlatias középputtal, mint a Franciaországban tapasztalt lázas túlesapongással, képez Ausztria. Itt se józanság, se túlesapongás, csak értelmetlenség. Nem volt szükséges valamit feltalálni; voltak minták, de nem sajátítottatott el azoktól egyetlen szerencsés vonás sem. Minden lehetőségek közül az találtatott fel, mely a bankrendszer előnyeinek meghonosulhatását kizárta. Biztosan el

lehet mondani, hogy sem a bécsi bank, sem az úgynevezett bankalitás nem tettek a kereskedelemnek egyetlen szolgálatot sem, mert az alkalmazott formák eleve kizárták a bizalmat. E nevekbe adósságtörlesztési jó szándokok mellett (melyek sohasem létesültek, amennyiben az új kölcsönök mindég felülmúlták a törlesztéseket) adósságcsinálás, kényszerkölcsön, megadóztatás volt öltöztetve. A »bank« név alkalmazásával nem nyeretett egyéb, minthogy ezen államtények a szokottnál képtelenebb formákban alkalmaztassanak. Mikor a név megszűnt új lenni, az illető intézmények a mily észrevétlenül, oly dicstelenül elenyésztek.

A nyilvános bankintézetek *) további fejlődésében — melyet különben itt nem kívánunk a haladás fogalmával feltétlenül egyértelműnek vétetni — a legközelebbi fontos lépést Skótország tette. Itt ugyanis először szűnt meg a nyilvános banküzlet szabadalom tárgya lenni.***) Skótországban a banküzlet minden nemeit szabadon gyakorolhatta 1715-től 1844-ig mindenki, egyes ember úgy mint társulat. Az 1695-ben, tehát csak egy évvel az angol bank után 100,000 font sterling alaptőkével (ez később több ízben felemeltetett és most 1,500,000 font) alapított »Bank of Scotland,« kezdetben 20 évre engedélyezettett a skót parlament által, s ekkor kiváltságot is nyert, anélkül azonban, hogy ezért valamely viszonyszolgáltatásra köteleztetett volna az állam irányában. Ez nem maradhatott így; ilyen kiváltság, mely egy testületnek adatik, igazságtalanság az országnak mindazon polgárai irányában, kik a testületnek nem tagjai; ha csak a testület nem vállal ezért olyan viszonyszolgálatot, melyre más nem hajlandó. Ezt érezték Skótországban is úgy mint másutt; csakhogy ezen meggyőződés következménye itt nem a kiváltságnak megfizettetése, hanem eltörlése lett. A skót bank 20 évi szabadalmának letelte után, csak a működési engedély, de nem a kizárólagosság is ujíttatott meg. Ennek

*) Nyilvános banknak nevezünk minden olyan bankintézetet, mely nyilvánosan számol, mely üzleteredményeit, számadásait hivatalosan közzé teszi (mint állami, községi és részvénytársulati bankok) és mely erre kötelezve van; megkülönböztetésül a magánbanktól vagyis bankártól, ki csak magának számol.

**) Számba nem véve azon rögtön megbukott kísérletet, mely Angolországban (l. fent) 1696-ban, az angol bank szabadalmának kizárólagossá tételé előtt történt.

folytán versenytársa keletkezett már 1727-ben »Royal Bank of Scotland« cím alatt, kezdetben 111,000 font, később 2 millió fontnyi alaptőkével. Székhelye ennek is, mint az előbbinek, Edinburgh. A két intézet nem csak fenállhatott egymás mellett, hanem virágzott. A buzdító példát mások követték. Részint Edinburghban részint vidéken keletkeztek részvénytársulati bankok, közép nagyságú tőkével, melyeknek működését a legjobb siker követte. Noha kiváltság nem védte őket, noha egymással kellett versenyezniök, mégis szép jövedelmeket fizethettek részvényeseiknek s a mi fontosabb, az ipar felvirágzásának, az ország anyagi jólétének félreismerhetlen tényezőivé lettek.

Ezeknél fogva a skót bankrendszer, mely 1844-ig azonos volt a teljes bankszabadsággal, sokak előtt úgy áll, mint az e részben való tőkély megtestesülése. Azonban a bankszabadság legbuzgóbb pártolói is kénytelenek lesznek beismerni, hogy az elért kedvező eredmény, bármily nagyok legyenek abban az itteni rendszer érdemei, elválaszthatlan e rendszernek józan és higgadt alkalmazásától és hogy oly nép között, mely e tulajdonokat nem bírja, hanem túlesapongásokra hajlandó, ugyanazon rendszer egészen más eredményekre vezethetett volna.

A skót bankoknak működését első sorban az tette oly üdvössé, hogy az állam irányában nem voltak semminemű engedményekre kötelezve, melyek tevékenységükre békóként nehezedhetek volna s így egész erejüket a kereskedelemnek s iparnak szentelhették. Érdemük, a jegykiadás szempontját véve fel, abban áll, hogy a bankjegy kibocsátási joggal vissza nem éltek, noha erre a közönség részéről való keresletnél egyéb korlát nem létezett számukra; nem pedig e korlátalanságban magában.

Legnagyobb és túlbecsülhetlen érdemük azonban, a jegy kibocsátási szabadság kérdésétől egészen független. Ez az, hogy náluk nyertek először nagyobb fontosságot s általánosabb kiterjedést a kamatozó pénzbetétek. Ezen üzletág, egybekötve az ekként rendelkezésükre jutott tőkék gyümölcsöztetésével, kiterjedésre nézve náluk messze túlhaladta a jegy kibocsátását.

Ezen két üzletágnak párhuzamos és arányos kifejlesztése által, egymásnak támogatására s pótlására a skót bankok valóban megközelítették a tőkélyt. Látni fogjuk alább, hogy ott is, hol

a jegy kibocsátás, (szabadalom tárgya lévén) és a kamatozó betétek fogadása más-más intézetek által gyakoroltatnak, mégis a kettőnek összehatása szerzi a legnagyobb előnyöket, úgy, hogy amaz, melynek kiterjedése kevésbé van a kereslet s kínálat aránya által feltételezve, betölti a hézagokat, melyek a pénzbetétek által nyitott forrásokban támadhatnak, a rövid lejáratú hitelben való kereslet és kínálat hullámozása által.

A skótországi intézetek tevékenységében már teljesen ki vannak fejlődve a banküzlet azon ágai, melyektől az a jelenben legfőbb fontosságát kölcsönzi. Miután nem az volt e helyen szándokunk, hogy a bankok történetét és statistikáját közöljük, hanem épen csak az általuk mostan folytatott üzlet eredetét, jelenlegi rendeltetésük természetes kifejlődését az első keletkezésükre okot szolgáltatott viszonyokból, akartuk ismertetni; emélfogva a későbbi alapítások és alkalmazások részletes elbeszélésébe nem bocsátkozunk; a mi a jelenleg Európában és Amerikában fenálló intézetek szerkezetében jellemző, arra a különböző üzletágak és az eltérő elméletek tárgyalásánál gyakran lesz alkalom visszatérni. Itt csupán az összefüggés kedvéért vetünk még egy rövid pillantást, azon fontosabb államokra, melyek sok tekintetben eltérő felfogást mutattak a bankrendszer alkalmazásában.

Angolországban az angol bank szabadalma mind újra meghosszabbított, és az eredeti meghatározások változatlanul fenn tartattak 1826-ig, kivéven az úgynevezett alaptőke összegére nézve, mely a kormány által tett visszafizetések és új kölcsönök következtében több ízben változott, az ezzel összefüggésben álló jegy kibocsátási határokkal együtt. 1826-ban a szabadalom azon határozománya, hogy 6 tagnál többől álló társulatnak nem szabad látra szóló jegyeket kiadni, akként módosított, hogy Londontól való 65 (angol) mértföldnyi körületben a tilalom fenntartatott, de a nevezetnél nagyobb távolságra eső helyeken, a jegy kibocsátás megengedtetett, tekintet nélkül a társulat tagjainak számára. 1844-ben Sir Robert Peel miniszterelnöksége alatt pedig létre jött azon nevezetes banktörvény, mely Peel-akta neve alatt temérdek szenvedélyes vita- és sok tekintetben megérdemelt éles kritikák tárgya lett. E törvény különben az angol bank eredeti szerkezete alapelveinek megújított alkalmazását foglalta magában, a mennyiben a kormány iránti illuzórius követelés maradt alapja a jegyforgalomnak.

azon összegben felül mely a bankpénztárban levő fémpénz által van fedezve. Emellett legfontosabb határozatai ezek: új jegykibocsátó részvénytársulatok alakulása, (mely 1826. óta meg volt engedve) újra megtiltatott, de azon társulatoknak, melyek eddig éltek e joggal, az meghagyatott, kikötöttvén azonban, hogy jegykibocsátásuknak nem szabad túlhaladnia az 1844. április 27-étől számított 12 hét alatti jegyforgalom átlagát. Ha ezen bankok valamelyike megszűnik létezni vagy jegyeket kiadni, az angol bank fel van jogosítva jegyforgalmát azon összegnek $\frac{2}{3}$ részével szaporítani, melynek kibocsátására amannak engedélye volt. Az ezen törvény által igen szűk korlátok közé szorított bankjegyüzlet előnyeit, a betéti üzletnek felette hathatós kiképezése s ezzel összeköttetésben a forgalom egy részének ilyen betétekre szóló utalványok által való közvetítése ellensúlyozza némileg, de nem annyira, hogy a Peel-aktának azon határozatát, mely az angol bank jegykibocsátását korlátozza, ne lett volna kénytelen a parlament több ízben nagy hitelválságok idején felfüggeszteni.

Miután e törvény minden következményeivel együtt Skótországra is kiterjesztetett, a jegykibocsátás szabadsága 1844. óta ott is megszűnt.

Franciaországban 1720-tól, mikor a Law-féle bank megszűnt létezni, 1776-ig nem létezett semminemű bank; ekkor keletkezett Caisse d'Escompte (Leszámítolási pénztár) név alatt egy intézet, mely azonban rövid életű volt, mert a kormánynak tett előlegezés következtében már 1783-ban képtelen volt jegyeit beváltani; tíz évvel később az állam tartozása állampapírpénzben fizetett vissza s egyszersmind az intézet fel lett oszlatva. A köztársasági kormány a banküzleti jogot semmikép nem korlátozta s így közvetlenül a rémuralom után több intézet keletkezett, mely a jegykibocsátást is befoglalta működési körébe. I. Napoleon hatalomra jutásakor, a consulátus idejében, a kormány kezdeményezése folytán egy részvénytársulati bank alapított, mely Banque de France címet vett fel, melybe beolvasztatott az eddig fenállott intézetek legjelentékenyebbike, s mely 1803-ban kizárólagos szabadalommal ruháztatott fel bankjegyeknek Párisban való kiadására, minnek következtében a többi párisi bankok is beolvadtak. 1806-ban alaptőkéje, mely addig 45 millió frank volt 90 millióra emeltetett. Később, részvények visszavásárlása által, leszállított az 67 mil-

lióra. 1848-ban, mikor az addig fenállott és jegykibocsátást is gyakorló 9 vidéki bank egyesítettett a francia bankkal s ez egész Franciaországra nézve kizárólagos szabadalmat nyert, a részvénytőke felemeltetett 91,250,000 frankra. Végre 1857-ben e tőke meg lett kettőztetve 182 $\frac{1}{2}$ millióra, s egyszersmind 10 milliónyi tartaléktőke is alapított az új kibocsátású részvények 10% felülfizetéséből. Az alaptőke csaknem teljesen (175 millió) az államnak van oda kölcsönözve. Ennyiben tehát ez intézet is az angol bank nyomdokaiba lépett; de jegyforgalmát illetőleg több szabadsága van, mint amannak.

Poroszországban 1765-ben alapított II. Frigyes által az első bank oly elvek szerint, melyek némileg eltérnek a más államok e nemű kezdeményezései körül tapasztaltaktól, a menyiben mint láttuk, amazoknál az állam saját használatára lefoglalta a magánosok által összetett egész alaptőkét, míg itt a 8 millió tallerra megállapított tőkének előteremtésére az állam kötelezte magát; hogy azonban tényleg be is fizette volna, arról háttározot bizonyosság nem létezik. Később pedig — a jelen század elején — úgy látszik mégis igénybe lett véve az államhitelek részére s emellett magánosoknak is vigyázatlanul kölcsönzött, úgy, hogy tetemes veszteségeket szenvedett s képtelen lett saját kötelezettségeinek megfelelni. 1836-ban az állam iránti, addig kötvények által fedezett követelés állampapírpénzért cseréltetett ki, mely 6 millió tallér összegben egyedüli alapját képezte. 1846-ban az intézet meg lett szüntetve s kötelezettségeit átvette az új porosz bank. Ennek alaptőkéjéhez tíz millió tallérral magánrészvényesek 1.260,000 tallérral pedig az állam járultak. Ez utóbbi összeg a régi bank fennmaradt activuma volt. A részvénytőke később felemeltetett. Ezen intézet, úgy saját tőkéjét, mint a hitelben élvezetteket, egyedül a kereskedelembe és iparban gyümölcsöztette és ennél fogva virágzó üzletet folytat, s a legszebb sikerrel működik, úgy a közönség, mint a részvényesek érdekeit tekintve, s ezt teheti daczára annak, hogy jegykibocsátása nincs kizárólagosan szabadalmazva s ezen üzletággal más intézetek is foglalkoznak. A régi Poroszországban (1866-ig) a porosz bankon kívül még 8 intézet foglalkozott jegykibocsátással, és pedig egy Berlinben, a többi vidéken.

Az ausztriai uralkodóház országaiban a »Wiener Banco« és a »bankalitás« elenyészése óta semminemű hitelintézet nem létezett 1816-ig, mikor az osztrák nemzeti bank alapított. Ez intézetre később részletesen fogunk visszatérni; itt csupán annyit jegyzünk meg, hogy létrejötteinek feltételei hasonlóak voltak, mint az angol és francia bankoknál; az alaptőke itt is az állam által vétetett igénybe oly módon, hogy a bank elvállalta a forgalomba levő, értékesített állampapírpénznek beváltását, miért az állam adósává lett. Ennek fejében kizárólagos szabadalmat nyert az intézet bankjegyek kibocsátására, melynek, noha egyéb tekintetben alapítása óta sok változáson ment át, tényleges gyakorlatában áll — Ausztriában törvényes elismert jog, Magyarországon ideiglenes beegyezés alapján, — a jelen perczig.

Az osztrák nemzeti bank által jegyeinek forgalmával, Magyarországra gyakorolt befolyástól eltekintve, itt banküzleti tevékenység nyilvános intézet által gyakorolva, 1840-ig nem létezett. Ez évben alapított a »pesti hazai első takarékpénztár,« mely nagyon szerény kezdetből aránylag nagy fontosságra és oly virágzásra emelkedett, mely a hitelintézetek történetében páratlan. Egyszermind mintaképévé lett számos példájára alakuló intézetnek, ráütve ezáltal Magyarország banküzleti viszonyaira jellemző bélyegűket, mely kiválólag a kamatozó, s a lejárt s fel nem vett kamatok rögtöni tőkésítésével járó betéteknek kifejlesztésében áll. Ez intézetek, dacára a takarékpénztár névnek, (melylyel más országokban korlátozottabb üzlettevékenység fogalma köttetik egybe) azon szolgáltatásokat tettek és teszik, melyek betéti s előlegezési bankok feladatát képezik. Olyan bankok, melyek a bank nevet is viselik, szintén keletkeztek azóta. Első a pesti magyar kereskedelmi bank, már 1842-ben, melyet, főleg az utolsó évtizedben, számos más követett. Noha ezek közt is vannak, melyek dicséretes irány mellett nagyobb üzleti kiterjedésre tettek szert, mindamellett a banküzlet legfontosabb ágait illetőleg — mint pénzbetétek és váltószámítás — még eddig nem állanak ott, hol a takarékpénztárak, dacára átlagban sokkal nagyobb tőkeiknek.

Európa egyéb államai közül Oroszország a jegykibocsátásra kizárólagosan felhatalmazott állambankot alapított, az állam által utalványozott alaptőkével. Ellenben nem tették kiváltság tárgyává a jegykibocsátást Spanyolország és Sveicz. Olaszor-

szágban az elébbeni államokban létezett bankok megtartották a jegykibocsátási jogot a félszigetnek politikai egységgé való egyesülése után is. Éjszakamerika egyesült államaiban különféle átalakulások után a »nemzeti bankok« czime alatt oly komplikált rendszer jött létre, melyet néhány szóval, a legáltalánosabban sem lehet jellemezni. Erről, valamint másokról, szó lesz a bankjegyzület részletesebb ismertetésénél.

ÖTÖDIK FEJEZET.

A váltó-üzlet.

TARTALOM:

A váltó természete, eredete és jelentősége. — A váltó keletkezésének módjai. — Forgatás és leszámítolás. — Meddig tekinthető gazdasági gyarapodás tényezőjének. — Kereskedelmi váltó lejáratideje. — Bankszerűségi követelmények. — Váltóbírálat. — Váltók nemsi eredetük szerint, a bankszerűség szempontjából. — Áruváltók. — Fogasztó elfogadánya. — Költött váltó. — Törlesztés meghosszabbítás mellett. — Viszleszámítolás. — Közvetítő bankok. — Hitelegyletek. — Váltókkal való kereskedés. — A nemzetközi fizetési szükségek kiegyenlítése váltócsere útján. — A váltófolyam megalakulása. — Annak fontossága a bankokra nézve.

Minden fizetési ígéretek közt, melyeket ember kiállíthat, anélkül, hogy biztosítékul kézi vagy jelzálogot kötne le, a hitelezőnek legtöbb biztosságot és kényelmet nyújt a váltó. Innen roppant szerepe a forgalmi hitelben, innen van, hogy a kereskedők által egymásnak engedélyezett hitelben az egyedül használt eszköz, minthogy a kereskedelmi mozgalom nem terhelhető meg zálogváltással.

Ezen biztosságot a dolog jelen állása szerint nyeri első sorban egy jelenleg minden polgárisult államban fennálló törvény által, mely a váltó alakjában kifejezett fizetési ígéretet, illetőleg az ilyen ígéret alá tett névaláírást minden körülmények közt s az ígéretnek teljes kiterjedésére nézve kötelezőnek, és semmi ürügy alatt nem kifogásolhatónak nyilatkoztatja. Minekelőtte a törvényhozás figyelme kiterjedt volna ezen fizetési ígéretekre, a keres-

kedői becsület volt nem kevésbbé szigorú öre azok teljesíttetésének. A váltó vagy váltólevél, (*lettera di cambio, lettre de change*) mint neveztetett, eredetileg nem különbözött alakjára nézve más levélről, csak annyiban, hogy nyitva adatott át annak, kinek a fizetés benne megígérve volt. A levél szólott egy harmadiknak, ki megbízott benne, hogy kitett időben, a levélben megnevezett személynek, bizonyos összeget fizessen ki. Ha ez hajlandó volt a fizetést teljesíteni, elfogadta a levelet; ha nem volt hajlandó, úgy vivője kezében hagyta, ki azután ez okmány alapján a kiállítótól követelhetette a fizetés teljesítését. Minthogy azonban, a dolog természeténél fogva, e nemű felszólítás csak olyanokhoz intéztetett, kiknek vagy tartozásuk volt a kiállító irányában, melynek ily módon való lerovása kívántatott, vagy kik annak hitelt nyitni ígérkeztek volt, mely eképen érvényesíttetett, a megbízásnak nem teljesítése a kiállítót szükségkép úgy tüntette fel, mint a ki alap nélküli igényekkel kérkedik. Ennélfogva minden kereskedő, ki jó hírnevét elvesztetni nem akarta, ovakodott, nehogy ez történjék rajta és csak olyanokhoz intézte megbízásait, kikről meg lehetett győződve, hogy teljesítik. Ha a vivő vagyis *intézővényes* a fizetésre kitűzött idő letelte előtt biztosságot akart magának szerezni, hogy az *intézményezett*, vagyis az, kihez a levél intézve volt, el fogja fogadni a levelet, a benne foglalt megbízással együtt, megmutatta azt az illetőnek, ki ha kész volt elfogadni, ráírta ezt a levélre s azontul első sorban kötelezve volt a fizetésre. Az elfogadás által vállalt fizetésnek nem teljesítése esetében pedig, ha a kiállító lett volna kénytelen a hozzá visszahozott levelet hírnevének fenntartása végett az összeg kifizetése által beváltani, az (a levél) ennek kezében képezett bizonyítékot, melynek alapján a megtérítést kívánhatta az intézővényezettől.

Utóbb a levelek akként lettek szerkesztve, hogy a pénz felvételére a levélben megnevezett személyen kívül az is jogosíttatott, kit ez megbíz vagy kirendel e célra, mi által lehetővé lett az ilyen követelés átruházása egy negyedikre. Így ha valamely tartozása volt az illetőnek s a hitelező hajlandó volt ennek fejében ama követelést elfogadni, átruházhatta azt rá. De, hogy az átruházás érvényes legyen, ezt nevének a levél tulsó lapjára való írása által kellett bizonyítania. Ennek kettős jelentősége volt; először bizonyította, hogy követeléséről amannak javára lemond; másodsor, hogy

annak irányában tartozása van, melyre a váltó ki nem fizettetése esetében kötelezettsége fennmarad. Hasonló feltételek mellett a váltó azután még ötödik s akárhány kézbe is juthatott s minél több kézen ment át, annál többen kezekeskedtek kifizettetéséről az utolsó tulajdonosnak. A hányan reá írták nevüket, annyian voltak kötelezve a fizetésre. Ezen kötelezettségnek nem teljesítése megsemmisítette a kereskedői hírnevet, hitelképtelenné tette az illetőt s ennél fogva csakis fizetése képtelenség esetében fordulván elő, bukást jelentett.

Ezen szabályok a mint kezdetben a gyakorlatban kifejlődtek, tisztán a kereskedelmi szokáson, közös megállapodáson alapultak, melyet be kellett tartania mindenkinek, ki hitelével gondolt.

»A kölesönös megállapodások később előforduló esetekben irányadóul szolgáltak. Ebből bizonyos szokások keletkeztek, melyek alapján a felmerült kételyek megfejtettek, a vitás kérdések eldöntettek. E szokásokból lassanként bizonyos szabályok fejlődtek ki, melyek kizárólag azok művei voltak, kik váltóüggyel foglalkoztak. E szabályok, midőn a váltó formáit, a váltójog gyakorlatával összekötött solennitást, a váltóadás kötelezettségeit és a váltóhitelező jogait sajátzerű módon megállapították, a váltóintézményt s az azt szabályzó jogot, mint önállót teremtték. Eleinte nem gondolt senki e szabályok feljegyzésére. A XVI. század óta azonban a váltójog az egyes kereskedő-piaczokon hiteles alakban összeállított s a különféle igényekhez és nézetekhez alkalmazva, lassanként partikuláris joggá fejlődött.« *)

Lassanként minden európai államban szentesítette a törvényhozás a váltójogot. Magyarország csak 1840-ben sorakozott a többiekhez az ez évi XV. törvényczikk által.

A váltó tehát eredetileg utalvány volt, melyben a kiállító, hitelezőjét utasította egy harmadikhoz, kit a fizetés teljesítésével megbízott. Ez összefügg eredetével, mely középkori pénzváltóknak köszönhető, kiknek foglalkozása első sorban csupán az volt, hogy különféle országbeli pénznemeket egymásra felváltsanak, — bizonyos díj levonása mellett — de a kik ezzel csakhamar egybekötötték azon másikat is, mely abban állott, hogy a nekik egy helyen valamely pénznemben lefizetett összeget, más országban vagy vá-

*) Apáthi István. A magyar váltójog kézi könyve. 11. lap.

rosban, akár ugyanazon, akár más pénznemben fizessenek, illetőleg fizetessenek vissza. Ez a kereskedelemre nézve igen fontos volt, minthogy akkor a küldési bér magasabb volta, a posták s az országutak, valamint a tengeri út bizonytalansága, általában a közbiztonság csekély volta miatt, a fém pénz küldését még szívesebben kerülte az ember mint most. A különböző országok pénzváltói egymással összeköttetésben állván s kölcsönösen elfogadván egymás megbízásait, az esetek többségében elkerülhetővé tették a fém pénz küldését, mely különben a nemzetközi, valamint a vidékről-vidékre való kereskedelemben nagyobb tért foglalt volna. Ezen alkalmazása,—hogya különböző országok és vidékek közt, az ellenkező irányban való kettős pénzküldés megkiméltése végett, a kötelezettségek kiegyenlítésére szolgál, — mely használatáról e fejezet végén bővebben fogunk szólni, rendkívüli mérvben hozzájárul jelenben is ezen hiteleszköz fontosságának és terjedtségének növeléséhez.

A pénzváltók által és pénzváltással összekötött üzletben kiadott levél lévén eredetileg, innen származott neve is, mely rajta maradt, noha a kereskedők már igen korán kezdték a fizetésiigért vagy utalvány e formáját használni, olyan kötelezettségek elismerésére s utólagos kielégítésére is, melyek nem egy kezükbe történt pénzfizetésből, hanem áruk átvételéből származtak. Az utalványi forma mellett, mikor a fizetés teljesítése egy harmadikra bízatik, szokásba jöttek ezen üzletekben olyan váltók is, melyekben a fizetés teljesítésére a kiállító maga-magát kötelezte. E forma azután gyakran használtatott magas kamatú kölcsönök, uzorauzletek megkötésére, s ennél fogva az egyház által kárhoztatva lett s a törvényhozás részéről sem nyerte azon pártfogást mint a másik. Így a magyar törvény is csak a váltótörvénytől bejegyzett kereskedőknek és iparosoknak engedi meg az ilyen fizetési ígéretek kiadását, melyek megkülönböztetésül az utalvány alakú vagyis *idegen* váltóktól *saját váltóknak* neveztetnek. Más hazai polgárok által kiadott saját váltólevelek váltói erővel nem bírnak.

Az uzoratórvény eltörltetése e megszorítást egészen feleslegessé tette, mely egyébiránt nem is gátolta meg soha, hogy uzorauzletek rejtőzhessenek váltó alakja alá, minthogy könnyű volt az idegen váltó formáinak betartása mellett is, az eredeti rendeltetést kijátszani. Visszaélések egyébiránt minden leghasznosabb intézmény körül is fordulnak elő, s nem csökkentik annak értékét.

A mondottakból kitűnik, hogy az alakra nézve a váltónak két neme különböztetendő meg: a saját és az idegen váltó; ez utóbbi neveztetik *intézvénynek* (Tratte) is, vagy ha az intézvényszerző a megbízást elfogadta, *elfogadványnak* (Accept).

Noha feltételezendő, hogy az olvasó a váltó természetét és alakját s a váltójog alaptételeit ismeri, ezen rövid kitérés szükséges volt, a hitelügyi elméletek kiegészítésére. Ezután visszatérünk a váltó szerepére a banküzletben, illetőleg a váltóleszármazási üzletre.

A hitelre való bevásárlásoknál, melyeket a kereskedő tesz, a megállapított vételár összegével egy időre adósává lesz az eladónak. Ezen tartozásról vagy saját váltót állít ki az eladó részére, vagy elfogad egy az eladó által reá intézvényszerző váltóalakú fizetési rendeletet, melyben a kérdéses összeg kifizetése egy harmadiknak biztosítottatik. A kiállítónak ezen harmadik irányában való *kötelezettsége* feltehetőleg hasonló eredetű (azaz áruvételből származik) mint a váltó által képviselt *követelése*. Így fogva fel, míg a saját váltó egy üzletnek megkötésére, egy tartozásnak biztosítására szolgál, addig az idegen váltó két üzletet intéz el egyszerre s lejárat utáni kifizetése két tartozást törleszt. Amannak kifizetéséről szükségkép csak egy ember kezeskedik, emezéről legalább kettő. Ha az intézvényszerző túlrad rajta s ezáltal *forгатóvá* válik, a hátrattal elismeri a váltó új tulajdonosa iránti tartozását, melyet a követelés átruházása által elégít ki, mely kielégítés azonban véglegessé csak a váltó kifizettetése által lesz, addig a forгатó kötelezve marad. Így egyszeri megforgatás után a kitett összeg megfizetéséről a váltó tulajdonosa részére, a saját váltónál két, az idegennél három személy kezeskedik. Ha másodszor megforgattatik, a harmadik tulajdonosnak egy személylyel ismét több kezeskedik. Eszerint a váltó határozatlan sokaságu követelések feltételes kielégítésére szolgálhat, mely kielégítések lejártakor a kifizetés által véglegesekké válnak. És minél több tartozásnak fedezésére szolgált már, annál biztosabb fedezetté lesz. Az általa képviselt követelés, ha a lejárat bevértatik, tőkeelhelyezést képez, de amellet egy tartozás kielégítésére is szolgálhat; végre pedig készpénzre is bármikor átváltoztatható, mert a lejáratidő hosszának megfelelő kamatleszármazás mellett épen úgy mint átvállaltatik egy előbbeni követelés kielégítéséül, át fog vállaltatni egy ezen átvállalásból származónak biztosítékául is.

Szem elől nem tévesztendő itt, hogy a kezesség, melyet a kiállító s utóbb a forgató is vállal, nem teremt azok számára új kockázatot; a kockázat akkor támadt már, mikor egy követelésüket általa fedeztetni engedték s a továbbadásnál vállalt kezesség által csak fenntartatik. Azon eset, ha a váltó értékéből a tulajdonosnál nagyobb hányad számíttatnék le, illetőleg az csekélyebb összegű készpénz egyenlegéül fogadtatnék el, mint az átvételnél, ezen eset sem volna a kockázat növekedésének tekinthető, minthogy az *innen* eredő veszteség egyenlő, akár rendes uton az elfogadó által teljesítetik a fizetés, akár ő reá háramlík.

A váltóforgatásnak azon utóbb említett módja, mikor készpénzért cseréltetik ki, képezi a váltóleszámitási vagy leszámítolási üzletet, melynek gyakorlata kiváló feladatát képezi minden a kereskedelem istápolására rendelt banknak. Mert, ha a váltó csekély árfolyamkülönbséggel nem lenne készpénzre változtatható, használata s vele a hitel közvetítése a forgalomban távolról sem lehetne oly általános, oly kiterjedt mint kívánatos és minő tényleg, és csekélyebb kiterjedés mellett sokkal költségesebb volna, eshetőleg költségesebb, mint ha minden adás-vevés készpénz által történnék, a mi természetesen véget vetne a hitel közbenjárásának. A váltóleszámitás azon módozat, mely által legáltalánosabban és legegyszerűbben gyümölcsöztetnek a rövid időre rendelkezhetővé vált tőkék, kereskedelmi üzleteket mozditva elő, a forgalmat gyarapítva s olcsóbbá téve.

Mindaz mi az első fejezetben a rövid időre engedélyezett hitelnek hatásáról mondatott — a mennyiben ez kiválólag váltók által közvetítettetik, első sorban ezekre vonatkozik.

A termelő, ki eladja termelvényét a kiviteli kereskedőnek, ha nem kíván készfizetést, váltót vesz, melyen a vevő vagy mint elfogadó, vagy mint forgató kötelezve van; a kiviteli kereskedő, ki az árut eladja a külföldi nagykereskedőnek, szintén váltót vesz tőle; a külföldi nagykereskedő eladja a részletkereskedőnek s még ennek váltója is jó. Itt azonban, úgy van rendén, hogy a hittelezés megszűnjék; a fogyasztótól általában azt kell kívánni, hogy készpénzzel fizessen. Ha reá is kiterjesztetik a hitel, elveszti az közgazdasági jelentőségét, mert productivitása épen abban áll, hogy és ha termelési célokra szolgál; fogyasztási célokra alkalmazva hatása ellenkező. Azon sora a követeléseknek, melyek támadtak, vagyis a

váltóknak, melyek kiállítottak, bizonyos áruknak ismételt eladása folytán, teljesen jó és valódi tőkét képez, míg az áru létezik, a költött hitelnek ekkor megfelel egy létező, tényleges érték. Mihelyt ellenben az áru elfogyasztott, az engedélyezett hitel által képviselt érték képzeletivé válik. Az ilyen hitelnek, melynek valódi tőke nem felel meg, főveszedelme abban áll, hogy határ nélkül terjeszthető ki. Ha az áru elfogyasztásával törlesztetnek az általa fedezett tartozások, a hitel sohasem lesz képzelt értékek képviselőjévé, az összegek, melyekről beszél, sohasem fogják túlhaladni a tényleg létező értékeket és sohasem fogják csalogódásba ejteni az emberiséget vagyonának nagysága iránt. Mindennek ellenkezője áll be, ha a tőke elfogyasztásával nem jár együtt azon hitelnek kioltása, mely azért keletkezett, hogy azt továbbítsa, ha a papirosok, melyek értéket képviselik, értékeseknek tekintetnek még azután is, mikor az érték elenyészett. Az ígérettel való fizetések természetes határa vagyis azon pont, mikor az ígérek bevéltandók, ott állítandó fel az elméletben — és jaj a társadalomnak, melynek gyakorlata ettől *messze* eltérne — hol a termelést a fogyasztás váltja fel.

Az áruforgalomban kiállított váltók lejáratára nézve ezen elméletből az foly, hogy okszerűleg legfeljebb is annyi időre terjedhet ki, mennyi alatt feltehetőleg a fogyasztó kezébe jut az áru, melynek értékét képviselik. De a készpénzre való átváltoztatás lehetősége a leszámíttoltatás által meg lévén adva, minekelőtte a fogyasztótól származó pénz az egész lánczolon végig járva, egymásután kioltja a követeléseket, ez leszállítja a *szüükséges* időtartamot.*) És ezen befolyás alatt létrejöttek tekinthető azon gyakorlat, mely a kereskedői váltó lejáratí idejének maximumát 3, legfeljebb 4 óra szabja meg, de igen gyakran rövidebbel is beéri. Három hónapnál vagy 92 napnál hosszabb lejárat kereskedői váltóknál

*) Ugyanis : tegyük fel, hogy egy áruészlet, míg a termelőtől végleges fogyasztóhoz érkezik, három kézen megy át s mindegyikben 2 hónapig időz. Ha a váltók nem számíttolhatók le úgy A. ki a termelőtől vesz és ki tudja, hogy maga is várakozásra fog eladni B.-nek, csak akkorra ígérheti a fizetést, mikor B.-nek iránta keletkezendő tartozása is le fog járni; viszont B. csak akkorra ígérheti, mikorra C.-től várhat *nem* fizetési ígéretet, hanem ilyennek fizetését. A. tehát 6, B. 4 és C. 2 havi fizetést ígérhet. Ellenben, ha leszámíttolhatók a váltók, mindegyik azon időre ígérheti a fizetést, mikor az árut leszámíttolható váltóért eladandja : tehát mindegyik ígérhet 2 havi fizetést,

leginkább csak ott fordul elő, hol az egymástól igen távol fekvő országok közötti fizetések teljesítésére szolgál, p. o. China és Angolország közt. Itt az árunak a termelő kezéből a fogyasztóhoz való jutása is kétségtől több időt vesz igénybe átlagban, mint a hol ezek közelebb laknak egymáshoz.

Jelen mű első fejezetében ki volt fejtve, hogy a termelő, kereskedő (mely középítő tényező többszörözve is képzelhető a láncolatban) és fogyasztó közti viszonyban a hitel minő szerepet játszik. Az elmélet megállapításánál az alak kedvéért feltételezve volt, hogy a termelő a kereskedőnek s illetőleg a kereskedő kereskedőnek tőkét bocsát rendelkezésére addig, míg az áru eljut a fogyasztóhoz. Utóbb már ott is hangsúlyozva lett, hogy a dolog lényegében ugyanaz marad, ha az eladó felek helyett, más, az áruvételről idegen személy előlegezi az árúért fizetett pénzt, a mi különösen a termelővel szemközt fog az esetek többségében megkívántatni,*) de kereskedők közt is gyakran szükségessé válhat. A bankok váltóleszámítása e feladatot teljesíti s az általuk nyújtott hitelnek felhasználása alakilag kétféleképp képzelhető: a vevő kezdeménye által, ki készpénzt szerez, hogy azzal fizessen ki olyan árukat, melyek (p. o. a termelőtől) csak készpénzért adatnak el s az eladó kezdeménye által, ki az eladásból származó követelését számoltatja le, mert készpénzre van szüksége a váltó lejáratára előtt. Lényegében e két módozat megegyezik, mert míg egyrészt feltételezendő, hogy az eladó, ki követelését folyósítja, ezt azért teszi, mert a készpénzre szüksége van oly üzletben, hol hitelével nem élhet, addig másrészt az, ki készpénzen venni és e készpénzt hitel útján beszerezni akarja, ezt — legalább közgazdaságilag igazoltan**) — csak úgy teheti, ha valamely előbbi üzletből eredő követelését folyósítja a lejáratára előtt; ellenkezőleg vagy saját, egy aláírásu váltóját kellene leszámoltatnia, mi sem banknál, sem magánbankárnál és elfogadható feltételek mellett *általában nem* fog sikerülni, vagy olyan jóhitelű személy aláírását kellene (mint kiállítóét vagy

*) Az iparos, gyáros termelő, ki a kereskedő jellegével is bír, gyakrabban fog e szabály alól kivételt képezni, mint a nyers termelő.

**) Ide nem tartoznak azon esetek, mikor valamely biztosítékra kölcsön nyert pénzen történik a vásárlás, melyek úgy tekintendők, mint saját tőkével létesített üzletek. Azon hitel, mely itt lép közbe, egészen külön áll a kereskedelmi hiteltől; habár a kereskedelem is veheti hasznát.

intézkedését) megszereznie, ki erre szíveségből vagy más okból áll rá, mi egyrészt nem könnyen érhető el és ha igen, úgy az ekként létre jött hitelvezet nem tekinthető kereskedelmi hitelnek, (mely alatt mindég csak megtörtént árueladásból származó követelések vagyis hitelre való eladások értendők) hanem a személyi hitel felhasználásának a hiányzó alap vagyis sajáttőke pótlására. Ez pedig általában úgy tekintetik, mint a kereskedelmi hitel formáival való visszaélés. Miután ezek szerint a kereskedelmi hitel útján való pénzbeszerzés, mindég egy előbbeni eladásból származó követelést feltételez, ebből következik, hogy a kereskedelmi hitel felhasználása mellett létesített üzletek egy határozatlan számú sorozatának elején mindég egy saját tőkével létesített üzletnek kellett állania, hogy az illető jó, kereskedelmi váltó birtokában lehessen, mely egyedül igényelhet bank által való leszámítolást. *) Ezen igazságokból legalább a kiállítóra és forgatóra nézve, elméletileg lehozható azon szabály, hogy az, kinek aláírása bankhitelben részesül, a kereskedőknél vagy termelőknél élvezett hitel mellett saját tőkével is bírjon, melynek szükséges aránya üzlete kiterjedéséhez azonban természetesen nem határozható meg elméletileg. Így e szabály formai ellentétben sem áll azzal, hogy a kereskedelmi váltó leszámításánál, voltaképen azon áru biztosítékára nyujtatik a hitel, melynek értékét a váltó képviseli.

A kereskedelmi váltó ezen eredetéből, mely szerint az mindég transactió folytán keletkezik, önkényt foly, hogy annak leg-

*) Feltételezhető volna ugyan, hogy valaki minden saját tőke nélkül fogna kereskedésbe, ha egyénisége az eladóknál bizalmat költ; ez a hitelbe vett árut szintén hitelbe adván el, birtokába jönne egy leszámíttatható (bankszerű) váltónak, de ennek leszámíttatása céltalan volna, minthogy a váltónak — az ily körülmények közt mellőzhetlen követelménye a szoliditásnak — nem szabadna hosszabb lejáratúnak lenni annál, mely tartozását képezi. Ezen szoliditási követelmény természetesen nem állítatik fel azzal szemben, ki más forrásból is, mint az áru eladásából, fedezheti az annak vételéből származó tartozást. Ha tehát a fentebbi esetben a váltó mégis leszámíttatnék, ez míg egyrészt feltételezné, hogy az üzlet, melybe az ekként szerzett pénz befektetik, hamarabb befejeztetik amannál, mely előbb kezdetett, — mi magában valószínűtlen, — másrészt ez visszaélés lenne az eladó bizalmával, ki a tőkét csak azon üzlet létesítésére engedte át, nem lehetvén szándékában azt olyanban kockáztatni, melyben érdekelve nincs. E visszaélés maga érdemtelenné tenné az illetőt arra, hogy neve bankhitel alapjává legyen.

alább is két aláírással kell bírnia és pedig, hogy leszámítoltatásra alkalmas legyen, kell, miszerint ezen aláírások egyike az intézvénnyeztetett legyen, vagyis [h]ogy a váltó el legyen fogadva. *) A nyilvános bankoknak azonban nem mindegyike elégzik meg ezen két aláírással, hanem hármat követel, mi a biztosságot mindenesetre növeli, a hitelélvezetet azonban megnehezíti, eshetőleg költségesebbé teszi. A harmadik aláírás vagy olyan személyé lesz, ki szintén hitelre történt eladás által, a két aláírásu váltót fizeteskép fogadva el, jutott annak birtokába, vagy pedig olyané, ki készpénzen szerezte a váltót, vagyis egy első leszámítolóé, egy magánbankáré, ki megelégszik két aláírással s harmadikul a magáét téve rá viszleszámítoltatja egy nyilvános banknál. Természetes, hogy a magánbankár ez esetben nagyobb hányadot fog levonni a váltó névleges értékéből, nagyobb kamatot vagyis leszámítolási díjját fog venni, mint a bank, melynél viszleszámítottat. A kereslet és kínálat döntő befolyásából minden tárgyak árkeletére foly, hogy olyan váltó, melyet nyilvános bankok nem fogadnak el leszámítolásra, a vevők száma ezzel csekélyebb lévén, mindég alacsonyabb áron fog kelni, mint az, melyre ők is nyitnak hitelt. Ha a magánleszámítoló saját (harmadik) aláírásával ellátva a váltót, *bankszerűvé* teszi, a váltó ezzel *jobb* lesz s méltányos, hogy most jobban is eladható legyen. A különbséget képezi hasznát, mely nélkül ez üzletre ráállni nem volna oka, kivéve, ha más forrásból olcsóbb hitelt élvezne, mint maga a bank, mi — talán Angolországot kivéve **) — valószínűtlen.

A harmadik aláírás megszerzésének szüksége tehát valószínűleg megdrágítja a bankhitelt. De mint *Hübner* helyesen megjegyzi, kérdés marad az, hogy a bank, ha két aláírással beelégednék ugyanazon alacsony kamatláb mellett számítolhatna-e le, mint ha három aláírást követel s nem lenne-e, kénytelen a nagyobb koczkázatot folytán nagyobb kamatot is venni. ***) Azon nagyobb óvatosság, melyet a nyilvános bankok tőkeelhelyezésükben feltételezhetőleg

*) Vesznek ugyan át a bankok gyakran olyan váltót is leszámítolásra, mely még nincs elfogadva, de akkor praesentálják az intézvénnyezettnek és csak az elfogadás megtörténte után fizetik ki értékét a benyújtónak. Így az osztr. nemzeti bank is.

**) Angolországban a magánbankárok, (úgy mint az angol bank is) nem fizetnek kamatot a girobetétektől, a részvénybankok ellenben fizetnek.

**) Die Banken. I. Rész 79. l.

követnek, — s mely tőlük mindenestre követelendő — képezi főokát, hogy a rövid időre rendelkezhetővé vált tőke kiválólag hozzájuk folyik; képezi eszerént nagy és olcsó hitelélvezetük főfel-tételét.

Egyébiránt a három aláírás szüksége nem általános szabály a bankoknál. Számosaknak alapszabályai megengedik a két aláírású váltó leszámítását, mi különben nem teszi szükségkép általánosabbá a hitelélvezet lehetőségét, mert feltételezendő, hogy itt az aláírt nevekre nézve válogatósabbak lesznek az intézetek. Még olyan intézetek sem, melyek rendkívüli kiváltságok folytán úgy szólván uralkodó állást foglalnak el, ilyenek sem ragaszkodnak mereven a három aláíráshoz. Példa erre az *osztrák nemzeti bank*, melynek váltóbírálati szabályzata megengedi »kivételkép« két aláírású váltók leszámítását. Magyarországon a *Budapesten, székelő bankok*, — eltekintve az úgynevezett hiteltulajdonosi üzlettől, melyről alább lesz szó — kiterjesztik hitelnyujtásukat két aláírású váltókra is. *) Ellenben a vidéki bankoknál, valamint a takarékpénztáraknál úgy látszik szabály a három aláírás szükségse. **) Kivételt képez néhány takarékpénztár, mely egy aláírású váltót is számítol le, hol azonban az aláíró ingatlan vagyona tekintetik biztosítékul. Ezen üzlet — melyhez hasonló Skótországon is létezik — nem tartozik a kereskedelmi hitel körébe. Alább erről is lesz még szó.

Az okszerű bankkezelés szempontjából általános szabályt felállítani, e részben fölösleges és lehetetlen. Az aláírások minimális számára nézve (mindég csak 2 és 3 közt lévén választás) más-más helyi és üzleti viszonyok, a hitel s a közbizalom állapota döntenek. Annyi azonban fentartható, hogy ha kevesebb az aláírások száma, minőségükre nézve kell a követelményeknek fokozódnok. Ezen minőség ismét olyan dolog, melyről az elmélet keveset mondhat. Ha feltételeztetnék is, hogy az aláíró saját vagyonának összege tüzetesen és biztosan ismerhető, ez sem képezhetne alapot egy általános kulcs felállítására, minthogy elméletileg meg nem határozható, hogy a nyújtandó hitel kiterjedése mily arányban álljon az illető vagyonához, annnyival kevésbbé, minthogy

*) L. p. o. az I. magyar iparbank 1868-ki alapszabályait 40. §.

**) Legalább így Német Imre »Alapszabálytervezetek« 22. és 51. l.

ezen aránynak szükségkép különböznie kell hely, idő és személyek szerint. Változni fog nevezetesen a szerint, hogy az illetőnek hırneve, jelleme s üzleti tehetségei mennyi bizalmat költenek. Mindez esetről-esetre való megítélést kíván s az egyes bankok, — bár alapszabályaik egyéb tekintetben szorosabb meghatározásokat szoktak tartalmazni azoknál, melyek általánosakúl állithatók fel — az egyes bankok sem állítanak fel a személyi hitel engedélyezése körül követendő elvekre nézve szabályokat; kivéven olyan általánosakat, hogy az aláírók vagy a három közül kettő, eshetőleg a kettő közül egy (így az osztr. nemzeti bank) bejegyzett kereskedő legyen. Ilyen meghatározásokon túl, az esetről-esetre való ítélés teljesen a váltóbiráló-bizottság belátására s önkényére van bízva, melyet a részvényesek választanak a maguk kebeléből. Főlöszleges kiemelni, hogy erre mily fontos feladat, mily nagy felelősség háramlík. A személyeknek, kik azt képezik — hogy feladatuknak megfajtéséhez bizvást lássanak — kiterjedt üzleti és személyi ismeretségre s e részben átható tekintetre van szükségük, finom, éles üzleti érzékre és pedig annál nagyobb mérvben, minél méltányosabban fogja fel a bank feladatát. Mert ha hitelnyújtását oly *nevekre*, oly *időre* és oly *terjedelemre* szorítja, hogy a biztosság behatóbb vizsgálat nélkül is megfelel a legszigorúbb követeléseknek, úgy nem teendi a kereskedelemnek azon szolgálatokat, melyek méltán elvárhatók. Különösen az *időre* nézve azt is mondhatni, hogy a túlzott ovatosság kárára lehet a közgazdaságnak: ha p. o. valamely bank rendes időben bizonyos határok közt és bizonyos személykörnek hitelez s azután válságos idő beálltával, mikor a fizetési ígéretek biztossága általában megcsökken, ama határokat s ama személykört szűkebbre szabja, úgy lehet, hogy jobb volna, ha e bank nem léteznék. Természetes ugyan, hogy saját és hitelezői érdekeinek biztositását szem előtt kell tartania, de ezt nem mindég éri el a hitel megvonása által, olyan pillanatban, mikor arra legnagyobb a szükség s mikor e megvonás oly rázkódtatásokat idézhet elő, melyek a hitel egész birodalmában mindent megingatnak. E kérdésre visszatérünk még alább a pénzpiaczcrl szóló fejezetben.

Ha a nevek tekintetében túlságosan válogatós az intézet, ennek is vannak veszélyei, mert a hitelnyújtás aránylag kevesebb személyre levén szorítva, egynek-egynek kellend nagyobb összegig hiteleznie, ha tőkéit hevertetni nem akarja. Ezáltal egyrészt el-

vész a czélul kitűzött nagyobb biztosság, mert a nagy vagyonú ember nagy összegre nézve nem szükségkép biztosabb, mint a kisebb vagyonú kisebb összegre; másrészt egyedáruság teremtetik az illetőknek előnyére, melyet részükről való hitelnyújtás által ki fog-nak zsákmányolni, melyet a nagy közönség nyomása által *kényszerítve* lesznek kizsákmányolni. Így a bank azáltal, hogy a kisebb hitelkeresők megválogatásának nehézsége miatt tőlük a hitelt egészen megtagadta,*) azt érte el, hogy azok üzleti esélyeiben, kockázataiban részt vesz tőkéjével, anélkül hogy megválogatásukra befolyást gyakorolna. Így azt mondhatni, hogy ha egy bank aránylag kevesekre, mert a legjobbakra, korlátolja hitelnyújtását, ezzel azt ismeri el, hogy a hitelszükséglők nagy tömegében látni nem képes és ezért inkább behúnyja szemét. Igaz, hogy a közvetítő vagyona biztosítékot képez, és kisebb veszteségeket a bank nem fog szenvedni soha, (ezek a közvetítőre háramolnak) ellenben nagyoknak inkább ki lesz téve.

A váltóbirálat helyes teljesítése elválaszthatlan azon informatiók helyességétől, melyekkel a bírálók birnak, az aláírók személye s üzlete iránt. Kétes esetekben újabb, tüzetesebb informatiók beszerzése lehet szükséges, melyektől a kért hitel függővé tétetik. A legczélszerűbb s leghibiztosabb módzat erre a hitelért folyamodó kereskedő könyveinek megvizsgálása, melynek szüksége leginkább válságos időkben és rendkívüli (az illető nevére engedélyezett hitelt tetemesen felülmuló) hitelkérés esetében áll be. Az, kinek számadásai jó képet nyujtanak, nem idegenkedik, hogy be-

*) Az ellenkező, meglepőleg szabadelvű eljárásnak példáját — melyről ez alkalommal lehetetlen meg nem emlékeznünk — nyujtja a francia bank: nála 2—3 frankos váltók is számíttatnak le, s az 1868-ban benyujtott 2,396,752 darab 2,221.540,108 frank összegű váltók közt, (melyek közül 32,180 db 24.724,319 frt összegben vettetett vissza) volt 610 db 11 frank alatti, 80,440 db 11—50 frankos, 148,230 db. 51—100 frankos; az átlag csak 928 frk. volt. (M. du Camp. La banque de France. Revue des deux mondes. 1869. II. kötet.)

Gondolható, hogy a francia bank főkép mint kiváltságolt, a nemzet-től kizárólagos szabadalmat élvező intézet érzi magát kötelezve, a szabadelvűség ily netovábbjára, hogy népszerűségét nagyon növelheti. Az egészen apró váltóknál hihetőleg a bírálat tüzetessége is alacsonyabb fokú lesz, minthogy ezen az elv kedvéért tett leszámítolásoknál a koronkénti veszteségeket meg sem érzi az intézet.

tekintést engedjen azokba. »Az olyan fél, (customer) ki nem kész és hajlandó bankárjának értesítést adni ügyei iránt, méltán bizalmatlanságot költ. Ha nem közli bankárjával őszintén ügyei állapotát, mikép várhatja, hogy az segínyt nyújtson neki válságos időkben?« Igy Mac Leod. A könyvekbe való tekintés, ha meggyőzi a bank döntő közegeit, hogy az illetőnek követelései biztosak, — habár átlagukban valamivel később hajthatók be tartozásai lejáratánál — hogy vagyona felülmúlja tartozásait, ha nem is rögtön folyósítható, megmentheti azt a fizetésképtelenségtől; a rendkívüli hitel képessé teheti a válságot kiállni, mely után üzlete ismét felvirágozhat; saját és hitelezői vagyona meg van mentve s a bank ez esetben nem egynek tett szolgálatot, hanem azon egész üzletkörnek, melyre az illetőnek összeköttetései kiterjednek. Még nincs egy évtizede, hogy az osztrák általános hitelintézet egy igen nagy bécsi bankárházat mentett meg így a bukástól, könyveinek megvizsgálása után nyújtott rendkívüli hitel által.

Természetes, hogy ilyen módon felvilágosítást rendszerint csak a benyújtó ügyei iránt lehet szerezni, noha a többi aláírók, nevezetesen az elfogadó is szükségkép tekintetbe vétetnek a váltóbírálatnál. Ha a hitel számosabb apró váltóra kéri, melyek különböző személyekre vannak intézve, ezek vagyoni állása iránt bajos és nem mindig lehetséges értesítést szerezni, de nem is szükséges. Ha ellenben egy névre vannak nagy összegek intézve, egyrészt e követelés eredete, másrészt az intézvénnyezettnek vagyoni állása méltán képezhetik vizsgálódások tárgyát.

Noha a mondottakból a váltóbírálat úgy tűnik ki, mint nagy tapintatot igénylő feladat, a tapasztalás azt bizonyítja, hogy nehézségei ritka kivétellel szerencsésen, legalább a bankokra nézve szerencsésen oldatnak meg. Nem olyan sziklaszirt az, melyen bankok hajótörést szenvednek. Nem ugyan mintha példátlanok volnának az *önkéntelen csatlódásból* származó veszteségek, de ritkák és többnyire fedezhetők a banknak az évi tiszta jövedelméből s a mellett még tetemes osztalékot is hagynak; és ha mégis egyik év nagyobb hézagot ütne a cselekvő állapotban, a rá következő dúsan kipótolja. Bizonyítékul szolgálhat az angolországi, német- és magyarországi nyilvános bankintézetek virágzó állapota, részvényeseik szép jövedelmei az utolsó években. Ez nem volna lehetséges, ha valóban olyan erőt meghaladó feladat lenne a hitelnyuj-

tás helyes megszabása. Azon veszteségeknek, melyek bizonyos országokban, bizonyos korszakokban tönkre tettek bankokat, sőt tömeges bukásokat idéztek elő, mindenütt és bizonyos szabályossággal kellene ismétlődniök. Ez azonban nem úgy van: Angolország jelen század eleje óta temérdek példáját mutatja a bankbukásoknak, melyek túlnyomólag rosszul elhelyezett bizalomból származtak; Magyarországon 1872. év végéig nem volt rá példa, hogy valamely bank vagy takarékpénztár behajthatlan követelések folytán fizetéseképtelenné lett volna: következtethető ebből, hogy a magyarországi intézetek váltóbirálói általában helyesebb tapintattal lennének felruházva, mint az angol bankárok és bankvezénylők? Bizonyára nem. De következtethető, hogy más elvek szerint jártak el, mint azon megbukott angol bankok vezetői. Nem állítható ugyan, hogy az angolországi bankbukások mind, de nagy részük kétségtelenül annak következménye, hogy aránylag nagy hitel nyitattott olyanoknak, kikről utóbb bebizonyult, hogy azt, ily arányban nem érdemelték. Hogy ez így történt, nem a bírálat rövidlátása, hanem elvtelensége okozta, mely az esetek nagy többségében részrehajlásból credt. A vezető személyek vagy maguk részére zsákmányolták ki a bank hitelnyújtását*) vagy más által, kivel összeköttetésben állottak, engedték azt kizsákmányolni. A rendelkezhető tőkék néhány személy által monopolizáltattak, kik ezen kiváltságos helyzetüket arra használták, hogy a kölcsön nyert tőkével termények vagy értékpapírok árkülönbözeteire üzérkedjenek. Ha aztán az áruk más irányzatot követtek, mint az üzér várta, a tőke oda veszett s a bank fizetéseképtelenné lett. Azok, kik a hitelengedélyezés felett határoztak, mind ez esetekben, bizonyosan igen jól tudták, hogy az engedélyezett hitel mire használtatik; ismerték bizonyosan megközelítőleg az adós saját vagyonának nagyságát, kockázatait, de nézeteikkel és saját érdekükkel nem ellenkezett megengedni, hogy a bank által a közönség bizalma folytán élvezett tőkék ilyen módon kockára tétessenek egy-két személy előnyére. Sőt kétséget sem szenved, hogy némely bankok

*) Az osztrák nemzeti bank iránt is felmerült régiebb időben azon szemrehányás, hogy aránylag kevés kiváltságos czégnak tartja fenn hitelezését és hogy különösen a bankigazgatóság tagjai szerfelett nagy hitelt élveznek mindnyájan. Ujabbán állítólag szabadelvűbb, igazságosabb eljárást követ.

egyenesen azon szándokkal alapítottak hogy a befolyandó tőkék az alapítókna vagy azokna, kik megettük állottak, nyereszkeedési céljaikra szolgáljanak. Az angol törvény, mely ennek elötte a bankok részvényeseit egész magánvagyonukkal felelősekké tette, nem volt képes ezt meggátolni, minthogy azokna, kiknek befolyása alatt állott a bank vezetése, úgy is egész vagyonuk koczkán állott.

Ha az 1873. év számos sajnos példa által megmutatta is, hogy a magyarországi pénzintézeteket sem általánosan helyezi kezelésük olyan eshetőségeknél felébe, melyek fizetéseképtelenségre juttathatnak — azért bizton állitható, hogy az ez évi bankbukások, részben a váltóbírálat körül szükséges lélekismeretes eljárás mellőzése folytán állottak elő, részben pedig nem is váltóüzletben szenvedett veszteségekből eredtek. Eredtek azok leginkább a lombardüzletben való könnyelmű eljárásból és részben talán még igazolhatlanabb, még vétkesebb szabálytalanságokból.

Részrehajlatlanság a hitelnyújtásban, azon követelmény; melynek mellőzése legszigorubbán boszulja meg magát. A hitelnek kizsákmányolása, monopolizálása egyesek vagy egy szűkebb kör által, szüli leginkább azon veszedelmeket, melyek örvénybe sodorhatnak egy bankintézetet.

A váltók lejáratí idejére nézve a részvénybankok alapszabályai vagy ügyrendje rendesen határozott utasítást tartalmaznak s e tekintetben tehát a bíráló bizottmálynak nincs szabad keze. Fennebb erre nézve már monda volt, hogy az európai bankok túlnyomólag 3 óra szabják a maximumot. Némely magyarországi intézetek kivételt képeznek és négy hó után fizetendő váltókat is számítolnak le. Ez hihetőleg összefügg az általuk leszámított váltók nemével, melyről azonnal szó leend.

A váltók nemei közt itt eredetük szerint különböztetünk. Bövebben ki volt már fejtve, hogy a hitel közgazdasági hatása különböző a szerint hogy az productiv vagy inproductiv célokra szolgál. A váltó productiv hitelt képvisel első sorban, ha árukért fogadtatik el, melyeket a vevő azután haszonnal elád. *) Ez az igazi

*) Természetes, hogy itt a kereskedelmi haszon s nem az üzérkedési nyereség értendő. A kereskedés és üzérkedés közti különbséget itt magyarázni felesleges volna.

kereskedelmi váltó. Ilyenül már nem tekinthető az, melyet kereskedő, ugyancsak áru fejében fogyasztóra intéz; a hitel itt inproductiv célra vétetik igénybe. A kereskedelmi váltótól épen annyira eltér az olyan piaci váltó, melynek eredetét általában nem adásvevési üzlet, hanem pénzkölcsön képezi, melyet a kiállító vagy saját váltónál az intézvényes az elfogadónak adott. Ezzel rokon az, melynél az intézvényezett s kiállító közt, sőt a kiállító s az intézvényes-forgató közt semmi *transactio* nem történt, hanem ez csak további forgatás által jön létre. Itt a váltóerő s két kezes jótállása használtatik fel kölcsön kieszközlésére.

Gilbart a gyakorlatias bankár, a leszámítási üzlet szempontjából, következőleg osztályozza a váltókat eredetük szerint:

1. Termelők vagy gyárosok által nagykereskedőkre intézett váltók.

2. Nagykereskedők által a részletben eladó kereskedőkre intézett váltók.

3. A részletben eladók által fogyasztókra intézvényezettek.

4. Váltók, melyek nem a kereskedelemből származnak, de mégis valamely érték (pénz vagy értékpapírok) átruházása folytán intéztetnek.

5. Költött váltók. *)

Mindenki meg fog egyezni Gilberttal abban, hogy a két első osztálybeli váltó a legjobb s legjogosultabb a leszámítoltatásra. A harmadik osztálybeliekre nézve azt véleményezi, hogy »nem kellene azokat nagyon támogatni. Ilyen váltóknak nagy mennyiségben való leszámítolása, az elfogadókat túlzott költekezésre ösztönözhetné s utóbb az intézőkre nézve lenne veszedelmessé. Ha valaki váltókat intéztet magára a mészáros, a sütő, a szabó, a kárpitos stb. által, úgy róla jogosan gyanítható, hogy jövedelmén túl költ. Fizetéképess és rendes ember készpénzzel fizet mesterembernek és kereskedőnek».

E nézet a leszámítolási üzletben való alkalmazása azon általános elvnek, hogy csak a productiv célokra szánt hitel bír közgazdasági jogosultsággal és hogy a fogyasztás előtt meg kell szünnie. De a gyakorlat, a szokás nem mindenben a közgazdasági el-

*) Nem tudom másképp kifejezni azon osztályt, melyet az angol »kite« vagy »accommodation-bill« a német »gerittener Wechsel« néven nevez.

mélet szerint alakúl és a használati tárgyaknak utólag, kisebb-nagyobb várákztatás után való megfizetése nagyon mindennapi dolog. Ez azon határok közt, melyeket a tapasztalat szerint, általánosságban betart, nem mondható ártalmasnak és ha közgazdasági jogosultsága megtagadtatik, ez nem jelent többet, mint hogy — betű szerinti értelemben — nem hasznos és ennél fogva mind az mi a hitelnek áldásairól különben mondatik, ezen alkalmazására, nem illik rá. Árayoldala — hogy t. i. a költsékezést előmozdítja a nagyobb fogyasztást eredményez, valószínűleg közel kiegyenlítettik azon az esetek nagy részében kétségbe vonhatlan hatása által, hogy több iparkodásra, fokozott tevékenységre ösztönöz, sőt kényszerít. Egyébiránt e szokás, úgy mint nálunk Magyarországon gyakoroltatik, a könyvhitel alapján, nem tartozik a leszámítolási üzlet fejezetébe. Másutt azonban, kiválólag pedig Franciaországban, a bankokhoz benyújtott váltók közt igen sok olyan van, melyet kereskedő vagy mesterember intézett a fogyasztóra. Hübner, kinek nézetei különben a váltóüzletet tekintve, egyben-másban eltérnek az általánosabban vallottaktól, ezt dicsérőleg említi fel

»Nagy előnye a forgalomnak Franciaországban, hogy ott magánembernek váltói meglehetősen általános fizetési eszközt képeznek; a szabó váltót vesz attól, kinek ruhát készített és e váltóval fizet a posztókereskedőnek, ki viszont a gyárosnak fizet vele s ez beadja a bankba. E szokás a forgalomra nézve igen czélszerű. Egész sorát az előnyöknek kínálja, a Németországban szokásos könyvhiteli rendszerrel szemben. A szabónak több kilátása van pontos fizetésre, a posztókereskedő látja, hogy a szabónak követelése van, a gyáros látja, hogy a posztókereskedőnek vannak követelései s a bank ugyanezt látja a gyárosnál. Noha gyakran megesisik, hogy ilyen váltók a lejárat napján nem fizettetnek meg és ilyenkor többnyire prolongáltatnak, de szükség esetében a váltószigor mégis alkalmazható s a könyvhitellel járó hosszas perlekedések nem fordulhatnak elő. « *)

A mennyiben e megjegyzés nem mond többet annál, hogy ha a hitel kiterjesztetik a fogyasztásra is, jobb ha váltó alakjában, mint ha egyébkép történik — annyiban nem ellenkezik az elfogadott nézettel. De igen is ellenkezik ugyancsak Hübnernek azon nézete,

*) F i. m. I. rész 78 l.

hogy váltó, mely pénzért fogadtatott el, jobb annál, mely áruüzletből ered. Szerinte a banküzletben nagyobb hitelnek is örvend az olyan váltó, melyért pénz adatott. Ez lehet így Németországban, de Francia- és Angolországban az ottani írók egyhangú tanúsága szerint más nézet uralkodik és Gilbert, bankár létére, a kereskedelmi váltót nyilvánítja legjobbnak. Hübner okoskodása ez: »Az áruforgalomban gyakran előfordul, hogy a küldeményező vagy forgatmányos fizetésképen átvesz váltót, csak azért, mert nem tud más fizetésre szert tenni adósától s ezt teszi talán a nélkül hogy teljes bizalma volna a kiállítóhoz, elfogadóhoz, vagy ahhoz ki reá forgat. Innen ered, hogy legtöbb hitelt költ az olyan váltó, melyről feltészik, hogy pénzen vásároltatott, mert a hitel itt azon pillanatban engedélyeztetett mikor a váltó hátíratozva lett és pedig nem, mint az árukereskedelemben azon magas díj kedvéért melyet az áru való nyereség, hanem azon csekély díjért, melyet a kamatláb vagy a váltófolyam nyújt. Természetes, hogy szigorubban bírál az, ki a váltó megvételével tőkét fektet belé, mint a ki kint levő tőkét remél ezáltal behúztatni.«

Nyilatkozó nagy tekintélyével szemben legyen szabad szerényen megjegyezni, hogy:

1-ször, eladott árukért járó pénzt mindenki épen olyan pénznek tekint, mint kiadott pénzért visszajárót és ennél fogva árueladásnál épen úgy tekintetbe veendi az illetőnek megbízhatóságát mint pénzkiadásnál; a kínálkozó nagyobb nyereség vagy díj is csak úgy lehet kecssegtető, ha megfizettetésére biztos remény van

2-szor, egyáltalában nem bizonyos, hogy a nyereség áruüzletnél nagyobb mint pénzüzletnél; ellenkezőleg, a ki árukat vesz eladásra, többnyire kevésbbé van reá szorulva, hogy ezt tegye, mint a ki pénzt vesz fel váltóra; ennél fogva a hitel feltételeire nézve is szabadabban alkuszik.

Költött váltóknak (acomodation bills; Gerittene Wechsel) nevezzük azokat, melyeket a szerint, hogy a bank melyhez benyújtandók két vagy három aláírást kíván, aláírnak a végből, hogy egyikök számára kölcsönt szerezzenek olyan egyének, kik közt semmiféle transactió nem történt, és teszik azt, vagy mert az illetőn segíteni akarnak szíveségből vagy hasonló szolgálat fejében, úgy, hogy az eljárás ismételtetik a másiknak előnyére vagy pedig megsztoznak a kölcsön nyert összegben.

Ezeket legszigorubban ítéli el az elmélet, feltétlen visszautasítástasukat követelvén. Egyébiránt ezen váltók közt is meg kell még különböztetni eredetük szerint két nemet, mely hatásában is különbözik és eszerént ítélendő meg: mikor t. i. üzleti emberek nyereszkeskedési czélokra keresik a pénzt és mikor magánember a bevételei és kiadásai közt pillanatilag megzavart egyensúly helyreállítására szükségli azt. A közgazdák egyhangú kárhoztatása leginkább az elébbire vonatkozik, míg az utóbbi jóban-rosszban csekély jelentősége miatt, kevésbbé hívja fel figyelmüket és nem is tekinthető másképen, mint az általános takarékosági, gazdálkodási elvek szempontjából.

Hogy az elébbit elítéljük, látszólag ellenkezik azzal, mi a productiv czélokra szánt hitel jogosultságáról, még pedig közgazdaságilag kizárólagos jogosultságáról mondatott, miután a cél itt is a tőkének szaporítása. De ne felejtsük el, hogy a kereskedelmi hitelnél feltételeztetik, hogy alapját áruüzlet képezi, hogy a tőke, az áru nem képzeleti, hanem valóban létező és valódi vagyon és csak az által, hogy egy kézből a másikba ment át, költetett a hitel. A létező áruk mennyisége nem engedi a létező tőke állapotán túlszaporodni a költött hitelt és ha mindamellett képzeleti érték költetett volna az *árban* — azaz, ha a vevő hibás számítás vagy bármely más oknál fogva magasabb áron vett volna, mint az áru ér, és minőt ő létesíthet, ezen többlet mégis valóban cselekvő tételt képez az eladónál, kinek neve szintén ott áll a váltón. Az ebben foglalt biztosíték teljesen hiányzik az üzleti czélokból teremtetten, úgy nevezett költött váltónál akkor is, ha áruüzlet a célja. A hitel útján szerzett készpénzen veendő áru ugyan itt is fedezetéül tekinthető a költött hitelnek, de a fizetett árban támadhat a képzeleti valósíthatlan érték, mely itt az eladó activumában sem oltható ki, mert ennek a váltóhoz semmi köze. Ez veszedelem annyiival nagyobb, mert az ilyen módon létesített áruüzletek, ha sűrűbben fordulnak elő, okvetlenül növelik a keresletet s így ideiglenesen felhajtják az árakat, míg a képzeleti tőkének megfelelő képzeleti értékkel bírnak. Mikor azután valósíítani kellene, összemlik a képzelt vagyon, a fizetett többletek menthethetetlenül zsebükben vannak azoknak kik jó időben adtak el, a veszteséget pedig az viseli, ki a kártyaház felépítésére kölcsönözött volt az eszközöket. De azt lehetne itt kérdezni, hogy mi szüksége lehet áruüzletben a kereskedőnek arra, hogy pénzt vegyen kölcsön

s ezen készpénzzel fizessen meg árukat, holott azok rendesen hitelre is megkaphatók, mint ezt feltételezi azon nagy fontosság, mely a váltóra való áruvételeknek tulajdoníttatik? A felelet az, hogy: a kereskedő hitele nem korlátlan; felülmúlhatja az saját vagyonát többszörösen, de mégis egyéni hírével együtt, vagyonának ismert vagy feltételezett kiterjedése határokat szabnak vásárlási képességének és jogosan, mert a mondottak képezik erejét, mely megszabja törekvései jogosult kiterjedését. Ha az itt szellőztetett módon igyekszik a rendelkezésére álló tőkét gyarapítani, ez meglehetősen biztos jeléül tekinthető annak, hogy erején túl terjeszkedik és ez maga is érdemtelenül teszi a bizalomra. Ezen túlterjeszkedés a saját crón, midőn az ember olyan kockázatokba bocsátkozik, melyeket saját vagyoná nem fedez, és melyek szükségkép olyanokra hárarnak vissza, kik vállalataiban különben érdekelve nincsenek, a kereskedés nevére nem méltó és támogatást bankok részéről nem érdemel. Az üzérkedésnek legrosszabb neme az.

Mindezek áruüzletekre való tekintettel mondattak; természetesen annyiival inkább állanak, hol értékpapírosokkal vagy ingatlanokkal való nyerekedés forog fenn, minthogy ezekkel való productiv kereskedés lehetősége is alig engedhető meg közgazdasági szempontból.

Egyébiránt, mint már mondatott, a váltóknak kérdéses neme, nem kivétel nélkül érdemel oly szigorú elítélést. Lehetnek esetek, mikor a kereskedő, ha nem akar egészen tétlen maradni, kénytelen készpénzt szerezni; nem azért, mert közvetlenül az ő személye nem költ bizalmat az eladóknál, hanem mert megcsökken a közhitel általában vagy bizalomhiány vagy más okok által előidézett pénzsükség miatt. Ide tartozik továbbá a bevételek lassú befolyása. Így, ha Hübner megengedhetőnek találja a fogyasztók által iparosok intézvényére elfogadott váltók leszámítolását (mit Gilbert sem feltétlenül ítél el) úgy ott hol könyvhitel van szokásban, mint nálunk is nem lesz megbocsáthatlan, ha az iparos követeléseire erejéig a leírt módon igyekezend pénzt szerezni. A hitelnek a fogyasztóra való kiterjesztése, — mint a közgazdaság elveivel ellenkező cselekmény előmozdítása — miatt őt tenni felelőssé, nevetséges volna. Ha bizik a fogyasztó fizetőképességében, azontúl megítélni, hogy az illető úgy jár-e el mint jó gazda, nem az ő feladata. Ha a közgazdaság azt kívánja, hogy a fogyasztó előtt álljon meg a hitel és ha ez elvnek tért akar szerezni, hirdetve azt, intéseit a fogyasztóhoz kell

intézni, hogy ne kívánjon hitelt, nem az iparoshoz és kereskedőhöz, hogy ne engedélyezzen. Ez különben is ott, hol e szokás el van terjedve, csak általános összeheszlés mellett volna létesíthető, különben az, ki elkezdén a hitel megtagadását, elvesztené rendes vevőit.

Ide tartoznak azután a gazdák szükségci aratásig vagy rosz termés után, vagy olyan beruházásokra is, melyek csekélyebb összeget igényelnek és rövid idő alatt kifizetik magukat; ide a társadalom minden osztályaiban előforduló váratlan kiadások, vagy szükségesnek látszó olyan túlkiadások, melyek következő évi megvonások által fedezendők. Mindez ugyan nem állhat elő olyanoknál, kik teljesen szabályszerűleg gazdálkodnak, mint az elmélet kívánhatná, azaz: a körülményekhez mért tartalékot gyűjtenek, illetőleg rendelkezés alatt tartanak. Azért az elősorolt hitelszükségek nem is úgy állíttatnak fel, mint a közvagyon gyarapításának tényezői, de igen is habozás nélkül állítható, hogy ama szükségeknek, hol egyszer meg vannak — praeceptumokkal rögtön meg nem szüntethetők lévén azok — ott kielégíttetésük lehetősége a közvagyon veszteségektől menti meg, melyek nagyon jelentékenyek is lehetnek. És a bankok tevékenysége, melyek e megmentésben részt vesznek, nem kevésbbé fontos, mint azoké, melyek hitelezése a közvagyon positiv növekedését eredményezi. *A nemzet, a közönség feladata gazdálkodása által az irányt megadni, melyben a bank működjék.*

Súlyt fektetünk e kérdésre, mert — tudva van — a magyarországi bankintézetek és takarékpénztárak váltótárczáiban, aránylag nagy hányaddal fordulnak elő a költött váltóknak minden felsorolt nemei. És mégis, csupán a hazai viszonyok teljes ignorálása mellett lehetne a merev elmélet szempontjából tagadni üdvös és jelentékeny befolyásukat. Egyébiránt eddig mutatott szilárd,*) a régiekről mondhatni virágzó állapotuk bizonyítja, hogy e váltók közt igen kevés lehet olyan, melynek értéke kockázattal járó nyerekedési célokra használtatik. A többi felsorolt hitelszükség ellenben mind nagy számban van képviselve. A váltók ilyen eredete bevallott, nem rejtőznek azok az aláírók közötti tettettett üzletek

*) Egyes kivételek, mint azok, melyeket az 1873-ki bécsi válság sepezt el, nem változtatnak a szabályon.

álarca alá s az intézetek vezetőségei annyira nem tartják szükségnek a külformák fentartása által palástolni a dolgok valódi lényegét, hogy váltóújítással egybekötött közönségesen ismert tőke törlesztési feltételeket állítanak fel (p. o. 3 havonként 10 %, 4 havonként 20 % stb.) úgy, hogy az, kinek egy váltója egyszer leszámítottatott, ha annak lejártával a törlesztendő hányad lefizetése mellett, a többről ugyanazon nevekkal ellátott váltót nyújt be, biztosan számolhat rá, hogy a bíráló-bizottság vissza nem veti s ezt addig ismételheti, míg a tartozás azon összegre le nem olvadt, mely mint a leszámítható váltók minimuma van megállapítva. Egy ilyen módon szerzett kölcsön végleges törlesztése 2—3 évre terjed. Másoknál ily szokás nincs állandósítva, ellenben megengedtetik a törlesztés nélküli prolongáció határozatlan ideig, mi egyébiránt külföldi nagy bankoknál sem példátlan. Ez eljárásoknak persze semmi köze ahhoz, mi a váltóleszámitási üzletnek rendeltetéséről és hatásáról, mint a rövid időre rendelkezhetővé vált tőkék egyedül megfelelő elhelyezési módjáról mondatott. Árnypoldalai fölött ezen eljárásnak nem lehet szemet hunyni. Egyik az, hogy a tőkék huzamosabb időre lévén elhelyezve, ha az intézet által használt pénzek rövid felmondásuak, azoknak tömegesebb visszakövetelése esetében zavarba jöhet s fizetéseképtelenné válhat az intézet. Igaz, hogy ily esetben, tárczájában csakugyan rövid lejáratú váltók lévén, megtagadhatná az intézet a megújítást, melyre kötelezettsége nincs. Felette kérdéses azonban, hogy ezzel czélt érne-e, mert az adósok nagy része, csak a törlesztési terv szerint való fizetésekre lévén készülve, válságos időben követeltetvén tőlök az egész összeg, fizetéseképtelen volna s a váltóknak per útján kellene behajtatniok. Ez mig egyrészt nem képesitené az intézetet hogy kötelezettségeinek haladék nélkül eleget tegyen, másrészt a társadalom minden osztályaira kihatva, megrengetné a közbizalmat, a pénzviszonyokból eredhető katasztrófok minden nemeit előidézhetné, szóval, igen szomorú következményeket vonhatna maga után.

Eddig a magyarországi pénzügyintézeteknél elhelyezett rövid felmondásu betétek ily tömeges visszakövetelése nem tapasztaltott. Remélhető, hogy a takarékpénztárak, melyeknél leginkább fordulnak elő azon részletenként törlesztendő váltókövetelések és

melyek betéeteinek tetemes része állandó elhelyezésül is beillik*) helyes érzékkel birnak annak megítélésében, hogy mennyit engedélyezhetnek hosszabb időre és mennyit kell könnyen folyósíthatólag elhelyezni. Épen ezen oknál fogva aránylag tetemes összegben tartanak értékpapirokat, melyeket bármely perczen eladhatnak. Ez óvszer sem tekinthető azonban teljesen biztosnak, mert válságos időben az árfolyamveszteség akkora lehet, hogy az intézet saját vagyonán túl a hitelezőkéit is megtámadhatja, amnyival is inkább, mert a magyarországi takarékpénztáraknál a saját vagyon többnyire igen csekély forgalmukhoz képest. Ezzel összefüggésben tiszta jövedelmük rendszerint igen nagy, minélfogva a tartaléktőkének nagyobb mérvű gyarapítása lenne ajánlatos.

Másik árnyoldala a kérdéses eljárásnak, hogy az intézet nem nyer — mint szabályszerű váltótárca kezelésnél — folytonosan új bizonyítékokat azoknak fizetési képességéről, kiknek hitelt engedélyezett, és nem veszi észre rögtön a fenakadást. Prolongatiók mellett tovább eltitkolható az és ezáltal elveszhet sok, mi előbb megmenthető lett volna. A személyi hitel rövidségéről való általános elv sértetik meg itt némileg. Mérsékli a vétséget, hogy az engedélyezett hitel az aláírók közönségesen ismert vagyonához vagy jövedelmi forrásaihoz hasonlítva, korlátolt, hasonlíthatlanul korlátozottabb annál, melyet bankok kereskedőknek áruváltókra szoktak engedélyezni.

A gyakorlati eredmények eddig igazolják ez eljárást; a magyarországi bankok által a leszámítolási üzletben szenvedett veszteségek említésre sem méltók. Másrészt kétségsbevonhatlan, hogy jelentékeny szolgáltatokat tettek vele. A nyert hitel, — daczára a leírt módozatoknak — az esetek nagy részében productiv alkalmazást nyert, főleg a mezői gazdaságban s a hol ezt nem nyert, legalább gyakran olyan hőzagokat földött be, melyek különben tovább terjedve nem egy vagyont elnyeltek volna.

Az inproductiv eredetű illetőleg rendeltetésű váltókról általában kell még egyet-mást megjegyezni. Az eladott árukért fogyasztóra húzott s az olyan váltó közt melyet valaki azért állít ki, (a szükséges aláírásokat megszerezve) mert jövedelménél többet költött az elv-

*) Vannak takarékpénztárak, melyeknél az egész évi visszafizetés alig egy ötödére emelkedik a tartozások átlagának s itt az új betétek is arányosak.

re nézve különbség nem létezik. Általában kívánatos a bankra, s könnyen elképzelhető okoknál fogva még kívánatosabb az országra nézve, melyben a bank működik, hogy nagy helyet ne foglaljanak a tárczában. Teljes kizárása a nem kereskedő közönség váltóinak a bankhitelből azért nem kívánatos, mert bankárok és kereskedők közvetítésével e szabály mégis kijátszhatnák, és ezek nélkülözhetlen hozzájárulásukat talán kiméretlenül aknáznák ki.

Biztosság szempontjából egy előnye is van eféle váltónak, melyet p. o. gazda aratás után, hivatalnok fizetéséből stb. szándékozik fizetni: az, hogy válságok nem illetik s attól alig szükség tartani, hogy egy fizetéseképtelenség másikat vonjon maga után.

Meg volt már említve azon előnyök közt, melyek a váltónak oly nagy terjedtséget szereztek a hitelrendszerben, az általa képviselt követelés átruházhatásának könnyüisége, mi által a belé fektetett tőke annak esedékessége előtt is folyósítható. Ez kiválólag teszi alkalmassá a rövid időre rendelkezhetővé vált pénzek elhelyezésére, miután szükség esetében a pénzek az engedélyezett hitel letelte előtt is visszavonathatnak. A bankok, míg leszámítolási üzletük által e lehetőséget előmozdítják, másrészt maguk is jöhetnek azon helyzetbe, hogy tárczakövetelései egy részét lejárat előtt folyósítani kívánatos legyen. Így p. o. ha váratlanul nagyobb összegű betétek mondatuak fel, vagy ha a kereskedelem részéről nagyobb igények támasztatnak, mint saját eszközeikből kielégíthetnek s azokat visszautasítani még sem akarják, mert méltányosaknak s jogosultaknak ismerik el. Ilyenkor viszleszámítoltatás útján segíthetnek a dolgon, feltéve t. i., hogy valamely más, helybeli vagy nem helybeli bank rendelkezik a szükséges összegek fölé és hajlandó az addigi két vagy három aláíráson kívül még azon első banknak forgatmányával ellátott váltókat megvásárolni, a még hátralevő folyatidőhöz mért díj levonása mellett. Ezen transactio lehet, ha állandó kínálati és keresleti viszonyok által idéztek elő, rendszeresen ismétlődő, és lehet mint rendkívüli körülmények következménye, elszigetelt eset. Az elébbeni esetben, ha t. i. valamely intézet, tárczája egy részére nézve állandón egy másiknak tőkéit veszi igénybe, önmagából foly, hogy a viszleszámítolási kamatlab alacsonyabb lesz mint az első leszámítás díja; mert ha e különbséget az első leszámítoló zsebre nem tehetné, az egész üzlet nem hogy érdekében, de érdeke ellen lenne; és mert forgat-

mánya által a váltó biztosabb, tehát értékesebb lett. Ilyen viszony szokott létre jönni két különböző helyen levő intézet közt, midőn a helyek egyikén állandón nagyobb a hitel után való kereslet (vagy csekélyebb a kínálat) mint a másikon; vagy egy helyben levőknél egy kiterjedtebb hitelt élvező (p. o. bankjegy kibocsátás útján) bank, mely a legjobb papírosok leszámítolására szorítkozik és egy korlátozottabb eszközök felett rendelkező intézet közt, mely azonban forgatmánya által e köteleket megadni képes*) s így közvetítőül szolgál kevésbé ismert czégeknek. A magyar vidéki bankok és takarékpénztárak közül számosan állnak olyan viszonyban pesti nagyobb intézetekkel, melyekhez felküldenek váltóikból annyit, a mennyit az ottani betétek nem fedezhetnek. Ily körülmények közt és tekintve, hogy a vidéki intézetek forgatmányukat meglehetősen drágán fizettetik meg, természetes, hogy a vidéki intézeteknél a kamatláb rendszeren jóval magasabb mint a pestieknél.

Ellenben, ha rendkívüli viszonyok, mint pénzszükség, erős felmondások kényszerítenek egy bankot, más kedvezőbb helyzetben levőhöz folyamodni, hogy túlterhelt váltótárczáján könnyítsen, beérheti azzal is, ha ugyanazon díjleszámitással (tekintetbe véve az időt is, a mennyivel a lejárat közelebb) adhat túl a váltókon a hogy szerezte.

A viszleszámitolás ellen, ha ezen utóbb említett körülmények közt, azaz válságos időben történik, egy kifogást lehetne tenni: azt, hogy a bankok hivatása lévén hitelszükségen segíteni, nem hagyható helyben, hogy épen mikor a segély legszükségesebb, akkor maguk részéről még a keresletet szaporítsák s a hitel után való versenyt növeljék az által, hogy mint hitelkeresők lépnek a pénzpiacra. Meggyengül azonban ez ellenvetés, azáltal hogy a viszleszámitolás útján szerzett tőke, vagy ismét leszámítolásra fordítatik s ekkor nem mondható, hogy hivatásától vonatnék el, vagy pedig betétek visszafizetésére, melyet ha bankok felfüggeszteni kénytelenek, a közhitelre minden egyébnél keményebb csapássá válik; míg akadály nélküli teljesíttetésük csakhamar megerősíti azt. Végre pedig a bankok forgatmánya által növelt bizalom olyan forrás-

*) Az »alsó ausztriai leszámítoló társulatnak« főfoglalkozása forgatmányozni s a nemzeti banknál viszleszámitoltatni olyan váltókat, melyekre ez különben nem bízható.

kat is nyithat meg, melyek különben nem lennének hozzájárulhatók*).

Az eddigiekben kizárólag a leszámítolási üzletnek azon hasonlíthatatlanul legáltalánosabban gyakorolt és legfontosabb neméről volt szó, melynél a váltóra írt neveken áll az egész biztosíték. Meg kell azonban emlékeznünk az úgynevezett hiteltulajdonosi intézményről is, mely szintén a váltót alkalmazza s mely, miután Németországban az utolsó évtizedekben felkaroltatott, Magyarországon is meglehetősen kiterjedést nyert.

Az úgynevezett hiteltulajdonosok bizonyos kötelezettségek elvállalása által meghatározott összegig terjedő hitelre jogosultságot nyernek és, főleg a követelt aláírások számát, eshetőleg a váltó lejáratát idejét illetőleg is, kedvezményekben részesülnek.

A kötelezettségek általános körvonalaik szerint abban állnak, hogy: 1-szor azon összegnek, melyre az illető magának hitelt nyittatni akar, egy bizonyos hányada (többnyire 5%) befizettetik a bankba, hol betétképp kezeltetik s a rendes kamatoztatásban részesül.

2-szor a hiteltulajdonos nem csupán ezen biztosítékul befizetett összeggel, hanem szükség esetében egész vagyonával**) kezességet vállal minden egyéb hiteltulajdonosok tartozásaiért is.

A hiteltulajdonosok eszerint egyleti viszonyba lépnek és egymásért kölcsönös egyetemleges jótállást vállalnak.

A nyert kedvezmények, mint már említettett, a megkívánt aláírások számára és részben a lejárat idejére vonatkoznak, de a közelebbi meghatározásokat illetőleg a különböző intézeteknél eltérők. Így némely bankoknál elegendő az illető hiteltulajdonosnak elfogadványa, azaz egy aláírás. Itt tehát az egylet biztosíték-alapja és azonfelül egyetemleges jótállása két aláírást pótol — amennyiben a rendes leszámítolási üzletben rendesen három követeltetik. Mások a hiteltulajdonosán kívül még egy fizetésképesnek ismert czég vagy egyén aláírását követelik, melyeknél tehát az egyetemleges jótállás csak egy aláírást pótolhat. Így p. o. a »pesti

*) P. o. ha jegybankok kedvéért a szokásos jegykibocsátási mértéken túlmennek.

**) A hitelegylettel bíró hazai intézetek alapszabályai rendesen kikötik, hogy a kezességi okmányt az illetőnek neje is alá írja.

magyar kereskedelmi bank,« mely hiteltulajdonosai egy aláírásu váltóit, csupán ha áruk letétele által is biztosíttatnak, számítolja le, mely üzlet már nem tekinthető szorosan a személyi hitel köréhez tartozónak.

Ugyancsak a »pesti m. keresk. bank«-nál a lejárat ideje, a benyújtás napjától számítva 6 hónapra is terjedhet.

Ezen hitelmódozat jelentőségére nézve első sorban azt lehet megjegyezni, hogy az egyetemleges jótállás feltétele méltányossá teszi miszerint a hiteltulajdonos-egyletbe való felvétel magának az egylet tagjainak szavazatától tetessék függővé. Még így is a hitelezésben való függetlenség egy részének feláldozásával járna, mert a kereskedő-hiteltulajdonos, ki valamely folyamodót kizárni kívánt, de szavazatával kisebbségben maradt, ezáltal szolidaritásba lép és közvetve hitelt nyit oly egyénnek, kire különben talán sohasem terjesztette volna ki bizalmát. Ez azonban, úgy látszik, kevés hatással van a kereskedő világra, mert az ily egyletek, legalább Magyarországon s különösen Pesten számos taggal bírnak, tetemes kiterjedésű üzletet folytatnak, és csakugyan a nélkül hogy a tagoknak eddig okuk lett volna megbánni a belépést. *)

Azon ellenvetést, hogy a hiteltulajdonosoknak nyitott hitel nem könnyen restringálható, mi válság idején, mikor a betétek visszaköveteltetnek, szükségessé válhat, azzal igyekeznek a bankok kiegyenliteni, hogy hitelegyleti váltók leszámítolásában legnagyobb részük nem megy túl a részvénytőke s az egyleti alap összegén, mely felett állandón rendelkeznek. E korlátolt kiterjedésben nehezen is fog a hitelnyújtás e neme zavarokat előidézni. Az 1873-ki válság és annak a következő évre is kiterjedt befolyása alatt létre jöttek és fontosságot nyertek a magyar-osztrák monarchiában, olyan hitelegyletek is, melyek bankintézettel szervi, állandó összefüggésben nem állottak (habár ezek részben mint egyleti tagok léptek fel), egyleti tőkével vagy biztosíték-alappal nem bírtak, hanem tisztán az egyetemleges jótállás alapján nyertek hitelt a nemzeti banknál. Részben bankintézetekből, részben magán (kereskedő) cégekből állottak.

*) Azon intézetek iránt, melyek hitelegyletet alapítottak s üzleti eredményeik, valamint általában a magyarországi pénzügyintézetek tevékenysége iránt, részletes adatok találhatók a »Hivatalos statisztikai közlemények« VI. évfolyamának 3-ik füzetében.

Az egy aláírásu váltóknál, melyek a hiteltulajdonos által vannak elfogadva s a bank rendeletére szólnak, természetesen lehetősége is ki van zárva annak, hogy áruüzlet útján jöttek volna létre. Így tehát teljesen a kölcsönszerzési váltók közé tartoznak, s mind az mi ezekről kedvezőtlen, úgy mint elnöző értelemben mondatott, rájuk nézve is teljesen áll, csak hogy létrejöttük még annyi nehézséghez sem lévén kötve, mint a szívessegből aláírottaké, *) csábót foglal magában az üzérkedésre. Huszszoros hitel szerzésének lehetősége egy összeg befizetése által, sok embert oda fog vonzani, kinek jobb volna ha semmi köze nem volna hitelhez — ha csak az intézet igen ovatosan nem jár el az egylet megalakításában.

Két aláírásu hitelegyleti váltók ellenben, főképp ha a hiteltulajdonos rendeletére szólnak s valamely idegen cég által vannak elfogadva, lehetnek valódi kereskedelmi váltók és ez esetben a hitelegyleti intézmény valódi szolgálatot tehet a kereskedelemnek, mert fölöslegessé teszi a harmadik aláírás megszerzését, minek szüksége, mint fent láttuk, megdrágítja a hitelt és megkiméli a kereskedelmet a magánbankár közvetítésétől.

A leszámítolási üzlettel ugyan nem azonos, de sok analogiát mutat, a *váltókkal való kereskedés*. Ebben is abban is váltókat vesz és eshetőleg elad a bank; a különbség abban áll, hogy míg amamál a kijelölt cél időre való hitelnyújtás, az időhöz mért kamattal, a viszleszámítottatás pedig csak mint kisegítő módzat fordul elő, ha a bank által szokott módon használatra nyert tőke nem felelhet meg azon hitel igényeknek, melyeknek kielégítését az magának kitűzte; — addig a váltókereskedésnél eleve és kizárólag azon okból vétetik meg a váltó, hogy nyereséggel ismét eladassék, nem pedig hogy a bank szedje be értékét. Természetesen a vételár meghatározásánál itt is tekintetbe jön — ha időre szól a váltó és nem láttatra — hogy megvétele tőkeelőlegezést képez, habár az előleg, eladás útján még ugyanazon nap visszanyeretrnék is, hol azonban ismét leszámíttatik az időhöz mért kamat. Ettől függetlenül számíttatik azon különbözet, az adott és vett ár között, mely a bank nyereségét képezi és mely annyival is jogosultabb, mivel a bank forgatmánya növeli a váltó jóságát. Arról

*) Itt is az aláírók részéről egy bizonyos mértéke bizalomnak, általában, feltételezendő.

kinek kezébe az megy, feltételezhető, hogy célja szintén nem tökeelhelyezés, hanem egy összeg pénznek áthelyezése más piacra. a pénz küldésénél olcsóbb és biztosabb módon. Eszerint ez üzletág mindenestre első sorban foglalja magába más piacokon fizetendő váltók vásárlását és helyben való eladását, de előfordulhat helybeli váltókra kiterjesztve is, melyeket — fiókintézet vagy megbízott közvetítése mellett — értékesített valamely más piacon, hol nyereséggel teheti. Minthogy belföldi piacok között teljesítendő fizetésekre több rendbeli más kényelmes és biztos módozat (bankutalványok, minőket az osztrák nemzeti bank ad ki, továbbá postautalványok *) létezik, s a pénzérték egyneműsége a pénzküldés terheit is felényire szállítja le, ezekből önkényt foly, hogy a váltókereskedés egész fontosságát csak a nemzetközi forgalomban éri el. A kereslet és kínálat aránya által megszabott árkelete a nemzetközi fizetésre használt váltóknak, az úgynevezett váltófolyam az, mely ezen üzletnél kiválólag szem előtt tartatik, s mely a lejáratú időtől és a kamatlábtól megkülönböztetendő tényezők befolyása alatt áll. A váltóüzletre való fontossága miatt elkerülhetetlen, hogy itt a nemzetközi pénzforgalommal, illetőleg a váltófolyam megalakulásával annak alapján, valamivel terjedelmesebben ne foglalkozunk.

Ha két ország között sűrűbben és folytonossággal ismétlődő fizetések fordulnak elő, azok feltehetőleg túlnyomó részben az áruforgalomból erednek, a kölcsönösen behozott és kivitt javak árát képviselve. Emellett azonban egyéb okokból is erednek jelentékeny fizetések két ország között, mint: kölcsönök és tökeelhelyezés külföldön, illetőleg a külföld részéről, jövedelem és kamatfizetés azokért. Mindezek együtt, de különben már az áruforgalom magában véve is, évenként óriási fém pénzmennyiségeknek szállítását és átváltását a másik ország pénznemére tennék szükségessé s ez által tetemes költséget okozna, ha mindezen fizetések természetben történnének. A váltóforgalom által lehetővé lett kölcsönös törlesztések által azonban e költségek nagyobb része megkimélhető. A behozott árukért váltók adatnak a külföldnek; a kivitt árukért pedig szintén váltókat ad a külföld; lejáratkor azután a pénz nem vitetik a fizető helyéről rendeltetése helyére, hanem e helyett az utóbbin fizetendő legközelebb lejáratú váltó vásároltatik. Ha két

*) Mint tudva van táviratilag is utalványozható a fizetés.

országnak egymás iránt teljesítendő fizetései véletlenül egyenlők, úgy egészen a jelzett módon is egyenlíthetők ki. »Ez feltételeztetné, (ha egyelőre nem veszünk tekintetbe más nemzetközi fizetéseket mint azokat melyek a kereskedelemből erednek) hogy a behozatal és kivitel teljesen kifizetik egymást. Ez esetben a kiegyenlítés teljesen minden pénzküldés nélkül megy végbe. De ha egyik ország nagyobb összeggel tartozik a másiknak, mint ez amannak, a tartozásokat nem lehet egyszerűn kölcsönösen leírni. Miután az egyik ráfordított, a mennyire telik a másiknak fedezésére, a fennmaradó különbözet nemes fém küldése által egyenlítendő ki. Tényleg ugyan a kereskedő ezen esetben is váltóalakban fogja megküldeni az összeget. Ugyanis, ha valakinek fizetést kell teljesítenie külföldön, nem fog maga keresni más valakit, ki onnan pénzt vár hogy váltóját megvegye. Erre, úgy mint más üzletágakra, léteznek közvetítők, kik összehozzák a vevőt és az eladót, vagyis a kettő közt állanak, megvéve a váltókat azoktól kiknek külföldön követelésük van s eladva azoknak, kiknek ott fizetést kell teljesíteniök. Mikor a kereskedő a bankártól váltót kér Párisra vagy Berlinre, ez elad neki talán olyat, melyet az nap vett más kereskedőtől, talán olyat melyet saját ottani levelezőjére intézvényez: hogy azután levelezője képes legyen fizetni lejáratkor minden reá intézett váltót, elküldi neki mindazokat, melyeket megvett és el nem adott. Ekként ezen bankárok vagy ügynökök magukra vállalják távol helyek közt az összes pénzforgalom közvetítését, csekély dijhányadot kötve ki tevékenységük jutalmául minden adott és vett váltó után. Már most, ha azt találják, hogy egyik részről több váltó kerestetik, mint mennyi a másiktól kínáltatik, ezért nem tagadják meg a kívánt összeget; hanem ez esetben, nem lévén más eszközeik, melyek által levelezőiket fizetésre képesíthetnék, mint az összeg egy részének fém pénzben való megküldése, ennél fogva azoktól, kiknek a váltókat eladják, az árszabásban pótlékot szednek, mely fedezi az arany vagy ezüst szállításának és biztosításának költségeit, azon felül fáradságukat és tőkéjük egy részének pillanatnyi foglalkoztatását kárpótolva. Ezen díjat a vevők készek megfizetni, mivel különben nekik kellene magukra vállalniuk a fém pénz elküldését, mi olcsóbban teljesíthető azok által, kik rendes foglalkozásának egy részét képezi. De habár azoknak, kiknek tartozásuk van, csupán egy része lenne kénytelen pénzt szállítani, egymás versenyénél

fogva mégis mindnyájau meg fogják fizetni a díjat; a bankárok pedig ugyanazon oknál fogva lesznek kénytelenek e díjat megfizetni azoknak, kiktől a váltót veszik. Mind ennek ellenkezője történik, ha a behozatal és kivitel egybevetésénél, az ország a helyett hogy különbözetet fizetne, különbözet fizetésében részesül. A bankárok észre veszik, hogy több váltó kínálódik, mint a kívánalmak fedezésére szükséges. A külpiacon váltó ennek folytán díjleszámolással vétetik, s a bankárok közötti verseny nem engedi, hogy e különbözetet, nyereségül maguk tegyék zsebre, hanem kényszeríti őket azt átengedni azoknak, kik a váltót fizetési szükségekre keresik. «*)

Az elébbeni esetben, mikor p. o. a láttatra szóló külföldi váltóért helyben több nemes fém fizetendő mint mennyit annak összege fizetése helyén képvisel, akkor a váltóárfolyam kedvezőtlennek nevezetik; ellenkező esetben, mikor kevesebb nemes fémen kapható mint ottan képvisel, akkor a váltófolyam kedvező. Mikor pedig e kettő közt van — azaz mikor itt ugyanynyi fémen kél, mennyit ott képvisel, (mi a kölcsönös fizetések egyenlőségét feltételezi) akkor a váltófolyam állása egyenlő vagy »al pári.« A dolognak természetéből foly, hogy ha két ország közt, egyikben a másakra szóló váltó kedvező árfolyamon azaz díjleszámolással kapható, úgy az utóbbiban az elébbeninek váltói felülfizetéssel fognak kelni. P. o. ha Franciaországban a váltófolyam Angolországra kedvező, akkor Angolországban Franciaországra kedvezőtlen. Ellenben az egyenlő vagy pári-folyam szükségkép egyidejűleg áll be a két piaczon.

Természetes azonban, hogy a jelzett különbözetek, melyek a váltófolyamot képezik, legfeljebb is annyit tehetnek és rendszeren kevesebbet tesznek, mint a fém pénz szállítási és biztosítási költségei; ellenkezőleg a fizető nem venne váltót, hanem inkább fém-pénzt küldene. Ennélfogva a váltófolyam rendszeren igen mérsékelt korlátok közt mozog; erősebb szökkenések csak kivételkép fordulnak elő, mikor rendkívüli események p. o. háború miatt biztos pénzküldés nem vagy csupán nagy kerülővel lehetséges.

Azonban mérsékelt voltak daczára is e különbözetek, a szerint hogy kedvezők vagy kedvezőtlenek, képesek befolyást gyako-

*) Mill. Political Economy. B. III. Ch. XX. §. 2.

rolni a nemzetközi forgalomra: előmozdítani vagy hátráltatni né- mely áruk vagy értékpapirosok kivitelét s illetőleg behozatalát p. o. hiányozhat valami a két piac árkülönbségében arra hogy a szállítást nyereségessé tegye; ezen »valamit« kipótolja a kedvezőre való váltófolyam, mely megengedi kevesebb fémen venni meg helyben a váltót, mint a mennyiért az ott elfogadtatik.

Nem szorítkozik egyébiránt a váltóforgalom két-két ország közvetlen kölcsönös fizetéseinek kiegyenlítésére, mint ezt Goschen *) igen érdekesen előadja. Két ország kölcsönös fizetési közt a különbség lehet egyszer-egyszer vagy állandón is igen nagy, de azért e különbség, főleg az utóbbi esetben, nem fog szükségkép pénzküldés által kiegyenlítettetni, hanem eshetőleg egy harmadiknak váltóiban, mely iránt az elsőnek ellensúlyozatlan követelése van- nak, míg ennek viszont a második adós. Ekként Angolországnak óriási külkereskedelme által a londoni váltót, a világforgalomban, mondhatni általános nemzetközi fizetési eszközzé emelte a gyakorlat

A váltókkal való kereskedés ugyan túlnyomólag magánban- károk kezeiben van, mindamellett a váltófolyam, még olyan ban- kokra nézve is, melyek szigorun szorítkoznak a rendelkezhetővé lett tőkék gyümölcsöztetésére, nagy fontossággal bír, mint minden, a mi a piacon levő fizetési közeg mennyiségével viszonyban áll. Annál fontosabb olyanokra nézve, melyek pénzbeszédési üz- letet is folytatnak és melyeknek külpiacon is vannak megbízói.

Legélénkebben azonban a jegybankokat érdekli, melyeknek mindenkor jelentékeny fém-pénz-mennyiséget kell a közönség rendelkezésére készen tartaniok, melyből ez merít, mikor a váltófolyam kedvezőtlen s a pénzküldés szüksége beáll s mely ismét megnő mikor az kedvezőre válik.

E viszonyok részletesebb tárgyalása későbbre tartatik fen.

*) *George J. Goschen. The Theory of the foreign exchanges.*

HATODIK FEJEZET.

Előlegezés kézi zálogra és egyéb hitelnnyújtási módozatok.

TARTALOM.

Zálog által fedezett hitelnnyújtás előnyei. — Korlátozó körülmények. — Árnny-
oldalai a váltóval szemben. — Általános feltételei ezen üzletnek. — Tárgyak
melyekre előlegezés történhet. — Árukra való előlegezés. — Közraktárak és
raktárjegyek. — Rakmányjegyek. — Az árulombard közgazdasági jelentő
sége. — Befolyása az árupiaczra. — Előlegezés értékpapirosokra. — Jelentő
sége. — Módozatok. — Érmekre vagy verefelen nemes fémekre adott előlegek.
— Előlegkamat. — Nyílt vagy könyvhitel.

Nagy kiterjedést nyert a bankok üzletkörében, a leszámító-
lási üzlet mellett, a kölcsönnek azon neme, melynél a hitelezőnek
elzálogosított ingó javak képezik a biztosítékot, és mely megkülön-
böztetésül az ingatlanokra adott kölcsöntől vagyis jelzálogüzlettől
kézi zálogra való kölcsönzésnek vagy előlegezésnek neveztetik. Fő
előnyét mindkét szerződő félre nézve az képezi hogy a hitelkereső
személyére való tekintet nélkül hajtatik végre. Világos, hogy a bank-
ra nézve könnyebb feladat és sokkal kevesebb elővigyázatot igényel,
a zálogul felajánlott áruk valósítható értékét, mint a személy hitelké-
pességét megítélni. A hitel engedélyezése körül való eljárás egysze-
rűbb, általános határozatok által szabályozható lesz és mégis ritkáb-
ban fog csalódásokra vezetni. Másrészt a kölcsönkereső, ha neve a
banknál ismeretlen, nem lesz kénytelen közbenjárást keresni; ha is-
merős, úgy személyi hitelét fen fogja tarthatni előfordulható szüksé-
gekre, vagy ha ez már ki van merítve, mégis fog hitelt nyerni; ha az
idők válságosak is, még sem fog kívántatni, hogy ügyeit kitérje, köny-

veit megvizsgáltassa. Ez adott alkalommal mind megannyi előny lehet reá nézve is.

Ellenben a dolog természetéből önkényt foly, hogy ezen hitelüzlet kiterjedése általában korlátozottabb lesz, mint a leszámítolási; fontosságában a kereskedelemnek tett szolgálataiban ezzel nem mérközhet, és csak második helyet foglal. Ugy mint jelenben túlnyomólag kezeltek, az árunak (ha ez képezi a zálogot) egy helyben maradását feltételezi, tehát a hitelélvezet nem terjedhet ki azon időre, mely alatt az áru utban van rendeltetése helyére. Így tehát csak azon korlátozt, a nagykereskedelemben számba nem jövő esetekben, mikor a termelés és fogyasztás ugyanegy helyen történik, közvetíthetné a teljes átmenetet. Ellenkezőleg csak egyes szakaira terjedhet ki ennek és közbe a záloghitelt szükségkép személyhitel vagy készpénz váltandja fel.

Ha általánosabbá válnának azon intézkedések, melyek lehetővé teszik, hogy valamely áru vasuton vagy hajón szállíttatása közben is szolgálhasson egy követelés fedezetéül, ez kétségtelenül nagyon emelné ezen hitelmódszer fontosságát és szerepét az áruforgalomban. Mindamellett ekkor sem pótolhatná a váltót, hanem csak tökéletesebb fedezője lenne azon szükségeknek, melyeket az betöltetlen hágy. És pedig először azért, mert midőn a tárgy által képviselt érték egyedüli biztosíték s a személyre való tekintet nélkül engedélyeztetett a hitel, e biztosíték csak úgy teljes, ha az összeg fedezve van az árcsökkenés feltételezhető szélsőbbségei ellen is. Tehát a kölcsön nem emelkedhet az áru teljes értékének erejéig, hanem talán feléig vagy két harmadáig. Ha már most feltesszük, hogy a kereskedő az áruba befektette összes készpénzét s annak előlegül nyert hányadával akarja tőkét másodszor foglalkoztatni vagyis a hitelt először felhasználni, már csak felényt vehet mint először s erre azután csak a fele érték felét nyerné kölcsön. Többszöri megforgatásnál a rendelkezhető hitel csakhamar oly csekély lenne, hogy nem lenne érdemes felhasználni. Eszerént a legjobb konjunktúra, a legkedvezőbb árak idejében is kötött kezekkel dolgoznék és tokehiány miatt a feleslegesen való könnyítés itt, *) az égető szük-

*) Félreértés elkerülése végett megjegyzem, hogy ha a közgazdaság valamely áruiban való bőségről úgy beszél mint kalamitásról, ez mindig csak a tulajdonosok kielégítetlen pénzszükségeire, talán fedezetlen termelési illetőleg bevételi költségeire való tekintettel történik.

séglet kielégítése amott, nem a kívánt mérvben volna létesíthető. Ha ellenben az egy kézből a másikba átmenő árunak egész áráról váltó állíttatott ki és fogadtatott el, a vevőnek és eladónak egyetemleges kezessége, melyhez még egy harmadik vagy több is járulhat, *) — jogosan tekintetik, ha személyeik, nyilvános jellemök is bizalmat költenek, legjobb biztosságnak **) s így itt az áruba fektetett egész tőke lesz ismét rendelkezhetővé.

Ha az árcsökkenés lehetősége ellen a körülmények tökéletes biztosságot nyújtanának is (mi különben szinte képzelhetetlen) és így az érték teljes erejéig adott kölcsön biztosítottnak tekintetnék, a megkerülés időbeli pontossága nem lenne oly biztos, mert az eladás, ha a bank rögtön el is rendeli azt, némi időt mégis vesz igénybe — főleg mikor vevőt kell találni, ki a teljes értéket megadja. — Azon kezessége a pontosságnak pedig, melyet személyi hitelnél nyújt az adós jelleme, a becslés, melyben ő a maga nevét tartja, az hiányzik itt, hol a személyre nincs tekintet s hol következőképp az maga sem sokat gondolna vele, hogy pontos fizetőül fog-e feltűnni vagy nem. Ha máskor ismét rászorul a bankra, mégis fog hitelt találni, ha van mit elzálogosítania; ha nincs mit, úgy elébbeni hűszor bebizonyított pontossága sem nyitja meg számára a pénztárt. A pontosság pedig nagy jelentőségű az olyan intézetekre nézve, melyek legnagyobb részt idegen tőkével dolgoznak, mely tőke csak, rövid időre bocsáttatott rendelkezésükre.

Végre a zálog által fedezett követelés nem ruházható át másra, mi számos esetben hasznos vagy nagyon szükséges lehet és minnek könnyűsége a váltót nemzetközi fizetési közeggé teszi és a váltóforgalom óriási kiterjedésének egyik főoka.

Mig ezeknél fogva igenis elképzelhető, hogy a kereskedelem

*) Ha ugyanazon váltó már két üzletet közvetített, mi által hasznossága és biztossága együtt növekedtek

**) Az eladó fizetőképességet a netaláni árcsökkenés már nem illeti, mert cikkeinek árát készpénzben megkapta a banktól; ha vevője nem fizet, a bank rajta veheti meg az előleget, ő pedig a vevő ellen indít viszkeresetet. Ha ez nem csaló s igazán csak az időközben beállott csökkenés folytán nem felelhetett meg kötelezettségének, úgy az eladó vissza fogja kapni legalább az akkor realizálható vagy realizált árat s így nem veszít többet mint a különbözetet a jogosulatlanul magas ár között melyet kialkudhatott s a bekövetkezett reakció ára közt.

kizárólag váltóra nyert hitel útján közvetítessék, ugyanez a zálogra nyújtott hitelt illetőleg, a terjedésének legkedvezőbb feltételek közt sem tehető fel. De működési terét amaz mellett foglalva el, mely-lyel kölcsönösen kiegészítik egymást, hordereje nagy és hihetőleg tetemesen növekedni fog még. Sőt azt lehetne mondani, hogy a jövőtől a zálogüzlet kiterjedésére nézve aránylag nagyobb gyarapodást lehet várni, mint a váltóüzletre nézve, mely természetes fejlődésének véghatárait elérte és melynek alkalmazása a forgalmi feladatok megoldásában, magával a forgalommal végtelenül növekedhet, de melynek új feladatai nem támadhatnak.

Minekeltőtte ezen üzletág többféle nemeiről, melyek a zálogot képező tárgy természete szerint különböztettetnek meg, külön-külön szólnának, megjegyzendők valamennyiről közösen a következők:

Az általános elfogadott szabályok szerint az ilyen előleg csak rövid időre, többnyire három hónapra adatik, de ezen határidő leteltével, ha a zálog elértéktelenülésétől nem kell tartani s a bank maga nincs megszorulva, a megújítás nehézség nélkül megtörténhet. A kölcsönzött összeg az áru értékének csak egy bizonyos hányadáig terjedhet és sohasem az egész érték erejéig. Azon esetre, ha árcsökkenés folytán az előleg s a zálog értéke közt a megkivánt különbözet elveszne, az adós kötelezi magát az arálynak rögtöni helyreállítására, az előleg egy részének visszafizetése, eshetőleg a fedezet szaporítása által, új zálog nyújtása útján. Ha ezt tenni vagy a meghatározott időben a tőkét visszafizetni, illetőleg kamatot fizetni s a kölcsön megújításáért folyamodni elmulasztaná, az intézet fel van jogosítva a zálogot elárúsítani s árából követelését fedezni: ha az elárusítás a követelésen túl felesleget eredményezne, ez az adósnak vissza adatik; ellenben, ha az elárusítás nem fedezné a követelést az adós tartozik azt egyéb vagyonából pótolni mire nézve a kölcsön átvételekor aláírásával kötelezte magát. Ezen utóbbi meghatározásnak azonban általános gyakorlatias becse nincs, minthogy a kölcsön, ha a zálog megfelel, akárkinek megadatik és meg lehet hogy az illetőnek azon kívül semmi vagyona nincs, nem is kérdi senki, hogy van-e. Az okmány, melyet aláír, leginkább csak azáltal fontos, mivel abban beleegyezését jelenti ki a zálognak a bank által való eladására nézve, a fent említett esetekben. Többnyire azon ígéretet is tartalmazza az okmány, hogy a kijelölt vi-

szonyok közt történt elárusítás miatt nem kísérlelndi meg az intézetet perrel üldözni.

Előlegezés történhet következő tárgyakra :

- a) Áruk;
- b) Értékpapirosok ;
- c) Pénz nemek és veretlen nemes fémek is. (Rudacsok.)

Ezekre való előlegezés képezi a zálogüzlet bankszerű ágait ; mellettök még nemes fémből való tárgyak, drága kövek és gyöngyökre is előlegez némely bank.

Az ugynevezett zálogházak, melyek vagy az állam különös örököse alatt állanak, vagy többnyire közvetlenül általa tartatnak, mindennemű használati tárgyakra kölcsönöznek, a mennyiben azok eladása a kölcsönzött összeget biztosíthatja. Céljuk nem a kereskedelem istápolása, hanem a szegény néposztályok megóvása az uzsora által való kiszivatástól, s így a jótékonyasági intézetek közé számíttatnak.

Olyan tárgyak, melyek közönséges, eladás által valósítható, értékkel nem bírnak, melyeknek azonban a tulajdonosra való nélkülözhetlensége feltételezteti, hogy az mindent elkövetend vissza-váltásukra (p. o. némely okmányok), nem tekinthetők valódi biztosítékul, minthogy a tulajdonos fizetéseképtelensége esetében értéktelenek. Mindamellet magánosok szoktak ilyenekre is előlegezni, és pedig többnyire szerfelett magas kamatra, mit ha nem is igazol, de indokol a valódi biztosság hiánya, és mit elősegít, hogy az ilyen kölcsönkeresők rendesen nagyon meg vannak szorulva. Nyilvános intézetek üzletkörébe ez sohasem tartozhat.

Árukra való előlegezésnél tekintetbe jön először az áru neme. Lehet az akár nyers termény, akár gyártmány, de mindenesetre csak olyan, mely romlásnak vagy más okból eredhető igen gyors elértéktelenülésnek nincs kitéve. *) A szerint, hogy az áru megromlás ellen többé vagy kevésbé van neme által biztosítva (így p. o. gyapju e részben jobb mint repcze) és hogy tapasztalat szerint kisebb nagyobb árhullámzásoknak van-e kitéve, a kölcsön akkori értékének feléig, két-harmadáig, vagy három-negyedéig szokott engedélyeztetni.

*) Így p. o. olyan fényüzési cikkek, melyekben a divat gyorsan változik, nem lennének alkalmasak hosszabb időre biztosítékul szolgálni.

Nem szükségkép következik a zálogbavétel fogalmából, hogy az áru a bank által tulajdonul vagy bérben birt helyiségbe tétesék le. Szorosan vett hitelintézetek természetszerű tevékenységi körét túlhaladná olyan terjedelmes raktárak tartása, melyek az áruk nagy tömegét befogadhasák. Ilyenek építése és bérbeadása önálló vállalként nagy tőkéket foglalkoztathat, és másnemű tevékenységet igényel mint a banküzleti. Czélszerűbben történik a zálogbaadás, ha az áruk tulajdonosa által bérelt raktár a bank által záratik el. Teljes kifejlődését azonban, mely által az a kereskedelemre nézve valóban nagy fontosságu tényezővé válik, csak ott érheti el ezen üzletág, hol közraktárak léteznek, melyek igazgatása vagy állami ellenőrködés alatt áll, vagy a vállalat tőkéjében elegendő biztosítékot nyújt, a mi szükséges, hogy az általa kiállított raktárjegy értékében egyenlőnek tekintethessék az áruval, melynek letételét jelenti.

A raktárjegy (warrant) rendeletre szól és hátiratozással átruházható, ezáltal átruházva a tulajdoni jogot s a letett áru felett való szabad rendelkezést. Elzálogosítása tökéletesen magában foglalja azon biztosságot, melyet az áru átadása nyújt s emellett a műveletet tetemesen egyszerűsíti.

»Különösen czélszerűvé válik a raktárjegyrendszer az áruk elzálogosítása s a rájuk való előlegezés tekintetében, — tehát a bankok lombardüzletére nézve, az Angolországban szokásos, és most már a letéti jegyekről vagy warrantokról szóló kontinentális törvényekbe is átment alakban, mely szerint a raktárvállalat nem egy, hanem két jegyet állít ki. Ezeknek elseje a tulajdonképeni raktárjegy*) az áru eladási műveleinél szolgál, másika a warrant vagy zálogjegy az elzálogosítási műveleteknél. Szigorú és részletes törvényi határozatok a zálogjegy tulajdonosát felruházzák a záloghitelező jogaival, megengedvén követelésének elsőbbségi kielégítését az eladási árból, ha lejáratkor a tartozás pontosan le nem fizettetnék és igen egyszerű formalítások közt (leghelyesebben bírói közbenjárás nélkül) megengedik az áru eladását, mihelyt a záloglevélben tartalmazott fizetési feltételek be nem tartattak. A

*) Angolul weightnote, francziául récépissé, németül lagerschein.

raktárjegy tulajdonosa csak úgy veheti ki az árut a raktárból, ha egyszersmind a zálogjegyet is visszaadja, illetőleg beváltja.« *)

Azon szolgálat melyet warrantok beraktározott árukat illetőleg tehetnek, rakmányjegyek által kiterjeszthető szállítás alatt levőkre is, természetesen kár elleni tökéletes biztosítás feltétele alatt. Ezen üzletág leginkább tengeri kikötőkben székelő bankok egynémelyikénél van gyakorlatban. Azon kiterjedést, melyet a warrantüzlet, távolról sem érte el.

Magyarországban a hatvanas években keletkezett egy »teher-szállító és rakmányköcsönadó« gőzhajózási vállalat, mely az általa szállított árukra való előlegezést vagy talán előlegszerzést tűzte ki; rövid fennállása alatti tevékenységéről nem hatottak adatok a nyilvánosságba. Később beolvadt az »egyesült magyar gőzhajózási társulatba« mely jelenleg végnapjait éli.

Warrantokra való előlegezés magyarországi bankoknál nem fordul elő, minthogy közraktárak, melyek warrantokat adnának ki, nálunk nem léteznek, noha tudtommal e részben ajánlatok történtek. Hogy el nem lettek fogadva, vagy hogy általában e részben lépések nem tétettek, csak azon megfoghatatlan részvétlenségnek tulajdonítható, mely közgazdasági dolgok iránt uralkodik azon körökben, melyek az ország beléegyezésével az ország sorsát intézik. Sajnos ez mind azok szempontjából, kik abba a helyzetbe jöhetnek hogy árukat adnak el, tehát első sorban a termelők szempontjából.

Az árukra való előlegezés közgazdasági jelentőségét sokan félreismerték s voltak, kik annyira mentek, hogy ez alapon a banküzletek sorából kihagyatni kívánták. Kifogásuk ellene abban áll, hogy szerintük az árukban való üzérkedést előmozdítja s az árakat mesterkélt magasságon tarthatja. Vizsgáljuk meg e szemrehányások jogosultságát. Hogy az árukkal való üzérkedésnek szolgálhat, ez tagadhatlan. A hitelnek hasznát fogja venni ez is úgy mint a kereskedés, az ipar és a földmivelés. A kérdés azon fordul meg, hogy az áruüzérkedés általában ártalmas-e vagy hogy a hitel hozzájárulása által károsná, illetőleg károsabbá tétetik-e. Az elébbire a közgazdaság azt feleli, hogy: nem; az árukkal való üzérkedés lehet hasznos és valóban gyakran hasznos az által hogy — fenntartva az árakat —

*) Wagner. System d. deutschen Zettelbankgesetzgebung.

meggátolja az áruk *pazar*, fecserlő módon való elfogyasztását, illetőleg elszállítását s ez által később mikor a készlet megfogyott, szükségét, költséges visszaszállítást. Tehát megtakarítást eredményez. Az üzérkedésre való bevásárlások valóban előleget képeznek, mely a termelésnek nyújtatik a fogyasztás előnyére. Amaz nem akarja készletét addig tartani míg reá kerül a szükség, emez nem akarja beszerezni, minckelősse szüksége volna reá. Az üzérkedés közbelép s átveszi amattól, elteszi ennek; természetesen a haszonban szintén részt vesz. Ha a termelő vár, vagy a fogyasztó szerez be előlegesen, a dolog lényegében ugyanaz; az üzér közbelépte csak a munkafelosztás értelmében osztja meg a szerepeket. Az egész tehát úgy tekinthető, mint közgazdaságilag jogosult előlegezési művelet. Minden terménykészlet, melynek közvetlenül nem lehet hasznát venni, helyesen nevezhető holt tőkének bárki kezében legyen; értékének azon időre eső kamatát vagy illetőleg tőkejövödelmét a tulajdonos elveszti, ha a berakáskor és a mozgósításkor elérhető árak, az utóbbinak előnyére különbözetet nem mutatnak; normális viszonyok közt tehát ilyen különbözetnek kell léteznie; az ellenkező eset pedig a válságos jelenségek közé sorozható, mert tőkeelhelyezés mely a kamatot be nem hozta, veszteséggel végződő vállalatot foglal magában minden körülmények közt. De ha egészséges állapotok közt e különbözet természetszerű, másrészt kívánatos, hogy a különbözet csekély legyen, kívánatos, minthogy a terményárak vagy félgyártmányok erős hullámzása, mint minden értéké, a gazdasági viszonyokban megzavarja az egyensúlyt és érdemletlen vagyonáthelyezést képez. A kívánatos középút az, hogy a készlet tartása a tőkének illő (azaz a tőkejövödelmi és kamatláb viszonyokhoz mért) kamatát igenis behozza, de a tőkét ne sokszorozza. Minthogy a készlettartás ténye már magában rövid időre tett előlegezésnek tekinthető, jutalmazását illetőleg a dolog rende: hogy a rövid (esetileg hosszabb) időre engedélyezett hitelek kamatával nem ugyan egyenlő, (mert a vállalkozói nyereségnek is helye van itt) de arányos legyen. Ezen arányosság elérhető, ha csakugyan a rövid időre rendelkezhetővé lett tőkék helyezettethetnek el bennük. Bizonyos lévén, hogy valakinek kell a tőkét előlegeznie, kétségtelenül előnyösebb a közérdek szempontjából, ha az olcsó tőke előlegeztetik reá, mint az, mely más foglalkozástól vonatván el, drágább ezáltal és nagyobb árkülönbözetet feltételez; valóban

nagyobb is lesz az, mert a hol egyedül ezen tőke jelen meg a piacon, ott készletgyűjtéskor az árak alacsonyabbak lesznek, a későbbiekhez képest, mint ott, a hol vele a hitel útján rendelkezhető tőke versenyez, melylyel amaz itt oly kevésbé állja ki a versenyt, mint a szorosan vett kereskedelemben. Az olcsóbb tőke természet-szerűleg mindenütt kiszorítja a drágábbat, mert olcsóbbá teszi a műveleteket — s a jelen esetben is ebben áll hasznossága. A készlettartás vagy árukkal való üzérkedés — bármiként nevezzük — kevesebbe kerülend a nemzetnek, ha a hitel közvetítése mellett történik, mint ha állandólag ide szánt tőkéket feltételez. A hitel hatása tehát, nézetünk szerint az, hogy az árhullámozást csekélyebbé teszi, nem pedig nagyobbá. Ellenkező azaz kedvezőtlen hatása a hitel közbe lépésének csak akkor lehetne, ha ezáltal a fogyasztás magasabb *középpárok* fizetésére kényszerítettetnék (főleg ha a termelés haszna nélkül) vagy ha a túlságosan kifejtett kereslet eleinte magasabb árakat idézne elő és későbbi csökkenés által maguk a készlet tartói károsulnának. Mindkét eset előfordulhat, de tévedés lenne azt hinni, hogy a hitel közbelépése mellett inkább mint különben. Az előbbeni a piacnak bizonyos fokig való monopolizálását feltételezi, mit a hitel hatása nem mozdit elő, minthogy mindenkinek keze ügyébe helyezi a munkacszközt, a pénzt: ha előleget kaphat, a gazda sok esetben várni fog az eladással, a gyáros pedig jó előre el fogja látni magát a szükséges nyers anyagok készletével. Ellenkezőleg azonban egészen az üzérekre lesz bízva a készlet megőrzése. A második esetre nézve az áll, mi minden vállalatra: a vállalkozó feladata arra ügyelni, hogy maga kárt ne szenvedjen, a banké, hogy *maga* kárt ne szenvedjen; utóbbinak e tekintetben csak a zálogérték előlegezett hányadát és csökkenéskor a fedezést illető elveket kell tántoríthatlanul szem előtt tartania.

Az előlegezési üzlet elleneseinek indokolása abban foglalható össze, hogy: a bankoknak ovakodniuk kellene, hogy hitelezésük által az árakra önkényes, természetellenes befolyást gyakoroljanak. A válasz könnyű: a bankok s általában a hitel tevékenysége és létele nem képzelhető az egész közgazdaságra s következőképp az árakra való befolyás nélkül. Önkényről szó nem lehet, miután maguk a hitelezésben csak biztonsági feltételek által vezettetik magukat. Természetellenes árak fogalma, feltételez egy természetes ármegalakulásról való nézetet: melyik ezen természetes ala-

kulás? az, ha a teljes biztonságot nyújtó tulajdonosok egy időben eladni kénytelenek, mert a hitelczésből ki vannak zárva? az, ha csupán a kereskedő, ki elszállításra vesz, dolgozik hitellel, tehát olcsóbb tőkével, míg azon vevő, ki a későbbi szükségletre gyűjt készletet, a drágább saját tőkére van utalva? Minden áralakulás természetes, mely szabad verseny mellett jön létre; hogy a versenyzők hol vették eszközeiket, az nem ide tartozik. Önkényről, természetellenes befolyásról inkább akkor lehetne szólni, ha a bank az említett tekinteteknél fogva kizárná üzletköréből az árukra való előlegezést; mert az önkény fogalma mindenekelőtt *szándokosságot* feltételez.

Az áru-lombard mindamellett más üzletágakhoz p. o. az értékpapír-lombardhoz képest tényleg korlátolt szerepet játszik és számos olyan intézet programjából hiányzik, melybe emez fel van véve; így az osztr. nemzeti bankéből; a magyarországi betéti bankoknál sem bir jelentőséggel. Külföldi nagy bankok közül a porosz bank gypájúra való előlegezése bir fontossággal. A francia bank warrantokat leszámítol. Az angol bank nagy válságok idején kivételesen nyitott hitelt árukra.

Sokkal nagyobb kiterjedést az árukölcsön-üzletnél ért el Magyarországon az értékpapír-lombard, noha el lehet mondani, hogy ez amannál kevésbbé hasznos. Természetes, hogy az értékpapírokra nyert hitel is szolgálhat productív czélokra; az értékpapírokba be lehet fektetve egy gazda, iparos vagy kereskedő vagyonának azon része, melyre gazdaságában vagy üzletében nincs folytonos szüksége, de melyet koronként szükségessé váló rendkívül-hitelkiterjesztés idején ilyenképen igénybe vesz. De ez nincs az értékpapírkölcsön lényegével szükséges kapcsolatban, mint a hogy az árura nyitott hitel involválja egy létesített vagy létesítendő productív áruüzlet fogalmát. Ámbár úgy mint ennél felteszszük, hogy az árura kölcsön nyert összeg ismét áruvételre fordittatik, az értékpapírra nyert hitelnél is hasonló rendeltetést lehet feltenni. De épen ez állapítja meg a különbséget. Értékpapírokból valódi productív kereskedelem nem létezik, csak üzérkedés, magyarán kimondva nyerészkedés. Tudjuk, hogy a kereskedő tevékenysége által növeli az áru hasznosságát s ekként valóban értéket teremt; az áruüzér tőkét előlegezvéen és biztosítást nagyobb áringadozások ellen vállalván, megtakarítást hoz létre. Sem termelést, sem

megtakarítást az papiron való nyereszkesedés nem eredményez. Ha a vevő az általa kifejtett kereslet által emelte is a papiros árkeletét, változtatott-e ezzel valamit az objectum használhatóságán, melynek értékét ama papiros képviseli? Felesleges és nem ide tartozó volna az értékpapirosokkal való üzérkedés teljes inproductivitásának bizonyítgatásába bocsátkozni. Ezen inproductivitas ártterjed természetesen a hitelre is, mely e célra szolgál.

És kétségbe vonhatlan, hogy az értékpapirosokra vett előleg nagyon gyakran szolgál erre. Ez eljárás nagyon ismeretes. A kölcsön nyert pénzen papiros vétetik, mely ismét zálogba adatik hasonló célból és így tovább a míg lehet. A saját tőke csak azon különbözeteket fedezi, melyek a fizetett ár és a nyert előleg közt maradnak s melyek nem nagyok, minthogy értékpapirokra a bankok nagyobb hányadot szoktak előlegezni mint árukra. Ha azután emelkedik az árkelet, egymásután kiváltatnak a papirosok különböző rétegei, és a nyereség zsebre tehető. Ha ellenben csökkenés áll be, el kell adni minden áron s a tőke oda vész. Nem egyéb ez börzei különbözet-játéknál elváltotatott alakban. Az ezen hitelnyújtás által növelt kereslet képzelt értékeket teremt, melyek előbb-utóbb szükségkép súlyos válságokat eredményeznek.

Hiba volna azonban e hitelnyújtási módozatot ilyen célzólattól elválaszthatlannak tekinteni s következésképp azokkal együtt elítélni. Kétségtől szolgálhat és szolgál is számtalan esetben közgazdaságilag gyümölcsöző célokra. Ha pedig a céloktól elválasztva tekintetik, úgy tűnik fel mint egyike a kölcsönadót úgy mint a kölcsönvevőt illetőleg legalkalmasabb módozatoknak. Az előbbire nézve azért, mert veszteségek alig fordulhatnak elő, ha a bank árfolyam csökkensekor a fedezést szigorún követeli, vagy ha ez nem teljesítettik, eladás útján maga fedezi követelését mulasztás nélkül. A másik félre nézve tartalmaz mind azon előnyöket, melyek fennebb felsoroltattak, mint a zálogra szerzett hitelt általában illetők és azonkívül azt, hogy a tulajdonnal egybekötött előnyök, melyek itt a papiros jövedelmében állanak semmikép nem illetetnek a zálogba adás által.

Az engedélyezhető kölcsön összegének meghatározásánál, a papiros értéke azon árban vétetik fel, melyen az azon időben az illető helynek vagy a reá nézve mérvadó helynek tőzsdéjén adatik és vétetik. Ebből önkényt foly, hogy rendesen csak olyan papirosokra

nyittatik hitel, melyeknek vásáruk van. A magyarországi pénzintézeteknél általános szabály, hogy hitelezésüket a bécsi vagy pesti börze hivatalos árfolyam-lapjában jegyeztetni szokott papírosokra szorítják. Kivételek különös megegyezés alapján valószínűleg fordulhatnak elő p. o. külföldi papírosokra nézve.

A bécsi pénzintézetek az ottani hivatalos jegyzésekbe bevett papírosokra korlátozzák lombardüzletüket.

Az engedélyezett hitelnek sohasem kellene meghaladnia a börzei középár három negyedét. Ennyit is állapítanak meg többnyire azon hazai pénzintézetek alapszabályai, melyek erre nézve határozatot mondanak ki. Az árfolyamingadozások elleni biztosításra nézve, Németh Imre alapszabálytervezeteiben olvassuk: »Az előleget élvező fél kötelezettséget vállal magára, hogy ő mihelyt az elzálogosított értékpapírok árkelete 10%-kal csökken, a kívánt pótlást a hozzá intézett felszólítástól számítandó 24 óra alatt teljesíti; különben jogában áll a banknak, e papíroknak azonnali eladásáról valamelyik kereskedőháznál gondoskodni.«

Ez úgy tekinthető mint a magyarországi bankok által elméletben elfogadott eljárásnak meglehetősen általános kifejezése.

Az osztrák nemzeti bank üzletszabályai erre vonatkozólag következő meghatározásokat tartalmazzák:

»Mihelyt a zálognak börzei értéke árkeletesökkenés folytán öt százalékkal alább szállott, a kölcsönadós köteles *felszólítatlanul* megfelelő pótzalogot adni vagy kölcsönrész-visszafizetést teljesíteni. Ha e határozat nem teljesítettik, vagy ha valamely kölcsön lejártakor nem fizettetik vissza, vagy újabb határidőre meg nem hosszabbítatik, a nemzeti banknak jogában áll a zálogot rögtön elárúsítani. A bevett árból levonja a nemzeti bank követelését, úgy a kölcsönt és kamatot, mint egyéb költségeket és különösen egy $\frac{1}{3}$ százaléknyi eladási províziót, a maradványt pedig kiszolgáltatja az adósnak.«

Akár 5 százalékra mint az osztr. nemzeti banknál, akár 10-re is, mint liberálisabban, de kevésbé ovatosan a magyarországi bankoknál, határozottassék azon értékvesztési hányad, melynek beálltával pótlás kívántatik, az bizonyos, hogy ilyen határozatnak szigorú keresztül vitele nélkül, a lombardüzletből érzékeny s eshetőleg halálos csapások származhatnak egy bankra.

Fájdalom, nem mondhatni, hogy ezen szabályhoz. valamint az ovatosság azon követelményéhez mely $\frac{3}{4}$ részére az értéknek kor-

látolja az engedélyezhető hitelt, minden hazai intézet hű is maradt volna.

Azon bankbukások, melyek 1873-ban az ez évi bécsi börzeválság folytán Magyarországon előfordultak, túlnyomólag a lombardüzlet körül való könnyelmű eljárás következményei voltak. Némely bankok ugyanis annak, mi a lombardhitel árnyoldalát képezi — hogy t. i. a börzei nyerekedést mozditja elő — egyenesen istápolását tűzték ki feladatokul. Ezek a fedezetre nézve hallatlan könnyebbségeket engedtek; így p. o. hogy rendeletre, bizományképen elvállalták valamely értékpapírrészlet bevásárlását, az egész árat előlegezve, pusztán a vett papírosok fedezetére, mi a vétkes könnyelműségnek netovábbját képezi. A szomorú következmények nem maradtak el.

Igy ez üzletág, mely épen biztosság tekintetében a legajánlatosabbak közé tartozik, romlás okozója lett.

Megemlítendő itt azon kérdés, hogy czélszerű, megengedhető-e, miszerint bank saját részvényeire előlegezzen. Sokan tagadják. Legtöbb bank alapszabályai *) tilalmat tartalmaznak erre nézve. Részemről veszélyt leginkább jegybankokra nézve látok ebben. Egyébiránt a bankhitelezők iránt való tekintetnél fogva jobb ha általában kizáratnak a saját részvények, melyek valódi értéke a bank követeléseinek minőségétől függ, ezen követeléseknek tehát bankrészvények által való biztosítása olyan egymásra utalást foglal magában, mely a szilárdság követelményeivel nem egyez.

Az osztrák nemzeti bank alapszabályai sem engedik meg. Mindamellet 1823—1826-ban ez intézet előlegezett saját részvényeire (még pedig 700 ftot p. pénzben darabonként!) mi akkor méltán — jegybank részéről kétszeresen — erős visszatetszést költött.

Érmekre vagy veretlen nemes fémekre adott kölcsönök körül, a semmi által meg nem ingatható biztosság folytán, nagyon egyszerűsülnek a követendő elvszabályok. Tankönyvekben, valamint alapszabályokban is előfordul ugyan olyan határozat, mely az érték három negyedére szabja meg a kölcsön maximumát, tehát úgy mint az értékpapírkölcsönnél. Ennek oka bc nem látható ott, hol

*) P. o. a pesti magyar kereskedelmi bank.

a törvényes fizetési eszköz érem és illetőleg éremre beváltható bankjegy. Itt, feltéve hogy a kamat (s a mi illeték vagy kezelési költség czimén netalán szedetik) előre fizettetik meg, nincs ok, miért ne előlegeztetnék a zálog finom súlya által képviselt teljes érték, legfeljebb 1—3 százalék levonásával. A veretlen fém és a törvényes fizetési eszköz kereskedelmi ára közötti különbözet ugyan ennyit sem kíván, eltünőleg csekély lévén ha mégis előfordul ott, hol pénzverési díj nem szedetik, mint Ausztriában és Németországban. Ellenben szükséges, hogy egyrészt az adósnak érdekében álljon a zálog visszaváltása, nehogy kedve jöhessen annak ott felejtése útján a bank által eladást hajtatni végre ingyen; holott ennek létesítéséért provizio jár. Leginkább pedig azért és ott szükséges a levonás, hol a zálogot képező nemes fém nem ugyanaz, mely törvényes fizetési eszközül szolgál; ha p. o. aranyrudacsokra vagy napoleon-aranyokra adatik előleg egy ezüstvalutával bíró országban. A nemes fémek viszonylagos értékében előforduló változások, lassan működő tényezők befolyása alatt állván, sokkal több időt vesznek igénybe, semhogy 3 vagy legfeljebb négy hónapos kölcsönnél 2—3 százaléknyi levonás teljes biztosítékot ne adna azok esélyei ellen. Jelen században ugyanis, a legnagyobb eltérések e viszonyban ezek voltak: A californiai aranytelepek felfedezése előtt az ezüst az aranyhoz, mikor ez utóbbinak értéke legmagasabb volt, úgy állott, mint 1 : 15.₀₁-hez; midőn a californiai és ausztráliai kincsek is megtették volt teljes hatásukat s az arany legalacsonyabban állott, az arány volt 1 : 15.₂₃, a mi nem egészen 3.₀ százaléknyi változásnak felel meg. A két szélső pont közt azonban több mint egy évtized fekszik, s a változás fokozatosan következett be. Azon legalacsonyabb arany-árkelet ideje 18⁶⁵/₆₆ volt. 1867-ben azután lassanként emelkedni kezdett az; illetőleg az ezüst árkelet súlyodni; 1869-ben az arány mintegy 1—15.₅₀ volt. — A német birodalomban az ezüst pénzértéktől az aranypénzértékhez való áttérés s az ezzel kapcsolatos aranypénzverés folytán a francia hadisarczból befolyt összegek tetemes része visszatartatott és a mennyiben ezüstben volt befizetve, aranyra változtattatott át; ezáltal egyszerre az európai pénzpiacról több száz millió forint értékű arany vonatott el. Ezen hirtelenül történő változás a közpiaczon kínált mennyiségekben, rövidebb idő alatt nagyobb változást okozott a két fém viszonylagos értékében mint az új világi aranytelepek kizsákmá-

nyoltatása azon hosszabb időközben. Az arany ára addig nem tapasztalt mérvben felszökött; 1873-ban az arany volt: 1 : 16.²⁹; mintegy 2 év alatt 5 százaléknyi változás. De ezen eddig ismeretes legerősebb ingadozás sem tehetné kockára a bank érdekeit, mint-hogy erősen megterhelt fémzálognál már 1°/₁₀₀ árfolyamváltozás után lehetne pótlást kívánni.

Ha a kamat nem fizettetik előre, aránylagos levonásnak kell történnie.

Másként áll a dolog, hol a törvényes fizetési eszköz kényszer-folyamú papirospénz. Itt az árkeletingadozás épen úgy tekintetbe veendő, mint az értékpapirkölcsönnél, habár ennél megfordítva a zálog értéke marad egyenlő s a kölcsönzött összegé ingadoz. Mindamellett, ha egy bank Napoleon-aranyokra börzei árkeletük $\frac{3}{4}$ részét előlegezte volna, mikor a papirospénz 50°/₁₀₀-kal állott pári alatt, ennek 25°/₁₀₀-kal való javulása esetében további fedezetet okvetlenül kívánnia kellene, minthogy saját tartozásainak értéke is ugyanazon arányban növekedett volna.

A zálogkölcsön minden nemeinél, a mint azt a bankok gyakorolják, a kamatláb valamivel magasabb szokott lenni mint a váltóleszámitolásnál. Indokolva van ez a következő körülmények által az ilyen követelés másra át nem ruházható, tehát a lejárat ideje előtt bajosan tehető pénzzé, míg a váltót, ha szükséges, leszámíttatni lehet. Részint ezen oknál, részint annál fogva, hogy áruk elhelyezésére magánember kevésbbé van képesítve s a kölcsönző is, ki értékes tárgyait kiadja kezéből, szívesebben teszi ezt egy nyilvános társulatnál, ezeknél fogva, magánbankárok kevésbbé foglalkoznak ezzel mint váltóleszámitással s a verseny csekélyebb volta miatt a nyilvános bankok magasabbra szabhatják meg a kamatot. Végre és ez talán a legfőbb ok, a méltányosság követelménye és szinte erkölcsi kötelesség, hogy ha a kölcsön lejártakor annak meghosszabbítása kéretik — feltéve, hogy a zálog által nyújtott biztosság nem lett csekélyebb — a bank ezt ne tagadja meg. Így p. o. igen rossz néven lehetne venni, ha értékpapírokra adott kölcsön megújítása megtagadtatnék, ha a papirosok árkelete nem változott, vagy a különbszet annak idején megfelelő módon fedeztetett. Váltónál, kivéve ha alatta az intézet beegyezésével, törlesztendő kölcsön rejtőzik, semmi ilyen erkölcsi kötelezettség nem létezik. Ezen üzletág tehát nem hágy annyira szabad mozgást, a restrictiót nem engedi

oly könnyen létesíttetni, mint a leszámítolás és ennél fogva nagyobb pénzkészlet tartását teheti szükségessé.

A kamatfizetés idejére nézve nálunk a szokás különböző intézeteknél eltérő. Vannak, melyek az előlegezett összegből előre levonják a kamatot, mint a váltóleszámitásnál; másoknál utólag fiztetik az. Ezen utóbbi eljárás a kölcsön fogalmának inkább megfelel, mely feltételezi, hogy azon összegtől fiztetetik kamat, melynek élvezete átengedtetik. A ki 100 frtot akar kölcsön venni s levonnak neki egy évi kamatul 6 frtot, az nem száztól fizet hatot, hanem kilenczvennégytől, vagyis fizet tulajdonképen 6.³⁸ százalékot. A mely bank tehát hirdet egy bizonyos kamatlábat zálogkölcsönüzletekre és a kamatot azután előre levonja, az mást tesz, mint a mit ígér.

A magyarországi pénzintézetek alapszabályai, sem az mi tevékenységükről a nyilvánosságba hatott, nem adnak felvilágosítást az iránt, hogy gyakoroltatnak-e általuk, és ha igen, milyen módzatok közt azon nemei a hitelezésnek, melyeket nyílt és fedezetlen hitelnek nevezhetünk s melyek az angolul úgy nevezett Cash-Credit és Open Credit fogalmainak felelnek meg. Hogy az intézetek tulajdonos részének alapszabályai ilyen üzletágról említést nem tesznek, holott a hitelezés egyéb módjai — noha szilárdabb biztosítékot nyújtván, hallgatag elfogadtatásuk inkább volna megengedhető — külön-külön felsoroltatnak, ez azon feltevésre jogosít, hogy azon intézeteknél ilyen üzletág elő nem fordul; ellenkező esetben túlhágnának a kormányi engedélyt s az illető igazgatóságok ekként a részvényesek, valamint a betevők irányában bizalmi visszaélést elkövetni feltételeztetnének.

Ha azonban az intézetek többsége nem foglalja üzletkörébe a nyílt hitelt, ez nem valamenyire nézve áll. Így a »Magyar általános hitelbank« alapszabályaiban azon üzletek felsorolásában, melyekre a társulat jogosult, olvasható IV. alatt, hogy fel van jogosítva: »gazdasági ipar, mint szesz-, czukor- és pálinkagyárakra, vagy hízalási consortiumoknak sat. nyitandó hitelre.« Azon körülmény, hogy a fedezett hitel minden nemei már annak előtte felsoroltattak, valamint az hogy a hitelnyitás itt gyárakra és consortiumokra szo-

rittatik, ketségtelenné teszik, hogy itt fedezet nélküli hitel (Crédit à découvert) forog szóban. Sajnos, hogy a módzatokról, melyek közt e hitel nyittatik s azon követelményekről, melyek a váltó vagy zálogbiztosság pótlására a hitelkereső által teljesítendő, az alapszabályok nem adnak felvilágosítást.

Néhány csekélyebb jelentőségű vidéki intézetről tudva van, hogy biztos állású földbirtokosoknak bizonyos összegig szokott hitelt nyitni, melyet egyszerű aláírásukra használhatnak.

Az osztrák nemzeti bank üzletköréből a nyílt hitel ki van zárva, mi egy jegybanktól minden esetre meg is követelhető.

Egészben tehát, csekély kiterjedésben és csekély jelentőséggel fordulhat az elő nálunk, minélfogva lényegére nézve is, honi viszonyainkból felvilágosítást nem meríthetünk. Angolország banküzleteiben nagyobb tért foglal a nyílt hitel, minélfogva gyakorlata módjára (persze csak a hogy ott gyakoroltatik) valamint jelentőségére nézve ottani írók szavait idézzük. — Gilbert következőleg magyarázza:

»Nyílt hitel (cash credit) olyan megegyezés a bank részéről, mely szerint valamely egyénnek előlegézi az általa időről-időre kívánt pénzüsségeket, melyek együtt egy meghatározott értéken felül nem emelkedhetnek. Az egyén kinek e hitel nyittatik, kötelezvényt állít ki, rendesen két kezes jótállása mellett, kötelezvény magát a ténylegesen előlegezett összegeknek, kívánatra visszafizetésére, az egyes összegek kiadásának napjától járó kamattal együtt.«

Következőkben előadja Gilbert, hogy olyan személyre ki időnként előlegeket szükségel, mennyiben előnyösebb ha nyílt hitellel él mint ha váltókat számíttat le:

»Először. Nyílt hitelnél az illető fél csak azon összegtől fizet kamatot, melyet valóban alkalmaz.

»Ha valaki szükségel 100 fontot és van egy 150 fontos váltója, melyet leszámíttat, így kamatot fizet azon 50 fonttól is, melyet nem szükségel. De ha nyílt hitelt élvez, 100 fontot húz és csak ettől fizet kamatot.

Másodszor. Nyílt hitelnél a húzott összeg bármekkora részét visszafizetheti mikor neki tetszik.

Ha egy kereskedő egy 150 fontos váltót leszámíttatott mai nap és holnap váratlanul hasonló összeg üti meg kezét, a leszámíttatást nem szüntetheti meg. hanem a kamatot azon pénzért, melyet

már nem szükségel, tényleg megfizette. De ha nyílt hitelére huzott a 150 fontot és holnap 150 fontot kap, elviszi pénzét a bankhoz és kamatot csak egy napról fizet.

Harmadszor. Nyílt hitelnél, bármikor tetszik húzhat az engedélyezett összeg erejéig, míg ellenben váltóleszámitoltatás esetében a hányszor egy váltót leszámítoltatni akar, mindannyiszor újra kell folyamodnia, s ha ilyenkor a bank másképp előnyösebben véli elhelyezhetni pénzét, vagy ha a folyamodónak hitele kétségbe vonatik, meg is tagadhatják a leszámítolást, mi nem történnék.

Negyedszer. Nyílt hitelnél a felek csak az év végén fizetik a kamatot, míg a másik esetben azon időben fizetik, mikor a váltó leszámítoltatik.

Ezen idézetekből kitetszik mindennek előtt az, hogy Angolországban a nyílt hitel biztossági feltételei ugyanazok, mint a váltóleszámitolásnál, t. i. három aláírás. Egy ezekkel ellátott okmány szolgálván az üzlet alapjául, nem lehet azt fedezetlen hitelnek nevezni. Egyébiránt a »cash-credit« elnevezés nem szorítkozik az ilyen fedezetre, hanem kiterjesztetik az olyan hitelre is, mely különben hasonló módozatok közt, állampapirosok elzálogosítására nyitattik. Ezen utóbbi alakban előfordul az magyarországi bankoknál is, mint értékpapírok által fedezett folyó számla hitel. Erről alább a folyó számlai kezelés ismertetésénél lesz még szó, összefüggésben a banküzlet egyéb ágainak ilyen gyakorlatával.

Gilbart következőkben számítja el a hátrányokat és előnyöket, melyekkel az ilyen folyó hitel, a leszámítolással szembe állítva bír:

»Hátrányok:

1. Nyílt hitel, ha egyszer megengedettett, nem mondható fel, míg a váltó rövid idő alatt lejár s az újabb leszámítolás megtagadható.

2. Leszámitott váltók a banknak készpénzzel ellátása céljából viszleszámitoltathatnak, de nyílt hitelre tett előlegezések felett nem lehet átrubázás útján rendelkezni.

3. Hitelválság idején, mikor a bankot hitelezői megrohanják, azok, kik nyílt hitelt élveznek, igénybe vehetnék ezt s a bankjegyek azonnal visszakérülhetnének a bank pénztárához aranyért való beváltás végett; ellenben a leszámítolást fel lehet függeszteni, addig míg a válság véget ér.

Előnyök :

1. Magasabb kamat szedetik a nyílt hiteltől, mint a váltóle-számítolás után.

2. Nyílt hitel állandó kölcsön természetével birván, előnyösebb a kölcsönzőre nézve; ennél fogva a kereskedelmet és ipart jobban előmozdítja s így végre a bank nyeresége is nagyobb leend. (?)

3. Nyílt hitelt élvező személyek szorosabb összeköttetésben állanak a bankkal, s így befolyásukat arra fordítják, hogy a bank megrohanásának elejét vegyék s a bank virágzását előmozdítsák.

Ezen hitelezési módozat Skótországhban találtatott fel és a »Royal Bank of Scotland« által (Skótországnak a keletkezés idejét tekintve, második bankja) alkalmaztatott először, mely úgy látszik nagyobb hitelt élvezett, mint a mennyit váltókban tudott foglalkoztatni. Ennek, a nagy kiterjedésnek, melyet az ott nyert, tulajdonítják Smith Ádám s utána a többi angol közgazdák Skótország bámulatos felvirágzását. Mac Leod ezen hatást következőleg illusztrálja:

»Skótországhban majd minden fiatal, valamely üzletet kezdő ember nyílt hitel útján teszi. Ilyen hitelek nyittatnak a társaság minden osztályai részére, a szegénynek épen olyan szabadon mint a gazdagnak. A legszerényebb körülmények közt levő fiatal emberek, valami csekélységet kezdenek, saját rovásukra. Ez szilárdságuk és ítéletképességük iránt bizalmat költ barátaiknál, kik most jótalálást vállalnak érettük nyílt hitelre. Ez minden tekintetben hasonló értékkel bir rájuk nézve, mint pénz és így kezük ügyébe vannak helyezve az eszközök, melyek által felemelkedhetnek odáig, a meny nyire képességeik és iparkodásuk engedik. Kétségtelen tény, hogy igen sok ember, ki roppant gazdagságot szerzett, pályája elején nem birt egyébbel egy nyílt hitelnél.«

»Közönségesen bizonyos mérsékelt összegre korlátozzák a bankok előlegeiket, mely 100 és 1000 font közt váltakozik és minden esetben néhány kezességet kívánnak, kettőnél sohasem kevesebbet, de gyakran többet, hogy minden felmerülhető veszteségek ellen biztosítva legyenek. Ezen kezések éber szemmel kísérik az adós cselekedeteit s fel vannak jogosítva a bankkal való számadásait bármikor megvizsgálni és felfüggeszteni, ha szabálytalanok. E hiteleknél azonban feltételezzetik, hogy nem fajulnak holt kölcsönökké, hanem megkivántatik, hogy folytonos műveletek tárgyai legyenek, visszafizetések és új előlegezések által.«

Mac Leod továbbá kimondja azon kétségbe vonhatlan igazságot, hogy az ilyen kezességekre való hitelnyitás azonos természetű azzal, mit költött váltóknak nevezünk. Szerinte, ki azon tant hirdeti, hogy a hitel nem csupán tőkének átruházása, hanem tényleges tőke, szerinte a hitel e nemének is minél szélesebb alapon való kiterjesztése kívánatos. Részünkről az iránt, hogy mit tartunk szerepéről s a határokról, melyek közt megengedhető, utalunk arra, mit a váltók azon neméről mondtunk.

A »Cash Credit« kifejezésére a »nyílt hitel« szót használtuk, mivel alkalmasabbat nem ismerünk. Ha azonban a nyílt hitel azonosnak vótetik fedezet nélküli hitellel, akkor természetesen e kifejezés nem felel meg. Az angolok maguk különböztetnek a Cash Credit és Open Credit közt, mely alatt a csupán egy aláírásra nyitott hitelt értik. Ez is előfordul náluk, hanem ritkábban.

Alig szükséges megjegyezni, hogy minden nemei közt a bankhitelnek, ez nyújt legkevesebb biztosságot, minélfogva annak feltételül ki kellene zárva lennie a bankok üzletköréből. Mert ha valaki oly szegény, hogy semmit nem képes adni vagy lekötni zálogul és ha olyan kevés bizalmat élvez, hogy egy kezeset nem tud szerezni, akkor a bank igen valószínűleg veszteségnek teszi ki magát. Ha pedig valaki olyan gazdag, hogy fizetőképessége felett kétség sem támadhat, akkor a kívánatos biztosságot is könnyen megszerezheti és semmi ok nincs, miért a bank eltérne az általános szabályoktól.

HETEDIK FEJEZET.

Kamatfizetéssel járó hitelélvezet.

TARTALOM.

Betétek meghatározott időtartamra. — Felmondásra szóló betétek. — A visszafizetések teljesítését illető elvek. — Felmondási idő indokolt befolyása a kamathányadra. — Ezzel ellenkező eljárás. — Takarékbetétek. — Kamatozó betétek folyó számlára. — Pénztári jegyek Magyarországon. — Takarékbetétek Magyarországon. — Nem csupán azon tőkékből alakulnak, mint külföldön. — Takarékbetétek Franciaországban. — E tőkék elhelyezésének módja. — Kamat rögtön visszafizetendő betétek után. — Az élvezett és nyújtott hitelek viszonya, lejáratí idő tekintetében. — Mi pótolhatja a visszavonuló betéteket.

Azon üzletágak, melyek a megelőző két fejezetben ismertetve voltak, együtt véve egyik oldalát képezik a bankok tevékenységi körének. Másik oldala, mely amazzal oly szorosan összefügg, mint egy éremnek két oldala egymással: a hitelélvezet, szintén különböző módozatok közt és többféle alakban jön létre és így szintén több üzletágra oszlik el. Ezen üzletágak közül egynémelyek egymástól csak formai sajátságokban térnek el, mások lényeges különbségek által válnak ki. Leglényegesebb különböztető jelük alapján két csoportra osztjuk azokat: a kamatfizetéssel járó hitelélvezet s a kamatfizetéssel nem járó hitelélvezet üzleteire. Jelen fejezetben ezen két csoportnak elsejével foglalkozunk. Azon módozatokkal tehát, melyek között a bankok rövid vagy bizonytalan időre rendelkezhetővé vált és ezen időre is gyümölcsöző foglalkozást kereső tőkéknek helyet nyitnak, azaz pénzeket kamatozásra elfogadnak. E módozatok a szorosan alaki különbözetektől eltekintve, megkülönböztethetők aszerint, hogy:

1) Az elhelyezés meghatározott, természetesen rövid időtartamra történik, úgy, hogy a visszafizetés napja már az elhelyezéskor meg van állapítva.

2) Az elhelyezés bizonytalan időre történik s a visszafizetés előleges felmondásra teljesítettik.

Az előbbeni ritkább és sokkal korlátozottabb kiterjedésben fordul elő, mi könnyen megmagyarázható azáltal, hogy a rendelkezhetővé váló tőkéknek ilyen állapotban maradása többnyire bizonytalan tartalmú. A kereskedő vagy iparos, a termelő vagy fogyasztó ki egy összeg pénzt kapott be, melynek rögtön nem talál foglalkozást, vagy melyet életszükségletei fedezésére egy ideig nélkülözhet ritkábban tudja előre pontosan az időt mikor alkalmazhatja, mikor rászorul, mint nem; tekintettel akar lenni az előre láthatlan esetre is és nem szívesen mond le teljesen a rendelkezés lehetőségéről*). Megtörténik mindamellett akár hányszor, hogy az ember biztosan tudja, hogy valamely összeg pénzre egy meghatározott idő múlva s előbb nem, épen egy bizonyos napon p. o. valamely fizetés teljesítésére lesz szüksége és ilyenkor igen czélszerű módja az elhelyezésnek, olyan fizetési ígéretet venni valamely banktól, mely a tőkének a kamattal együtt**) való visszafizetését, a kiadástól számítandó bizonyos idő utánra, szóval, egy meghatározott napra tűzi ki. Kiterjedt forgalmú bankra nézve, melyhez naponta számos kisebb-nagyobb váltók nyújtatnak be, az ilyen pénzbetét előnyös, mert az összegeket megfelelő összegű s ugyanakkor lejáró váltókba fektethetvén be, annak kiszámításánál, hogy függő tartozásai, mekkora pénzkészlet tartogatását, azaz mekkora tőke hevertetését teszik szükségessé, ezen tartozásait nem kell számításba vennie. Így p. o. ha a bankhoz leszámítolásra benyújtatik egy nap 12 darab két hónap múlva lejáró, összesen 20,000 frt értékű váltó s ugyanakkor pénztáránál különböző betevők által két hónapra szóló fizetési ígéretek vásároltatnak 25,000 frt értékben, ezek 20,000 frt erejéig azon váltókra fektethetők és semmi gond tárgyát nem képezik. A feltevés, hogy a keresletben és kínálatban több ilyen egymást fedő

*) A fizetési ígéret eladása által ugyan időközben is rendelkezhetnék, de bizonytalanul, kisebb-nagyobb veszteséggel.

**) Egy bécsi bank félévre szóló 6%-os pénztári jegyeket ad ki jelenleg, melyektől a kamatot előre, betevéskor fizeti; ez megfordított leszámítolási üzletnek tekinthető.

objectumok forduljanak elő, nem is épen valószínűtlen, főleg ott, hol *egy* intézet közvetíti a helyi hitelszükségeket vagy túlnyomó részüket. Mert míg azok, kiknek egy adott napon fizetést kellend teljesíteniök, — ha rendelkezhető készpénzük van — a mondott napig fogják azt kínálni, addig azok kiknek e fizetések teljesítendőök s kiknek rögtön szükségük van pénzre, a mondott napig fogják ugyanazon összeget keresni. Egy bank, melynél minden követelések és tartozások így fedeznék egymást, teljesen mellőzhetne minden készpénzfedezetet. Ez azonban elképzelhetlen, de igenis elképzelhető, hogy a követelések és tartozások egy része fedezze ekként egymást s minél nagyobb e rész, annál kisebb pénzfedezetre lesz szükség.

Sokkal általánosabban van szokásban a pénznek határozatlan időre való elhelyezése, egy felmondási határidő kikötése mellett. Ezen határidőnek hosszabb vagy rövidebb volta lényeges kérdés a bankra nézve. Minél hosszabb a felmondási idő, annál jobb hasznát lehet venni a betétnek, minél rövidebb az, annál inkább kötve vannak a kezek a betét használatára nézve.

Helyén lesz itt a banktartozásoknak általában lejáratí vagy felmondási idejéről, s illetőleg ennek befolyásáról az üzletfolyamra, tüzetesebben szólni. Miután a kezelésnek legelső mellőzhetlen követelménye és a fennállásnak feltétele, hogy a bank elvállalt kötelezettségeinek mindenkor és teljes pontossággal eleget tehessen, ebből foly, hogy a nála keresett hitelnek megadásánál mindig szem előtt kell tartania az idegen pénzeknek, melyekkel rendelkezik, nem csak mennyiségét, hanem azt is, hogy mennyi ideig rendelkezhet felettök biztosan. Szem előtt kell tartania hogy azon idő alatt, melyre hitel kéretik, mekkora tőkéket kellend visszafizetnie bizonyosan, a megtörtént felmondások alapján és mekkorákat eshetőleg, a még törtenhető felmondások alapján. Miután a betétek után kamatot fizet, kárára lenne ha a befolyó pénzeket, a rövid idő múlva teendő fizetésekre is gyümölcsözetlenül visszatartaná s így érdekében álland, ha ezen rövid időre elhelyezheti azokat, p. o. váltókban, melyek lejáratí idejének nagyobb része már lefolyt. A pénzek elhelyezésénél tehát folyvást összevetőleg kell szem előtt tartania :

1-szor. A kért hiteleknek összegét.

2-szor. A kért hiteleknek idejét.

3-szor. Az azon időmaximum alatt, melyre hitelt engedélyez (p. o. 3 hó) visszafizetendő betétek s az ezen időre még felmond-

ható betétek összegét, tekintettel a nap közelebb vagy messzebb voltára, melyre a visszafizetés ki van tűzve vagy melyre követhető.

4-szer. Az azon idő alatt lejáró követeléseit.

Attól, hogy ez utóbbiak mennyire fedezendik egymást az ő saját fizetéseivel, fog függni, hogy mennyi készpénzt kell visszatartania pénztárában gyümölcsözetlenül.

Tekintetbe veheti ugyan ennek meghatározásánál a tapasztalati minimum szerint befolyandó új betéteket is, de mégis biztosabb ha ezek felett csak akkor rendelkezik, mikor már tényleg befolytak, mert a leghosszabb tapasztalat daczára is kimaradhatnak.

Mintán a banknak annál nagyobb összegeket kellend hevertetnie, minél rövidebb felmondásra szólnak tartozásai, és mintán világos az is, hogy a kamatot, mely ezen összegekért járna, ha a felmondások hosszabbak lévén, kiadhatná azokat, nem áldozhatja fel kárpótlás nélkül, ebből foly, hogy azt az általa fizetett és az általa szedett kamat közötti nagyobb különbségben kellend kinyernie. Az okszerűség követelménye tehát az lesz, hogy a betétekre nézve megállapított kamatláb különbözzék a felmondási idő szerint és minél rövidebb ez, annál alacsonyabb, minél hosszabb, annál magasabb legyen.

Nem mondhatni azonban, hogy az okszerűség ezen követelménye, a gyakorlatban általános kielégítést találja. Így Német Imre »Alapszabálytervezeteiben« (melyek úgy tekinthetők mint a gyakorlatban levő szokások alapján szerkesztettek és egyszersmind a későbbi alapításoknál irányadók) a vidéki bankokra, valamint a takarékpénztárakra nézve, a felmondási idő az elfogadott takarékbetét nagyságával, nem pedig a kamatlábbal hozatik összeköttetésbe; úgy, hogy a legkisebb betétek 50 forint felmondás nélkül fogadhatók el s azontúl az összeg nagysága szerint emelkedik a felmondás, melyre azok elfogadtatnak. Nagyobb betétek tehát, ha csak rövid időre lettek rendelkezhetőkké eszerint éppen nem helyezhetők el.

Noha ez elvnek tagadhatatlanul van alapja abban, hogy kisebb összegekről korlátolt viszonyok közt könnyebb rendelkezni; de egyrészt a gyakorlatban igen könnyen ki lehetne azt játszani, — feltéve hogy a betevők ezt akarnák; a nagyobb összegeknek több kisebb tételre való elosztása által. Másrészt kétségbevonhatlan, hogy sok olyan tőke, melynek ha alacsony kamat mellett elfogadtatnék, lehetne

hasznát venni, ezen eljárás által elvesz a hitelre nézve. Hogy az intézetek ilyen szabályokat követnek, ez azzal együtt, hogy voltak esetek miszerint *jelentékeny központi intézetek*, igen nagy összegeket — ámbár a rövid felmondások leghosszszabbikára ajánltattak — nagyságuk miatt egészen visszautasítottak, mert nem voltak biztosak hogy elhelyezhetik-e azon időre hasznosan, viszonyaink kicsinyességének s általában a hitelügy fejletlen állapotának tudandó be.

Megkülönböztető sajátságok a kamatozó pénzbetétek lényegére nézve, hogy a fizetési ígéret vagy elismervény a betevő nevére szól-e, vagy pedig előmutatóra; előbbeni esetben csak az kinek nevére szól, van feljogosítva az értéket felvenni, vagy legalább a birtok igazolása kívántatik; utóbbi esetben egyszerű kézbesítés által átruházható a követelés és ekként alkalmassá válik fizetések teljesítésére is, noha ezen használata mindég korlátolt maradand, mert a járó kamat, valamint a felmondási idő miatt szükségkép *megalkuvást követel*.

Különbözhetnek továbbá a betétek az által, hogy a kamatozás egy bizonyos időpontig foly-e s azontúl, ha a tulajdonos még tovább bent hagyná is — megszűnik; vagy hogy határozatlan ideig folyvást kamatozik, úgy, hogy csupán ha évek hosszú során át semmi életjelt nem ad a tulajdonos, szűn meg kamatozni elévülés által, mi által a követelés érvénye is megszűnhet. Ezen kategóriát képezik leginkább a takarékbetétek, melyeknél a kamat nem csupán folyton foly, hanem fel nem vétetvén, meghatározott időszakonként, (p. o. félévenként) a tőkéhez csatoltatik és szintén kamatoz.

Végül megemlítendő e helyen a folyó számla, melynél a felmondási idő és kamatláb, szóval a feltételek, minden egyes betevővel külön megegyezés alapján állapíttatnak meg, ki szüksége szerint betesz, kivesz és illetőleg egy harmadiknak részére utalványoz, és kinek részére a kamatszámra rendesen az év végén csináltatik meg. Ezen üzletnél fordulnak elő leginkább a kivételek azon szabály alól, hogy a kamatláb arányos legyen a felmondási időhöz, amennyiben vannak bankok, melyek kamatot engedélyeznek pénzek után, melyekről a hitelező rögtön, minden felmondás nélkül is rendelkezhet. Mások ellenben nem fizetnek kamatot a betett pénzekről. Mindkettő csak azon előnyökben találja magyarázatát.

melyekkel a folyó számlán alapuló üzleti összeköttetés úgy egyik mint másik félre nézve kínálkozik. Miután a folyó számlán a betéti üzlet egyéb üzletágakkal összefüggésben jelentkezik, részletesebb ismertetése egy későbbi fejezetre tartatik fen.

Magyarországban a betétek (a folyó számlain kívül) eddig csak két alakban fordulnak elő: mint kamatozó pénztári jegyekre befizetett és mint takarékbetétek. Előbbiek névre szólnak, mindenkor felmondáshoz vannak kötve és legalább is 100 forintnyi összegről állíttatnak ki. Ilyen jegyek kiadásával 1872 végéig a következő intézetek foglalkoztak: Angol-magyar bank, Aradi ker. és ip. b. Baranyai ker. és ip. b. biharmegyei ker. ip. és term. b. budai, debreczeni, I. bácsi, I. erdélyi, I. magyar iparb. erdélyi ker. és hit. bank felsőmagyarországi zálogint. franko-magyar, győri, magyar általános hitel- m. lesz. és pénzváltó, pesti magyar ker., pozsonyi (2) szegedi (2) szepesi, temesvári torontálmegyei, ungvári és kolozsvári bankok és iparosok hitelegylete.

Az összes intézeteknél a forgalom volt:

	1870-ben	1871-ben
Január 1-i állapot . . .	10,172,942	12,333,441
Kibocsátás	43,534,778	58,675,651
Beváltás	43,024,703	58,503,995
December 31-ki állapot	10,683,017	12,505,097

Idegen pénztári jegyek is fordulván elő némely intézetek activumai közt, feltehető hogy az ezen jegyek által képviselt követelések gyakrabban át szoktak ruháztatni.

A pénztári jegyekre való betételeknél nagyobb kiterjedéssel bírnak Magyarországon még mindeddig a takarékbetétek. Ezeknek összege a hazai pénzintézetek activumai között, az általános pénz és hitelviszonyokhoz hasonlítva, Magyarországon aránylag sokkal nagyobb mint Európának bármely más országában, mi kétségszövegbevonhatlanul bizonyítaná, ha különben is tudva nem volna, hogy nálunk nem csupán azon osztálya a tőkéknek talál elhelyezést ezen üzletben, mely a külföldön foglalkozik benne s melynek az kiválólag hivatásául tekintetik. Már a név maga is és a körülmény melyből e név ered, hogy t. i. a kamat időszakonként (nálunk fél-évenként) a tőkéhez csatoltatik, mutatja hogy ez üzletág nem olyan tőkékért lett életbe léptetve, melyek csak rövid időre lettek rendelkezhetőkké, és aztán ismét visszatérnek a termelésbe vagy fogyaszt-

tásba. A kamatnak a tőkéhez való csatolása állandóbb befektetést feltételez, amellet hogy az eshetőleg szükségessé válható visszavonást megengedi. A takarékbetéteknek s a takarékpénztáraknak — melyek külföldön egyedül foglalkoznak ez üzlettel — eredeti hivatása, hogy olyan összegeknek adják meg a tőkésítés lehetőségét melyek kisebbek semhogy más módon gyümölcsözőleg elhelyeztetetnének, és ennélfogva különben csak a fogyasztást szaporíthatnák — vagy olyan kezekben vannak melyek képtelenek észszerű s mégis biztos elhelyezést találni számukra. Kiválólag céljuk tehát a szegényebb osztályok megtakarított filléreit kamatoztatni, a legteljesebb biztosság feltételei mellett, és a kamatnak s a kamatok kamatjának a tőkéhez csatolása által a kezelést is teljesen magukra vállalni és ezen kettős tevékenység által előmozdítani a takarékosági hajlamot, megmenteni a tőkeképződés számára olyan javakat, melyek különben menthetlenül és nyom nélkül elenyésznek a fogyasztásban*) és melyeknek időfolytán való felszaporodása a szegényeknek viszonylagos jólétet vagy legalább, rossz időkben, segílyt nyújthat. A közgazdasági mellett tehát és pedig első sorban, jótékonyági, humanitárius céljuk is van. Hogy a takarékpénztárak szorosan ezen rendeltetés betöltésére korlátoztassanak s ahhoz hűtlenekké ne váljanak, némely kormányok megszabták az elfogadható betétek maximumát. Így Franciaországban 1845-ben 1,500 frankra szabott az, 1851-ban pedig még le is szállítatott 1000 frankra. Hogy Franciaországban csakugyan mennyire ezen egy rendeltetésükre is szorítkozott a takarékpénztárak tevékenységi köre, igen kézzel foghatólag kitünik a következő, Coquelin által idézett kimutatásból, mely a francia vidéki takarékpénztárak 1845-ki állapotát tünteti fel:

*) Hol nélkülözhetők, mint bizonyítja az, hogy tényleg megtakarítottak, ha erre mód nyújtatik és kedv ébresztetik.

Betevők foglalkozása	Könyvecskék száma	Betétek összege	Átlag
Munkások	134,836	72,824,076 fr.	540 fr.
Szolgák	104,246	53,628,229 »	514 »
Hivatalnokok	24,006	15,359,344 »	637 »
Tengerészek és katonák	23,088	18,698,588 »	809 »
Különféle foglalkozásuak	129,956	99,603,992 »	766 »
Bányászok	88,154	31,459,371 »	356 »
Kölesönös segélyegyletek	1,573	1,896,947 »	1,205 »
	505,849	293,470,643 fr.	580 fr.

»Daczára a bizonytalanságnak — teszi utána Coquelin — melyet ez osztályok kettejének elemei iránt fenhagynak azon határozatlan kifejezések, »különféle foglalkozásuak« és »hivatalnokok,« egészen mégis kitűnik hogy a takarékpénztárak betöltik céljukat. A munkások, szolgák, katonák és tengerészek, a bányászok és a segélyegyletek messze túlnyomó számát bírják a könyvecskének és nagyobb részét a betéteknek. Párisban az arányok körülbelöl ugyanazok.«

Angolországban hasonló hatáskör van kijelölve számukra; Gilbert szavai szerint a »takarékbankok« három sajátság által különböznek egyéb bankoktól: — »Először: Igen apró összegek is elfogadtatnak betétül. — Másodszor: A betett pénz egész összege a kormánynak adatik kölesön kamatra.*) — Harmadszor: A betéti összegek nagysága meg van szorítva; ezen megszorítás célja: a társadalom szerényebb osztályain kívül, mindent kizárni.«

Magyarországban a takarékbetétek és takarékpénztárak körül fenálló szokások csak kettőben egyeznek a külföldön követett szabályokkal: egyik mi a takarékbetét lényegét képi, hogy a kamat rendelet bevétele nélkül a tőkéhez csatoltatik; másik hogy a legkisebb összegek is elfogadtatnak t. i. 1 forinttól kezdve felfelé. A betétek maximumát nem szabályozza sem törvény sem szokás.

Az összeg magassága, melyet a takarékbetétek álladéka a magyarországi pénzügyetknél elért (1871. december 31-én 160 millió ftot tett az) már magában is világosan bizonyítja hogy itt nem csak azon tőkék találtak foglalkozást melyekre a fennebbi idézetek utalnak. Franciaországban a takarékpénztári betétek álla-

*) Franciaországban is »rente«-ben helyezhetik el.

déka 1870 elején volt 720 millió frank. Ha tekintjük hogy Franciaország lakossága Magyarországhoz úgy áll mint 38 : 15, hogy gazdagsága, pénzforgalma, hitelügye, a lakossághoz viszonyítva is óriásilag túlhaladja Magyarországtét, egy perczig sem lehetne elhinni — ha e számokon kívül egyebet nem tudnánk is — miszerint e tőkék egy és ugyanazon eredetűek. Azon óriási összeg nem állhat Magyarország szegénysorsuinak megtakarított filléreiből. Másrészt hasonlítsuk össze a takarékbetétek állandékát a pénztári jegyekével. Az összes magyarországi intézeteknél volt a december 31-ki állapotot véve fel:

Kamatozó pénztári jegy. Takarékbetét.

1869-ben .	11.767,442 ft.	115.452,546 ft.
1870-ben .	13.191,326 »	131.204,591 »
1871-ben .	13.154,758 »	160.207,404 »

Ebből kitűnik hogy az arány nincs javulóban a kamatozó jegyekre nézve, és még mindig a takarékbetét a legkedveltebb, a legnépszerűbb alakja a betét útján való tőke-elhelyezésnek. Közönségesen ismert tény, hogy a magyarországi takarékbetétek a legkülönműbb elemekből állanak. A munkás, a szolga megtakarítmánya mellett, tömegesen meg van ott az is, minék a rövid felmondásu hitel létezését köszöni: a forgó tőke mely rövid időre rendelkezhetővé vált a termelésben, forgalomban vagy fogyasztásban és mely ennél fogva rövidebb ideig marad ott, semhogy a tőkésítés jótéteményét élvezhetné. Van azután állandólag elhelyezett vagyon is, melyet nem a könnyű és gyors folyósíthatás vonzott oda. Ezen tünemény oka nem keresendő egyébben annál, hogy az első pénzügyintézet mely Magyarországhban létre jött takarékpénztár volt, (az az a betétek fogadására ezen formát tűzte ki, ha egyébben el is tért azon fogalomtól melyet különben ez elnevezéssel szoktak egybe kötni) és hogy e takarékpénztár működése és eljárása által megszerezte a közbizalmat a névnek mely alatt s a formáknak melyek közt működött. Kinek pénze volt, melyet sem elkölteni sem állandón befektetni nem akart, az *ha belátta* hogy kár azt csak három hónapig vagy félévig is hevertetni, ez időben nem helyezhette el más hová mint takarékpénztárba és csak takarékbetét alakjában. És kezdték azt az emberek mind sűrűbben belátni. Ekként a takarékpénztár beállított azon szerephe, melyet másutt a betéti ban-

kok vállalnak el, a melyek itt hiányoztak. Hiányoztak továbbá akkoriban a földhitel-intézetek is; értékpapírok kevésbé voltak ismeretesek, az ausztriai államkötvényeket nem mindenki kedvelte s így az, ki tőkét állandón és biztosan el akart helyezni: vagy zálogba vett földbirtokot, vagy bekebelezette a kölesönt földbirtokra, mi által rendelkezhetős lehetőségéről jó időre feltétlenül lemondott, mit nem mindenkor szívesen tett. A takarékpénztár biztosnak tartatott s ugyanannyi kamatot fizetett, mennyit a törvény földbirtokra bekebelezett kölesöntől venni engedett. Így történt, hogy helyezetttek el ekként jelentékeny tőkéek, melyek évről évre bent maradtak. Hlyenek most is vannak.

És mind ezen igényeknek az első takarékpénztárak megfeleltek s igazolták a beléjük helyezett bizalmat, noha a rájuk bízott pénzeket nem »adták kölesön az államnak« mint az angolországiak. A takarékbetét és takarékpénztári könyv elnevezések ekként annyira népszerűkké lettek, olyan jó hangzásuaknak váltak be, hogy midőn később bankok jöttek létre, melyek névre is azok voltak és nagyobb tőkéjük folytán inkább is voltak hivatva banküzletekre, ezek mellőzhetlennek tartották tevékenységi körükbe felvenni a takarékbetéteket, teljesen azon formák és módozatok közt, mint ama úttörők. Így az »első magyar iparbank« (a második bank, mely Magyarországon létre jött), a budai kereskedelmi és iparbank s a vidéki bankok legnagyobb része. Mindezen intézetek elfogadják betéteket 1 forinttól kezdve s a kamatot a tőkéhez csatolják.

Minthogy a takarékpénztárak is banküzletek, leszámítás és kézi zálogra való előlegezés útján gyümölcsöztetik a betéteket, nincs ok melyért a bankoktól elvitatható volna a takarékbetétek fogadásának jogosultsága. A biztosság melyet nyújtanak teljesen ugyanaz, mint a takarékpénztáraknál. Igaz, hogy tekintettel arra, miszerint e pénzek — vagy legalább nagy részük — igen szegény emberek takaritmánya, tekintettel az intézménynek humanitárius oldalára, kívántatott, hogy a biztosítók minden esélyeken felül álló, ügynevezett pupilláris legyen. De miként lehessen ezt egyesíteni a rövid felmondás szintén mellőzhetlennek tartott feltételével? Államjövedék és értékpapírok eladhatók ugyan minden perczen, de kérdés, hogy mi áron. Könnyen meg lehet, hogy olcsóbban, sokkal olcsóbban, mint vétettek volt és akkor is a veszteséget csak

azon esetben nem a betevők fogják viselni, ha kitelik az intézeti vagyontól, épen úgy mint ha fizetetlen váltók okozták volna. Az 1873. év eseményei ugyan igazolni látszottak azon felfogást. Az intézetek közt melyek ez évben képtelenné lettek kötelezettségeiknek megfelelni, volt olyan is, mely a takarékpénztár nevet viselte. Ez azonban csak azt bizonyítja, hogy a nyerésszédés düh, mely annyira elhatalmasodott volt a magyar-osztrák birodalomban, a szédelgés a takarékpénztárak vezetésére is kihatott, nagy mérvű visszaéléseket idézván elő. A legbölcsebb szabályok sem használnak ha be nem tartatnak; és tudjuk hogy azon intézetek bukását olyan eljárás idézte elő, mely a helyes bankkezelés legegyszerűbb fogalmaival is ellenkezik. Ugyanazon visszaélés melyet Angolországban annyi részvénybank hitelezője keserült már meg, volt előidézője nálunk is ama sajnos eseteknek hogy t. i. a vezető személyzet, a nálunk úgynevezett választmányi tagok, maguknak nyitnak hitelt, könyökgig markolnak a becsületökre bízott pénzekbe és a bővön folyó forrás és a könnyen kieszközölhető meghosszabbítások által felbuzdítva, minden rendelkezhető eszközökkel szerencsejátékszerű üzérkedésbe bocsátkoznak. Választmányi elnökök és tagok beváltatlan váltói képezték értéktelen értékpapírzálogokkal együtt azon behajthatlan activumot, mely Magyarországon az első csorbát ejtette a nyilvános pénzüzetek hírére. Sőt több mint valószínű hogy ezen megbukott bankok és takarékpénztáraknak már alapításánál is ilyen szándokok vezették az alapítókat.

E szomorú példák nézetem szerint nem támadhatják meg az elvet. Képzeljük, hogy alapíttatik egy takarékpénztár, melynek alapszabályai olyan megingathatlan nemét a biztosítéknak tűzik ki, minő még feltalálva nincs és képzeljük hogy az intézet vezetését rablók vállalják el, kikről a közönség még nem tudja, hogy azok: mi lesz az eredmény?

Mindamellett kétségbevonhatlan, hogy kívánatos volna ha a szegény osztályok megtakarított pénzei, más módon volnának elhelyezhetők, mely több biztosságot nyújt mint a banküzletek. De ilyet mely egyszermind a könnyű folyósíthatás követelményének megfelelni, előbb még fel kellene találni. Hogy az állam- vagy egyéb értékpapírokbau való elhelyezés lenne az, tagadjuk. Még a legjobb földhiteli záloglevclck is ki vannak téve árfolyamningadozásnak, mely kényszerített cladásoknál veszteséget okozhat.

Mig nálunk voltak már egyes hangok, melyek a takarékpénztári és banküzleti tevékenység elválasztása értelmében szólaltak fel és az elébbire nézve a külföldön szokásos fedezet elfogadását ajánlották, addig érdekes lesz hallani, hogy Fransziaországban miként nyilvánul a közvélemény egyik legilletékesebb szakíró személyében: »Természetes és egyszerű volna, hogy a takarékpénztári betétek, miután a munkások kezeiből parányi részletekben elfogadtattak, nagyobb tételekben adassanak át a kereskedelemnek, az ipari tevékenység fokozására. Ez egy ország megtakarítmányainak természetes rendeltetése. Ezen úton a takarékos munkások — hatalmas intézetek kezessége mellett, melyek tőkájök csonkítatlanságáról felelnének — résztvevőivé és támaszaivá lehetnének azon iparnak, mely után élnek és kétszeres hasznót húzhatnának pénzeik elhelyezéséből. Ezen rendszer mellett nem csupán hogy minden nehézség nélkül megkaphatnák azon, különben igen mérsékelt kamatot, melyet most húznak, de nagyobb kamatot is kaphatnának.« *)

A nálunk bevett rendszer tehát, ha teljesen alkalmaztatik, azaz ha a gyakorlat megfelel az elvnek, azonos azzal, melyet Coquelin Franciaországban alkalmaztatni ohajt.

De ha a fedezet nemének szempontjából nem is, más két tekintetben igen is lehet a magyar takarékpénztári rendszer ellen kifogást tenni. Egyik a saját tőkének csekély volta, a betéti tartozásokhoz képest. Hangsúlyozva volt e munka egyik előbbi fejezetében, hogy az elhelyezésnek leglélekismeretesebb módja mellett is, a bank saját vagyonának hozzá kell járulnia a biztosság emeléséhez; a banknak saját vagyonával kell hitelezője előtt kezeskednie, adóssai biztos voltáról. Természetes, hogy takarékpénztárait illetőleg ez legalább is ugyanazon mérvben áll, mint bankokat illetőleg. Ezen kezesség pedig illuzóriussá lesz, ha a saját tőke eltűnőleg csekély a forgalomhoz képest. Eltűnőleg csekélynek nevezzük habozás nélkül ott, hol a részvényosztalék 50—100 és több százalékot tesz. A »hazai első takarékpénztár« ezen aránytalanságon már segített részvénytőkéjének tetemes felemelése által és néhány újabb fővárosi már nagyobb tőkével is alakult. Igen kíváncsatos volna azon ban, ha azon vidéki intézetek, melyek olyan exorbitáns osztalékokat

*) Coquelin. Du crédit et des banques.

fizetnek ki, a tartaléktőkének nagyobb mérvű gyarapítása által segítenének a bajon, úgy p. o. hogy mindent mi a saját vagyoni *) 10 %-át felülmúlja, ez utóbbihoz csatolnának. A részvényesek ez által nem mondanának le nyereségükről, csak tőkésitenék azt.

Még élesebb bírálatot hí ki azon szokás, hogy betétek fogadtatnak el és kamat fizettetik utánuk, melyek kívánatra rögtön, előleges felmondás nélkül fizetendők. Még elnézhető ez, ha egészen apró betétekre szoríttatik, melyek talán összesen sem tesznek annyit, hogy a pénzkészlet meg nem felelhetne, ha egyszerre követeltetnek is vissza. De hogy ne említsünk mást, ott van a »hazai első takarékpénztár« ezen intézet, melynek nevét Magyarország közgazdasági történetében is illet meg hely; ezen intézet 1873-ban fizetett

6 % -ot három óra felmondható

5 $\frac{1}{2}$ % -ot egy óra felmondható

5 % -ot minden időben visszafizetendő betétektől

tekintet nélkül az összeg nagyságára.

Ha ezen intézet úgy akarná rendezni ügyeit s nevezetesen a pénzkészlet arányát a betételekhez, hogy akármily eshetőségek közt megfelelhessen kötelezettségeinek, úgy valószínűleg igen sokba kerülnének neki ama 5 %-os betétek. De a mult tapasztalásaiiban megnyugodva, melyek azt bizonyítják, hogy tömeges visszakövetelések legalább vele szemközt nem fordulnak elő, épen nem valami nagy áldozatot hoz pénzkészlete tartásával. 1872 december 31-én a pénztári állapot volt 354,623 forint, betét tartozása pedig 27.317,829 forint, Nem tudjuk ugyan, hogy mennyi volt ekközben mindenkor fizetendő. Meg lehet, hogy igen kevés. De ha szaporodnának azok, a pénztár állapotát ugyanazon arányban kellene szaporítani s a kamat olyan tőkéből fizettetnék, melyet az intézet csak kicsi részben gyümölesztethet. Ellenkező esetben a következmények veszélyesek lehetnének.

Kamatfizetés (és pedig aránylag elég magas kamat fizetése) mindenkor visszavehető betétektől, akármely intézet gyakorolja is ezt, mulhatlanul feltételezi egyiket a következő két dolog közül: az intézetnek nincs haszna a betétekből **) vagy nem tart elegendő

*) Nem a részvénytőke.

**) A folyószámlaüzlet e tekintetben képezhet kivételt. Hogy mi általáról alább,

pénzkészletet arra hogy kötelezettségének mindenkor megfelelhessen. Miután nem valószínű hogy létezzék intézet mely hasznát nem ígérő műveletekkel huzamosabban foglalkozzék, tehát a másodikat kell feltételezni. Sajnos hogy éppen takarékpénztáraink, melyeknek a betéti üzlet Magyarországon szép fejlődését köszöni, követik el a jelentékeny hibát és kívánjuk hogy soha ne rengesse meg őket azon vihar, melyet »panique« nak és »run« nek neveznek, mikor t. i. a hitelezők tömegesen rohanják meg a pénztárt.

Miután a takarékpénztáraknak a kormány ezt megengedi, nehéz belátni hogy mért nem engedtetik meg azon bankoknak is, melyek kamatozó pénztári jegyeket bocsátanak ki, ezeket rögtöni fizetésre állítani ki. A mellett hogy tartozásaikhoz képest részvénytőkéik igen sokkal nagyobbak mint a takarékpénztáraknál, a pénzkészlet és betéttartozás aránya is, náluk, egy eshető megrohanás következményei ellen teljesebb biztosítékokat látszik ígérni. Mint fennebb láttuk az I. hazai takarékpénztárnak 1872 dec. 31. én 27 milliónyi betéttartozás mellett 354, 623 forintnyi pénztári készlete volt; az arány tehát mint 1 a 76 hoz; ugyanakkor az angol-magyar banknak 328,282 ft. pénzkészlet mellett két millió értékű pénztári jegye vált forgalomban; folyó számlabeli tartozásai pedig 5.3 milliót tettek. A pénzkészlet tehát a pénztári jegyekhez úgy áll mint 1 a 6 hoz, összes betéttartozásaihoz képest pedig mint 1 a 22 höz.

Egyébiránt ha nincs is indokolva azon különbség mely az engedélyezésekben a rögtöni fizetést illetőleg bank és takarékpénztár, pénztári jegy és takarékkönyv közt tétetik, a bankok és pénztári jegyeik is szolgáltatnak nálunk okot, ugyanazon elven alapuló kifogásra. Az angolmagyar bank egy napi felmondásnál $3\frac{1}{2}\%$, három napinál 5% , nyolcz napinál $5\frac{1}{2}\%$, két hetinél 6% ; kamatot, a frankomagyar bank egy napi felmondásnál 4% , nyolcz napinál 5% , két hetinél $5\frac{1}{2}\%$, egy havinál 6% kamatot fizetett 1873-ban. Egy napi felmondás, következményeiben csaknem egyenlő lehet a rögtöni fizetéssel és három nap alatt is bajosan tehetnek a visszafizetések annyit, hogy tömeges felmondásoknak megfelelőhessenek. Hübner szerint minden összeget csak annyi időre kellene elhelyezni, mint mennyire élvezete biztosítva van; ezen elv alapján csak egy és három napig járó váltókat lehetne leszámítolni azon be-

tétekkal, a mi természetesen nem volna érdemes. De ha ezen elmélet túlszigoru is annyi bizonyos hogy egy nap felmondási betetek is, akkora pénzkészlet tartását tennék szükségessé, hogy kamatoztatásuk alig helyezne kilátásba nyereséget. Különben az ilyenek, úgy tudjuk, csekély hányaddal szerepelnek a pénztári jegyek forgalmában, melyeknek zöme 8 és 14 nap felmondású.

Ez is ugyan még rövidnek tetszhetik ott hol három hónapig járó váltók is számítottatnak le. Nem tudjuk ugyan hogy a váltók közléplejárata magyarországi intézeteknél mennyi szokott lenni. A francia banknál és angolországi bankoknál tett kiszámítások 40—46 napot eredményeztek a váltóbeli követelések lejáratát idejéül. Biztosan feltehető hogy a magyarországi intézeteknél nem esz az kevesebb, hanem inkább talán több. Ismételjük hogy 8 és 14 napra felmondható pénzeket úgy elhelyezni hogy átlagban 40—46 napnál előbb nem, részben pedig csak 3 hó múlva vonható vissza, még mindég merésznek tűnhetik fel, minthogy válságos időben megtörténhet hogy a pénzek mind felmondottnak. Erről nézve és nem szorosan a magyarországi bankokra való tekintettel, hanem a betéti üzletre nézve általánosságban, megjegyzendő hogy:

ha a kereskedelem által élvezett rövid időre engedélyezett hitelt a rövid időre rendelkezhetővé lett tőkéből akarjuk táplálni,*) nem lehet ezen tőkékre nézve a felmondási időt olyan hosszúra szabni mint az általa élvezett hitel, mert ez — ha t. i. a felmondás nem történik meg rögtön a betetésnél **) — feltételezné hogy a gyakorlatban a használt tőkék rendelkezhetőségének átlagos ideje *hosszabb* legyen a kereskedelem által élvezett hitel átlagos idejénél. Ez által szükségkép tetemesen le volna szállítva azon tőkék összege melyekből e hitel táplálható; ez megszorítottatnék és meg is drágulna és sok tőke heverésre lenne ítélve, Azon rövid felmondásra betett tőkék egy része bent maradhat a felmondási idő tízszeres tartamáig de lehet hogy csak egyszereséig. Természetük ezt hozza magával

*) Mi kíváncsi vagy egyedül képezi reá nézve a hitel előnyét, mint az első fejezetekben ki volt fejtve.

**) Ez esetről vagyis a meghatározott időre való betétekről alább volt szó, mint a melyek nagyon megkönnyítenék a banküzemet, de csak kivételképp fordulnak elő.

Ha a Hübner által felállított elmélet *) egész szigorában alkalmaztatnák, a banküzletnek s a hitelnek általában közgazdasági hatása a mostaninak egy harmadára vagy egy tizedére szállíttatnók le. Tudunkkal a gyakorlat nem kötötte magát hozzá (szó szerinti értelmében véve azt) a világon sehol.

De ha e szabály nem tartatik be egész szigorában, ugyanazon elméletnek mely ezt helyben hagyja, kötelessége megfelelni e kérdésre: mi történik ha a hitel visszavonatik a banktól, minekelőtte a bank visszavonhatja adósaitól?

Részünkről erre ezt felelnénk: ámbár a tapasztalás azt bizonyítja hogy az élvezett hitelnek valamivel szabadabb alkalmazása mint az mely szorosan a felmondási időre való elhelyezést engedi meg, eddig sehol nem okozott komoly bonyodalmakat, (mert ha a követelések jók voltak, az alapon lehetséges volt a hitelt pótolni, ha pedig rosszak voltak úgy ez okozta a bonyodalmat) azért mégis a felmondásokból eredhető minden eshetőségek ellenében kell a banknak orvoslatok felett rendelkeznie. Ezen orvoslat pedig csak egy lehet: a viszleszámitolás lehetősége. *Egy betéti és leszámítoló bank, mely saját tőkájén kívül a betett pénzeket fordítja leszámításra, az, ha arra nézve nincs biztossága hogy szükség esetén rövid lejáratú váltóinak egy jó részét viszleszámitoltathatja, teljes szilárdságu alap nélkül dolgozik s ennek folytán vagy szerfelett megkötve és akadályozva lesz működésében vagy ideiglenes insolventiák veszélyének lesz kitéve.*

Ezzel itt csak megérintünk egy tárgyat, melynek bővebb tárgyalását későbbre tartjuk fen: azon meggyőződésünket, hogy a betéti bankok működése a szabadabb mozgás és teljes szilárdság kettős követelményének csak akkor felelhet meg, ha azok úgyneve-

*) Wir haben die Theorie aufgestellt, dass eine Bank keinen anderen Credit geben dürfe als sie selbst empfängt. Sie kann daher mit Geldern, welche jeden Augenblick zurück gefordert werden können, nur solche Geschäfte machen, aus welchen Sie das Geld ebenfalls jeden Augenblick wieder heraus zu ziehen vermag; sie kann mit Geldern, welche ihr auf einen Monat übergeben werden, nur Geschäfte machen welche binnen ein Monat ablaufen; mit Geldern welche ihr auf drei Monate übergeben werden, nur solche, welche innerhalb drei Monaten ablaufen; mit Geldern eine gewisse Zeit nach Kündigung rückzahlbar, nur solche Geschäfte, welche in solcher Kündigungsfrist abgewickelt werden können. (Hübner. Die Banken. I. Rész. 59. lap.)

zett jegybankokra támaszkodhatnak, és hogy ennél fogva a rövid időre rendelkezhetővé lett tőkék teljes gyümölcsöztetése sokkal inkább képzelhető ha a betéti bankok mellett jegykibocsátó bankok is léteznek, mint ha nem.

Itt nincs, hanem később lesz helye párhuzamot vonni a bankok e két nemének működése között és megvizsgálni hogy közgazdasági hatásaik miként állnak egymáshoz, hogy egyik a másikat kiegészíti vagy feleslegessé teszi-e. Magában véve fel a betéti üzletet; a mit ennek közgazdasági jelentőségéről e helyen mondhatnánk, csak ismétlésé lehetne annak, mi az első fejezetben ki volt fejtve a rövid időre rendelkezhetővé lett tőkék felhasználásának hatásáról a forgalomra nézve és következésképp a közvagyonosságra általában.

NYOLCZADIK FEJEZET.

Kamatfizetéssel nem járó hitelélvezet.

TARTALOM.

Okok, melyek a hitelezőket ilyen hitelezésre bírják. — Rögtön visszavonható kamatozástalan követelések a készpénz természetével bírnak. — Kamatozástalan betét és bankjegy. — Fizetések az elébbiekre való utalványozás útján. — A bankjegy jellemző sajátosságai. — Különbség a bankjegy és a pénz között. — Különbség a bankjegy és egyéb betét közt. — Okok, melyek a bankjegy által képviselt összeg kifizettetését szükségessé teszik. — Kettős viszony támadása ugyanegy hitelművelet alapján. — Óvszerek a hamisítás ellen. — Azok fontossága. — A francia bank jegy-gyártása, mint illusztráció. — Megsemmisítésnek nincs helye.

Noha láttuk már hogy a gyakorlatban rögtön visszafizetendő tőkéktől is szokott kamat engedélyeztetni, ezen eseteket úgy tekintjük mint abnormisokat és ragaszkodunk azon tantételhez, hogy — valamint a rövidebb felmondási idő alacsonyabb kamatot feltételez — úgy ha a felmondási idő leszállittatik 0-ra, a kamatnak is le kell szállnia 0-ra. Valóban míg azon abnormitások egészben aránylag csekély kiterjedésben is fordulnak elő, addig azon hitel, mely az elmélet e követelményének megfelel, óriási jelentőséget nyert a gyakorlatban. Ezt köszöni azon sajátosságának, hogy az ilyen követelés átruházás útján fizetések teljesítésére szolgál és így — aszerint hogy minő alakban fordul elő — kisebb vagy nagyobb számában az eseteknek képes ugyanazon szolgáltatást teljesíteni, melyet a készpénz. Számos esetben tehát, hol más követelés érvényesítésének szüksége áll elő a tulajdonosra nézve, ezen hitelművelet azt feleslegessé teszi. Innen ered azután hogy a

rögtön visszavonható hitelt, ha e sajátsággal bir, aránylag huzamos ideig élvezhetik a bankok, úgy hogy a körülményekhez képest jelentékeny részét kamatozón rövid időre kockázat nélkül elhelyezhetik, miből tetemes hasznót húznak. A hitelezőre nézve e hitelezésnek — elhelyezésnek a szokott értelemben nem nevezhető — előnyei kényelmiek és részben biztosságiak is. Készpénznek tartása némi kockázattal jár, mert ha lopás által vagy másként elvész, semmi ismertető jel sem vezethet nyomába.**) Hordozása a fémnek súlya miatt terhes. Egy helyről a másikra való küldése költséges. A vele való fizetés alkalmatlan és hosszadalmas, mert az egy-egy darab által képviselt érték aránylag csekély. Ha már most ezen okoknál fogva kívánatosnak tűnik fel nagy összegeket készpénz helyett rögtön folyósítható követelésekben tartani, fizetni és inkasszálni; ugyanazon okoknál fogva kívánatos az is ha részben vagy egészben való folyósításuk szükségére minél ritkábban áll elő; ez pedig elő állhat kisebb fizetések szükségére által, ha csak a követelés kisebb részletekben is át nem ruházható, mi tehát hasznosságát növeli.

Ezen a hitelezőre nézve származó előnyök nem bírnak közvetlen, legalább nem szembeszökő productivitással s ennél fogva aprólékosaknak látszhatnak. És mégis elég fontosaknak bizonyultak arra, hogy a bankoknak óriási tőkéket helyezzenek rendelkezésére, melyek hitel útján gyümölcsözőkké tétetvén a kereskedelemben, kétségtelenül hathatósan előmozdították a közgazdaság gyarapodást.

Egy más, a hitellel, mely tárgyunkat képezi, különben össze nem függő, de azért mégis el nem hallgatható közgazdasági előnye is van annak ha a fizetések nagy része ilyen követelések átruházása útján történik: az hogy kiméltetik ez által a fém pénz, az érem, melynek súlya és épsége a kopás által természetesen annál gyorsabban csorbul, minél többet forog az kézről kézre.***) Mig az érem

*) Betétkövetelés ilyen eshetőség ellen teljesen biztosít; bankjegyek ez előnnyel kevésbé bírnak, noha — különösen nagyoknál — megtörténhet, hogy a jegy száma nyomra vezet.

**) *Walker A.* tagadja ez előny valódiságát; számítása szerint a bankjegygyártás több költséget okoz, mint az éremkopás. Azonban nem kell elfelejteni, hogy az éremkopást illető adatok mind olyan forgalmi körből valók, hol a fizetések nagy része bankjegy, utalvány, váltócsere stb. útján létesül, tehát itta megtakarítás már megtörtént; a kopásból eredő kár kétségtelenül sokkal nagyobb lenne, ha egyedül érem közvetíténé a forgalmat.

illetetlenül nyugszik a banknál, biztos helyiségben, addig birtoka a követelés átruházása által százszor és ezerszer változhat s az értem ugyanannyi fizetést teljesít, anélkül hogy legkissebb csorbultat szenvedne. Minthogy részünkről a nemes fémek összértékét és az általuk teljesített szolgáltatokat, abszolút mennyiségüktől függetlennek tekintjük, a kopás meglassításából a társadalomra származó előnyt, leginkább azon munka, azon költségek megkimélésében látjuk, melybe a megkopott érmeknek gyakori újra verése kerül.

E kitérés egy kérdést költhet, melyre — nem akarván látszólagos ellenmondás vádja alatt tovább menni — röviden itt közvetlenül megfelelünk, ámbár az összefüggésen kívül esik e fejtegetés, s a bővebb magyarázatot a később mondandók hozzák meg. Ha azon pénzek, melyeket ilyen módozat mellett nyert kölcsön a bank, hitel útján gyümölesztetnek, miként állitható mégis, hogy azok illetetlenül nyugosznak nála?

Erre egyelőre röviden ezt feleljük: A rögtön visszakövetelhető pénzeknek mindenesetre csak egy része adatik ki ismét; másik jelentékeny része visszatartatik hogy a követeléseknek mindenkor meg is lehessen felelni; ez — egy minimumában állandó mennyiség — tehát minden esetre nyugszik; továbbá ott hol szokásba jött fizetéseket ilyen követelések átruházása által teljesíteni, azoknak tendenciája a készpénzt kiszorítani a forgalomból, mi következőleg képzelendő: A. betesz 5000 forintot ezüstben, rögtöni fizetésre szóló ígéret ellenében. A banknak e pillanatban jelentékeny pénzkészlete s a legközelebbi időben számos esedékes követelése lévén, nincs oka e pénzt is visszatartani; tehát rögtön kölcsön adja azt illő biztosság mellett B. nek. Azonban B. is kényelmesebbnek találja a pénzt, fizetési ígéret alakjában használni; minthogy pedig e pénznek ő most jogos és korlátlan ura (csak a lejarat napján fizessen) nincs ok melyért a bank ne fogadná el azt tőle is betétkép és ne adna róla rögtöni fizetésre szóló ígéretet, mely épen úgy mint az Á-nak adott a forgalom közvetítésére fog szolgálni. Az 5000 forintnyi értem e szerint a banknál nyugszik s a forgalomra nézve Á. betétének hatása mégis ugyanaz mintha a pénz ismét átadatott volna a forgalomnak.

Mind azok mik eddig mondattak, állanak a felmondáshoz nem kötött hitelre nézve általában, tekintet nélkül a különböző

formákra, melyekben az előfordúl és melyek szerint a további következmények s részben a mérték is, melyben az eddigiek alkalmazhatók reá, eltérnek. Ilyen formát kettőt lehet különböztetni: egyik a kamatozás nélküli betét, midőn az illető összeg a bank könyvében a betevőnek nevére iratik, ki arról személyesen vagy utalvány által mindenkor rendelkezhet. A másik a látra és előmutatóra szóló fizetési ígélet, az ugynevezett bankjegy. Mindkét alakban hordereje a pénz- és hitelgazdaság mai állapota szerint óriási. De miután lényegük közösségét ekként kiemeltük, mindkettőről bővebben más helyen fogunk szólni s itt a legelemiebbekre szorítkozunk. Mert a kamattalan betétek egész jelentősége mindkét félre nézve csak úgy fogható fel kellőleg, ha összefüggésben a folyó számlának (melyekre egyébiránt némely bankok kamatozó betéteket is vesznek át) egyéb műveleteivel és a giroüzlettel tekintetük. A bankjegy kibocsátás pedig, ámbár magában tekintve szintén csak egy ága a banküzletnek, de a többi üzletágakra, úgy a hitelélvezetiekre mint a hitelnyújtásiakra nézve való vonatkozásaiban, a hitel és pénzrendszerben elfoglalt és a törvényhozáshoz való különleges állásában, úgy is tekintendő mint a bankokról való tannak egy külön része; és pedig azon a fennebb elősorolt viszonylatokból eredő komplikált kérdéseknél, a felettök támadt vitáknál, elvi eltéréseknél s a vele foglalkozó nagy irodalomnál fogva, úgy tekinthető, mint annak magasabb része, melynek kellő méltánylása és átértékelése feltételezi a tan egyéb részeinek ismeretét.

Többnyire ugyanazon intézeteknél találkozunk a hitelélvezet nemének mindkét alakjával; vagyis a nagy jegy kibocsátó bankok azok leginkább, kik pénzbetétek után kamatot nem engedményeznek, és melyeknél felmondásra szóló betétek ennél fogva nem fordulnak elő, hanem csupán rögtön visszafizetendő kamatozástalanok. Így az angol bank (Bank of England) a francia bank és az osztrák nemzeti bank. Az ok, melyért így cselekesznek és nem másképpen, könnyen megfogható. Bankjegyek kiadására kizárólagos szabadalommal bírnak s így a törvényhozás biztosít nekik verseny nélküli jelentékeny kamattalan hitelélvezetet, míg más téren számos versenytársuk lenne. Miután emellett hitelnyújtásukban úgy is rendesen a törvény által megengedett jegy kibocsátási maximum alatt maradnak, ennél fogva kamatozó betétek elfogadása által va-

lőszinűleg a kamat nélkül élvezett hitel egy részét változtatnák át kamatozóra, mi érdekük ellen volna.

Az angol és francia banknál, a betétek jelentékeny összeget képviselnek. Így az előbbinél 1873. december 31-én 210⁶ millió forintot tettek, az utóbbinál ugyan akkor 70 millió forintot. Az osztrák nemzeti banknál soha sem tudott ezen üzletág, az intézetnek jelentőségéhez képest nagyobb kiterjedésre vergődni. A nevezett időben összes betéttartozásai*) csak 3² millió ftot tettek. A betétkövetelés átruházása vagy az arra való utalványozás általában szűkebb korlátok közt alkalmas fizetések teljesítésére mint a bankjegy, melyre mondhatni, minden boltban visszaadnak. Ezen célra való használatának arányai különböző országokban különbözők. Legáltalánosabb Angolországban, hol a készpénzt vagy bankjegyet helyettesíti a hol ez csak lehetséges; igen korlátolt ellenben a magyar-osztrák monarchiában, hol leginkább csak a szorosan vett kereskedelmi körökön belől alkalmaztatik. Ez is okozza valószínűleg, hogy az osztrák nemzeti banknál p. o. az angol bankhoz képest oly csekély a betétek összege: miután a betétnek használata, mint fizetési eszköznek, korlátolt, a pénzek inkább oda folynak, hol azon kívül más hasznat is hoznak, más bankokhoz, melyek folyó számlára átvett pénzek után kamatot fizetnek. Holott Angolországban sok esetben a könnyű átruházás és teljes biztonság momentumain kívül semmi más nem jön tekintetbe, és így az angol banknak jelentékeny betétei lehetnek, noha a Londonban létező számos más nagy részvénybank fizet kamatot is.

Míg a kamatot nem hozó betét egyéb tekintetekben egyez a kamatozóval, s a formákra nézve, melyek közt előfordul, valamint eredetét illetőleg (mindég készpénz befizetéséből eredő követelés értelvén alatta) nem tüntet fel lényeges különbségeket a kamatozóval szemben, addig a bankjegy minden tekintetben külön áll a fizetési ígéretek közt. A bankjegy vagy pénzjegy olyan fizetési ígélet, mely által a kiállító kötelezi magát, hogy a jegyen kitett összeg pénzt az előmutatónak kívánatára rögtön kifizeti, vagyis a sajátságok, melyek egyesítése a bankjegy fogalmát meghatározza:

*) Folyó számlák saldói a giróval együtt.

hogy fizetési ígéret ;
 hogy az előmutatónak fizetendő ;
 hogy előmutatáskor rögtön fizetendő ;
 hogy nem kamatoz.

Az ezen sajátságokat egyesítő fizetési ígéretek kiadása a törvényhozások különös figyelmét hívta fel mindenütt, olyan mérvben, minőben egy más fizetési ígéret sem.

Az összeg, melyről szólnak, rendszeren kerek szám, vagy kerek számnak egyszerű elosztásából származik mint: 1000, 500, 100, 50, 25, 10.

Ha az intézet, mely azokat kibocsátja csorbulatlan hitellel és szélesebb körben ismert névvel bír, a jegyek alakja oly ismeretes lévén mint az éremé, azok épen olyan általános forgalmuak lesznek mint emez, és mint fizetési eszköz teljesen ugyan azon szolgáltatokat fogják teljesíteni. »Miután minden tárgy épen annyit ér, a mennyit más tárgyból p. o. pénzből lehet érte kapni azon pillanatban és ott, hol egyik a másikért kicserélhető, így a bankjegy azon helyen, hol fizetendő, egyenértékű azon készpénz-összeggel, melynek fizetését igéri, a mennyiben és a míg ezen ígéret megtartatik. A bankjegyek tehát ott, hol fizetendők, készpénzül mint fizetési eszköz adatnak és vétetnek és a készpénznél szivesebben használtatnak, mert könnyebben hordozhatók, könnyebben eltehetők, mint amaz.«*)

Hogy ekként a pénzt helyettesítik s ugyanazon szolgáltatokat teljesítik, ez azon tévedésre vezethet és vezetett már miszerint valóban pénznek nyilvánítassanak az elmélet által, miután a gyakorlatban annak helyét elfoglalták. A tévedés, főleg ott, hol a törvény valamely banknak jegyeit törvényes fizetési eszközül nyilvánítja,**) azaz hol egy tartozásnak éremben való lerovását a hitelező nem követelheti, ha az adós bankjegyben akarja azt teljesíteni — a tévedés itt megbocsátható, mert képességük teljesen ugyanaz. Hogy azon körből kivétetvén, e képesség megszűnik, ez nem szól az azonossággal ellen, mert szintén közös az éremmel. Ha

*) Hübner. Die Banken.

**) P. o. az angol törvény az angol-bank jegyeit. Nem idézzük az osztrák nemzeti-bank jegyeit, minthogy ezek ez idő szerint beválthatlanok s így a bankjegy főkellékével nem bírván, nem felelnek meg fogalmának.

valaki Pesten kiadásokat akar tenni és csak angol sovereignekkel bír, előbb vevőt kell azoknak keresnie, épen úgy, mintha angol bankjegyek volnának, és ez utóbbiaknak épen úgy fog vevőt találni mint ha angol aranyok lennének. Abissziniában egy csésze tejet sem vehet angol aranyéremmel és be sem váltathatja azt, noha itt a Mária Terézia tallért még ismerik és elfogadják.*) Az tehát, hogy forgalma körülvonalzott területhez van kötve, nem különbözteti meg a bankjegyet a pénztől. Valamint az sem, hogy csupán azért fogadtatik el, mert bizonyos hogy aranyért vagy ezüstért mindenkor kicserélhető. Az arany- vagy ezüstérem is azért fogadtatik el általánosan, mivel más tárgyakért kicserélhető.

A bankjegy egyszerűen azért nem pénz, mert pénzt ígér; egy tökéletesen megbízható ígéret becsülthetetik a teljesítés előtt ugyan annyira mint az ígért dolog, de sohasem lehet azonos vele. Egy kötelezvény, mely az előmutatónak egy mázsza gypju vagy egy tonna köszén átadását ígéri, feltéve, hogy ilyen kötelezvény járna kézről-kézre, fizetések teljesítésére szolgálva, jogosabban volna pénznek nevezhető, mint egy kötelezvény, mely egy összeg pénznek kifizetését ígéri. Egyébiránt e kérdés attól függ, hogy a pénz szónak megfelelő fogalom miként körvonaloztatik és ennél fogva tisztán lexicális, nem pedig közgazdasági jellegű. Mihelyt e két fogalom »pénz« és »fizetési közege« azonosnak nyilvánittatik, a bankjegy pénz lesz. A többség által elfogadott jelenlegi terminologia mellett azonban nem nevezethetik pénznek, hanem azt mondhatni róla, hogy: *a bankjegy fizetési ígéret, mely rögtön realizálhatósága és a kiállító által élvezett hitel folytán számos esetben ugyanazon s olgálatokat teljesíti, mint maga a pénz és ezt functionában inkább és általánosabban, mint bármely más fizetési ígéret, képes helyettesíteni.* Lényegében nem egyéb, mint egy pénzbetétről kiállított elismervény, mert az kinek kezében van s ki nem veszi fel értékét rögtön, noha tehetné, ezáltal hallgatagon beléegyezik, hogy a pénz bent maradjon s így betevővé válik.

Más betétektől leglényegesebben az által különbözik, hogy azok akkor jönnek létre, mikor az ember egy tőkét nyugtatni, egy

*) A Theodoros elleni angol expeditió alkalmával tapasztaltattak a tények.

helyben hagyni akar, míg a bankjegyre való pénzbetetésnek nem lévén egyéb oka annál, hogy ezen jegy anyagi okoknál fogva a készpénznél még alkalmasabb a forgalom közvetítésére — a tőke azon célból tétetik be, hogy a forgalomnak adassék át.

E különbség következeire nézve álljanak itt egyik legjellegesebb szakíró szavai:

»A bankjegyek kibocsátása a bankokra nézve rögtön visszafizetendő betétet hoz létre; de miután a bankjegy a pénz funkcióit teljesíti, a betétnek folytatása vagy visszavonása más okok által határozottnak el, mint azok, melyektől a közönséges betétek folytatása vagy visszavonása függ. A közönséges betét addig hagyatik bent, míg a betevőnek bizalma van bankárjához és míg tőkájére nincs szüksége; visszavonatik mihelyt a betevőnek a bankárhoz való bizalma megszűnik, vagy mihelyt annak számára hasznosabb foglalkozást talál; vagy más szóval mikor szüksége van reá. Ellenben a bankjegy tulajdonosának a jegy által képviselt tőkére közönséges kereskedelmi elhelyezések esetében soha sincs szüksége, mint-hogy vehet és fizethet a kezében levő jegynek átadása útján, a nélkül hogy éremért kellene előbb kicserélnie azt. Csupán három eset létezik, midőn szüksége lehet fém pénzre és mikor a beváltást követelni kell: 1. Hogy kisebb darabokban álló pénzt kapjon, úgy mint felváltja a 20 frankos érmet mikor 20 franknál csekélyebb összegre van szüksége.*) 2. Ha olyan országon vagy vidéken akar üzleteket létesíteni, hol a bankjegy nem fogadtatik el készpénzül. 3. Ha a fém pénz anyaga felett akar rendelkezni, p. o. ékszerekre, rudaesokra stb. akarja átváltoztatni, vagy a kereskedelem szükségletei folytán exportálni akarja. — Ezen három esetet kivéve, melyek közül a két utolsó, mint látjuk, kivételes, a bankjegy tulajdonosa nem szorulhat rá, hogy azt fém pénzért kicserélje; csupán a bank fizetés-képessége iránt felmerülő kétely vihetné rá. Még ekkor is, hogy indokolva legyen a jegy kicserélése pénzért, szükséges, hogy a bizalmatlanság nem csupán az illetőnél, hanem környezetében is létezzék. Addig míg a jegynek forgalma van, addig míg

*) Ez esetben sem mindég kellend a bank pénztárához járulnia, mint-hogy a jegyet épen úgy mint az érmet számos esetben felváltja az is, kinek a fizetés teljesítettik.

kézpénz helyett elfogadtatik, a kételkedő tulajdonosnak sincs oka visszafizetést kívánni.«*)

A fennebbiekben vázolt természete hozza magával, hogy ugyan egy hitelművelet alapján a bank kettős viszonyba, a hitelezőébe és az adóséba léphet ugyanazon egyénnel és ez viszont a bankkal: Ha p. o. N. N. ki jó biztosíték mellett egy kölcsönt nyert a banktól s annak értékét felvette érmekben, ezen érmékért azután bankjegyeket váltott, világos, hogy ha el is került ugyan egyikét azon alkalmatlanságoknak, melyek miatt a bankjegy kedveltebb mint az érem, (t. i. azt, mely hordozásukból vagy küldésükből ered) de a másikat, a hosszadalmasabb számolást nem, sőt ezen kétszer ment át, míg ha az érmmel mint olyannal fizetett volna, ez csak egyszer lett volna szükséges.

A legegyszerűbb tehát, ha a kölcsön kifizetésénél rögtön jegyeket kér a kézpénz helyett. Ekként a bank ugyanazon művelet által hitelezővé lesz egy időre szóló fizetési ígéretben, mely ha nem bir általánosan ismert biztosság kellékével, de kamatoz és adóssá egy olyan kívánatra rögtön teljesítendő fizetési ígéretben, mely nem kamatoz ugyan, de a kézpénz előnyeivel bir annak hátrányai nélkül, mit a hitelezés egy ideig való folytatásának biztosítékául tekinthet. Ennek többszöri ismétlése által, épen úgy mint az által ha az előleges hitelművelet nélkül egyenesen bankjegyért betett pénzeket gyümölcsözőleg kiadja, előáll, hogy ilyen rögtön fizetendő tartozásainak összege felülmulja pénzkészletét s az amazok útján élvezett hitelnek egy része időre szóló követelésekben van elhelyezve, miután bankok rögtön visszakövetelhető kölcsönöket nem adhatnak. Ámbár a bankjegy-kibocsátásból csakis ezáltal huzhatnak hasznot, mégis azon kérdés körül, hogy van-e erre jogosultságuk vagy nincs, forog egyike a legnagyobb elvi vitáknak, melyek a jegybankok elméletére nevezve támadtak.

A bankjegynek könnyű értékesíthetősége, a gyorsaság melylyel az kézről-kézre jár, hozza magával, hogy hamisítása gyakrabban előfordul mint más hitelpapirosé. A hamisítás tényéből eredő

*) Courcelle-Seneuil. Traité theorique et pratique des opérations de Banques.

következetekre nézve idézzük Hübner munkájából ez erre vonatkozó passust:

»A bankra nézve fontos, hogy hamisítás ellen óvja magát a bankjegyek készítésének módja által, és hogy azokon olyan, közzé teendő és mindenki által megismerhető jeleket a valódiságnak alkalmazza, melyeknek utánzása nehéz és nagy költséggel van egybekötve. Az utánzást lehetetlenné tenni hiú törekvésnek látszik, mert, alig vonható kétségbe, hogy a mit egyik ember készített, azt a másik is utánozhatja! Olyan jelek azonban, melyeknek előállítására csupán drága gépek által létekesíthető, elegendő biztosítékot képez, minthogy ez esetben — nem tekintve a büntetést — a szegény csalót annak lehetetlensége, hogy a gépet megfizesse, a gazdagot pedig a bizonytalanság, hogy fog-e elég hamis bankjegyet kiadhatni, fogja visszatartóztatni a gép megszerzésétől. Célyszerűnek tűnik fel egyébiránt a törvény által a hamisításra szabott büntetést a bankjegyeken kiírni, minthogy az a hamisítót kétségtelenül cselekedete felett való gondolkodásra hívja fel.«

»Gyakran megpendített kérdés, melyre sokszor és igen különféleképp feleltek már meg, az, hogy hamis jegyeket beváltson-e a bank?«

»Noha több létező banknak alapszabályai erre tagadolag válaszolnak, mégis úgy látszik, hogy bankjegyeknek, melyek tartalmazzák a valódiságnak a bank által közzé tett ismertető jeleket, be kellene általa váltatniok, részben mert a közönségnek azon jegyekre való figyelésen kívül nincs módjában a jegyek helyességét vizsgálni, részben mert annak lehetősége, hogy bankjegyek elfogadása által az ember tulajdonát elveszthesse, jogosan elkedvetlenítheti a közönséget ezen forgalmi közeg használatától.«

»Ismertető jeleket nem közölni a közönséggel és azután hamisítás felfedezésénél olyan jelekre hivatkozni, melyek csupán a bank előtt ismeretesek és melyekre nehéz rá jönni, méltatlan eljárás a bankigazgatóságok részéről.«

Hübnernek ezen nézetei mindenben elfogadhatók. Hozzátehető még, hogy titkos jegyeknek alkalmazása, melyek csupán a bank előtt ismeretesek, célszerű; de nem azért, hogy hamisítás felfedezésekor rájuk lehessen hivatkozni s ez alapon a beváltást megtagadni, hanem azért, hogy a banknak legyen olyan ismertető

jele, mely a hamisításnak nem példátlan tökélyénél sem hagy cserben, nehogy azon helyzetbe juthasson, hogy maga sem legyen képes a hamisat a valótól megkülönböztetni, mely esetben alig volna remélhető a hamisító felfedezése.

Hogy a bankjegykészítésnél milyen fontosság tulajdoníttatik a jegykészítés körül való eljárásnak és hogy mennyire igénybe vétetnek az alak lehető tökélyének elérésére az ujkori technika minden vívmányai, arról megfelelő fogalmat nyújt a francia bank jegygyártásának leírása, melyet M. du Camp közölt a *Revue des deux Mondes*-ban,*) és melyvel rövid kivonatban nem lesz érdektelen megismerkedni :

A papiros, melyre a jegyek nyomatnak az illető gyárnak egy kizárólag a francia bank részére tartott helyiségében készül, különleges gyártási mód mellett, mely titokban tartatik, egy a bank kormányzója által kinevezett biztos felügyelete alatt, ki egész éven át ez épületben lakik. Noha a lapok a legnagyobb művészettel készíttetnek, a vizsga, melynek azután a szilárdság, tisztaság és terjedelem hármias szempontjából alávettetnek, olyan szigorú, hogy 100 közül átlagban 60 vettetik vissza és semmisítettik meg. A jónak elfogadott papirosok azután a vezértitkár és az ellenőr kettős zára alatt állanak, addig míg sajtó alá kerülnek. Ez a sajtó a bank épületében van felállítva, olyan helyiségben, hová senkinek, ki szorosan e szolgálathoz nem tartozik, nem szabad belépnie. A munkások, kik a sajtót kezelik, gondosan meg vannak válogatva; lehetne mondani, hogy mindannyian bizalmi férfiak; mindannyian tiszták, tevékenyek és hallgatók. A víznyomat külön műhelyben készül. A festékek és a még kiosztatlan üres papirosok, valamint a lapminták egy szekrényben tartatnak, melyhez csupán a műhely igazgatójának van kulesa, ki arról felelős. Azon anyaminta, melyről az 1000 frankosok nyomatnak, készítőjének idősb Barrenak három évi munkájába került. Aczélből van és maga sohasem kerül sajtó alá, hanem galvanoplasztika útján clichék készíttetnek róla, melyek 50—60,000 lenyomatot adnak, a nélkül hogy tulságosan elkopnának. Ez a régi módszer, míg azon darabokra nézve, melyeknek

*) 1869. II. La banque de France.

anyamintái újabbak,*) más eljárás követtetik. Most a bankjegy erősen túlzott nagyságban lerajzoltatik és photographia útján kissebbittetik le a kívánt arányokra; így azután aczéllapra metszetik, mely után clichék készítettnek. Az eljárás gyorsabb, biztosabb és kevésbé költséges. Az előzetes kísérletek azonban így sem kevésbé hosszadalmasok és nem elsőre éretik el a tökély; a 100 frankosnak anyamintája öt évi tapogatódzást vett igénybe. Ellenben ha nagyító üveggel megvizsgálattik, kitűnik, hogy magában foglalja mindazon nehézségeket, melyek a vésésnél előfordulhatnak.

A papiros, miután egy első műveleten ment át, melynek részletei elhallgattatnak, jön sajtó alá. A festék kék és alkatrészei szintén titokban tartatnak. Ezelőtt a jegyek számozása kézi munka útján történt, mely eljárás lassú s legnagyobb vigyázat mellett sem biztosít hibák ellen. Most egy Derriey által feltalált bámulatos gép végzi e munkát, mely sohasem tévedhet; minden jegy után, mely alatta elmegy változik az egyes szám, minden tizedik jegy után a tizes szám, minden századik jegy után a százaz szám s így tovább. Ha minden műveleteken, melyek a papiros készítését nem számítva, húsz napot vesznek igénybe, átment a jegy, akkor a nyomda igazgatója még egy külön számvevő osztálynak adja át s itt nyerik csupán, egy autografikus gép segélyével a vezértitkár és az ellenőr aláírását; ha ezen állapotban elsikkasztatnék is, még mindig felismerhető volna, mert hiányzik még a főpénztárnok aláírása, mely utóvégre megadja neki az érvényt.

A photographia által való utánzás ellen a francia bank olyan színek (kék és sárga) választása által biztosítja magát, melyek nem jól hatnak a vegysugarakra. A hamisítás elleni védelem céljából a bank dolgozó termeiben folytonosan tanulmányoztatja a módokat, melyek útján jegyeit hamisítani lehetne, hogy előre ismerje a fegyvereket, melyekkel megtámadtathatik. Mindez azonban nem akadályozta meg, hogy a francia bank ne legyen kénytelen ügyesen hamisított jegyeket olykor tetemes összegekben beváltani. Így 1853—1861-ig 189,100 frank összegűeket, melyek ugyanazon minta lenyomatai voltak és melyeket a bank hivatalnokain kívül senki meg nem különböztethetett a valódiaktól. A rendőrség leg-

*) Amaz 1842-ben készült el.

éberebb fürkészetei daczára is csak 8 év múlva sikerült a hamisítót bizonyos Giraud de Gâtébourse, elébbeni vésnök személyében felfedezni. Ez talán a legnagyobb mérvű jegyhamisítás, a legnagyobb veszteség, mely bankra ebből valaha háramlott. Csekélység az intézet vagyonához képest. A kár, mely nehezen megkülönböztethető hamis jegyek be nem váltása folytán a hitelvesztésből származhatna egy nagy bankra nézve, hasonlíthatlanul nagyobb lehetne.*)

Ezen meggyőződés szerint cselekszik is a jelenleg fennálló bankok túlnyomó része.

De ha saját érdekük kívánja, hogy e részben a szigorún vett jogtól a nagyobb méltányosság irányában eltérjenek, ellenben azon másik ide yágó kérdés eldöntésénél, hogy megsemmisült jegyeket megtérítsenek-e, mit szintén lehetne a méltányosság szempontjából követelni, szigorun kellend a jog betűjéhez ragaszkodniok, melynek alapján arra nem kötelesek. Tudva van, hogy más fizetési ígéretnél, annak baleset által való megsemmisülése, ha a tulajdonos igazolni tudja igényét, nem vonja maga után az összeg elvesztését. Sőt ha nem is semmisült meg az illető hitelpapiros, hanem egyszerűen elveszett, annak törvényszerű megsemmisítése által az érték megmenthető a jogszerű tulajdonos részére. Nem ugy jegyeknél, melyek mint forgalmi közeg járnak folyton kézzől-kézre, minélfogva a folyószám megfigyelése nem követelhető, és a törvényszerű megsemmisítés kivétel nélkül jóhiszeműeket sujtana, nem pedig azokat, kik az elvesztett jegyeket megtalálták. A mi az állítólag megsemmisült jegyeket illeti, itt ennek bebizonyítása képezi a nehézséget.

Igen találón mondja e részben Hübner: »Minthogy a hitel, melyet a közönség bankjegyek elfogadása által nyit, kiváólág azon alapszik, hogy pénz szolgálatát teljesítik, tehát jól utáuzott jegyek beváltása mellett szól azon körülmény, hogy valódiságuk nehezebben vizsgálható meg mint a pénzé; elvesztett jegyek meg nem térítése mellett pedig azon körülmény, hogy elvesztett pénzt sem térít meg senki.«

A mit az elmélet felállított s a mit a gyakorlat követ e kérdésekre nézve:

*) Ez természetesen nem áll olyan bankra nézve, melynek jegyei kényeszerfolyammal vannak felruházva.

hogy a törvényhozás tegyen vagy ne tegyen különbséget bankjegy és más fizetési ígéret közt,

hogy a jegybankok micsoda szabályokat kövessenek az élvezett hitel felhasználásánál úgy az üzlet megvásárlását mint az arányokat illetően,

hogy mely szabályok be nem tartása által jönnek azon helyzetbe, hogy kötelezettségeiknek meg nem felelhetnek és jegyeiket készpénzzel beváltani nem képesek; mindezekről és sok egyébről mi ezzel összefüggésben áll, e munka azon részében van szó, mely kizárólag a jegybankokkal foglalkozik. Itt tekintet nélkül az okokra, melyekből származik, ha egy bank a készfizetéseketelfüggeszti és a helyett, hogy mint bukott intézet, csőd alá jönné, az állami hatalomtól nem csupán szabadalmat nyer üzletének folytatására, hanem jegyei törvényes fizetési eszközül is nyilváníttatnak, melyek fizetés fejében való elfogadását nem lehet megtagadni — tekintet nélkül az okokra, melyek erre vezetnek, csupán azt akarjuk tévedések elkerülése végett megállapítani, hogy azon percztől kezdve, mikor a kényszerforgalom beállott, a bankjegy jellemét, mint ilyen, tökéletesen elveszti: azaz nem hitelokmány többé, mert a bank nem hitelt, hanem igazságtalanul visszatartott idegen vagyont élvez; nem fizetési ígéret többé, mert a bank már nem praetendálja elébbi időben tett ígérete beváltását. Értékét többé nem az képezi, hogy biztos követelést képvisel, hanem az, hogy használható névszerinti értékben elébbi időből eredő tartozások lerovására és az adó megfizetésére. Ennek alapján használati értéke és ára lesz, mely áron bevásárlások is eszközölhetők vele. Egy osztályba sorozható tehát a kormányok által kiadott pénzjegyekkel és ezekkel együtt a »papírpénz« elnevezés alá foglaltatik.

KILENCZEDIK FEJEZET.

A folyó számlákról, giro, utalvány és pénzbeszedési üzletről.

TARTALOM.

A folyó számlaüzlet fogalma és előnye. — Hitelnyitás folyó számlára. — Szenvedőleges folyó számlák. — Kamatozás nélküliek. — Angol bank és angol magánbankárok. — Utalványok vagy checkek. — Clearing. — Két oldala folyó számlák. — Kamatszámítás módjai ezeknél. — Folyó számlákból a bankok által meríthető értesülés. — Pénzbeszedési üzlet. — Giro vagy átírási üzlet.

Ha valaki egy bizonyos bankkal állandó üzleti — és pedig bármely üzletághoz tartozó összeköttetésben áll, és ezen összeköttetés egy folytatólag vezetett számla tárgyát képezi, melyen a bank és az illető fél követelési vagy tartozási viszonyában előforduló változások jegyzetnek; az azokból eredményezett vagyon vagy teher pedig, és ha kamat jár, a kamattartozás vagy kamatkövetelés, meghatározott időszakokban, például félévenként, tudomásul hozatnak és kiegyenlítettnek vagy az újon megkezdett számlára átvitetnek — ezen eljárásra egész általánosságában a folyó számla elnevezés alkalmazható. Minthogy a bank és egy-egy fél vagyis megbízó közötti viszonyban a banküzletnek minden ágai előfordulhatnak, de a viszony szorítkozhat csupán egy vagy két ágra is, a folyó számla lehet cselekvőleges vagy szenvedőleges, vagy felváltva cselekvő és szenvedőleges természetű. A cselekvőlegesnél, minthogy itt a *bank* előlegez tőkét, kamat természetesen mindig számíttatik; a szenvedőlegestől vagyis a folyó számlában élvezett hiteltől némely bankok engedé-

lyeznek ~~hitelt~~, mások nem; ha igen, és a számla felváltva cselekvő és szenvedő, úgy az alkalmazott kamatláb kétféle szokott lenni, a bank előnyére való különbözettel.

Az ok, melyért sürőbb érintkezés esetében túlnyomólag ezen eljárás választatik, az: hogy általa a hitelműveletekkel járó minden költségek, a kamatfizetés és a kamatvesztés, valamint idővesztés, levélírás, utánjárás stb. az adott viszonyok közt lehető legcsekélyebb mennyiségre szállíttatnak le. Itt az adós sohasem kénytelen nagyobb összegtől vagy hosszabb ideig fizetni a kamatot mint szüksége kívánja; mi a váltóleszámitásnál vagy a lombardüzletnél gyakran megtörténhet, mint a következő példákból kitűnik:

X.-nek van egy jó váltója mely 3000 forintról szól; szüksége lévén 1000 forintra s nem szerezhethvén meg az összeget egybekép, leszámíttatja a váltót; a leszámíttolási díj természetesen az egész 3000 fírt után húztatik le, és így a 2000 fírt kamatát elveszti, mely megmaradt volna, ha hasonló feltételek mellett 1000 fírt kaphat.

Y.-nak van egy két hó múlva lejáráó váltója; egy bizonyos üzlet létesítése céljából valahol készpénz biztosítékot kell letennie egy fél hóra, melynek lefolyta után visszaadatik az. Ha leszámíttatja váltóját, $1\frac{1}{2}$ hónál tovább fizet kamatot, mint a pénzt szükségli vagyis másfél havi kamatot veszti.

Z.-nek 4000 forintra van szüksége, minthogy az áruknak, melyekben vagyona fekszik, nem akad rögtön vevőjük. Zálogba adja tehát értékpapíroisait, melyekre a bank 3 havi előleget ad. Néhány nap múlva élénk kereslet támad azon árunemre nézve s ő jó áron eladja tulajdonát; 4000 forintnak 3 havi kamatát fizeti tehát, ámbár csak néhány napig volt szüksége az összegre.

Igaz, hogy mind három esetben a feleslegessé vált tőkét ismét el lehetne kamatozolgatni helyezni. De miután a bankok alacsonyabb kamatot fizetnek mint engedélyeznek, veszteség így is maradna, nem tekintve azt, hogy a két rendbeli művelet elintézése alkalmatlansággal és idővesztéssel jár.

A folyó számla útján azon kamatkülönbség megmentetik, a két művelet pedig egybeolvad, mely szintén legegyszerűbb módon intézhető el.

Bővebben fognak kitűnni a folyó számlaüzlet előnyei, ha

alkalmazásának különböző módozataiban vizsgáljuk. Említettük, hogy a f. számla lehet csupán cselekvő, csupán szenvedő és felváltva cselekvő és szenvedő. Ezek közül az első legkisebb fontossággal bír a bankokra nézve és legkevesebbé is van elterjedve. Ez a folyó számlára való hitelnyitás biztosíték mellett. A biztosíték állhat, mint Angolországban az ugynevezett cash-accountoknál két jó kezes aláírásában vagy letéteményezett értékpapirosokban, melyeknek biztosítékára némely magyarországi pénzintézetek is szoktak hitelt nyitni folyó számlára. Az előbbi a váltóhitellel hasonlítható össze, különösen mikor úgynevezett költött váltó (Gefälligkeitswechsel, accomodation bill) forog kérdésben; az utóbbi a lombardüzlettel rokon. Mindkét esetben az adott biztosíték alapján egy bizonyos összegig hitel nyitattik, melyet tulajdonosa akkor és oly összegekben használhat fel, mint neki tetszik, felvéve mikor szüksége van, visszafizetve mikor rövid ideig nincs szüksége a pénzre; a kamat mindég csak azon összegtől számíttatván, melyet tényleg élvez. Ezáltal a váltó vagy lombardhitellel szemben tetemes előnyt nyer, mint a fent közölt példák mutatják, — feltéve, hogy a kamat, mely neki felszámíttatik, nem magasabb, vagy legalább nem sokkal magasabb, a rendes kamatlábnál a váltó vagy lombardüzletben. Szükségkép azonban, ha a bank nem akar különös protectiókat osztogatni, jóval magasabb lesz az; mert a banknak, ha ígéretének mindenkor meg akar felelni, pénzkészlet tartásában az ilyen hiteljogosultságot épen azon arányban kellend számba vennie, mintha hasonló összegű, mindenkor visszakívánható betétek forognának kérdésben; azaz ha sok ilyen hitelt nyitott s az úgy használtatik fel, mint a folyó számla természete kívánja meg, t. i. hol kisebb, hol nagyobb mértékben*), úgy tetemes összegeket lesz kénytelen azoknak rendelkezésül hevertetni, melynek kamatát kell hogy ők fizessék meg. Minden előny a hiteltulajdonos részén van, minden hátrány a bank részén, mely adásával szemben úgy áll, mint egy hitelezővel szemben, kitől mindenkor felmondható tőkét fogadott el. Ha szolgálat és ellenszolgálat aránytalansága a kamatláb által

*) Ha állandón az egész hitel fel van használva, kár azt folyó számlára kérni és jobb egyszerűen kölcsön venni az egész összeget, lombardban vagy kezességre, mi talán kevesebbe fogna kerülni.

egyenlítették ki, a tőkeélvezet igen meg fog drágulni s a kereskedő vagy iparos nyereségének tetemes részét nyelendi el. Ez okoknál fogva nem is nyert ez üzletág jelentékenyebb kiterjedést, kivéven Skótországot, hol a bankok által kezelt tőkék aránylag oly nagyok voltak, hogy a váltóleszámitolásban nem találtak elegendő foglalkozást és elhelyezésükre ezen üzletmód találtatott fel. Miután okosan használtatott fel, tetemesen befolyt az ipar emelésére és gazdagság forrása lett.

A megfordított viszony, mikor a folyó számlára betétetnek a pénzek, sokkal általánosabb terjedtségben áll. A folyó számlahitelező célja pénzének azon részét, melyre időnként nincs szüksége, ezen időközökben kamatoztatni, biztos helyen tartani és a bankra való utalványozás által fizetéseit teljesíteni; eshetőleg csak a két utóbbi, mikor t. i. olyan bankhoz teszi be pénzét, mely kamatot nem fizet, mint p. o. az angol bank, vagy a londoni magánbankárok, valamint az osztrák nemzeti bank. Az intézetre nézve természetesen előnyösebb az olyan betét, mely után nem kell kamatot fizetni, ellenben bizonyos, hogy ez esetben kevesebbek lesznek a betétek, mert nem mindenki elégszik meg ama biztonsági és kényelmi előnyökkel. A kamatot fizető bankok tehát az ilyen rendelkezhető tőkék nagy részét elfogják venni amazoktól.

Németországban és a magyar-osztrák birodalomban csaknem kizárólag a kamatfizető bankoknál keres foglalkozást a rendelkezhető tőke, akár folyó számlai, akár más betét alakjában. Angolországban azonban úgy az angol banknál, mint a magánbankároknál tetemes tőkék helyeztetnek el, noha az ottani részvénybankoknál kamatozón is találhatnak foglalkozást. Itt a kamatmellékesnek tekintetik s üzleti összeköttetések döntenek, valamint azon előnyök, melyeket egyik-másik a betevőnek ajánl. Az angol banknál folyó számlával birni sok magánbankár és kereskedő szemében nagyraavagyás tárgya, szinte becsületbeli kérdés, melyért szívesen lemond egy összeg pénznek kamatjáról. A magánbankár, kinek maga részéről szintén vannak megbízói, rögtön visszavonható betétei, mindenesetre kénytelen bizonyos pénzkészletet tartani; ha tehát ezt helyezi el az angol banknál, nem is veszít el kamatot, pénze felett minden perczen rendelkezhet, épen úgy mint ha saját pénztárában volna; hitelezői, kik pénzüket visszakívánják, az angol

bankra szóló utalványt, legtöbb esetben ép oly szívesen el fogják fogadni, mint annak bankjegyét; ezen utalványoknak majd oly akadálytalan forgalmuk van mint a készpénznek. Az által pedig hogy üzleti viszonyban áll az angol bankkal, nem jelentéktelen előnyöket biztosít magának, melyeket különben nem nyerne el. Az angol bank azoknak, kik folyó számlát (drawing account) tartanak nála, beszedi szelvényekben, kincstári jegyekben álló vagy egyéb követeléseiket és számlájukra írja, mely felett utalvány által (legkisebb 5 font) rendelkezhetnek, vagy váltóikat általa fizetethetik; elfogad tőlök letétkép pénzes ládákat ismeretlen tartalommal stb.

A londoni magánbankárok viszont szert tesznek kamattalan folyó számla betétekre, olyan megkülönböztetéseket tévén folyó számla-tulajdonos és más közt, melyek még nyomósabbak lehetnek az angol bank által nyújtott előnyöknél. Első helyen az említendő, hogy váltót csak folyó számla tulajdonos részére számítolnak le. Ez természetesen életkérdés a kereskedőre nézve ki egyszer tetemes készpénzösszegek felett rendelkezik, míg máskor minden tőkéje árukban és váltókban van. Az által hogy amazokat kamat nélküli használatra engedi át bankárjának, biztosítja ezek leszámíttatását.

Ezen előnyök oly nagyra becsültetnek Angolországban, hogy a megbízók utalványozásaiknál tekintettel vannak arra, miszerint számlakövetelésüket egészen ki ne merítsék és bankárjuk egy bizonyos összegű hitelt folytonosan élvezzen tőlük. Ha váltót számíttatnak le, noha az egész összegtől levonatott a leszámíttalási díj, annak egy részét mégis behagyják kamattalan betétkép. Ez által a bankár az előlegezett tőkétől a szokott kamatnál tényleg nagyobbat nyer. Viszont azután készségesebben számítolja le váltóikat. Az angol bank is olyan megbízóknak, kikkel szemben a rendeletükre végrehajtott műveletek, a pénzbeszedések és a kifizetések száma által adott munka, nem áll arányban a tőlük élvezett tőke nagyságával, fel szokta mondani az üzleti viszonyt, minthogy pénztárnoki teendőit a tőkeélvezetnek kell megfizetnie.

Kömyen belátható, hogy ilyen körülmények közt, mikor a betett pénztől nem jár kamat s emélfogva kár nélkül lehet nagyobb pénzkészletet tartani, mikor továbbá a hitelező ügyel arra, hogy a

bankot hitelélvezetében nagyon meg ne szorítsa, a mindenkor való fizetés kötelezettségének elvállalása nem lehet veszélyes. De még az angol részvénybankok is, melyek fizetnek kamatot folyószámlai betét után, ezen módozatok közt kötelezhetik magukat kockázat nélkül a rögtöni fizetésre. Mert azon okok, melyek a bankárral szemben hatnak a megbízóra, hogy azt jó kedvben tartsa, itt is épen úgy meglehetnek, és a mellett itt kisebb áldozattal van egybekötve a tőke egy részének átengedése, minthogy kamat jár tőle. Hozzá járul továbbá, hogy a kifizetések ritkán a számlatulajdonos kezéhez történnek, hanem többnyire annak a bankhoz utasított váltóira vagy utalványokra (checkekre). Előbbi esetben a megbízó jó eleve tudósíthatja a bankot, hogy mikor és mily összegekben járnak le váltói, s így a bank előkészülhet. Az utalványok vagy checkek pedig, melyekről azonnal bővebben szólunk, az által, hogy készpénz gyanánt járnak kézzől kézre, gyakran huzamos ideig forgalomban maradnak. Ekként a bank tovább élvezi az általuk képviselt tőkét, mint a számlatulajdonos annak használatáról lemondott.

Általában, nem csupán Angolországra nézve, azt mondhatni, hogy a megbízott bank és a megbízó laptulajdonos között olyan kölcsönös tekintetek léteznek és a megajánlott jogok felhasználásában bizonyos kiméletesség feltételezhető, melyeknek folytán a bank kockázat nélkül vállalkozhat arra, miszerint megbízójának fizetési rendeleteit — mikor szükséges — előleges tudósítás nélkül is teljesítse. Az utóbbinak érdekei sokkal inkább össze vannak szőve amazéval, semhogy szükség nélkül olyat tegyen, mi arra nézve kellemetlen vagy káros. Ha előre látható szokatlan nagy fizetési kötelezettsége van, erről ideje korán tudósítani fogja. Ha pedig valamely előreláthatlan véletlen folytán kényszerítve van is rögtön egész betétét visszakivánni, még ez sem okozhat a banknak komoly kellemetlenséget, minthogy egyes fél részéről történik. Egy, sőt néhány fél követelésének rögtöni visszafizetésére kell hogy pénztára mindenkor képesítse. De az, hogy egy időben minden hitelezői vagy azoknak igen nagy része követelje rögtöni fizetését kötelezettségeinek, — a mi megtörténhet, ha rögtönre szóló fizetési ígéretek, melyek fizetések teljesítésére nem használhatók, vannak olyan emberek kezeiben, kiknek a bankkal, azonkívül, hogy e követelést bírják, semmi összeköttetésben nem állanak — ez eset folyó számlák tulaj-

donosaival szemben elő nem állhat.)* És éppen ez az, minek bekövetkezhetősége tiltja, hogy rögtön visszakívánható pénzek kamatozásra fogadtassanak el, ha az intézet kezelésében szigorún ragaszkodni akar az észélyesség követelményeihez.

Folyószámlahitelezők irányában tehát ilyen kötelezettség veszély nélkül elvállalható.

Angolországban általánosan elterjedt és Németországban is szokásos módja az utalványozásnak az, mely »check«-ek útján történik. Így neveztetnek azon nyomtatott utalványminták, melyeket a bankok könyvecskébe bekötve adnak át a betevő feleknek. Ezek, ha utalványt akarnak kiállítani, kívágnak a könyvből egy mintát s reá írják az utalványozandó összeget s annak nevét, kinek előnyére az utalványozás történik, valamint a keletet. Ezen utóbbinak idejétől kezdve szűnik meg az illető összeg kamatozni. Ha a cheque kiállíttatása és a bank pénztáránál való megjelenése között idő telik el, a megtakarított kamat a bank nyeresége. Minthogy a chequek, hol a közönség egyszer megismerkedett velők, hátíratkozás mellet kézzől-kézre járnak a bank székhelyén, sőt vidékre is elküldetnek, láttatra szóló váltók szolgálatát teljesíthetvén két hely forgalmában, ezen nyereség összességében jelentőséggel bírhat. Így a számlatulajdonos fizetési ténye, melynek hatása az volna, hogy a bank által élvezett hitel egy részét visszavonja, sok esetben a hitelnek egy ideig való kamat nélküli élvezetét szerzi meg annak. Ha az utalványozásnál későbbi kelettel láttatik el, úgy időre szóló fizetési ígéretet képez és csak mint ilyen s nem mint készfizetés fog elfogadtatni.

A chequenek elfogadása természetesen nem csupán az illető bank által élvezett bizalomtól függ, hanem némileg a kiállító becsületességében való hithez is van kötve. Mert ha az utalványozó nagyobb összeget utalványoz mint minővel a banknál rendelkezhet, ez természetesen nem váltja be a chequet. Az ilyen beváltathatlan cheque útján azután még mindég kényszeríthető lesz az

*) Alább fogjuk látni, hogy f. számlák szenvedőkből cselekvőkre is átváltoztatnak, de ez egyrészt successive történik, másrészt vagy kiegyenlítettik más megbízók számlái által, melyek ugyanakkor ellenkező irányban változnak át, vagy legalább nem lesz egy időben általános. Többnyire váltók kifizetése által történik.

illető a fizetésre, ha van valamije. Azonban ez sokkal ritkábban fog előfordulni, mint az, hogy más fizetési ígéretek be ne tartassanak; mert míg ez csupán fizetéseképtelenséget tanusít, addig olyan cheque kiállítása, mely a fennebbi okból be nem váltatik, csalás tényét állapítja meg és e szerint csak egészen elsülyedt egyénnél fordulhat elő. Ennélfogva ott, hol az emberek megszokták e fizetési módot, nem is vonakodik senki ily utalványt elfogadni fizetésképen. Innen azután nagy terjedtségük és a folyó számlák tartásának általános volta. Londonban nem csupán az üzleti embernek, hanem minden rendezett viszonyok közt élő magánembernek van valamely banknál vagy bankárnál folyó számlája, melyre jövedelmét berakja és melyre cheque útján utalványoz mikor fizetést teljesít. Miután, mint már említve volt, ezek gyakran forgalomban maradnak egy ideig, a készfizetés ezáltal elhalasztatik; sokszor azonban egészen is mellőzve lesz; így a következő esetekben: Először ha két egyén jön üzleti összeköttetésbe, kiknek ugyanegy banknál van folyó számlájuk, az adós a hitelezőt cheque-el fogja kifizetni, ez pedig annak értékét saját számlájára fogja átiratni, mi a giroüzlettel azonos művelet, mely minden nyilvános banküzletnek kezdete volt. Ez esetben tehát a teljesített fizetés által nem változik a bank által élvezett hitel összege, csupán más hitelező nevére iratik át annak egy része. De nem csupán ha ugyanegy banknál van folyó számlájuk, mellőzhető a készpénz közbe jötte. Fennáll ugyanis azon szokás, hogy a ki fizetésképen egy chequet kap, átadja ezt saját bankjának, hogy értékét szedje be azon másik banktól, melyre az utalvány szól. A bankok pedig, melyeknél naponta számos cheque fordul meg ilyen célból, kicserélik egymással chequejeiket és csupán a különbözet, melylyel egyik által behajtandó követelések felülmulják azokat, melyek nála behajtandók, vagy fordítva egyenlített ki készpénzben. Ezen kicserélési és kiegyenlítési műveletek az ugynevezett »*clearing house*«-ban hajttnak végre, hol nem csupán a cheque, hanem a bankokra intézkényszerített váltókból eredő követelések is kiegyenlítettnek. A londoni clearing-house 1775-ben alapított, de jelenlegi fontosságát csak 1864-ben nyerte, mikor az angol bank is tagjává lett. Minthogy minden banknak naponta kell követeléseket behajtani egyéb bankoknál és bankároknál, ez most — a helyett, hogy az intézet hivatalnokai végig járnák az utalványokkal és váltókkal mindazokat, az értéket készpénzben sze-

dendő fel — e helyett ez most úgy történik, hogy az intézetek megbizottjai mind összejönnek az e célra rendelt helyiségben és az utalványokat és váltókat kicserélik. Wirth M. szerint*) jelenleg naponta 6—20 millió fontra rúgnak az ottan kiegyenlített követelések, melyek különben készpénzben lettek volna kiegyenlítendőek, míg így alig egy huszad részénél az egész összegnek vétetik igénybe annak közbelépte. Ezen intézmény életbe léptetését a bankok és bankárok nagy száma és a forgalom óriási arányai indokolják és csak is ilyen viszonyok közt lehet annak jelentősége, minélfogva eddig még kevés utánzásra is talált. New-Yorkban és Bostonban alapítottak ilyen intézetek. Bécsben az osztrák nemzeti bank alapított saldo-terem czíme alatt hasonlót, hol ezen intézet, a cs. kir. szab. osztrák hitelintézet, az alsó-ausztriai leszámítoló társulat és az angol-osztrák bank naponta egyenlítik ki, közös megegyezés folytán kölcsönös követeléseiket.

Ausztriában és Magyarországon az utalványnyal való fizetés rendszere még nem tudott általánosabban lábra kapni.***) A kereskedelmi s általában üzleti világra nézve azért mégis nagy jelentőséggel bírnak a folyó számlák s mondhatni, hogy ezeken megy át az egész kereskedelmi mozgalom. A bécsi nagy intézetek egynémelyikének 1000—2000 és több megbízója van, ki felváltva a hitelező és az adós viszonyában áll hozzá. A magyarországi bankok is, (a takarékpénztárak ezen részét a banküzletnek nem vették fel programjukba) kiválólag ez úton istápolják a kereskedelmet. Túlnyomólag váltókra történnek a be- és kifizetések.

Eddig leginkább csak az egyoldalú folyó számlákat tartottuk szem előtt, melyeknél a bank vagy állandón hitelező, p. o. a kezességre

*) Handbuch des Bankwesens, 82. l.

**) Az osztrák nemzeti banknál ugyan sok millióra megy évenként az utalványok forgalma. De ezek egy részt a folyó számla üzlettel nem függnek össze s nem is használatnak egy-ugyanazon helyen fizetések teljesítésére, hanem céljuk pénznek egy helyről a másikra való küldését feleslegessé tenni, úgy hogy ki Bécsből vagy olyan helyről hol a banknak fiókja van, szintén olyan helyre akar egy összeget áttenni, befizeti ott hol van s utalványt kap azon fiókra, melynél a kifizetést teljesíttetni kívánja. Hasonló szolgáltatot tesznek a posta utalványok. A nemzeti banknál váltóra vagy lombardban nyert előlegek is kiadatnak ilyen utalványokban, mely esetben ez utóbbiak díjmentesek.

vagy zálogra nyitott hitelnél, vagy állandón adós, a folyó számlára való pénzbetéteknél. Azonban a kereskedő, ki magának valamely bank folyó számlakönyvében egy lapot adat és azután minden hitel és pénztári műveleteit, legalább a mennyiben az intézet székhelyén hajtandók végre, annak közvetítésére bizza: azaz nála tartja pénzkészletét, általa hajtátja be követeléseit és hozzá utalványozza kötelezettségeit — az, legalább az európai kontinensen uralkodó szokások értelmében, szüksége szerint, hol mint adós, hol mint hitelező állhat a folyó számlán. Megkezdheti p. o. a folyó számlát egy pénzbetéttel, mely azután utalványainak vagy vevőnyeinek beváltása folytán kimerül; időközben azonban jó váltókat tett le, melyekre a bank hitelez és további fizetéseket teljesít; ezeknek lejártával azután számlája ismét csalekvőre válhat. A bank, ha helyesen jár el, itt is mindég jó fedezetet kívánand a nyitott hitelért, mindamellett bizonyos engedmények e részben is tétetnek laptulajdonosoknak. E tényre vonatkozólag Hübnernél következőket találjuk:

»Szabály szerint a bank ezen forgalomnál is fenn szokta tartani azon biztonsági elveket, melyek egyéb üzletágait vezérlik. Ha p. o. leszámítolásra egy aláírásu váltókat nem szokott elfogadni, úgy folyó számlában sem fog nyílt hitelt engedélyezni, azaz olyan hitelt, melyről csak a folyó számlatulajdonos kezeskedik. De míg különben behajtásul átadott váltók nyomán, csak a megtörtént behajtás után fog fizetést teljesíteni, addig talán a folyó számlatulajdonos által vevőire intézett intézkedésre nem fog előleget megtagadni. Talán fog zálogul elfogadni olyan értékpapírokat, melyekre különben nem előlegez. Magánbankárok szoktak nyílt hitelt engedélyezni olyan módon, hogy megengedik a laptulajdonosnak hosszú láttatra szóló váltókat intézni a bankárra, ki aztán elfogadványát rájuk is teszi, de lejáratuk előtt fedezetet vár.«

Minthogy a személyhitel megadásának mértékére nézve úgy is mindenkor a hitelkeresőnek kereskedői jelleme és vagyoni viszonyai döntenek — a mennyiben ismerhetők — és a folyó számla-üzlet alkalmat nyújt azoknak tanulmányozására, ennyiben a laptulajdonossal szemközt különleges eljárás indokoltnak tekinthető, de csak azon fokig, melyen nem ütközik a banknak közzé tett alapszabályaiba és ügyrendjébe. Ellenkezőleg visszaélne a bank

saját hitelezőinek bizalmával, kik azon szabályok betartását feltételzén, bízták reá pénzeiket. Téves azon nézet, hogy ha a rendkívüli hitelekéből származó kockázat fedezve van az intézet saját vagyona által, úgy a hitelezők irányában köteles tekinteteknek elég van téve; ezen vagyon az, melynek létezése és mindenkor való folyósíthatása kezeskedik a betevőknek arról, hogy tőkéjük biztosítva van azon veszteségek ellen, melyek utóvégre egy üzletágban és a leglélekismeretesebb eljárás mellett sem physikailag lehetetlenek.

Az ezen számlák körül való eljárás egy újabban megjelent gyakorlatias munkában következőleg vázoltatik: »A számla, mely az üzletbarátnak nyittatik, két lapoldalt tartalmaz, melyeknek egyikére a tartozás, másikára a követelés jegyeztetik.*) Az üzletek azután naponta, a mint előfordulnak, bejegyeztetnek, az elküldött és beérkezett levelezések alapján. Az üzletbarátnak terhére iratnak mindazon rendelkezések, melyek részéről a bankár irányában kötelezettséget teremtenek p. o. intézvények, telepítvények beváltása, értékpapírok, külföldi váltók és pénzemek bevásárlása, mindennemű fizetési megbízások. Ellenben javára iratnak a befolyó értékek, mint készpénz küldemények, piaczi váltók, eladott értékpapírosok stb. értéke. A folyó számlának úgy kell vezettetnie, miszerint bármely órában kitüntethető legyen a viszony valódi állapota, hogy újabb rendeleteknél a szerint lehessen intézkedni.«**)

A kamat, feltéve, hogy az illető bank nem csupán szed kamatot — mint a kiváltságolt nagy jegybankok — hanem engedélyez is, mint a kereskedelmi s betéti bankok túlnyomó része; a kamat a szerint számíttatik a laptulajdonos terhére vagy javára, hogy a rendeletei folytán történt kifizetések előtte jártak-e az ő követeléseinek befizettetésének, avagy megfordítva; vagyis más szóval, javára iratik a kamat, akkor és addig, míg készkövetelés felett rendelkezik, terhére, mikor a még lejárandó s beszédendő követelések vagy egyéb a bank kezénél levő értékre nyitott hitelről rendelkezik. A bank-

*) Tulajdonképen a felhasznált és a még rendelkezhető hitel, akár készpénz, akár más fedezet képezze az utóbbinak alapját.

**) *Fr. Drobil: Soll und Haben im Bankfache.* A folyó számlát kiválólag jogi szempontból tárgyalja, de amellet általában is világot vet ezen üzletágra: *Dr. J. Creizenach. Der kaufmännische Contocurrent in seiner rechtlichen Bedeutung.* Mainz 1873.

üzlet egész jellemével összhangban áll, hogy a bank magának előlegezései után magasabb kamatot számít, mint megbízóinak készkövetelése után. A különbözet közönségesen 2%-nyi szokott lenni. Az alkalmazásra nézve azonban két, eredményeiben tetemesen eltérő elv létezik. Az egyik, úgy látszik általánosabb szerént, az élvezett és nyújtott hitel egymást a kamattartozásra nézve lerontják, úgy p. o., hogy ha a laptulajdonos 20 napig 1000 frttal adós volt, s azután megint 20 napig 1000 frtnyi készkövetelése volt, e két tétel kiegyenliti egymást s ettől nem jár kamat egyik félnek sem; a magasabb vagy alacsonyabb kamat pedig csak a hitelélvezeti különbszetre nézve lép életbe. E szerént, ha a laptulajdonos a lezárlati periódus (többnyire félév) alatt több hitelt élvezett, mint nyújtott, az ő kamatkövetelése is a magasabb, viszont ha a bank élvezett több hitelt, ennek előlegezései is az alacsonyabb kamatláb szerént vétetnek számba. Emilitésre méltó haszna ilyen számítás mellett csak úgy lehet a banknak, ha egy-egy számla ugyanegy lezárlati időszak alatt túlnyomólag cselekvő vagy szenvedő. A másik, nézetünk szerént természetesebb számítási mód az, hogy a kamatláb változik a hány-szor a számla cselekvőből szenvedőre és szenvedőből cselekvőre válik. Ha eredményeiben a megbízóra nézve kedvezőtlennek tűnik fel, ez a két kamatláb közötti különbözet leszállítása által lenne orvosolható. Az előbbeni mód igazságtalanul oszt az egyes megbízók között; mert ha kedvez azoknak, kik körülbelől ugyan oly mérvben vették igénybe a bank hitelét, mint hiteleztek annak, viszont azokra nézve, kik állandón voltak hitelezők vagy adósok, kedvezőtlen. Csak részben, de nem teljesen ütheti ezt helyre azon körülmény, hogy minden egyes művelet után provízió czime alatt szednek a bankok, a kamattól eltekintve, némi díjját; és hogy feltételezhető, miszerént az olyan számlán, melyen a hitelezés két oldala közel kiegyenliti egymást, a műveletek gyorsabban követték egymást; mi feltehető, de nem okvetlenül következik.

Ausztriában ennek előtte szokás volt a számláknál a kamatlábat egy-egy félvre változhatlanul megállapítani és változást abban csupán számla zárlatkor tenni. Jelenleg azonban a hitelvásáron mutatkozó kereslet és kínálat követelményeihez képest emeltethetik vagy szállíttathatják az le, bármikor, — mint Angol- és Franciaországban már régebben szokásban volt.

Az eddigiekből megítélhető a f. számla tartásának fontossága

minden olyan üzleti emberre nézve, ki gyakran vesz igénybe és gyakran engedélyez is hitelt. Még felette növekszik annak szüksége és hasznos volta a kereskedőre nézve, ki üzletei folytán más, székhelyétől különböző piacon teljesít, és szed be gyakran fizetéseket s emélfogva egy ottani bankkal mindenesetre összeköttetésbe lépni kénytelen.

Megköttezteti fontosságukat a bankokra nézve azon tény, hogy egyrészt a számlák összességében vagy többségében túlnyomó irányból bővebb és teljesebb tudomást nyerhetnek az általános hitelállapotról, a pénzforgalom irányára nézve, mint más üzletágakból, hol csak elkülönözött, egymással összefüggést nem mutató tényekkel állanak szemközt. Olyan intéseket meríthet azokból, melyek előkészíthetők a közelebbi jövőben bekövetkezendő pénzügyi viszonyokra s azok szerint módosíthatja hitelpolitikáját. Másrészt az egyes egyénre nézve meríthet bő tapasztalatokat; hogy az kivel áll összeköttetésben, hogy üzletének kiterjedése mekkora, bevételeinek és kiadásainak eredete és aránya, mindebből olyan világos betekintést nyerhet a f. számla útján, mint különben nem; s a szerint szabható meg, hogy az illető mennyi hitelt érdemel. Azon betekintésnél fogva, melyet a számlák az egyes megbízók viszonyaiba nyújtanak — és melyet, hogy a bank felhasználjon csak méltányos, míg az ezen ismerettel való visszaélés az illetőnek kárára lehetne — azok állapota másokkal nem közöltetik, s az őket vezető hivatalnokok, többnyire elbocsáttatás terhe alatt hallgatásra vannak kötelezve. Ezen titoktartás az uralkodó üzleti és erkölcsi szokások közt igazoltnak tekinthető, habár elvontabb szempont mellett másként lehetne vélekedni s a kereskedelem szoliditásának eszményi fokozatául azt lehetne felállítani, hogy mindenki nyílt kártyával játszik. De ettől még messze vagyunk.

A pénzbeszedési üzlet (Incasso), mint láttuk, rendesen vele jár a f. számlaüzlettel; azonban el szoktak fogadni a bankok pénzbeszedési megbízásokat olyanoktól is, kiknek nincs számlakönyvükben lapjuk. Ezeknek százaléki díjat (províziót) számítanak fel a teljesített szolgáltatért, míg számlatulajdonosoknak ezért külön közönségesen nem szoktak felszámítani províziót, legalább az illető piacon teljesítendő beszedesek után. Különben szoktak elvállalni olyan megbízásokat is, melyek más helyen teljesítendőek, hol fiókjuk

vagy ügynökségük van, mikor a megbízó akár ott rendelkezhet pénzei felett, akár az anyaintézetnél fizettetheti ki magának.

A giroüzlet, melyre a régi bankoknál az egész tevékenység szorítkozott, az üzleti eljárásoknak kifejlesztése folytán sokat vesztett jelentőségéből; mindamellett léteznek újabb intézetek, melyek kiválólag ezt tüzték ki; ilyen a »Berliner Cassenverein« mely átírás útján évenként roppant forgalmat közvetít. Az osztr. nemzeti banknál is létezik ugyan giro-conto, de inkább csak a forma kedvéért tartatik fenn, mi kitűnik abból, hogy az erre való összes betétek 1870. végén csak 86,034 fírtot tettek.

Különben a giro befoglaltatik a folyó számlaüzletben, mert ennél utalványozásra az összegek nem csupán kifizettetnek, hanem át is irattathatnak egy más laptulajdonos cselekvő számlájára. Külön számlát vezetetni a laptulajdonosok közt előforduló transactiókra tehát feleslegesnek mutatkozik. Miután épen az, hogy a rendeletek csak átíratásra, nem pedig kifizetésre szólnak, különbözteti meg a giro-számlát, nem is tekinthetők a némely intézeteknél p. o. a porosz banknál, és az ausztriai általános keresk. és ipar-hitelintézetnél vezetett úgynevezett giroszámlák, melyekről csekk útján rendelkezhetni bárki előnyére, egyébként olyan folyó számláknál (drawing vagy deposit account), melyek a megbízóra nézve mindig cselekvőlegések maradnak, annyival is kevésbbé, minthogy ezen úgynevezett girobetétektől kamat is fizettetik. *) Ez már magában véve is megkülönbözteti a szorosan vett girotól, úgy mint a régi bankok fogták fel azt: hogy t. i. a betét illetetlenül in natura nyugodjék a bank helyiségeiben. Mert olyan betétől, melyet használni nem szabad, nem is lehet használati díjat fizetni. Az éremrontás, mely reá vezetett, megszűnván, megszűnt az ilyen letéteményeknek és könnyíleg való forgatásuknak szüksége is.

*) Legalább az osztrák hitelintézet által.

MÁSODIK RÉSZ.

A JEGYBANKOK ÉS A FORGALOM.

TIZEDIK FEJEZET.

A jegybankügy jelen állása.

TARTALOM.

Az elmélet követelményei és a tények. — Ellentétek. — A jegybankügy Angolországban. — A Peelakta. — Események, melyek alkotását megelőzték s indoklásául szolgálnak. — Az angol banktörvény kiterjesztése Skótszagra. — Ir bankok. — Az egyesült királyságok jegyforgalma. — Jegybankok Franciaországban. — A francia bank alapszabályai. — Ez intézet állapota 1868 és 69-ben. — A német háború előtt, alatt és után. — Az Egyesült Államok bankjai a polgárháború előtt. — A »nemzeti bankok« törvénye. — Papírpénzforgalom az Egyesült Államokban. — Jegybankok Németországban. — A porosz bank. — Vidéki jegybankok Poroszországban. — Porsosz bank felvirágzásának okai. — Más német jegybankok. — Állampapírpénz Németországban. — Oroszország. — Olaszország. — Az olasz bank alapítása. — Más olasz bankok. — Minghetti-féle banktörvény. — Sveicz. — Belgium. — Holland. — Egyéb európai államok. — Magyarország-Ausztria. — Állampapírpénz e század elején. — Az osztrák-nemzeti bank alapítása. — Az első (1816-ki) szabadalom. — Működése 1818—1840. években. — Az 1841-ki szabadalom. — Működése 1841—1848. években. — Az 1848-ki válság és a kényszerfolyam. — Működése 1849—1858-ban. — Fiókok. — A részvénytőke kétszeri felemlése. — Jelzálogi osztály. — Működése 1859—1865-ben. — Az 1862/63-ki bankakta. — Megsértése 1866-ban. — Az állampénzjegyek. — A nemzeti-bank működése 1866—73-ban. — A részvénytőke leszállítása. — Viszonya Magyarországhoz.

Számosak és messze elágazók azon elvi eltérések, melyek a jegybanküzlet feladata és céljai, alkalmazásának módja és határai, hordereje és hatása iránt felmerültek az elméletben és részben kifejezést találtak a gyakorlatban. *Részben* mondjuk, teljesen soha; mert bár a tárgynak bő, úgy tudományos mint polemikus irodalma,

a felállított ellentétes elméletek által — azt lehetne hinni — nagyon megkönnyítette a gyakorlatnak, hogy azoknak legalább valamelyikével egyezzek; és habár a törvényhozások, melyek az elvek megállapítása által a gyakorlatnak irányát megszabják, nem is fogadják el eddig irányadóul a közgazdasági szakirodalom elméleteit — azt lehetne hinni, hogy ezeknek ellentétessége folytán vakon is reá kellett volna találnia egyikre, vagy másikra; mindamellett a dolog mégis úgy áll, hogy: ámbár igen különbözök a nagyobb kulturállamokban fennálló rendszerek, azoknak *egyike* sem elégítheti ki *egyikét* sem azon iskoláknak, melyekre oszlanak az e tárggyal tudományosan foglalkozók. E szerint a jegybankügy részletesebb tárgyalásába bocsátkozván, szemben állunk a *gyakorlatban alkalmazott rendszerekkel*, melyek eltérnek egymástól és ellentétben állnak minden elmélettel és *elméletekkel*, melyek ellent mondanak egymásnak és elítélik a gyakorlatban álló rendszereket.

Czélszerűnek látszik előbb szemügyre venni a tényleges állapotot, melynek tapasztalataira vannak alapítva azon követelmények és melyeknek kritikáját tartalmazzák azon elméletek.

Midőn szemlét tartunk az egyes államok rendszerei felett, kezdjük azokon, melyek közgazdasági fejlettség és egyszersmind politikai fontosság által válnak ki, rövidebben megérintjük aztán azokat, melyek ama tekintetek egyikében vagy másikában alább állnak és végezzük saját hazai állapotainkon, mint végezcélján minden fejtegetésnek, melyre mindég visszatérünk, ha átmentünk azokon mit reá vonatkoztatni akarunk.

Angolországban az alapeszme s lényegileg a rendszer jelenleg ugyanaz, mely az angol bank alapításával a tizenhetedik század végén inauguráltatott.*) Az 1844-ki banktörvény, az úgynevezett Peelakta, mely a mostani szervezés alapja, az előbbeni történetekhez képest nem reformokat, csak rendszeresítéseket s a mennyiben újat, hát megszorításokat foglal magában. Lényeges határozmányai a következők:

Az angol bank (Bank of England) két kezelési osztályra választatik, u. m. hitel- (banking) és jegykiadó osztályra. Minden banküzleti és hitelműveletek az elsőre bíztnak, mely a jegykiadó osztálynak átad biztosítékul 14 millió fontnyi követelést (legnagyobb

*) Az alapítás és a korábbi fejlődés elő van adva a 4 fejezetben

részében az államnak állósított, behajthatlan tartozása a bank irányában, azutau kincstári jegyek s általában lebegő államadósság), azonkívül minden aranyérmeket, arany- és ezüstrudacsokat, melyeket nélkülözhet. Az átruházott követelés és az átadott nemes fémek együttes erejéig, a jegykibocsátó osztály hasonló összegű bankjegyeket ad át a hitelosztálynak s azonkívül csak hasonló összegű pénz vagy rudacsok ellenében ad ki több jegyet, és pedig a fémek nemére nézve azon arányt tartva szem előtt, hogy az ezüst összegének sohasem szabad az arany egy negyedét felülmulnia. Jegyeket mindenki szerezhet be a jegykiadó osztálynál, 3 font sterling 17 shilling 9 pennyt számítva egy uncia aranyra. Ugyanezen arány szerint köteles a jegykibocsátó osztály jegyeit kívánatra mindenkor vissza is váltani. Mihelyt egyike az ezen időben (1844 május 6.) létező jegykibocsátó vidéki bankoknak megszűnik jegyeket kiadni, az angol bank fel van jogosítva, hogy ezen bank jegyforgalmának két harmadával szaporítsa saját fémmel nem fedezett jegykibocsátását, azon 14 millió fonton felül. Mindkét osztály állásáról hetenként kimutatás teendő közzé. Az állam által adóssága kezeléseért a banknak fizetendő provizióból évenként 180,000 font sterling elengedtetik. Ha vidéki jegybankok megszűnése folytán a fémmel nem fedezett jegyek forgalma 14 millió fonton felül emeltetik, az ebből eredő nyereség az államnak átengedendő.

Az 1844. május 6-án jegykiadással foglalkozó bankok e jogot megtartják, de más banknak nem szabad előmutatóra szóló és kívánatra rögtön teljesítendő fizetési ígéreteket (bankjegyeket vagy váltókat) kiadni; az eddig fennállóknak is csupán a következő feltételek mellett: Ha egy bank vagy bankár megbukik vagy más okból megszűn jegyeket kiadni, azt többé soha nem teheti. Bankok, melyek 6 vagy ennél kevesebb résztvevő tulajdonát képezik, a jegykibocsátási jogot elvesztik, mihelyt a résztvevők száma haton felül szaporodik. A fennálló bankoknak 1844. ápril 27-től számítandó 12 hét alatti jegykiadásának átlaga kiszámítandó, és ezen átlagon túlmennie az egyes bankoknak jegykiadásukban nem szabad. Ha valamely bank jegykiadása ezen összeget túlhaladná, a kiadott többlet erejéig bírságolandó. A jegybankok hetenként kimutást közzé tenni köteleztetnek. A törvényszerű jegykibocsátás átlaga akként számíttatik ki, hogy négy hétről négy hétre a jegykiadás összege elosztatik az üzleti napok számával; az eredménynek nem szabad

felülmúlja az ápril 27. után való 12 hét napi átlagát. Annak biztositékaul, hogy a bankok nem közölnek jegykiadásuk kiterjedéséről hamis kimutatásokat, a kormány biztosokat nevez ki, kik fel vannak jogosítva a bankok könyveit megvizsgálni. Ha kitünnék, hogy valamely bank hamis adatot közölt, 100 font sterling erejéig bírságoltatik. Minden jegybank tartozik évente január 1-jén címét és résztvevőinek neveit a bélyeghivatallal 50 font bírság terhe alatt közölni. A bankjegy kibocsátásra minden hónapban engedély szerzendő be, és pedig a hány helyen akar a bank jegyeket kiadni, annyi engedélyt; mindazáltal azok, melyek 1844. május 6-án négynél több helyen voltak engedélyezve, nem kötelesek engedélyeket szaporítani. Azon bankok, melyek jegy kibocsátási jogukról önkényt lemondanak, engedélyezett jegyforgalmuknak 1 százalékát nyerik évenként kárpótlásul az angol banktól, 1856. augusztus 1-ig, mikor e kárpótlás megszűnik.

Váltókat, melyek nem előmutatóra és láttatra szólnak, intézvé-nyezhetnek, elfogadhatnak és forgathatnak Londonban vagy 65 mértföldnyi körületben székelő bankok is, habár 6 résztvevő tulajdonosnál többel bírnak.

Az angol banknak minden, ezen törvény által megadott vagy el nem törölt szabadalmaj, erőben maradnak 1855. augusztus 1-ig; ezentúl 12 óra felmondhatók, az állami tartozások visszafizetésének feltétele alatt.

E törvény irányzata lényegében a következő : az angol bankot, mely successive 14 millió fontot kölcsönzött volt az államnak kamat nélkül, ezen kölcsön további élvezetének díjjául megerősíteni eddig élvezett szabadalmaiban. Sőt ezeket, mi a jegy kibocsátási jogot illeti, kizárólagosabbakká tenni az által, hogy új jegy bankok alapítása megtiltatik s a létezőknek üzletforgalma terhes korlátok közé szoríttatik, melyek fenállásukat megnehezítik, a jegy kibocsátás hasznosságát leszállítják s ezáltal előkészítik ezen bankok kihalását vagy a jegy kibocsátásról való önkénytes lemondásukat, mire nézve kárpótlási ígéretet is nyernek. Magának a szabadalmazott banknak jegy kibocsátása akként szabályoztatik, hogy a bankjegyekre hitelezett tőkét gyümölcsözetenül kell hevertetni, és az egész tartozást folytonosan készletben tartani; kivévén 14 milliót, mely kész fedezet nélkül hagyható. Ezáltal lehetővé lesz 14 milliónyi bankjegyhittel által képviselt tőkét kamatoztatni, mely kamat

képezi a kárpótlást a hasonösszegü kamatozatlan államtartozásért. A mennyiben vidéki bankok megszűnése folytán a készfedezet nélküli jegyforgalom 14 millió felül kiterjeszthető lesz, ebből a haszon már nem a bankot, hanem az államot illeti. Végezzélul tehát ez tűnik ki : A hitelt, melyet a közönség kamatozástalan fizetési ígéretek elfogadása által engedélyez, központosítani egy intézetre, azon ezelből, hogy ez intézet közvetítése mellett kizárólagosan az állam élvezze annak előnyeit, és pedig élvezze két alakban : egy kölesön nyert tőkében melytől kamatot nem fizet és kamatokban, melyeket tőke előlegezése nélkül kap,*) s a nélkül hogy kockázatot vállalna el. Hogy ezen élvezet zavartalan legyen a bankjegyhitel a lehető legszűkebb korlátok közé szoríttatik : minthogy az élvezett, minden perczen visszavonható hitelből 14 millió behajthatlan módon van elhelyezve ; a többire nézve a legrövidebb időre való elhelyezés is hosszúnak ítéltetik s a tőke mindenkor készen tartandó.

Vessünk egy rövid pillantást az eseményekre, melyek e törvény alkotását megelőzték, s melyekből annak indokolása merítették. E munka első fejezetében elő volt adva az angol bank alapításának s fennállása első századának rövid története. Kezdetül fogva egész saját tőkéje az államnak volt kölesön adva, sőt utóbb azon felül a nála betett pénzekből is juttatott előlegeket annak. Az általa a közönség részéről élvezett rövid felmodásu vagy rögtön visszavonható hitel csak részben volt tehát hasonlókép rövid időre elhelyezve, részben pedig hosszú időre és tényleg behajthatlanul. Az ugynevezett alaptőke s vele az állósított államtartozás 1782-ben 11.642,400 fontra emeltetett, mely összeg erejéig lehetett készfedezet nélküli jegyeket forgalomba bocsátani. Azonban a folytonos háborúk folytán az állam pénzszüksége minden forrásokat kimerített s aránylag óriási adósságához, azon összeg, melylyel a banknak tartozott, ekelőnynek tűnhetett fel, noha azon állandó kölesön mellett jelentékenyek voltak a lebegő tartozások, és az olyan előlegek, melyek rövid időre száltak, de folytonosan megújítottak, habár törvény tiltotta, hogy a parlament belégyezése nélkül kölesönöket adjon a bank az államnak. De minthogy a bank az egész államadóssági ügyet kezelte és pénztárnoki teendőket végzett az állam részére,

*) T. i. vidéki bankok megszűnése esetében, mely azóta csakugyan be is állott.

ennek folyó számlája a banknál szenvedőlegessé válhatott anélkül, hogy ezt okvetlenül ama törvény megszegésének kellett volna tekinteni. Azonban még így tartva is gátnak tekintetett; 1793-ban az akkori mindenható kormányelnök Pitt keresztül vitte a parlamentben ama törvény megszüntetését és most a bank hitele nagy mérvben lett igénybe véve. Minthogy ennek saját vagyona már régen a kormánynál volt elhelyezve, a további előlegeket csupán betétei s illetőleg bankjegykibocsátás alapján teljesíthette.

Ezt megelőzőleg már 1792-ben egy kereskedelmi válság első jelenségei kezdtek volt mutatkozni, nem csupán Angolországban, hanem a kontinensen és Éjszak-Amerikában; következményei azon túlzott üzleti lendületnek, mely az angol-amerikai háború megszüntének alkalmából támadt volt. Élesebb alakot kezdett öltetni a válság, midőn a francia forradalmi kormány és Angolország közt erősödővén a surlódások, utóbbi fegyverkezni kezdett. A hadizenet megtörténte után a kereskedő házak bukásai sűrűbbekké váltak és igen jelentékeny házak voltak azok közt. A rémület csakhamar általánossá lett; a nagy számmal létező vidéki bankokat hitelezőik megrohanták. E bankok többnyire lélekismeretlenül voltak vezetve, a kezelt tőkék folyosíthatlanul s részben kockáztatott vállalatokban lévén elhelyezve. Mikor a roham jött, 400 közül 100 megszüntette fizetéseit, a többi, egy-kettőt kivéve, erősen meg volt ingatva. A londoni bankárok csaknem hasonló módon meg voltak szorítva. Az angol bank, melyhez minden intézetek folyamodtak, megtagadta a segítséget, minthogy saját állását nem akarta veszélyeztetni. A parlament alsó háza bizottságot küldött ki, mely orvoslást keressen az általános hitelveszedelem ellenében. A bizottság jelentése szerint a roham oly bankokon kezdődött, melyek jegyeket bocsátanak ki a nélkül, hogy elegendő tőkével bírnának (?) de utóbb szilárd házakra is kiterjedt, melyeknek vagyonából bőven kiteltek volna minden fizetések, de melyek nem voltak képesek azt rögtön pénzzé változtatni. A bizottság javaslata folytán a kormány kincstári jegyeket bocsátott ki azok alapján előlegezett bankoknak és kereskedőknek, összesen 2.2 millió fontot. Ez megtette a kívánt hatást; a mint a fizetések folyamatba jöttek, megszűnt a hitelválság. A kormánynak előlegei még lejárat előtt vissza lettek fizetve. Ezen események később egyik főargumentumot szolgáltatának a jegybankok szaporodásának ellenzésére.

Az angol bank, mely a kereskedelemtől saját biztonsága szempontjából megtagadta a segílyt, nem volt képes, bár igazgatói szívesen tették volna, a kormánynak is megtagadni az előlegeket. 1794-től mikor a kormány számlatartozása 337,000 font volt, felemelkedett 7.585,655 fontra *) 1797-ben. Ezen idő alatt folytonosan roppant összegekben folyt az arany külföldre, különösen a kontinentális kormányoknak fizetett hadi subsidiumokra. Ezen körülmények közt a bank fémkészlete, a visszakerülő bankjegyek sokasága folytán mindinkább apadt. A francia inváziótól való félelem 1797. február második felében szintén növelte a készpénz kihúzását, úgy az angol, mint más londoni és vidéki bankoknál. A new-castlei bankok nem voltak képesek a roham következményeit elviselni s beszüntették készfizetéseiket. Ennek híre Londonban is rohamot idézett elő. Az angol bank fémkészlete, mely 1796. elején még 3 millió fontot tett, leolvadt 1.272,000 fontra 1797 febr. 25-én. Ez történt, daczára annak, hogy a bank leszámítolási üzletét s ezzel jegyforgalmát a lehetőségig megszorítottá volt; de ha, visszavonatrán tőle a hitel, vissza is vonhatta azt maga részéről magánadósaitól, a kormánynyalszemben ezt nem volt módjában tenni. Ha tehát e dolgok úgy mennek tovább mint ezen utóbbi hetekben, szükségkép azon pontra kellett jutnia, hogy pénztára teljesen kiürítették a hitelezők által, saját értékesíthető vagyona, behajtott követeléseai ugyanazon uton mennek el, és kezében nem marad egyéb, mint egy behajthatlan követelés az állam irányában és még ekkor is több millió értékű tartozása beválthatlan marad. A fizetéseképtelenség bekövetkezése tehát mindenkép elkerülhetlen volt; a becsületet nem lehetett megmenteni, s így elhatároztatott legalább a pénzt megmenteni. Február 26-án a bank fel lett jogosítva a titkos tanács rendelete által fizetéseit megszüntetni. E rendelet másolatával elégítették ki a hitelezők, kik február 27-én tódultak a pénztárhoz bankjegyekkel. A jegyforgalom azonban ekkor már oly csekély volt, a forgalmi eszközök hiánya oly érezhető, a bank iránt való bizalom mindennek daczára oly erős, hogy a jegyek nem vesztek értékükből. Azon okból, hogy a bekövetkezett felfüggesztésnek eleje vétessék, szállíttatott volt le a váltóleszámítolás előbbi állapotának egy negyedére. A kereskedő világ, mely a hitel megtagadása által nagyon szenvedett volt, e

*) Vagy a felszámított kamatok nélkül 7.185,600 fontra.

részben javulást remélhetett most s így roppant agitációt kezdett a bankjegyek fizetésül való elfogadása mellet és teljes sikerrel, mind két tekintetben, mert a jegyek elfogadtattak mindennütt és a bank most ismét kiterjesztette leszámítolását és jegykibocsátását. A fizetések felfüggesztését követő héten hitelnyújtása és bankjegytartozásai 2 millió fonttal növekedtek.

Ez időben (martius 3-án) következő volt a bank állása: Tartozásai tettek 13.770,390 fontot, miből mintegy 10 millió font volt hasonló összegű készpénz és magánosok iránt való követelések által fedezve; a többi 3,7 milliónyi tartozással szemben név szerint igen bő, de folyósíthatlan fedezetül az állam iránti követelések, mintegy 19 millió font, állottak.

Hogy a bankjegyek a forgalom minden igényeinek megfelelhessenek s a készpénzt mindenütt helyettesíthessék, kisebb darabokban is adtak ki: eddig 10 fontosak voltak a lekisebbek, most 5, majd 1 és 2 fontosak is nyomattak.

A leszámítolás kiterjesztése folytán az általános állapotok javultak, a közbizalom helyre állott úgy, hogy a bank 1797. novemberében kész volt a készfizetéseket újra megkezdeni, mit a kormány azonban meg nem engedett. E tilalom indoka természetesen nem lehetett egyéb, mint az, hogy a banknak, míg fizetési fel voltak függesztve, sokkal kevesebb oka volt jegykibocsátásában tartózkodónak lerni, mint ha a jegyek beváltására kötelezve lett volna. S a jegyforgalom szaporíttatása útján még ezentúl is szándékozott igénybe venni annak hitelét, és ezt tette is azontúl még több ízben, 1809-ig összesen mintegy 6 millió font erejéig. Ezen szaporításnak a bankjegyek árkelete még sem volt képes ellenállni s nevezett évben szállott az az arany értéknek 85—84 százalékára, 1811-ben pedig annak 70 százalékára.*)

1814-ben az állam lebegő tartozásából 3 milliót visszafizetett a banknak, de ez irány nem soká tartotta magát, mert midőn 1816-ban a bank tőkéje (a nyereségnek a részvénytőkére való átiratása útján) 14,553,000 fontra emeltetett, az állam ismét 3 millióval szaporította *állandó* kölcsönét. Mindamellett 1817-ben ismét megkezdte a készfizetéseket, de miután fémkészlete csakhamar 6 millióval lett megkönyítve, újólág felfüggesztette azokat.

*) Tehát arany azio 142%.

Végre 1821-ben újra megkezdettek a készfizetések és ezúttal fenn voltak tarthatók. A következő éveket közgazdasági látszólagos gyarapodás jellemzi. A helyreállott bizalom, a közhitel erősbulése folytán az angol bank leszállíthatta a kamatlábat 4%-ra, a vidéki bankok jegykiadásukat tetemesen szaporították. Nagy bősége a forgalmi eszköznek mutatkozott. Ezzel összefüggésben mindenféle áruk árai emelkedésnek indultak és nagy üzérkedési kedv fejlődött. A magas árakra való spekulációnak oly fényes eredményei lettek, hogy mindenki igyekezett árukat venni, hogy azoknak áremelkedése által nyerjen és e bevásárlások által az áremelkedést előmozdította. Nagy építkezések kezdettek, a gyárak nem voltak képesek a megrendeléseknek megfelelni. Mindennemű vállalatok úgy termettek mint a gomba, temérdek új részvénytársulat keletkezett, melyek a legkülönbözőbb tárgyakat tüzték ki kizsákmányolásul, mint csatornákat, a biztosítási ügyet, dél-amerikai arany- és ezüsbányákat. A társadalom minden osztályai részt vettek a nyerekedésben. A gazdagság oly nagynak látszott, hogy a világ minden országai kész piacot találtak Angolországban kölesönök felvételére; még egy perui kölesön is felülfizetéssel kelt el. Tervezve volt 624 új társulat összesen 372.173,100 font névleges tőkével; a külföldnek adott kölesönök 1824 és 1825-ben 32.069,000 fontot tettek. Az arany és ezüst sokasága oly nagynak látszott, hogy az emberek attól kezdtek tartani, miszerént a nemes fémek egészen el fogják veszteni értéküket.

Hasonló korszaka az üzérkedési mánornak, a képzelt tőkék teremtésének, ha bár nem is akkora mérvben volt ez, mint a melyet Law vállalatai Franciaországban előidézték volt, és melyhez hasonlót, a jelenleginél sokkal nagyobb mérvűt, Angolország is élt már 1720-ban, az úgynevezett déli tenger-társulat szédelgési korszakában. A szükséges következmények most sem maradtak el.

Míg angol üzérek angol árukat ismeretlen országokba küldtek kivitelre, lehetetlen nyereség reményében, addig az Angolországban uralkodó magas árak (természetes következményei a nagy fogyasztásnak, melyet képzelt értékek teremtése mindig eredményez) rendkívül nagy árubehozatait idéztek elő. És míg a behozott árukért a pénz azonnal ki is vitetett, addig a kivitel távol országaiból a mesés mennyiségű aranyrudacsok csak kilátásban voltak. A behozott árukért, valamint a kölesönökért, az arany

tömegesen kezdett külföldre folyni és hiánya 1825 végén egyszerre nagyon érezhetővé lett; az angol bank fémkészlete tetemesen igénybe lett véve, minek folytán az váltóleszámitolásait megszorította. Most az elébbeni határtalan bizalom egyszerre határtalan bizalmatlanságba csapott át. Áruk valamint értékpapírosok árkelete gyorsan szállott le, bukások minden felé. Számos bank felfüggesztette fizetéseit.

Most az angol bank és néhány más erősebben álló bank is, újra tetemesen kiterjesztették hitelnyújtásukat, az angol bank pár hét alatt megkészszerzte váltótárczáját és árukra is ajánlott fel előlegeket; fémkészlete ugyan csaknem egészen kiürítettett, de a válság meg volt törve: Az angol bank hitelnyújtása helyre állítottta a közhitelt. Számos kereskedőház és bank megmentetett a bukástól. Az áldozatok száma, melyeket az elébbeni közgazdasági vétkezés megkivánt, leszállított az elkerülhetlen minimumra.

Magának az angol banknak szerencsélül szolgált, hogy akkor midőn fémkészlete legerősebben ostromoltatott egy ládában régi félre tett 1 fontos jegyek találtattak fel vala,*) melyek kibocsátására a kormány ideiglenesen feljogosította. Ezen jegyek legalább egyik funkcióját az aranynak, hogy nagyobb jegyek felváltására szolgáljanak, képesek voltak betölteni; az arany ekként nélkülözhetővé lett a közbenső forgalomban, kissebb fizetéseknél s így egyéb czélokra, hol nem volt helyettesíthető, több jutott. Nagyrészt ezen 1 fontosak kibocsáttatásának tulajdonítják, hogy a bank készfizetéseit fenttarthatta.

1833-ban, midőn a bank szabadalma meghosszabbított, jegyei törvényes fizetési eszközül nyilvánítottak 5 fontot meghaladó fizetésekre nézve. Ugyanez időben jöttek reá arra, hogy a törvény szavai szerint, 6-nál több tulajdonos tagot számláló bankok Londontól 65 mértföldnyi körületben való alapításának tilalma csupán jegybankokra szorítkozik, s hogy ennélfogva jegykiadással nem foglalkozó bankoknak lehet ama körben is akárhány rész-

*) Mióta a készfizetéseket 1821-ben megkezdte volt, az 1, 2 és 5 fontos jegyek visszavonattak a forgalomból; legkisebb jegyei úgy mint annak előtte 10 fontosak voltak. A vidéki bankok azonban azontúl is adtak ki 5 fontos jegyeket.

vényesük. A bank tiltakozni akart e felfogás ellen, de hiába. Csakhamar több részvénybank jött létre.

Az 1825-dikekhez hasonló események következtek be ismét 1835 és következő években. Előbb nagy lendület, üzérkedés, alapítások, azután árkeletcsökkenés, hitelválság, bukások. Az angol bank megtagadta a részvénybankok által forgatott váltók leszámítolását, mi növelte a bizalmatlanságot. Egyébiránt fémkészlete túlnyomó részének kiürítése s utóbb rendkívüli fém pénzbeszerzések által most is segíthetett még a bajon.

Ezen utolsó válság, mely 1836-ban ütött ki, leginkább a vidéki részvénybankoknak tulajdonították, melyek nagy kiterjedésű leszámítolásaik által a kamatlábat lenyomták volt, úgy hogy a közönséges kamatláb alacsonyabb volt mint az angol banké. Ennek következtében igen sok fém pénz vitetett ki az Egyesült Államokba s érefté magasabb kamatot hozó amerikai papírosok hozattak be, míg a forgulmat Angolországban bankjegyek és részben bizonytalan alapon álló vidéki bankok jegyei közvetítették. Az angol bank fémkészlete ezek folytán erősen megapadt s ez vitte reá nem csupán a leszámítolási kamat felemelésére 5%-ig, hanem arra is, hogy a részvénybankok által forgatott váltókat visszautasítsa, mi ekkor azonban már csak siettetett a válság bekövetkezését.

Hasonló okból származtak az 1838/39-ki események. Magánbankárok és vidéki bankok 3%-kával számítottak le, azaz 1%-kal olcsóbban mint maga a bank, melynek fémkészlete erősen apadt, és mely ennél fogva saját kamatlábának felemelése által nem segíthetett volna a bajon, leszállítása által pedig csak növelte volna. A piaci kamatláb ugyan csakhamar feljebb emelkedett, de a fém pénz fogyása folyton tartott; nyolcz hónap alatt a bank készlete 9. millió fontról 2.4 millióra szállott le. A teljes kimerülésnek azáltal lett eleje vége, hogy a francia bank és párisi bankárok tetemes hitelek nyitottak Angolországnak, mire a fém pénz kiönlése megszűnt s a bank pénztára ismét telni kezdett.

Ezen események élénk irodalmi és parlamenti tárgyalásokra szolgáltatnak alkalmat s az ezekből kiörlődött nézetek találták ki-fejezésüket a Peel-aktában. A bankügy ezen új szervezésének célja volt a hitelválságoknak elejét venni s a fém készlet elfogyását, illetőleg a fizetések felfüggesztésének szükségét lehetetlenné tenni. A benne foglalt megszorítások, a mennyiben az angol bankra vonat-

koznak, a régi elvek megújítását képezik, mert hiszen már a bank első alapításakor jegykiadása az állam iránt való állósított tartozásának összegére volt megszabva. Később ugyan feladatott ez elv, de — eltekintve az államnak tett kényszerkölesönöktől — a Peel-akta által meghatározott forgalmi arányokat a jegy kibocsátás ritkán és a készfizetéseknek 1821-ben történt felvétele óta csak az 1826 és 1839-ki hitelválságok alatt multa felül. A Peel-akta alkotása óta azonban ezen megszorítás háromszor lett parlamenti rendelet folytán felfüggesztve: 1847-ben, 1857-ben és 1866-ban, azon perczben, mikor a kiütött hitelválságok tetőpontjukat érték és mindannyiszor jó sikerrel.

Azon összeg, melynek erejéig a bank készfedezet nélkül jegyeket adhat ki, 1844 óta vidéki bankok megszűnése folytán 15 millio fontra emelkedett.

Skótországbán 1845-ig mindenki, társulat vagy egyes egyén állithatott ki olyan fizetési ígéretet és olyan mennyiségben, mint neki tetszett, azaz teljes bankszabadság létezett s a törvény arra szorított, hogy az adós és hitelező közt kötött szerződések betartását biztosítsa, nem hogy azok feltételeit szabályozza. 1845-ben a Peel-akta Skótországra is kiterjesztetett. Létezett ott akkor 19 jegybank, melyek addig csupán a forgalom igényei által voltak korlátolva jegy kibocsátásukban, de e szabadsággal aránylag igen szoréyven éltek, hitelnyújtásukat túlnyomó részben a kamatozó betétekre alapítván. Eljárásuk oly szilárd volt mindenkor, hogy olyan időben, mikor az angol bank iránt megcsökkent a bizalom, jegyeik kerestettek ennek jegyeiért. Az 1845-ki ugynevezett »Scottish Act« a 19 bank jegy kibocsátásának maximumát 3.187,209 fontra állapította meg, azon összezen felül, mely fém pénzzel van fedezve, kikötven egyszersmind mint az angol jegybankokra nézve, hogy ha valamelyik közülök megszűnik, engedélyezett jegy kibocsátásának két harmada az angol bankét szaporítandja.

Új jegybankok alapítása a Peel-akta értelmében hasonlókép megtiltatott.

Azóta egyike e bankoknak megbukott, többen pedig egyesültek, úgy hogy jelenlegi számuk már csak 11. Az által, hogy minden jelentékenyebb, sőt jelentéktelen helyeken is fiókokat állítottak, összesen egész Skótországbán hétszázat, ezen bankok betétek gyűjtésében valóban nagyszerű eredményeket értek el, melyekhez képest

a bankjegyhitel által tett szolgálatok feltűnőleg csekélyek, mint ez kitűnik a következő számokból: 1867-ben az összes skót bankoknál levő betétek 60.₄ millió fontot tettek; összes jegyforgalmuk 4.₃ millió volt ugyanazon időben; az előbbiekből merítve, tehát tizennégyszer annyi tőkét helyezhettek a kereskedelem-, föld- vagy gyáripár rendelkezésére, mint az utóbbiak által; és helyeztek is tényleg, mert a pénzkészlet csak 2.₄ milliót tett s ebből legalább is az illető tartozások aránya szerinti hányad számítandó a jegyek által megkívánt fedezetül. Azon betétek kétfélék; vagy pénztári jegyekre történnek, mikor meghatározott időre vagy felmondásra szólnak és melyektől magasabb kamatot engedélyeznek; vagy folyó számlára való betétek, melyekről utalvány útján mindenkor rendelkezhetni. Az előbbiekre, valamint a váltóleszámitolásra nézve ezen bankok a kamatlábat közösen állapítják meg havonként és tekintettel az angol bankra.

Az 1844 és 1845-dik években a bankügynök Angol- és Skótorszáiban való szabályozására hozott törvények, következő különbségeket mutatják:

1. Az angol vidéki jegybankokra nézve a jegy kibocsátás maximuma általában van meghatározva; a skót bankokra nézve csak azon összeg, melylyel a kibocsátás meghaladhatja a készfedezet összegét.

2. Ha Angolországban két vidéki bank fusionál, az egyesült bank csupán annyi jegy kibocsátásra lesz feljogosítva, mint volt amazok közül az melynek nevét folytatja. Ha két skót bank egyesül, az ekként megalakulónak annyi jegyet szabad kibocsátani, mint ama kettőnek együtt véve.

3. Skótorszáiban 5 fontosnál kisebb jegyek is adhatók ki; Angolországban 5 fontos az engedélyezett legkisebb darab.

Ezekhez járul még, hogy Skótorszáiban az angol bank jegye nem törvényes fizetési eszköz és elfogadása tisztán önkényes, míg Angolországban kényszerű.

Az angol vidéki bankok jegykiadási joga az 1844-ki törvény értelmében összesen 8 millió fontra volt korlátolva. Azóta több jegybank megszűnt, melyeknek kibocsátási joga összesen 1.712,465 font volt. Eszerént az angol vidéki bankok jelenleg legfeljebb mintegy 6.₃ millió fontnyi jegyet adhatnak ki, mi az angol bank kibocsátási jogával együttesen 21.₃ millió fontot tesz azon összegben felül, mely az angol bank pinczéiben heverő fémpénz összegének

felel meg. Egyébiránt, mint már említve volt, válságok idején már 3 ízben volt felfüggesztve a határozat, mely 14, illetőleg most 15 millió fontra szabja meg az utóbbinak készfedezetlen jegykiadását. Rendes időben viszont tetemesen alatta szokta tartani forgalmát ama maximumnak és gyakran messze tulnyomó része annak van fedezve nemes fémme, mint bizonyítja a következő kimutatás, mely az 1873. január 2-ki állapotot tünteti fel :

Általános tartalék *)	13.626,777 font
Jegyforgalom	25.040,080 »
Fémkészlet	23.666,857 »
Váltótárca	18.692,130 »
Magánkövetelések	17.036,812 »
Államkövetelései	10.453,541 »
Bankjegytartalék *)	13.044,900 »

Eszerént 1873. elején csupán 1.373,223 fontnyi készfedezetlen jegye volt forgalomban.

1874. december 31-én pedig volt a fémkészlet 21, a jegyforgalom 26, a váltótárca 21, a betéti és giroszámla 17 millió font. A leszámítolási díj ugyanekkor 6‰ volt.

Irországra szintén kiterjesztetett a Peelakta 1845-ben, az akkor ott fennálló jegybankok kibocsátási joga ugyanazon elv szerint állapíttatván meg, mint Skótszágban és ujaknak alapítása megtiltatván. Ilyen bank akkor létezett hat ; közülök az ir bank**) elébbi időben kiváltságot élvezett, mely szerint hatnál több tagból álló társulat nem folytathatott banküzletet ; 1824-ben ez oda módosíttatott, hogy Dublintól 50 mértföldnyi körületben ne folytathasson.

Az egyesült három királyságban 1873 február havában a bankjegyforgalom következő volt :

*) Általános tartaléknak nevezetik azon összeg, mely a fémkészlet jelen állapota szerint még kiadható volna, anélkül, hogy a jegyforgalom kiszabott határa túl lenne haladva ; bankjegytartalék a jegykibocsátó osztály részéről a hitelosztálynak ténylegesen átadott, azaz nála készletben levő jegyek összegét jelenti.

**) Bank of Ireland ; a többi jegybank : Provincial Bank of Ireland, National bank of Ireland, Northern, Belfast és Ulsterbank ; utóbbi az óta megszűnt.

Angol bank	24. ⁸⁸	millió font
119 angol magánbank . . .	2. ⁶⁴	» »
56 angol részvénybank . . .	2. ³⁸	» »
11 skót bank	5. ¹⁸	» »
5 ír bank	7. ²⁴	» »
Összesen	42. ³²	millió font

Franciaországban jelenleg a francia bank kizárólagos szabadalmat élvez, láttatra és előmutatóra szóló fizetési ígéretek kibocsátása tekintetében. Annak előtte léteztek vidéki jegybankok is, melyek azonban a bankegység eszméjének létesítése végett belé olvasztattak. Az első francia forradalom előtt Párisban létezett bankintézetek, üzleti összeköttetésben voltak az állammal, s ezen összeköttetésnek áldozatul estek. A forradalom, mely minden szabadalmat és kiváltságot eltörölt, a banküzlet terén is teljes szabadságot teremtett, melyet felhasználva, közvetlenül a rémuralom megszűnte után, több társulat alakult Párisban, melyek a leszámítolást s a jegy kibocsátást tüzték ki és sikerrel gyakorolták. Napóleon, akkor még consul, egybeolvasztatásukat kívánta s így megtörtént az. A francia bank, mely már ezen első szervezésekor kizárólagos szabadalmat nyert jegy kibocsátásra, 45 millió franknyi részvénytőkével alakult meg és ezen tőke odakölcsönzésével fizette meg e szabadalmat, kötelezve lévén alapszabályai által, hogy azt az úgynevezett állami jövedékbe fektesse, állítólag a bankhitelezők biztosítására. Nem lévén rendelkezhető tőkéje, azzal kezdte pályáját, hogy fizetéseképtelenné lett. 1806-ban tőkéje felemeltetett 90 millió frankra s a készfizetések újra kezdtek. 1808-ban új szervezetet nyert. Az új törvény a kormánynak tartotta fenn meghatározni esetről esetre, hogy a jövedelem kiosztassék-e a részvényesek közt vagy nem, minek célja az volt, hogy a bank nagyobb pénzkészlet felett rendelkezvén, időnként segílyt nyujthasson a császári kincstárnak. Emellett fennállásának ezen első idejében, noha foglalkozott korlátolt mérvben váltók leszámításával, tulnyomólag az állami hitel igények kielégítésére volt hivatva s jegyforgalma nagy részt lebegő államtartozások által volt fedezve, ha ezt fedezetnek lehet nevezni. Ez így tartott a császárság egész fennállása alatt. Az 1815-ki alkotmány felállításával szentelte tevékenységét ismét általánosabban a kereskedelem istápolásának, noha azontúl is több ízben igénybe vétetett még az állam által. Egyidejűleg azonban a jegy kibocsátásra

való kizárólagos szabadalmat is elvesztette és több vidéki jegybank jöhetett létre. Így 1817-ben a roueni, 1818-ban a nantesi és bordeauxi, 1835-ben a lyoni és marseillei, később a hâvrei, lillei, toulousei és orleansi jegybankok. Ezeknek 1848-ig folytatott, működéséről a francia írók igen elismerőleg nyilatkoznak, noha ezen működés a törvényhozás által szűk korlátok közé volt szorítva; úgy p. o. ezen bankoknak nem volt szabad másutt mint székhelyükön fizedendő váltókat leszámítolniok, nem volt szabad egymás utalványait leszámítolniok, sem megyéjükön kívül lakók részére folyó számlát nyitni, sem kamatozó betéteket fogadni.

A vidéki kereskedelmi piaczkok érdekében különben a francia bank is nyitott volt némely városokban fiókokat, mire az 1808-ki törvény által nem csupán feljogosítva de kötelezve volt. Az akkori-ban alapított néhány fiók úgy látszik több kiadást mint bevételt hozott s ismét be lett szüntetve. Csak 1835 óta újította meg e kisértelket a főbb kereskedelmi piaczkokon. A fiókoknak szűkre szabott üzletköre ismételt panaszokra adott alkalmat.

Maga az anyaintézet 1816-tól, mikor részvénytőkéje részvények visszavásárlása útján leszállított 67.900,000 frankra, mely államjövedékben elhelyezve maradt, nem szenvedett jelentékenyebb változást 1848-ig. Ekkor készfizetéseit felfüggesztette s jegyeire a kormány kimondta a kényszerfolyamot. A megyei bankok is ugyanazt tették s az ő jegyeik is törvényes fizetési eszközül nyilvánítottak, de csupán a megyében, hol székhelyük volt. Ugyanakkor a francia bank jegykibocsátásának maximuma 350 millió frankra, a vidéki bankoké 102 millióra szabott meg; midőn pedig ugyanesak 1848. május 2-ki rendelet által az utóbbiak belé olvasztattak a francia bankba, mely követeléseiket és tartozásaikat átvette, és 23.350,000 franknyi részvénytőkéjüket a magáéval egyesítette, a francia bank jegykiadási szabadalma is 452 millióra emeltetett. Ezzel a jegybankegység létre volt hozva s e tekintetben azóta nem történt változás. 1850. július 31-én a francia bank, a közhitel helyreállása folytán, ismét megkezdhetette készfizetéseit. 1857-ben 91.250,000 franknyi részvénytőkéje új részvények kiadása által meg lett kettőztetve s egyszersmind 10 milliónyi tartaléktőke is alapított. *)

*) Az 1000 frankról szóló részvények most 1100 frankos árfolyamon adattak ki, s ezen többlet fordított legnagyobbat a tartaléktőke alakítására.

Az összes 1921 $\frac{1}{2}$ milliónyi saját vagyonból legalább 175 milliót köteles a bank államjövédékben elhelyezve tartani, melyet a kormány engedelme nélkül el nem adhat.

A bankjegyhíttelen kívül élvez folyó számla betéti hitelt is, valamint váltókat is állít ki nála betett összegekről. Az ezen üzletágak útján rendelkezésére helyezett tőkéket értékesíti váltóleszámitolás, értékpapírokra és nemes fémekre való előlegezés által. Jegykibocsátási maximuma 1852-ben 525 millióra lett vala emeltetve. Utóbb azonban a kibocsátható mennyiséget illetőleg minden megszorítás elejtetett. Legkisebb jegyei 50 frankosak. A jegyeknek fém pénzért való beváltására szorosan kötelezve csak Párisban van az intézet; azonban a fiókok is beváltják, ha elegendő pénzkészletük van, miről rendes időben gondoskodik az igazgatóság. A kormány azonkívül hogy részvénytőkéjét kölcsön bírja, folyó számla-hitelt is élvez nála (mi magánosoknak nem engedélyeztetik, kiknek f. számlái mindég cselekvőlegesek) mely a második császárság idejében 80 millió frankra emelkedhetett.

Mint hogy a francia banknak, úgy mint az angolnak is, üzletben alig van saját vagyona, a fémkészlet csaknem kizárólag bankjegyekre való betétekből alakítottnak tekintendő. Ezen készlet kiterjedése az előbbi évtizedekben tetemes ingadozásoknak volt kitéve; 1864 óta azonban, mikor 152 millió volt, folytonosan emelkedett egészen a francia-német háború kiütéséig 1870-ben. Az ezt megelőző két esztendő zármérlege szerint állapota következő volt :

	1868 dec. 31.	1869. dec. 31.
Fémkészlet . . .	1,107.736,896 fr.	1,247.125,675 fr.
Váltótárca . . .	640.969,790 fr.	660.424,622 fr.
Jegyforgalom . . .	1,382.808,450 fr.	1,398.557,800 fr.
Magánosok f. számla követelése . . .	330.805,439 fr.	420.421,147 fr.

Noha a jegyforgalom óriási összegeket mutat, az mégis aránylag csak jelentéktelenül mulja felül a fémkészletet. 1869-ben 1398 milliónyi kibocsátott jegyekből 1247 millió van készpénzzel, és csak 151 millió, vagyis mintegy $\frac{1}{9}$ része az egész forgalomnak van követelések által fedezve. Itt a bankjegyek sokasága csak azt bizonyítja, hogy a fém pénznél, mint forgalmi eszköz jobban kedveltet-

nek, a hitel azonban nem érzi szükségét, hogy általuk terjeszkedjék s alig veszi igénybe a segítyt, melyet tőlük nyerhetne. A fennebbi állapot szerint a francia bank (az $\frac{1}{4}$ készfedezet elve szerint, mely nála elméletileg el volt fogadva) még mintegy 3500 millió franknyi váltóhitelt nyújthatott volna a kereskedelemnek s iparnak, mely fel nem használtatott, daczára annak, hogy a leszámítolási kamat $2-2\frac{1}{2}$ százalékra volt leszállítva; az ország mesés tökebőségének jele, — és egyszersmind annak, hogy a tökefeleslegnek elhelyezést nem talál.

Ily körülmények közt találták a francia bankot az 1870—1871-ki események. Közvetlenül a háboru előtt július 1-jén a jegyforgalom 1445 millió, a fémkészlet 1288 millió;*) tehát a kettő közötti különbség csaknem ugyanaz mint fél évvel előbb; a változás az 1869. december 31-ki állapothoz képest csak az, hogy azóta még 41 millió franknyi készpénzt tett be a közönség a bankba, mely összegért bankjegyeket vett ki. Augusztus 31-ig növekedett a jegyforgalom 305 millióval, csökkent a fémkészlet 438 millióval. Ezzel összefüggésben a váltótárca felemelkedett 590 millióról 1380-ra, a kincstár f. számlája 171 millióról 227 millióra. A fémkészlet s a jegyforgalom közötti különbözet tehát most 900 millióra emelkedett fel, daczára a kényszerfolyam kimondatásának s a készfizetések felfüggesztésének, melyek augusztus 11-én a kormány által rendeltettek el, noha a bank teljesen fizetéképessé volt ekkor, sőt kisebb összegekben (naponta $\frac{1}{2}$ millót) azontul is adott jegyeiért fémpénzt. A fizetések felfüggesztésének két oka volt: egyik, hogy egyidejűleg ezzel általános fizetés-felfüggesztés mondatott ki, s a nem fizetett váltók óvatolási határideje egy hónappal s ennek letelte után mind újra meghosszabbított. Ezzel talán összefüggésben áll a váltótárca gyarapodása minthogy alejárt követelések be nem folyása rendkívüli pénzbeszerzést tett szükségessé. A másik ok az volt, hogy az állam szándékozott igénybe venni, úgy a jegykibocsátást mint a fémkészletet és ez magyarázza meg azt is, hogy az utóbbi oly gyorsan apadhatott a fizetések felfüggesztésének daczára is. Az állam számára a bank által közvetített kölcsönök: július 21-én 500 mil. fr., augusztus 11-én további 500 millió, csak részben helyeztethettek el általa, a többiben maga a bank tartotta meg. A jegyfor-

*) A fémkészlet maximumát 1870. ápril 7-én érte el 1307 millióval.

galom azontúl folytonosan növekedett, a fémkészlet folytonosan csökkent június 29-ig, mikor 550 millióra szállt volt le. Daczára ennek és a később Franciaországból a hadi kértérités fejében Németországba vitt óriási összegeknek, a bankjegyek árfolyamcsökkenése, a fém pénzhez képest, csekély maradt. A készfizetések azóta folytonosan fel vannak függesztve, minek egyedüli oka, hogy a jegyforgalomnak igen tetemes része csupán az állam iránti behajthatlan követelés által volt fedezve. A francia bank tehát most ugyanazon helyzetben van, mint volt az angol bank 1797-től 1821-ig. De míg ennek jegyei ez által tetemes árfolyamcsökkenést szenvedtek, a francia bank jegyeiről ezt nem mondhatni. Ugyanis, midőn a legnagyobb hadi csapások közepette 1800 millióra szaporítottatott meg a jegyforgalom, kevesebb mint 600 milliónyi fémkészlet mellett, a jegyek árfolyama párin tartotta magát; csak akkor csökkent meg rövid időre, mikor Poroszország irányában az első fizetéseket kellett teljesíteni. A nemes fémek agiója akkor $2-2\frac{1}{2}$ volt és különös, azonnal alább szállott, mihelyt megengedtetett az elébb 2400 millióra szabott jegyforgalmon túlmenni. 1871. novemberben a jegyforgalom még csak 2300 mil. fr. volt s az agió $2-2\frac{1}{2}\%$; 1872. január végén 2450 millió felül emelkedett az, s az agió már csak 1% volt. Utóbb a bank felhatalmaztatott jegykibocsátását 3200 millióig emelni; ekkor az arany-árfolyam többlete már egészen jelentéktelenné vált.*) Ezen első tekintetre feltűnő jelenség oka, hogy egyrészt a bizalom nem volt megingatva, másrészt, hogy a jegykibocsátás nem multa felül a forgalom szükségéit, melyben a kényszerfolyam által mégis, legalább részben visszavonult fém pénzt kellett pótolnia.

Egyébiránt a bank fémkészlete már 1874. január 25. visszaemelkedett volt 1164 millióra. Az állam tartozása pedig, mely 1871. decemberben 1500 mil. frankot tett már 1874. augusztusban 867 millióra volt leszállitva. Végre 1874. december 24-én tett a fémkészlet 1329 mil. (tehát több mint a háború előtt), a jegyforgalom 2547, a váltótárca 760, a lombard 162, a betétek és f. számlák 421, az állam tartozása 845 milliót. A kamatláb (leszámitolási díj) ugyanekkor 4% volt.

*) Journ. d. Econom. 1874. aug. 288. l.

Az egyesült államokban jelenleg módosításokkal fennálló rendszer az 1863. martius 25-ki törvénynek köszöni létét. Annakelőtte bank- és jegykiadás tekintetében többször változtak a törvényhozás elvei. A szabadság-háboru alatt nagy mennyiségű állam papirpénz lett kibocsátva. Majd egymásután »éjszak-amerikai bank« és »nemzeti bank« neve alatt szabadalmas intézetek működtek. Az utóbbinak szabadalma 1809-ben szűnt meg s többé meg nem újítottott. Most, minden bejegyzett testületnek joga lévén jegykiadásra, két év alatt 88 jegybank jött létre. Ezek kezdetben jó sikerrel és kötelezettségeiknek megfelelően dolgoztak. De a kedvező eredmény nem buzditólag, hanem szédítőleg hatott; a jegybankok száma csakhamar végtelenre szaporodott. Csekély és sokszor tisztán névszerinti tőkékkel jöttek létre, saját részvényeikre való előlegezés útján hozva forgalomba jegyeiket s megragadva erre minden eszközt; különösen mintán 1814. augusztus és szeptemberben a készfizetések, a háboru s az államnak tett előlegek alkalmából fel voltak függesztve, a papirözönnek többé nem volt határa. 1816-ban ismét egy központi bank alapítottott »Egyesült Államok bankja« czimmal, mely szintén már kezdettől fogva a legkockázatosabb üzletekbe bocsátkozott, melyek tárgyát saját részvényei s a már fennálló jegybankokkal való összeköttetése képezték. Feladatául az lett kitűzve, hogy a forgalmat szabályozza. Ennek nem csupán hogy meg nem felelt, hanem az apróbb jegybankokkal egyetemben válságoknak és roppant zavaroknak előidézője lett.

1814 és 1840 közt az Egyesült Államokban több mint ezer fizetésfelfüggesztés történt bankok részéről, és az intézetek könnyelmű eljárása, a határtalan szédelgés, temérdek vagyont tettek tönkre, számosakat juttattak koldusbotra. Mindamellett az amerikai bankoknak akadtak szószólói sőt bámulói, az atlanti tengeren innen is. Részünkről a legtalányosabb tümemények közé sorozzuk, (melynek egyedüli képzelhető magyarázata, a nyereszkeskedési szenvedélynek általános elterjedtsége), hogy a bankjegy, sőt általában a hitel eszméje Amerikában teljesen le nem járta magát.

1847 és 1857-ben újlag erős válságok rengették meg az amerikai hitelvilágot, melyeknek azon hatásuk volt, hogy némely államok törvényhozása némi biztonsági rendszabályokat állított fel, melyeknek a bankok tartoztak magukat alá vetni. Követeltetett a mérlegeknek rendszeres közzététele és a jegytartozások biztosí-

tására hasonló összegű államkötvények letéteményezése az állami ellenőrségnél. Azonban a bankok találtak utat-módot a törvény határozatai kényelmetlenebb részeinek kijátszására. Mindazáltal úgy látszik, hogy egészben szilárdultak a viszonyok s az utolsó évtizedekben az amerikai bankok eljárása egészben tisztességesebb volt, mint 1839—40-ig. Dícséretes kivételek mindég léteztek különben, mint p. o. az új-angliai államok bankjai. Ezeknél egyébiránt a nagyobb óvatosság, melynek következtében kötelezettségeiknek megfelelhettek, azon állami rendszabálynak volt köszönhető, mely a készfizetések felfüggesztésének esetére 12% bírságot vetett ki, mely évenként s a jegyforgalom összegétől számítva, fizetendő. A törvények, a mennyiben ugyan a törvényhozás általánosan kiterjesztette figyelmét a bankügyre, különbözők lévén a különböző államokban, a szerint a bankok állása és eljárása sem volt egyforma.

Kivétel nélkül azonban felfüggesztették fizetéseiket a nagy polgárháború kezdetekor 1861 végén, mihez mindenesetre tetemesen hozzá járult, ha nem is egyedül ez okozta, hogy a kormány igénybe vette eszközeiket. Mindamellett a segély, melyet az akkori rendszer szerint lehetett belőlök vonni, csekélynek találtatott s ez volt az ok, mely Chase akkori pénzügyminisztert rá bírta, azon törvény kidolgozására, mely 1863. március 25-én a kongresszuson elfogadott s melynek fontosabb határozatai a következők:

1. A washingtoni pénzügyminiszteriumban egy új hivatal állíttatik fel, mely megbíztatik ezen és minden jövőendőbeli, a papírpénzt és annak fedezetét tárgyaló törvények kivitelével.

2. Bankot minden ötnél nem kevesebb tagot számláló társulat alakíthat, kinek mindegyike az általa elvállalt részvények kettős összegéig vállal szavatosságot. Az eddig fennállott bankok részvényesei, ha a befizetett részvénytőke legalább 5 millió dollárt tesz és 20 százaléknyi tartalékalap létezik, csupán részvényeik erejéig köteleztetnek.

3. Ezen törvény alapján szervezendő társulatnak legalább is 100,000 dollár, 50,000 lelket meghaladó városokban pedig legalább 200,000 dollár részvénytőkével kell megalakulnia. Kivételképen megengedhető 6000 léleknél kevesebbet számláló városokban 50,000 dollárnál csekélyebb tőkéjű bankok alapítása. A tőke felének az üzem kezdésekor, másik felének öt havi részletben kell

befizettetnie. Az alaptőke szaporítása esetében az ellenőrző hivatal engedélye kinyerendő s az egész összeg rögtön befizetendő. Minden banknak van joga a részvényesek két harmadának határozata folytán részvénytőkéjét a törvény által kiszabott legkisebb összegig leszállítani, de nem jegyforgalmának összege alá.

4. Minden ezen határozatok nyomán alakított bank fel van ruházva mindazon jogokkal, melyek szükségesek a banküzlet folytatására, azaz váltó leszámítolásra, fizetést ígérő jegyek, utalványok, váltók s egyéb kötlevelek kibocsátására, betétek elfogadására; váltók, pénz és rudacsok adására és vevésére; személyi biztonságra való kölcsönök adására és bankjegyek, ezen törvény további határozatai értelemben való megszerzésére és kibocsátására. A bankoknak joguk van üzleti eljárásukat alapszabályok alkotása által tüzetesebben meghatározni, amennyiben azon alapszabályok e törvénynyel nem ellenkeznek.

5. Üzletének megkezdése előtt minden nemzeti bank köteles az ellenőri hivatalnál legalább 30,000 dollár összegű államkötvényeket vagy kisebb bankok részvénytőkéjüknek egy harmadát ilyen kötvényekben letenni. Viszont az ellenőri hivatal át ad a banknak ugyanazon összegben jegyeket, melyek minden bankok részére meg egyező alakban nyomatnak, az egyesületi kormány részéről számon tartatnak és aláíratnak és melyeken üres hely hagyatik a bankok bizonyos hivatalnokai aláírásának számára. Az ekként forgalomba bocsátott jegyek összegének sohasem szabad felülmulnia az érettek letett kötvények árkeletének 90 százalékát. A kötvények kamatát a bankok húzzák, addig míg kötelmeiknek a bankjegyeket illetőleg megfelelnek. A bankjegyek szükség szerint 1, 2, 3, 5, 10, 20, 50, 100, 500 és 1000 dolláros darabokban bocsáthatók ki.

6. Az ezen törvény nyomán kibocsátott jegyek összegének nem szabad 300 millió dollárt meghaladniok. *)

7. Minden nemzeti bank első sorban köteles a saját aláírásával ellátott jegyek beváltására. Azon esetben, ha e kötelezettségnek nem felelne meg, a kincstár beváltja a jegyeket és a letett kötvények eladása által kárpótolja magát s azonkívül elsőbbségi zálogjoggal bír a bank egyéb vagyonára.

*) Ezen megszorítás később elejtetett.

8. A nemzeti bankok jegyeit, a vámpénztárak kivételével minden állampénztárak teljes névszerénti értékükben elfogadják, valamint hogy a kormány is fizetéseket ilyenekben fog teljesíteni; kivévn, hogy az államadósság kamatai nem ilyenekben fognak fizettetni, valamint az állampapírpénz beváltására sem fognak használtatni.

9. A következő 17 főbb helyen u. m. New-York, Philadelphia, Boston, Albany, St.-Louis, New-Orleans, Louisville, Chicago, Detroit, Milwaukee, Cincinnati, Cleveland, Pittsburgh, Baltimore, Leavensworth, San-Francisco és Washingtonban létező bankok kötelesek jegy- és betéttartozásaiknak 25 százalékat folyvást az Egyesült Államok pénzében t. i. fém pénzben vagy *állampapírpénzben* pénztárukban tartani. Más helyeken létező nemzeti bankok csak 15%-nyi pénzkészlet tartására köteleztetnek és ezen 15%-nek $\frac{1}{2}$ része is állhat a fennebbi 17 városban létező megbízottaknál levő készkövetelésben. A fent nevezett városokban székelő nemzeti bankok kötelesek valamelyik new-yorki banknál jegyeiket készpénzzel beváltatni, minélfogva pénzkészletüknek felét New-Yorkban tarthatják.

10. A pénzügyminiszterium tetszése szerént kiválaszt nemzeti bankokat, melyeknél az állampénzeket (kivévn a vámbevételeket) letéteményezi s melyeket kinevezhet a kormány pénzügyi megbízottjaivá.

11. A nemzeti bankok által fizetendő egyesületi adó 1 százalékat teendi átlagos jegyforgalmuknak, $\frac{1}{2}$ százalékat a betétek átlagos állapotának, és $\frac{1}{2}$ százalékat a tőke azon részének, mely nincs államkötvényekben elhelyezve.

12. A többi nem nemzeti (ügynevezett állami) bankok által fizetendő adó az átlagos jegyforgalom 10 százaléka, betétek és tőke után pedig ugyanaz leendő, mint a nemzeti bankoknál.

13. Minden nemzeti bank tartozik az ellenőri hivatalhoz negyedévenként benyújtani egy teljes számadást, havonként pedig egy rövidebb jelentést a mérleg állapota iránt. E kimutatások helyes voltáról az ellenőri hivatal egy biztosnak kiküldése által szercezhethet magának meggyőződést.

14. Az egyes államokban a kamatláb szabályozását illetőleg fennálló törvények érvényben hagyatnak. Hol azonban ilyen sza-

bályozás nem létezik, ott a nemzeti bankok 7%-nál magasabbra nem emelhetik a kamatot; ellenben előre levonhatják azt.

Ezen törvénynek, melynek határozatait lényegükben az 1864. július 3-ki banktörvény is fentartotta, — célja első sorban — sőt lehetne mondani, egyedüli valódi célja, míg a többi határozatok csak ennek keresztül vitelére többé kevésbé közvetlenül szolgálnak — egyelőre 300 millió dollárnyi államkötvények elhelyezése. A jegybeváltás körül az Unióban, fennállása óta tapasztalt rendetlenség vétetik ürügyül, hogy ilyen összegű államkötvények átvállalására a bankok reá bírassanak. Banktársulatokra nézve ezen kötvények így hasznosabbakká tétetnek, mint másra nézve, mert a kamatszelvevényen kívül, a jegyekutján történt előlegek kamatát is élvezik. Másrészt a más alapon fennálló bankokra rótt roppant adó, ezeket képtelenné teszi a nemzeti bankokkal versenyezni s kényszeríti őket, hogy ilyenekké alakuljanak. Ezen cél el is érte; mert 1867 végén már 1673 nemzeti bank létezett, melyek összesen 340 mil. dollárnyi államkötvényeket tettek volt le a pénzügyminiszteriumnál; a nekik azért kiszolgáltattott bankjegyek összege 304 mil. dol. volt. Az egyes államok törvényhozása alatt álló bankok jegyforgalma 1866 végén leszállt volt 36 millió dollárra, minthogy ezen intézetek, egynehányat kivéve, megszűntek, illetőleg nemzeti bankokká alakultak át. Megjegyzendő, hogy a törvény rájuk bízván, hogy fizetéseiket fém pénzben vagy állampapírpénzben teljesítsék, természetes hogy kizárólag ezen utóbbiban teljesítettnek azok, minthogy ennek mai napig tetemes disagioja van a fém pénzhez képest. Ez nem is lehetne másként. Az állam-papírpénznek beválthatlansága és kényszerfolyama, természetsszerűleg magával hozza a bankjegyeknek is beválthatlanságát, habár a bank állása a legszilárdabb volna is és fémkészlete teljesen fedezné a jegyforgalmat. Ezen beválthatlan állampénzjegyeknek forgalomban levő összege 1872-ben még 430 millió dollárt tett, mi a bankoknak ez idő szerént 369 millió dollárra feljogosított jegy-kibocsátásával és a még létező állami bankok jegyeivel együtt 800 millió dollárnyi összeget képez, mint az Egyesült Államok tényleges forgalmi eszközeinek összegét. Az állambankok elenyészése ugyanis 1866 óta csaknem teljessé vált, összes jegyforgalmuk 1872. október 3-án csak 1.₅₇ milliót tévén, melylyel szemben ugyanakkor a nemzeti bankok 333 milliónyi tényleges forgalma állott. Ez utóbbi összeg biztosítékául 382 millió névértékű államkötvények voltak letéve az

ellenőrző hivatalnál. Készfedezetük 102 millió dollárnyi állam-pénzjegyet és csak 10 milliónyi fém pénzt mutatott fel.)*

Németországban a jegybank és általában a bankügy fejlődése leginkább azon korszakba esik, mikor a politikai összefüggés egyes államai közt leglazább, voltaképen csak névleges volt, t. i. a jelen

*) *Jegyzet.* A fennebbiek 1873 végén irattak. Azóta az Egyesült Államok törvényhozása kétszer is (ellenkező irányban) módosította a rendszer néhány lényeges pontját. Ugyanis a »National Currency Bill,« mely 1874. június 22. nyerte törvény erejét Grant elnök aláírása által, határozza, hogy : A nemzeti bankok többé nem kötelesek jegyforgalmukra való tekintettel bizonyos összeg készpénzt tartani, hanem a pénzkészletre nézve minden tekintetben a betétek összege szerint intézkedjenek, a szerént a mit erre nézve az 1864-ki (1863-ki) törvény határoz. Tartoznak jegyforgalmuk 5%-ának megfelelő összeget (törvényes pénzben = állampénzjegyekben is) a kincstári hivatalnál letéve tartani, mely összeg azonban törvényszerű pénzkészletükbe betudatik ; bankjegyeik kíváalomra beváltatnak a kincstári hivatalnál állampénzjegyekkel, mire a bankok kötelesek megfelelő összeggel állampénzjegyekben pótolni a kincstári hivatalnál letételményüket. Az állampapírpénz kibocsátás 382 millió dolláron nem emelkedhet felül. Azon törvény, mely szerént az egy banknak engedélyezett jegykibocsátás attól el nem vonható, felfüggesztve marad addig, míg az 1870-ki törvénnyel némely államok nemzeti bankjainak engedélyezett 54 millió dollárnyi kibocsátás (melylyel az összes jegyforgalom 369 dollárra emelkedett) azon államok bankjaitól, melyek a törvény szerént őket megillető forgalomnál nagyobb bírnak, elvonva nincs. Ezen összegű jegyeknek az illető bankok rovására való beváltásával a kincstári hivatal megbíztatik. Továbbá felhatalmaztatik a Comptroller of the currency, hogy 55 mill. dollár erejéig bankjegyeket azon államok már fennálló vagy szervezendő nemzeti bankjai részére kibocsásson, melyek az 1870-ki census szerént őket megillető forgalomnál csekélyebbel bírnak.

E törvény tehát 370 millióra szabja meg a bankjegyforgalmat s annak az eddigőtől eltérő repartícióját rendeli el.

Az 1875. jan. 14-én a köztársasági elnök aláírása által szentesített, a készfzetések megkezdését illető törvény határozza, hogy : azon törvény, mely által a nemzeti bankok jegyforgalmának összes mennyisége korlátoztatik, vissza legyen vonva, és hogy minden nemzeti bank szaporíthatja jegyforgalmát összhangban a fennálló törvénnyel, tekintet nélkül azon mennyiségi korlátra ; és hogy új bankok szerveztethetnek tekintet nélkül azon mennyiségi korlátra és hogy a törvénynek a nemzeti bankjegyforgalom elvonását és redistribúcióját illető határozatait ezennel visszavonatnak. És hogy valahányszor a kincstári hivatal részéről bankjegyek adatnak ki egy nemzeti bank részére, ennek tökéjét és forgalmát ekként szaporítva, kötelessége legyen a pénzügyminiszternek a forgalomban levő állampapírpénzből (Greenbacks) a kiadott bankjegy-

század első felében és pedig 1815 után. *) Tervszerűséget, egyöntetűséget, akár a bankokra vonatkozó, az új német birodalom létrejöttét megelőző törvényhozásban, akár a banküzlet által elért kiterjedésben s az üzemre nézve követett elvekben hiába keresnénk. A politikai tagozásnak természetesen irányadó befolyása volt a bankok alakulására. Az államok ugyan a jegykiadást illetőleg szabadalmak osztása által mindenütt az egy-bankrendszert honosították meg, (melytől Poroszország is csak 1848-ban tért el), de egyéb tekintetben az elvek különböztek; és másrészt az államok igen különböző kiterjedése maga is bizonyos anomaliákat eredményezett, melyek élesebben kiváltak a politikai egyesülés végrehajtása után. »A bankok egy egész sorának keletkezése csupán a politikai alakulás által magyarázható meg: jegybankok különböző kis és közpvárosokban, melyek harmad- vagy negyedrangú, vagy épen semmi fontossággal nem bírnak kereskedelmi tekintetben. A mellett fontos, nagy piaczon, még olyan világpiaczon is, mint Hamburg, teljesen hiányzanak, vagy mint a porosz tartományi nagy központokon igen csekély kiterjedésre vannak törvényszerűleg korlátozva a jegybankok. A német jegybankügy ennél fogva, mint sok más nyilvános intézménye Németországnak, főleg földirati beosztásában valóban csodálatos képet nyújt.« **)

Egyébiránt a porosz hatalmi túlsúly érvényesítésével, a politikai egyesülés haladtával párhuzamosan, habár nem is csupán abból folyólag, a porosz bank központi állásra, mondhatni uralkodó fontosságra emelkedett már a birodalom consolidálása előtt. Ez egyzersmind a legrégibb is minden németországi jegybankok közt, melynek példájára alapítottak a későbbiek. Poroszországnak, mint

menyiség 80%-ának megfelelő összeget beváltani és ezen beváltást addig folytatni, míg az állampapírpénz összegéből csak 300 millió dollár lesz kint. 1879 jan. 1-től kezdve pedig az akkor kint levő állampénzjegyek éremmel váltassanak be a kincstári hivatal részéről. Minden ezen törvénnyel ellentétben álló előbbeni törvényes határozatok ezennel vissza vannak vonva. (Preussisches Handelsarchiv 1875. febr. 5.)

Tekintve, hogy az Egyesült Államokban 6 hónapról 6 hónapra új, egymásnak ellent mondó törvények hozatnak, ezeknek e tényből folyó kritikáján kívül minden más feleslegesnek tűnik fel.

*) A jelenleg létező jegybankok közül csupán a porosz bank származik a múlt századból.

**) W a g n e r. System der deutschen Zettelbankgesetzgebung.

a vezető államnak bankrendszere s a porosz bank első sorban érdemlik meg hát figyelmünket. Ezen intézetet minden más hasonló eredetűektől az különbözteti meg, hogy, ámbár a kormány által, nem kölcsönzési czélból alapított; sőt a kormány magára vállalta a banktőke előteremtését, mi azonban úgy látszik tervben maradt s a bank kezdetben saját tőke nélkül működött, betéteket kezelve, melyek nem hiányoztak, minthogy királyi rendelet folytán minden törvényszéki letéteket, árvapénzeket stb. a bankba kellett betenni. Később azonban mégis igénybe vétetett az állam részére. Amellett hibákat követett el, pénzeket földbirtokra és hosszú időre kölcsönzött ki, tetemes veszteségeket szenvedett s a jelen század elején fizetéseképtelenné lett. Minthogy fennállásának ezen első idejében üzletkimutatásokat nem szokott volt közölni, a kereskedővilág részéről már azelőtt sem találkozott bizalommal s jegyei nem kedveltettek. Szóval az általa elért eredmények ez időben legkevesebbé sem voltak kedvezők. Valósággal csak tengődött sokáig és habár 1820 és 1846 közt valamivel jobban is folytak dolgai, az utóbb nevezett évben királyi rendelettel mégis teljesen újra szerveztetett, vagy tulajdonképen a régi porosz bank feloldatott és ugyanazon czimmal egy új intézet alapított. Csupán itt kezdődik azon pálya, melynek célpontjául jelen fényes állása vált ki. Az új intézet 10 millió tallérnyi részvénytőkével alakult meg, de azonkívül az állam is részt vett az alaptőkében, 1,260,000 tallérral, mely összeg a régi bank vagyontöbbletét képezte. Később az állam része felemelkedett 1,809,000 tallérig. Erre nézve az alapszabályok azt határozták, hogy 15 év múlva, vagy ha akkor nem, azontul tízről tíz évre a kormány visszavonhatja. Az első tizenöt év lefolyta után a kormány mindenkor megváltoztathatja az alapszabályokat. Ha azonban ez a részvényesek közgyűlésének beleegyezése nélkül történne, minden részvényesnek joga van az első három hónapban tőkerészletét felmondani, mely félévvel a felmondás után neki visszafizettetik. Az állam tőkerészlete a reá eső osztalékokkal gyarapíttatik, de egyéb pénzekből is növelhető. Ezen első alapszabályokból még különösen megemlítendők a következő határozatok:

A bank nem adhat ki többet huszonegy millió tallér értékű jegyeknél.

A nyilvános hatóságok, intézetek stb. tartoznak heverő pénzeiket a bankba betenni, mely ezekért 2%-os kamatot fizet. Az

egyháziskolai és alapítványi tőkék szintén a banknál helyezendők el, és ezek után $2\frac{1}{2}\%$ jár. Ezen betétek elfogadására a bank kötelezve van.

Azonkívül tetszés szerint fogadhat el kamatozó vagy kamat nélküli betéteket.

A jegyforgalom $\frac{2}{6}$ részének kell fémpenzzel vagy ezüst rudacsokkal, legalább $\frac{3}{6}$ részének váltókkal fedezve lennie; a többi lehet fedezve kézi zálogkövetelésekkel.

A királyi pénztárak fizetésképen elfogadják a jegyeket. A magánforgalomban senki nem köteles azokat elfogadni.

A jövedelemből $3\frac{1}{2}$ százalékos osztalék adatik ki a magánosok, s az állam tőkéjének aránya szerint. Mi azon felül van, annak $\frac{1}{4}$ része tartaléktőke képzésére fordítatik, a többi pedig két egyenlő részletben osztatik el a részvényesek és az állam közt.

A bank fiókjaival együtt független az állampénzügyi igazgatástól.

Az alapszabályok nagy jelentőséggel bíró átalakításon mentek át 1856-ban, mikor többi közt a jegyforgalom maximumát meghatározó szabály eltöröltetett és annak a forgalom szükséglete mellett egyedüli határa a fémkészlet nagyságában állítottott fel, megtartatván a régibb törvény azon szabványa, hogy a jegyforgalom $\frac{1}{3}$ részének fémpenzzel kell fedezve lennie; a másik két harmadnak egészen váltókkal kell fedezve lennie. Ugyanekkor az alap-tőke kamata $4\frac{1}{2}$ százalékra emeltetett fel, a felülosztaléokra vonatkozó szabványok az eddigiek maradván. Szintén ekkor az állampapírpénz ügye is a bankra nézve kedvező módon szabályoztatott. Ennek sokasága, ha beválthatlanság által értéke a fémpenz értéke alá száll, természetesen megzavarja a pénzforgalmi viszonyokat s a fémmel fizető bankokat szükségkép fémpenzzel való fizetéseik felfüggesztésére kényszeríti. Ezen veszedelem ellen biztosítékot nyert a bank a porosz papírpénz összegének leszállítása által, melyből 15 millió tallérnyinak megsemmisítés céljából való beváltását magára vállalta, miért az államtól ugyanolyan összegű $4\frac{1}{2}\%$ -os, könnyen eladható kötvényeket nyert. Összesen 16.598,000 tallér értékű államkötvény volt átadva a banknak, melyeknek kamatoztatásához és törlesztéséhez az intézetnek évi 621,911 tallérral kellett járulnia; ezen összeg által 11.598,000 tallér kamatja és törlesztése volt fedezve; a többi 5 milliónak kamatoztatására és

törlesztésére, az állam tőkerészletének kamata *) s a felülosztalékban való része (a tiszta nyereségnek a tartaléktőke hányadán túl fele) volt fordítandó.

A részvénytőkének 5 millióval való feljebb emelésének feltételei is ekkor határozottak meg és egyuttal az állam 1871. dec. 31-ig lemondott azon az elébbeni alapszabályokban magának fenntartott jogról, hogy a részvényesek tőkéjének visszafizetését elrendelhesse, vagy az alapszabályokon a részvényesek beleegyezése nélkül változtasson.

E szerződésnek a köttetését közvetlenül követő időben tapasztalt eredményeire nézve tanuságosan nyilatkozik a bank 1857-ki igazgatósági jelentése : »Hogy minő jelentőséggel bír e szerződés a közjólétre nézve, azt a lefolyt év eddig nem sejtett kiterjedésben bizonyította be, mint az üzleteredményeknek következő tételeiből kitűnik : A szerződés által kölcsönösen elvállalt kötelezettségek értelmében a bank 1856. végéig átadott az államadóssági főigazgatóságnak 5.250,000 tallérnyi pénztári utalványokat (állampapírpénzt). Még be kell tehát váltani 9.750,000 tallérnyit, míg ellenben a 15 milliónyi államkötvények már teljesen átadattak neki. Azonkívül elrendeltetett az alaptőkének 5 millióval való felemelése. Az 1856. év összes forgalma 375 millió tallérral multa felül a megelőző évit.«

Minckelötte a porosz bank szerkezete s üzletei ismertetésében tovább mennénk, megemlítendő, hogy 1848 óta mellette más jegybankok is engedélyeztettek Poroszországban. És pedig 1848-ban a boroszloi bank (községi intézet) 1849-ben a pommerániai Stettinben, 1850-ben a berlini pénztáregylet, 1856-ban a magdeburgi, königsbergi és kölni bankok, 1857-ben a poseni és danzigi, végre 1866-ban a görilitzi bank, összesen kilencz. Ezen bankok mindegyike csak 1 millió tallérnyi bankjegy kibocsátására van feljogosítva; egyéb üzletágakban sokkal terjedelmesebb forgalmat mutathatnak fel. A részvénytőke is egyformán egy-egy millió tallért tesz náluk, kivéven a pommerániait Stettinben, melynek tőkéje 1, millió tallér.

A porosz bank az 1856-ki szervezés után csakhamar nagy-szerű lendületnek indult. »Azon soknemű fontos szabadalmak,

*) Ezen kamat addig a tőkerészlet gyarapítására fordítatott,

melyeket élvezett, nevezetesen jegyeinek a nyilvános pénztáraknál való elfogadtatása, továbbá a porosz vidéki (ugynevezett magán-) jegybankok erős megszorítása és az ilyen feltételek mellett is csak csekély számmal adott engedélyek mindenesetre tetemesen előmozdították a porosz bankot. A Poroszországban elfoglalt kiváltságos állás azután mindenesetre hozzá járult, hogy más német államokban is tért nyerhessen, mi viszont ismét emelte a bank hatalmát és jelentőségét. Ezen szabadalmak s a fiókok hálózatának az egész porosz államterületre való, azon szabadalmak által lehetségessé tett, vagy mindenesetre nagyon megkönnyített kiterjesztése és a többi, imént említett körülmények, melyek azon szabadalmaknak közvetett következményei voltak, okvetlenül hatalmasan előmozdították a porosz banknak olyan szerfelett gyors kifejlődését. Már néhány évvel 1856 után a bank egész Németországra nézve olyan állást küzdött volt ki, mely sok tekintetben hasonlított az angol bank állására Angol- s a francia bankéra Franciaországban. Ezen hatalmas állás azonban nem *csupán* azon szabadalmak eredménye és még kevésbbé sem veszne el könnyen, ha most, midőn ki van víva, azon szabadalmak eltöröltetnének is. A nagyszerű fejlődés ellenkezőleg kölcsönhatásban áll az üzletforgalommal általában s különösen a banküzletnek központosítási irányzatával, mely Németországban az utolsó évtizedekben, különösen a vámegylet alapítása óta, talán annyiival is erősebben lépett életbe, minél hosszabb ideig volt a politikai szakadozottság által mesterségesen meggátolva. Kölcsönhatásban áll az továbbá a berlini piacznak kifejlődésével a középeurópai pénz- és értékpapírüzlet központjává s egyikévé a mezőgazdasági termények mint gabona, gyapjú, szesz, legfőbb piacainak, valamint Közép-Európa legnagyobb gyárvárosává. Már ezen körülmények magukban véve is, függetlenül a szabadalmaktól s a jegyeknek a porosz állampénztáraknál való elfogadtatásától oda vezethettek, hogy a porosz bank jegyei nem csupán Poroszországban, hanem más német államokban is, mint Poroszországban és különösen Berlinben teljesítendő fizetésekre alkalmas közeg, kedvelt s ennél fogva kiterjedt forgalmi eszközzé váljanak. A többi jegybankok versenye itt nem képezett említésre méltó akadályt. A Poroszország által körülfglalt államokban mint p. o. a néhai hannoveri királyságban porosz bankjegyek tudvalevőleg kedveltebbek voltak, mint a hannoveri bank jegyei. Idegen tőzsdéken is, mint

különösen Bécsben, továbbá Pétervárott, tetemes forgalmuk volt és van is még mindég a porosz bankjegyeknek, sőt Bécsben bizonyosan jóval nagyobb mint porosz készpénznek s az árfolyama is közönségesen magasabban van jegyezve porosz bankjegyeknek, mint porosz fém-pénzeknek. Ekként a szabadalmak által előidézettel párhuzamosan halad egy *szabad* kifejlődése a porosz banknak. Ezen kifejlődés legnagyobb részében már 1866 előtt véghez ment volt, de az ezen év óta beállott politikai és gazdasági események által természetesen még inkább és inkább jelentékenyen előmozdított. Ha egy jegybank jelentőségét egyes számokban akarja az ember kifejezni, helyesen választhatja erre a jegyforgalom összegét. Ez a porosz banknál az 1864—68. közötti öt évnek december 31-én következő volt : 113.₆, 125.₂, 125.₄, 139. és 147.₁ millió vagyis a három utolsó év átlagában 137.₁₆ millió tallér, vagyis közel két harmada az egész németországi jegyforgalomnak.*)

Mióta Wagner e sorokat írta, a porosz banküzlet forgalma és nevezetesen jegy kibocsátása még óriásilag növekedett : 1872. dec. 31-én bankjegyforgalma 311 millió tallér volt. Befizetett részvénytőkéje ez idő szerint 20 millió tallér, s azonkívül 6 millió tallérnyi tartaléktőkéje volt.

Poroszországon kívül léteztek 1866 előtt Németország különböző államaiban következő jegybankok. Szászországban három, a lipcei, alapított 1839-ben, a bautzeni alap. 1843, és a szász bank Drezdában alap. 1865. A bautzeninak jegy kibocsátási maximuma 1 millió tallerra volt megszabva, a másik kettőnél korlátlan. A lipcei bank 1865-ig Szászországban központi szabadalmas jellegű állást foglalt el, a bautzeni korlátolt jegyforgalmu vidéki bank lévén. A szász bank alapítása által megszűnt az lenni s ez utóbbi által erősen túl lett haladva.

A hannoveri királyságban 1 bank alap. 1856., a bajor királyságban 1 bank, alap. 1834-ben, Mecklenburg-Schwerin nagyhercegségben 1 bank, a rostocki alap. 1850-ben, a hesseni nagyhercegségben 1 bank, a darmstadti, alap. 1855-ben, Weimar nagyhercegségben 1 bank alap. 1853-ban ; Dessau hercegségben 1 bank alap. 1847-ben ; Braunschweig, Meiningen, Gotha, Schwarzburg-Sondershausen, Homburg, Schaumburg-Lippe, Reusz-Schleiz és

*) Wagner. System der deutschen Zettelbankgesetzgebung. I. rész. 1870.

Luxenburg herczegségeiben egy-egy bank, melyek mind 1854-57. években alapítottak. Továbbá a szabad városokban : Frankfurtban 1 bank alap. 1854-ben, Brémában 1 bank alap. 1856-ben, Lübeckben 2 bank alap. 1856-ban és 1865-ben. Összesen tehát 1866-ig a poroszországiakon kívül husz jegybank, melyeknek befizetett alap-tőkei összesen mintegy 66 millió tallért tettek. Közülök ötnek jegy kibocsátása (t. i. a szász banké Drezdában, a lipesei, gothai, gerai és bückeburgi bankoké) csupán a fémkészlethez való arány megállapítása által volt korlátolva, a többi 15-re nézve maximális összeg állapítottatott meg az illető törvényhozások, illetőleg kormányok által. Nagyobb fontossággal közöttük a szász bank Drezdában és a frankfurti bank birnak ; elébbinek jegyforgalma 1873-ban 31 millió tallérig emelkedett ; utóbbié 1870. végén 16 millió tallér volt, de azóta valamivel alább szállott. Utóbbinak jegy kibocsátási maximuma befizetett részvénytőkéjének (cz 1872. végén 5.710,000 tallér volt) háromszoros összegére van megállapítva.

Mig az 1866 előtti porosz, sem az akkor a porosz államhoz csatolt tartományokban ezen év óta új jegybank nem engedélyeztetett, addig az Éjszak-Német szövetség, illetőleg a német birodalom egyéb államaiban azóta 4. jegy kibocsátó intézet jött létre, u. m. 1867-ben a lipesei pénztári egyesület 1 millió tallér részvénytőkével és ugyanannyi jegy kibocsátás engedélyével ; mely intézettel a szász királyságban létező jegybankok száma négyre emelkedett. Továbbá 1868-ban az oldenburgi, mely csekély jelentőségű, 1870-ben a badeni 6 mill. tall. tőkével és háromannyi jegy kibocsátásának szabadalmával és 1871-ben a württembergi *) 3 millió tall. tőkével. Minden németországi jegybankok jegyforgalma együtt véve volt 1873. martius 31-én 479.₅ millió tallér, miből magára a porosz bankra 336.₂ mill. esett. Ezen év dec. 31-én pedig 110.₇ mill. tallérnyi befizetett részvénytőke és 313 milliónyi fémkészlet mellett jegyforgalmuk 439.₅ mil. tal. volt. Magának a porosz banknak fémkészlete 239.₃, jegyforgalma 299.₃ mill. tal. volt ugyanekkor.

*) Itt létezett régebben egy úgynevezett »udvari« bank, melynek üzlet-köréről azonban sohasem lettek adatok közzé téve. Azonkívül Wiesbadenben a nassau-i állambank is adott ki jegyeket, mi azonban az annexio által megszűnt ; a porosz kormány állampénzjegyeknek tekintvén ezeket saját papírpénz forgalmát szaporította meg forgalmuk összegével.

Ennyit Németország bankügyének multjáról. 1875. jan. 30. óta a német birodalomnak banktörvénye van, mely a nevezett napon lett véglegesen elfogadva a birodalmi gyűlés által, mart. 14. lett szentesítve és 1876. jan. 1-én lép életbe. A törvény úgy a mint megszavaztatott igen tetemesen eltér a birodalmi kanczellári hivatal által beadott törv. javaslatától s a tárgyalások folyamában tett módosítások által csak nyert, habár most sem kifogástalan. Lényegesebb határozatai a következők :

A porosz bank helyébe, ennek kötelezettségeit és vagyonát átvállalva egy német birodalmi bank lép 120 millió márknyi, 40,000 darab 3000 markos részvényekben beszerzendő tőkével. A porosz bank részvényesei részvényeik összegének erejéig előjoggal bírnak az újabb bank részvényeire. Ezen bank a porosz bank üzletkörén kívül a pénztárnoki teendőket is elvállalja a német birodalom irányában, ennek heverő pénzeit kezelve s gyümölcsösztetve s érte fizetéseket teljesítve. A bank tiszta jövedelme következőleg osztatik meg : első helyen a részvényesek tőkéjük $4\frac{1}{2}$ százalékában részesülnek ; a fenmaradó összegnek 20 százalékából tartaléktőke gyűjtetik, a részvénytőke egy negyedének erejéig ; a maradvány egyenlőn osztatik meg a birodalmi pénztár és a részvényesek közt, míg ezeknek része a tőke 8 százalékán felül nem emelkedik. Azontul egy negyed illeti a részvényeseket és $\frac{3}{4}$ a birodalmi pénztárt. A részvénykibocsátásnál elérendő felülfizetések (agio) a tartaléktőkébe folynak.

A birodalmi bank nem nyer bankjegyek kibocsátására kizárólagos szabadalmat ; a jegykiadási jognak eddig birtokában állott bankok megtartják ezt, a következő módokat közt : A németországi bankok együtt, a birodalmi is beértve, fel vannak jogosítva a pénztárukban levő készpénz (érem és állampénzjegyek) és aranyrudacsok összegén felül összesen 385 millió márknyi bankjegyeket adómentesen kibocsátani ; az ezen felül kibocsátott készfedezetlen bankjegyek összegétől évi $5\frac{1}{2}\%$ adót fizetnek. A mellett a forgalomban levő jegyek egy harmadának kell mindenkor éremmel, állampénzjegyekkel vagy aranyrudacsokkal fedezve lenni.

Azon 385 millió márknak, melyet készfedezetlenül adómentesen adhatnak ki, kibocsátási joga következőleg oszlik meg a birodalom 33 jegybankja közt :

1. Birodalmi bank	250.000,000	márk
2. Pommerániai bank, Stettinben	1.222,000	»
3. Városi bank Boroszlóban	1.283,000	»
4. Berlini pénztári egylet	963,000	»
5. Kölni bank	1.251,000	»
6. Magdeburgi magánbank	1.173,000	»
7. Danzigi magán részvénybank	1.272,000	»
8. Poseni tartományi részvénybank . . .	1.206,000	»
9. Görlitzi bank	1.307,000	»
10. Hannoveri bank	6.000,000	»
11. Hesseni tartomány-grófsági bank . . .	159,000	»
12. Frankfurti bank	10.000,000	»
13. Bajor bank	32.000,000	»
14. Szász bank, Drezdában	16.771,000	»
15. Lipcsei bank	5.348,000	»
16. Lipcsei pénztári egylet	1.440,000	»
17. Chemnitzi városi bank	441,000	»
18. Würtenbergi jegybank	10.000,000	»
19. Badeni bank	10.000,000	»
20. Délnémet bank	10.000,000	»
21. Rostocki bank	1.155,000	»
22. Weimari bank	1.971,000	»
23. Oldenburgi bank	1.881,000	»
24. Braunschweigi bank	2.829,000	»
25. Középnémetországi hitelbank, Meiningenben	3.187,000	»
26. Gothai magánbank	1.344,000	»
27. Anhalt-Dessau tartományi bank . . .	935,000	»
28. Thüringiai bank, Sondershausenben . .	1.658,000	»
29. Gerai bank	1.651,000	»
30. Bückeburgi bank	594,000	»
31. Lübecki magánbank	500,000	»
32. Lübecki kereskedelmi bank	959,000	»
33. Brémai bank	4.500,000	»
Összesen	385.000,000	márk

Ezen 385 millió márknyi összeg a készfedezetlen jegyek által Németországban eddig elért forgalom maximumának felel meg.

A birodalmi, valamint a többi bank kötelesek egymás jegyeit, addig míg a kibocsátó bank készfizetési kötelezettségeinek megfelelt, fizetesként teljes névértékben elfogadni. Az ekként birtokukba került idegen jegyeket nem adhatják ki ismét, hanem a kibocsátó banknak fizetésre praesentálni kötelesek.

A bankok tartoznak saját jegyeiket székhelyükön láttatva rögtön, fiókaiknál pedig legfeljebb 5 nappal a bejelentés (felmondás) után készpénzzel beváltani.

A fém pénz és bankjegy mellett forgalmi eszközül használtatott a német birodalmat képző államokban az ezen államok által kiadott papírospénz, mely az illető államoknak lebegő adósságát képezte. Poroszország 18.250,000 tallér összegű ilyen jegyet tartott 1870 és 1873 közt forgalomban, Szászország 12 millió tallért, Bajorország 21 millió forintot vagyis 12 millió tallért, Württemberg 6 millió frtot, Baden $6\frac{1}{2}$ millió frtot, hesseni nagyhercegség 4 $\frac{1}{2}$ millió frtot, Mecklenburg-Schwerin és Braunschweig egy-egy millió tallért, a többi államok kisebb összegeket; valamennyien együtt véve 59.170,800 tallért. Ezen papírospénz nem csupán adó- és más fizetéseknél készpénz fejében fogadtatott el az állampénztáraknál, hanem kívánatra tényleg mindenkor be is váltatott fém pénzszel s így természetesen teljes névértékben fogadtatott el mindenütt, úgy mint a bankjegy. Többnyire kisebb darabokban volt kiadva s az állampénztárak beváltási kötelezettsége ritkán vétetett igénybe. A bankok is elfogadták azt fizetesképen.

Az egyes államok ezen papírospénzének helyébe az 1874. ápril 30-ki birodalmi törvény értelmében birodalmi pénztári jegyek lépnek. Idézett törv. felhatalmazza a birodalmi kancellárt 120 millió márk összegű pénztári jegyek készíttetésére 5, 20 és 50 márkos darabokban, melyek az egyes államok közt népszámuk arányában osztatnak el. Minden szövetségi állam 1875. július 1-éig ki fogja hirdetni az addig általa kibocsátott pénzjegyek beváltását s lehetőleg gyorsan létesíteni azt. A birodalmi pénztári jegyek fizetesként minden állampénztáraknál el fognak fogadtatni s a birodalmi főpénztárnál kívánatra éremmel beváltatnak. Magánosok nem kötelesek azokat fizetesként elfogadni stb.

Az orosz birodalmi bank, mely 1860-ban kizárólagos szabadalmakkal felruházttatva alapított, tisztán állami intézet. Alaptőkéje 15 millió ezüstrubelre lett megállapítva, mely összeg szükség esetére elárusítható államkötvényekben tétetett le. Az Oroszországban forgalomban levő kényszerfolyamuállampapírpénz kibocsátása neki adatott át; szintén reá ruháztattak az államnak az Oroszországban előbb fennállott hitelintézetek iránti tartozásai vagyónképen s ezen intézeteknek betéti s egyéb kötelezettségei tartozásképen. Ezeknek visszafizetése, valamint váltóleszámitolás és kézi zálogra való előlegezés, képezték betétek fogadásával egyetemben a bank üzletkörét, melyet új papirospénzjegyek kibocsátása által volt betöltendő. Minthogy a régi betétek nagy összegekben kérétek vissza, az újak pedig gyéren folytak be — noha a bank alapszabályaiban a kormány kötelezte magát, hogy sem a betéteket, sem a bank vagyont nem veendi igénybe állami célokra, — a bank kénytelen volt a papírpénzforgalmát kezdettől fogva erősen szaporítani. A bank alapításakor mintegy 690 millió ezüstrubel névértékű ilyen papirospénz volt forgalomban, melyet a bank kezelendő és nyereségéből törlesztendő volt. Vagyonképen átvett a bank 87 millió rubelt fémbe és 620 milliónyi államtartozást.

Hogy a bank függetlenebbé tétessék az állami pénzügy-igazgatástól, egy ellenőrző bizottság képeztetett, mely a nemesség és a pétervári kereskedők kiküldött tagjaiból alakult meg. Már fennállása első évében 100 millió rubel összegű kamatozó pénztári jegyek adtak ki s a rájuk befizetett összeg úgy látszik részben a fémkészlet szaporítására, részben leszámítolásra és előlegezésre fordítatott. A fémkészlet azóta is tetemesen szaporított papirospénzzel eszközölt bevásárlások által. Az utóbbinak összege azonban nem szállott allább és eszerént a bank azon alapításakor kitűzött célnak, hogy a forgalomban levő pénzjegyeket törlessze, semmi esetre sem felelt meg. Egyébiránt a kitűzött feladattal, hogy t. i. a lebegő államadósság összegét alább szállítsa, homlokegyenest ellenkező műveleteket is hajtatott általa végre a kormány, daczára a forma szerinti függetlenségnek. Így 1864 és 1865. években, azután másodizben 1866-ban, az ekkor kiadott államkölesönök kötvényeire előlegeket kellett adnia a banknak magánosok részére, a kötvények értékének 90 százalékáig; minthogy a bank forrásai, még a rendelkezhető papírpénzkészlet is, ki voltak apadva, új

bankjegyek, vagy minthogy ezek is beválthatlanok voltak, helyesebben új papirospénz bocsáttatott ki. »Az új papirospénz ezáltal nem közvetlenül az államnak adatott át, nem egyenesen neki fizetett ki. De közvetve teljesen ugyanaz történt. A kölesön aláírói részben csak a kötvényekre a banknál nyitott hitel által lettek képesítve a befizetés teljesítésére. A papirospénz az ő kezeiken át jutott az állampénztárba. Ezen *belföldön* felvett kölesön, tényleg tehát csak pénzjegyek kibocsátása által jött létre. A bank pedig fedezetlen követelés helyett, csak rosz kézi zálogot nyert biztosítécul.«*)

Azóta 1867-ben ismét kiadatott 35 millió, melynek fedezetéül csak az állam tartozása szolgál. Ezen év végén a jegytartozás 715 millió rubel volt, mely túlnyomólag államtartozás által volt fedezve.

Olaszországban az olasz (előbb piemonti) nemzeti bank jelenleg központi állást foglal el. Ez mint részvénytársulat alapítatott 1850-ben, részvénytőkéje 1865-ben 40 millió liráról 100, 1872-ben pedig 200 millióra lett felemelve, mely összeg azonban nem lett akkor teljesen befizetve. Szervezetében feltűnő a székhelyek többsége, mert székhelyekül tekinthetők azon városok, hol a banknak főhivatala és igazgató-tanácsa van és hol évenként a részvényesek közgyűlést tartanak. Ilyen városok jelenleg Florencz, Turin, Milano, Génua, Velence, Róma, Nápoly és Palermo. Azon kívül fiókjai léteznek másodrangú városokban.

Szoros állami felügyelet alá helyeztetett a bank az 1859. október 1-ki törvény által. Ezen felügyeletet egy kormánybiztos gyakorolja, kinek beleegyezése nélkül sem a főigazgató tanácsnak, sem a közgyűléseknek határozatai nem érvényesek, és kihez hetenként részletes mérleg kimutatás küldendő be; joga van továbbá a bank minden könyveit és iratait tetszése szerént megvizsgálni.

Az alapszabályok azon határozatot is tartalmazták, hogy az államnak 18 millió lira erejéig előlegezni köteles értékpapírok előzálogosítása mellett. A gyakorlatban azonban ezen mérsékelt hitelnyitás korláta nem tartatott be s az 1866-ki háború alkalmával és azóta is igen jelentékeny összegek előlegeztettek az államnak, minek folytán a készfizetéseket fel kellett függeszteni s ezen állapotban maradt az olasz nemzeti bank mai napig.

Mellette fenállnak Olaszországban a felszíget politikai egye-

*) *Wagner*, Die russische Papierwährung.

sülése előtt, az akkori államok kormányai által engedélyezett jegybankok, u. m. az egykori toscanai nagyhercezségben 2 bank (toscanai nemzeti és toscanai hitelbank), a két Sicilia királyságában 2 bank, a nápolyi és palermoi, Rómában 1 bank. Úgy látszik, hogy az uralkodó irányzattal egyeznék a teljes központosítás keresztül vitele ezen bankoknak az olasz nemzetibe való beléolvasztása által, mely irányban felszólalások történtek. Eddig azonban még nem vitetett az keresztül. Az 1859-ki banktörvény egyébiránt nem zárta ki teljesen új jegybankok alapítását, hanem külön törvény alkotásától feltételezte. Azonban csak korlátolt mérvben használtatott fel e lehetőség, csupán a csekély körű úgynevezett mezőgazdasági bankok által, melyeknek összes jegyforgalma 1871-ben csak 2, millió lira volt. Léteznek azonban intézetek, melyek láttatra és előmutatóra szóló kamatozástalan jegyeket bocsátanak ki, anélkül hogy erre törvény által feljogosítva volnának. Ilyen intézet 1873. végéig igen sok létezett, mind igen apró tőkével működtek és jegyforgalmuk a helyre hol székeltek vagy közvetlen környékére szorítkozott. Összes jegyforgalmuk 1871. végén 19 millió lirára ment. Ezen jogosítatlan, a törvénnyel világos ellentétben álló jegykibocsátásnak véget vetni 1874-re volt kitűzve.

Midőn 1866. ápril havában az olasz nemzeti bank beszüntette jegyeinek beváltását, s a kormány kimondta azokra a kényszerfolyamot, a többi jegybankokra nézve önmagában megszűnt a kötelezettség jegyeiket fém pénzzel beváltani s azóta a törvényes fizetési közeggel, az olasz bank jegyeivel váltják be azokat kívánatra.

A fémforgalom helyreállítására — mely azonnal el lenne érve, mihelyt az állam a nemzeti bank iránti lebegő tartozását leróná, minthogy ez különben teljesen fizetésképes — a kormány és törvényhozás komoly szándékokat táplálnak. Legalább a Minghetti pénzügyminiszter jegybankügyi törvényjavaslatának tárgyalása alkalmával tett nyilatkozatokból ez tűnt ki. Az új olasz banktörvény, melyet 1874. martius elején fogadott el véglegesen az olasz parlament, röviden következő határozatokat tartalmazza: A jelenlegi jegyforgalom, mely a következő tételeket foglalja magában :

Olasz nemzeti bank által az államnak elő-		
legezettek	750	millió l.
Ugyanannak egyéb jegyei	348 $\frac{1}{2}$	»
Nápolyi bank	195	»
Palermoi bank	59	»
Toscanai nemzeti bank	58	»
Toscanai hitelbank	15	»
Római bank	49	»
Népbankok	12	»
Földiparbankok	4	»
Flórenczi hitelintézet	12	»
Az állam által a bankoknak készletül átadott		
jegyek	39 $\frac{1}{2}$	»
Összesen	1,544.425,879	millió l.,

mely összeg a jogosulatlanul kibocsátott jegyekkel együtt 1800 millióra rug, leszállítandó mintegy 1600 millióra. A jogosulatlan jegykibocsátás megszüntetendő, csupán a hat nagy banknak tartatik fenn a jegykibocsátás joga. Az államnak előlegezett 750 milliónyi jegyek átváltoztattatnak állampénzjegyekre és 1000 millióra szaporíthatók; érettük az állam s a hat bank, — melyek saját jegyeik mellett ezeket is forgatják — egyetemlegesen kezekednek. A bankok saját jegyeket alaptőkájük háromszoros összegének erejéig adhatnak ki, azaz mintegy 600 milliót; a kint levő összeg egy harmadának fémnel kell fedezve lenni.

Véglegesen az 1874. ápril 30-diki törvény s september 23-ki rendelet által lett a jegybankügy szabályozva, mint következők: A 6 nagy bankot kivéve minden magánegyenék vagy társulatnak megtiltatik — a kényszerfolyam tartama alatt — láttatra és előmutatóra szóló fizetési ígéretek kibocsátani. Kivétetnek a földiparbankok, a melyeket illető 1869. jun. 21-ki törvény nem szenved változást. A hat bank egy consortiummá egyesül, mely a kincstárnak 1000 millió lirát szolgáltat ki, saját költségükre gyártott jegyekben. Ezen összegtől az állam az első 4 évben 0., később 0.4 % kamatot fizet a consortiumnak. Ezen consortiális jegyek beváltatlanok és kényszerfolyamot élveznek s $\frac{1}{2}$, 1, 2, 5, 10, 20, 100, 250 és 1000 lirás darabokban adatnak ki, fehér papírosra nyomva. A bankok által saját számlájukra kiadott jegyek összege nem mul-

hatja felül sem a befizetett részvénytőke (tartaléktőken kívül), sem a pénztári készletnek (consortialis jegyekben és fémpénzben) háromszoros összegét. A kibocsátható maximum az olasz nemz. banknál 450, a toscanai nemz. banknál 63, a rómainál 45, a toscanai hitelbanknál 15, a nápolyinál 144.₇₅, a siciliainál 36 mil. lira. A kereskedelem rendkívüli hiteligényei esetében a kormány legfeljebb 3 óra felhatalmazhatja az intézeteket forgalmuknak 40 %-ig terjedhető szaporítására, a törvény által kijelölt korláton túl. Az ezen kiterjesztésből eredő nyereség kizárólag az államot illeti. A jegyek színes papirosra, 50, 100, 200, 500 és 1000 lirás darabokban adhatók ki; azon tartományokban, melyekben a fennálló törvények értelmében kényszerfolyamot élveznek, ezt továbbra is megtartják két évig; azontul a jegyek elfogadása, az élvezett bizodalom kérdésévé lesz. Beváltani fémpénzben vagy consortialis jegyekben kötelesek látra szülő jegyeiket. (A kényszerfolyam tartama alatt természetesen csak utóbbiakban.) Minden egyéb láttatra szülő fizetési kötelezettségeknek is, tehát az egyszerű felmondásra szülő folyó számláknak is, összegük egy-egy harmadáig készpénzzel kell fedezve lenniök.

Sveiczban a jegybankügy egész a legujabb időig az egyes kantonok törvényhozásához tartozott, mi már magában involválja a bankok többségét; a mellett azokban részben igen különböző rendszerek fogadtattak el. Hol állambankok, hol több magánbank, hol ismét kizárólagosan szabadalmazott magán- (azaz részvény-) bankok állnak fenn. Ilyen kizárólagos szabadalma jegykibocsátásra volt Aargauban az aargau banknak; Zürichben ugyan nem létezett szabadalom, hanem a jegykibocsátás engedélye a nagy tanácstól volt függővé téve s eddig csupán a zürichi banknak adatott meg ezen engedély; Bern, Waadt és Solothurn kantonokban a kormány fentartotta magának a jegykibocsátás maximumára nézve határozni. Némelyekben mint Baselben és Luzernben részvénytársulatok megalakulására általában, a kormány helybenhagyása kívánatik; másutt mint Genfben, teljes szabadság uralkodik ugy a megalakulásra, mind az üzlet nemcire és kiterjedésére nézve.

Olyan bank, melynél az egész alaptőkét az állam tette le, létezik Bernben 2, St. Gallenben 1 és Baselben 1. Azonkívül 9 banknál egy részével a tőkének járult az állam az alapításhoz t. i.

az aargauinál, két freiburginál, két waadtlandinál, a tessininél, vallisinál, a neuenburginál és a solothurninál.

Wirth M. szerint *) 1870-ben a 25 kantonban összesen 48 bank létezett, melyek közt 4 tisztán állami, 34 tisztán magán és 10 vegyes bank. Jegyek kibocsátásával azonban ezek közül 1864-ben csak 22 foglalkozott, melyeknek befizetett összes alaptőkéik 78.7, tartaléktőkéik 5.3, egész saját vagyonuk 84 millió frankot tettek. 1868-ban ugyanazon író már csak 18 jegybankot sorol fel, melyeknek saját vagyonuk mintegy 61 millió és december 31-ki összes bankjegytartozásuk 20.6 millió, fémkészletük 16 millió franknyi volt. Ezen arányok arról tanuskodnak, hogy a nagy szabadságok és korlátozatlan számuk daczára (vagy talán épen ez okok miatt) igen mérsékeltesen éltek a jegykibocsátás jogával. Itt el nem hallgatható egyébiránt, hogy ha a törvényhozás csak néhány kantonban, viszont a bankok alapszabályai ellenben az intézetek nagyobb számánál korlátot, és pedig többnyire szűket szabtak a jegykibocsátásnak, melynek kiterjedése többnyire az alaptőkéhez van viszonyítva; annak $\frac{1}{3}$ -nyi — 3-szoros összegére lévén a maximum megállapítva. Azonkívül a fémpénzfedezet arányára is vannak szabályok felállítva; ezek $\frac{1}{3}$ fedezetet állítanak fel, részben csupán a bankjegy-, részben az együttes bank- és pénztári jegy- és kamatozástalan betét- vagyis általában a rögtön fizetendő kötelezettségek összegére való tekintettel.

A legújabb adat szerint, mely a svájci bankokat illetőleg közzé lett téve, 1873. december 31-én létezett összesen 27 jegybank 84.322,000 franknyi befizetett részvénytőkével és 65.700,000 franknyi jegykibocsátással; az évi átlagos jegyforgalom azonban csak 47.681,756 frank volt.**)

Ezen jegybankoknál is mint a skótországiaknál a betéteken fekszik a fősúly, melyek állapota náluk 1868. dec. 31-én ötszörte multa felül a jegytartozást.

Tudtommal még nem volt eset, hogy svejci jegybank kénytelen lett volna fizetéseit felfüggeszteni, noha Svejczban a banküzlettel olykor összevegyítettnek olyan üzletágak, melyeknek ahhoz semmi közük, s melyek ennél fogva bankok részéről kockáztatottaknak

*) Handbuch des Bankwesens 1870.

**) Zeitschrift für schweizerische Statistik 1874. III. Quartalheft.

beillenek. Az állammal azonban nem állanak üzleti összeköttetésben. Szilárd állásuk a nép higgadt és takarékos jelleme mellett szorosan összefügg az állami háztartásban soha meg nem zavart egyensulylyal.

A svájczai szövetségi alkotmány revízióját illető 1874. jan. 31-iki szövetségi törvény többi közt felbatalmazza a szövetséget arra is, hogy a törvényhozás útján általános szabályokat állapítson meg, a bankjegyek kibocsátását és revízióját illetőleg.

Belgiumban jelenleg a Brüsszelben székelő belga nemzeti bank élvez jegykibocsátási szabadalmat.*) Alapított 1850-ben 25 millió franknyi alaptőkével. Jegykiadási joga a fémkészlet háromszoros összegére lett megállapítva az alapszabályokban; a kormány különös engedelmével pedig, ha a szükség kívánja, felemelhető annak négyzszeresére.

Később alaptőkéje felszaporított 50 millió frankra.

A belga bank üzleti viszonyban áll az állammal, de az utóbbinak számlája mindég tevőleges marad: a bank ugyanis pénztárnoki teendőket végez a nála elhelyezett kincstári pénzkészlet alapján. A bank ennek folytán közönségesen tetemes, olykor 60—70 millióra is emelkedő hitelt élvez az államtól, mi fémkészletének tetemes gyarapítására s következőskép a jegyforgalom kiterjesztésére szolgál. 1874. évi dec. 24-én a belga bank fémkészlete 115, jegyforgalma 311, váltótárczája 256, lombardkövetelése 5, betéti és f. számlabeli tartozása 60 millió frank volt.

1848 előtt Belgiumban több (összesen 6) bank volt feljogosítva bankjegyek kiadására, melyek azonban mind együtt sem voltak képesek forgalomban tartani megközelítőleg sem annyi jegyet, mint most a nemzeti bank maga. Közülök néhány már elébb önkénytesen lemondott volt jegykiadási jogáról, kettő pedig a »Société générale« és a »belga bank«, a belga nemzeti bank felállításakor ezzel szerződve lemondott le arról.

Hollandiában egy jegybank létezik, mely 1814-ben alapított 5 millió hollandi forint, később azonban 16 millióra felemelt részvénytőkével. Ezen bank nem köteleztetett az államnak kölcsönt

*, Csupán a lüttichi banknak van az 1850. előtti időből, mikor több jegybank is létezett, származó engedélye csekély mennyiségű jegyek kibocsátására.

nyitni, viszont az állam fentartotta magának más jegybankok engedélyezését, mely jogfentartást azonban eddig tudtommal nem érvényesítette. A bank eddig mindenkor megfelellhetett kötelezettségeinek. Jegyforgalma 1874. dec. 28-án 148.₆, fémkészlete 116.₈, váltótárczája 67.₂, lombardkövetelése 25 millió volt osztr. értékű forintokra átszámítva.

Ezen bank jegyein kívül állampapírpénz is van forgalomban, mely az állampénztáraknál éremért mindenkor kieserélhető; összesen 10 millió forint.

Dániában a dán nemzeti banknak van csupán szabadalma jegyeknek kibocsátására a fémkészlet kétszeres összegéig.

Svédországban jelenleg szintén egy központi jegybank van szabadalmazva. Norvégiában ellenben több jegykibocsátó intézet létezik.

Portugáliában egy szabadalmazott jegybank van.

Spanyolországban 1852-ben Madridban, Barcelonában és Cadixban léteztek jegykibocsátással foglalkozó bankok. 1856-ban alapították a Banca de España, melynek nemzeti bankká való átalakítását egy Serrano által 1874. márt. 19-én kiadott decretum rendelte el; tőkéje 100 mil. pesetára van kiszalva; jegykibocsátásra kizárólagos szabadalmat nyer s tőkéje ötszörös összegéig bocsáthat ki jegyeket; készfedezete a forgalom $\frac{1}{4}$ részénél nem lehet csekélyebb. Minden az országban fennálló jegy és leszámítolási bankok e pillanattól fogva liquidáció alatt állóknak tekintendők; vagyonukkal a spanyol bankba beolvadhatnak, megfelelő összegű jegyeket kapván kárpótlásul szabadalmuk elvesztéseért, pári folyamon. A nemz. bank 125 mil. pesetát előlegez az államnak stb. Hogy e törvény végrehajtása miben van, az iránt adatok nem szereztethettek.

Léteznek vagy léteztek európai államok gyarmataiban jegybankok Angolország éjszakamerikai, keletindiai és ausztráliai birtokaiban, mindenütt több; Franciaország nyugotindiai és délafrikai sáigetein egy-egy, Jávában egy.

A Habsburg-Lotharingiai uralkodóház országaiban, a 18. század első évtizedei óta — mikor az e munka első részében vázolt kísérletek történtek s enyésztek el — nem létezett hitelüzletekkel foglalkozó nyilvános intézet egész 1816-ig. Az 1762 óta forgalomba jött ugynevezett bankjegyek (Bancozettel) semmiféle bankkal nem állottak vonatkozásban s e nevet jogosulatlanul viselték. Tisztán

állampapírpénz volt ez, melyet a folytonos zavarokban levő kincstár folyó kiadásainak fedezésére adatott volt ki. Ebből, különösen 1777 óta, mely évnél végén még csupán nem egész 4 millió forint értéke volt forgalomban, minden évben nagyobb és nagyobb összegek adtak ki. 1795. végén 35⁵ millióra emelkedett a forgalomban levő összeg. Eddig az e célra rendelt állami pénztárak kívánatra akadály nélkül beváltották volt a jegyeket ezüst pénzért; ez évben e kívánatok igen sűrűn ismétlődtek s a pénztárak többé nem voltak képesek azoknak megfelelni. A jegyek ez időtől kezdve diszagióval forogtak, eleinte csekélylyel, de 1797 tavaszától kezdve, mikor egy pátens elrendelte, hogy a jegyeket, melyeknek elfogadása addig önkényes volt, magánosok közt történő fizetéseknél is tartozik mindenki elfogadni készpénzképen, értékük az esüsthöz képest állandó hanyatlásnak, összegük pedig gyors növekedésnek indult. 1811. mártius havában 1,060 millió forintnyi volt forgalomban s az ezüstagio ekkor 833 volt. Ez évben devalváltattak névleges értékük egy ötödére, de ismét csak névleges értékben; mert a forgalmi közeg, melylyel — 5 fírtot számítva 1 fírtá — beváltattak, ismét papirospénz volt, ugynevezett beváltási jegy (Einlösungs-Scheine), melynek emléke váltópénz neve alatt a legujabb időkig eleven maradt. Ezeknek teljes névértékben ezüsttel való beváltása jobb időkre ígértetett.

Ezen első devalvatio az ausztriai örökös tartományokra 1811. június 20-ki pátens által lett elrendelve. A magyar országgyűléssel e rendszabály alkalmazása iránt a megegyezés nem jött létre, minék folytán az 1812. augusztus 1. pátensben annak Magyarországon mint provisoriumnak való alkalmazása mondatott ki. S ebben maradt.

A beváltó jegyek ezüstárfolyama kiadásuk évében 217 volt; a következő évben tetemesen javult az, leszállván az agio 137-ig. Ez a bizalom szilárdulásának volt köszönhető s valószínűleg leginkább annak folytán, hogy a váltópénz ez évben nem szaporított, hanem a pátensben foglalt ígérethez képest, valóban csak annyi összegű, mennyi a bankó-jegyek beváltására kellett, t. i. 212 millió tartatott forgalomban. De midőn 1813-ban a francia háború ismét kiütött, a kiadások fedezésére, új név alatt (Anticipations-scheine), a beváltó jegyekkel egy értékre helyezett papirospénz adatott ki, mely a béke állandó helyreálltáig folytonosan szaporít-

tatott; 1815. végén már ismét 610 millionyi papirospénz volt forgalomban; az ezüstárfolyam ugyanakkor 351 volt. Legnagyobb összegüket e jegyek 1816-ban érték el, mikor az 638 millió forintot tett.

Most 1816-ban a béke állandón biztosítva lévén, a zilált állampénzügy rendezésére mindenféle szokott és szokatlan rendszabályok hozattak foganatba. Ezek közt kapcsolatosan kettő említendő meg: egyik a papirospénznek devalvatiója (az ezüstben ígérve volt érték $\frac{2}{3}$ részére), mely az 1811-ki után a »szokatlan rendszabályok« közé már nem volt sorozható; másik egy banknak alapítása.

Hauer József lovag, cs. k. val. belső titk. tanácsos, a harmincezas években osztályfőnök az osztrák pénzügyminiszteriumban, kinek könyve*) után az eddigi adatokat közöljük, írja: Nevezetes az, hogy Ausztriában, — valamint előbb**) megkíséreltetett az államadósságtól *egy bank alapítása által* menekülni — úgy most ezen uton szándékoztak a papírpénz beváltását kieszközölni.«

Voltaképen e felfogásban valami különöst nem látunk. Angol- és Franciaországokban a kormányok célja a bankalapítással volt, hogy ez uton új adósságot csinálhassanak; itt az adósságot előbb csinálták meg s azután láttak a bankalapításhoz. Talán még fog találkozni állambölcslő, ki e tényekből bebizonyítja, hogy a hosszadalmas, költséges háboruk előmozdítják a tőkeképződést.

Az 1816. jun. 1. és 1817. július 25-ki pátensek két utat tüztek ki a papirospénz beváltására:

1. Annak beváltását $\frac{2}{7}$ -ben pengőpénzre vagy az alapítandó bank által kiadandó és általa mindenkor beváltandó bankjegyekre, $\frac{2}{7}$ -ben pedig $1\frac{1}{2}\%$ -ot kamatozó államkötvényekre; úgy hogy 140 forint papirospénzért kiadatik 40 ftr pengőpénzben (ezüstben vagy bankjegyen) és egy 100 ftról szóló államkötvény, mely évenként 1 forintot kamatoz.

2. Egy banknak alapítása részvények útján, melyekre 100 forint pengő azaz ezüstpénzben és 1000 forint váltópénzben fizetetik be, mely bank különmemű üzleteket folytatand úgy a maga mint az állam számlájára. A váltópénzben befizetett, részvényen-

*) Beiträge zur Geschichte der österreichischen Finanzen, 1848.

**) 1703-ban és köv. t. i.

ként 1000 forintnyi összeg megsemmisítették és ezért a banknak hasonló összegű $2\frac{1}{2}\%$ -ot pengő pénzben kamatozó államkötvények adatnak át.**) Ezen kötvényeket utóbb törleszti az állam, 500 forintjával pengőpénzzel váltva vissza egy-egy kötvényt.**)

A részvények száma előbb 100,000-re volt megállapítva, de miután 50,621 részvény elkelt, a pénzügyi igazgatás beszüntette a kiadást. E szerint ekkor befizettetett 50.621,000 forint váltópénzben és 5.062,100 fnt ezüstben. Az előbbi megsemmisítettett, az utóbbi képezte a bank üzemtőkéjét, saját rendelkezhető vagyonát.

Ekként alakult meg 1817-ben az osztrák nemzeti bank, mely mai napig az egyedüli jegykiadó bankintézet a magyar-osztrák monarchiában.

Addig míg működését megkezdhetette volna, az első bankjegyek nyomtatását az állam vállalta magára s egy ideiglenes igazgatóság megkezdte a váltójegyeknek fennebb I. alatti módon, ezen bankjegyekkel való beváltását.

Az osztrák nemzeti bank műveletei ezek szerint megkezdődtek, minekelőtte az mint társulat megalakult volna. Ezen műveletek pedig állottak bankjegyek kibocsátásában és állampénzjegyek beváltásában. A velők megbízott ideiglenes igazgatás akként alakított, hogy az egyesült állampénzbeváltó és törlesztési küldöttség, a bécsi nagykereskedők testülete, a polgári kereskedői osztály s a Bécsben székelő gyárosok hat-hat tagot jelöltek ki kebelökből s ezek közül nevezett ki a kormány nyolcz igazgatót. Ezen ideiglenes igazgatóság volt megbízva ugy a részvények kibocsátásával, mint az állampénzjegyeknek a másik módon (1% -os kötvények és $\frac{2}{7}$ -ben bankjegyekkel) való beváltásával. Különbözn pedig a váltóleszámítolás is megkezdett már annak vezetése alatt, egy ideiglenes leszámítoló intézet alakítása útján; 1817 deczember 31-én a váltókövetelések tettek 1.942,940 fnt.

A banktársulat megalakultnak nyilvánított 1818. decz. 17-én, mikor az ideiglenes igazgatóság fel lett oszlatva s a végleges bankigazgatóság vette át az intézet vezetését, valamint a lebegő

*) E kamat a váltópénznek csak később $\frac{2}{3}$ -re megállapított értéke szerint $6\frac{1}{4}\%$ -nak felel meg; az akkori árfolyam szerint $7\frac{1}{2}\%$ százalékra megy.

**) A bankrészvényesek számára tehát a devalvatio csak $\frac{2}{4}$ -nyi nem $\frac{2}{5}$ -nyi volt, mint másnak. Ezen feltétel ily módon valóban végre is hajtott később.

allamadósság ügyének kezelését. Minekelőtte az ezen időtől fogva megindított banküzlet folyását szemügyre vennénk, még az engedély feltételeiről és tartamáról kell szólnunk.

A nemzeti bank engedélye minden benne foglalt szabadal-makkal és kiváltságokkal, 25 évre szólott 1816. július 1-től szá-mítva, tehát 1841. július 1-ig. Ezen időn túl is erőben maradand azon esetben, ha addig a részvényekre befolyt váltópénzjegyekért kiállított $2\frac{1}{2}\%$ -os kötvényeket az állam be nem váltotta volna. Ez azonban jóval előbb megtörtént, a kitűzött feltételek szerint t. i. az összesen 50.621,000 forintról váltópénzben szóló kötvények 25.310,500 fttal pengőpénzben lettek a banknak kifizetve. Ez alapon tehát az engedély nem terjedt volna túl a meghatározott időponton.

Üzletkörét az első időben kiadott pátensek különbözőkép irjak körül, mely ingadozásokból kitetszik, hogy a pénzügyi kor-mány eleinte épen nem volt tisztában magával e tárgyban. Az 1816 június 1-én kiadott pátensek szerint bankjegyek kibocsá-tására csak azon összegig lett volna feljogosítva, mely az állam-pénzjegyeknek, a megállapított arány szerinti beváltására szük-séges és többre nem. A tulajdonképeni banküzleteket pedig, melyek közül azon pátensek a váltóleszámitolást nevezik meg, a rendel-kezhető készpénzzel volt folytatandó. Azonban az első választmány által elfogadott alapszabályokban a banküzlet fogalmainak meg-felelőbb módon van feladata meghatározva. Ezekben a bank felol-datik az állampénzjegyek alapszabályszerű beváltásának kötelezett-sége alól.*) Továbbá feljogosittatik az osztrák-monarchia egész kiterjedésében bankjegyeket kibocsátani, melyeknek a magánfor-galomban való elfogadásában illetőleg ugyan nem alkalmaztatik kényszer, de melyek minden nyilvános pénztárnál pengő pénzbeli névértékük szerint fogadtatnak el. A bank pénztárai pedig köte-lesek ezen jegyeket az előmutató kívánatára mindenkor kész pengőpénzért teljes névértékükben beváltani. Továbbá feljogosít-atott a társulat váltó és kézi zálog alapján való hitelnyitásra, úgy

*) 1820. mártius 3-án kötött magán megegyezés alapján a beváltást a bank azontúl is folytatta; az állam terhére írván az e célból kiadásba tett össze-geket, vagy bankjegyeket előlegezve a kormánynak, melyeket ez azon célra fordított. Tényleg csupán az $1\frac{1}{2}\%$ -os kötvények kibocsátása szűnt meg 1817. jan. 25. óta. Ugyanakkor 1820. márt. 20. lett a papírpénz árfolyama véglegesen megállapítva $\frac{2}{3}$ -ére a konvenciós pénznek.

szintén betéti-, giró- és utalványüzletre. Az alapszabályokra bővebben visszatérünk az 1841. és 1866-ki engedélyezések alkalmából.

A megalakulás után való első üzletév (1818) végén a bank fémkészlete 19.² millióval, a következő évben pedig 33 millióval van kimutatva; ha ez áll, úgy azt kell feltételezni, miszerént a 2½ százalékos kötvényeket már ezen években fizette vissza az állam készpénzzel, ellenkezőleg megfoghatatlan lenne, hogy mint juthatott a bank azon készpénz-összegek birtokába, minthogy részvényeire 5 milliónál csak kevéssel több lett készpénzben befizetve, giro-üzlete pedig csak 1844-ben kezdődött, a betéti*) és utalványüzlet pedig sokkal korlátozottabbak voltak, hogy akkora összegeket hozhassanak a pénztárba. Az is teljesen valószínűtlen, hogy ezen időben bankjegyekért tétetett volna be annyi ezüst.

A következőkben ki vannak mutatva azon összegek, melyeket a kereskedelem és ipar, vagy általában magánosok hitelgényeinek szentelt a bank 1818 és 1841 közt. A deczember 31-ki állapot volt pengő forintokban:

	Váltótárca	Lombard
1818 végén	6.477,733	4.782,100
1819 »	1.593,198	15.774,200
1820 »	1.605,463	16.724,900
1821 »	7.061,438	8.927,900
1822 »	2.628,818	14.404,200
1823 »	4.293,822	12.658,500
1824 »	3.160,740	14.795,200
1825 »	5.707,540	12.665,700
1826 »	4.986,112	9.951,200
1827 »	1.252,001	7.566,500
1828 »	1.837,892	3.404,700
1829 »	3.579,269	6.339,000
1830 »	3.214,816	10.968,000

*) Tulajdonképen csak letéteményi üzlete volt ez időben, a betett összegek eltevéséért illeték szedetvén; következőkép nem volt joga azon összegeket használni, vagy activumai közé, csak mint rendelkezhető készletet is felszámítani. Egyébiránt ez is csak 1820 óta létezett.

	Váltótárca	Lombard
1831 végén	2.619,390	10.139,100
1832 »	3.157,660	10.456,900
1833 »	5.538,917	12.254,200
1834 »	4.084,788	7.467,200
1835 »	8.930,609	9.947,600
1836 »	19.325,008	8.448,000
1837 »	10.550,577	5.666,900
1838 »	26.356,285	7.534,500
1839 »	30.363,016	11.439,000
1840 »	31.322,824	17.470,000

Ezen összegek aránylag csekélyek; 1836-ig a bank saját vagyonát sem érik el; azontul annak 8—60 százalékaival mulják azt felül, noha a bank maga igen nagy hitelt élvezett jegyforgalma által, mely a fémkészlet állapotával együtt a következőkben van kitéve:

	Fémkészlet 1000 forintokban	Bankjegyforgalom 1000 forintokban
1818 végén	19,215	26,738
1819 »	33,061	43,786
1820 »	29,424	51,915
1821 »	18,423	34,827
1822 »	19,089	48,294
1823 »	15,508	51,028
1824 »	22,071	68,057
1825 »	19,012	82,110
1826 »	14,765	82,319
1827 »	20,050	87,363
1828 »	22,302	95,697
1829 »	21,886	107,563
1830 »	17,565	111,988
1831 »	12,781	123,929
1832 »	22,618	119,879
1833 »	31,843	125,063
1834 »	39,090	135,752
1835 »	34,649	151,160

	Fémkészlet 1000 forintokban	Bankjegyforgalom 1000 forintokban
1836 végén	25,292	153,752
1837 »	31,805	146,172
1838 »	30,062	166,929
1839 »	23,413	166,553
1840 »	15,513	167,079

A bank hitelélvezete tehát 3—4-szeresen, némely évben tizszeresen is múlja felül azon hitelt, melyet magánosoknak nyújtott. A fémfedezet aránya a jegyforgalomhoz képest szintén nagyon ingadozó; míg az első években úgy áll, mint 1 az 1,3—2-höz, később folytonosan emelkedik s 1840-ben végre úgy áll, mint 1:10-hez. A főadós, melynek tartozásaival volt fedezve a bankjegyforgalomnak messze túlnyomó része és mely a közönség által a bankjegyekre nyitott hitelt élvezte, mint könnyen elgondolható, az állam volt.

A módozat, mely szerint az állam ez idő alatt a bank hitelét élvezte, ketős volt:

1. 1820. martius 3-án a bank megbízott a még forgalomban levő váltópénzjegyeknek (450 millió) lassanként való beváltásával $\frac{2}{3}$ -ös árfolyam szerint vagyis 250 ftért váltójegyben kiadva 100 ftot pengő pénzben vagy saját jegyeiben. A beváltásért, mely 180 milliót pengő pénzürtékben igényelt, kötelezte magát az állam 40 milliót készpénzben fizetni le időközökben, a beváltás haladtával s a bank szüksége szerint; a többi 140 millióról pedig 140 darab 4%-os kötvényt állítani ki (mindég $2\frac{1}{2}$ millió váltójegy beszállgatása után 1 darabot) s ezeknek fedezetül azonkívül 70 árfolyam szerint 5%-os olyan kötvényeket kiállítani, melyeket a bank elárusíthat, ha a kormány nem teljesítené a kikötött fizetéseket. E kötvénytartozás törlesztésére is készítettett terv. A 40 milliónyi készpénz-összeget pedig még azon évben teljesen felvette a bank azon bankházaktól, melyekkel az állam e célra kölcsönt kötött. Később, 1823-ban, az első terv oda módosítottatott, hogy az állam még 30 millióra kötött kölcsönt a bank előnyére, ellenben a maradványt kamatozástanul előlegezte a bank.

2. Olyan megegyezés jött létre állam és bank között, mely szerint utóbbi 6 millió erejéig és 5-ös kamatlábbal számítja le elebbinek, a vidéki állampénztárakra kiállított utalványait. Az ekként nyitott hitel fokozatosan feljebb emeltetett, a kamatláb ugyan

ugy alább szállíttatott, míg 1834-ben a kamatláb 3% -ra és 1825-ben a leszámítható összeg 40 millióra lett megállapítva; emellett azonban még egyéb rövid lejáratu állampapírosok leszámítolása is előfordult, és épen 1835-től kezdve 41-ig bezárólag minden év végén 30 millió fölül voltak a tárczában levő állampénztári utalványok.

1840 végéig összesen közel 440 milliónyi váltópénzjegyet váltott volt be a bank, mi pengőpénzben 156 milliónak felel meg. Az állam által ennek fejében tett fizetések számításom szerint legfeljebb 75—76 milliót tehettek, úgy hogy e számla alapján 1841-ben mintegy 80 milliónyi tartozása volt az államnak a bank irányában; a fent említett leszámítolások akkori összege pedig 33 milliót tévén, ez 113 milliónyi tartozást képez, melyet vissza kellett volna fizetni, ha az engedély s a vele eddig járó kiváltságok nem újítatnak meg. Ez magában is eléggé fontos okot képezett arra, hogy azok megújíttassanak, minthogy az akkori kormány sokkal inkább pénzügye mint közigazdasági okok által engedte magát vezettetni, — mely tekintetben különben nem áll elszigetelten, mint előbbi és utóbbi, bel- és külföldi tapasztalások bizonyítják. A bank szabadalma tehát kiterjesztetett további 25 évre, azaz 1866 július 1-ig. Az engedély fontosabb határozatai következők:

A bank kötelezve van tőkéjét szükség szerint szaporítani.

Leszámítol Bécsre intézvényczett és Bécsben fizetendő saját váltókat.

Engedélyének egész tartama alatt a monarchia egész kiterjedésében kizárólagos joga van bankjegyeket kibocsátani. Köteles azokat ezüst pengő pénzzel (20 forintot számítva egy kölni márkára) mindenkor visszaváltani az előmutató kívánatára. A bankigazgatóság kötelessége időről időre megállapítani az arányt a pénzkészlet és jegyforgalom közt, akként, hogy a bank ama kötelezettségének mindenkor megfelelhessen.

Kézi zálogra adott előlegektől 6% (maximum) kamatot vehet. Ha magasabb kamatoztatás látszanék kívánatosnak, erre a kormány engedélye kérendő ki.

A bankot választmány és igazgatóság képviselik. Előbbi képeztetik azon 100 részvényesből, kik legtöbb részvényt bírnak. Az igazgatóság áll: kormányzóból, ennek helyetteséből s 12 igazgatóból; a két előbbit a kormány nevezi ki; az igazgatókat szintén, de a választmány javaslatára.

Az igazgatóság valamint a választmány ülésein jelen van az e célra kinevezett császári biztos, ki egyszersmind jogot bír minden kezelési, könyvelési és pénztári dolgokban felvilágosítást kívánni. Kiváló feladata a bankjegyek fedezetére ügyelni. A leszámítolási és előlegezési üzletre egy második biztos ügyel fel.

Bank és állam közötti üzletekre nézve esetről esetre történik megegyezés.*)

Következők a kérdések melyekben a bank, hogy határozatot hozhasson, a pénzügyi igazgatás külön beegyezését köteles kieszközölni, ha előfordulnának:

A tőke szaporítása; a pénzkészlet és jegyforgalom arányának megállapítása vagy változtatása, rendkívüli rendszabályok a fémkészlet növelésére, leszámítolási és előlegezési kamatláb változtatása; felülosztalékok; a tartalékalap elhelyezésének módja; a bank-választmány rendkívüli összehívása; fiókok alapítása; a társulat felosztatása a szabadalom letelte előtt; határozatok, melyek ellen a császári biztos szót emelt.

A bank összes vagyona és jövedelmei adómentesek. Minden könyvei, előjegyzései, hitelokmányai bélyegmentesek.

Joga van a monarchia egész kiterjedésében fiókokat, egy vagy több üzletágra felállítani, melyekre kiterjednek az anyaintézet által élvezett szabadalmak.

1841-től 1848-ig a váltópénzjegyek beváltása csak mintegy 3½ milliót váltóban tett; kevés lévén már forgalomban. A magánosoknak s az államnak nyújtott hitel, a fémkészlet és jegyforgalom állása azon hét év alatt, a december 31-ki állapotot véve fel, volt *ezer pengő forintokban*:

	Váltótáreza	Lombard követelések	Leszámított kincst.jegy.stb.	Jegyforgalom	Fémkészlet
1841	13,137	14,500	33,621	166,601	39,939
1842	14,988	13,721	23,482	173,410	58,242
1843	21,104	9,792	20,022	179,386	67,345
1844	20,905	9,901	20,013	197,754	88,909
1845	30,990	12,612	20,014	214,760	95,153
1846	39,708	14,611	20,503	213,690	86,933
1847	43,426	10,189	45,012	218,971	70,240

*) Tehát szabad kéz van hagyva.

A magánosoknak nyújtott hitel, a jegyforgalom és a fémkészlet párhuzamos gyarapodást mutatnak; az állam által élvezett hitel leszállittatik s lent marad 1847-ig; mindmegannyi jele vagy következménye a jobb iránynak. 1847-ben hirtelen felszökken az állam lebegő tartozása, a fémkészlet pedig tetemesen megapad: a kormánynak sok pénzre volt szüksége. A fémpénz pedig kezdett külföldre folyni.

1848. martius 16-án a bank ismét 10.º millió pénztári utalványt számított le a kormánynak. Miután a bankjegyek tömegesen hozattak a pénztárakhoz, a pénzügyminiszterium megtiltotta a fémpénznek külföldre való kivitelét. Április 20-án a bank 30 milliónyi jelzálogi, a gmundeni sóbányára kebeleztet utalvány kibocsátását vállalta el, s addig értéküket előlegezte. Május 22-én kimondatott a bankjegyek kényszerfolyama, a készfizetések felfüggesztettek és 1 és 2 forintos bankjegyek kibocsátása határoztatott el. Most a kormánynak adott előlegek nyomról nyomra követték egymást, september 14-én 2 millió, október 1-én 6 millió, október 18-án 14 millió, december 9-én 20 millió.

Az év elején tett volt az állam tartozása 81.º milliót; az év végén pedig 197*) milliót tett az. Egyébként a december 31-ki állapot következő volt.

Fémkészlet	30.425,945 font
Váltótárca	31.347,287 »
Lombard-előlegek	14.362,600 »
Bankszerű fedezet összege . .	76.135,832 font
Jegyforgalom	222.976,504 »

Ekkor tehát a jegytartozásból 146 millió csupán az állam iránti követelés által volt fedezve, 1848. martius 16-tól kezdve 1858. september 6-áig a fizetések felfüggesztve maradtak, a bankjegyek kényszerfolyammal és folytonos, erősen ingadozó disagióval forogtak, melynek menetéről egy későbbi fejezetben kimutatást közlünk. Ha eleinte az állam tartozása volt az egyedül, mely lehetetlenné tette, hogy a bank kötelezettségeinek megfelelően, utóbb második okul hozzá járult ahhoz a kormány által nagy összegben kibocsátott, hasonlókép kényszerfolyami papírpénz is. Az

*) Egy más adat szerint 191 millió.

1858 végén megkezdett készfizetések, mint tudva van, csak rövid félbeszakítását képezték a fizetéseképtelen állapotnak, mely bár változott körülmények közt a mai napig folytatódott. Ez oknál fogva a fémkészlet állapotának rendszeres, a jegyforgalommal párhuzamos közlése, (mint az 1848 előtti évekről közöltük) ugyan feleslegesnek látszhat, minthogy ez nem bir fontossággal egy banknál, mely nem váltja be jegyeit mindenkor. A mennyiben beválthatlan és kényszerfolyamú jegyeket illetőleg fedezetről általában szó lehet, ezeknek bármely biztos értékű vagyon, akár követelés, akár reálitás, épen olyan jó fedezet mint a nemes fém. Mindazáltal teljesség kedvéért közöljük itt a fennebbi kimutatások folytatását, ezer forintokban 1858-ig az úgynevezett conventiós pénzben, ez évben már osztrák érték szerint:

	Váltótárca	Lombard követelések	Követelés az állam iránt	Jegyforgalom	Fém-készlet
1849 decz. 31.	28,099	15,249	189,081	250,477	30,064
1850 »	34,392	20,005	150,402	255,367	32,303
1851 »	37,528	15,058	121,699	215,636	42,827
1852 »	35,729	17,771	130,660	194,943	43,247
1853 »	52,923	23,863	121,710	188,309	44,881
1854 »	71,718	48,186	294,226	383,491	45,207
1855 »	86,764	79,039	253,175	377,880	49,410
1856 »	84,773	86,661	212,779	380,181	87,240
1857 »	79,653	86,209	213,973	402,654	98,043
1858 »	80,635	80,992	206,095	388,523	103,506

Mint lájuk 1854-ig az államnak adott kölcsönök irányzata csökkenő; 1854 a krimeai háború, a Dunafejedelemségek osztrák had általi megszállásának s a nemzeti kölcsönnek éve; ez események hatása nyilvánul első sorban az államnak tett előlegezések roppant emelkedésében; egyidejűleg a váltótárca, a lombard követelések is tetemesen emelkednek, a jegyforgalom pedig közel 200 millióval szökik feljebb! Az egész roppant papírpénzkadás az állampénztár segélyezésére volt irányozva; még a lombardüzletnek erős gyarapodása is azzal áll összefüggésben: magánosoknak előlegezések-tétettek, hogy a kényszerkölcsönből rájuk rótt részleteket befizethessék. Ezen tekinteteknek kellett közbe jönniök, hogy

a kormány s a nemzeti bank nagyobb számú fiókok alapítására indítatva érezzék magukat. A *pesti fiók* ugyan már 1851-ben alapított s ez év október 20-án kezdte meg működését, eleinte, úgy mint a prágai is, csak leszámítolásra szorítkozván; 1852—53-ban a birodalom nem magyar részében még 4 fiók lett életbe léptetve; végre 1854-ben a nemzeti kölcsön előmozdításának nyíltan bevallott céljából, összesen 10 új fiók, melyek közt 5 a magyar korona országaiban u. m. Temesvárott, Kassán, Szebenben, Brassóban és Zágrábban; ezen fiókok 1854 óta leszámítottak és értékpapírokra előlegeztek is, kivéven a kassait és nagy-szebenit, melyek közül az utóbbi 1868-ig, a kassai a jelen évig csupán előlegezési üzletre szorítkoztak.

E fiókokat utóbb, 1856-ban követte a magyar korona országaiban még a debreczeninek és a fiumeinek alapítása, eleinte csupán leszámítolási és csak 1868 óta előlegezési üzlettel is.

Ezen korszakba esik a bank részvénytőkéjének két rendbeli felemelése is: Az első 1853/54-ben az intézetnek megalapítása óta kibocsátatlan 49,379 db részvény eladása által 69.875,800 ftra; a második 1855-ben a jelzálogi osztály alapítása alkalmából 50,000 db új részvénynek 700 pftjával való kibocsátása által. A részvénytőke most 110²⁵ millió o. ért. forintra emelkedett. Az új jelzálogi osztály földbirtokra zálogleveleket bocsátott ki s a bank fel lett hatalmazva ezen záloglevelekre névleges értékük két harmadát bankjegyekben előlegezni.

1854 után az állam ismét törleszteni kezdi tartozását, mely 1858 végén éri el legalacsonyabb pontját. A fémkészlet pedig az egész felvett 10 éves periodus alatt folytonosan szaporittatik bevásárlások útján. Ennek célja az agió megszüntetése s illetőleg a készfizetések újra kezdése volt. Egy igen rövid ideig, 1858 október utolsó hetében csakugyan pári folyamon is állottak a bankjegyek. És daczára annak, hogy még mintegy 120 milliónyi jegy csupán az állam behajthatlan tartozása által volt fedezve, a készfizetések ez időben néhány napra csakugyan meg is kezdtek. De, mint ilyen körülmények közt megfogható, nem azon őszinte szándokkal, hogy a fém pénzre mutató igények egész kiterjedésükben, habár a fémkészletnek teljes kiürítése mellett is, kielégítenének; hanem azon reményben, hogy a készfizetések pusztá kimondása képes lesz a papírosnak megadni az ezüst értékét és hogy a fémkészlet nem fog

igénybe vétetni; a bank szóval akart fizetni. A felmerülő kívánalmak visszariasztására mindenféle nehézségek gördítettek a hitelezők elé: a ki bankjegyért fémét akart, annak legitimálnia kellett kiletét, továbbá elismervényt kellett adnia az átvett fém pénz mennyiségéről s abban kijelenteni a célt is, melyre azt szükségli! Hihetetlen eljárás az adós részéről a hitelezők irányában! Ezeket tekintve, tulajdonképen azt lehet mondani, hogy a készíttetések 1848 óta egy perczig sem voltak felvéve. Csakhamar azonban a bank lemondott a külszínről is, a politikai láthatár erősen borult és az ezüst árfolyam gyorsan emelkedett. Az 1859-diki események, a háború által okozott rendkívüli pénzszükséglet ismét világosan tükröződnek a bank állásában, mint a következő számok mutatják:

Osztárák értékü ezer forintokban:

	Leszámitolás	Lombard-követelések	Követelés az állam iránt	Jegyforgalom	Fémkészlet
1859 dec. 31-én:	35,130	59,359	300,169	466,759	80,187
1860 » »	58,165	54,234	257,054	475,051	89,167
1861 » »	61,217	56,113	249,847	467,199	99,148
1862 » »	66,919	53,484	217,289	422,427	105,071
1863 » »	89,131	50,781	185,205	396,655	110,709
1864 » »	95,533	51,447	174,416	375,828	112,191
1865 » »	106,837	43,265	144,292	351,100	121,521

Az államnak adott előlegek tehát 1859 évben a megelőzőhöz képest 94 millióval növekedtek. Ezzel összhangban a jegyforgalom 88 millióval emelkedett, a fémkészlet 23 millióval apadt; a bank eszközeinek az állampénztár által való igénybevétele folytán a magánhitel igényeinek kielégítésére számt összeg 161 millióról leszállított 94 millióra. A következő 6 év számainak állandó irányzata ismét azon törekedést mutatja mint az előbbiek 59-ig; helyreállítani az egyensúlyt, az állami tartozás leszállítása által lehetővé tenni a valuta helyreállítását, visszaadni a bankot természetes rendeltetésének. Az állam iránti követelések összege évről évre allább száll, a jegyforgalom ugyan 1860-ban még növekedést mutat, de azután szintén minden évben allább szállítatik, a fémkészlet pedig épen oly állandón gyarapszik. A mellett a leszámitolások erősen kiterjesztetnek, évenként milliókkal gyarapodván és

1865-ben végre, sőt tulajdonképen már 1863-ban magasabb összeget érven, mint a minőt a bank fennállása óta felmutathatott. Ellenben a lombard-követelések irányzata azontúl is hanyatló. Mig az előbbi időben gyakran előfordult, hogy azok a leszámítolást meghaladták, addig 1865-ben ennek már csak mintegy $\frac{2}{5}$ -éig emelkednek, mi szintén egészségesebb bank-politikához való közeledésnek tekinthető.

Ugyanez időben kezdte a bank fém pénzének egy részét külföldi váltókban gyümölcsöztetni. Az ekként elhelyezett összegek voltak:

1862. dec. 31-én	353,661 ft.
1863. »	567,653 »
1864. »	5.172,480 »
1865. »	8.218,604 »

Ezen 7 éves korszak alatt egyébkép is fontos változásokon ment át a nemzeti bank. Szabadalma 1866 végéig terjedt; azonban megújításának kérdése, mely a fém pénzérték helyreállításával s a banknak az állam iránti hitelezői viszonyának szabályozásával oly szoros összefüggésben állott, már 1861-ben tárgyalás alá vétetett, a mennyiben a kereskedelmi kamarák véleményadásra szólítottak fel s egy szakértekezlet hivatott egybe. A következő évben a birodalmi tanács elé került a kérdés, egy Plener pénzügy-miniszter által beterjesztett banktörvény alakjában, mely némi módosításokkal elfogadtatott és december 27-én a legfelsőbb szentesítéssel a pénzügyminiszter felhatalmztatott az új törvény értelmében a nemzeti bankkal megkötni a szerződést. Utóbbi némi vonakodás után elfogadta annak minden pontját s 1863. január 5. véglegesen szentesítve lett.

Legfontosabb határozatai a következők:

Az államnak a bank iránti 227,7 milliónyi tartozásából összesen 147,7 millió 1866 december 31-ig a banknak visszafizettetik, a banktörvény által megállapított részletekben. A maradék 80 milliót kölcsönkép megtartja az állam a bankszabadalom leteltéig, melytől kamatkép évenként 1 millióig emelkedhető összeget fizet az állam, amennyiben ez a bankrészvényesek közt kiosztandó osztaléknak (a tartalékalap szabályszerű részesítése után) 7%-ig való kiegészítésére szükséges volna.

Az állami tartozás visszafizetéséből (s illetőleg a bank által előlegezés mellett elhelyezésre elvállalt, de addig még nála maradt államkölesönrészletek elhelyezéséből) befolyó összegek, akként fordítandók a jegyforgalomnak fokozatos leszállítására, hogy 1866 decz. 31-ig a jegyeknek alapszabályszerű fedezete létesülhessen.

A nemzeti bank egyelőre felhatalmazva marad 1 és 5 flos jegyek kibocsátására. Ezek visszavonásának időpontja, külön törvény által fog meghatározatni.

Aranyra és ezüstre való alapszabályszerű előlegezés csak a készfizetések megkezdése után történhet.

A készfizetések 1867-ben kezdendők meg. Az időpont és a módzatok iránti közelebbi meghatározások egy a birodalmi tanács 1866-ki ülősszaka alatt kibocsátandó törvény által fognak megállapítani.

A nemzeti banknak szabadalma és előjogai meghosszabbítása iránt való folyamodása, legalalább is két évvel azoknak letelte előtt eszközözlendő. Ha mindazáltal a törvényhozás 1875 végéig nem határozná iránta, a szabadalom 1877 végéig hallgatagon meghosszabbítotttnak tekinthető.

Jelen szabályok értelmében a szabadalom meghosszabbittatik 1876 végéig.

Székhelye Bécs. Joga van a monarchia egyéb helyein egy vagy több üzletág folytatására fiókokat alapítani; kötelezve van az államkormány által egyetértőleg a bankigazgatósággal*) felismert szükség szerint fiókokat állítani a leszámítolási, előlegezési és utalványüzlet számára. Fennálló fiókok csupán az államkormány beegyezésével oszlatathók fel.

Az egész bankvagyon kezekedik a bank összes tartozásaiért.

Az osztrák nemzeti banknak, szabadalmának tartama alatt, kizárólagos joga, magára utalványokat, melyek kamatozástalanok és az előmutatónak kívánatra fizetendők, — készíteni és kiállítani. A nemzeti bank ezen utalványai (bankjegyek) nem szólhatnak 10 ftnál kisebb összegről.

Kötelezve van ezen jegyeket a tulajdonos kívánatára, bécsi főpénztáránál és a pénzügyi kormány által egyetértőleg az igaz-

*) E tétel ellenmondást foglal magában; mert ha a bankigazgatóság egyetértése (beegyezése) kívántatik, kötelezettségről szó nem lehet.

gatósággal meghatározandó egyéb helyeken levő pénztárainál, mindenkor teljes névértékük szerint, törvényes ezüst pénzzel beváltani. Ezen kötelezettségnek nem teljesítése, amennyiben Bécsben a főpénztárnál állana be — kivévén a jegybeváltásnak ideiglenes felfüggesztése esetében — a szabadság elvesztését vonja maga után.

A bankigazgatóság tartozik a fémkészletnek a jegyforgalomhoz való olyan arányáról gondoskodni, mely azon kötelezettségnek való teljes megfelelést biztosít. Mindenesetre azonban azon összegnek, melylyel a jegyforgalom 200 millión felülemelkedik ezüsttel, pénzben vagy rudacsokban kell fedezve lennie. Hasonlóképpen azon összegnek, melylyel a kiadott jegyek a fémkészletet felülmúlják, fedezve kell lennie: leszámított értékpapírosokkal, értékpapírosokra adott előlegekkel, földtchermentesítési kötvények lejárt beváltott szelvényeivel vagy a bank által kibocsátott »eladásra alkalmas« záloglevelekkel, mely utóbbiak azonban 20 milliónál nem tehetnek többet és *névéleges* értéküknek csak két harmadáig képezhetnek fedezetet. A fémkészlet egy negyedének erejéig arany (vert vagy rudacs) használható fedezetül az ezüst helyett.*) A forgalomban levő jegyek összege és fedezetük állapota hetenként közzé teendők. Ha a tapasztalás azt bizonyítaná, hogy a csupán bank-szerűleg fedezett jegyek itt megállapított összege elégtelen, a bank fel van jogosítva ez iránt indokolt javaslatot terjeszteni a pénzügyi kormány elé s annak alkotmányoszerű tárgyalását kívánni.

A bank jegyei azon kizárólagos kedvezményben részesülnek, hogy osztrák értékekben teljesítendő fizetéseknél a monarchia egész területén, kivévén a lombard-velencei királyságban, mindenki úgy mint minden nyilvános pénztárak köteleztetnek azokat teljes névértékükben elfogadni.

A bank fel van jogosítva: a) Váltók, értékpapírosok és szelvények leszámítolására; b) kézi zálogra előlegeket adni; c) letéteményeket megőrzésre átvenni; d) pénzt és váltókat folyó számlára átvenni; e) saját pénztárait utalványokat kiállítani; f) az állam számlájára bizományi üzemeket elvállalni; g) földtchermentesítési kötvények lejárt szelvényeit beváltani; h) fémkészlete és jegy-

*) A pénzügyminiszteriumok és a bankigazgatóság közötti megegyezés alapján ezen szabvány 1871-ben meg lett szüntetve s egészen az igazgatóságra bízott meghatározni, hogy arany és ezüst mely arányban vegyenek részt a fémkészlet képezésében.

forgalma közötti megfelelő arány fentartása végett aranyat és ezüstöt, vert és veretlen állapotban, továbbá külföldi piacokra szülő váltókat beszerezni és eladni; i) az 1856. mart. 16-ki legfelsőbb határozat értelmében jelzálogkölesönök adására.

A bank leszámítol osztrák értékre szülő piaci és telepített, úgy saját mint intézett váltókat. Leszámítolhat Bécsben váltókat is, melyek olyan helyen fizetendők, hol fiókja van s fiókjainál olyanokat, melyek Bécsben vagy más fiókkal bíró piacon fizetendők. A bank időről időre határozza meg, hogy az állam vagy az országok tartozásának mely értékpapirjait (vagy azok szelvényeit) számítolja le, amennyiben ezek legfeljebb három hónap múlva fizetendők. A leszámítolás megtagadásának okát adni nem köteles a bank.

A bank előlegezhet aranyra, ezüstre, belföldi állampapírosokra, földtehermentesítési kötvényekre, a jelzálogi osztálya által kiadott záloglevelekre, végre olyan belföldi vállalatok teljesen befizetett részvényeire és elsőégi kötvényeire, melyek jövedelme az állam által biztosítva van.

A giroüzletben elfogad a bank készpénzt, váltókat és értékpapírosokat; a befolyt összegekről utalvány útján lehet rendelkezni. A giróra betett összegeknek csak felét használhatja a bank egyéb üzleteiben.

A közgyűlés és az igazgatóság képviselik a banktársulatot.

A közgyűlés tagjai azon részvényesek, kik legalább is 20 részvényt bírnak; minden részvényesnek tekintet nélkül a birt részvények nagyobb számára, csak egy szavazata lehet.

A bankigazgatóság áll a kormányzóból, ennek két helyetteséből és 12 igazgatóból; a kormányzót ő felsége a császár nevezi ki; helyetteseit az igazgatóság választja 3 évre a maga kebeléből; ezeknek valamint a közgyűlés által választott igazgatóknak megerősítése a császár ő felségének tartatik fenn stb.

A bank a pénzügyi kormány által benyújtott váltókat alapszabályszerűleg (bankszerű váltókat? nem világos) leszámítolhat. Azon kívül a kormány számlájára csak bizományi ügyleteket vállalhat. Az ilyen bizományi ügyletekből eredő követelés minden hó végéig kölesönösen kiegyenlítendő készpénzben stb.

Mint a fent közölt 1859—65-ki kimutatásokból láttuk, az utolsó év végéig ezen banktörvény határozatainak megfeleltek a tények: az állam tartozása fokozatosan alább szállott; 1866-ra

még 64 milliónyi lerovandó összeg maradt, miből 45 millió az állampénztár részéről teljesítendő fizetések, a többi pedig a bank kezében levő zálogok elárúsítása által. Ezeknek teljesítése után a bank 1867-ben megkezdte volna a készfizetéseket. Az 1866-ki események más fordulatot adtak az ügynek. A háború előkészületei által okozott költségek fedezetére állampapírpénz kibocsátása lón elhatározva. Az 1866. május 5-ki rendelet a nemzeti banknak 1 és 5 ftos kint levő jegyeit állampénzjegyeknek nyilvánította,*) (vagyis az állam magát azon jegyek értékével adósnak nyilvánította, a bankot felmentvén e tartozásától) ilyen jegyeknek további kibocsátását kilátásba helyezte és egyszersmind a bankot kötelezte azon jegyeknek megfelelő összeget, az átvett tartozás fejében, saját (nagyobb) jegyeiben az államnak átadni.

Kétségtelen, hogy ez a bankkal kötött 1862-ki egyezménynek megszegése volt, mely látra és előmutatóra szóló kamatozástalan fizetési ígéretek kibocsátásának kizárólagos jogát a banknak biztosította. Azontúl természetes, hogy az új államjegyek kényszerfolyammal bírtak, természetes, hogy azoknak elfogadására a bank épen úgy kötelezve volt, mint bárki más.

Formaszerinti felfüggesztését a banktörvénynek az 1866. július 7-ki törvény mondta ki, mely a szerencsétlen háború további költségeinek fedezésére és az ellenséges invázió által megzavart államháztartás teljes fennakadástól való megmentésére, a pénzügyministernek 200 millió forintnyi hitelt nyitott s egyszersmind elrendelte, hogy addig míg a körülmények kölcsön felvételét vagy formaszerinti állampénzjegyek kibocsátását engednék meg, a nemzeti bank, a szükségnek megfelelőleg, bankjegyeket (a gyártási költségek megtérítése mellett) előlegezen, egyelőre 60 millió forintot, mely előleg legfeljebb egy évvel a békekötés után a banknak saját jegyeiben visszafizetendő. Egyszersmind elrendelte a törvény, hogy addig míg a nemzeti bank által tett előlegek neki teljesen visszafizetve nem lesznek, alapszabályainak azon meghatározásai, melyekkel a jelen törvény összhangban nem áll, s melyek közé természetesen a készfizetések újra kezdéséről szóló határozat is tartozik — felfüggesztetnek.

*) Addig míg a nyomtatandó formaszerinti állampénzjegyekkel lesznek kicserélhetők.

A békekötés után Poroszországnak fizetendő 30 millió forint ezüstben a bank fémkészletéből előlegeztetett, nem ugyan az állam aláírására, hanem bécsi bankárok váltóira, kik ez ügyletet az állammal megkötötték. Ezen tartozás másfél év alatt törlesztetett.

A banktörvény felfüggesztését, s az állampénzjegykibocsátást illető eddigi rendszabályok átmeneti jelleggel bírtak; az új pénzügyi rendszernek végleges, mert mostanáig fennálló formáit, a pénzjegykibocsátás határait az 1866. augusztus 25-ki törvény állapította meg. Ennek értelmében: a július 7-ki törvénnyel nyitott 200 milliónyi hitelből még rendelkezhető 140 millióból 50 millió 5%-os államkötvények kibocsátása útján szerzendő be, 90 millió erejéig pedig 1 és 5 frtos állampénzjegyek bocsátandók ki; hasonlóképp a banktól kölcsönvett 60 milliónak bankjegyekben való visszafizetéseére hasonló összegű állampénzjegyek kibocsátása útján szerezhetők be az eszközök. 1867. jan. 1-től kezdve az államjegyeknek nyilvánított 1 és 5 frtos bankjegyek helyett, formaszertint 1 és 5 frtos, eshetőleg 25 és 50 frtos államjegyek bocsátassanak forgalomba. Egyúttal a kamatozó lebegő államadósság, ugynevezett részleg jelzálogkötvények a nem kamatozóval akként hozatik összefüggésbe, hogy a mely összeggel ezen kamatozó kötvények összege, állampénzjegyekre való átváltás útján, 100 millió forint alá száll, (mely összegnél több nem bocsáttathatik ki) azzal az állampénzjegyek forgalma növelhető a 300 millióra megszabott állandó összegben felül, akként, hogy azon kötvények s a papirospénz forgalma együtt véve meg nem haladhatja a 400 milliót.

A törvény egyszersmind ígérte, hogy a lebegő adósság állósítására, illetőleg a papirospénz beváltására nézve a módok az egy lehetőleg rövid idő alatt kibocsátandó törvény által fognak megállapíttatni.

Ez, mint tudjuk, mostanáig nem történt.

Az ezen törvény által nyitott segélyforrások lehetővé tették az állam részére nem csupán az 1866-ban a bank által előgezett 60 milliót a július 7. törvény értelmében a békekötést követő év lefolyta előtt megtéríteni, hanem ebben az 1862/63-ki banktörvénynek megfelelőleg, a régiebb tartozásból még hátralevő részletet is visszafizetni, úgy hogy a banknak az állam iránti követelése, melyek 1866. dec. 31-én 140 milliót tettek, a következő évben leszállottak a 62/63-ki akta által a szabadsalom leteltéig rend-

szeresített 80 millióra s azóta állandón czen összesen is maradtak. Eszerint ez időtől kezdve, tekintve, hogy a bank saját tőkéjéből (részvény- és tartaléktőke) azon 80 millió nem csupán fedeztetik, hanem hogy ez abból még tetemes összeget (most 28 milliót) fenn is hágy, — melyet a bank üzletében faglalokoztathat — a bankjegyek fedezete bankszerűnek mondható. Természetes azonban, hogy ezzel a pénzürtök helyreállítása, a készfizetések ujrakezdése tekintetében nem lett nyerve semmi sem, minthogy azon 300, eshetőleg 400 millióig emelkedhető kényszerfolyamu állampénzjegy forgalma ezt épen olyan lehetetlenné teszi, mint tenné hasonló összegű fedezetlen bankjegy.

A következőkben közöljük a bankmérleg főbb tételeit, a decz. 31-ki állapot szerint, az 1863-ki bankakta megszégését követett években, a jelen időig, osztrák értékü ezer forintokban :

		Fémbeu fize- Fémkésztet tendő váltók	Jegyfor- galom	Leszámi- tolás	Előlege- zés.
1866. dec. 31.	104,008	43,535	283,988	36,884	30,848
1867. » »	108,346	40,573	247,021	77,091	25,011
1868. » »	108,642	38,678	276,185	81,955	37,789
1869. » »	116,861	30,507	283,699	87,539	42,037
1870. » »	114,327	33,058	296,893	109,694	41,259
1871. » »	143,496	7,783	317,333	136,980	33,391
1872. » »	142,933	4,747	318,365	167,199	28,622
1873. » »	143,836	4,361	358,943	181,775	55,571
1874. » »	139,368	4,536	293,762	142,195	35,477

A jegyforgalomnak 1866-ban az 1865. dec. 31-ki állapothoz kepest (l. fent) mutatkozó tetemes megapadása az 1 és 5 firtos bankjegyeknek állampapirpénzzé való átváltoztatásából s illetőleg az állampénzjegyeknek kibocsátásából ered, melylyel összefüggésben áll a leszámitolások roppant csökkenése is. A fémkésztet csekélyebb állapota a fémbeu fizetendő váltók nagyobb összege által ellensúlyoztatik, mely arány néhány évig tartja magát; a bank 1870-ig bezárólag fémpénzének tetemesebb részét gyümölcsöztette ekként; ez évtől kezdve azonban nagyon leszáll a külföldi váltók összege s a fémkésztet ugyanazon arányban növekszik. Ezen változás kétségtelenül onnan ered, hogy a bank szükségesnek látta

belföldi hitelezését és ennek folytán jegy kibocsátását kiterjeszteni; hogy ezt tehesse, az alapszabályok értelmében növelnie kellett a fémkészletet: így az 1871. dec. 31-ki jegyforgalom 3 millióval már felül múlja azt, melyre a bank jogosítva lett volna a megelőző évi fémkészlet mellett. Ezzel összhangban a leszámítolás addig soha nem tapasztalt gyarapodást mutat. A bank tehát az addig külföldön elhelyezett tőkéket visszavonta, hogy a belföldi növekedő hitel igényeket elégíthesse ki, s ha ezek alább szállnának, valószínűleg ismét külföldön helyezné el tőkéi egy részét. Ezen alternálás, mint látni fogjuk, egészben összhangban áll az egészséges bankpolitika elveivel, és különösen egy készfizető bank ügykezelésében hathatós tényező lehet. Az 1873. dec. 31-ki kimutatás szerint a jegyforgalom 215 millióval haladja meg a fémkészlet összegét, vagy 211 millióval, ha hozzá számítjuk ehhez a fémben fizetendő váltókat,*) tehát 15 millióval több mint az 1862/63-ki banktörvény értelmében, a fémkészlet ezen időszereinti állapota mellett ki volt bocsátható. Még élénk emlékezetben állnak az események, melyek visszahatása e számokban nyilvánul. A bécsi börze 1872. utolsó és 1873. első hónapjaiban olyan szédelgési korszakot élt, mely hatásában és mérveiben a francia- s angolországi e nemű legkicsapongóbb történetekre emlékeztetett. Az ellenhatás előjelei 1873. áprilisben kezdtek a lázas élénkségét követő pangásban nyilvánulni.

Május elején teljes erővel beállott a válság; a papírosoknak felhajtott árfolyama vég nélkül szállott lefelé, a képzelt értékek semmisége napvilágra jött és bukás bukást követett. Azon ezelőből, hogy »az addig kizárólag börzei körökre szorítókozó válság, ne növekedhessen a kereskedelem és ipar komoly veszélyeztetéseig,« a magyar kormány beegyeztével, a bankaktának, a jegyforgalom kiterjedését illető határozata felfüggesztetett.

A felfüggesztés napján (május 13.) volt a fémkészlet 143 $\frac{1}{100}$, a jegyforgalom 329 $\frac{1}{100}$ millió, ezután a jegyforgalom folytonosan

*) Ez szintén ellentétben áll az alapszabályokkal; mindamellett ez alapon egyszer már megengedettett a banknak a jegyforgalom kiterjesztése; az 1870-ki pénzzükség alkalmával jul. 20-ki rendelettel felhatalmaztatott az igazgatóság ideiglenesen fémkészletébe beszámítani azon váltókat; e rendelet 1871. mártius 11-ig maradt hatályban. Tényleg tehát a 73-ki már második felfüggesztése a bankaktának.

növekedett november 11-éig, mikor maximumát érte el 373 millióval 144₅ millió forintnyi fémkészlet mellett; tehát 28 $\frac{1}{2}$ millióval múlta felül a törvényes maximumot; azon túl a jegyforgalom apadt; mindamellett a bank-akta még egész 1874 okt. 10-ig maradt felfüggesztve, mely napon császári rendelet által ismét hatályba helyeztetett. A jegyforgalom egyébiránt tényleg már 1874 január 28-dika óta a szabályszerű korlátok közt mozgott. Az év végén a jegyforgalom, valamint a váltótárca jóval alacsonyabb állapotot mutatnak, mint az előbbeni 2—3 évben; a fémkészlet az év utolsó havában apadt meg.

Ezen, a bankstatisztika által világosságba helyezett szempontok mellett fölemlítendőek azon többrendbeli fontos változások, melyek a bank szervezetében, alapjaiban az 1866—73-diki korszak alatt létesültek.

Első helyen említendő a részvénytőkének — a részvényeseknek tett visszafizetés útján való leszállítása 110₂₅ millióról 90 millióra, mi a társulat kívánatára történt 1868-ban (azon évi november 13-ki törvény alapján), és azzal indokoltatott, hogy a 63-diki bank-egyezmény megsértését magában foglaló papírpénz kibocsátás által a bank hatásköre s jövedelem-forrásai megszükültek,*) úgy hogy azokhoz képest tőkéje tulságosan nagynak tűnik fel. Az események utóbb megmutatták, hogy a papírpénzforgalom tényleg nem gátolta meg, hogy a bankjegyek forgalma még túl is meghessen azon határon, melyeket a 62/63-ki akta elébe szabott. Ezt tekintve, nem mondható, hogy a részvénytőke leszállítása indokolva lett volna.

Egyébként a banknak 1867—73-diki történetét kiválólag a Magyarországhoz való viszonyára, Magyarországon való állására és működésére vonatkozó tárgyalások és alkudozások töltik be, melyek szükséges következményei voltak az 1867-ki közjogi kiegyezésnek, illetőleg a törvényes állapot helyreállításának — minthogy a nemzeti bank szabadalmának megújítása a jogfelfüggesztés korszakában s teljesen Magyarország hozzájárulása nélkül történvén, Magyarországra nézve érvényesnek nem volt elismerhető.

Nem érezzük magunkat — kitűzött feladatunk által — kö-

*) A bank 1867-diki tiszta jövedelme valóban oly csekély volt, hogy az 1 milliónyi államszegélyt igénybe kellett venni a részvényosztaléknak 7%-ra való kiegészítésére.

telezve ezen tárgyalásokat itten rekapitulálni, minthogy bennök nem a közgazdasági, hanem a közjogi momentum hívja fel a figyelmet; és nem érezzük magunkat indíttatva e keserű munkára, minthogy szemben a bank magatartásával és a magyar kormány és törvényhozás által tanusított csodálatos engedékenységgel, nem lennénk képesek megőrizni azon nyugodt tárgyalagosságot, melyet egy tisztán elméleti dolgozatban mellőzni nem szabad.

Terjedelmesen, a rájuk vonatkozó, leginkább levelezésekből álló okmányokkal közölve vannak e tárgyalások Neuwirth J. munkájában;*) szerfelett elfogult, részrehajló ugyan az irány, s a munka Magyarország iránti alig palástolt gyűlölettel dagad; a tények azonban a valóságnak megfelelőleg és — meg vagyunk győződve — az okmányok elferdítés nélkül közöltetnek. Különben e munkának magyar nyelven is jelent meg már egy részletes ismertetése, mely egyszersmind az iránynak érdemleges bírálata.***) Ezekre utaljuk tehát az olvasót, kinek ama tárgyalások emlékeztében nem lennének, vagy ki bővebb felvilágosítást ohajt irántuk. Részünkről a jelen állapot rövid konstatálására szorítkozunk, mely szerint: az osztrák nemzeti bank szabadalma Magyarországon nincs elismerve, mindamellett az nem csupán tényleges élvezetében áll annak — a mennyiben más intézetnek nem engedtetik meg előmutatóra és látra szóló kamatozástalan fizetési ígéretek kibocsátani; — hanem a kényszerfolyam is fentartatik jegyeire nézve. Ezen már most nyolcz év óta huzódó ideiglennek azonban most mégis rövid időn véget kell érnie, s a törvényhozás kénytelen leendő szönyegre hozni e tárgyat, melytől annyira fázott, s melyet azért ily soká eldöntetlenül hagyott; mert a bank szabadalma 1876 végén Ausztriában is letelik s az akta értelmében legalább is két évvel annak letelte előtt folyamodnia kell a társulatnak,*) ha meghosszabbítást kíván.

A jegybankügyre vonatkozó viszonyoknak, a tényleges állapotnak ezen általános ismertetése — mely lehető legrövidebbre szorítottatott — szükségesnek látszott, minckelölte az elvek tüzetes

*) Bankakte und Bankstreit in Österreich-Ungarn, 1862 -- 1873.

**) Hegedüs S. Tíz év az osztrák bank történetéből.

***) Megtörtént 1873 decemberben.

megvitatásába bocsátkoztunk. Az ekként szerzett tapasztalati alap arra szolgál, hogy abból levonható legyen, nem az ide vonatkozó egyes kérdések helyes megoldása, hanem hogy azon kérdések közül melyek bírnak kihatásukban nagyobb horderővel. Ilyenekül felismerhettük a bankjegyek fedezetének módját, az egy vagy sok-bankrendszer kérdését, a jegybankok viszonyát az államhoz, melyek mind törvényhozásilag, azaz a társadalom által öntudatosan megoldhatók. Ezek megoldásától függ azután, hogy az általános közgazdasági irányzat, a közbenső, valamint kiválólág a nemzetközi forgalom esélyei, melyek öntudatosan nem szabályozhatók, minő befolyással lesznek a bankok állására s ezek miként fognak azokkal szemben eljárhatni.

A különböző rendszerek ismertetésénél minden bírálattól tartózkodtunk, mivel az nem járhat elvek felállításával nélkül. Ezeknek a következő fejezetekben való elméleti kifejtése, — az alkalmazás egyszerű lévén — magában foglalja a bírálatokat.

TIZENEGYEDIK FEJEZET.

A teljes fémfedezet elmélete.

TARTALOM.

A bankjegyek által elérhető előnyök. — Követelmény, mely szerint a társadalomnak ez előnyök legfontosabbjairól le kellene mondania. — Indokolás. — Egy helyes elvnek helytelen alkalmazása. — Következetes keresztül vitele minden banküzletet megszüntetne. — A bankjegy által képviselt követelés mikor érvényesíttetik. — A bankjegyen olvasható ígélet nem hazugság. — Az elvnek gyakorlati jelentősége az elméletit sem éri fel. — Jegybankok által követelhető eljárás mikor a hitel visszavonatik. — Csak kisebb körű jegybankok jöhetnek, helyes eljárás mellett, olyan szorultságba. — Velők szemben tehát azon követelménynek van alapja. — Ellenkező ferde nézet. — A fémpénz (nemes fémek) értékének csökkentése. — A forgalmi közeg gazdaságos használatának befolyása az árupiaczra. — És magára a pénzre. — A jegybankok hatása e részben hasonnemű, csak teljesebb, mint a betétieké. — Mi történik a fémpénzben kötve volt s a hiteleszközök által felszabadított tőkével. — A pénzsükség pénzgazdaság mellett élesebb alakot ölt, mint hitelgazdaság mellett. — Az árhullámzások is amannál nagyobbak. — Szükségfeletti jegykiboesátás rögtön orvosolja magát a fémkészlet megapasztása által. — Elmélet és gyakorlat ellentéte Angolországban. — Ugyanazon ellentét, de megfordítva, Franciaországban. — A bankjegyek szaporításának hatása és határai azon feltételezett esetben, ha a fémpénznek nincs lefolyása. — A nemes fémek hitelforgalom által okozható értékesökkenésének határai meg vannak szabva. — Hatás a nemzetek versenyében. — Következtetések.

A nyolczadik fejezetben el volt mondva, hogy a bankjegyek elfogadása által nyújtott hitelért közvetlenül a hitelező részéről élvezett haszon leginkább abban áll, hogy a fémpénznél kényelmesebben kezelhető fizetési eszközt nyer, mely a nagyobb súly

hordozásától, a hosszadalmasabb számlálástól kiméli meg és olcsóbbá teszi a pénzküldést. A tapasztalás számtalanszor megmutatta, hogy ezen előnyök elég nyomósak arra, hogy a közönséget e hitel megadására bírják, ha a jegyek értékével adós intézet fizetőképességéhez meg van a bizalom — megmutatta, hogy ezen előnyök képesek a bankjegyeknek tág tért szerezni a forgalomban, mert hiszen a hol készpénzért beváltható jegyek forognak kézzől kézre, mindenütt csupán ezen előnyöknek tulajdonítható ez. A ki egy neki teljesített fizetésnél bankjegyeket (melyek kényszerforgalommal nincsenek felruházva) először: elfogad és másodszor: nem siet a banknál beváltatni: azt erre mindég az bírja, hogy a bankjegy, a mellett hogy a pénz szolgáltatát teljesíteni képes, egyesíti ezzel az említett előnyöket is.

Érintve volt továbbá, hogy a bankok, melyek ezen kamatozás-talan hitelt élvezik, ebből hasznot csak az által húzhatnak, ha a bankjegyekre betett pénzeket rövid időre kamatozón elhelyezik. Abból, ha ezt teszik, credeztethető a következő hatás: maguk az élvezett hitel után nem fizetvén kamatot, a kiadott tőke után adósaik által fizetett egész kamat az ő nyereségük lesz, míg a kamatozó betétek alapján nyújtott hitelnél csak a vett és fizetett kamat közötti különbözet lesz az ő nyereségük, következésképp a banknak mely jegykiboesítás alapján nyújt hitelt, alacsonyabb kamat mellett lesz már nyeresége, mint azon banknak, mely kamatozó betétek alapján nyújtja azt. Minthogy bankjegyekben olyan pénz is lesz elhelyezve, mely betétekben nem helyeztetnék el, mert minden perezen rendelkezhetőnek kell lennie, a bankok által nyújtható hitel is bővebb lesz. A nagyobb hitelkinálat folytán, a kínálat és kereslet arányának törvénye szerint, a hitelélvezetért fizetett díj ennek folytán csökkenni fog; azaz a bankjegyhitelezés folytán a kamatláb általában alacsonyabb lesz, mint lenne ha csupán kamatozó betétek léteznének. Ez pedig minden közgazdaságilag haladó társadalomban (hol t. i. a termelés felül múlja a fogyasztást) méltán tekintetik a közjólétre előnyösnek.

Ezen esetben, — ha t. i. a bankok hasznot akarván maguk részére húzni a bankjegyek által képezett hitelezésből, annak alapján hitelnyújtásukat kiterjesztik: az általános közgazdasági előnyök, — a közvagyonra a jegyforgalomból eredő haszon hármassal lesz.

1. A fém pénz kiméletéből, a csekélyebb kopásból származó megtakarítás, mely történik ha a fém pénzt a forgalomban részben jegyek helyettesítik s mely nem függ attól, hogy hitelkiterjesztést is eredményez-e a jegyforgalom.

2. Az alacsonyabb kamatláb.

3. A forgalmi eszközök szaporításának vagy leszállításának lehetősége, a szerint, hogy a forgalom többet vagy kevesebbet kíván-e meg, miáltal erős rázkódtatások, mindennemű értékek erős ingadozásai kerülhetnek el.

Hogy a társadalom ezen előnyök mindegyikét élvezze-e, vagy hogy csupán az elsőre szorítkozzék és a másik kettőről önkénytelenül lemondjon, hogy a bankjegykibocsátás határául a bankjegyekért betett készpénzösszegek állíttassanak-e fel, vagy hogy ezek alapján a bankok hitelt nyithassanak, mint más betét alapján; hogy a kamat nélkül élvezett tőkéket gyümölcsöztessék-e vagy sem, e körül forog a bankirodalomban és az egész közgazdasági tudományban felmerült elvi viták egyik legfontosabbika.

Számos és részben nagy tekintélyek azok, melyek kívánják, hogy a bankjegyek által a forgalomban képviselt pénz egész összege bentartassék a bankok által; vagyis hogy a kibocsátott jegyek összege ne mulhassa felül a bank pénztáraiban levő készpénz összegét. Ezen nézet, a *teljes fémfedezet elve*, különösen Angolországban, hol »currency principle« *) neve alatt állítatik szembe az ellenkező »banking principle« elnevezés alá foglalt nézetekkel, talált erős támogatásra. Vagy a mennyiben, részünkről ez elvben a hitel szempontjából csak negatívumot látunk: a bankjegyhitel Angolországban találta legridegebb elítélőit.

A currency-elv pedig névleg átment az ottani törvényhozásba, habár csak mint travestiája a felállított elméletnek. De talált ez elmélet tekintélyes védőre Németországban is, Hübnér személyében, ki kétségtelenül egyik legalaposabb író a bankügy szakmájában; rajta kívül Geyer és Tellkampff kardoskodtak mellette. Franciaországban Cernuschi »Mécanique de l'échange« című munkával lépett fel ez irányban; legújabbán pedig az Egyesült Államokban Walker Amasa, a »Science of Wealth« ügyes tollú szerzője.

*) Szó szerint lefordítva: a »fizetési közeg elve.«

Mint eleve feltehető egy elméletről, mely annyi és részben tekintélyes védőre talál, az indokok között, melyek mellette felhozhatók, némelyeknek elméleti súlyát el kell ismerni. Ezeknek egyike és nézetünk szerint a legerősebb az, mely a bankelmélet egyik általános tantételét alkalmazza a bankjegyzüzetre: hogy a tőkék átlagban csak annyi időre helyezendők el, mint élvezetük biztosítva van: a hosszú időre engedélyezett hitel alapján szabad csak hitelt nyitni hosszú időre, a rövid felmondásra betett pénzeket csak rövid időre szabad elhelyezni és a mindenkor visszakívánható összeget mindig rendelkezhetőleg kell tartani — a mi tehát minden elhelyezést kizár.

Az elv helyes és kell hogy alapját képezze a banküzleti eljárásnak, ha ez bizalomra érdemes, — de alkalmazása a célba vett értelenben hibás és minden következteiben keresztül vive, nem csupán a bankjegy — de minden banküzletet, mely rövid időre rendelkezhetővé lett tőkék kezelésén alapszik, lehetetlenné tenne vagy legalább olyan szűk korlátok közé szorítana, hogy fontosságát a közgazdaságra nézve elvesztené. Pénzeket, melyek 3 napi, 1 és 2 heti felmondásra tétettek be, a bank mindig csak 3 napra, 1 és 2 hétre helyezhetne el; miután számtalan esetben ezen pénzek egy felmondási idő tartamánál tovább maradnak bent és maradnak gyakran annak kétszeres, háromszoros és többszörös tartamáig — a bank, valahányszor a 3 napra, 1 és 2 hétre általa elhelyezve volt pénzek visszafizettetnek, ha azon idő alatt fel nem mondattak, ismét annyi időre lenne azokat elhelyezendő. Már most elképzelhető-e az, hogy a bankhoz leszámítolásra benyújtott váltók közt mindig annyi összegű 3 nap, illetőleg 1 és 2 hét múlva esedékes lesz, a mennyi ilyen felmondási időre betett és még fel nem mondott pénz neki az nap visszafizettetett és a mennyi ilyen felmondásra az nap betétetett? Ez természetesen lehetetlen volna s a banknak vagy vissza kellene utasítania az ilyen pénzeket, vagy másképp kellend cselekednie. A váltók leszámítolásánál természetesen tekintettel lesz rá, hogy a visszafizetések átlaga nagyon távol ne essék saját kötelezettségei átlagának lejáratától, mint ezt a betétekről szóló fejezetben kifejteti igyekeztünk. Kiválólág azonban a pénzkészlet arányában a betétekhez fogja a biztosságot keresni, a rövidebb felmondásra szóló pénzeiktől mindig nagyobb összeget tartva vissza s eszerint szabályozva a megajánlott kamatot.

Továbbá ha a bank valóban a forgalom céljainak szolgál (betétei is akkor lesznek legtöbbször rövid lejáratuak, ha kereskedőktől és bankároktól származnak), akkor összeköttetései ki fognak terjedni más piacokra melyekkel az hol székhelye van, forgalmi viszonyban áll; így alkalmi lesz gondoskodni, hogy ott rövid lejáratra váltókat viszleszámitoltathasson, ha a szükség kívánja, sőt jól teendő, ha rendes időben is bizonyos mértékben gyakorolni fogja ezt, hogy otthonos legyen a vásáron. Kisebbség vagy nagyobb pénzkészlet tartása s a még le nem járt saját követelések elárúsíthatásának lehetősége meg fogják kímélni annak szükségétől, hogy minden betett forint csak annyi időre adassék ki, a mennyi alatt visszakiánható.

Ezzel az élvezett és nyújtott hitelek egyenlőségének elvét nem sértették meg, hanem annak helyes értelmezése által, gyakorlati alkalmazását lehetővé tették. Szó szerinti alkalmazása a bankjegytüzletre, megszüntetné ennek létezését. Mert ha az ebben élvezett hitel gyümölcsözőleg fel nem használható, a banknak nincs oka magára vállalni a bankjegynyomatás (elég tetemes) költségeit, s azon pénztári művelet terhét, melyet a be- és kiváltások képeznek; hozzá még a hamisítás veszélyeit. Csupán azért, hogy a forgalmat kényelmes fizetési eszközzel lássák el, és a társadalmat megkíméljék a kopás veszteségétől, nem tehetnek a bankok működésbe egy sok figyelmet igénylő és költséges gépezetet. Ha államilag biztosíthatnák nekik egy kártérítési összeg a bankjegykibocsátással járó költségekért, ezzel kiadási ágra lenne átváltoztatva az mi más felfogás mellett nem csupán fedezheti magát, de hasznót, gazdagságot eredményez.

Hogy hamisan van az elmélet alkalmazva, legjobban kitűnik, ha felállításának célját tekintjük: a bankoknak nem szabad más tartamu hitelt nyújtaniok mint azt, melyet élveznek azért, hogy ha amaz visszavonatik tőlük, ők is visszavonhassák adósaiktól. Ha tehát úgy használják fel a tőkét, hogy kötelezettségeiknek mindig képesek eleget tenni, úgy gyakorlatuk megfelel az elméletnek — vagy az egész elmélet felesleges. Ez utóbbit azonban nem ismerhetjük el, mert a hosszú és rövid időre engedélyezett hitel közötti különböztetést illetőleg az szoroson igaz, és ha a rövid időre engedélyezett és rögtön visszavonható közötti válaszvonalat, a tapasztalás bizonyítása szerint nem egész

kiterjedésében szükséges fentartani, ez alapszik azon, hogy a bankjegyekre betett pénzek, bár mindenkor visszakívánhatók, adott viszonyok közt ugyanannyi ideig és gyakran tovább hagyatnak bent, mint a rövid felmondásra betett pénzek. Ezeknél a rövid felmondás csakugyan kilátásba helyezi, hogy a betét rövid időn kivétetik, mert, ha a betevő ennek szükségére nem számítana, hosszabb felmondásra tenné be, hogy több kamatot nyerjen. Nem úgy a bankjegynél, mely fizetési eszközül szolgálván, addig marad bent, míg *az általa képviselt érték ki nem megy azon körből, melyre a bank hitele kiterjed.*

Kapcsolatban azon elmélettel felhozatik, hogy a bank, mely nem tart teljes fémfedezetet, és jegyein azt igéri, hogy azokat mindenkor beváltja készpénzért, olyat ígér, mit nem teljesíthet, mert ha minden forgalomban levő jegyei egyszerre hozatnának pénztárához, képtelen lenne azokat rögtön beváltani. Azonban a bankjegy nem az áll, hogy a bank minden jegyeit egyszerre beváltani képes, hanem hogy *azon* jegyet mindenkor beváltja, a míg tehát valóban beváltja, megfelel ígéretének. És ígértet-megszegés vádját emelni, olyan eshetőségek feltételezése által, melyek bekövetkezésének csak lehetősége sincs tapasztalatilag bebizonyítva — sőt minék helyes bankrendszer mellett lehetetlensége volna bebizonyítható — ez nem a gyakorlati gondolkodó ész argumentációja, hanem az elméletekben való szellemi megdermedésnek kifejezése.

Tökéletesen elveszit azon tan minden alapot, mihelyt az elvont elmélet teréről a gyakorlatéra lép és bebizonyítani törekszik, hogy a készfizetések teljesítése veszélyeztetve van, ha a bankok a jegyekre betett pénzek alapján hitelt nyitnak, vagyis azoknak egy részét gyümölcsözőleg elhelyezik.

Tudjuk ugyanis, hogy minden bank, a betéti mint a jegykiadó, hitelezésében az általa élvezett hitel által van korlátolva. Ha bármi oknál fogva tőle visszavonatik a hitel, ő is kénytelen hitelezéseit ugyanazon arányban alább szállítani, és pedig akként, hogy az esedékes követeléseire befolyó pénzeket nem adja ki ismét, hanem visszatartja pénztárában, melynek tartalma visszafizetésekre van igénybe véve. Hogy a banktól élvezett hitelnek visszavonása, azon körben, melynek a bank hitelezett, minő hatást okozhat, ennek megvitatása nem ide tartozik. Itt csupán azt állapítjuk meg, hogy ennek szüksége adott esetben előáll minden banknál egyenlőn. A

jegybank, melynek pénztárához a jegyek sűrűbben hozatnak beváltásul, épen úgy megteheti ezt, mint a betéti bank; igaz, hogy ezen utóbbinál felmondások történnek, míg amott rögtön fizetés követeltetik. Ennek ellensúlyozására azonban következő óvszerei léteznek.

1. Nagyobb pénzkészletet tart mint a betéti bank, a mit azért tehet, mert az élvezett hiteltől nem fizet kamatot. A nagyobb fémkészlet, mely okvetlenül szükséges, és a teljes fémfedezet közt azonban még nagy lehet a különbség.

2. A pénzkészletben a kívánt készfizetések által támadó hézagok betöltésére, szükség szerint teljesen vagy részben visszatartja az esedékes követeléseiből befolyó összegeket. Ha a visszafizetések saját bankjegyeiben történnek, mi ily esetben valószínű, ezáltal tartozásainak összege száll alább, s a bankjegyek száma melyekért készfizetés kívánható megcsökken.

3. Ha a fémkészlet apadása gyorsabban haladna, mint követeléselei lejárnak, akkor ezekből, szükség szerint többet vagy kevesebbet, hosszabb vagy rövidebb *) idő múlva esedékeseket saját forgatmányával ellátva küld el valamely más piacra, hol fém pénzért eladja, s ezt meghozatván pénztárát szaporítja vele.

Ezeket t. i. a jegybeváltást, hitelezései felfüggesztését, gyorsítva ha kell követeléseinek más piacon való eladásával, a bank addig folytathatja, míg összes követeléseinek értékét beszedte, összes bankjegyeit beváltotta s pénztárában visszamarad készpénzben saját egész vagyona. De tényleg ezen eset soha be nem állhat, mert ha a bank követeléselei jók és mind rövid lejáratuak (mely esetben egyedül érdemelte meg a belé addig helyezett bizalmat) a jegyek visszaözlése igen sokkal előbb meg fog szűnni, bármelyek lettek legyen az okok, melyek kezdettől előidéztek. Épen, ha ezen okokat tekintjük, tűnik ki, hogy jól kezelt banknál ez eset elő nem állhat, sőt, hogy még a követelések nagyon tömeges elárúsításának vagy a hitelezések teljes beszüntetésének szüksége sem fog ilyennél beállani. Mert csak a fém pénznek külföldre való özlése (vagy általában azon körből ki való özlés, melyre hitele kiterjed) vagy az

*) A később lejáróknak viszleszámítottatása, a pénzkészlet emelése és fentartása tekintetből előnyösebb, a közelebb lejáróké kevesebb veszteséggel létesíthető.

iránta való bizalom megesökkenése lehetnek az okok. Az elébbi ellen övszert, az ottan való viszeszámitoltatásokkal csaknem egyenlőn hathatást bír a kamatláb felemelésében, melyről alább. Az utóbbi csak akkor szokott beállni, ha egy vagy más oknál fogva meg van érdemelve az okszerű bankkezelés ellen elkövetett hibák, könnyelmű hitelezés által okozott veszteségek, behajthatlan követelések miatt. Uzeneket természetesen jegybanknak épen olyan kevésbé szabad elkövetnie mint betéti banknak.

A tekintetben a jegybankok előnyükre különböznek a betéti bankoktól, hogy az okok, melyek a hitel visszavonását eredményezhetik, csekélyebb számúak. *)

Teljes készfedezet elvének igazolásául Hübner mint tapasztalati érveket idézi az osztrák nemzeti banknak 1848-ki, az angol banknak 1797-ki, sőt még a Law-féle banknak fizetésfelfüggesztését is! Ez olyan találó, mintha valaki, felállítván azt az elvet, hogy a föld színén felülemelkedni csak egy lépcsőfoknyival is igen nyaktörő dolog : azzal bizonyítaná ezt, hogy voltak, a kik kötelen tánczolván, szédítő magashól lehuzantak és összetörték magukat. Bankoktól, melyek az államnak hiteleznek, eleve meg kellene tagadnia a közönségnek minden hitelt.

Természetesen sok függ a teljes fémfedezet elméletének megítélésében attól, hogy mekkora összegűeknek feltételeztetnek a bank jegyforgalma és fémkészlete általában, hogy mennyire terjed a bank hitelvezete, és hogy mekkora a kör, melyben jegyei forognak. Ha jegyforgalma csekély, p. o. néhány százezer forint vagy néhány millió is és főleg, ha a kör, melyben forognak korlátolt, p. o. egy város vagy egy kerület határára szorítkozik — és pedig rendszeren együtt jár, a hol ilyen kisebb jegybankok léteznek a szűk forgalmi kör a csekélyebb forgalommal — ott csakugyan előállhat azon eset, hogy a jegyek mind egyszerre, azaz igen rövid idő alatt visszaözoönlének a pénztárhoz és a bank, ha különben a legokszérűbben járt is el üzleteiben, néhány napig (a míg t. i. váltóit elküldi s helyettük pénzt hozat) nem lesz képes a kívánalmaknak eleget tenni, ha jegyirtarzásainak teljes összegét nem tartotta készen. És ha ilyen bankokra, melyek korlátolt eszközeiknél, szűk forgalmi körűknél fogva valóban ki vannak téve e lehetőségnek, alkalmaz-

*) Ezen okokról bővebben szólunk egy későbbi fejezetben.

tatik a currency-principle, nekem részemről ez ellen semmi kifogásom. Mihelyt az megszűnik elvont elmélet lenni, s a gyakorlat által való igazoltatása csak feltételezhető is, az okszerű banküzlet követni tartozik azt. De előállhat-e azon eset egy banknál, mely hitelt élvez 10—20 vagy 40 milliónyi lakosságtól, melynek jegyei 3—5000 vagy 10,000 négyszegmértföldnyi területen forognak, hol a jegydarabok száma több százezer, s a beváltásukra készen fekvő éremdarabok száma több millió? Itt a tapasztalás bizonyítja, mit különben eleve is tudni lehet, hogy nem csupán hetek, hanem hónapok kellenek hozzá, hogy a pénzszükség vagy a bizalomvesztés hatása folytán a szünet nélkül kézről kézre járó, millió emberek birtokában megoszolva levő jegyek teljesen vagy tulnyomó részükben megtalálják az utat, mely a bank pénztárához vezet. Így az osztrák nemzeti bank fémkészlete már 1847 második felében erősen apadni kezdett; azon év elején még 86 milliót tévén, az év végén leszállott volt 70-re; és martius 16-án, mikor a fizetéseket felfüggesztette, még több mint 40 milliót tett. Lett volna tehát bő ideje hitelezését megszorítani martius 16-áig és ekkor sem lett volna kénytelen a készfizetéseket megszüntetni, hanem folytathatta volna a míg csak egy ezüst forint volt pénztárában. De amazt nem tehetette, mert bankjegyei az állam részére voltak előlegezve, mely tartozását nem akarta és nem tudta visszafizetni. A fizetések folytatása sem mentette volna meg a felfüggesztés szűgyenétől, mert ha az utolsó ezüst forintot kiadja is, az utolsó váltót és lombardkövetelést behúzza is, még mindig 100—110 milliónyi bankjegy lett volna kint, melynek visszavonására semmi eszköze nem maradt volna. Ha ez nincs, soha nem is jön a bank csak szélére sem azon örvénynek, melybe így fejjel bebukott.

Azonban a teljes fémfedezet emberei, legalább az közöttük, ki legelmésebben támogatja nézetét, Hübner, nem így, hanem éppen megfordítva alkalmazza elméletét. Szerénce szabad, azaz magánbankok, melyeknek a közönség hitelre semmi más igényük nincs annál, melyet megszerez nekik az eljárásuk által költött bizalom, feltéve, hogy kimutatásaik által állapotukat köztudomásra hozzák, félre tehetik az elméletet és tetszésük szerint járhatnak el, bocsáthatnak ki annyi jegyet mint nekik tetszik. — Miért? Azért, mert az ilyen bankok nem állnak üzleti összeköttetésben az állammal, mert következképpen kötelezettségeiknek mindég megfelelni igye-

kezendenek, s a kormány nem fogja a hitelezőket, kik követeléseikkel pénztárához jönnek, elkergettetni gendarmok által, mint történt Londonban, Bécsben, Párisban stb. — így mondja Hübner! Ha ő a teljes fémfedezet elméletét úgy értelmezi, hogy a bankoknak csak azon esetben szabad az állam előnyére tőkéjüket vagy annak egy részét folyósíthatlanul elhelyezniök, ha bankjegytartozásaikat teljesen fémmel fedezik, akkor mi sokkal tovább megyünk e részben nála, és azt állítjuk fel, hogy semmiféle fedezeti elmélet mellett sem kellene, sem szabad azt tennie, hanem ellenkezőleg az összes activumnak mindég könnyen folyósíthatónak kell lennie.

Általában az egész e kérdésre vonatkozó passusban *) a jegybankhitel (banking) ellen akarván polemizálni, Hübner folytonosan az államnak adott előlegek, állampapirosok bevásárlása, hosszú időre adott kölcsönökről beszél; csapásait tehát olyan ellenség fejére méri, kinek semmi köze alhoz, a melyik ellen ő állítólag harcol. Ezen céltalan hadonázása közben aztán annyira elveszti lábai alól az alapot, hogy szabad bankoknak, melyek nincsenek az állam által *engedélyezve*, megengedi a bankjegyre való betétek gyümölcsöző elhelyezését; holott a szabad bankrendszer okvetlenül magával hozza a banksokaság fogalmát és ez ismét a bankoknak, tőkéjüknek, forgalmuknak és hitelvezetüknek kisebb voltát és csupán lokális jelentőségét, mely mind megannyi indokot képezhetne a teljes fémfedezet elvének szigorú keresztül vitelére. **)

Egy másik főérv, melyre állapittatik azon követelés, hogy csak annyi jegy bocsáttassék forgalomba, a mennyi fém ahelyett a forgalomból kivonatlik s készletben hever, abban áll, hogy ellenkező esetben a forgalmi közeg mennyisége megszorodván, értékéből fog veszíteni, t. i. nem a jegy értéke az éremhez képest, hanem az érem, a nemes fém értéke is. Ez pedig nyilvánulván áremelkedésben, a bankjegykibocsátás eszerint drágaságot fog előidézni és a forgalmi közegnek értékesökkenését; így azok, kik a jegykibo-

*) Hübner. Die Banken. I. 68, 69 l.

**) Hogy Hübner bizonyos kedvező elméletekhez való merev ragaszkodása által milyen ferdeségekbe vezetettik olykor, arra például szolgálhat még az is, hogy szerinte egy banknak nem szabad leszámítolnia olyan gyáros váltót, kinek gyártmányai védvámot élveznek, mert ha a védvám eltöröltetik a gyáros bankra megy!

csátás által nyernek, azoknak rovására nyernek, kik a zsebükben levő fémpenzen s általában a forgalmi közeg értékén vesztenek.

Ezen állítás leginkább azért bir fontossággal s igényel tüzetesebb vizsgálatot, mert belőle talán arra is lehetne következtetni, hogy a jegy kibocsátás hatása kiegyenlítettvén az árak emelkedése által, a kamatlábra nem lesz befolyással.

Az árak függvén minden körülmények közt a kereslet és kínálat arányától, kérdés: fog-e és mennyiben fog az előbbi emelkedni és mily irányt fog az utóbbi követni?

A kérdés azon sarkallik, hogy a pénz oekonomikus használatának — tehát a forgalom hitel útján való közvetítésének a pénz értékére ugyanazon hatása van-e, mint a pénz (fém, érem) megszáporodásának. Tegyük fel, hogy egy országban 500 millió ezüstforint közvetíti a forgalmat, mely összegből azonban átlagosan mindig $\frac{1}{4}$ hever különböző pénztárakban; p. o. felváltva a gabonakereskedők, a földbirtokosok, az adóhivatalok, az államhitelezők, a gyárosok, a nyerstermelők stb. pénztáraiban, itt három hétig, amott két hónapig s így tovább. Már most ezen országban betéti bankok alapítottak. Ezek kamatot ajánlanak mindazon pénzektől, melyekre p. o. legalább két hétig tulajdonosuknak nincs szüksége. Ezáltal csakugyan sikerül összegyűjteniök e pénzeket; ezeket azután kikölcsönzik olyanoknak, kik rögtön bevásárlásokra szükséglik. Világos, hogy a hatás az árakra ugyanaz lesz, mint ha az ekként kölcsön adott s a forgalomba hozott pénzösszeget a bankok külföldről hozták volna be ugyanezen célra, t. i. az állandón kívül levő kölcsönök összegét. Ugyanis a forgalom viszonyai szerint a bankok követelései ingadozni fognak 100 és 120 millió közt; a legalacsonyabb állapot lesz tekinthető annak, melynek összegével az ország forgalmi közegeit állandón megszáporították. Száz millióval lévén több a forgalmi közeg, látszólag annyiival több fog versenyezni a keresletben. Nem szabad azonban elfelejteni, hogy ha 100 millióval több lesz az activum, ugyanannyival lesz több a passivum is; ezen 100 millióval valaki mindig adós lesz és tőle kamatot fizetni lesz köteles. Az pedig, ki e kamatot fizeti, a bankok adósai, (miután mindenesetre feltételezendő, hogy a bankok nem fognak olyan egyéneknek kölcsönözni, kik a kölcsön nyert pénzt fogyasztásukra költik el, mely esetben természetesen nem tudnák azt visszafizetni), csak olyan árukat és olyan árakon vásárolnak, hogy azok eladásakor a tőkétől fizetett kamat kikerüljön, s azon-

kívül részükre nyereség. Ez addig a míg a szédelgés hozzá nem járul az árak feleréséhez, — mi épen olyan gyorsan vagy még gyorsabban mint a kölcsön által költött fogyasztás véget vetne a hitelnek — igen szerény különbözet lesz : annyi t. i. mint a meny-nyivel kevesebb nyereséggel beérheti azon kereskedő, ki olcsó kamatra az adás-vevés tartamára kölcsön nyert tőkével dolgozik, annál, ki saját tőkéjét alkalmazza egyedül, kinek be kell kapnia az azon idő után számítandó kamatot is, mely idő alatt tőkéje pénztárában hever vagyis az egy év alatt egy összeg pénzzel tett adás vevéseknek ki kell adniok azon kamatot, melyet a tőke állandó elhelyezés mellett hozna s azonkívül még a kereskedői nyereséget. Az ki olcsóbb tőkével dolgozik, valamivel jobb árt fizetvén, le fogja szorítani a piacról *tőkéjével* együtt azt, ki drágább tőkével dolgozik. A tőke, mely addig a forgalom ezen részét közvetítette másutt fog keresni foglalkozást, hogy azon kamatot, melyet az ottani kereskedelembe többé be nem hozhat megszerezze. Tőke pedig, pénz alakjában, jutalmazó foglalkozást csupán a forgalomban találhat; felszabadulván tehát a belföldi kereskedelembe, előbb talán néhány új iparvállalat vagy jószágvétel retortáján fog átszűrődni s az új vállalatok által megszorult fizetési műveletekben *) egy bizonyos hányadot elvesztvén, még mindég végleges foglalkozás nélkül lesz. Hogy mi történik most, ha lefolyása nem lévén, a foglalkozást fel nem találja, később vizsgálni fogjuk. Egyelőre a valószínűbb esetet tesszük fel, t. i. hogy az illető ország nincs elszigetelve a világtól, hanem összeköttetésben áll szomszédaival, s ezek közvetítése folytán távolabb országokkal. Ha létezik ezek közt olyan, hol a bank- és hitelügy kevésbé vagy épen nincs kiképezve, hol a fizetések teljesítésére, a forgalomnak közvetítésére (aránylag kiterjedéséhez, a transactionok számához) több szükségeltetik, a bolygó pénz ott fog végleg megállapodni, mert itt fognak tőle legtöbb kamatot fizetni.

Ha betéti bankok helyett vagy után jegybankok keletkezését feltételezzük, a hatás szóról-szóra ugyanaz, csakhogy teljesebb, általánosabb. Minthogy ezek nem csupán a heverő, hanem az activi-

*) Minden tényleges javulás a gazdasági viszonyokban a forgalomnak is (mely alatt itt csak a fizetési műveleteket értjük) némi növekedését fogja eredményezni.

tásban levő pénzt is ki fogják szorítani, ugyanazon elv nyomán. Ha t. i. a betéti bankoktól kölcsön nyert pénz, mert csak itt gyümölcsöztesz, kisebb kamat terhet ró a forgalomra, mint az olyan tőke, mely állandón van benne elfoglalva, viszont a fémért beváltható bankjegy alapján nyújtott hitel még olcsóbb, mert szükségkép csak azon tőkének kamata terheli, mely beváltásáról kezeskedik. Ki fogja tehát szorítani a fém pénz nagy részét a betéti bankok forgalmából is, mert a betétek bankjegy alakjában fognak érkezni s a kölcsönök ugyan abban visszafizettetni. Ekként a fém pénznek egy további része el fogja hagyni az országot, hogy másutt keresen gyümölcsözőbb foglalkozást, hol a forgalom közvetítésére olcsóbb eszköz még nem találtatott. Az ország, mely a hitelgazdaság ezen fokát elérte, csak annyi fém pénzt fog visszatartani; mennyi a külfölddel való csereviszonyának időnkénti kiegyenlítésére szükséges s azonkívül a jegyek értékének biztosítására tartalékot. Mindkettő jegybankja téraiban fog tartatni.

Igy folyik már évtizedek óta Kelet-Ázsiába Európa aránya és ezüstje, melyet iparterményeiért vált be az új világtól. E tünemény sokaknál fejtörést és aggodalmas fejcsóválást okoz. Fejlődjék ki Kelet-Ázsiában a hitel és bankügy azon arányban mint az óriási népszám s a természeti gazdagság roppant tőkái kívánják, s a nemes fémek tetemes része vissza fog folyni.

Ezen sajátságát a bankjegynek, hogy a fém pénzt kiszorítja az illető ország forgalmából a külföldre, a teljes fémfedezet emberei mint kalamitást tüntetik fel s érvül használják arra, hogy a bankjegyeknek megfelelő érték jól elzárva tartassék a bank pinczéiben, nehogy külföldre meljen s onnan kamatot hajtson haza.

Aggodalmaik azon esetben lennének alaposak, ha állna az, hogy a jegybankok felállítása folytán külföldre áradó fém pénz fogyasztási áruknak megfizetésére megy oda, melyeknek behozatalát a fizetési közeg megszaporodása folytán támadó magas árak okozzák. Mindkét összefüggő állítás azonban teljesen alaptalan, ha csak azt nem feltételezi az ember, hogy általánosan a hitelnyitás, a hitelkiterjesztés a fogyasztásnak növelésére használtatik fel, mely esetben természetesen a hitelgazdaság egy évig sem volna folytatható s minden bank megbuknék, a betéti épen úgy mint a jegykiadó. A hitel, mint e munka első fejezetében ki volt fejtve, ha az illető társadalomnak termelési többlete van, hasznos, mert ennek

növelésére szolgál; ha fogyasztási többlete van, káros, mert szintén ennek növelésére szolgál; szerencsére ott hol a fogyasztás van többletben, hitel ki nem fejlődhetik vagy eme többlet keletkezésével elenyésszik.

Ország, mely pénzforgalmát jegyforgalommal helyettesíti, kamatozó tőkét helyez el a külföldön. Ha, mint feltételeztük, a fém-pénz összege 500 millió volt s ezt most 500 milliónyi bankjegy 100 millió fémfedezettel helyettesíti, ezen ország évenként 400 mil. kamatját takaríthatja meg. És ez az, mitől a currency-principle apostolai minden áron megvédeni akarják, noha világos, hogy ama kamatot olyan országok fogják fizetni, hol bankok vagy éppen nem léteznek, vagy csupán a currency-principle alapján állók! Miután az országok külkereskedelmében — ha állandó plus vagy minus nincs — az árubehozatálnak az árukivitel által való kiegyenlítése bizonyos időszakok alatt megy véghez, közben pedig hol egyik, hol másik részről fognak különbözetek támadni, melyek készpénzzel pótolandók, ilyenkor a bankok fémkészlete a sűrű jegybeváltások folytán alább fog szállni és eshetőleg annyira igénybe fog vétetni, hogy a bankoknak gondoskodniok kellend pótlásáról. Ez mint már előadatott, történni fog ott, hol a hitelgazdaság teljesen kifejtve s vezetése a jegybankok kezébe letéve van, ezek váltói egy részének a külföldön való viszleszámitoltatása útján. Ezen viszleszámitoltatásokat addig fogják folytatni, míg az árukivitel növekedése ismét kiegyenlíti a kereskedelmi mérlegben az egyensúlyt,*) és a kivitt árukért onnan fog bejönni fém-pénz, mely megtöltendi a bank pénztárait, illetőleg megszüntetvén annak igénybe vételét, feleslegessé teendő, hogy annak rendkívüli pótlása folytattassék. Miután ezen idő alatt a viszleszámitoltatásokból folyólag a bank a rendest felülmúló terhet viselt,**) ezt el fogja osztani a nála hitelt keresőkre a leszámítolási kamat felemelése által. Az ilyen eseteknek, mikor t. i. a fémkészlet apadásnak indul s a fém-pénzt importálni, vagy kivitelét ellensúlyozni kell, — szükségkép rendszeresen ismétlődniök kell; a currency-elmélet pártolói azonban nem mulasztják el

*) Ha azt akarnánk feltételezni, hogy állandósul, akkor a tartozás is idővel állósíttatni fog, azaz áruk helyett kötvények, részvények stb. kivitele fogja kiegyenlíteni a mérleget.

**) A rendes teher a saját tőke kamata s osztaléka s egyéb kiadásai.

kimagyarázni abból a hitelgazdaság káros hatását, mely külföldre kergeti a készpénzt s azután nagy áron kénytelen azt vissza kölcsönözni. Az egész nagy szerencsétlenség pedig csak abban áll, hogy azon tőkének (p. o. 400 millió ezüstben), melyet az ország oda kölcsönzött a külföldnek s melynek egész kamatát folytonosan húzza; ennek egy részét (p. o. 50 milliót ezüstben) rövid időre p. o. 1—3 hónapra, ha évenként ismétlődik a mérlegnek tetemesebb megzavarása — és 6 hónapra, vagy 1 évre, ha a nagyobb mérvű megzavarása a külforgalmi egyensúlynak csak minden 2—3 vagy 5—10 évben tér vissza — visszakölcsönzi a külföldtől s a kamatnak egy igen csekély részét, valószínűleg alacsonyabb kamatláb mellett annál, melyet neki a külföld állandón fizet, visszafizeti. Ez már azon esetben sem volna nagy szerencsétlenség, ha a hitelrendszer következménye volna. Azonban nagyon csalogódnak a teljes pénzfedezet pártolói, ha azt hiszik, hogy tisztán pénzforgalmu országokban az árubehozatalnak koronkénti többlete folytán a pénzviszonyok nem zavartatnak meg; csak hogy itt, *nem léteztvén a hitel érzékeny műszere, mely egyszersmind jelzi és orvosolja a bajt, a pénz szűke fájdalmasabban lesz érezhető és az orvoslás erős megrázkódtatásokkal fog járni.* A megfogyott forgalmi közeg nem pótolthatván hitel által, szükségkép értékének emelkedésében, a terményárak csökkenésében fog nyilvánulni; ezen csökkenés folytán növekedni fog a kivitel, akár van az országnak árufeleslege akár nincs; a belföld nélkülözni fogja a legszükségesebbeket, míg a külföld olcsón fog vásárolni a belföld piacán. Ez addig fog tartani míg a kényszerült nélkülözések által helyre állott az egyensúly. Ilyen történetekkel a közép- és ókor gazdasági története tele van; rettentő inség és a gabona s egyéb áruk összevásárlása a külföld számára, igen gyakran együtt tűnnek fel s eredményezik azon kiviteli tilalmakat, melyek által a kormányok segíteni igyekeznek. Ezekhez hasonlítva a mai világban, hitelgazdaságu országokban előálló pénzszükség,^{*)} mely a kamatláb ideiglenes felemelkedésében nyilvánul, még mulékony bajnak sem nevezhető.

Eszerint a hitel, kiválólag pedig annak eddigelé elért legma-

*) A nagy hitelválságok hatása sem hasonlítható a középkor pénzváltásaihoz, melyeknek jelenségei néha olyanok voltak, mint: éhhalál, lázadások, a gabnatárak erőszakos feltörése, egyéb rablások, a gabnakereskedő zsidók agyonveretése stb.

gasabb formája a bankjegyhitel, azaz a készpénznek a forgalomban bankjegyekkel való helyettesítése és a fém csupán egy töredékének visszatartása a külföldi árucseré kiegyenlítésére, épen ellenkező hatása, mint állítják a pénzgazdaság pártolói — mert következetesen keresztülvive a hitel teljes mellőzésével okvetlenül erre térne vissza a currency-rendszer. Ellenkező hatása, minthogy meggátolja, hogy a koronként beálló pénzszükség és szintugy a pénzbiőség az árakra nagyobb hatást gyakoroljon annál, mely a kamatláb változása által támad. Az árkülönbözet pedig, mely ered onnan, hogy a kereskedő a tőkétől, melylyel dolgozik 4 vagy 8 % évi kamatot fizet; ha e tőkét évenként négyszer forgatja meg, vagyis ha az egyes bevásárlásoknál 3 hónapos váltókat számítottat le, a különbötség, melyet pénzszükség idején ez alapon kell tennie a bevásárlási és az eladási ár közt, lesz az árnak 1%-a, mi nem fogja tönkre tenni, sem a termelőt sem a fogyasztót, kik között eloszlik.

A bankjegyforgalom tehát a forgalmi közeg értékesökkenését vagyis áremelkedést azért nem okozhat, mivel az országban átlagosan használatban levő forgalmi eszközök összege nem szaporodik általa, minthogy a nemes fém, kosmopolitikus jelleménél fogva oda fog vándorolni, hol szolgálatait jobban fizetik meg, és honnan kamatát haza küldi ha saját vagyonát képezte az országnak; ha pedig az ország kölcsön vette volt a külföldtől, nem kellend érte tovább kamatot fizetni. Más szóval két eset lehetséges, ha a fémforgalmat jegyforgalom helyettesíti: azon összeg, melynek erejéig a bank jegyeket boesát ki, fémbe kölcsön adatik a külföldnek; vagy ugyanannyi kölcsön fémbe visszafizettetik annak — levonván mindkét esetben a bankjegyek kész fedezetét; ha e fedezet teljes, akkor a nélkülözhetővé lett tőke = 0, a nyert vagy megtakarított kamat szintén = 0.

Lehetséges sőt bizonyos, hogy a forgalmi közeg olcsóbbodása, a kamatláb csökkenése s a növekedett gazdagság folytán, mely külföldön elhelyezett vagy annak visszafizetett tőkében áll, a belforgalom bizonyos mértékben élénkülni fog. A nagyobb gazdasági tevékenység folytán a naponként vagy évenként történő fizetések összege növekedni fog, s ekkor a gyarapult forgalom igényeihez képest a bankjegyforgalom növekedni fog azon összegen túl, mely elebb fémpénz alakjában közvetítette a forgalmat; ez azonban,

minthogy a teljesített fizetések és bevételek arányában történt, nem csökkentheti a forgalmi közeg elfoglaltságát, következésképp nem okozhat az árucikkek árában emelkedést. Az pedig, hogy a bankok a forgalom igényeit meghaladó összegben bocsássanak ki jegyeket, nem lehetetlen ugyan, de azonnal ki fog tűnni; mert a forgalomban feleslegessé vált fizetési közeg, úgy mint előbb a fém-pénz, ismét külföldre fog igyekezni; nem tehetvén ezt bankjegy alakjában, fém-pénzre fog kicseréltetni a bank pénztáránál s fém-készletük apadása folytán a bankok kénytelenek lesznek hitelezésüket azonnal megszorítani. Ezt persze csak ott tehetik, hol a bankjegyek rövid lejáratu követelésekre vannak kiadva. Ausztriában 1847. és 1848-ban ugyanez volt az eset; a kibocsátott bankjegyek felülmúlták a forgalom szükségait s ennél fogva a felesleg külföldre folyt, de — előbb ezüstre változtatván át a bank pénztáránál. Minthogy a bank jegyforgalmát az államnak tett visszavonhatlan kölcsönök miatt nem volt képes megszorítani, nem lehet kételkedni, hogy fémkészletének kiürülése, illetőleg már előbb fizetéseinek felfüggesztése beállott volna a politikai zavarok közbejötté nélkül is.

Ezeknél fogva ismételjük: *a forgalmi közeg szaporítása jegy-kibocsátás által, azon összesen túl, melyet az előforduló fizetések foglalkoztatnak a pénznek akkori értéke vagy vásárlási képessége mellett, nem lehetséges, ha a bankok jegyeiket mindenkor készségesen beváltják fém-pénzzel; nem lehetséges addig, míg a fém-pénznek van hová lefolynia.* Hová lefolynia pedig addig lesz, míg van ország, melylyel közvetlen vagy közvetett összeköttetésben áll, hol a hitelrendszer nincs vagy kevésbbé van kifejlődve, hol következésképp a készpénz gyümölcsözőbben helyezhető el.

A currency-principle elvének helyessége tehát e kérdésen sokkallik: Ha egy országban nagy mennyiségű fém-pénz létezik, melyre annak a bankjegy használata folytán forgalmában nincs szüksége, mi helyesebb: lerakni azt egy vagy több intézet pinczeibe, vagy kamatozón elhelyezni a külföldön, akár értékpapírokat vásárolván ott, akár pedig, — ha az országnak olyan hasznos beruházási tárgyakra van szüksége, melyeket maga elő nem állít, és melyeket árukivitel útján nem volt képes beszerezni, ezeket hozva be onnan; mely esetben a kamatot vagy nyereséget a termelés emelkedésében fogja kivenni. Nézetünk szerint e kérdésfelelete iránt nem lehet kétség.

Az itt kifejtett nézetek szempontjából a föld két leggazdagabb országa feltűnő ellenkezését mutatja az elméletben elfogadott elveknek a gyakorlati eredményekben kifejezésüket találó természetes hajlamokkal. Angolországban a törvényhozás szentesítette a teljes fémfedezet elvét, és habár az alkalmazás az angol banknak az államhoz való viszonya miatt tetemes módosítását tartalmazza annak, az eredmény mégis az, hogy a bankjegyhitel igen korlátolt összegre van szorítva, úgy az angol főbanknál, mint az angol vidéki, a skót és az ír bankoknál. Egész Nagybritanniában és Írthonban azon jegyek összege, melyeket készfedezet nélkül lehet kiadni 30. millió font, mely összegnek azonban rendes időben néhány millióval alatta tartatik, a rendkívüli időkre való tekintettel. Minthogy az egyesült királyságokban történő fizetések, ha bankjegyekben és fémben történnek (mint a currency elvnek consequenciái szerint kellene) a forgalmi közegnek az említett bankjegy-összeget *legalább is tisztelesen* *) meghaladó összegét kívánnák, a fémpénz közvetlen használata pedig tudvalevőleg igen korlátolt — ebből folyólag azt kellene következtetni, hogy a teljes fémfedezetű bankjegyek összege és következésképp a bankoknál jegyekért elhelyezett fém összege óriási (p. o. 200 millió fontnyi) lesz. Ez azonban nem így van. Az egyesült királyságok egész jegyforgalma 1873. február havában 42 millió volt, miből mintegy 20 millió készfedezet nélküli; tehát csak valami 22 millió font volt a nemes fém összege, mely bankjegyek fedezésére kamatozástalanul hevert. Ez a 42 millió font, 420 millió forint, körülbelől Magyarország belforgalmi szükségeinek felel meg. Az egyesült királyságokban két annyi lakosságuk, sokkal magasabb árai, s a mi fő mérhetlenül nagyobb kereskedelmük, iparuk, gazdaságuk mellett, nem lehet meghatározni, hogy hányszorosa, de igen sokszorosa több fizetés, talán 5 vagy 10 vagy 20-szor annyi összegű, mint Magyarországon történik. Mintán nem bankjegy és nem is fémpénz teljesítette azokat, tehát mi? Check vagyis utalvány, mely fizetési eszközt az angol közönség teremtette magának, **) minthogy

*) Ez igen alacsonyan van felvéve.

**) A check betétet képvisel, melyért a bankok és a bankárok nincsenek kötelezve teljes készfedezetet tartani, melyeknek készfedezetét ellenkezőleg nagyon megszoríthatják, minthogy a clearing-house működése folytán sokkal kevesebb check fizettetik ki tényleg, mint a mennyi kiíratott.

pénzét nem szereti hevertetni, daczára annak, hogy a Peel-akta megszavazása által erre elméletben késznek nyilatkozott. Innen ered, hogy Angolországban a forgalomban s az intézetek pénztáraiban, *aránylag* a nemzeti vagyon összegéhez és daczára az új világból folytonosan érkező roppant mennyiségeknek mégis igen kevés fém foglalkozik, illetőleg hever. Az angol nem szereti az ilyen holt tőkét. Viszont idegen fémkölcsönök felvételére — természetesen a kamatlábnak igen érett megfontolása mellett — Angolország volt mindég a legkészlebb piac. Azáltal, hogy a fém használatát forgalmában egy minimumra szállította, hogy a fémét magától megvonta s a külföldnek adta kölcsön, sok millió fontra menő és folytonosan növekedő évi kamatösszeget szerzett, melyet neki a külföld fizet, és mely magában is megfoghatóvá teszi, hogy mint tarthatott fenn évtizedeken át, anélkül, hogy nemzeti tőkéjében legkisebb esorbúlást szenvedne, szenvedőleges külkereskedelmi mérleget. Árubehozatalának azon részét, melyet árukivitele nem fedezett, a külföldön levő tőkéinek kamatával fizette meg. Az országokra nézve épen úgy áll mint emberekre nézve, hogy ha *tiszta jövedelmükből* költenek, akár mennyit költenek, nem lesznek szegényebbek.

Angolországban tehát az elvben elfogadott currency-principle mellett, a legnagyobb takarékoság a forgalmat közvetítő eszközökben, a legnagyobb idegenkedés tőkét nemes fém alakjában hevertetni. Franciaországban az ellenkezőt láthattuk a német háború előtti években. Elvben el volt fogadva a bankjegyhitel rendszere; a francia bank váltóleszámitolásának jegy kibocsátás útján, nem volt szűkítő határ szabva; jegy kibocsátása három vagy négyszerre is felülmúlhatta volna fémkészletét. Ezen fémkészlet a háború előtti években folytonosan felül volt 1000 millió frankon. 1870 elején 1300 millió felül volt. Ezzel szemben mintegy 1450 milliónyi jegyforgalom állott. Ez, a csekély $\frac{1}{3}$ résznyi különbözettől eltekintve, a megtestesült currency elv egy országban melynek törvényhozása a bankjegyhitel elméletét fogadta el, mely annak üdvös voltát vallotta legkitünőbb közgazdasági íróinak műveiben.

A francia bank leszállította volt a leszámítolási díjat 2%-ra és fémkészlete még sem fogyott, váltótárczája s jegyforgalma még sem emelkedett. A bankjegyeken kívül francia közgazdák számitása szerint mintegy 4000 millió franknyi arany-

és ezüstpénz képezte a forgalmi közeget. Tehát összesen 5000 és néhány száz millió frank, miből 4000 millió fém-pénz, a többi fém-pénzzel fedezett bankjegy. Franciaország ebből visszatarthatott volna 1000 milliót s a többit bankjegyekkel pótolván, a külföldnek adhatta volna kölcsön; hogy ezt nem tette, ez által évenként 2—300 millió frank kamatélvezettől fosztotta meg magát. Azonban Franciaország, a mezőgazdasági s ipari tevékenységéből származó roppant gazdagsága mellett sem volt kész piac sohasem idegen állam- s általában külföldi kölcsönök kibocsátására. Képes volt munkája által nagy tőkét teremteni, de ezt könnyű szerrel jövedelmeztetni nem tudta. Mit azonban a beszedendő kamat kedvéért nem tett meg, azt megtette utóbb kényszerűségből. A milliárdokra menő, fém-pénz alakjában a szó valódi értelmében heverő, mert a forgalomban nélkülözhető, hitel által pótolható tőke okozta nagy részben, hogy a hadi sarcz oly könnyen lefizetettethetett s hogy ez iszonyú veszteség súlya alatt az ország meg sem rendült. Fém-pénzében azt veszítette el, minek az előtt sem vette hasznát, azon sok millióra menő évi kamatot, melyet beszedni nem tartott érdemesnek.*) Jelenleg papírospénz közvetíti belforgalmát, de

*) Ezen felfogásával a tényeknek ellentétben áll egy most megjelent munkában kifejezett nézet; Frère-Orban (La question monétaire. Bruxelles 1874) volt belga miniszter szerint Franciaország az 5 milliárd kifizetésére csak mintegy 4—500 milliót küldött a külföldre nemes fém-ben, a többit pedig különmenü papírosokkal fedezte. Szerénce a hadisarcz leróvása nem is érintette volna említésre méltó módon az ország fémállományát. Lehetetlen e nézetet egész horderejében helyesnek elfogadnunk; a bankjegyforgalom növekedése rendes viszonyok közt, egyéb befolyásoktól függetlenül már magában is képes a növekedéssel egyenlő összegű *bankjegyet* kihajtani, azonban bizonyos időt igényel ez. Franciaország nemes fém kivitele a békekötéstől mostanáig, a vámhivatali kimutatások alapján szerkesztett »Tableau général du commerce« szerint nem 4—500, hanem 1000 milliót tett; a mellett a *kiviteli* kimutatások szerkesztésének módoszatai (mint minden statisztikus tudja) kizárják ugyan annak lehetőségét, hogy azokba felvételssenek olyan mennyiségek, melyek ki nem vitettek, de igenis megengedik, hogy tényleg kivitt mennyiségek kimaradjanak belőlök; ezért lehetséges, hogy a tényleges fémkivitel még nagyobb volt a kimutatott összegnél. Egyébiránt nem ragaszkodunk azon állításhoz, hogy a jelzett művelet, egész kiterjedésében tényleg végre van már hajtva, hanem hisszük, hogy a következő évek annak folytatását fogják hozni: azaz, hogy a kivitt kamatozó értékpapírosok lassanként vissza fognak hozatni s e helyett a nem kamatozó fém-pénznek még az országban levő feleslege fog

esupán a banknak az állam által való igénybevétele (1. a részvénytőkének oda kölcsönzése által az alapítás óta. 2. A háború alatt és után vett kölcsönök által) következtében; ha ez nem történt volna, a bank jegyei, melyek most kényszerfolyammal helyettesítik a kivitt fém pénzt, mint beváltható, teljes értékű fizetési eszköz tehetnék e szolgálatot. Csak ha az állami előlegek törlesztése olytán a bank majdan ismét fizetésképes lesz, fog néhány év után kitűnni, hogy a szükség megtanította-e az országot a gazdálkodásra a pénz használatában vagy hogy kölcsönkép vissza fogja-e szerezni fémforgalmának eszközeit; esupán ekkor s ha ezt teszi, fogja a hadi sarez következményeit valóban viselni.

Mint hogy a fémvel beváltható jegyek kiadása által egy ország forgalmi közegeinek összege — mint az előbbieken bebizonyítottuk — nem szaporodhat azon mértéken túl, melyet a forgalom, a pénznek akkori értéke szerint igényel, ennél fogva áll, hogy a jegykiadás nem is csökkentheti a forgalmi közeg értékét azon országban; mert a forgalmi közeg feleslege fém alakjában a külföldön fog elhelyeztetni. Itt azonban azon kérdés támad, az elhelyezés mindég lehetséges lesz-e. Igen jól elképzelhetjük, hogy valamikor a föld minden országai el fogják érni a forgalmi eszköz használatában való gazdálkodásnak legmagasabb fokát, melyen túl egyik sem emelkedhet. Vagy a mi hatásában ezzel egyre megy, képzelhetünk egy országot, mely a világtól teljesen el van szigetelve, úgy hogy a bankjegyek által feleslegessé váló nemes fém nem helyezheti el másutt. Itt a hitelrendszer hatásának első foka az lesz, hogy a fém pénz (kivéven a mi váltópénznek szükségeltetik)

kivitetni. Ezek kamatai előbb az árubehozatali többlet megfizetésére szolgáltak; miután megszűntek és nem valószínű, hogy azért a behozatal megapadjon ennek az árukievitel által nem fedezett része más módon lesz kiegyenlítendő, legczélszerűbben a fémfelesleggel; ellenkezőleg ennek megtartása nagy áldozatokat róna az országra; csak ezek által fogná majdan a hadisarez teljes visszahatását érezni. A fém pénz holt kincse azon arányban fog lefolyni, mint azon kamatok kimaradása érezhetővé fog válni. A francia fémkincséről való nézetünkkel egyezőt találunk Bagehot munkájában (Lombard street 5.1.): »Nothing but their immense misfortunes, nothing but a vast loan in their own securities, could have extracted the hoards of France from the custody of the French people. The offer of no other securities would have tempted them, for they had confidence in no other securities. For all other purposes the money hoarded was useless and might as well not have been hoarded.«

mind a jegybank tárába fog gyűlni s a jegyforgalom teljesen fémfedezetű lesz. Ha a bank ezen állapotot hasznosítani akarja, hitelét kiterjesztendi s fémfedezetét 25 vagy 50, később 100%-kal meghaladó összegben jegyeket fog kibocsátani. Noha ezzel az ország forgalmi szükségei túl lesznek haladva, a bankjegyek még sem fognak a fémbeváltás végett a bankhoz visszafolyni, minthogy a forgalmi közeg ki nem vitethetvén az elszigetelt országból a bankjegy minden körülmények közt ugyanazon szolgáltatást fogja tenni mint a fém pénz. Ehhez képest való értékéből sem fog vesztíthetni a bankjegy, minthogy a bank mindég képes lesz azt beváltani. Ez eleinte az általános tőkekamatnak tetemes lenyomatását eredményezendi; csakhamar azonban és elkerülhetetlenül a forgalmi közeg értékére is megteendő hatását. Mindennemű áruk árai emelkedni fognak. Föld- és házbirtok, élelmi szerek s gyártmányok és nemkülönb az emberi munka drágulni fognak. Más szóval a forgalmi közeg értéke, s minthogy ez a nemes fém értékével azonos, ez utóbbinak értéke fog alább szállani. Ez három különböző hatást fog eredményezni:

1. A kevésbé jövedelmező arany-és ezüstmányák művelése s a szerint hogy az értékesökkenés behatóbb, a jövedelmezőbb bányáké is be fog szüntettetni. Tehát azon munkaerő, mely eddig a forgalmi közeg *egy* állapotban tartására vagy szaporítására szolgált, más közhasznúbb termelési ágra lesz fordítható.

2. Azon arányban a mint a nemes fém értéke, a forgalomban papirossal való helyettesítés folytán alább szállott, fog annak fogyasztása t. i. fényűzési cikkekre való feldolgoztatása növekedni. A földbirtokos, kereskedő, a gyáros, az iparos, a munkás jövedelmének összégi megszorodása (az árak ugyanazon arányban való emelkedése folytán) vásárlási képességüket csak azon egy cikkre, a nemes fémekre nézve fogja növelni. Sok ember, kinek körülményei azelőtt csak ezüst zsebkészlet tartását engedték meg, most arany zsebkészlet fog venni. Nők, kiknek előbb egy rendbeli aranyékszerük volt, most két vagy három rendbelit fognak tartani. Ezüst edényeket, kanalakat és késnyeleket több háztartásban fognak alkalmazhatni, hol előbb nem alkalmaztattak. Mindez az éremnek beolvasztása által fog végbe menni s minthogy minden érem a bank pénzében van letéve, az onnan fog kivétetni bankjegyekért.

3. Az általános pénzértékkel azon éremé is esökkenvén, melylyel a bankjegyek váltatnak fel a kiesiben való forgalomban. ebből is többre lesz szükség, körülbelöl ugyanazon arányban mint a bankjegyek szaporittatnak.

Az utóbb nevezett hatás is valószínű és nem jelentőség nélküli; mindamellett nem lehetetlen, hogy a bank, ha a jegyek szaporítását végtelenbe akarná folytatni, a váltóérmet is helyettesíthetné kisebb jegyek kibocsátása által, ha ez ellen a közönségben ellenszenv nem mutatkoznék, mi különben valószínűleg mutatkoznék. A főszűly azonban mindenesetre a 2. alatti hatásra helyezendő. Ezen hatás, mely okvetlenül előáll valahányszor, bármilyen körülmény folytán a nemes fémek értéke hanyatlásnak indul, e hatás mind ujlag be fogja bizonyítani, ha ez bizonyítást igényel, hogy a nemes fém értékét nem egyedül és nem első sorban nyeri onnan, hogy csereszükségül választatott, hanem hogy becsültetésének főalapja, miszerént mint használati tárgy, mint a nemesebb, a szépebb érzék által igazolt fényűzés tárgya kedveltetik és kerestetik. Hiú deklamaczió tehát az, hogy a forgalomban részleges fémfedezetű bankjeggyel való helyettesítés által értékétől fosztatik meg. Tegyük fel, hogy eddig általános és mellőzhetlen szokásnak tartatott volna, hogy minden ember cipője sarkán ezüst patkót viseljen, mely természetesen a járás által gyorsan kopnék. Ha már most valaki az indítványozná, hogy az ezüst patkó helyettesítésék vaspatkóval, minék következtében egyrészt a már meglevő patkók gyümölesztethető tőkét fognak képezni, másrészt az ezüst patkók elkopása által okozott további költségek megkiméltetnek; — lehetne-e azt mondani, hogy ezáltal az ezüst megfosztatik értékétől? Bizonyosan nem, mert értéke nem csupán az e célra való használatából eredt. Némileg meg fog árcsökkenni az által, hogy egy dologgal kevesebbre használtatik, az bizonyos; de ez alapon azt kívánni, — azok kedvéért, kiknek vagyona ezüstben vagy ezüstre szóló kötvényekben fekszik — hogy az emberiség azontul is viseljen ezüstpatkókat, csakugyan igazolhatlan követelés. A gazdaságtan egyik első követelménye, hogy a mely cél épen úgy elérhető olcsóbb eszköz által, arra ne használtassék drágább. A fényűzésnek mint egyik emberi hajlam kielégítettetésének, meg van természeti jogosultsága, melyet a közgazdaság is elismer; mint ilyen a fogyasztásnak egy fokozottabb alakját képezi; s a

fogyasztást, az emberi test és lélek szükségait, kielégíteni képezi feladatát a termelésnek. *De fényüzés a termelési működésben, ez csökkenése a fogyasztási képességeknek.*

E kitérés szükségesnek látszott szempontunk teljesebb megvilágítása céljából, mely után visszatérünk felvetett példánkhoz és kivonjuk abból a következtetést: A bankjegyeknek azon összegben való szaporítása által, melyet a forgalom az akkori árak szerint megkíván, a nemes fém — lefolyása nem lévén — értékesökkenést szenvedett; ennek folytán fogyasztása növekedett, és pedig egyenes arányban értékesökkenéséhez; a fogyasztott nemes fém a bank tárából vétetett ki, s érte egyenlő összegben bankjegyek folytak vissza. A bank ez állapotot az által idézte volt elő, hogy a tárába gyűlt összes fémpénz összegét, tehát az ország forgalmi szükségét — meghaladó jegyeket adott volt ki. Most, midőn növekedő fémfogyasztás folytán jegyforgalma és fémkészlete egyenlő összegekben csökkennek, a fémkészlet és jegyforgalom közötti különbség, a kettőnek geometriai arányában fejezve ki, folytonosan növekszik, addig míg a fogyasztás ki nincs elégitve. Ez vagy reá bírja a bankot, hogy jegyforgalmát a saját műveletei által is, a nyújtott hitel megszorítása útján, leszállítsa; vagy legalább arra, hogy azon jegyek összegét, melyek fémért becseréltettek, váltókra kiadott jegyekkel ne pótolja a forgalomban, miután ez gyarapítván a fémfogyasztást, készletének kiürülésére és fizetéscinek felfüggesztésére vezetne. A forgalmi közeg összege tehát a fémfogyasztás által mindenesetre alább szállittatik, addig míg az elébbeninek értéke és az árak között olyan egyensúly nem áll helyre, mely a nemes fém további fogyasztatásának elejét veszi.

E példával eddig azt bizonyítottuk be, hogy ha a nemes fém nem is talál lefolyást külföldre, mely a bankjegyforgalom határait megszabhatná, ez t. i. a bankjegyforgalom természetes határait mégis okvetetlenül, minden körülmények közt meg fogná találni. Elismertük ellenben azt, hogy a nemes fémek értékesökkenése ez esetben (ha nincs lefolyás) valóban beáll. Hogy ezen értékesökkenés mekkora lenne, s hogy következésképp a forgalmi közeg vásárlási képessége mily arányban szállna alább és annak összege ezzel összefüggésben hol találná meg szaporíttatásának határait, ez az illető tényezők arányaitól függne. Attól t. i., hogy a bankjegyfedezetül visszatartott minimumot kivéve beolvasztott érmék összes

finom sulya mily arányban áll azon fémmennyiséghez, mely most vele megszaporodik. Vagyis, hogy az ország összes fémkészlete azelőtt mily arányban volt megoszolva a forgalom és a fényűzés között. Ezen arányt eddig is az állapította volt meg, hogy az ország közönsége mennyi hajlamot, mennyi előszeretetet mutatott volt a nemes fémek használata iránt, hogy az egyes emberek mennyiben voltak hajlandók egyébről (élvezetről vagy kamatról) lemondani, annak kedvéért, hogy arany- és ezüsthárgyakat tartsanak. Ezen előszeretetet fogja meghatározni ezután is, hogy mekkora olcsóbbodása a nemes fémeknek kívántatnék hozzá, miszerint a fogyasztás felszívassa a forgalmi közeg feleslegét — mely t. i. annak gazdaságosabb használata által vált felesleggé.

Felmerül most azon kérdés, hogy mi lenne a haszon e változásból? Csak melleleg említjük az addig bányászatra fordított munka megkiméltését egyéb termelési célokra és azt, hogy arany- és ezüst tárgyak ugyanannyi áldozattal nagyobb mennyiségben lennének megszerezhetők s élhetne velök sok olyan ember is, kinek körülményei ezt előbb nem engedték. A főhaszon ekkor is:

1. Egyrészt a forgalomnak, az alacsonyabb kamattal folytán való olcsóbb közvetítése lenne, minthogy hitelrendszer mellett, — egészen függetlenül a forgalmi közeg vásárlási képességétől, a kereskedő mindég kisebb különbözetet fog tehetni az áruezikk bevásárlási és eladási ára közt, ha az időközben benne fekvő tőkét ezen időre alacsony kamat mellett bírja kölcsön, mintha azt magasabb kamat mellett mindég készen kell tartania.

2. Másrészt az, hogy a fizetési eszközök mennyisége variálván a forgalom igényei szerint (a jegyforgalom kiterjesztése vagy megszorítása által) elejét veendi az árak mindég némi rázkódtatást okozó azon ingadozásainak, melyek előállanak az egy időben történő fizetések nagyobb vagy kisebb száma mellett és melyek a forgalmat közvetítő eszközök változhatlan mennyisége illetőleg közvetítő képessége mellett, úgy hatnak az árakra, mintha az egy időben történő fizetések állandón egyenlők maradván a forgalmi eszköz mennyisége változnék ellenőrizhetlen behatások alatt.

Igaz, hogy ezek a hitel általános előnyei s a bankjegyhitel ellenségei*) azt mondhatnák erre, hogy betéti bankok működése

*) T. i. a teljes fölmérszlet elméletének követői.

által is elérhető. Hogy ez nem áll, hogy a betéti bankok sohasem tehetik feleslegessé a jegybankokat, ezt kimutatni azzal együtt, hogy a bankok két neme mint egészíti ki egymást, egy későbbi fejezetre tartjuk fenn.

Mi fennebb egy elszigetelt, magának egy világot képező képzeleti országra alkalmazásából az elmélet szükséges következtetéseinek hozatott le — az a tényállásnak megfelelő módosításokkal irányadóul állítható fel akkor is, ha — nem mint e fejezet folyamában mindég tettük — egy országra alkalmazva tekintjük a hitel és különösen a bankjegyhitel hatását, hanem ha az országok összeségére alkalmazzuk, amennyiben kereskedelmi közvetlen vagy közvetett összeköttetésben állnak. Az egyik jelentékeny módosítás az, hogy a hitelkiterjesztésnek hathatósabban, illetőleg korábban mint a nemes fémek fogyasztása, szab határt a nemzetközi forgalom fém-szükséglete.*) Előbből folyólag a fémérték csökkenésének is, a forgalomban való nélkülözhetlensége által, korai határ van szabva.

Azon a dolog jelen állapota szerint mindenesetre csak elméleti jelentőségű igazságot, hogy a fémmennyiség, melyet valamely országból a bankjegyforgalom kiszorít, s mely azután bárhová folyt légyen is elsőben, eloszlik a föld országaiban azon arány szerint, hogy forgalmuk több vagy kevesebb készpénzzel eszközöltek, — mikor a vízszint helyre állott befolyást fog gyakorolni a nemzetközi forgalmai közeg értékére, nem akarjuk tagadni. Ha fennebb tagadtuk, hogy a készfedezet nélküli jegyek kibocsátása egy országban megváltoztatja a forgalmi közeg értékét, ezt az utóbbi fejtegetések után még több joggal tehetjük. A forgalmi közeg szaporításával amnyi bankjegy kibocsátása által mennyit egy ország forgalma igényel, az egész föld nemes fémei állnak szemközt és állnak ellent. Az értéki hányad, melyet egy-egy ország azon esetekelete által vesztenek, olyan csekély lesz, hogy hatását lehetetlen ellenőrizni. És miután a közgazdasági fejlődés e tekintetben lassan halad s az országok csak lassanként s időközökben emelkednek egymásután a kultúra ezen fokára, egyéb körülmények

*) Minthogy egy-egy bank hitele legfeljebb is egy országra terjed ki: képzeljük, hogy a föld minden országaiban jegybankok állíttatnak, melyek egyenlő elvek szerint járnak el s melyek egymással solidaritásba lépnek, jegy-kibocsátásuk határait szintén csupán a nemes fémek értékesökkenéséből eredő nagyobb fogyasztása fogná megszabni.

pedig, melyek a pénz értékére, két ellenkező irányban tetemes hatást gyakorolnak, t. i. a nemes fémek termelése s az ipar és világforgalom emelkedése gyorsan haladnak, ezeknél fogva valószínű, hogy a hitelnek e részben bebizonyítható hatása sohasem lesz észrevehető. Egyébiránt a nemes fém értékének — főleg ha ennyire rázkodtatás nélkül történik — alábbszállításában kalamitást nem vagyunk képesek látni, minthogy e leszállításnak, a mennyiben a jelzett okok idézhetik elő, mindenesetre közel határ van szabva. Azon értécsökkenés, melyet a forgalomban való oekonomikusabb használatuk által szenvedhetnek, soha nem fogja megközelíteni azt, melyet Amerika felfedezése óta és által a jelen századig, vagy csak azt is, melyet a jelen században a californiai, ausztráliai és oroszországi telepek kizsákmányolása által szenvedtek. A hitel közbejötté létező mennyiségüknek legrosszabb esetben csak azon töredékével, mely a forgalomnak szolgál, szaporíthatja meg a fogyasztásnak kínált hányadot, míg ellenben a föld gyomrából az egész mostan létező készletet többszörösen meghaladó mennyiségek jöhetnek napvilágra. És még sem jut eszébe senkinek kikelni a bányászat ellen. Mert, úgy mondják némelyek, a bányász munkája által jogosult módon jut az értékhez, míg a bankjegy munka és költség nélkül egy parancsszóra jön létre. Mintha nem a társadalom nyeresége volna, ha kevés munkával és kevés költséggel lehet szerezni olyat, mi legalább egy irányban ugyanazon szolgáltatást teszi, mint a másik. És mintha minden véghez vitt munka nem a társadalom által tett kiadás lenne!

A nemes fémek lassudad értécsökkenése, bár melyeknek a jelzett okok közül akarnók azt betudni, a társadalom csak egy osztályának érdekeit helyezheti kétségbe. Azokéit, kik jövedelmet bírnak, legyen az állami, magán jelzálogi, vasúti vagy bármely kölcsönből eredő. Ezen értékek elhelyezése különben a mai világban annyira flottans, hogy hanyatlásuk kára nagyon kevésbé érezhetőn oszlik el. Egyébiránt nincsenek az által rosszabb helyzetben mint a *tőke* általában, melynek jövedelme és — munka- napokban kifejezve, — értéke is minden haladó társadalomban csökkenő irányzatot követ.

Mindezen általános tekintetek különben, melyek *kosmopolitikus* szempontból bírnak jelentőséggel, kell hogy háttérbe szorultanak a kérdés megítélésénél azon szempont előtt, mely kimutatja, hogy: *bármilyen legyen is a fém pénz használatában és tartásában*

való oekonomiának, következésképp a csak részben készfedezetű bankjegyforgalomnak általános világgazdasági hatása; az mindenképp bizonyos, hogy egyes országot tekintve, ha mások még nem alkalmazták a hitelforgalmat, annak alkalmazása neki azokkal szemben nagy előnyt fog biztosítani, mert kamatfizetővé teszi azokat, eshetőleg felmenti őt, hogy amazoknak kamatot fizessen; ha mások pedig már alkalmazták a hitelforgalmat, annak nem alkalmazása, a hatás megfordítása által, nagy hátrányba helyezendő azokkal szemben. E szerint a nemzetek versenyében, mely a létért való küzdelem minden ismertető jeleit mutatja, azok melyek elfogadják e rendszert, egy lépést nyernek előre. És így, ha egyik elfogadta, ez magában elég ok és kényszerítő ok arra, hogy a másik, mely ama lépést veszíteni nem akarja, kövesse példáját.

Mindezekből pedig folyik nézetünk szerint mint bebizonyított tény:

hogy a bankjegyek teljes fémfedezete mellett felhozott indokoknak gyakorlati alapjuk, mely az elmélet keresztül vitelét biztosíthatná, nincs;

hogy azon elvnek és egész argumentációjának csupán a bankjegyhitekre való alkalmazása, igazolhatlanul különböztet ennek s a hitelnek általában hatása közt: tehát feltűnő következetlenséget foglal magában; következetesen keresztül vive pedig teljesen számüznie kellene a hitel közbenjárását a forgalom közvetítésében;

hogy a hitelen alapuló bankjegyforgalom általános közgazdasági hatása kétségbevonhatlanul hasznos;

hogy egy országnak, mely a többlettől anyagi haladásban elmaradni nem akar, a hitelforgalom rendszerét elfogadni okvetlenül kell és hogy ha annak legtökéletesebb alkalmazási módját, a hitelen alapuló jegyforgalmat, mellőzi vagy annak a természetes határoknál szűkebb korlátot szab, ezt csak ezen legtökéletesebb formának, más kevésbé tökéletes formák által való pótolásában kifejtett művészet által fogja tehetni kár nélkül;

hogy ezen utóbbi körülmények közt a formákban való következetesség magában foglalja az elv iránt való következetlenséget.

Angolország az egyedül a világon, hol a jegyforgalom e rendszerrel nem is azonos, de azt megközelítő alapon lett szabályozva. Meleg szószólói azonban akadtak más országokban is.

Mivel ez elmélet sokakat megveszteget az elvszigornak tetszelegve viselt színe által, mely azonban nem más, mint a hitel hatásának teljes elítélése, láttuk szükségesnek vele és indokolásaival ily tüzetesen foglalkozni. Helyességéről vagy helytelenségéről csak az általa kárhozottat rendszer ellen tett kifogások megvitatása által lehetett fogalmat alakítani, mint minden negatíóról.

Hogy Angolországban a törvényhozás által szentesítve lett, csak azt bizonyítja, hogy még a legelőhaladtabb országban is, a törvényhozói hatalom képviselői általában s a vezető államférfiak különösen, mennyire nem állanak a kor közgazdasági igényeinek magaslatán. Egyébiránt itt sem egész tisztaságában lett az alkalmazva, minthogy a fémfedezetű jegyeken felül egy önkényesen egyszer mindenkorra megállapított összegben meg van engedve, — mint a körülményeknek tett engedmény, — készfedezet nélküli bankjegyek kibocsátása. Így is azonban következménye az lett, hogy a checkeknek, mint fizetési eszköznek nagy mérvben való alkalmazása által a törvénynek nem ugyan betűje, de szelleme ki lett játszva. A check, mint tudjuk, utalvány a bankoknál levő betétekre, mely betétek fedezete, — noha a check beváltatása által mindenkor visszavonhatók azok, — nagyon is távol áll a teljes készfedezet fogalmától.

TIZENKETTEDIK FEJEZET.

A fémkészletről általában.

TARTALOM.

A biztonság kérdése kettős szempontból tekinthető. — Erre vonatkozó törvények és szabványok. — Azok indokolatlansága. — Az egyharmad készfedezet. — A helyes arálynak a viszonyok szerint különbözőnek kell lennie. — Eleve meg nem állapítható. — Általánosan hitelesített tévedések. — A Peelakta alapja és hatása. — Az úgynevezett kontingentálás. — A két rendszer terdeségei. — Osztrák nemzeti bank. — A fémfedezeti hiányad és a betéttartozások. — Gépies vezetés a felelősség elhárítása folytán. — Az okok, melyek miatt szükségesnek tartatik a határ kijelölése, nem állanak. — A határt természetesen szabályozza a fizetési kötelezettség. — Kísérlet, mely a tapasztalatot gyorsíthatná. — Különböző okok, melyek a fémkészletnek apadását okozhatják. — Azok szerint kellend különbözniük az intézkedéseknek is. — Visszatérés a kamatlábra. — Felállított elvek ismételése. — Külföldi váltókra való támaszkodás. — Fémkészlet alakulása. — A megtörtént fizetésfelfüggesztések honnan eredtek.

Önként foly az eddigiek alapján, hogy a bankjegytartozás fedezete, helyesen nem lehet más, mint részben fém pénz, részben rövid lejáratú követelés. Emellett azonban mint kérdéses pontok tűnhetnek még fel: hogy a készfedezet mily arányban álljon az összes jegyforgalomhoz, és hogy ama rövid lejáratú követelések milyen természetűek legyenek. Rokonságban ezekkel áll azon kérdés, hogy a jegyforgalom és a saját tőke között valamely maximális arány állapítandó-e meg s ha igen, minő? Összefoglalhatók ezek azon rendszabályok közös elnevezése alá, melyek a bankjegytartozások biztosítása szempontjából mint szükségesek lettek felállítva. A biztossági köve-

telmények felállításánál az illető törvényhozásokra s illetőleg a szakirodalomra, két igen különböző szempontnak kellett befolyást gyakorolnia, noha a tények olykor arról tanuskodnak, hogy a kettő közötti különbségről nem mindig világosan adtak maguknak számot. Hogy a bank képes legyen azon készfizetési igényeknek, melyek az idők folytában hozzá intéztetnek tényleg megfelelni, és hogy a bankjegytartozásoknak a vagyonban és a követelésekben teljes egyenértékük meg legyen, ez azon két követelmény, melynek betöltése egymástól független. Elképzelhető ugyanis, hogy egy bank, melynél a szenvedőleges állapotnak a legjobb cselekvőleges állapot felel meg és mely, ha idő engedtetik neki, képes lesz minden fizetési ígéreteit teljes névértékük szerint beváltani, a készfizetésekben fennakadást tapasztaland, azáltal, hogy pénzkészlete csekélyebb vagy hogy követelései lassabban folyosíthatók mint a szükség kívánja. Ez ugyan a kisebbik baj, minthogy a tényleges veszteség, mely hitelezőit éri csekély és talán kárpótolható is lesz.*) Mindamellett bebizonyulván általa, hogy a bank nem képes a feladatot, melyet elvállalt betölteni, felosztatását kellene maga után vonnia.

Képzelhető továbbá az is, hogy a bank éveken és évtizedeken át mindenkor rendesen teljesíti készfizetési kötelezettségeit, mert jegyforgalma nem száll azon összeg alá, melylyel tartozásai felülmulják vagyonát s midőn végre azután kiderül valódi helyzete, a bankjegy-hitelezők tetemes kárt szenvednek. A jegyforgalomnak az alaptőkéhez való viszonyát szabályozó indőzkedések vagy pedig azok, melyek — mind p. o. az amerikai nemzeti bankoknál — a jegyforgalom fedezéséül a teljes váltófedezeten felül, bizonyos értékek lekötését követelik**) csak az utóbbi eshetőséget tekintve bírhatnak jelentőséggel, míg a készfizetések fentartására, — a valódi bankjegy ezen nélkülözhetlen kellékére — semmi befolyásuk nincs.

Észak-Amerikában a nemzeti bankok *bankjegy- és betéti tartozásaik együttes* összegének 25 százalékát a nagyobb városokban (azaz 17 kijelölt főhelyen) és 15 százalékát ha kisebb helyen székelnek, voltak kötelesek készpénzben tartani. Azonkívül azonban

*) Az amerikai Unió némely államaiban a bankok, ha láttatra szóló fizetési ígéreteket nem tudtak csakugyan láttatra is teljesíteni, mi ott napi renden volt az állampapírpénz világa előtti időkben, kamatfizetésre voltak kötelezve, 14⁰/₁₀₀-ot számítva egész évre.

**) Ez értelemben ingatlanok is képezhetnék a jegyforgalom fedezetét.

összes jegyforgalmuk a kormánynál letett kamatozó államkötvények által van biztosítva.

Az angol banknál a készfedezet és jegyforgalom közötti arányt illetőleg semmi előirt megállapítás nem létezik. A Peelakta értelmében ezen intézet 15 millió font összegű jegyeket hagyhatna forgalomban, habár pénztárában száz font fémpénz sem volna. Az angol vidéki valamint a skót és ír bankokra nézve is csupán a kibocsátható jegyek összege van megállapítva, de a tartandó pénzkészlet aránya nincs megszabva a törvény által. A Peelaktának azon határozata azonban, hogy ilyen bankok megszűnésének esetében azok engedélyezett jegykibocsátásának $\frac{2}{3}$ résznyi összege az angol bank jegykibocsátási jogát növelendi, következtetni engedi, hogy $\frac{1}{3}$ résznyi készfedezet van hallgatagon feltételezve. Mert e határozat ezélja csupán az lehet, hogy a fedezet nélkül kibocsátható jegyek egyszer mindenkorra, úgy is szükön megállapított összege, bankok megszűnése által még alább ne szállitassék.

A francia banknál a fémkészlet és jegyforgalom közötti arányt illetőleg semmiféle előleges határozat nem áll fenn. Hübner szerint azonban előbbeni alapszabályai azt kötötték ki, hogy jegyforgalma a tőkének négyszeres összegét ne mulhassa felül. Ettől azonban utóbb nagyon tetemes eltérés történt.

Olaszországban az $\frac{1}{3}$ résznyi készfedezet elve van elfogadva.

A porosz banknál hasonlóképen a bankjegytartozások $\frac{1}{3}$ részének kell fémmel fedezve lenniök. A többi németországi bankok túlnyomó részénél egy harmadnyi készfedezet van kikötve; amellett azonban főleg a kisebbeknél ezen arányon kívül egy maximalis határ is volt szabva a kibocsátásnak, — így a kisebb poroszországi bankoknál többnyire a részvénytőke összege. Másoknál elérhető az a részvénytőke háromszoros összegét s itt valószínűleg az $\frac{1}{3}$ -nyi fémfedezet kikötése esedik. Az új eddig még életbe nem lépett német banktörvény ide vágó határozatai fennebb (X. fejezet) közöltettek.

A belga banknál $\frac{1}{3}$ fémfedezet kívántatik, de a kormánytól esetről esetre kieszközlendő különös engedelemmel a jegykibocsátás feljebb is emelhető.

Egynémely sveiczi bankok alapszabályai szintén $\frac{1}{3}$ résznyi készfedezetet kötnek ki.

Az osztrák nemzeti bank 1862-ki alapszabályai szerint a fémmel nem fedezett jegyek összege 200 millió forintig emelked-

hetik, mely szabály 1873 nyarán a bécsi börzejátékosoknak nyújtandó nagyobb segély céljából, az osztrák és magyar kormányok közös rendelete által fel lett függesztve.

Ha vizsgálni akarná az ember az indokokat, melyek a fennebbiekben elősorolt különböző számok és számarányok ekként és nem másképp való megállapítására befolyással voltak, azon szomorú meggyőződésre jutna, hogy a polgárisult világ legjelentékenyebb államaiban — hogy ha nem kivételképen egy álokoskodáson alapuló számítás — tisztán a levegőből kapott tételek útján, melyeknek indokolása meg sem kíséreltetett, lett szabályozva a közjólét egyik legfontosabb tényezője, a bankjegyhitel. Ez áll kiválólág a Német- és Olaszországban, Belgiomban, Hollandiában, Szeiczban és némileg Angolországban elfogadott egy harmad fémfedezeti szabályt, az amerikai nemzeti bankok 15 és 25 % -nyi készfedezetét, és az osztrák nemzeti bankra vonatkozó szabályt illetőleg. Szám-fogalom az, melyet minden fogalmak közt más kategóriájú fogalommal legkevésbé lehet összetéveszteni. Számot csak számmal lehet indokolni. Ha valamire felállittatik egy pozitív szám vagy számarány, annak épen olyan pozitív számítással kell indokolva lennie — ellenkezőleg okszerűtlen. Ha azon törvényhozók, kik az elősorolt országokban elhatározták, hogy a fémkészletnek a bankjegyekhez legalább is úgy kell állnia, mint 1-nek a 3-hoz, megkérdeztetnének, hogy mért nem tették az arányt 1:2 vagy 1:4-re s ha erre őszintén felelni akarnának, nem mondhatnának egyebet, mint: hogy a 3 szám szent és a kabbalában nagy szerepet játszik, hogy jó számnak tartatik úgy mint a péntek rossz napnak, hogy a mesebeli királyoknak három fiuk szokott lenni, hogy a Paris almájára 3 istennő konkurált, s más efféléket. Azt lehetne hinni, hogy azon arányra nézve, mely az illető országban használandó fizetési közeg és a külfölddel való forgalmi viszonyban előforduló készpénz kiegyenlítéseknél igénybe vett fémpénz tartaléka közt megállapittatik — miután ilyen pozitív számarány már szükségesnek tartatik — mindenekelőtt statisztikai anyag gyűjtése fog elrendeltetni p. o. a belföldön történő fizetések által megkívántatható mennyisége iránt a fizetési közegnek (az addigi fémpénzforgalmat véve alapul, mely a pénzverde tevékenységének, a fémpénz kivitele és behozatala ismeretes számainak összevetéséből megközelítőleg kitüntethető volna) a külföldre évenként kivitt és onnan behozott fém- és pénz-

menyiségek, a külkereskedelemben tapasztalható egyenetlenségek tartama és súlya, a váltófolyam ingadozásai iránt stb., s hogy ezen adatok alapján fog megkíséreltetni egy okszerű arány megállapítása. De nem. A szám ominosus jelleme dönt, mint ha Agamemnon és Romulus világában élünk s a XIX. századbeli államok törvényhozói augurok lennének.

A harmad-készfedezetnek sok barátja van; a hol mai nap jegybankok alapítása vétetik kilátásba, a hol erre nézve ajánlatok, javaslatok merülnek fel, mindenütt benn van ez arány a soha ki nem fejlődő embrióban is. Ha indokolás kívántatik, a válasz mindég az, hogy: »*mivel* arányt utóvégre mégis kell megállapítani, melyen a bank túl ne mehessen, *mivel* ennek megállapítására pozitív támpont nem található, az 1:3 arány csak olyan jó mint bármely más;*) végre pedig mivel ez már annyi bankrendszerben be van véve, hogy e körülmény maga is jogosít annak elfogadására.« Az utóbbi indok, ha nem is logikailag de pathologiailag helyesnek elfogadható: a példák, ha nem jók is, ragadósak. De ez ha most áll is, az elsők, kik a példát adták nem hivatkozhattak még erre sem; itt tehát egy számnak önkényes felkapása teljesen okszerűtlen volt.

Azt, hogy ezen arány csak olyan jó — s illetőleg csak olyan rossz — mint bármely más, tagadni nem akarjuk; mert magunk sem hisszük, hogy statisztikai felvételek e tekintetben helyes alapot szolgáltatathatnának, minthogy egyrészt a forgalom befolyása a hitel- és pénzügyre, főleg azon befolyásnak arányai, a forgalom tételeiből tanulmányozva, a tényezők csupán egy részének ellenőrizhetősége miatt nem vezetnének észlelő; ha pedig nyilvánulásaiban tanulmányoztatnék, azaz a tapasztalati alap az elmúlt évek vagy évtizedek bankjegyforgalmi és fémkészlet maximális és minimális állapotai nyomán állapíthatnák meg,**) ennek is meg lennének mindazon hátrányai, melyek mindég együtt járnak a jövőnek egy a múltból lehozott merev formába való szorításával. Ez a termelési és forgalmi viszonyok olyan stationárius arányait feltételeznék,

*) Még olyan jeles szakember is mint Wagner e szavakkal: Eben so gut oder schlecht wie jeder andre zu begründen, mag er (der Satz) beibehalten werden.

**) Mi természetesen feltételezi, hogy az illető országnak banktörténeti múltja legyen.

minők sohasem léteztek, és minőknek legteljesebb ellentétét mutatja Európa minden államaiban a jelen század, évtizedről évtizedre.

Abból azonban, hogy okadatolt számarány nem állítható fel, nem az következik, hogy okadatolatlant kell felállítani. Hol okszerű cselekvény nem lehetséges, ott okszerű egyedül a semlegesség lehet.

Még ha az $\frac{1}{3}$ résznyi készfedezet elvének azon bankok egy-némelyikénél, melyeknél felállított, tapasztalati alapja volna is — a mi nincs — a többiek által való vak utánzás ekkor is igazolatlan lenne, mert a tényleges körülmények, melyek eldöntik, hogy mekkora jegyforgalom tartható fenn és mekkora készfedezet szükséges, minden egyes intézetre nézve szükségkép mások lesznek, a szerint, hogy milyen nagy a terület, melyen a bankjegyek forognak, hogy e területen általánosan elfogadtatnak-e, és kiváltképen hogy e terület belső forgalma mint arányúl annak külső forgalmához; végre pedig: hogy ezen külső forgalom többé-kevésbé egyenlő menetű-e, vagy hogy p. o. évszakonként hol egyik, hol másik oldala jön-e erős túlsúlyba. Világos, hogy minél nagyobb területet veszünk fel, annál kisebb lesz az e területen kívül teljesítendő fizetések összege az azon területen belől teljesítendőkhöz képest és annál kisebb lesz a jegyforgalomnak azon hányada is, melynek fém pénzért való beváltatása időnként szükségesnek fog mutatkozni. Ennélfogva ha az $\frac{1}{3}$ fedezet minden igényeknek megfelel egy nagy központi banknál, milyen a porosz, melynek jegyei egész Németországban forognak, ugy nem felelhet meg egy kisvárosi intézetnél, melynek jegyei azon város határán túl nem ismeretesek és viszont, ha ennél megfelel, ugy amannál nincs helyesen alkalmazva. Mert mindig szem előtt tartandó: hogy ha a fémfedezetnek kellő magasságban tartása képezi a jegybankok fennállásának feltételét, ellenben a tőkék gyűmölcsoztetése, a forgalmi eszköz helyettesítése útján való megtakarítások képezik fennállásuk okát és célját, melynek annál teljesebben felelnek meg, minél kevesebb tőkét hagynak heverni. S ha egyrészt azon bank, mely nem tartott elegendő készpénzt arra, hogy jegyeinek jellemét mindég fentarthassa, eljátszotta létjogosultságát, másrészt az mely sokkal több fém pénzre hahoz fel, mint a szükség kívánja, nem teljesíti azon kamatmegtakarítást, mely valódi létokát képezi. Ezért a bankok feladatáról való helyes felfogás hiányát bizonyítja, midőn mint a mindennapi életben és

hírlapokban annyiszor tapasztalható a bankjegyforgalom és a váltótárcza csökkenése a bankállapot »javulása«-nak neveztetik és a fémkészletnek a jegyforgalmat megközelítő összege »kedvező« és »fényes« állás czímeivel dicsőítetik. E felfogás szerint a bankok tevékenysége annál kielégítőbb, minél csekélyebb mérvben teljesítik azt, a minckéért felállítottak. Ugyanannyi jogosultsággal lehetne örvendetes tudomásul venni a betéti bankoknál is, tartozásaiknak, azaz a betéteknek megcsökkenését.

Létezik egy ok, mely a fémkészlet és jegykiadás arányának egy kapta szerint való megszabása ellen még hathatósabban szól mint a megelőzőkben felhozottak, habár azok is elég nyomósak. Noha a fősúlyt arra fektetjük, e helyen mégis csak röviden érinthető meg; mivel bővebb kifejtése olyan viszonyokra való kitérést feltételezne, mely a természetes sorrendet megelőzné.*) A bankjegyforgalom mennyisége, a bankjegyekre nézve mutatózó szükség különben teljesen hasonló körülmények között, u. m. egyenlő népességi létszámot, egyenlő gazdasági fejlettséget, termelési, bel- és külforgalmi viszonyokat, egyenlő fizetési szükségeket véve fel is, lehet igen különböző a szerint, hogy a bankjegyek gyorsabban vagy lassabban forognak-e, hogy hevertetnek-e vagy sem; azaz hogy a bankjegyzület mellett létezik-e terjedelmesebb betéti üzlet, hogy a bankjegy mellett egyéb hitel-eszközök (utalványok, giro, clearing) mekkora tért foglalnak a forgalom közvetítésében. Ezek hatása által a jegyforgalom egy csekély hányadára szálíttathatik le azon összegnek, melyet elérne, ha egyéb bank- és hitelmiveletek által benne ugynevezett meggazdálkodás nem létesítették. *Nagy esalódás pedig és a ható okoknak fel nem ismeréséről tanuskodik azt hinni, mint sokan hiszik, hogy ha ezen póteszközök használata folytán a közbenső fizetések kevesebb bankjegy által lesznek teljesíthetők, a jegybankok is ugyanazon arányban, vagy csak általában is, kisebb fémkészletet fognak tarthatni. A dolog ellenkezőleg úgy áll, hogy: ha egy országban póteszközök nem használtatván a bankjegyforgalom 1000 millió és annak fedezésére 100 milliónyi fémkészlet vagyis $\frac{1}{10}$ résznyi fedezet elegendőnek mutatkozik; ugyanazon országban a fizetések $\frac{9}{10}$ része póteszközökkel egyenlítettván ki s a bankjegyforgalom, ezzel összhangban, nem lévén több 100 milliónál,*

*) A XVI. és XVII. fejezet tárgyát képezik azon viszonyok.

azért mégis 100 milliónyi fémkészletre vagyis ez esetben teljes készfedezetre lesz szükség.

Az angol banktörvény által az ottani központi intézetre rótt szabvány, a fentarthatlan currency elméletnek opportunítási elv-hütlenséggel vegyes alkalmazása. A bank először 22 évig fizetéseképtelen volt, mert jegyeit a helyett hogy magánosok rövid lejáratú váltóira bocsátotta volna ki tekintettel a forgalom szükségeire, e helyett ezeket és pedig saját vagyonát tetemesen meghaladó összegekben az államnak előlegezte volt, mely improductiv kiadásait fedezte azokkal. Ekként tényleg beválthatlan állampapírpénz teremtetett, melynek forgalmát szabályozni, a banknak semmi módja nem volt, minthogy az államot hiába szólította fel tartozásának visszafizetésére, mikor tőle követeltek fizetést a bankjegytulajdonosok. Huszonkét év után az állam visszafizetett annyit, hogy a banknak tartozásai körülbelől fedezhetők voltak; cselekvőleges többlete azonban, kivéven az állam iránti folyósíthatlan követelést, ezentul sem volt. Teljesen saját sóke nélkül kellett tehát azon nehéz feladatot elvállalnia, mely reá várt: jó időben hitelnyújtása által támogatni a kereskedelmet, szabályozni a pénzáramlatot és hitelválságok idején lecsillapítani a vihart; óriási feladatok minden körülmények közt, de teljesíthetlenség, egy intézet részéről, mely maga is teljesen hitel által alkottatik s mely ha a közönség visszavonja tőle hitelét, szétfolyik mint a buborék, nem maradván létének egyéb nyoma egy iv papírnál, melyre a kormány elismervénye van irva ennyi és ennyi millió fontról. Az eredmény az volt, hogy a bank, melynek fémkészlete csupán folyó számlára és bankjegyre betett pénzek által képezetett, ezt több ízben annyira leolvadni látta, hogy a fizetések újabb felfüggesztésétől csak egy hajszál választotta el. Emellett a vidéken létező számos jegybankok könnyelmű eljárása és túlfeszített üzérkedés ez idő alatt erős rázkodtatásoknak tették ki az országot, melyekben az angol banknak része, s melyeken segíteni sem feladata sem módja nem volt. Azon körülményből tehát hogy egy egészen saját tőke nélkül működő intézet a felzúdult viharokban nem egészen a szikla szilárdságával állott, szülemlett meg a híres elmélet, mely szerint a bankjegyhitel csak úgy szilárd, ha teljes fémfedezeten alapszik. Hogy azonban ez keresztül vihető legyen s emellett a bank vagy fenállhasson vagy feloszolhasson, vissza kellett volna neki fizetni a míg mindég

mintegy 14 milliónyi államtartozást, melybe az intézet saját vagyona volt befektetve. Ez azonban nem lévén kellemes, e helyett megengedettett a teljes fedezet elvét azon összeg erejéig mellőzni. Ekként a bankjegyhittel olyan szűk, a forgalom szükségéin messze alól álló terjedelemre szorítottatott, hogy ezáltal csakugyan eléretett a kívánt cél: hogy a saját tőke nélkülözésének daczára se jőjjön a bank soha zavarba a készfizetések teljesítésében. A bankjegyhittel hiánya azután olyan pótszerek alkalmazására vezetett, melyek rendes időben ugyan hasonló szolgálatot tesznek mint a bankjegy és melyek által a fém pénz használata s benne nagy tőkéknek hevertetése, mely különben a jegykibocsátásnak szabott szűk korlátok miatt mellőzhetlen lenne, — csakugyan el is kerülhető; melyek azonban hitelválságok idején tetemesen növelik a zavart.

Látható tehát, hogy az angol banktörvényben sem volt a készfedezet nélküli jegyforgalom megállapításánál irányadó sem a közgazdasági szükség, sem a tapasztalat okszerű elemzése. A mennyiben az összeg megállapítását egy államháztartási szükség mondta tollba, kevésbbé illetheti az okszerűtlenség szemrehányása mint az $\frac{1}{3}$ fémfedezet rendszerét; viszont azonban a közgazdasági célszerűség követelményével sokkal inkább ellenkezik, minthogy ez utóbbi által engedett mozdítér igen sok esetben megengedi annak teljes mérvű kielégíttetését. Az $\frac{1}{3}$ fémfedezet megfelelend a szükségnek mindazon bankoknál, melyeknél, az illető forgalmi kör viszonyai folytán, a jegyforgalom kiterjesztése nem mutatkozik szükségesnek, a fémfedezet alább szállítása nem mutatkozik tanácsosnak. Létezhetnek bankok, melyeknél nem lenne célszerű a készfedezetlen jegyforgalmat felül emelni a fémkészlet 30 vagy 50 vagy 80 százaléknál; mások, melyeknél annak kétszeres vagy harmadfél-szeres összegéig lehet menni, anélkül hogy komoly apadási irányzat eredményeztessék benne. Mindezeknél az $\frac{1}{3}$ fémfedezet szabálya nem gátolandja a természetes kifejlődést — persze, hogy itt a határ kitűzése felesleges is.

Az angol banktörvényt ellenben, hogy az intézet megfelelőhessen feladatának, esetről esetre fel kell függesztetni s amellet a fizetéseképtelenség physikai lehetősége még sincs kizárva általa.

Azon egyik jellemző oldala a Peelaktának, mely szerint a készfedezetlen jegyek kibocsátását egy abszolút összegre állapítja meg, tekintet nélkül a készfedezet állapotára, szószólókat és után-

zást költött. Mint elmélet szemben áll azzal, mely a készfedezet s a jegyforgalmi maximum között betartandó arányt állít fel, a harmad vagy negyedfedezet rendszerével. A currency-elvvel, noha erre támaszkodik, lehető következményeit tekintve még erősebb ellentétben áll mint a hányadfedezeti, a mennyiben a currency-elv célja physikai lehetőségét elvenni a fizetés-felfüggesztés esélyének. A hányadfedezeti rendszernél legfeljebb is csak az lehet a kérdés, hogy a rendszer mindég fenttartható lesz-e, a míg azonban fentartatik — t. i. a fedezet és a jegyforgalom közötti arány — addig itt sem állhat be a fizetésfelfüggesztés kényszerűsége. Ha ellenben a készfedezetlen jegyek abszolút összege állítatik fel, a szabály betűje nem zárja ki, hogy teljesen üres pénztár mellett, a bank még adós legyen azon egész összeggel a mi teljes képtelenség.

Mindkét elmélet képtelenségre hozható le, mint minden elmélet, mely általánosságban állítatik fel, holott a viszonyok melyekre alkalmaztatik nagyon eltérők és esetről esetre tapintatos megoldását a nehézségeknek kívánják meg. Tegyük fel, hogy egy a harmadfedezet elve szerént kezelt banknál ezen arány a gyakorlatban beáll; igaz, a rendszer pártolói erősen hangsúlyozzák, hogy a harmadfedezet csak mint minimális határ van felállítva; de utóvégre ha valamely határ általában felállítatik, ez nem azért történik, hogy még ezt se legyen szabad megközelíteni. Megtörténhet tehát, hogy akár a kereskedelem élénksége folytán kívánatosnak mutatkozott nagyobb leszámítolások, akár jegybeváltás által csakugyan akként arányul a fémkészlet a jegyforgalomhoz, mint 1 a 3-hoz. Ezen percztől kezdve minden forint bankjegyért, mely fémért való beváltásra visszakerül, három forinttal kellend alább szállítania hitelezését. Külföldön teljesítendő fizetések, a váltófolyam kedvezőtlen állása folytán egy napon p. o. 5 millió fémpénz vétetik ki tárából; a banknak tehát az nap legalább 15 millióval kellend alább szállítania hitelnyújtását, bármilyen hatása legyen is a rögtöni nagy mérvű hitelmegtagadásnak; noha tudja, hogy a tárczájában levő külföldi váltókból egy két nap alatt a készfedezetben beállott hézagot bőven helyrepótolhatja s hogy lehetetlen, miszerént fémkészlete addig kiürítettessék; azonban ha csupán egy napig is az 1:3 arány leszálna 0,5:2, arányra, ez alapszabályszegést képezne. A másik rendszer — mely a készfedezetlen jegyek összegét szabja meg — ezen esetben kevésbbé merev eljárásra

kényszerítene. Azt, hogy a kettő közül melyik eljárás lenne célszerűbb, csupán a konkrét esetek minősége dönthetné el. A kettőnek együttes alkalmazása természetesen megkettőzi a békó súlyát.

Az osztrák nemzeti bank 1862-ki alapszabályainak ide vonatkozó pontja az angol bankjegyforgalmat szabályozó törvénynek utánzása, azon különbséggel, hogy míg az angol bank által kibocsátható készfedezetlen jegyek összege csak kevéssel múlja felül az állam iránti követelést, addig a nemzeti banknál igen tetelesen.*) Az utóbbinak 120 milliónyi kamatozástanal hitelélvezet van biztosítva, melyet minden tartózkodás és bankgyakorlati fontolgatás nélkül folytonosan aknázhathat ki, miután fémkészlete (ha csak maga, külföldi váltók vásárlása által le nem szállítja azt) a jegyek beválthatlansága és kényszerfolyama következtében teljesen biztosítva van minden ingadozások ellen. Ennek daczára egyszer már szükségesnek tartatott a szabály felfüggesztése és 1873. májustól 1874. január 28-ig a készfedezetlen jegyek összege felül volt a 200 millión. Hogy különben e szabály mennyire felel meg vagy nem felel meg a viszonyoknak, az csak akkor fog kitűnhetni, ha az állampapírpénz visszavonattván, a készfizetések megkezdhetők lesznek. Jelenleg a készfedezet kisebb vagy nagyobb volta nem csökkenti és nem emeli az osztrák bank jegyeinek biztosságát, minélfogva annak tartása csupán a jövőre való tekintet által van indokolva. E szempontból teljes joggal lehetne állítani, hogy a magyar-osztrák monarchiának jelenleg jegybank rendszere éppen nincs, hanem csupán állampapírpénzforgalma, mely papirospénznek egy része váltóleszámitolás útján hozatik forgalomba egy ezzel megbízott intézet által. Ennyire nem bír a tartott fémkészlet jelentőséggel, ennyire átmegy az állampapírpénz jelleme a vele közösen használt, egy árfolyamu bankjegyre. A bank vezetése ily körülmények közt természetesen nagyon megkönnyült; az egyedüli mit szem előtt kell tartania, a hitelkeresők fizetőképessége, s még ebben is könnyebbsége van, minthogy biztos, hogy a hitelnyújtást mindég megújíthatja; tulajdonképen földbirtokra s egyéb jelzálogi biztosítéokra 20 évi törlesztés mellett éppen olyan jól előlegezhetett volna mint 2 hónapos váltóra. Ismételjük, egy bank, mely bármi oknál fogva nem köteles jegyeit készpénzzel beváltani, tökéletesen elveszti

*) 80 millió államtartozás és 200 millió készfedezetlen jegy.

bankszerű jellegét s mindaz mi jegybankokra nézve jogosultan elmondható, reá nézve többé nem áll.

Mi az $\frac{1}{3}$ vagy $\frac{1}{4}$ készfedezet alapján álló bankokat illeti, megjegyzendő, hogy e fedezet többnyire csupán a jegyforgalomhoz viszonyítva köttetik ki; minthogy pedig azon intézetek, mondhatni, kivétel nélkül betéti üzlettel is foglalkoznak, mely betétek igen gyakran felmondás nélkül visszavonhatók, a fedezeti hányad kikötése ezáltal tényleg ki van játszva, mert az eshetőleg jelentékeny pénztári készlet, melyet a bank ezen betétek után tartani kénytelen lenne, ha jegykiadási joggal nem bírna, beszámittatik a jegyek fémfedezetébe.

Mindazon szabályoknak, melyek állandó normativumot képeznek a bankjegykibocsátási üzlet kezelésére,*) csak egy jó oldaluk van: az, hogy nagyon megkönnyítik a vezetés feladatát, mert minden felelősség alól felmentik a vezetőket; addig míg a szabály értelmében járnak el, minden abból eredhető következményekért a szemrehányás a rendszerre hármlik; a betűhöz való merev ragaszkodás fedezvén őket, az éberebb figyelem, a forgalmi és hitelviszonyok állandó tanulmányozásának s az észleleteken alapuló eljárásnak szüksége megszűnik. Világos azonban, hogy ezen egy jó oldal csak a bank vezetőire nézve jó, míg a bankjegyre hitelező, különösen pedig a bank hitelét közvetlenül vagy közvetve élvező közönségre nézve rossz, épen mert felmenti a bankvezetőket attól, hogy érdekeit komolyan fontolóra vegyék. E szempontból a készfedezetlen jegyforgalom összegének kontingentálása még előnyösebb mint a fedezeti hányadé.

Mindkettő azonban, ismételjük, okszerűtlen; a legjobb esetben nem fog akadályt képezni a bankjegyhitel természetes kifejlődésének, ha t. i. ez a természetes határ a mesterséges határon innen van. Ellenkező esetben a szükségnél nagyobb tőkék hevertetését fogja eredményezni, és ezáltal meg fogja gátolni, hogy a kamatláb természetes színvonaláig szálljon le. Ha ilyen előleges megállapítás általában okszerűtlen, tovább menve, egy általános tétel felállítása,

*) Leginkább a készfedezeti hányad megállapítását értjük; az úgynevezett kontingentáló rendszer nem menti fel annyira minden gondtól, a hitelkiterjesztés és jegyforgalom vezetését illetőleg.

mely a legkülönbözőbb körülmények közt élő intézetekre egyformán alkalmaztatik, teljesen képtelen.

Az indokolás, melyért egy határnak kijelölése oly általánosan szükségesnek tartatik: hogy ennek hiányában a bankok jegyeikkel elárasztják az országot, előbb utóbb fizetéképtelenné lesznek, megbuknak s a bankjegyhitelezők elvesztik pénzüket; ezen indokolás valamint a tapasztalati példákra való hivatkozás, teljes félreismerését tárja fel a tények és hatások összefüggésének. Hogy egy bank megbukjék és hitelezői károsuljanak, ez nem jegyforgalmának kiterjedésétől, hanem saját követeléseinek minőségétől függ. Könnyelmű hitelezés pedig vagy üzérkedés, akár van a jegykibocsátásnak határ kijelölve akár nincs, és betéti bankot épen úgy mint jegybankot tönkre tehet. Ez ellen egyrészt a fedezethányad megállapítása nem képez ellenszert, mert feltéve, hogy jegyeinek forgalmuk van, a bank fémkészletét bevásárlás útján szaporíthatja és minden bankjegyért vett ezüstforint után p. o. még két forintot adhat ki bankjegyben; ha pedig jegyei nem fogadtatnak el, vagy sűrűn térnek vissza fémpénzért, akkor a hitelkiterjesztés lehetősége úgy is megszűnt. Általában egészen téves felfogás az, hogy kijelölt határ hiányában a bankjegykibocsátás végtelenbe folytatható s úgy nevezett elárasztás állhasson be. Ha általános bizalmat élvez is a bank saját körében, mihelyt annak forgalmi igényeit, azaz a nélkülözhető fémpénz összegét meghaladja jegykibocsátása, a beváltás szüksége azonnal be fog állni, s a jegykibocsátás határa el lesz érve; mert ez esetben minden további hitelnyitás a fémkészlet rovására lenne. Attól tehát felesleges tartani, hogy több bankjegy hozzattassék a forgalomba, mint a mennyit ez igényel, feltéve, hogy a készfizetés kötelezettsége áll. Természetesen, ha ez alól felmentetik és jegyei mégis forognak, minden tájékozás elvész. Épen azért a készfizetési kötelezettségnek szigorú fentartása képezi egyedüli okszerű és egyszersmind teljesen biztos óvszerét a túlzott jegykibocsátásnak, miután túlzottnak az csupán akkor lesz tekinthető, ha a bank hitelkörén belől előforduló fizetések szükségait meghaladja. Hogy az ebben élvezett hitelnek, a hitelezők követeléseinek biztosítására minő erkölcsi és anyagi kezesség kívánatos, ez más kérdés, mely a készfedezetétől külön tárgyalandó. A készfedezet arányának meghatározása, az ebben támadó hézagok kipótálásának módozatával együtt, a hely és idő különleges viszonyai

szerént más-más lesz. Kitanulása a bankvezetés természetes feladata és mihelyt a készfizetések fentartása szigorún megkívántatik, melőzhetlen saját érdeke.

Mi a kitanulás módját illeti, arra nézve legbiztosabbnak tartjuk, ha az vétetik irányadóul, mi a bankjegyeknek általában megnyitotta a forgalmat. Használata azon alapszik, hogy a fém-pénznél kényelmesebb fizetési eszköz; ez képezi jogosultságát forgalomba jutni és következőkép kibocsátása azon összegig lesz jogosult a míg ezen előszeretet kielégítésére szolgál. Ennek folytán egy bank midőn működését megkezdí, midőn egész részvénytőkéje fém-pénz alakjában tölti meg ládáit, a szoliditás elveinek legszigorúbban felelni meg, ha hitelnyújtását fémkészlete alapján kezdené meg, és jegyeket csupán fém-pénzért bocsátana ki, ha ez ilyen célból pénztárához hozatik. Természetes, miszerént ezen eljárásnak csak úgy volna értelme, ha a bank teljes őszinteséggel követné azt, nem pedig mint azonnal kijátszandó formát, előre megegyezve a hitelkeresőkkel, hogy fém-pénzben átvett előlegeiket beváltsák jegyekért. Attól, hogy az illető társadalom mennyire lenne előkészítve papiros fizetési eszköz használatára, hogy mennyire érezné ennek szükségét — függne, hogy mennyi idő telne bele, míg a bank ilyen módon jelentékeny összegeket helyezhetne el. Lehet, hogy ennek következtében az első évi részvény-osztalék sovány lenne,*) ellenben a nyert kulcs megbecsülhetlen tájékoztatót képezne. A saját vagyonából alakított fémkészlettel való leszámítolás addig folytattatnék, míg a jegyekre befolyó fém-pénz tekintélyes összegig emelkednék; most ezen pénz fordittatnék a leszámítolásra, a fém-készlet pedig meghagyatnék azon állapotban, mint az ebből tett előlegezések hagyták. A hitelkiterjesztés már most folytattatnék mindaddig, míg bankjegyekért fém-pénz foly be. Ezen irányzat jelzené a határt, mely a forgalom azon időszerénti igényeit, a kényelmesebb fizetési eszköz tekintetében foglalja be. A hitel most egyenlő kiterjedésben tartatnék fen, amellet azonban a hitelnyerő feleknek bankjegyekben kézbesítettének előlegeik, rájuk bízván, hogy tetszésük szerént éremért váltsák be, minthogy a hosszadalmas éremkifizetésnek folytatására, a kísérlet be lévén fejezve, többé nem lenne ok. Ha most

*) Sőt bizonyos, hogy szükségfeletti bankoknál, milyenek léteznek, mindég sovány is maradna.

a bankjegyek kezdenének visszatérni, a hitel ugyanazon összegekkel mint ez történik, lenne megszorítandó; nagyobb mérvű megszorítás azért nem lenne szükséges, bárminő lenne is a jegyforgalom tényleges aránya a fémkészlethez, minthogy lehetetlen feltenni, miszerint a bankjegyek visszafolyása gyorsabb lenne, mint ilyen módon történt kibocsáttatásuk. Egyszerű számokban kifejezve, az üzlet menete a következő képet nyujtaná. A bank 40 milliónyi részvénytökével s ugyan ilyen fémkészlettel kezdi működését. Váltóleszámitolások által a készlet leolvad 20 millióra. Most a bankjegyek keresetteké lesznek a forgalomban; befolyik jegyekért lassanként 60 millió éremben, mely váltókban helyeztetik el. Ez időponton az állapot lesz: készfedezet 20 millió, váltótárca 80 millió, jegyforgalom 60 millió. Feltéve, hogy az állapot a leírt, nem pedig mesterkéltnél módon éretett el, meg fog felelni a szükségnek, ha a bank minden visszakerülő 1000 frt bankjegy után váltótárczáját 1000 forinttal szállítja alább, és egyszersmind gondoskodik, hogy netalán beálló erősebb fémszükséglet esetében a készletében támadó hézagok pótolhatók legyenek. Azon állapota a jegyforgalomnak, mely a bankjegyek első, a kibocsátásokat felülmúló, visszafolyását közvetlenül megelőzendő, nem is úgy lesz tekintendő, mint a kibocsátásnak egyszer mindenkorra megjelölt természetes határa, hanem csak mint az ez idő szerinti. Ellenkezőleg kétségtelen, hogy az első visszaáramlást csakhamar az elébbinél nagyobb terjeszkedés lehetősége és módja fogja követni, mert a forgalomban nélkülözhető fempénzösszeg nem egy ütésre lesz helyettesíthető bankjegyekkel; a helyettesítés haladása fokozatos és olykor félbeszakadó, ellenkező irányzat által felváltott lesz, aszerint *hogy a jegyek által azon idő szerint elfoglalt térre a külső forgalom igényei milyen visszahatást fognak gyakorolni*; maga azonban a térfoglalás haladása azért szakadatlan lesz.

Ilyen eljárás természetesen sohasem vezetne céljához egy új jegybankot, mely olyan körben keletkezik, hol a forgalom már megtelült egy régebben fenálló, szilárd hitelű bank jegyeivel és hol következésképp ezeknek kisebb vagy nagyobb térről való kiszorítása által lehetne csupán tért foglalni. Ilyen körülmények közt, a fennebbi eljárás szerint a jegyek örökké szekrényében maradnának; térfoglalás csak mesterkéltnél úton, a banknál hitelt keresők propagandája útján fog véghez mehetni. Hasonló viszonyok közt

a jegykibocsátás természetes határának megtalálásáról sem fog szó lehetni. A mesterkelt fejlődési és életfeltételek következményei azonban egy készfedezeti hányad kikötése által sem lesznek ellensúlyozhatók.

Nem kecsegtetjük magunkat azzal, hogy bármi körülmények közt alakuló bank jegyeinek forgalomba hozásánál valaha az ajánlott módozatra szorítkozzék; valószínű, hogy mindegyik lassúnak fogná azt találni, habár az intézet valóban hézagpótló [is. Ez azonban nem zárja ki, hogy a jegykibocsátás mértékének meghatározásánál a forgalom valódi szükségait ne vehesse irányadókul, sőt bizonyos, hogy mindég ezek fogják meghatározni annak kiterjedését, még a bank ellenkező irányu törekvéseinek daczára is. A különbség csupán az lesz, hogy ha kifejlődése természetes volt, a visszafizetési kívánalmaknak mindég könnyen zavar nélkül fog megfelellhetni, míg ellenben ha mesterkelt eszközök által foglalta el a tért, a jegyek visszatérése eshetőleg rohamos lesz. Az előbbeni esetben a tartandó fémkészlet nagyságát a be és kifizetések fogják természetes módon szabályozni és apadásakor a hitelnek mindég ugyanazon összeggel való megszorítása megfelelően a célznak. Ha egy nap alatt 1 millió bankjegy váltatik be fémpénzért, ez legfeljebb is csak arról tanuskodik, hogy 1 millióval volt több kibocsátva mint a mennyit a belforgalom igényel vagy meg bir, nem pedig 3 vagy 4 millióval, mint feltételezni kénytelen egy bank, mely az $\frac{1}{3}$ vagy $\frac{1}{4}$ készfedezet alapján áll és ezen arányt tényleg megközelítette. Ha csupán a belforgalomnak, a kereskedelem élénkiségének foka, szelvény, lakbér stb. fizetések összegei szerint változó pénzszüksége és illetoleg bősége idézte elő a visszafolyást, ezen esetben a bankjegy azért váltatik be fémpénzre, hogy rövid időre külföldön keressen jobban kamatozó elhelyezést. Magában véve a bankjegykibocsátásnak egyik természetes következménye — de ha a bankjegyforgalom kiterjedésének rovására történik, bizonyítéka, hogy ez a szükségét felülmúlja, és természetes correctivumát a beváltás tényében fel is találja. Csupán a jelenség ismétlődése, az ismétlődések tartama és mérve fogja eldönthetni, hogy a szabályozó intézkedések, mint: hitelmegszorítás a visszafolyt pénzek összegén felül és kamatfelemelés fogamatba vétele, általában szükséges-e, vagy pedig bevárható, hogy a viszonyok, melyek függetlenül a bank

tevékenységétől idézték elő a jelenségeket,*) a rendes mederbe való visszatérés által maguk is orvosolják azokat. Ez, a belforgalom szükségének csökkenése, az egyik ok, mely pénzkivitelt idézván elő, lefolyást okozhat egy szilárd hitelű jegybank fémkészletéből. Ha a fémkészlet alább száll azon mértéken, melyen a bank tapasztalatai nyomán tartani akarja, már a legmérsékeltebb horderejű intézkedések által is tehet arról. A másik ok, mely hasonló hatást idéz elő: az, mikor a kereskedelmi mérleg szenvedőleges helyzete vagy kamatfizetések folytán sok fémpénz szükségeltetik kivitelre, a nélkül, hogy azért a belföld pénzszükséglete megcsökkent volna. Ez eset a komolyabbik, mely igénybe veendi a vezetők legéberebb figyelmét, nem ugyan mint ha a bank állását legkevésbé is veszélyeztetné, hanem azért, mert feladatává teszi a jegybankoknak azt, mi ezeknek talán legmagasabb feladata: elejét venni azon megrázkódtatásoknak, melyeket a pénz kiözlése szokott okozni, ott, hol ilyen intézet, mely képes lenne szabályozólag fellépni, nem létezik. A hitelnek tetemesebb megszorítása, csökkentvén az országban a forgalmi eszköz mennyiségét, a belföldet is fémforgalomra utalná és sok esetben rosszabbá tenné a helyzetet. Arra kellend tehát igyekezetét fordítania, hogy fémkészlete kielégíthesse a fémpénz iránt mutatkozó szükségét, a nélkül hogy vátóleszámitolása a jegyforgalommal párhuzamosan alább szállíttassék. Ezt habár áldozattal is, teljesítenie kellend, ha hivatásának teljesen meg akar felelni. Teljesíthetni fogja pedig forgatmányozott váltói egy részének viszleszámitoltatása által, mi legjobban azon piacokon lesz létesíthető, hová a fémpénz foly s hol az minden esetre pénzbőséget idéz elő. E rendkívüli kamatteher már magában is minden esetre szükségessé fogja tenni a leszámítolási díj felemelését, mely azonkívül is, mint gyökeresebb orvoslása a tőke kihúzóadásának, a viszleszámitolások palliativuma mellett kívánatos lesz. Ha ezeknek daczára is a fémkészlet nem indul növekedésnek s a viszleszámitolások szüksége állandósulni látszik, ez ismét annak jele leend, hogy az előbbeni jegyforgalom felül multa az ország belső pénzforgalmának igényeit s ekkor lassanként meg kellend szorítania hitelezését, párhuzamosan a viszleszámitolások beszüntetésével.

*) T. i. a belforgalmi szükségek csökkenése azon időpont szükségéhez képest, melyen a bank jegyforgalmát előbbeni összegére emelhetné.

Más ok a fémkészletnek *állandó* csapolását inkább ankalutlan hiteli nem idézheti elő. Állandón szenvedőleges külkereskedelmi mérleg — ha csak az országnak külföldön elhelyezett kamatozó tőkéi nincsenek — legfeljebb is csak a szorosan vett áruforgalmat illetőleg képzelhető s az abban való különbséget értékpapírosok kivitele által fog pótoltatni, vagyis az ország tőkéje külföldi kézre fog jutni, míg polgárai lassanként koldusokká vagy a külföldi birtokosok sáfárjaivá fognak válni. Hogy ne a végső esetben sem nélkülözhető fémpénzmenyiség, hanem egyéb tőke által pótolassék a folytonos túlkiadás, a bank — a külföldihez képest — magas kamatlábat lesz kénytelen fentartani, bár ez még mindig alacsony lesz ahhoz képest, ha jegybank nem lévén, az ország sokkal több fémpénzt lenne kénytelen visszatartani belforgalmának közvetítésére. Bizonyos azonban, hogy kamatlábat, mely virágzó országok fogalmai szerint alacsonynak nevezhető, jegybank sem lesz képes fentartani oly országban, mely a hanyatlásnak említett lejtőjén, a tönkrejutás ezen biztos útján, halad. Alacsony kamatláb csak a termelési többletek, a tőkegyarapodás országaiban lehet honos.

Az előadott két esetet kivéve, mikor a fémpénz külföldre foly, vagy hogy jutalmazóbb elhelyezést keressen ott, vagy a kereskedelmi mérleg ingadozásai folytán, nem lehetnek okok, melyek egy bank fémkészletének tetemesebb apadását idéznék elő, ha annak hitele meg van állapítva és szilárd. Hogy ezen okok miként ellensúlyozhatók, elmondtuk. Mi a bizalomnak a bank iránt való megcsökkenését illeti, ennek okai mélyebben fekszenek, semhogy a készfedezeti hányad kérdésével volnának összefüggésbe hozhatók. Itt nem a fémpénz szüksége hozza vissza a jegyeket, hanem a kétesekké vált követelések biztosítására való törekvés. Mindég a bankszerű üzletvezetés elleni vétségek híréből fog eredni — és hozzá tesszük : ilyen hírek egy addig szilárd hitelt élvező jegybank ellen sohasem fognak elterjedni, ha nem alaposak. A válság itt elkerülhetetlen és megérdemelt lesz; a fémkészletnek nem feladata vétkes kezelés következményeit palástolni; valószínűleg nem is lesz erre képes soha és ha képes volna, ha egy aránylag jelentékeny fémkészlet kiürítése helyreállítaná a bizalmat, ez káros lenne a közjólétre, minthogy a visszaélések folytatását tenné lehetővé. Egy jegybanknak, mely eljátszotta a közönség bizalmát, további fenállása nem kívánatos, feltéve különösen, hogy önkényt

boesátkozott az intézet feladatával össze nem férő üzletekbe. Ha a bizalom megesökkenése nem a bank szabad akaratából eredő, hanem a kormány által reá erőszakolt eljárás következménye, akkor a felelősség ezt illeti s az rendesen magára is vállalja, midőn a kényszerfolyamot elrendeli.

Következőkben röviden ismételjük a fémkészletre vonatkozó vizsgálódásaink eredményét:

A fémfedezet és a jegyforgalom között kívánatos arány különbözik a bank helyzete, hitelkörének kiterjedése s ezen körnek bel- és külforgalmi viszonyai szerint; általános szabály tehát, mely minden esetekben megfeleljen a valódi szükségnek, nem képzelhető. De okszerűleg egyes bankra nézve külön sem állapítható meg az arány előlegesen, mert minden támpont hiányzik; a későbbi gyakorlat alapján is helytelen lenne merev szabályt alkotni, mert a pénzkeringés és hitelviszonyok változnak és emélfogva mindig helyesebb lesz tapasztalást tapasztalásra halmozni s a szerint járni el, mint megállni annak egy pontjánál, és merev betübe önteni az addig, kizárni minden befolyástól a továbbit. A fedezeti hányad megállapítása nem lehet csak káros vagy felesleges. A jegy kibocsátás természetesen szabályozója a forgalmi szükséglet. Hogy ezen túl ne mehessenek a bankok, ez iránt biztosít a készfizetési kötelezettség, melynek fentartása minden körülmények közt tántoríthatlanul követelendő. Ennek teljesítésére a szerint kellend a bankoknak nagyobb vagy kisebb fémkészletet tartaniok, hogy a kör, melyben jegyeik forognak, szűkebb vagy terjedelmesebb. A készfizetések teljesítése komolyan nem lesz veszélyeztetve, (feltéve, hogy minden egyébben bankszerűleg járnak el) a míg jegy kibocsátásuk nem ment túl természetesen határain. Ezeken túl pedig addig nem megy, míg a forgalom által engedi szabályoztatni; túl megy, mikor a jegyek elhelyezésére mesterkélt módszerek *) alkalmaztatnak. A külkereskedelmi viszonyok által előidézett megesapolásai ellen a fémkészletnek, a kifizetések készséges teljesítésén kívül, három különböző, az eset minősége szerint külön vagy együtt alkalmazandó ellenszere van: a kamatláb felemelése, a hitel megszorítása és rendkívüli pénzbe-

*) Hyennek tartom a hitelkeresők propagandáján kívül, mely leginkább csak keletkező bankoknál vagy korlátozt körűknél fordulhat elő, melyek azt terjeszteti akarják - azt is, ha fémkészletének növelésére jegyein fémpénzt vásárol árfolyamvesztéssel; ha e nélkül teheti, akkor nincs reá szükség.

szerzés, mely leghelyesebben történhet forgatmányozott váltók viszleszámitoltatása által azon piaczkon, hová a fém pénz lefoly. Ezek helyesen alkalmazva, nem fogják soha a sikert megtagadni.

A piaci váltók más piaczkon való viszleszámitoltatása szükségtelemné válik, s a rendkívüli fém pénz igények kielégítése megkönnyebbül, ha a bank eszközeinek egy részét külföldi váltók leszámitolására, illetőleg vásárlására szokta fordítani és mikor ezek útján segíthet a fizetési szükségteken. Csakhogy ezáltal rendes időben bizonyos tökemennyiséget a belföldi hiteltől megvon; viszont azon váltók adás-vevése által a belföldnek, a nemzetközi forgalomban, rendes időben is szolgálatot tesz. Hogy eszközeit tisztán a belföldi hitel igények kielégítésére fogja-e fordítani vagy hogy a külforgalom istápolására is kiterjesztendi-e működését, mi által állása tetemesen megkönnyebbül, ez attól fog függni, hogy fém készlete miként alakul s hogy a belföld milyen fém mennyiségek felett rendelkezik. Ugyanis a fém készlet, melynek első alapját szükségké a bank saját vagyona képezi, annak összegénél alább szállhat, ha a bank saját hitel élvézete csekélyebb kiterjedésű, mint a hitel, melyet nyújtani akar; így p. o. a brémai bank részvénytőkéje, 16° millió márka s a tartaléktőkével együtt saját vagyona 17 millió felül van; pénzkészlete 1872. december 31-én 8° millió, jegyforgalma 16, betéttartozásai 18, a nyújtott hitelek (váltó és lombard) 40 millió márkát tettek; eszerént ez utóbbiakban a hitelen kívül, melyet jegyek és betétek által élvezett 6 millió volt elhelyezve saját vagyonából; a fém készlet 8° millióval csekélyebb a saját vagyonnál, a 2° milliónyi különbség értékpapirokban lévén elhelyezve.

Viszont a fém készlet, melynek alapját a saját vagyon képezi, fém pénznek bankjegyekért való betétele által gyarapodhat s annak összegét felülmulhatja. Erre feltűnő példákat mutatnak a francia és a porosz bank. Előbbinek saját vagyona 192¹/₂ millió frank mely összeg azonban legnagyobb részt az államnak volt oda kölcsönözve; üzletében abból csak mintegy 20 milliót foglalkoztat. Fém készlete pedig a francia-német háború kitörése előtt 1300 millió frankon felül emelkedett volt, mely roppant összegben tehát a saját vagyon egy parányi hányaddal szerepelt. A porosz banknak mindössze 28 millió tallér saját vagyon mellett 1872 végén 184 milliónyi fém készlete volt.

Azzal, mire nézve e példákat felhoztuk, egyáltalában nem

akarjuk azt mondani, hogy éppen a brémai bank ne tarthatna tárczájában más piacokon fizetendő váltókat, a nélkül hogy a helyi hitelügyeket megrövidítené. Ellenkezőleg valószínű, miután működése csak azon egy élénk kereskedelmet folytató és gazdag város területére szorítkozik, miszerént az ottani hitelügyeknek teljesen megfelellhet s amellet hihető, hogy tetemes mennyiségű idegen váltót is tart tárczájában. Hogy a fémkészlet annyival alól áll a részvénytőke összegén, itt valószínűleg arra vezethető vissza hogy az (a részvénytőke) nagyobb mint azt a keresett hitelek által szükségessé való hitelélvezés szorosán kívánja. Egészben azonban az áll bankokra nézve, melyeknek részvénytőkéje kelleténél nem nagyobb, mi gazdálkodás tekintetéből kívánatos — hogy külföldi vagy más olyan piacon, hol a bank jegyei nem forognak, fizetendő váltók vásárlása akkor lesz különösen ajánlatos, ha a fémkészlet a bank által eredetileg letett alapon felülemelkedik; és pedig a következő okoknál fogva lesz különösen ajánlatos:

1. A fémkészletnek ilyen gyarapodása szükségkép arról tanuskodik, hogy az országnak vagy az illető hitelkörnek tetemes tőkéi voltak fém pénzbe befektetve, melyek annak bankjegy által való helyettesítése folytán rendelkezhetőkké lettek. Miután a belföld hitelügyei bankjegykibocsátás útján kielégíthetők, a begyűlő fém pénznek azon része, mely a bankjegyeknek visszatartandó szükséges fedezetösszegezen tülelemkedik, a belföld fémfeleslegét képviseli, melynek külföldön való gyümölcsöztetése kívánatos és mely tőkének heverését megszüntetni, azt rendelkezhetővé tenni a jegybankok állittatásának egyik főczélja, mint a megelőző fejezetben ki volt fejtve. Ha a fém pénznek gyümölcsöző elhelyezés végett a külföldre való folyását a bankok — a jelzett módon — maguk eszközlik, ennek azon jó oldala van, hogy ha netalán időnként arra s illetőleg annak egy részére szükség van, ez könnyebb szerrel vonható vissza. Ily körülmények között tehát külföldi váltók leszámítottatása, nem csak úgy kívánatos, mint biztos eszköz a fémkészletben támadó hézagok betöltésére, hanem mint a jegybankok egyik létokának — a fém pénzben heverő nemzeti tőke gyümölcsöztetésének — megfelelő cselekedet.

2. Ha a fémkészlet a letett alapon felül nem emelkedik vagy annak alája száll, ez azt bizonyítja, hogy: vagy a bank jegyei nem általánosán kedveltetnek, vagy a külföldi forgalom fizetései több

fémpénzt igényelnek rendes időben is*) mint a mennyivel az ország a bank fémkészletén kívül rendelkezik. Mindkét esetben pedig a fémkészletnek erős karban tartása mulhatlanul szükséges; ha tehát külföldi váltóknak leszámítolása által a fémkészlet még alább szállíthatnók; ennek összegével egyenlő vagy azt talán tetemesen felülmúló megszorítása a jegyforgalomnak volna létesítendő; ez esetben tehát a külföldi tőkeszükséglet a belföldi tényleges hiteligények rovására támogatnák. Ellenkező esetben azonban, ha a fémkészlet nagyobb mint a bankjegyforgalom fedezetül kívántatik, a belföldi hiteligények megsértése nélkül lehet tőkét külföldön elhelyezni. Ez pedig csak akkor áll elő, ha a fémkészlet vagy tetemesen felülemelkedett a letett alapon,**) vagy pedig ha ez — a bank saját vagyona — nagyobb mint a szükség kívánja, mit azonban röviden már jelzett és még tárgyalandó okoknál fogva kívánatosnak nem tartunk.

Ezektől eltekintve külföldi váltók adás-vevése, jegybankok részéről, a külkereskedelemre nézve igen hasznos. Erről más fejezetben lesz még szó. A fent mint dús fémkészlettel rendelkezők példajaként idézett két bank közül a porosz banknál tetemes szerepet játszik a más piacokon fizetendő váltók leszámítolása s ez disconto-üzlet czime alatt különböztetettik meg az escompte-üzlettől, mely alatt a berlini piaci váltók leszámítolása értetik. Nála tehát, ha piaci váltókra akarna szorítkozni, a fémkészlet még óriásibb lenne mint így, mert a fémkészletnek a nyújtott hitelekhez való arányát tekintve (fémkészlet 184, váltó és lombardkövetelések 206 millió tallér 1872 végén) biztosnak tekinthető, hogy a készfizetések fenntartása 311 milliónyi jegyforgalom mellett legkisebb kétségnek sem volna kitéve, ha a leszámítolásra fordított egész összeg is piaci s illetőleg belföldi váltókban lenne elhelyezve, a külföldiek és más német piacon fizetendők kizárásával. A francia bank alapszabályaiból***) nem tűnik ki, hogy ez intézet fel volt-e hatalmazva külföldi váltók leszámítására, minthogy a határozatok

*) Mikor t. i. a külkereskedelmi mérleg nincs rendkívüli módon megzavarva.

**) Ez formailag két — lényegében azonos — módon történhet: t. i. hogy a pénztárhoz fémpénz hozatik jegyekért való beváltás végett, és hogy a bankjegyen kiadott előlegek fémpénzben fizettetnek vissza.

***) Ezek minden későbbi módosításokkal együtt, legjobban megtalálhatók Wolowski »La question des banques« című munkájában.

csak az aláírások számára és minőségére vonatkoznak s a fizetés helyéről nem szólnak. De az intézetnek, eszközeihez hasonlítva, korlátolt leszámítolási üzletét tekintve, valószínű, hogy külföldi váltókat, ha csak nem kivételes esetekben, nem tartott tárczájában. Ha akarta volna tenni, a háborút megelőzőtt években, 6—800 mil. frank kamatját húzhatta volna a külföldről, anélkül hogy fizetési-képessége legkevésbé kockáztatva lett volna. Az osztrák nemzeti bank is szokott külföldi váltókat*) leszámítolni; itt természetesen nem a fémláfolyás ellenszeréül történik ez, hanem azon nagy, eddig felesleges fémkészlet egy részének gyümölesztetésére. Az angol bank tárczája rendes időben nem tartalmaz külföldi váltókat; pénz-szükség idején azonban ez intézet már nem egyszer folyamodott rendkívüli pénzbeszerzés eszközéhez külföldön. Általában e tekintetben az angol bank a francziához oly viszonyban állott, mely a két országnak egymással való felette nagy áru- és pénzforgalma mellett, mindkettőre nézve pótolhatta a külföldi váltók tartását.

A franczia 1865-ki bankértekezlet alkalmával felvetett azon kérdés is, hogy tanácsos-e a készfedezet egy részét külföldi váltókkal pótolni s ezeket úgy tekinteni mint a készpénz helyettesítőjét. A felelet tagadó volt. Azóta is, nevezetesen olyan bankoknál, melyek törvény által meghatározott készfedezeti hányad tartására vannak kötelezve, felmerült a kérdés, hogy abba külföldi váltók beszámíthatók-e. Ekként formulázva, a válasz mindég csak tagadó lehet. A külföldi váltó épen olyan kevésbé készpénz, mint a piaczi, és a készfedezethez olyan kevésbé is számítható. Ettől azonban egészen független a fennebb szellőztetett kérdés, t. i. hogy ha a készfedezet nagyobb mint a szükség kívánja — akár a törvényhozás által támasztott követelmény, akár a bankvezetés tapasztata által kiérzett valódi szükség legyen az — és a belföld igazolható hitelígyénei ki vannak elegendve, a fémpénz-felesleg külföldi vagy a bank állása szerint más piacon fizetendő váltókban helyeztessék el. Erre a fent elősorolt okoknál fogva az elfogulatlan válasz csak igenlő lehet.

Azon állításunk igazolására, hogy a készfedezeti hányad meghatározása nélkülözhető és felesleges, és hogy ha a bank

*) Melyek kimutatásaiban fémben fizetendő váltók czíme alatt külön kimutatva jelennek meg.

vezetése általában méltóvá teszi azt a közönségnek belé helyezett bizalmára, a kívánatos arányt mindenkor maga fogja legcélszerűbben meghatározhatni és meghatározni, vessünk egy tekintet a fizetés felfüggesztésekre, melyek a bankok történetében előfordulnak. A nagy központi bankok közül a francia, az angol, az osztrák és az olasz nemzeti bankok voltak kénytelenek felfüggeszteni készfizetéseiket. Az elsőt kivéve ezek mindnyájan tőkájukat felülmuló összegeket adtak volt kölcsön az államnak és a fizetések felfüggesztése nem is a fémkészlet elfogyása miatt állott be, hanem ennek visszatartása céljából rendeltetett el a kormányok által, melyek ezáltal egyrészt a bank irányában jóvá tenni akarták, mit kényszerkölcsöneik által ellene vétettek, s másrészt fentartani akarták azt saját további céljaikra. Kétségtelen ugyan, hogy a fizetés felfüggesztés utóbb anélkül is beállott volna a fémkészlet elfogyása által, azonban természetesen ha a bankok *minden rendelkezhető activuma* fém pénz alakjában lett volna is kifizetésre készen, ezáltal sem menekültek volna meg azon szükségétől, mihelyt a visszakivánt passivumokkal szemben az activum egy részéről nem rendelkezhetek. A francia bank pedig, noha részvénytőkéje szintén az államnak van kölcsön adva s eszerént saját tőke nélkül dolgozik — a mi merőben ellenkezik minden józan felfogással — miután mindamellett nála a tartozások és a rendelkezhető vagyon kiegyenlítik egymást, sem 1848-ban, sem 1869-ben nem lett volna kénytelen felfüggeszteni fizetéseit. Az előbbeni évben a kormány azért rendelte el, hogy a politikai válságban ne kellessék a kereskedővilág által élvezett hitelt megszorítani. 1869-ben pedig egyrészt szükségkép együtt kellett annak járnia az általános moratoriummal és másrészt a kormánynak ekkor már szándokai voltak. Ténylegesen fizetéseképtelenné azonban csak jóval később a kormány által vett nagy előlegezések által lett.

Angolországban a múlt század utolsó tizedeiben s a jelen században temérdek bank bukott meg és közöttük 1844 előtt és után voltak jegybankok is. Ezek azonban valóságos bukások voltak, melyeknél a hitelezők pénze részben vagy egészen oda veszett, nem pedig a pillanatnyi pénzhiány által előidézett fizetés-felfüggesztések, melyek ha maguk után vonják is a bank feloszlását, a hitelezők késő de teljes kielégítésével végződnenek, ha a bank egyébkép

bizalomra volt érdemes. E bukásokat rossz activumok, könnyelmű és részrehajló hitelezés, üzérkedési czélok előmozdítása idézték elő.

Az Egyesült Államokban a fennálló vagy fennállott temérdek jegybankoknál a fizetésfelfüggesztések és bukások e század eleje óta napi renden voltak. Az okok itt hasonlóak voltak, mint Angolországban, csak hogy az üzérkedés túlsapongása itt a legszilajabb féktelenségig fajult s a bankok nagy része teljesen belé hagyta magát sodortatni ez irányba. Itt kétségtelenül előfordult a pénzkészlet elégtelensége, de itt általában előfordult minden hiba, minden rendetlenség és kárhoztatást érdemlő eljárás, melyet bankok elkövethetnek. Különben az aránylag szilárd vezetésű new-yorki bankok fizetésfelfüggesztését az 1857-ki nagy válságban nem a bankjegyek visszaözlése, hanem köztudomás szerént a betétek tömeges felmondása okozta.

Hogy a régibb angol és amerikai bankbukásokból lehet fontos következtetéseket vonni, ezt nem tagadjuk. De nem a készfedezet arányát illetőleg, melynek meghatározása által a szédelgős eljárás nem zárható ki, hanem a jegybankok sokasága és általában a bankok ellenőrizetlensége, kiváltkép pedig a szédelgés szelleme ellen, mely ha valamely társadalomban lábra kap, képes az emberiségnek leghasznosabb intézményeket is felforgatni úgy hogy annak veszedelmére válnak.

TIZENHARMADIK FEJEZET.

Hitelnyújtás bankjegyek alapján.

TARTALOM.

Általában ugyanazon biztosítékokra mint betétek alapján. — A lejáratú idő rövidsége még általánosabb fontosságu jegybankokra nézve. — Rendkívüli pénzbeszerzés a hitelezések folytathatása végett, mikor a rendes eszközök megfognak. — A külfölddel és külpiaezokkal való viszony. — Váltóleszámitolásra fektetendő a súly. — Értékpapírlombard veszélyei. — Csak szűk határok közt engedhető meg. — Árulombard nagyobb kiterjedést érdemel. — Előlegezés nemes fémekre kétszeres előnyt foglal magában. — Ismétlése a felállított elveknél. — A fennálló gyakorlat eltérései az okszerűség követelményeitől. — Hibák, melyekért a felelősség az állami hatalom kezelőre hárulnik. — Következményeik.

Mínthogy a bankjegyek úgy tekinthetők, mint rögtön visszavonható betétekről kiadott fizetési ígéretek, melyek többségének hosszabb vagy rövidebb ideig való kintmaradását tapasztalás szerint biztosítja azon sajátságuk, hogy forgalmi eszközül szolgálnak, sőt azon körben, melyre a bank hitele kiterjed e célra szívesebben használtatnak mint a fém pénz, a bankok tehát bennök rövid és bizonytalan időre (a míg t. i. a bank hitelkörén kívül teendő fizetésekre nem szükségeltetik) rendelkezhetővé lett tőkéiket kezelnek — ennél fogva az ezen alapon nyújtandó hitel általában ugyanazon üzletágakat fogja magában foglalhatni, a melyek az első részben mint a rövid időre rendelkezhetőkké lett tőkék elhelyezési módjai soroltattak fel, n. m. váltóleszámitolás, előlegezés értékpapírokra, nemes fémekre, árukra és warrantokra; minthogy pedig az ekként tett előlegezések lejáratú idejét egy *jegybank* sem

fogja, hogy használhatók lehessenek, sokkal alább szállíthatni, mint egy bank, mely felmondásra szóló betételek alapján gyakorolja ezen üzleteket, és következésképp a visszafizetések szükségére nézve nem lesz azon biztos tájékoztatása, melyet arra nézve a felmondások képeznek, e különbséget azzal fogja kiegyenlíteni, hogy a kezelt tokéknak egy tetemes részét fogja rendelkezhetőn visszatartani, míg a betéti bankok aránylag csekély pénzkészletet tartanak és tarthatnak, már csak azért is, mivel a kezelt tőkéktől kamatot fizetnek.

Az ekként támadó követeléseknek itt is ott is a következő tulajdonokat kell egyesíteniök: biztosság, rövid lejárát, a lejáratkor való pontos beváltatás legnagyobb valószínűsége és legalább részben a lejárát előtt való folyósíthatás lehetősége. Ez utóbbinak egyedül csak a váltó felelővén meg, ezen és más okoknál fogva is kell hogy törzsét és zömét képezze minden betéti és jegybank activumának.

A következőkben megvizsgáljuk, hogy kell-e és lehet-e különbséget tenni a hitelnyújtás módjait és arányait illetőleg azon tulajdonok alapján, az általános banküzleti s a jegybank eljárása közt.

Mi a biztosság kérdését illeti, nem alap nélküli a következő okoskodás: a bankjegyeknek a forgalomban való elfogadása alapján egyesek által a banknak nyitott hitel nem egészen annyira önkénytes, nem annyira az illetőnek szabad választása szerint történik, mint a betét, melyet az illető teljesen önkézdemény folytán tesz be azon bankba, melyet magának e célra kiválaszt; következésképp a netaláni veszteséget saját szabadakaratú cselekvényének kellend betudnia. Ellenben a ki bankjegyet elfogad, nem szükségképp saját hajlamának engedelmeskedik ezzel, hanem az általános szokás hatalmának enged, sőt erkölcsi kényszernek, mert egy-ehsmert bank jegyeinek visszatartása s fém pénzfizetés követelése mint különczködés, akadéckeresés rovatnék fel. Következésképp amazzal szemben a felelősség csupán a bankot illeti, ezzel szemben a tarsadalomra is háramlik, mely a bankrendszert befogadta, az egyessel vagy a kisebbséggel szemben a többségre vagy összeségre es utolsó sorban azon közgazdasági elméletre, mely a rendszert mint követendőt állította fel.

Ezen igazság nagy horderejű következtetésekre vezethet más irányban, de az előlegezés nemei és módja körül felállítandó elvekre

nem lehet befolyással: az elmélet a betétek kezelésére is csak a rövid lejáratral és könnyű folyósítással megegyeztethető legnagyobb tekintet a biztosság szempontjára ajánlhatja s ennél többet a jegybankra nézve sem. Az ellenkezőt csak úgy tehetné, ha a jegybankhitelezőknek adandó viszonylagosan nagyobb biztosság kedvéért, a betéti bankoknak megengedne olyan elhelyezéseket, melyeknek előre látható biztossága kétséges. Ha a jegyhitelezők számára különös biztosítékok kívántatnak, ezek másban keresendők.

A lejárat rövidsége hasonlóképen olyan szükség, mely minden bankra nézve egyenlő fontos. Mindazáltal e tekintetben különbséget lehet felállítani; míg a betéti bank a hosszabb p. o. 2—3 havi felmondásra betett pénzeket legcélszerűbben azon időtartamra szóló követelésekben helyezi el, (a rövidebbekben való elhelyezés itt határozottan kevésbé előnyös) és eszerént nála lehetnek esetek mikor hosszabb lejáratra szívesebben előlegez mint rövidre. Ellenben a jegybanknál a rövid lejárat mindég előny lesz és (különben egyenlő biztosság mellett) elsőséget fog érdemelni. Minél rövidebb követeléseinek többsége vagy átlaga, annál gyorsabban egészítheti ki apadásnak induló fémkészletét, annál kisebb fémkészletet kellend tartania.

A lejáratkor való pontos beváltatás, a mennyiben a biztosság kérdésétől függetlennek tekinthető, jegybankra nézve mellőzhetlenebb követelmény, jelleménél fogva, mely azt kívánja, hogy a terjeszkedés és összeszorítás teljesen kényétől függjön, s a saját vagyon is mindenkor átváltoztatható legyen egy alakból a másikba; míg a betéti bank, melynek legombolyításra több idő van engedve, szükség esetében meghosszabbíthat tartozásokat *) részvénytőkéje vagy annak egy hányada erejéig.

Hogy a követelések könnyen átruházhatók legyenek, mi által lehetségessé válik váratlanul nagy hitelvi visszavonás esetében a tőkék egy részét lejárat előtt folyósítani, ez nézetünk szerént jegybankra legalább is épen olyan fontos, mint betéti bankra nézve, habár azt mondhatni, hogy a gyakorlatban a viszleszámítottatás

*) Biztos kézi záloggal fedezettettek, melyeknek meg nem hosszabbítása, ha a tárgy értéke nem csökkent, s a kamat pontosan fizettetik, olyan eljárás, mely a körülmények által igazolt lehet, de olyan kimételetlenséget foglal magában, melytől óvakodni kellene.

előbbieknél leginkább csak ott fordul elő, hol egy nagy központi mellett kisebb (vidéki) jegybankok léteznek, míg betéti bankok részéről az igen közönséges, nem is csupán kritikus perczekben gyakorolt szokás. A nagy központi jegybankok, mint az angol és a francia, eddigi gyakorlata mutatja ugyan a fémkészlet erős apadásának időiben, s mikor hitelnyújtásukat megszorítani nem akarták, rendkívüli pénzbeszerzések példáit, de a módozatok mások voltak, a pillanat égető szüksége által sugallottak és kevésbbé bankszerűek, mint a vizleszámitoltatás, mely mint állandó üzletág is felvehető a programmba. *) Rendes viszonyok közt korlátozottabb mértékben való gyakorlása, azon piaczkon, melyekkel a bank székhelye áru- és pénzforgalmi viszonyban áll, egybe kötve ottani váltók vásárlásával, a kölcsönös fizetések megkönnyítése által is hasznos lesz, hőmérőt is szolgáltatni fog a kölcsönös kötelezettségekre nézve s mikor ezekben az egyensúly ideiglenesen megzavartatik, a vizleszámitolások kiterjesztése és az idegen váltók vásárlásának megszüntetése által könnyebben helyre fog az állni. Ez úgy értendő, ha mindket rendbeli váltó csak bizonyos idő múlva esedékesnek feltételeztetik, a piaci váltók ottan való vizleszámitoltatása által tényleg elnapoltatván a fizetési kötelezettség akkorra, mikor árúk vagy értékpapirosok kivitele által az egyensúly helyre áll. Láttatra szóló vagy egy-két nap múlva esedékes forgatmányokon való túladás természetesen nem javítana a helyzeten semmit; viszont pedig külpiazi láttatra szóló vagy egészen rövid lejáratú váltók vásárlása ugyanazon szolgálatot tenné mint készpénzbeszerzés. Ezen vásárlást nem értjük másképen mint a vizleszámitoltaknak árán, mint-hogy fém pénz küldése ugyanannyival csökkentené a készletet; masrészt pedig bankjegyekkel vásárolni a külpiazon fémét vagy ottani váltót, mi egyre megy, lehető ugyan és nem is példátlan eljárás, mely azonban nézetünk szerint sohasem felol meg teljesen szilárd jegybankpolitika elveinek, **) kritikus perczben pedig a bankjegyek visszaözlésének növekedése által bosszúlná meg magát. Ez talán még nagyobb mérvű lenne, mint a mesterkelt kibocsátás összege által való tényleges szaporodás, azon

*) Mint külpiazi váltókkal való kereskedés.

**) Melyeknek legfőbbike a bankjegykibocsátást mindég a forgalomnak bankjegyekre mutató valódi szüksége által vezéreltetni.

közgazdasági törvény alapján, mely szerint egy már erősen kinált áru rendelkezhető mennyiségének megszorodása, a szaporodás arányán túl menő értékesökkenést idézhet elő. Itt értékesökkenés nem állhatna ugyan be, de a kínálat növekedése erősebben hajtana vissza a jegyeket.

Jó aláírásokkal ellátott rövid lejáratú váltók leszámítolása tehát mindazon okoknál fogva, melyek bankokra nézve általában a legfontosabb activ üzletággá teszik, mely üzletágban a kezelt tőkék zöme foglalkoztatandó — jegybankokra nézve is az. Feladatuknak valamint eszközeik természetének legteljesebben felel meg. A mellett azonban léteznek okok, melyek jegybankot még szorosabban mint mást utalnak ezen hitelnyújtási módozatnak tulnyomó, ha nem kizárólagos művelésére. Leginkább negatív természetűek az okok, melyek ellene szólnak hogy jegybank nagyobb tért engedjen üzletében azon többi előlegezési módoknak, melyekben rövid időre rendelkezhető tőkék foglalkoztathatók : t. i. az értékpapír és az áru lombardban.

Az értékpapírokra való előlegezésnél, mint már említve volt, a jegybankokra nézve nagyon megfontolandó körülmény, hogy az előlegeknek meghosszabbítása, ha az adós különben megfelelő kötelezettségeinek (kamat és eshetőleg fedezetpótlás tekintetében), alig tagadható meg a méltányosság megsértése nélkül. A hitel-megszorítás tehát nehezebben kivihető lesz, ha a jegyek tetemes része lombardra van kiadva. Betéti bankok saját vagyonukat megközelítő összegig veszély nélkül előlegezhetnek, jegybanknál többnyire az egész saját vagyont a fémkészletben fekszik, melyet minél csonkítatlanabbul kell fentartania, s apadása esetében pótolnia. A mindenkor vissza kívánható tartozásokat pedig egész összegükben könnyen folyósítható követelésekkel kell fedeznie.

De kiváltképen a lombard-üzlettel szorosan összefüggő, általa elősegített üzérkedés, a »képzelt értékek teremtése« az, mi jegybankoknak e részben nagyobb visszatartást parancsol, egyetemben azzal, hogy mindenek felett attól kell óvakodniok, miszerint hitelezésük állandó befektetésekre használtassék. Az előbbi a legszédtöbb szélsőségekig előmozdithatja egy jegybank, mely értékpapírokra szabadon, csupán a pillanatnyi árfolyamra való tekintettel előlegez. Minden előlegezés új keresletet, minden növekedése a keresletnek magasabb árfolyamot, ez ismét a papírosokra szerez-

hető előleg növekedését s mindkettő együtt új papírosok kibocsátását idézvén elő. Ha a bank jegyei általánosan elfogadtnak s a külkereskedelmi mérleg mutatója, a váltófolyam egyensúlyt mutat vagy kiviteli többletet, a szédelgés addig lesz folytatható, míg a képzelt értékek valószínűsítésének irányzata túlsúlyba nem lép, mire ha egyéb nem, a fogyasztás növekedése mindég reá vezet. *) Ha ily körülmények közt a jegybank kibocsátásait addig akarná folytatni, míg fémkészletének apadása értesíti, hogy a természetes határ el van érve, valószínűleg nagyon is későn venné észre, hogy mit követett el, mert ilyen szédelgési korszakok kezdetén a fém pénz külföldről beözönlenni szokott, a nyereségben való részvételre és csak később, mikor a realizálások kezdődnek nagyobb mérvben, fordít hátat.

Ezen veszedelem a legnagyobb, mely jegybankra nézve létezik, s oda vezethet, hogy jegyek, melyek valósággal egyenértékűek voltak az aranyhoz rájuk irt összegével, esztendővel később kevesebbet érnek a tiszta papírosnál. Bizonyosnak tartjuk különben, hogy a mai világban ily mérvben való ismétlődése a Law-féle történeteknek teljesen lehetetlen; azon egy példa elegendő volt visszaretentésül. Voltak ugyan azóta szédelgési korszakok, melyek közelről mérközhetnek vele, mint Angolországban az ugynevezett Southseabubble és Bécsben az 1872—1873-ki, de nem a jegybankoknak betudhatók. De nem szükség ilyen szélsőségeket feltételezni, hogy értékpapírosokra meggondolatlanul kiterjesztett hitel veszélyesnek tűnjék fel. Kisebb mérvben minden phasisaival ismétlődhet a történet mindennap, kivévén, **) hogy a bankok nem szükségkép fognak veszteni, minthogy az árfolyamesőkkenés lassúbb és kisebb; a veszteséget más viselendi; a társadalom minden esetre.

Ezen veszélyek betéti bankokra nézve, ha Law-féle mérveket tartunk szem előtt, lehetetlenek, egyébként pedig általában csak mérsékelt arányokban léphetnek fel, még ha a lombardüzletnek

*) Ha a képzelt gazdagságok tulajdonosai beérnék azon öntudattal, hogy a szekrényükbe zárt, vagy naponta vett s adott papírosok annyi százazret s annyi milliót érnek, s nem költsékeznének alhoz képest, az illúzió mindörökké fenttartható volna.

**) Legközelebbi példa az 1868, 69-ki bécsi börzeszédelgés és a 69. szeptember havában bekövetkezett válság; annak felidézésében az osztrák nemzeti banknak lombardüzlete kiterjesztése által tetemes része volt; a válság kitörése pedig párhuzamosan következett be a lombard megszorításával.

nagyobb tért engednek is, mint jogszerűn megilleti. Hitelnyújtásuk nem múlhatván felül a betétek összegét, abban elkerülhetlenül megtalálja természetes határát. Ezen határ pedig épen olyan kor-szakban, mikor erős hajlam mutatkozik új vállalatok alapítására, vagy már létező értékpapirosok árfolyamának felhajtatására, természetesen inkább szűkebbre fog összehúzódni; mert minél általánosabb lesz a nyerészkedési hajlam, annál inkább fognak a betétek visszahúzatni, hogy részt vegyenek a nyerészkedésben és ezáltal a bankok kénytelenítettnek fognak hitelezésük megszorítására. Így a mely eszközöket egyik oldalon nyerni fog az üzérkedés, a másikon el fogja veszíteni. Hasonló szabályozót jegybankokra nézve csak a külforgalom képezhet, mely azonban épen ezen egy esetben könnyen kellenél később teheti meg hatását.

Így az értékpapírokra való előlegezés jegybankok részéről, ha általában bele vonják üzletkörükbé, még ovatosabban, még kisebb hányadaképen az egész hitelezésnek, folytatható csupán veszély nélkül. Mindazon érvek, melyek az ellenkező nézet támogatására érdekelt felek részéről hangsúlyoztatnak, ellentétben állanak a közérdek legjogosabb kívánalmaival. Bármik legyenek azok, vállalatok vagy kormányok, melyek kibocsátandó papírokat elhelyezni akarnak, tőkepénzesek vagy börzejátékosok, a cél mindég ugyanaz: mesterségesen emelni vagy fentartani a papírosok árfolyamát, addig mig túl lehet rajtuk adni. A ki megszerezte, azután hadd veszítsen rajta, mikor a bank többé nem hosszabbítja meg az előlegeket; ennek pedig elébb utóbb be kell következnie, vagy ellenkező esetben az egész művelet minden jegybank által csak egyszer lenne létesíthető — minthogy tőkéjének azon része, melyet ekként saját veszélye nélkül helyezhet el, — sohasem szabadulna fel ismét, a mi egyre menne közgazdasági hatásában azzal, ha a bank alapításkor egy bizonyos tőkefelesleget, melyet üzletében nem szükségel, értékpapírosokban helyezett volna el. Ez azonban nem egyeznék meg az érdekelt felek kívánalmaival; ellenkezőleg a valódi kívánság az, hogy a mint ők tuladtak a papírosokon, a bankelőleg által mesterségesen fokozott keresletm megszűnjön, annak felmondása által; s a benne elhelyezve volt tőke felszabadulván, ismét rendelkezhetővé legyen, hogy ugyanazon vagy más papírossal elől-ről kezdhessék az egész műveletet. A börzejáték tárgyát képező papírokra nyitott hitel tehát erkölcsi eredményeiben rendszerént

azonos lesz egy játékos játékanak előmozdításával, ki jóhiszemű ellenfelének kártyáiba tekinteni képes. Ez olyan bizonyos mint az, hogy a játékban, a mit egyik nyer, más mindég veszti. Felhozzatik ugyan, hogy p. o. valamely állam vagy vasúti kölcsön kibocsátásakor a kötvények árfolyamának a banklombard által való emelése csak azon fokig vétetik célba, melyet utóbb, széles körben való elhelyeztetése után ugy is elérend; csak a tömeges jövedékinálat pillanatnyi hatása ellensúlyozandó a tőkepiaczon. Ez azonban nem így áll; ha a papirosok árfolyama banklombard nélkül is a kibocsátáskor jegyzett árfolyamnál később magasabbra emelkedhet, úgy az emelkedés be fog következni azon árfolyamhoz képest is, mely a bank által tett előlegek után éretett el a kibocsátásnál és az előlegek felmondása csökkentő hatását minden esetre megteendi. Az ilyen emissiókat istápoló előlegezések célja sohasem lehet egyéb, minthogy azok, *kik tőkéjüket állandón jövedékben akarják elhelyezni, drágábban fizessék meg azt, mint a tőkejövedelmet természetesen szabályozó viszonyok szabnák meg az árt.*

Mondottakból nézetünk szerint foly: hogy egy jegybank, ha lombardüzletet folytatni akar és nem csupán azt tartja szem előtt, hogy abból reá nézve veszteség ne származhassék — hanem szem előtt tartja azt is, hogy mint a közbizalom által támogatott intézet, e bizalomnak *minden irányban* megfeleljen, tehát a hatalmat, melylyel az felruházta, egyesek nyereségére, mások veszteségére ne fordítsa, a következő határok és módozatok közt fogja ezt tehetni:

1. Előlegezéseit olyan papirosokra szorítsa, melyeknek árfolyama a behozott jövedéken alapszik s ez által igazolva van. Részvények tehát eo ipso ki legyenek zárva.

2. Az előlegek meghosszabbítását ne tagadja meg addig, míg az adós kötelezettségének megfelel.

3. Minthogy az előleg czáltal állandó, folyósíthatlan befektetés jellegét nyeri, arra csak saját vagyonának olyan hányadát használja, mely egyéb üzleteiben nélkülözhető.

4. Ha az előlegek után való kereslet nagyobb lenne, semhogy az erre szánt tőkével minden igényeknek meg lehetne felelni, következésképp az előlegeket bírók a keresőkhöz képest úgy tűnhetnek fel mint kiváltságosak, ez a kamatláb emelése által egyenlitendő ki, mely eshetőleg felébe is emelkedhet az elzálogosított papiros jövedelmének.

Ha ezen szabályok határai közt a lombardüzlet a bankra és a közönségre nézve jelentőség nélkülinek mutatkoznék, akkor legcélszerűbb lenne azt teljesen kihagyni az üzletkörből.

Árukra s a mi ezzel eredményeiben egyre megy, raktári jegyekre való előlegezést illetőleg, azon ellenvetés, hogy az üzérkedés túlkapása mozdíttatik azzal elő, mint az értékpapírlombarddal, nézetünk szerint kevesebb joggal hozható fel. Az árukkal való üzérkedés azon mérveket soha el nem érheti, mint a börzejáték:

mert az áruk mennyisége korlátolt lévén, az üzérkedés tárgyai nem szaporíthatók teremtés útján;

mert az árunak természete nem engedi, hogy a képzelődés elérhető használati beceze iránt tulesigázott eszméket alkosson;

mert nehezebb kezelhetősége, az áruisme hiánya a közönség nagyobb részénél meggátolja, hogy oly általános mámort költessen.

Eszerént itt hiányzanak azon tényezők, melyek az értékpapíruzletnél lehetővé teszik az áraknak olyan igazolatlan felhajtását, minőt a költött értékek nagyobb mérvű valóításakor általános bukásnak kell követnie. Az árukkal való üzérkedés az esetek nagy részében úgy tekintendő mint előleg, mely meggátolja, hogy az erősen túlnyomó kínálat által az árak a termelésre nézve válságos alacsonyságig nyomassanak le. Ezen határok közt hasznos és közgazdaságilag teljesen igazolt. Előleg egyszersmind a fogyasztásnak, mely nem akarja magát későbbre készlettel ellátni, mert meggátolja az árunak túlalacsony árából eredő fecsérlest s a későbbi szükségét. A mennyiben az üzérkedés által kifejtett kereslet olyan árakat okoz, melyek a készlet s a fogyasztási szükség akkori állása által nincsenek igazolva, itt is lehetne szólni képzelt értékek teremtéséről, ha a fogyasztás által, mely hasonló áron lesz kénytelen venni, az érték nem valósítatnék azonnal az áruk egy (t. i. elfogyasztott) részére nézve és ha a fogyasztás haladása által azon árnak fenntartása, sőt az új áru érkezéteig való növekedése nem lenne valószínű. Ezzel korántsem az állíttatik fel, mintha a számítás nem bizonyíthatna utólag hibásnak s ne eredményezhetne az üzérre veszteséget; épen annak lehetősége, a kockázat igazolja egyedül, hogy máskor gyakran tetemesen túlhaladja nyeresége a befektetett tőke időközi kamatát.

De épen a terményárak ingadozásaira nézve a tapasztalás igen biztos újmutatásokat képes adni és legtöbb esetben tisztában lehetend a bank az iránt, hogy az akkori ár 50 %-ának előlegezése, mely az áruelőlegeknek igen általánosan elfogadott hányada, foglalhat-e magában részére kockázatot.

Az üzér kockázatát nem tekintve, melyben természetesen banknak nem szabad soha osztoznia, közgazdaságilag *jogosulatlan* lesz az üzérkedés azon esetben, ha magasabb árak fizetésére tudja kényszeríteni a fogyasztókat, mint a minőket az idő haladtával *a fogyasztás saját hatása előidézett volna*. A közlekedési eszközök jelen kifejtett állapota s a legtávolibb termelési piacok közt létező gyors szellemi érintkezés mellett ez valószínűtlen.

Egészben az okok, melyek közgazdasági czélszerűség szempontjából szólnak az árukkal való üzérkedés mérsékelt támogatása mellett, sokkal nyomósabbak mint azok, melyek ugyan a szempontból hozhatók fel ellene. Mert míg az értékpapírokon való nyereszkeedés irányzata az árfolyam-ingadozások növelése, addig áruk, főleg termények nyereségre való vásárlásának (s illetőleg a termelő*) visszatartásának) hatása ellenkezőleg az évek és évszakok közötti árkülönbségek színvonalozása.

A közgazdasági czélszerűség kérdésétől független az, hogy a jegybank érdekeivel összefér-e ezen üzletág gyakorlata. Kissebb lokális intézetek a terményelőlegnek adhatnak arányos kiterjedést. Egy nagy központi bank azonban, ha összes forgalmához viszonyítva jelentős összegeket akarna zálogba vett termények útján elhelyezni, olyan terjedelmes készüléket lenne kénytelen — a dolog anyagi oldala miatt — felállítani, hogy annak kezelése folytán megoszolt jelleggel bírna, mi a foglalkozások cumulációja, a munkafelosztás elveivel való ellenkezés miatt előnyösnek nem volna tekinthető. Ez ellenvetés azonban elesik, ha a dolog jelzett oldalát más vállalatok, közraktári társulatok, vagy bármi néven nevezendők vállalják el. Ekkor csak kettő volna szem előtt tartandó: hogy az előleg legrosszabb esetben is biztosítva legyen az áruk értéke által és hogy az idő, melyre az előleg kiterjesztése eshetőleg kívánható (ez lehetne p. o. $\frac{1}{2}$ év vagy 8 hónap is) a bank által kezelt tőkékben fenntar-

*) Az előlegezés a termelő részére is történhet, ki ha jobb árakat vár be, ugyan azt teszi, mit az üzér.

tandó folyosíthatással nem jön-e összeütközésbe; mert a bank hitelmegszorítása által okozott kényszereladások lerontanák, a mi jót a bank ez irányban való működése eredményezett. Ha rövidebb időre s a meghosszabbításra való igény nélkül kéretik a hitel, nem többre átlagban, mint a leszámított váltók átlagos lejáratára és különösen ha a hitelkereső azon kívül váltókötelezettséget vállal, nincs ok miért ne adhatna a bank ez üzletágnak a váltóleszámitolás mellett tetemesebb helyet, melyhez képest az csak azon egy tekintetben áll hátrányban, hogy az ilyen követeléseken nem lehet túladni mint a váltón. Ennek szüksége azonban sohasem állhat be egyidejűleg követeléseinek felére, vagy csak negyedére is. Egyéb tekintetben egyenlő azzal: az áru maga minden esetre van olyan valószínű érték, mint a legjobb fajta t. i. az árueledől eredő váltó; és ha ennek biztosságát, — melyre szintén befolyással lehet az árunak, melyért adatott árváltozása — emeli a legalább is két aláírás, viszont itt az egész érték előlegeztetik, míg amott csak a fél; a biztosíték tehát mind két esetben kétszeres.

Nemes fémekre s illetőleg idegen pénzre való előlegezés, a külkereskedelemre, a nemzetközi váltóforgalomra nézve birhat fontossággal, mely azok használatára, készletek tartására van utalva, időközben azonban a bennök fekvő tőkét szükségelheti. Minthogy az ezen zálog által nyújtott biztosság teljes, kockázatot az adósra nézve sem forogván fenn, biztást előlegezhetni arra az értéknek magasabb hányadát is. A tárgy természeténél fogva azonban kevés intézetnél fog ez üzletág jelentékenyebb kiterjedést elérni. Ha mindazáltal elérhetné, ez a bank üzletvezetésére könnyítőleg hatna, minthogy ez azon egy módja a belföld számára nyújtott hitelnek, melynek megszorítása, a külkereskedelmi mérleg megzavarása, a váltófolyam kedvezőtlen változásakor, önkényt, a bank kezdeménye nélkül beáll és bankjegyek visszafolyását eredményezi a nélkül, hogy a fémkészletet csökkentené. E szolgálatot talán nem lenne célszerűtlen a kamatlábra nézve nyújtott előnyök által vizsgálni.

Megemlítendő még, rövid időn esedékes értékpapírosok mint kihúzott sorsjegyek, törlesztés alá eső részvények és kötvények és kiváltság kamatszelvevények leszámítása. Ezeknek, ha a fizetési kötelezett biztossága kétség feletti, kizárására nincs ok.

Mi a váltóleszámitolást illeti, az e körül való eljárásra, a

váltók nemeire és megválasztására, valamint az okokra nézve, melyeknél fogva ezen módjára a hitelnyújtásnak fektetetik a főszűly, csak ismételni lehetne azokat, melyek az V. fejezetben, és más helyeken már elmondattak.

Ezek szerint a bank hitelnyújtásának megosztására nézve a különféle üzletágak közt, következők tarthatók szem előtt:

Főfoglalkozás: kereskedelmi váltók leszámítolása, melyeknél az aláírók biztossága mellett a minél rövidebb lejárat szerint történik a választás.

Másodrendű foglalkozások. Első helyen árukra és árületét-jegyekre való előlegezés, a mennyire a kért hitelek tartama — tekintettel a meghosszabbítás iránt támadható jogos igényekre — megegyeztethető a folyósítási szükségekkel. Nemes fémekre való előlegezés, a mennyire a szükség kívánja. Értékpapírokra való előlegezés, csak korlátozott mértékben, a saját vagyoni hányadának alapján, és mint állandó kölcsön, ezen feltételekre való tekintettel megszabott kamatláb mellett. Rövid lejáratú biztos értékpapírosok leszámítolása, a mennyire az elébbeni üzletágak által igénybe nem vett tőkék engedik.

Ezekon kívül minden más neme a hitelnyújtásnak káros és veszélyes.

Ez elvekkel ellentétes példákat mutat a gyakorlat múltban és jelenben,*) először a lombardüzletet illetőleg, melynek a bankok többsége igen nagy kiterjedést ad; e részben való gyakorlatuk sokszor szemrehányásokra szolgáltatott alkalmat, a napi valamint a szakirodalom részéről. Nem mindég indultak ki helyes szempontból e megtámadások, mert gyakran olyan követeléseket tolmácsolnak, melyeknek teljesítése nagy veszedelmeket idézhetett volna fel, de ekkor is igazolva volt a költött ellenszenv a bankok által megkezdett iránynál fogva, mely a következetlenséget elkerülhetlenné tette.

Ennél még sokkal általánosabb és következményeiben messzebbre kiható azon ellentét, melybe a bankszerű eljárás alapfogalmaival jön a jegybankok nagy része az államoknak hosszú időre adott kölcsönök által —; mentségükre szolgálhat, hogy ritkán

*) Nem tekintve azt, hogy az áru- és árületétjegyekre való előlegezés számos jegybanknál teljesen ki van eddig zárva s általában nem érte el az öt megillető kiterjedést a hitel rendszerében.

önkényt. Hogy ha nem már keletkezésük feltételeiből ered, mikor szervi hibának mondható, úgy erkölcsi kényszer határozta el, mely kész volt physikaivá válni, ha amaz nem felel meg. Céljukat tévesztik tehát azon megtámadások, melyek ezen bankok politikája ellen intéztek. A mi a megtámadást kihívja az legsajátosabb lényegük, az alap, melyen állnak, a hatalom, mely őket ekként teremtette, a kormányok és törvényhozások, melyek pénzzükségeik kielégítésénél nem gondoltak vele, hogy az ország gazdasági állapotait csónka intézet alapításával a felvirágzásnak mily fontos eszközétől fosztják meg és hogy kényszerkölcsönök felvétele által mily rázkodtatásoknak teszik ki.

Az angol bank példája 1821 óta, a francia bank példája 1869-ig bizonyítja, hogy ha az államnak adott folyósíthatlan kölcsön nem múlja felül saját eszközeit, a nyert kiváltság képessé fogja tenni, hogy bizonyos határok közt saját vagyon nélkül vagy igen csekélylyel, üzletet folytasson és a készfizetéseket fenntartsa. De olyan határok közt, melyek nem engedik, hogy feladatának megfeleljen. Az angol bank 1839-ben a fizetéseképtelenség küszöbére jutott, mert a közönség hiteligényének a kívánatos mértékben meg akart felelni. Az 1844-ki banktörvény azután akként megnyirbálta szárnyait, hogy hasonló helyzetbe többé nem jutott; eredményezte azonban egyszersmind azt is, hogy a bankjegy helyébe a forgalom teremtett magának egy póteszközt, melynek tökéletlensége a válságok alkalmával érezhetőn hebizonyul. És mégis tagadhatatlan, hogy a Peelaktára okvetlenül szükség volt miután az angol kormány nem volt hajlandó az angol banknak kölcsönt visszafizetni, sem beválthatlan papierspénzre nem akarta a forgalmat juttatni. A francia bank és a francia nemzet önkényt szabták maguknak azon határokat. A francia nemzetnek úgy látszik gyönyöre telt a fémpénz halmozásában és forgatásában; a tőkegazdagság aránylag a szükségekhez olyan óriási volt, hogy a holt tőkék gyümölcsöztetése nem tartatott sürgősnek s a nemzet szelleme nem volt elég gyakorlatias arra, hogy mint az angol, semmit sem hagyjon felhasználatlanul.

Hogy az államnak nyitott hitel következményei, melyek, ha összege túlhaladja a bank saját eszközeit, ha következésképp az általa a közönségtől élvezett, minden perczben visszavonható tőkéket fekteti be, illetőleg befektetni kényszerül, folyósíthatlan

követelésbe, ezt, hogy mást fel ne hozzunk, mutatják az angol és az osztrák nemzeti bank példái, melyeknek elsője 1797-ben, második 1848-ban lett fizetéseképtelen annak következtében. A következők irányát egyáltalában nem lehet kétség. Eltérő nézeteknek lehet helyök azon kérdés felett, hogy a forgalmi eszközök lefoglalása az állam által, és a kereskedelem s ipar által élvezett hitelnek elvonása az állami inproductiv kiadásokra fordítás végett, károsabb-e s inkább kihívja-e a kárhoztató ítéletet, mint más expediensek, melyekhez megzavart háztartás, rossz gazdálkodás vagy megmenthetlen kiadások által végletekre jutott kormányok folyamodni kénytelenek. De eltérés nem foroghat fenn a következők irányát. Ha a fedezetlen*) bankjegyek összege az országnak belforgalmi szükséglete alatt marad, a következők lehetőleg csak abban fognak állani, hogy azon összeg elvonatván a kereskedelemtől s ipartól, ez nagyobb kamatú tőkével fog működni, következésképp ezen működés eredményei csekélyebbek lesznek s az ország közgazdasági fejlődése hátráltatva lesz. Ha azonban az összeg több lesz, mint a mennyit az ország forgalma megbir, anélkül, hogy általános áremelkedés következzen be, a fém-pénznek külföldre özönlése s ezzel — minthogy a bank hitelezését meg nem szoríthatja — a fizetések felfüggesztése mulhatlanul kell hogy beálljanak. Ennek következményeiről, a kényszerfolyamu bankjegyekről és állampapírpénzről más helyen szólunk.

*) A mennyiben bankjegyfedezetet egy hosszú időre szóló államtartozás nem képez.

TIZENNEGYEDIK FEJEZET.

A bankvagyon mint a jegytartozások biztosítója.

TARTALOM.

A banktőke nagysága, arányítva a jegyforgalomhoz. — Ez iránt érvényben álló intézkedések. — Gyakorlati újmutatások, mint a fémkészlet arányait illetőleg, e részben nem léteznek. — Önkényes megállapítás nem kívánatos. — Középpút: a vagyon növelése a jövedelemből. — A szükség e tekintetben is egyéb viszonyok szerint különböző. — A banktőke elhelyezésének módja. — Lefoglalása az állam által, biztosítás ürügye alatt. — Saját eszközök az üzletben nélkülözhetlenek. — Kettős, u. m. üzleti és biztonsági alap. — Szerfelett megrágitja a kölcsönöket. — Ennek kimutatása számtani példa által. — Az amerikai rendszer hová fajulhat. — Jogosultsága az ottani viszonyok közt. —

Más rendszer mellett az üzletben elfoglalt tőke biztosítója elegendő.

Készfedezet és rövid lejáratu követelések, mint a jegyforgalom fedezete, kezekednek a bankjegyeknek, minden a forgalom által megkívántatható összegben való rögtöni beváltásáról. És ennek, a készfizetések szakadatlan fentartásának biztosítására egyedül azon fedezet mennyiségében és minőségében kereshetők a tényezők. Minden tétel, elmélet, gyakorlat és törvény, mely nem azokra vonatkozik, hanem más eszközök által kívánja biztosítani a jegyhitelezőket, már nem a készfizetések megőrzésének szempontjából jöhet tekintetbe, hanem csak is utólagos kielégítésére a hitelezőknek vonatkozhat, ha netalán a fizetések felfüggesztése csakugyan beállana és ennek vagy szenvedett veszteségeknek következtében a bank feloszolnók. Mint minden másnál, úgy jegybanknál is az alap- és tartaléktőke kezekedik a hitelezőknek, hogy ha a bank balesetek vagy saját hibája által veszteséget szenvedne a

kezelt tőkékben, ez ne rájuk háromljék, hanem a vállalat által viseltessék, annak vagyonából pótolható legyen. Ezen szempontból két irányban merülhet fel kérdés a bankvagyonra nézve, u. m. nagyságának — azaz a jegyforgalomhoz való arányulásának és elhelyezése módjának kérdése.

Résztőke és jegyforgalom arányára is átvitetett olykor a készfedezet ügyének tárgyalásában megkedvelt hármas szám. Valamint némely bankoknál a vezetés által kitűzött elv, másoknál az alapítási engedély határozata, hogy a jegyforgalom ne emelkedjék felül a készfedezet háromszoros összegén, úgy ismét másoknál az engedély azt köti ki, hogy a résztőke háromszoros összegénél több jegy ne bocsáttathassék ki; így a badeni és frankfurti bankoknál. Ez eredményeiben természetesen semmi analogiát nem mutathat a harmad fedezet elvével; a porosz bank is a harmad készfedezet elve szerint intézi üzletét s jegyforgalmát jóval a kiszabott arány alatt (többször 1 : 2 körül) szokta tartani, résztőkékéjének azonban tízszeres összegén is felül szokott az emelkedni. Indokolása a hármas szám választásának itt éppen olyan kevésbé lett megkísérelve, mint a készfedezetre vonatkoztatásánál. A porosz vidéki s némely más németországi jegybankoknál az engedélyokmány vagy alapszabály a résztőkékének csak egyszeres összegéig engedi meg a kibocsátást. Az amerikai nemzeti bankoknál sem multhatja felül a jegykibocsátás a saját vagyon összegét, minthogy államkötvényekkel teljesen fedezve kell annak lennie s azonkívül üzletükben is csak kell valamit tartaniok a maguk eszközeiből. Míg az amerikai törvény mind a tőkéhez, mind a készfedezethez való arányt meghatározza, addig a két korlátozási rendszer vegyületének tekinthetők azon bankszabályok, melyek a készfedezetlen jegyek összegét határozzák meg, mint az angol bank és az osztrák nemzeti bank engedélyokmányai, minthogy itt a készfedezet növekedésével a jegyforgalom is emelkedhet a tőkének akár hányszoros összegéig, ellenben a készfedezetlen jegyek határozott arányban állnak a résztőkékéhez p. o. az osztr. nemzeti banknál a tőke a jegyekhez mint 1 : 2.₂, az angolnál körülbelöl mint 1 : 1.₃. Olaszországban az új, 1874. április 30-ki banktörvény a fennálló bankok jegyforgalmát a résztőke háromszoros összegére korlátozza s egyszersmind a harmadfedezetet rendeli el, mit nézetünk szerint csak a kényszerfolyam sugallhatott. Ez moz-

díthatlanná tévén, a készfedezetet azonos fogalmúnak tüntetheti fel a részvénytőkével, melylyel annak alapja volna leteendő. A francia bankra nézve e részben semmiféle korlát nincs hatályban.

Az egyes számhatározatoknak, az amerikai kivéve, indoklása ép oly kevésbé lehetséges, mint a fedezeti hányadra vonatkozóké. Ellenben a meghatározásnak szükséges volta, habár önkényesen választott számmal is, hatályosabban védelmezhető. Míg a fedezeti hányadnak előleges megállapítása, ha szigorún kötelezve van a bank készfizetéseinek fentartására, mint bebizonyítottuk, felesleges és az ezeknek fentartására szükséges intézkedések leghehelyesebben a bankkezelésre bizhatók; addig ugyancz nem mondhatni az üzleteknek adott kiterjedés dolgában, ha az a tőkéhez viszonyítatik. Míg a jegykibocsátás önmagát szabályozza, a túlság esetében csakhamar megkezdődő visszafolyás által semélfogva oly újmutatást ad, melyet félreértetni nem lehet, s mely ha követtetik, a fémkészlet kellő arányának eltalálása nem képezhet nehézséget; addig a tőke elegendő vagy nem elegendő voltának kimutatására e tünetemény semmit sem mond. Egy bank jegyforgalma lehet nem túlságos az ország vagy vidék forgalmi igényeihez képest, s lehet e mellett túlságos annak saját vagyonához képest; túlságos, a mennyiben a tartozások nagysága miatt illuzoriussá válhat a tőke által képezett kezesség, mely az üzemmel egybe kötött kockázatok s a netaláni helytelen eljárásból eredhető károknak a hitelezőkre háramlását akadályozandó. Azt azonban jegybankra nézve épen úgy mint bármely más banknál, okszerűn megállapítani nem lehet, hogy mely arányon túl válik a kezesség illuzoriussá; itt az 1 : 3 arányról elmondható lenne, hogy épen olyan jó mint bármely más, a nélkül, hogy utánna teendő volna, miszerént épen olyan rossz is. Múlhatlanul szükségesnek egyébiránt itt sem tarthatjuk az aránynak előleges megállapítását; ez olyan elvi különböztetés volna a jegy- és betéti bankok közt, melyet a bankjegytulajdonosok önkénytelen hitelezése nem eléggé indokolhat; a betéti bankok hitelezői, ha önkézdemény folytán teszik is be pénzeiket, de szintén nem mindég képesek megítélni egy bank helyzetét, csak felületesen is, és még azon különböztetés, mely a pénzkészlet tartását illetőleg helyesen tehető a kettő közt, hogy t. i. annak jegybankoknál tetemesen *nagyobb*nak kell lennie, mint betétiéknél, ez sem tehető helyesen a saját tőkét illetőleg. A jegybankok hitelnyújtási módzatai

es következésképp kockázatai ugyanazok, mint a betéti bankoké. A hitelezők biztosítására tehát amazoknál sem tartható szükségesnek nagyobb tőke mint az utóbbiaknál. Bizonyos pedig, hogy betéti bankok nagyon tiltakoznának azon felfogás ellen, mely üzletkiterjedéseket, illetőleg az élvezett hitel összegét részvénytőkéjük háromszoros összegére akarná korlátozni. Hol maradna akkor a 15—18, sőt kivételesen 45 $\frac{1}{2}$ -nyi részvényosztalékok kifizetésének lehetősége, mint az angol részvénybankoknál, vagy épenséggel több száz $\frac{1}{2}$ -nyi osztalékoké, mint a magyar betéti bankok — a takarékpénztárak — egynémelyikénél előfordul. Az utóbbiakról nem is szólva, osztalékok, melyek elérnék a magasabb jövedelmű angol részvénybankok által jó években kifizetetteket, nagyobb jegybankoknál ritkák vagy példátlanok, és csak olyan kisebb jegybankoknál fordulnak elő, melyeknél a jegykibocsátás mellékes, míg a főszámba betéti, giro vagy incasso üzleten fekszik, mint p. o. a berlini Pénztári Egyesületnél (Berliner Cassenverein), mely 1 mill. tallér részvénytőke és ugyanakkora engedélyezett jegykibocsátás mellett 1872-ről 29 $\frac{1}{2}$ -ot osztott ki. A porosz bank, minden létező jegybankok közt a legtekélyesebb alkotásu és egyszersmind az mely tőkéjéhez képest legkiterjedtebb hitelt élvez, 1856-tól 1871-ig évenként átlagosan csak 8,71 százalékot, 1872-ről 13 $\frac{1}{8}$ százalékot osztott ki. Az osztr. nemz. bank az utolsó 20 év alatt (1854—73-ban) a befizetett részvénytőke százalékaiban átlagosan 8,62 $\frac{1}{2}$ osztott ki; legnagyobb volt az 1854-ki — 14,16 — legkisebb az 1868-ki 6,11 $\frac{1}{2}$.

Ha a kockázatok kiterjedését akarná tehát az ember alapul venni, mire nézve az osztalékok által képzett kules a betéti bankokra inkább a valódinál kedvezőbb arányt tüntet fel,*) a tőke és üzletkiterjedés közötti arányok korlátozására, ennek szüksége a betéti bankoknál nagyobbak tűnnék fel. Téves hiedelem tehát az, melylyel olykor találkozik az ember, hogy a bankjegykibocsátás más banküzletekhez képest, az illető társulat részére valami szerfelett nagy jövedelem forrását képezi. Az előny, melyet az nyújt, kivált ha kizárólagos szabadalommal van egybe kötve, az, hogy —

*) Minthogy a nyereség a kamatkülönbözetből jön náluk létre háromszor vagy négyszer akkora üzletkiterjedés kívántatik akkora jövedelem megszerzésére, mint a jegybankoknál, — legalább is.

egyébkép kedvező viszonyok közt — bizonyos, de valószínűleg mérsekelt jövedelmet kezdettől fogva biztossá tesz; mert az ilyen jegybank készen találja a piacot és csak el kell azt foglalnia. Mig ellenben betéti banknak meg kell azt szereznie, állását önmagának kell kivivnia; ez egyébiránt jegybankokra nézve is épen úgy áll, hol szabadon keletkezhetnek, mint a betéti bankok.

Ha a veszteségeket tekintjük, melyeket a hitelező közönség bankbukások által bankjegyekben és betétekben szenvedett, kétségbevonhatlan, hogy az összeg hasonlíthatlanul nagyobb s az egyesekre nézve is a veszteség sokkal érzékenyebb betétek után; ezekben sokaknak megtakarítmányai, vagyonuk, vagy annak egy része veszett oda, bankjegyekben többnyire csak zsebpénzüik. E tekintetben a legtanuságosabb példákat mutatják Angolország és Amerika régibb s újabb közgazdasági története. Ha a Law-féle bank jegyeit nem tekintjük, és a francia assignatokat s ausztriai bankoztelt, (fekete bankó) pedig, mely mindkettő tiszta állampapírpénz volt, mint nem ide tartozót mellőzzük, elmondhatni, hogy az Európában bankjegyek által a közönségre háramlott veszteségek mind együtt véve nem tettek annyit, mint az, melyet az egy Overend, Gurney and Comp. londoni részvénytársulati betéti bank bukása magánosan véve hitelezőinek okozott.

Ezeket nem oly czélból hoztuk fel, mintha nem tartanánk szükségesnek, hogy jegybanknak tekintélyes tőkéje legyen. Ez már csak azért is szükséges, hogy jegyeinek biztossága iránt soha csak árnyéka a kétségnek sem ébredhessen, a mi hasznos működésüknek mellőzhetlen feltétele. Csupán arra akartunk utalni, hogy a tényleges kockázat náluk nem nagyobb mint betéti bankoknál.

A bank alapításakor való előleges megállapítását a kibocsátható jegyeknek, a tőkére való tekintettel, bajosnak tartom. Nem lehet előre tudni, hogy a forgalom mennyi bankjegyet fog igényelni vagy megbírni. Ha az elhelyezhető jegyek összege sokkal csekélyebb a maximumnál, a jövedelem csekély lesz, s a részvénytőke leszállítása lesz kívánatos, ellenkező esetben pedig, ha a bankjegyekre mutató szükség nagyobb, annak felemelése. Az előleges megállapításnak, okszerű alap hiányában, erre nézve is meg vannak nehézségei.

Minthogy a forgalom kiterjedése szükségkép kifejezésre jut a jövedelmekben, legczélszerűbbnek látszanék jegybankokra is azon

elvet alkalmazni, melyet egy előbbeni fejezetben betétiekre való tekintettel állítottunk fel, hogy t. i. tiszta jövedelmük azon részét, mely felülmulja a tőkének egy a tőkejövedelmi viszonyokra való tekintettel megállapítandó százalékát, köteleztessenek tőkésíteni, tartalékalapot képezvén, illetőleg ezt gyarapítván. A részvényesek közt kiosztandó hányad azután az egész vagyontól alap- és tartaléktőke összegétől lenne számítandó. Ekként a részvényesek jövedelme folytonosan növekedhetnék, de párhuzamosan tőkéjük gyarapodásával. Ekként a jegykibocsátás a forgalom szükségéhez képest felemelhető volna, a banktőke pedig önmagát táplálva feleslegessé tenné más tőkék oda befektetését és kézzel fogható megtakarítást tüntetne fel a nemzeti vagyonban.

Az igen nagy és az igen is csekély tőkének egyaránt megvannak rász oldalai. Az előbbenié abban áll, hogy rendeltetésének megfelelő foglalkozást a rendes banküzletekben nem találván, mint-hogy hevertetését, csekély jövedelmezését nem szívesen láthatják a részvényesek, más műveletekben keresend foglalkozást, melyek által bebonyolíthatja a bank ügyeit. A csekély tőkének veszélyei természetesen fenyegetőbbek : legnagyobbik, ha a közönség bizalmának megingatását nagysága által nem zárja ki feltétlenül. Továbbá meggátolhatja fémkészlet alakítását és együtt-tartását olyan országban, melynek közvagyonosodási viszonyai kevésbé virágzóak. Egészben tehát a tőketerjedelem kérdésére sem a priori, sem általánosságban nem lehet felelni, minthogy az illető ország állásától a a külfölddel szemben függ. Tőkegazdag országban fennállhatnak jegybankok saját működő vagyon nélkül s roppant fémkészleteket gyűjthetnek, mint az angol s a francia bank. Tőkeszegény országban valószínűleg gyakran az alaptőke összege alá szállna az abból képezett fémkészlet, s ha amaz csekély volna, ez utóbbi el is fogyhatna, ha csak a bank igen tetemes hitelmegszorítás és magasabb kamatláb által nem tartaná vissza.

A banktőkére vonatkozó másik kérdés : elhelyezésének módja. Ez szintén eltérő megoldásokat ért, habár első tekintetre csodálatosnak tűnhet fel, hogy e részben általában támadhat kérdés — annyira természetellenesnek látszik, hogy intézeteknek, melyeknek egyedüli foglalkozása tőkéket elhelyezni, de melyeknek egyszersmind jelentékeny tőkét kell mindenkor rendelkezhető állapotban tartani, hogy a kívánalmaknak lehetőleg minden irányban megfe-

lelhessenek, saját tőkéjük számára más elhelyezés mint az üzletükben való, jelöltethessék ki. De minthogy annak első rendeltetése kétségbevonhatatlanul az, hogy a bankhitelezőknek biztosítékul szolgáljon, nem lehet az okszerűség színét teljesen elvitatni azon fel fogástól, mely az alaptőkét más, az üzlet esélyeinek ki nem tett módon helyezteti el és illetőleg a bank kezelése alól kivéve igyekszik azt teljes biztonságba helyezni. Ez a czim, mely alatt az illető kormányok rátették kezüket a francia, az angol s az amerikai nemzeti bankok tőkéire. Az utóbbiakra nézve különben a czim gyakorlati jelentőséget nyert, minthogy néhány megbukott intézet bankjegyeit az amerikai kormány csakugyan igen rövid idő alatt beváltotta.

Egyébiránt az elv alkalmazásában még azon különbség is szem előtt tartandó, hogy az angol és a francia banknál a részvénytőke teljesen lefoglaltatott az állam részére, míg az amerikai nemzeti bankoknak az államkötvényekbe befektetett összegén kívül tetemes üzleti tőkéjük van, részvény-és tartaléktőkeik együttes összege mintegy 590 millió dollár lévén*), miből mintegy 390 millió volt körülbelül ugyanannyi engedélyezett bankjegy biztosítására államkötvényekben a pénzügyminiszteriumnál letéve. Az üzletükben kezelt része a tőkének tehát mintegy 200 millió dollár, azaz akár csupán a jegyforgalomhoz, akár az összes tartozásokhoz viszonyítva (melyek 1700 millió dollárt tettek) aránylagosan több mint a porosz banknak egész saját tőkéje, ugyanesak a jegyforgalomhoz vagy az összes tartozásokhoz hasonlítva: tőke 20 millió tallér**). jegyforgalom 1872 decz. 31-én 312, összes tartozások ugyanakkor 378 millió tallér. Ebből látható, hogy az amerikai rendszer nem eredményezte, hogy a banküzletnek minden tekintetben sikeres folytatására megkívántható tőkehányad nélkül működjenek, mint a francia s angol bank. Az utóbbi az államnak kölcsönzött tőkéjétől kamatot sem élvez, a francia s az amerikaiak igen. Jellemző különbség azután még az, hogy az amerikaiaknál az egész bankjegytartozás, ama két központnál annak csak *egy része* van ekként fedezve.

*) 1872 végén. A tényleges bankjegyforgalom ugyanekkor 335 millió dollár volt.

**) A tartalékkal együtt 26 millió.

Az angol s francia tehát egészben több analogiát mutatnak. Hogy a rendszer náluk milyennek bizonyult és mire vezetett, arra itt nem szükség visszatérni, minthogy ez már több helyen volt érintve, tüzetesebben tárgyalva pedig az előbbeni fejezetben, hol a bankok által az államnak adott, tőkéjük erejéig terjedő kölcsönökről volt szó. Ugy hiszszük, hogy a francia bank példájának daczára, eléggé kitűnt az ottan felhozottakból, hogy általában egy bank, mely üzletében tőle vissza ~~von~~ vonható tőkékkel nem, vagy nem elegendőkkel rendelkezik, a kereskedelem hiteligényeit hatályosan nem támogathatja. Annyiban tehát elintézettnek tekintjük a kérdést, hogy a bankok üzlete a hitelezők biztosításának ürügye alatt sem folytatható meg azon segélytől, melyet minden használt eszközök közt egyedül saját eszközei nyújtanak: mint az egyedüliek, melyekre mindenkor biztosan számolhat.

Marad tehát még azon módzat, hogy az alaptőke megosztassék akként, miszerént az üzletben is a szükségnek megfelelő összeg helyeztessék el s a mellett a hitelezők érdekei felett örökdő állam kezébe is akkora összeg tétessék le, mely azoknak biztosítékként jelentőséggel bírhasson. Első mi itt felőtől az, hogy a banktőke az utóbbi összegnek egész erejével nagyobb lesz, mint az üzlet sikeres kezelése megkívánja, ugyanannyival többre fog tehát a hitelgazdaság felállítása kerülni, ugyanannyival lesz csekélyebb a forgalmi eszköz oekonomiájából eredő megtakarítás. Igaz, hogy az államnál letett összegtől ez kamatot fizet a banknak; de a rendes jövedeki százalék megszerzése végett nem kezd senki banküzletet; a biztosítási díj*) és a vállalkozói nyereség, melyről a vállalkozók tőkéjük ezen részét illetőleg sem mondhatnak le, a másik tevékeny

*) Assecuranz-Prämie. A közgazdasági elmélet szerint azon része a tőkejövedelemnek, melyet a kamaton, vállalkozói nyereségen s a fáradságok karpótolásán, vagy saját munkadíjon kívül kell vállalkozónak tőkéjétől számítani. Ha mind ezeket be nem kapja, a vállalat nem fizeti ki magát és számára jelentősebb volna tőkéjét kamatozón és kockázat ellen biztosan elhelyezni s maga részére másutt munkát vállalni. Megjegyzendő, hogy azért mivel a tárgyalt esetben a tőke jövedékben van elhelyezve, a biztosítási díj felszámítása kerántsem esik el, mert épen a feltételezett veszteségek elleni biztosítéku van az letéve, melyek ha beállnak, ebből térítettnek meg. Tehát részt vesz e tőke a vállalat kockázataiban. Ha kétségbevonatik a kockázatok ide kiterjedésének jelentősége, akkor a biztosíték eo ipso felesleges.

tőkerész útján lesz behozandó, mi a kamatlábra fog szükségkép visszahatni. Ha az egész jegyforgalom lesz ekként fedezendő, mint az amerikai bankoknál, a hitelüzletre ebből háramló teher nagy lesz; ha annak nagy része, a teher még mindig nagy lesz; ha kis része, az intézkedésnek semmi okszerűsége nem marad. Hogy teljes fedezet mellett a rendszernek körülbelül mily hatása képzelhető a kamatlábra, a következő, költött példa egyszerű számaiból megítélhető: Az állam kezébe letett fedezet 4 millió; készfedezet (25%) 1 millió, melylyel 4 milliónyi (maximum) jegyforgalom tartható fenn. Kamat az államtól (5%) 200,000 forint, mi az egész tőke után tesz 4 százalékot; ebből azonban kezelési költségekre és veszteségekre a követeléseken, továbbá adóra stb. leszámítandó legalább 50,000 ft vagy egy százalék; marad 150,000 ft vagy 3% . A részvényesek azonban 10% -ot akarnak tisztán, mi ilyen felelősséggel járó vállalat után és más jegy- vagy betéti bankok jövedelmével összevetve nem lesz szerénytelen; 350,000 ftot kell tehát kamatokból beszerezni; ha feltételeztetik, hogy a 4 milliónyi jegyforgalmi maximum állandón kívül tartható, a hitelkeresők által fizetendő évi kamat ekként lenne 8.37% százalék, de minthogy olykor be is folynak jegyek s a fémkészlet megesappanván, azzal a hitelkiterjedés is meg fog szoríttatni, valószínűleg még több. Ha ellenben nem kívántatik több tőke mint mennyit az üzlet biztos vezetése kíván, azaz a fennebbi példa szerint 1 millió, melyből fémkészlet alakíttatik és a jegyforgalmat ugyanazon példa szerint állandón 4 millióra téve, a részvénytőke 10% -os jövedelmeztetése következőleg fog kikerülni. Megkívántatott tiszta jövedelem 100,000 ft, kezelési költségek és veszteségek (mint fent) 50,000 ft, összesen 150,000 ft; ez 4 milliónak 3% százaléka. Ha tehát az előbbeni rendszer mellett az átlagos kamatláb 8.36% lesz, ezen utóbbinál 3% lesz az. Hogy pedig 10% -nál sokkal kevesebb osztalékot huzzanak, ott hol a rendes jövedék 5% , arra bankalapítók nem könnyen fognak vállalkozni. Ha az államkötvények után nyert kamat, az általános tőke kamatláb hosszú felmondású hitellel — több mint 5% akkor a vállalatok nyeresége iránti igények is magasabbak lesznek. A fennebbi két kamatlág illusztrálja annak hatását, a kereskedelmi hitelre, ha az olcsóbb tőkék az államhitel által vétetnek igénybe.

E példát egészen elvontan, az amerikai különleges viszonyokra való tekintet nélkül kívánjuk értelmeztetni. Megjegyezhető különben, hogy a 25% készfedezet, mely a 17 nagyobb városban székelő bankra van elrendelve, aligha ott elegendőnek mutatkoznék, ha a fizetések nem kényszerfolyamú állampapírpénzben, hanem fémben lennének teljesítendők, mindamellett is, hogy nagy könnyebbséget képez e tekintetben azon körülmény, mely szerint minden egyes bank jegyei, (az alak teljesen egy lévén és csupán az aláírások által lévén megkülönböztethető) az egész Unióban forognak s a mellett minden egyes bank csak a maga jegyeit váltja be. Jelenleg a beváltás szüksége be sem állhat, mert mindazon czélokra, melyekre az állampapírpénz, azokra a bankjegyek is használhatók. Fém-pénzfizetések mellett csakhamar kitűnnék, hogy a rendszernek hová kell vezetnie, olyan államban, mely kiadásait hitel útján fedezni kénytelen. Feltéve, hogy a jegybanküzlet nem szabadalom tárgya, hanem a törvényben felállított feltételek mellett minden társulatnak meg volna engedve, szükségkép addig keletkeznének új bankok, míg rendelkezhető államkötvények léteznek, minthogy minden tőkepénzes kinek vagyona ilyenekben fekszik, meg akarná szerezni azon nyereséget, mely ígérkezik, ha kötvényei összegéig terjedő bankjegyeket bocsáthat ki. Az állam természetesen nem emelne akadályt, minthogy minél több kötvénye helyeztetnék el ilyen módon, annál inkább lenne megkönnyítve számára új kölcsönök felvétele s annál kedvezőbb feltételek mellett tehetné; ha pedig további kölcsönökre nem lenne szorúlva, úgy annál több reménye lenne, hogy a régiebbek kamatát redukálhatná, convertitio útján, e rendszer mellett. A jegykibocsátás eszerént csak ott érné el határát, hol a készfizetések fentartásának lehetősége megszűnik, a fém-pénznek az utolsó éremdarabig a külföldre folyása által; a bankok egymás közötti versenye, a nagy részvénytőkék jövedelmeztetésének szüksége, a hitelmegszorítást kizárná; a fizetésfelfüggesztések napi renden lennének; a mely bankok ennek kitenni magukat nem akarnák, azok jegyeiknek teljes készfedezetet tartani lennének kénytelenek, mert a közönség többé nem tenne különbséget a jók és rosszak közt. Következésképp a végeredmény szükségkép a következők egyike lenne: általános bukás, tönk a bankok részéről, fizetésfelfüggesztés az állam részéről, minthogy ilyen körülmények közt a biztosítécul letett kötvényeknek száz és száz milliókra menő

összegeit nem lenne képeselárusítani;*) Vagy ha a bankok akként intézték volna ügyeiket, hogy a készfizetéseket minden áron teljesíteni képesek legyenek, áttérés a currency rendszerre, úgy hogy most az egész bankjegyforgalom kétszeresen lenne fedezve, egyszer kötvényekkel és egyszer fémpénzzel;**) vagy harmadszor még az elébbeni esetek teljes mértékben való bekövetkezése előtt, avagy annak utána, a rendszer képtelenségének bebizonyulása folytán, annak mással való felcserélése.

A rendszer ellen felhozottakra azt lehetne válaszolni, hogy mégis szükségesnek és jónak bizonyult az azon esetekben, mikor a megbukott bankok jegyeit az állam teljes értékben beváltotta, s a közönséget megmentette a kártól, mely reá háramlott volna, ha a jegyforgalom nincs azon módon biztosítva. És ezt tagadni épen-séggel nem szándokunk, sőt meggyőződésünk, hogy az amerikai kormány még számos esetben fogja e fontos szolgálatot tehetni a közönségnek, s ez mindanyiszor új bizonyítékot fog képezni arra, hogy a hol a jegybankok úgy teremnek mint a gomba, a biztosítók ezen neme szükséges. Valóban a rendszer egyik oldala igazolja a másikat. De nézetünk szerint ott, hol bankok sokasága létezik, azoknak reá kell jönniök a teljes fémfedezet elvére, vagy legalább a teljest megközelítő fémfedezetet kell tartaniok, hogy a készfizetéseket mindenkor teljesíteni képesek legyenek. Ha tehát azonkívül egyéb tőkével is teljesen fedezve kell lenniök, a hitel aligha fogja hasznukat venni. E tárgyra visszatérünk később a bankszabadság és banksokaság kérdéseiről.

Addig is e helyen elismerjük, hogy bár hátrányai és veszélyei vannak az amerikai rendszernek és próbáját csak akkor fogja kiállani, ha majdan az ország visszatér a fémvalutára; mégis ott hol bankjegyeket kibocsátania minden e czélra alakuló intézetnek szabad, nem igazolatlan törekvés a közönséget ilyen módon biztosítani a tapasztalás szerint beálló károk ellen. Sőt ott, hol az állam a jegyeknek egy alakra való nyomása által a közönségre

*) Ennek következtében eshetőleg kényszerítolyan, mely esetben a jegyek végtelenbe való szaporításának és ugyanazon arányban való értéktelenülésének többé nem állna útjában semmi.

**) Milyen szolgálatokat tehetnének ilyen körülmények közt működő bankok a közgazdaságnak kamattaláb dolgában!

nézve szinte lehetetlenné tette hitelnyújtásában az egyes bankok közt különbséget tenni, ott kötelesség.

Határozottan tagadjuk ellenben, hogy egy nagy központi banknál, milyen az angol vagy a francia, egy az üzletben foglalkozó jelentékeny alaptőke, ne nyújtana teljesen kielégítő biztosítékot a követeléseken szenvedhető veszteségek ellen. Hogy itt a bankhitelezőkre veszteség hármolhasson, azt kellene feltételezni, hogy behajthatlan követeléseken egyszerre az egész saját vagyon vész el s azonkívül a kezeltnek egy része; az eddigi tapasztalások szerint a magánosok iránti követeléseken szenvedett veszteségek az európai nagy szabadalmazás jegybankoknál, soha egy évi jövedelmetszemcsenkitottak meg tetemesebben, nem hogy az alaptőkét kezdték volna ki, pedig még innen is messze van a hitelezők károsodásáig. Azon követelések, melyek behajthatlansága őket zavarba hozta és fizetéseik felfüggesztésére kényszerítette, az állam iránti követelések voltak, melyek ellenében az annak kezeibe letett tőke nem képezhet biztosítékot.

TIZENÖTÖDIK FEJEZET.

Bankszabadság és bankszabadalom.

TARTALOM.

A kérdés felállítása. — Jogi szempont. — Kétféle felfogása a bankszabadságnak valamint a szabadalomnak. — A jegyforgalom közhasznú előnyei egybankrendszer mellett érvényesülnek legteljesebben. — E tétel indokolása. — Minél tágabb a kör, melyben a jegyek forognak, annál több fémpénzt tesznek nélkülözhetővé. — Minél korlátoltabb az, annál több fémre leend szükség, hogy a készfizetések fenttarthatók legyenek. — Jegybankok magatartása egymás irányában. — Általános bankegylet tökéletlen szurrogátuma az egybankrendszernek. — Vagy felbomlik vagy egységre vezet. — Még egyszer a szűk körben forgó jegyekről. — Teljes fémfedezetet tesznek szükségessé. — Tehát a közgazdasági cél nem éretik el általuk. — Courcelle-Seneuil és Wolowski. — Központi bank és szabad bankok a válságok alatt. — Ezek jegyeihez hozzá fér a kétség. — A bankszabadság előnyei Courcelle-Seneuil szerint — és czáfolat. — Mit bizonyít a tapasztalás? — Bankszabadság eredményei az egyesült államokban. — Tanuság, mely a skót bankok történetéből vonható. — Magyarázata az ottani tüneteknek. — Sveicz bankjegyforgalma. — Sok bank Németországban. — Kisebb jegybankok engedélyezése egy nagy központi mellett. —

Ismétlés.

Mindazok közt, melyek a bankjegyhitelre nézve — az elmélet jelen fejlődési foka mellett — még kérdés tárgyát képezhetik, legfontosabb és leghevesebben vitatott azon kérdés, hogy a jegykibocsátás, úgy mint egyéb banküzletek, gyakoroltathassék azon társulatok által, melyek az országban fennálló törvények értelmében *)

*) T. i. kormányi engedély vagy a felállított normatívumok betöltése mellett való szabad alakulás alapján.

banküzletekre fel vannak jogosítva. Vagy pedig különleges törvény tárgyává tétetvén, az államra s illetőleg ennek engedélyéseire ruháztassék. Noha a kérdés tárgyát egyedül csak a jegykibocsátás képezi, a közszólam a két ellentétes álláspontot mégis a »bankszabadság« és »bankszabadalom« általános hangzatu elnevezéseivel jelzi. Értelmezésük iránt különben sohasem támadt kétség s így megfelelnek rendeltetésüknek.

Tekintve, hogy a bankjegy nem egyéb mint fizetési ígéret, mely a láttatra fizetendő váltótól csak abban különbözik, hogy előmutatóra, míg emez névre szól, annak kiállítása olyan cselekedetül tűnik fel, mely az egyéni szabadság természetszerű határaiban befoglaltatik, mint minden a mi mások szabadságával nem ellenkezik és miről az ember szerződésszerű kötelezettségek vállalása által le nem mondott. Lehetetlen a jogelmélet szempontjából okot találni, melynek alapján az egyénnek megtiltandó volna, hogy valamit ígérjen — ha csak ez ígéret tilos cselekedetre nem vonatkozik, minőnek egy összeg pénz kifizetése nem tartható. Az ígéretnek, ha kötelező alakban történt, teljesítését követelni, ez a törvény kétségbevonhatlan feladata; ellenben az ígéret alakjának előleges meghatározása — a mennyiben ígéreteknek bizonyos alakban adását tiltja meg — a felfogott szempontból megtámadható. Egyébiránt ha ezen alapra akarna is a törvényhozás állni, annak megsértése nélkül is meggátolható volna a láttatra és beadóra szóló fizetési ígéretek szabad kibocsátása; mert ha nem kétségbevonhatlan feladata a törvénynek bizonyos alaku ígéretek megtiltani, de kétségbevonhatlanul feladata meghatározni, hogy milyen tárgyú lehet és milyen alakú legyen az ígéret, melynek teljesítésére az ígérőt reá kényszeríteni, magára vállalja. Ha tehát valamely állam magának akarná fenntartani a jegykibocsátás képességét, az egyéni szabadságnak formaszereinti korlátozása nélkül ez elérhető volna azáltal, ha a törvény — tilalom nélkül — magánosoktól eredő fizetési ígéretekre nézve a teljesítési kényszert csak úgy vállalná, ha azok névre vagy időre szólnak.

De ez alapra állni mindenkép felesleges. Az egyéni szabadság határait a társadalmi vélemény szabja meg, melyben minden egyének emek súlya szerint érvényesülhet. A természeti jog, melynek sértesét egyik elmélet ebben láthatná, nem létezik; az, mit természeti jognak neveznek, sohasem volt egyéb mint az emberi természet igaz-

sági érzetén alapuló jogfogalom. Ez érzet, mint minden egyéni tulajdon, — erőben, mélységben és alkalmazásában eltér egyének, társadalmak és kultúrák szerint. Szükségkép enged tehát a művészeti jognak, mely azon eltérések kiegyenlítése és mely a társadalom cselekvésében nyilvánul.

A jogi szempont tehát e kérdés megbírálásánál nem jöhet tekintetbe, hanem egyedül a célszerűségi. És tényleg ez utóbbi alapon foly az eszmék küzdelme; a közgazdasági célszerűség szempontjából támadják meg a bankszabadság bajnokai a jegykibocsátási jognak szabadalomhoz kötését. Következésképen az ellentétes nézetben levők is ugyanazon alapon való védelmére szorítkozhatnak.

Mindkét irányban egyébiránt két-két árnyalat különböztethető meg.

A bankszabadság elve értelmeztetik:

1. Úgy, hogy láttatra és előmutatóra szóló fizetési ígéretet adhasson ki bár kiesoda, annélkül, hogy a törvény e tekintetben bármily anyagi vagy alakú korlátot szabna. Gyakorlatban volt az 1862. banktörvény előtt az Éjszak-amerikai Unió némely államában és 1845. előtt Skótszágban. Jelenleg már alig akad a bankirodalomban komoly védője ezen felfogásnak.

2. Ugy, hogy bankjegyeket kibocsátani szabad legyen minden társulatnak, mely e célra alakul, feltéve, hogy a törvény által felállított bizonyos követelményeknek, normatívumoknak eleget tesz, melyek vonatkozhatnak a társulat jogi alakjára, a tagok, illetőleg részvényesek szavatosságára, a tőke nagyságára és befizetésére, fémkészletre s egyéb fedezetre, különleges biztosítékok nyújtására, igazgatásra, üzleti eljárásra, kimutatások közzétételére s az államnak a megelőzők betartása iránti ellenőrködésére.

A bankszabadság barátai az 1. alatti álláspontnak többé kevésbé önkénytes — némelyek részéről csak mint uralkodó előítéleteknek tett engedély történik ez — feláldozásával újabb időben többnyire a 2. pont alatti foglalták el, mely különösen a francia szakirodalomban talált élénk pártolást, — gyakorlati alkalmazást pedig az Egyesült Államokban a nemzeti bankok rendszerében és a sveiczi kantonok legnagyobb részének törvényhozásában az 1874-ki szövetségi törvény életbe léptéig.

A jegykibocsátási jognak az állam által osztott szabada-

lomtól függővé tétele is kétféle alkalmazást talál, a mennyiben a szabadalommal ruháztathatik fel több vagy csupán egy bank.

A több-bankrendszer, szabadalom mellett, fennáll Angolországban, a német (előbb a porosz) birodalomban és Olaszországban. A egy-bankrendszer vagy bankmonopolium gyakorlatban áll a magyar-osztrák birodalomban, Franciaországban, Belgiomban *) és Németalföldön. A több szabadalmas bankkal bíró államokban is mint központi válik ki s a monopoliumosok állását többé kevésbé megközelíti egy bank tőkéjének nagysága, engedélyezett jegyforgalmának kiterjedése stb. által. Az eltérés a két árnyalat között tehát csekélyebb, semhogy a felett komoly elvi vita támadhatott volna.

Talán az előadás természetes menetének s az írói szerénységnek is inkább megfelelne, ha a bankszabadalom iránt folyt bő vitáknak, az egy és más részről felhozott érveknek ismertetését előre boesztanók és azoknak meglatolása után, utólagosan csatlakoznánk a vitatkozó felek valamelyikéhez. — Mindamellett ellenkező eljárást választunk, saját határozott nézetünket, saját okadatolásunkkal állapítva meg mindenek előtt. Tesszük ezt kiválólag azért, mivel az okok, melyeknél fogva a bankszabadalmat és pedig közelebbről meghatározva az egybank-rendszert, tartjuk minden politikai egységet képező, homogén államra nézve a közgazdaságilag leghasznosabbnak — tudtunkkal másutt kifejtve még nem voltak, és mivel az eddigi mindkét fél részéről való érvelést ezen okok világában akarjuk vizsgálni.

Láttuk az eddigiekben, hogy a bankjegyek hasznossága háromszoros:

1. A fém pénznel kényelmesebb fizetési eszközt képeznek.
2. Az érmek kopásából s újra veréséből eredő kár általuk megkímélhető.
3. Az által, hogy az ország belforgalmában a fém pénzt teljesen helyettesítik, ennek ottan szükségelt mennyiségét egy aránylag csekély hányadra szállítják le; ennek túlnyomó része nélkülözhetővé lévén, roppant tőke szabadul fel; a forgalom pedig csekélyebb tőke hozzájárulása által lévén közvetíthető, az attól számi-

*) Itt a monopolium nem teljes l. a 10. fejezetet.

tandó kamat is csekélyebb, mi az általános kamatlábra kedvező befolyással lesz.

Az utolsó 3. alatti hatás az, melyre a legfőbb súlyt fektettük s melynek a nemzetek sorsára jelentékeny befolyást tulajdonítunk. Ezen hatás pedig nézetünk szerint legteljesebben érhető el az egybankrendszer, legkevésbé a bankszabadság mellett. Kétségtelennek tartjuk hogy : ha egy országnak egy jegybankja van, melynek jegyei természetesen annak egész területén elfogadtnak, melyeknek fémért való beváltása, addig míg a pénz belföldön teljesítendő fizetésekre kell, soha nem lesz szükséges, — kevesebb fém-pénzt lesz kénytelen visszatartani, mint egy ország, hol számos jegybank létezik. És azon egy bank csekélyebb fémkészlettel is könnyebben és biztosabban megfelelően mindenkor a készfizetési igényeknek, mint a sok bank összesen nagyobb fémkészlettel.

Ez állítás helyessége önkényt foly a dolog természetéből, mint ez az előbbeni fejezetekben ki volt fejtve : Minél nagyobb a terület, melyen valamely bankjegy akadály nélkül forog, minél nagyobb azon emberek száma, kik azt fizetésképen elfogadni hajlandók, annál ritkábban lesz szükséges más fizetési eszközért való kieseréltetése, annál ritkábban kellend a banknak azt fém-pénzzel visszaváltania, annál kevesebb pénzt lesz kénytelen hevertetni. A valamely területről kifelé teljesítendő fizetések összege aránylag az azon belől teljesítendőkhöz képest, annál nagyobb lesz, minél kisebb a terület, annál kisebb, minél nagyobb a terület. Ha nem a területet vesszük fel, hanem a bankjegyeket fizetésül elfogadó egyének számát, kik valamely területen elszórva laknak, a dolog mégis ugyanaz lesz. Két ember is fogadhat el közös megegyezés alapján, közöttük előforduló fizetésekre valamely eszközt p. o. játszó-márkát; addig míg csak egymásnak fizetnek ugyan azon szolgálatot teendő az, mint a pénz, de világos, hogy bármilyen viszonyban álljanak egymáshoz, azon közeg használhatósága igen korlátozott lesz, és pénzük messze túlnyomó részét más forgalmi közeg alakjában kellend tartaniuk. Ez állni fog, még ha huszan vagy kétszázan vannak is; de minél inkább szaporodik számuk, annál ritkábban kellend más pénzt használniuk. Már pedig arról nem lehet kétség, hogy minél több jegybank létezik valamely országban, annál szűkebb lesz azon egyének köre, kik egy-egy banknak hiteleznek, következésképp annál gyorsabban fognak jegyeik visszatérni a fém-

pénz helyébe, mely helyettök kimenend a forgalomba. Kiveendő azon eset, ha az állam kezességet vállal a jegyekért, mint Éjszak-Amerikában; de hogy ez mennyibe kerül, azt már láttuk és hogy a bankszabadsági eszmékkel miként egyezik, alább még meg fogjuk világosítani. Csak is ezen esetben, állami kezesség mellett, járja meg a bankjegyeknek egy alakra való nyomtatása, úgy, hogy csupán az aláírások által legyenek megkülönböztethetők; különben visszaélés lenne a rossz hitelű bankok előnyére s a jó hitelűek hátrányára és vagy csalássá válna a közönséggel szemben, vagy arra vezetne, hogy a fizetésül való elfogadás előtt mindenki megvizsgálná az aláírást, mi által az egyenlő alak hatása meghiusulna. Ha egy országban sok jegybank létezik, két eset közül egynek be kell állania: vagy a jegyek általánosan elfognak fogadtatni, anélkül hogy tekintet lenne a kibocsátó nevére, azaz a közönség könnyelmősége folytán mindnyájan egyenlő hitelt fognak élvezni, noha bizonyosan igen különböző mértékben érdemlik azt — a mi természetesen nem a szoliditásra, hanem annak ellenkezőjére szolgáland ösztönül; vagy pedig mindenki csak azon bank vagy bankok jegyeit fogja elfogadni, melyeket ismer, mert velök üzleti összeköttetésben áll, mert székhelyükön vagy ahhoz közel lakik, mert nevét sűrűbben hallotta említeni, — és ez utóbbi a bankjegyeknek gyakori visszatérését fogja eredményezni.

A nyilvánosság, a legátlátszóbb hetenként vagy havonként közé tett kimutatások e tekintetben semmit nem használnak, mi-helyt hetenként vagy havonként ezer bank által adatnak ki. Lesznek egyesek, bankárok és börzeüzérek, kik azokat figyelemmel fogják kísérni, és minden bank helyzete iránt informálva lesznek; de a roppant többség a bankok túlnyomó részének neveit sem fogja ismerni, nem hogy valamennyinek állása iránt tájékozva lenne; és emélfogva vagy kezdettől fogva mindenki csak korlátozott számú bankok jegyeit fogja elfogadni, vagy ha eleinte vakon el is fogadta mindegyikét, mint feljebb feltételeztük, a kimaradhatlan veszteségek csakhamar meg fogják tanítani azoknak megválogatására, kiknek hitelez. Meg lehet, hogy csak egy-két banknak vétkes eljárása folytán valamennyinek hitele szenvedni, azaz egy szűk körre szorulni fog, mi okvetlenül módosítandja a fémkészlet és jegyforgalom arányát, azon mértékben, mely szerint a hitelezők köre megkissebbedett.

Már a fémkészletről szóló fejezetben kifejezve és kellőleg indokolva volt azon nézet, hogy a szükségesnek mutatkozó készfedezeti hányad különböző lesz a bankoknál a szerint, hogy a hitelezők (vagyis jegytulajdonosok) által teljesítendő fizetések közt milyen összegű lesz olyan, melyre a bankjegyek használhatók s milyen összegű olyan, melyre más pénz szerzendő. Ezen arány pedig szükségkép a forgalmi kör kiterjedésétől függ. Egy bankot, melynek korlátolt hitelezői köre van, a közvetítése mellett létesíthető fizetések tekintetében legjobban hasonlíthatunk egy girobankhoz, melynek néhány száz vagy ezer laptulajdonosa van; a nála letéteményezett összegeknek átírása egy lapról a másikra teljesíti a fizetéseket a laptulajdonosok közt, de ezeknek körén túl a laptulajdonos más eszközre szorul; igaz, hogy azért nem veszi ki a szükséges összeget mindannyiszor a bankból, mert oda épen csak annyit fog elhelyezni, mennyit valószínűleg a laptulajdonosokkal való trasactiói igényelnek; többi fizetéseit pedig egyéb eszközökkel teljesítendő. A bankjegy feladata azonban nem az, hogy egy szűk körben szolgáljon, hanem hogy a fém pénzt teljesen helyettesítse a belforgalomban. Teljes félreismerése a helyzetnek volna azt ajánlani, hogy a különböző fizetésekre különböző bankok jegyei használtassanak, minthogy ez már feltételezi, hogy az illető az egyes bankok jegyeit csak bizonyos arányokban — fizetéseire való tekintettel — fogadja el, különben pedig visszautasítsa, vagy pedig elfogadván azokat, más bankjegyet szerezzen helyettük. Mindkét esetben elő áll a fémmel való beváltás szüksége, ha nem is közvetlenül, mert feltehető, hogy a bank, melynek jegyére szüksége van, be fogja ilyennel cserélni a másik bank jegyét, de csak azért, hogy rögtön prezentálja azt fizetésre.

Ez alkalomból tekintsük a bankszabadság mellett keletkező számos jegybankoknak egymáshoz való viszonyát, és hogy az egymás irányában adoptált eljárás mennyiben simíthatja el a sokaságukból a bankjegyforgalom elé gördülő akadályokat. Az idegen bankjegyek iránt háromféle eljárás képzelhető, mely mindég a kölcsönösség alapján fog létre jönni:

1. Az idegen bankjegy egyáltalában nem fogadtatik el fizetesképen, tőke- vagy kamattartozások leróvásánál s ekkor természetesen saját bankjegyért sem cseréltetik be. Ez esetben valahányszor egy bankadós tárczájában a befizetendő összeg egy más bank

jegyeiben lesz képviselve — s ez ha csak vissza nem utasítja azokat, igen gyakran elő fog fordulni — elő fog állni annak szüksége, hogy a kibocsátó intézet pénztáránál azokat prezentálja.

2. Az idegen bankjegy elfogadtatik tartozások visszafizetésére és saját bankjegyek is adatnak érte cserébe. Ez a készfizetések összegét, melyek az 1. alatt említett esetből származnak, nem szállítja alább. Mert világos, hogy minden bank az idegen jegyeket, melyeknek bármi úton birtokába jutott rögtön ki fogja cserélni fém pénzért, a kibocsátó intézet pénztáránál. Ugyanis neki a jegy, ha pénztárában heverteti sem nem kamatoz, sem pénzkészletét nem gyarapítja, melybe csak fém pénz tudható be; tehát teher, melyet el nem tűrhet; kiadni sem fogja, minthogy érdeke azt kívánja, hogy saját s ne egy más bank jegyeit hozza forgalomba. Ellenkezőleg ha fémét vált rajta ezzel saját készletét gyarapítja, mire a közönséges felfogás szerint 2—3-szor vagy többször annyi bankjegyet helyezhet el kamatozón. A fémfizetés azon esetben fog elmaradni vagy leszállíttatni, ha ama másik banknak birtokában is vannak az elsőnek jegyei, mikor kicserélhetik azokat, csupán a különbözetet fizetve fémbe. Ha ilyen célból úgynevezett saldo-intézetet vagy clearing-houseot alapítanak a bankok, hol egymás iránti jegyköveteléseik kiegyenlítettnek, — azon módon, mely checkekre s váltókra nézve p. o. Londonban virágzik — a készpénzben teljesítendő fizetések összege tetemesen alább fog szállíttatni, a mennyiben azok bankoknak egymás iránti követeléseiből erednek. Valószínűtlen azonban, hogy a szolidaritásnak ezen foka egy ország összes nagy számú jegybankjai közt elérhető legyen*) sőt természetellenes, következetesen keresztül nem vihető helyzet fejlődnék abból. Az erősek, biztosak, elismertek hitele alapján elősdi fejlődést nyernének a gyengék, bizalomra nem érdemesek, ismeretlenek. *Azon tudat, hogy a jó bankok fizetesként elfogadnak minden bankjegyet meg is szerezné minden bank jegyeinek a forgalmi képességet, s az újak, a rossz állásuak jegyei éppen úgy elfogadtat-*

*) A londoni clearing-houseban kieserélt utalványokat az illető bankok csak részben fogadták el fizeteskép, túlnyomó részben csak incassora vették át; amellett ha előlegeztek is azokra, vagy fizeteskép fogadták el, a fizető kötelezettsége csak a check beváltatása után szűnik meg. Egészen másként áll a dolog bankjegyeket illetőleg, melyek mind követeléseik kielégítése folynak be.

nának, mint a legszilárdabb állású bankok jegyei. *) Könnyen megfogható, hogy az utóbbiak kárára virágoznának amazok, mindkettőnek jegyforgalma egyformán a forgalmi szükség által szabályoztatnék s az mely a tőkét a legjobb váltókba — tehát alacsonyabb kamatláb mellett — helyezi el, nem élvezne ennek folytán kiterjedtebb hitelt, mint a másik, mely a nagyobb nyereség kedvéért nyaktörő üzletekbe bocsátkozik. Sőt könnyen meglehetne, hogy a jegyek kicserélése mellett is, minthogy az insolid intézetek minden eszközt felhasználnának arra, hogy jegyforgalmukat terjesszék s következésképp fémkészletüket növeljék, a szilárd eljárásuk fémkészletének rovására gyarapodna övék. P. o. ezek jegyeinek saját jegyeikkel való összevásárlása útján, mikor az utóbbiak egy ideig tovább forognának, az előbbieket pedig azonnal a Clearinghouseba kerülnének. Azt pedig hihetőleg senki sem fogja komolyan állítani, hogy a hol teljes bankszabadság, hol következésképp százával s talán ezerével léteznek a jegybankok, ezek mind egyenlőn szilárd, biztos állásuk, egyenlőn méltányos eljárásuk lehessenek. Az általános »clearing« által feltételezett szolidaritás pedig, mint a mondottakból bebizonyul, félreismerhetlen előnyt nyújt a gyengébbeknek és rosszabbaknak. Emélfogva tagadjuk, hogy az valaha keresztül vihető legyen. **) Szabad bankrendszerrel bíró országban az elismert biztosságu, jobb hírű és nagyobb bankok nem fogják elfogadni a szolidaritást az alattuk állókkal s vissza fogják utasítani olyanok jegyeit s igen valószínű, hogy visszatörlesztés az utóbbiak hasonló eljárást fognak követni. Legjobb esetben tehát csoportok, bankkegyesületek fognak támadni, melyeknek tagjai egymással szolidaritást vállálnak, de más csoportokkal vagy minden csoporton kívül álló bankokkal nem. Eszerint a baj nem lesz elhárítva s a bankjegyek forgalmukban minduntalan akadályokba fognak ütközni, melyek haza hajtandják őket a pénztárhoz.

*) Valahogy azt ne higgye valaki, hogy norvativumok által elérhető, miszerint minden bank helyzete egyaránt jó legyen; a biztosság nem csupán a fémkészlettől s a befizetett tőkéből, hanem nagyon nagy mértékben az elhelyezések minőségétől függ, mely törvények által nem szabályozható, mint erre épen a bankszabadság pártolói szeretnek hivatkozni az állami beavatkozás ellenében.

**) A Suffolk rendszer nem felel meg gyakorlatában a feltételezett állapotnak; róla alább.

3. A bankok egymás jegyeit nem csupán fizetésként elfogadják, hanem kívánatra fém pénzért mindenkor be is váltják. Nem hisszük, hogy ennek keresztülvihetőségét valaki állítani hajlandó lenne. Egyébiránt hatása a 2. alatti viszonyéhoz, fokozottabb mérvben, lenne hasonló.

Minthogy egy országban hol szabadon keletkezhetnek a bankok és tényleg keletkeztek is számosan s még mindég keletkeznek újak, az általános szolidaritás — mert ennek helyesen nevezhető az idegen jegyek elfogadása, ha mindjárt kicseréltetnek is — keresztül vihetetlen, hanem legfeljebb is külön csoportok alakulása tehető fel: meglehet, hogy a leghatalmasabbak, s a melyek legtöbb bizalmat élveznek, egy ilyen csoportban fognak összejönni és az által, hogy egymás jegyeit elfogadják, másokéit pedig nem, az előbbieknél kizárólagosan biztosítandják a piacot. Az ezen egyesülethől kizárt intézetek jegyforgalma így önmagától megszűnend, újak keletkezésének pedig eleje lesz véve. Meg lehet, hogy most az egyesülethez tartozó bankok jegyei éppen olyan akadálytalanul fognak forogni az egész országban, mintha mind egy bank által adattak volna ki és következőkép ugyanannyi jegy is lesz forgalomban tartható, a fém pénz is csak olyan keveset fog használtatni és következőkép együtt véve nem kellend több készfedezetet tartaniuk mint *egy* banknak kellene. Ez képezné tehát a bankszabadság eszményi állapotát. De — azt kérdjük, volna ez bankszabadságnak nevezhető? Nem lenne ez valóságos monopolizálása a hitelforgalmi közeg kibocsátásának, nem ugyan egy bank, de egy bankegyesület által? Miben állna a különbség? abban, hogy a monopoliumot nem az államtól nyerték, hanem maguk szerezték nagyobb életrevalóságuk által, a legyőzött versenytársakkal való küzdelemben és hogy fentartásáért még folytonosan — habár csak passiv ellenállás által küzdenek is — ha t. i. a kivított monopolium elleni támadások meg-megújítatnának. Ezen alakban a bankszabadság ellen nem sok kifogást lehet tenni, de megvallom, hogy nem látom a nagy különbséget az állam által *egy részvénytársulatnak* adott kiváltsággal szemben; sőt ellenkezőleg ezen állapotnak létrejöttében is az egy-bankrendszerhez közeledő lépést látnék, mely a mellett bizonyítana, hogy törvény-szerénti bankszabadság mellett is az üzlet természeténél, benső okoknál fogva, a jegykibocsátás mindég az egységes rendszerhez gravitál. Valóságos első lépés lenne a bank-

egység felé, melyet továbbiak követnének. Minthogy az egyesület a bankok szerkezetében való homogeneitás által jött létre és lett oly erőssé, ez már magában megalapítaná azon homogeneitás tovább fejlődésének irányzatát, mely a tőke, jegyforgalom és fémkészlet arányaira, a hitelnnyújtás módozataira, kamatlábra nézve érvényesülne egyes bankok kezdeménye folytán. Vagy ennek, t. i. a solidaritás kiterjesztésének az üzleti s kezelési kérdésekre kellene bekövetkeznie. Vagy pedig verseny támadna az egyesület egyes tagjai közt, mely elébb-utóbb szakadást idézne elő, felbomlást, melyet az uralkodó testület megszüntével, új bankok keletkezése is követne, mire a jegyforgalom akadályai, a nagyobb fempénz-szükség ismét előállanának. Ha nem, ha az egyesületben erősebb lenne a centripetális, mint a centrifugális hajlam, ha a szerkezetben felöltő különmeműségek, a folytonos érintkezésben lesurlódnának, a nagyobb eltérések eltűnése után mindég a kisebbek nyervén nagyobb jelentőséget az ember szemében — ezen kiegyenlítő hatás működése csak ott szűnne meg, hol az összes bankok részvényeseinek érdekei azonosak, az elvek, melyek szerint, s az igazgatás, mely által vezetettnek, egységes lenne. Az egybank-rendszer természetes önkifejlődés által helyre állna, azon megdönthetlen igazságú törvénynek hatása folytán : *hogy a bankjegy annál hasznosabb úgy közgazdasági hatásában, mint a kibocsátóra nézve, minél szélesebb forgalmi köre van.*

Ennélfogva ismételjük, mi azon törekvésben, hogy bankszabadság mellett a jegyek szélesebb körű forgalma, azoknak kölcsönös elfogadásában befoglalt foka által a szolidaritásnak biztosítsák, hallgatag elismerését látjuk az egységes kibocsátás, az egy jótálló szükséges voltának. Ha pedig e törekvés általános sikerüvé válhat, a gyengébb és kevésbé létjogosult versenytársak kihalása és feltámaszthatatlansága által, ebben előfokát látjuk az egy bankrendszer helyreállításának. Már pedig midőn az ellenkező rendszernek is — ha a célnak megfelelni akar — a célszerűségi követelmények ereje által önkénytelen és öntudatlanul ez irányban való fejlődést hisszük; csak természetes, hogy a megelőző fejlődési szakokat átugorva, szivesebben látnánk a végső fejlődési foknak, a tökély fokának öntudatos, felismerésből eredő rögtöni alkalmazását.

Talán eléggé indokoltuk azon nézetünket, hogy a szabad jegybankok szolidaritása, mely, bár nehezen keresztül vihető, mégis

mulhatlan szükséges, hogy némi sikerrel működhessenek — igen határozottan a bankjegykibocsátás egysége mellett szól. Nem tudjuk szükséges-e még azt indokolni, hogy annak (a szolidaritásnak) hiányában a bankok jegyei által tett szolgálatok igen korlátoztak s a fém pénznek a belforgalomban is nagyobb mennyiségben való használata elkerülhetetlen lesz. Talán a gyorsabb felfogásu olvasót kifárasztjuk, de a gyengébbek kedvéért kitesszük magunkat e veszélynek és még egyszer megkíséreljük a dolgot világossá tenni. Tegyük fel, hogy egy p. o. 30,000 lakossal bíró városban egy vagy több jegybank létezik, melyeknek jegyei ott általánosán elfogadtatnak (hol fogadtatnának el, ha nem a bank székhelyén?). A város lakói közt történő fizetéseknel kizárólag ezen jegyek használtatnak. Ellenben ha az ország egyéb városaiban vagy vidéken kell fizetést teljesíteni, ez csak más forgalmi közeg útján történhet — miután az ottani bankok nem fogadják el e jegyeket s következésképp az ottani kereskedők, iparosok, termelők sem, kiknek azon bankok irányában fizetési kötelezettségeik vannak. Most tehát a kereskedő, ki X. városában eladott áruért ottani bankjegyeket kapot, ezeket a bankhoz viszi, hogy az éretttük vett fém pénzzel a behozott árukat megfizesse. Igaz, hogy erre váltó is szolgálhat, de az X-ben fizetendő s az X-ből húzott váltók összegei közötti különbözetet, mégis fém pénzben kellend kiegyenliteni s e különbözet okozza a pénzhiányt és a pénzszükséget épen úgy mint a nemzetközi forgalomban. Tagadhatlan, hogy ez utóbbiban a dolgok menete teljesen ugyanaz, melyet itt egy város külforgalmát illetőleg feltételeztünk. Amabban is, ha a behozatal nagyobb volt, a különbözet fémben fizetendő, mely a bank tárából vétetik, minthogy annak jegyei a fém pénzt teljesen kiszorították a forgalomból. Az igen nagy különbség azonban, a bank fémkészletére való befolyásában ez eseteknek, azon arányban áll, mely egy nagy ország bel- és külforgalma s egy város vagy egy kerület bel- és külforgalma közt létezik. Kivülről, mint tudva van csak az hozatik be, mi bent a szükséges minőségben vagy mennyiségben nem állittatik elő. Világos, hogy egy nagy terület termelése — egyes kivételeket megengedve — sokkal több oldalú lesz mint egy kis területé vagy épen egy városé. Amaz magában foglalhatja a gyáripár minden nemét, a fém bányászatot, gabna- és bortermelést, állattenyésztést, mindent, mit a fogyasztási vagy termelési szükségek igényelnek s ez esetben külföldi áruk be-

hozatala (valamint a kivitel is) aránylag kevés esetben lesz szükséges. Igaz, hogy magában tekintve a külforgalom mégis roppant összegeket fog mutatni; de a belföldön termelt s ugyanott elfogyasztott áruk forgalmának összegéhez képest az mégis csekély s minél kifejtettebb az ország, annál csekélyebb lesz. Az egész roppant beforgalom tehát bankjegyek által fog közvetítettni s a külforgalomnak különbözőzei fognak fém pénzben kiegyenlítettni. Egy kerület azonban a munkafelosztás önmagától érvényesülő törvénye szerint többnyire egyes termelési ágak művelésére fog szorítkozni s a talaj minősége, a természeti és népességi viszonyok szerint túlnyomólag gabnatermelő, vagy állattenyésztő, vagy erdészettel és bányászattal vagy pedig fonó és szövő iparral stb. foglalkozó lesz. Eszerént termelésének túlnyomó részét a kerületen kívül fogja eladni, részben a külföldön, de nagy részben az ország más vidékein, honnan összes életszükségleteit is szerzeni azon egy két árunemen kívül, melyet maga állít elő. Ilyen körülmények között külső áruforgalma s ezzel természetesen pénzforgalma is felül fogja múlni a közbensőt. Ha kerület helyett, mely várost és vidéket foglal magában, csupán egyes várost veszünk fel, még sokkal nagyobb jelentőséget nyer a külforgalom és általánosabbat.

Még mennyiségtanibb modorban is megtehető a bizonyítás. Osszunk képzeletünkben egy országot száz egyenlő részre, s tegyük fel, hogy a külfölddel való forgalom ezen száz rész között egyenlően oszlik meg. Eddig tehát az ország s egyes részei közt a külforgalom arányai egyenlők. De ha már most minden egyes részre nézve nem csupán a külfölddel, hanem a többi 99 részzel való forgalmat is úgy tekintjük mint külforgalmat, és ez hozzá adatik a külfölddel valóhoz, világos, hogy a viszony más lesz. Igen sok esetben az áruforgalom, melyet egy századrész folytat a többi 99 századrészszel magában is már jóval felül fogja múlni a külfölddel való forgalmát, mihez azután hozzá járuland az adó, a más vidékeken lakó tőkepénzeseknek, fölhitelintézeteknek teljesítendő kamattfizetések, a vasutak bevételei *) stb. Igaz, hogy mind ezen pénzküldésekre válto és utalvány is lesz használható, de a különbözetet mégis azon kö-

*) Azon esetben is, ha minden állomáson a helybeli bank jegyei elfogadtatnak, ezen bevételek, minckelölte a központi pénztárhoz beküldetnének, mégis más pénzre fognak átváltoztattni.

zegben kellend kiegyenliteni, melynek az országban általános forgalmi képessége van, és mely a bank készfedezetéből fog kivétetni. A nemzetközi forgalomban is csak a különbözetek egyenlítettnek ki fém pénzben és mégis képes az p. o. az angol bank fémkészletében óriási ingadozásokat előidézni, noha Angolország termelése olyansokoldalú, oly arányosan ki van fejlesztve minden irányban mint, Franciaországot kivéve, talán egy országé sem az európai kultúra világában. Mennyivel inkább állna az egy bankra nézve, melynek jegyei tenyérnyi területen forognak, hol a közbenső forgalom eltűnőleg csekély a külsőhöz képest, hol néha talán *egy* pénzküldemény felül fogja műlni a közbenső forgalom egész rendes pénzszükségletét. Mert — és erre különös súlyt fektetünk, — nem csupán nagyobbodik a külforgalom a közbensőhöz képest, minél szűkebbre szabjuk a közbensőség határait, hanem az eltérések a be- és kifizetések összegei között is annál gyakoribbak és jelentékenyebbek lesznek. Az, mi egy országot illetőleg a külkereskedelmi mérleg ideiglenes megzavarásának neveztetik, az egy városra vagy vidékre nézve, könnyen meglehet, állandó rend lesz: míg néhány hétig vagy hónapig a pénz kizárólag be fog folyni, addig a következő időben éppen olyan kizárólag kifolyni, talán az egész befolyt összeg néhány nap alatt kifolyni fog. A pénzapály és dagály tünetei annál belteresebb jelentőséggel követik egymást, minél korlátozottabb objektumra szorítjuk észleleteinket. A földtekét véve fel, nem léteznek azok, egyes országokat véve, léteznek, egyes egyéneket véve fel, annyira léteznek, hogy ugyanaz, ki tegnap sok ezreket hordott tárczájában, ma már csak annyi pénzt tart magánál, mennyit életszükségei a legközelebbi időben igényelnek, talán századát a tegnapi összegnek. Egy országnál ellenben azon összeg, mely egy pénzkivitelű időszak alatt külföldre foly, mindég csak egy *töredéke* lesz az általa használt forgalmi közegek összegének. A kerület, vidék, város, föld vagy üzletbaráti kör, — az ország s az egyes egyén között fog ez arányt illetőleg állást foglalni; közelebb az előbbihez vagy az utóbbihoz a szerint, hogy milyen nagy. Hol a jegybankok száma korlátozva nincs és mindegyik bir egy kis körrel, melyen belől jegyei forognak vagy — a mi egyre megy — ha egy ilyen körben több bank osztozik, ott könnyen elképzelhető, hogy az ezen körből egy-két nap alatt kifelé teljesítendő fizetések meg fogják közelíteni azon összeget, melyet ama kör belső forgalma rendes időben igényel.

nyel. Ha ezen időszakonként ismétlődő eshetőségekkel szemben a jegybankok megállani akarnak, úgy jegyforgalmuk teljes vagy csaknem teljes fémfedezetét kellend mindenkor készen tartaniuk, mi által a bankjegy közgazdasági legfontosabb hatása meg lesz semmisítve. Ellenségei vagyunk a »currency«-elméletnek, mely feladja azt mi a bankjegynek legkiválóbb közgazdasági jelentőségét adja — t. i. a fém pénzben heverő tőkének megtakarítása, illetőleg gyűmölesztése és azon ruganyosság, mely a forgalom igényeihez képest való szaporodásban vagy megcsökkenésben nyilvánul; — és ellenségei vagyunk a bankszabadságnak, mert következetesen keresztül vive a currency elméletre vezet. Ha mindazáltal a szabad bankok egy országban, hol a bankszabadság valóban fel is használtatott, idegenkednének az események által adott újmutatások daczára is azon elmélet alkalmazásától, szükségképen gyakori fizetésfelfüggesztéseknek kellend beállniuk, melyeknek véghatása az lesz, hogy a közönség elkedvetlenedik a bankjegyek használatától és visszatér a fémgazdasághoz.

Ezen belső rokonság a szabad bankrendszer és a currency-elmélet között, melyre itt következtetés útján jutottunk, tényekben is találhat némi igazolást. Így Hübner a bankokról írt munkájában, míg egyrészt a teljes fémfedezet alapjára áll, másrészt a bankszabadság szenvedélyes pártolójának mutatkozik. Azon állítása ugyan, hogy egy kiváltságos, monopoliumos bank még szorosabban van kötelezve teljes fémfedezet tartására, mint egy szabad bank, azt bizonyítja, hogy a benső összefüggést a két elv között nem találta meg, mindamellett következetes gondolkodás nyilvánul abban, hogy a két elvet együtt karolja fel. Még jelentősebb azonban, hogy a »currency« elvnek legújabb apostola az Egyesült Államokban, a bankszabadság országában támadt fel, Walker Amasa *) személyében, kit egyenesen az ottani események juttattak ilyen meggyőződésre és ki indokolásában az ottani tapasztalatokból indul ki.

De a bankszabadság mellett buzgolkodó olyan írók is, kik elismerik, hogy a bankjegy legfőbb haszna a fém pénzben heverő tőke felszabadulásában áll, mint Courcelle-Seneuil **) és olyanok a kik ezenkívül még messzebb horderőt tulajdonítanak neki, a for-

*) The Science of Wealth.

**) La banquel libre.

galomnak a jegykibocsátással lépést tartó növekedését feltételezván, mint Horn *) — ezek is elismerik, hogy a bankszabadság nagyobb készfedezeti hányadot tesz szükségessé. Ugyanis mint a szabad rendszer egyik előnyét s mint indokot annak elfogadására, vetik a mérlegbe azon állításukat, hogy e rendszerben a készfizetésekről nagyobb készfedezeti hányad fog kezeskedni. Minthogy ezt feltételezik mint egyik eredményét a szabad bankrendszernek, azt is feltételezniük kell, hogy a rendszer a nagyobb készfedezetet szükségessé teszi, mert nem lehet szándokuk azt állítani, hogy a szabad bankok nagyobb készletet fognak tartani mint a kiváltságosak, ha arra szükségük nincs.

Nekünk meggyőződésünk az, hogy a bankjegy, mint közgazdasági tényező, akkor éri el hasznosságának netovábbját, mikor legtöbb fém pénzt takarít meg, mikor legáltalánosabban képes ezt a forgalomban helyettesíteni, mikor fém pénzért való becserélthetése a lehető legcsekélyebb fém készlet által van teljesen biztosítva; mikor következtésképp a nemzeti vagyonban legnagyobb összegű holt tőke változik át a bankjegy befolyása alatt gyümölcsözőre. Ez pedig nézetünk szerint — melyet az eddigiekben indokoltunk — eléretik, ha minél nagyobb területen forognak ugyanazon jegyek. Ebből szükségképp következik, hogy egy országot véve fel, a megtakarítás legnagyobb lesz, ha abban csak egy bank bocsát ki bankjegyeket, legcsekélyebb, ha a jegykibocsátás szabad. A szabad vagy általában nagy számú bankok egyesülését a jegyek elfogadására, mi szolidaritást foglal magában, csupán a fent jelzett viszonyok közt tartjuk lehetőnek s ekkor a bankegységnek tökéletlen surrogatumát látjuk abban.

És most — s minckélőtte megvizsgálánk, hogy a bankszabadság ott, hol átment a gyakorlatba, mit eredményezett, nézzük végig az érveket, melyeket a sokszor megújult vitában a két rendszer védői felhoztak s azoknak kölcsönös cáfolatát, miből meg fogjuk látni, hogy saját indokolásunkat az egy-bankrendszer eddigi védelme mennyiben teszi feleslegessé vagy szükségessé, valamint azt, hogy a bankszabadság mellett szóló indokok megdönthetik-e ez indokolást vagy sem.

Mindazon irók közt, kik a bankszabadság ügyében eddig tollat ragadtak, Courcelle-Seneuil az, ki legtudományosabb modor-

*) La liberté des banques.

ban, legtöbb logikával, legbehatóbban és legkevésbé tévedve illuziókba, tette azt. Több kisebb, ez irányban írt értekezése után — melyek közt megemlítendő Coquelin »Du crédit et des banques« című könyvének 2.º kiadásához írt előbeszéde — fennebb idézett munkájával (La banque libre) a kérdést meglehetősen kimerítette, természetesen saját rendszerének előnyére. E munka egyszersmind válasz Wolowskynak, ki »La Question des banques« című munkájában a bankegységnek kelt volt védelmére. E könyvnek érveit Courcelle-Seneuil taglalja és általában reasszumálja a rendszer indokolását. Ez t. i. a bankszabadalom indokolására nézve, kiváltképp a mű XIII. fejezetében történik, hol azon érvek 8 pontban foglaltatnak össze:

Az első, mely a francia bank alapításakor kiváltságának indokolásául lett felállítva, azon állítást foglalja magában, hogy ezen kiváltság folytán lehetséges lesz a kamatlábat állandón 4%-on tartani. Azok után, melyeket az előbbeni fejezetekben a kamatlábra nézve elmondtunk, felesleges mondani, hogy teljesen egyet értünk a bankszabadság védőivel a részben, hogy jegybanktól a kamatláb állandósítását várni képtelenség. A tapasztalás is eléggé bebizonyította és mai világban ezt hozni fel indokul a bankszabadalom védelmére, többé senkinek eszébe nem jut.

A második Thiersnek egy mondása, mely különben e formában nem is érv, hanem csak állítás; különben benn is foglaltatik a két következő (Rossifélében), melyet bátran összefoglalhatunk egybe s következőképp formulázunk: Banküzlet terén a szabad verseny veszélyes, mert szédelgésre vezet, mely által, egyesek érdekében a közönség kizsákmányoltatik.

5. A pénzverés az állam joga és feladata; láttatni és előmutatóra szóló jegyeket kiadni annyi, mint pénzt verni; következőképp a jegy kibocsátás fenntartandó a kormánynak, vagy annak kit ez megbiz. (Wolowski).

6. A szabad bankok elárasztják a pénzpiacot jegyeikkel, annyira, hogy a pénz csereértékét ezáltal lenyomják.

7. A szabad jegybankok olyan kereskedelmi válságokat idéznek elő, melyek tönkre tehetik az országot hol léteznek.

8. A szabadalmú bankok, uralkodván a kereskedelmi műveleteken, képesek a kereskedelem túlesapongásait mérészkelni.

Mint már mondatott, a felsorolt érvek elseje szóba nem jöhet. A Rossi-Thiersféle nézetektől ellenben — a formulázást nem tekintve, mely az ellenfél számára igen könnyűvé teszi a czáfolatot — nem lehet megtagadni, hogy valódi alappal bírnak. Áll pedig az alap azon kétségbevonhatlan igazságban, hogy: *a verseny élénksége, mely a termelésben és a kereskedelmi forgalomban a haladásnak egyik legfőbb tényezője és általában jótékony hatása; a banküzletben könnyen veszélyessé válhat.* Ha betéti bankok egymással versenyeznek, csak két eszköz útján tehetik azt; a fizetett kamat magassága és a szedett kamat alacsonyysága. Az utóbbira nézve azonban, minthogy kölesön nyert tőkéket adnak ki, mozditerük igen korlátolt s a fizetett kamattól függ. Ez tehát az, melynek emelése által a tőkéket magukhoz édesgetve, egymás ellen küzdhetnek; ha a maguknak visszatartott különbözet a versenyben leszállított minimumára, és egyik a versenyt még folytatni akarja, nem marad hátra egyéb, mint a szedett kamatot felemelni. Már pedig, ha két bank közül az egyik magasabb kamatot vesz, mint a másik, amahhoz csupán azon hiteligények fognak folyamodni, melyek az elsőnél nem találnak kielégítést; tehát, a magasabb kamat szedése szükségképp arra fogja kényszeríteni, hogy a pénzek elhelyezésénél kevésbbé válogasson és elsőrendű biztosság helyett beérje másod-, harmadrendűvel. Hogy hová vezethet ez, főképp ha a verseny ez irányban tovább fejlődik, azt könnyű elképzelni; annyi-
val is messzebb mivel minden társadalomban vannak egyének, kik pénzt minden áron elfogadnak kölesön, hogy szerencse-játékszerű vállalatokban tegyék kockára, vagy fizetéseképtelenségüket tovább palástolhassák. — A bankjegyekről nem fizettetvén kamat, a jegybankok, ha egymás rovására hitelélvezetüket kiterjesztteni töreksznek, nem is folyamodhatnak hát azon eszközökhöz, melyhez a jegybankok; de itt a hitelkeresők propagandája jöhet tekintetbe s ennek megszerzése, hatályossá tétele viheti a bankot arra, hogy a biztosság követelményét kevésbbé tartsa szem előtt — mert azok, kik nagyon reá vannak szorúlva segélyére, valószínűleg buzgóbb reklám-csinálók lesznek, mint a kik másutt is kielégíthetik hitel-szükségletüket.

Ezekből folyólag azt következtetjük, hogy a versenygés, ha túlságba megy, vezethet könnyelmű hitelezésre s ez által csakugyan veszteségekre. A versenyre szolgáló eszközökkel azonban

épen úgy, (sőt talán hatályosabb eszközzel) fel vannak ruházva a betéti mint a jegybankok. Ha tehát ennek alapján kívántatnák a bankegység, úgy okszerűleg a betéti üzletre is ki kellene azt terjeszteni. Ez oknál fogva a bankegység mellett felhozott érvek másodikára nem fektetünk súlyt. A betéti üzlet központosítását tudtunkkal még nem kívánta senki, noha versenygés e téren talán még könnyebben válhat veszélyessé, ha a szédelgés szelleme vezeti a bankokat. Azonban, ha közgazdasági elméleteket állít fel az ember, mindég feltételezni kell az illető társadalomban egy bizonyos fokát a szoliditásnak. Ha ez hiányzik, a legbölesebb elvek felállítására sem ment meg a társadalmi tönktől.

Wolowski indokolását, mely szerint a jegykibocsátás ugyanazon jogon és alapon illeti meg az államot, illetőleg ennek megbízottját mint a pénzverés nem vagyunk hajlandók magunkévá tenni; ha csak nem azon értelemben, hogy a pénzverés czélszerűség szempontjából bizatott az államra s ugyancsak czélszerűség szempontjából a jegykibocsátás is annak vezetése vagy felügyelete alatti központosítandó. Egyáltalában Wolowsky egész felfogásával a bankjegyről úgy mint az »La question des banques« című munkájában ki van fejtve, nem érthetünk egyet. Ő a bankegységet a currency-elmélet érveivel védi és a Peel-akta álláspontját foglalja el, melyet nyíltan magasztal. Ezzel nagyon is megkönnyítette a szabad bankrendszer bajnokainak a támadást.

Hogy a szabad bankok anyira elárasztanák a piaczt jegyekkel miszerint a pénz értéke nyomást szenvedne, ez nem igaz. Szabad bankok épen olyan kevésbé mint egy szabadalmas bank tarthatnak a forgalomban több jegyet mint a mennyit ez a főpénz helyettesítésére igényel. A mennyiben a jegykibocsátás — azon arányban mint egy ország jegyforgalma a világ összes nemes fémkészletéhez áll, ennek értékére csakugyan gyakorolhat befolyást, annyiban ez teljesen jogosult. Egy szabadalmas bank részéről azonban, ha hivatását teljesen betölti e hatás erősebb lesz, mint-hogy az ilyen bank több nemes fémot tesz nélkülözhetővé.

Az utolsó érvet Courcelle-Seneuil csak úgy melleleg említi: »néhányek hozzá tették, hogy a kiváltságos bankok uralkodván a kereskedelem műveletei felett, korlátozhatják annak tálcápon-gásait.«

Az alak, melyben a gondolatot bemutatja; nem szolgál annak előnyére és még ellenestől is, ha jóhiszeműleg kél egy nézet védelmére s a másiknak támadására, s nem csupán a retorikai sikert kívánja, — várni lehetne, hogy a megezáfolandó okadatolásnak értelmét fogja keresni és taglalni. Azon mondat pedig így rettentő üres hangzású és nem szolgálhat egyébre mint leplezésére annak, mit »némelyek« csakugyan és pedig teljes joggal mondtak, hogy t. i. válságokban egy nagy központi, szabadalmazott bank, melynek szerkezete egészséges — szilárdabb támaszt nyújthat a megingott hitelnek, mint számos apró jegybankok, ha még olyan egészséges szerkezetűek is. Hogy a bankjegyzület megfelelhessen e részben feladatának, okvetlenül szükséges — mint ez már többször hangsúlyozva volt — miszerént saját helyzete, jegyeinek biztossága iránt soha legkisebb kétség ne férhessen a közvéleményhez. Ez pedig egy nagy banktól, melynek ügyein az ország szeme függ, mely kiváltságos helyzete folytán hitelezésében a legjobb biztosságokra szorítkozhat, több okkal és joggal elvárható, mint számos apró bankoknak mindegyikétől, melyeknek jelleme annyiféle a hány a bank, és melyek közül minden egyes elveszvéen társainak sokaságában, homályos életet tenget, minélfogva a kétség könnyen hozzá férhet, még ha nincs is megérdemelve. Ez állítás mellett számos tapasztalás szól, ellene egy sem. Peldátlan dolog ugyanis, hogy egy nagy központi bank iránt, mely hitelnyújtásában magánosokra szorítkozott, a bizalom valaha megingott, hogy jegyei azért özönöltek volna vissza pénztárához, mivel a közönség attól félt, hogy az intézet fizetéseképtelenné lesz s jegyei értéküket veszítik. Az angol bank — noha szerkezete nem mondható egészségesnek, minthogy alapfőkéje folyósíthatlan követelésben van elhelyezve s fémkészlete egészen a betétekből alakul — 1821 óta, azaz mióta az államtartozás nagyobb részének visszafizetése folytán készletét állandón felvehette, sokszor látta fémkészletét apadni hitel- és kereskedelmi válságokban, de sohasem jegyeinek jósága iránt támadt kétség, hanem a külforgalom fémszükséglete miatt.*) Mihelyt elő tudott

*) Az igazság érdekében megjegyzendő, hogy az angol bankra a külforgalmi viszonyok mellett, befolyással vannak a paniqueok is, minthogy a magánbankok és bankírok készletüket, mely válságok által megtámadtatik, nála tartják. Ezen betétek visszavonása vagy jegykiadást vagy fémfizetést okoz s mindkettő által a Peelaktával jöhet összeütközésbe.

teremteni annyi fémét, hogy e szükség kielégítettet, készletének további apadása megszűnt. Ha mindamellett a válságokat az angol bank nem enyhítheti, úgy mint központi állása s megingathatlan hitele mellett követelhető, ez csakis azon hibás szerkezetnek tudható be, melynél fogva — jegyforgalma a fémkészletet csupán egy szűkre szabott összeggel múlhatván felül; ez, a fémkészlet pedig folyó számlára betett pénzekből képeztetvén — jegykibocsátását és hitelezését akkor kénytelen leszállítani mikor a pénzszükség folytán a betétek tőle (és más bankoktól) visszahuzatnak; tehát mikor legnagyobb szükség van rájuk. Hogy jegyeinek biztossága iránt a bizalom nem ingott meg soha — ha ugyan ez bizonyítékot igényel — legjobban kiviláglik abból, hogy midőn a három legerősebb hitelválság alkalmával megengedett neki *több jegyet kiadni*, mint a Peelakta szerint lehet, ez nem csak hogy fémkészlete kimerülésére nem vezetett, de a válságot csakhamar lecsillapította. A francia bank, habár alaptőkéjét illetőleg ugyanazon bajban süllyk mint az angol, I. Napoleon bukása óta, kinek uralkodása alatt túlnyomólag állami czélokra szolgált, sohasem ingott meg a közbizalomban. Az 1848-ki rövid fizetésfelfüggesztés a politikai zavarok, a socialistikus mozgalom által indokoltatott; az 1869-ki pedig elrendelte a kormány, minthogy fémkészletét valamint jegykibocsátását maga akarta kizsákmányolni. Egyébiránt forradalom és ellenséges betörés olyan események, melyeknek bástyák sem állanak ellent és a bankoktól sem követelhető ez; minden közgazdasági functió szükségkép megszűnik ezek előtt. Az osztrák és olasz nemzeti bankok az államnak adott kölcsönök folytán lettek fizetéstelenekké. A porosz bank nem áll ilyen viszonyban az államhoz és jegyei mindég ugyanannyi bizalmat élveztek, mint a vert ezüstpénz. A belga és hollandi bankok jegyei iránt sem támadt kétség soha.

Ha nézzük ellenben az angol vidéki jegybankok 1844. előtti történetét és az éjszak-amerikaiakét a Chase-féle törvény előtt, ellenkező jelenségeket tapasztalunk. Angolországban jegykibocsátó magánbank, mely az állammal semmi üzleti összeköttetésben nem állott, hanem azoknak hitelezett, kiket szabadon választott. 1809-től 1825-ig 283 bukott meg; 1829-től 1843-ig pedig ismét 29 jegybank. Az Egyesült Államokban pedig a század elejétől egész az 1863-ki banktörvényig a fizetésfelfüggesztések napi rendben voltak. A nagy válságok éveiben, mint 1830-ban 165 bank, 1837-ben

618 bank, 1839-ben 959 bank és fiókbank, 1857-ben minden bankja az Egyesült Államoknak felfüggesztette fizetéseit. Számosak voltak ezek közt a bukások is, melyek után a bank többé nem támadt fel, s hitelezői véglegesen elestek követeléseiktől. Mindezen bankok jegy kibocsátással is foglalkoztak. Megengedjük azonban, hogy mind az angoloknál, mind pedig különösen az amerikaiaknál nem a jegy kibocsátás, hanem a betéti üzlet játszotta a főszerepet, és hogy különösen az amerikai bankok nagyrészt a betétek visszahúzatása folytán voltak kénytelenek fizetéseiket felfüggeszteni s hogy a legnagyobb károkat is a betéti hitelezők szenvedték. Nem is azért hoztuk fel ezeket, mintha a bukásokból közvetlenül a jegy kiadási szabadság ellen akarnánk demonstrálni, ezt ekkor ki kellene terjeszteni a betétfogadási szabadságra is. De igenis foly e példák ből, hogy a szabad jegy bankoknál a fizetés felfüggesztés és bukás esetei bekövetkezhetnek; ha azok valóban *bekövetkezhetnek*, úgy még bizonyosabb, hogy a közönség tarthat azoknak bekövetkezésétől; tehát jegyeikhez nagyon hozzá férhet a kétely. Ez pedig szükségképp megbénítja a bankjegy rendszer egész hatását válságokban. Miként pótolhassa a bankjegy, a hitel válságban visszavonuló betéti tőkéket, ha saját hitele is kétes? Hová juthat az ország, ha a fémpénznek külföldre áramlása következtében megcsökkenvén a bankok készfedezetei, ez által a jegyek hitele is megtámadtatik, és a fémpénz többé nem csupán a külföld részére, hanem a belforgalomban is a bankjegyek helyettesítésére kívántatik. A válságnak ilyen körülmények közt többé nincs határa, valaminthogy az Egyesült Államokban valóban messze túl is ment, minden Európában ismeretes határokon.

Ismételjük, a bankjegy csak azon esetben tesz valódi hasznót a társadalomnak, ha a belforgalomban minden időben és minden körülmények közt teljesen ugyanannyi bizalomban részesül, mint a fémpénz; ha biztosságához a kétségnek árnyéka sem férhet. Ha ezen kellékkel bír, úgy válságok alkalmával fontos szolgáltatásokat tehet, sőt, aszerint hogy milyen természetűek, egészen meg is szüntetheti; ha ellenben azon kellékkel nem bír, csak élesebbé teszi azokat.

Birtak pedig e kellékkel, a tapasztalás szerint, minden nagy szabadalmazott bankok jegyei, addig a míg rövid lejáratú magántartozások által voltak fedezve, a készfedezeten kívül. Az apró

jegybankok jegyei pedig ugyanolyan fedezet mellett igen sok esetben nem bírtak vele; mikor nem csupán a kételynek árnyéka fért hozzájuk, hanem a legerősebb kételyek igazolva lettek fizetésfelfüggesztések és bukások által.

Kétségbevonhatlanúl helyes tehát azon állítás, hogy egy nagy szabadalmas jegybank válság idején erősebb támasz a hitelnek, mint számos apró jegybank. Azt, hogy jegybankok, bárha a kigondolható legszilárdabb alapon állanak, a válságoknak általában elejét vehetnék, azokat lehetetlenekké tehetnék, nem állítjuk; sőt azt tartjuk, hogy jegybankoktól — akár szabadoktól, akár monopóliumosoktól — ilyet követelni, épen olyan képtelenség volna, mint földhitelintézetektől azt várni, hogy tevékenységük folytán többé nem lesz rossz termés.

Mindazon érvek közül, melyek eddig az egy-bankrendszer mellett s a bankok sokasága ellen felhozattak, csak ezen egy utólsót tesszünk magunkévá. Ez egy azonban, együtt azzal, melyet magunk részéről állítottunk fel, teljesen eldönti a kérdést: A bankjegyek valóban két functio által nyerik közgazdasági fontosságukat:

1. Az által, hogy a fém pénz nagy részét feleslegessé tévén, nagyszerű tőke megtakarítást eredményeznek.

2. Az által, hogy válságok idején, mikor az addig rendelkezhető tőkék visszavonulnak a forgalomból, azok helyébe lépnek. *)

Mindkettőnek a nagy központi bankok tökéletesebben képesek megfelelni, mint nagyobb számú apró bankok. Ez úgy hisszük, az eddigiekből kiviláglik.

De minthogy a bankszabadság annyi hő szószólóra talált, különösen az irodalom, az elmélet emberei között, azt kellene feltételezni, hogy ígér olyan fontos előnyöket, melyek az egybankrendszer által nem érhetők el, s melyek talán ellensúlyozzák amazokat, melyeket mi ez utóbbinak tulajdonítottunk. Vizsgáljuk meg tehát ezeket, úgy mint Courcelle-Seneuil rekapitulálja idézett munkájának bezáró fejezetében. Ő, mint már hangsúlyoztuk, a rendszer minden védői közt a legtudományosabb eljárású s legtisztább felfogású s

*) A jegybankok tevékenysége egyéb hiteleszközökre való tekintettel, különösen úgynevezett pénzszükség idején, valamint a betéti bankokhoz való viszonyuk, későbbi fejezetekben bővebben lesz taglalva.

nála biztosan mindent megtalálunk, mit annak védelmére okszerűen el lehet mondani. Először is 5 pontban foglalja össze a könyvben kifejtett elveket, s azután 12 pontban a nézeteit támogató érveket s az ellenvetések czáfolatát. Az elébbieniek, mintegy az alapelvek, következők :

1. A banküzlet feladatai a pénz használatában való megtakarítások létesítése és a rendelkezhető tőkék elhelyezése.

2. Ezen üzlet kifejtése és tőkéletesítése nagy jelentőségű a termelésre nézve, mert legjobb eszköz a személyi hitel előmozdítására vagyis arra, hogy a tőkék azon emberek kezébe helyeztessenek, kik leginkább képesek azokat gyümölcsöztetni.

3. Az előmutatóra és láttatra szóló jegyek kibocsátásának szabaddá tétele által ezen üzlet olyan ösztöndíjjal nyerne, mely nem becsülhető kevesebbre évenként 50 millió franknál, de 80-ra is felemelkedhet, s mely a nélkül, hogy valakinek valamijébe kerülne, a banküzlet gyors élénkülését eredményezné.

4. Ezen szabadság lehetővé tenné faluvidéken fiókok tartását s reá bírná a bankokat, hogy ilyen fiókokat alapítsanak, melyek egyedüli czélirányos közvetítői a mezőgazdasági hitelnek.

5. Komoly mezőgazdasági hitel alapítására czélzó minden más mód vagy egész sikertelen lesz, vagy nem fog elérkezni sem a kis birtokig, sem a nagy központoktól távol eső helyiségekig.

E tételék két elseje általánosan (kivéven a currency-elv emberei által) elismert tantétele a bankelméletnek. A harmadik a Franciaország belforgalmát közvetítő fém pénzben heverő tőkének gyümölcsöztetéséből származó megtakarítást számítja, mint ez a mű 31. fejezetében ki van fejtve, 80 millióra, és pedig 2000 millió franknyi bankjegynek szabad bankok által való kibocsátása után 4% kamat mellett. Részünkről azon évi hasznot, melyet Franciaország húzhatott volna ha belforgalmát fém pénz helyett kizárólag a francia bank jegyeivel akarta volna közvetíteni, csak ennek fémfedezetét tartván vissza — egy elébbi fejezetben 200 millió frankra számítottuk.*) Hogy Franciaország ezen óriási hasznot megvette, felróható ez a francia bank szabadalmának? Talán kamatlaba volt olyan magas, hogy az ipar és kereskedelem nem élhetett

*) Az 5 ezer milliónyi fém pénz négy ötödének gyümölcsöztetése és csak egy ötödnek visszatartása útján

sogélyével? A leszámítolási díj 1868/69-ben 2—2½ volt: és a váltótárca még sem emelkedett a fémkészlet fele összegéig! Vagy jegyeinek biztossága vonatott kétségbe s azért volt mellettük forgalomban annyi fémpénz? A banknak üzletében csak mintegy 20 millió saját vagyona volt s amellelt 1288 milliónyi fémkészlete csak 1450 millió jegyforgalom mellett; a kettő közötti különbözet betéti tartozásokkal együtt fedezte a kiadott kölcsönöket; mondhatni tehát, hogy az egész fémkészlet olyan pénzből állott, melyért jegyek vétettek ki. A fémkészlet lassanként emelkedett volt ilyen magasra, mi annak jele, hogy az érem folytonosan folyt be a bank-jegyért; tehát ez utóbbi kiszorította amaszt a forgalomból, anélkül hogy a bank hitelkiterjesztés útján hozott volna forgalomba nagyobb számu jegyeket; csakhogy természetesen, a kérdéses összegekhez képest aránylag csekély üzletkiterjedés mellett, ennek több idő kellett. Bizonyosnak tekinthető, hogy ha háború s forradalom közbe nem jön, évek során át még néhány milliárdnyi készpénz gyűlt volna a bank pénzéibe, és ha apróbb jegyek adatnak ki talán az egész 5 milliárd.

A következő két pontból kitűnik, hogy Courcelle-Seneuil a fősulyt arra fekteti, miszerint a bankjegykibocsátásból nyerhető haszon számos vidéki bank alapítására ösztönözvén, ezek istápolhatták volna a mezei gazdaságot. Részünkről a hitel egész rendszerében a földhitelt s a bankjegykibocsátást tartjuk a legszélsőbb ellentéteknek; amaz igényli a leghosszabb időre átengedett tőkéket; ennek fedezetéül éppen a legrövidebb lejáratú tartozások fogadhatók el csak. Mezei gazdának, a ki jó gazda is, váltóforgatáshoz nincs semmi köze. Ezt C. S. is elismeri, midőn a 34. fejezetben (Mint fejlődnek ki a mezőgazdasági hitel) megmondja, hogy faluvidéken a leszámítolás csekély jelentőségű lenne. Mi czélja tehát azon falusi fiókbankokkal? Kifejti utóbb: a szabad jegybankok, ha egyszer léteznének és faluvidéki fiókokat alapítottak volna, észre vennék, hogy ott sok apró pénzösszeg hever gyümölcsözetlenül, melyeket betétül magukhoz vonhatnának. Azért kívánja tehát jegybankok alapítását, hogy a fölös pénzek náluk elhelyeztessenek! Ezért kár a bankszabadság zászlóját oly fennem lobogtatni. Sokkal egyszerűbb lenne kissébb nagyobb betéti bankok, népbankok, takarékpénztárak alapítását ajánlani. Csakhogy ez Franciaországban szabad, a törvény semmikép nem akadályozza

és a betéti banküzlet még sem képes kifejlődni. C. S. a *jegykibocsátás* mézével akarja édesgetni az embereket, hogy alapítsanak *betéti* bankokat s édesgessék magukhoz a heverő pénzeket. Hogy a betéti üzlet kifejlődhet és virágzóvá lehet a jegykibocsátási szabadság csábszere nélkül arra — ha ez ugyan bizonyítást igényelne — legfényesebb példa Magyarország, mely tökeszegénységéhez képest e téren nagyszerű eredményeket mutat fel.

Kétségtelenül nagyon meglepő és talányos jelenség, hogy a különben annyira iparkodó és takarékos francia nemzet, a banküzlet s a hitel jótéteményei iránt annyira közönyös maradt, és sem a bankjegyhitelet nem használta fel arra, hogy a forgalmat olesó tőkével lássa el, sem a vidéken szerte heverő pénzek összegyűjtésére és gyümölesöztetésére nem törekedett. A francia bankban heverő óriási segélyforrások felhasználatlanul maradtak, noha a toke 2% kamatra is kináltatott; betéti üzlet nem létezett, kivéven Párisban és néhány nagyobb kereskedelmi központban, hol csak is a kereskedők tartották pénztárukat folyó számlán a bankároknál. A takarékpénztárak betétei az ország vagyonához képest nem bírtak jelentőséggel, és csupán a legkisebb rendű tőkék összegyűjtésére szorítkoztak, nem is a rövid időre rendelkezhetővé lett pénzek gyümölesöztetése lévén feladatokul kitűzve, hanem azon megtakarított filléreké, melyeket a szegény osztályok állandólag sem helyezhettek el másként jól és biztosan. Amellett a pillanatilag aktivitásban levő forgalmi eszközben is roppant tőke hevert, mint-hogy túlnyomólag fémpénzben állott, mely bankjeggyel lett volna helyettesíthető. Csupán a californiai aranytelepek felfedeztetése óta behozott és a belforgalom által felfogott nemes fém 3000 milliora tétetik. Mennyi árut, fogyasztásra vagy reproductiora alkalmast, kellett ezért a külföldnek adni! Mekkora tényező lett volna a közjólet emelésében, ha azon termelési feleslegért arany helyett, viszont is áruk hozatnak be, vagy ha erre szükség nem volt, a termelési felesleg ára külföldön tőkésítették és kamata az ország jövedelmeit szaporítván, humanitárius, közoktatási, tudományos, általában nemesítő célokra fordítatik! Az évi haszon, melyről Franciaország lemondott a forgalmi eszköz használatában való fényűzés által, az által, hogy aranyat thesaurisált és hitellel nem élt, 80 millióval túlalesonyan van felvéve, s részünkről, ha Courcelle-Seneuil háromszoros összegetmondana, azt sem tartanánk túlzottnak.

Hogy látván a roppant gazdagságforrásokat használatlanul maradni, azoknak gyümölcsöztetésére gondolt, ez nagyon helyes és természetes. De hogy arra az eszközt a jegykibocsátás szabaddá tételében vélte feltalálni, ez nagy tévedés. A leírt állapot a országnak példátlan tökegazdagságáról tanuskodik, mely a föld és ég alj természetes segédforrásainak felhasználása, rendkívül értelmes és ernyedetlen munka, és a lakosság nagy többségénél túlnyomó takarékosági szellem által, — és e mellett úgy szólván a hitelnek hozzájárulása nélkül éretett el. Mikor el volt érve, a hitelnek szüksége még kevésbbé éreztetett mint az előtt, és a nagy gazdagság folytán a drága forgalmi eszköz terhe sem éreztetett. Az ország utóvégre megállhatott és tovább gazdagodhatott ezen fényűzés mellett, habár tagadhatatlanul sokkal nagyobb léptekkel haladhatott volna tovább e pályán, ha ezen fényűzésről lemondott volna. Ez azonban, mint a tények bizonyítják, idegen eszme volt a nemzetnek. Megbarátkoztatni vele, igazolt törekvés; de a jegykibocsátási szabadság szere a mily mesterkélt és természetellenes *e szempontból*, olyan czélszerűtlen. A fém pénz helyettesítésére a francia bank általánosán ismert s időnként még némi ágiót is élvező jegyei, mindenesetre sokkal alkalmasabbak lettek volna, mint apró bankokéi, melyeknek a hitelt még meg kellett volna szerezniök kis helyi körökben, s melyek azután is csak a teljes fedezetet megközelítő fémkészlettel működhetek volna. És ha a félreeső vidékeken valóban léteztek az ország tökébőségének daczára kielégítetlen hitel igények — a miben nem kételkedünk — a mennyiben jogosultak, kielégíthetők lettek volna betéti bankok által és feltéve, hogy a betétek erre nem lettek volna elegendők, a betéti bankok viszleszámitoltathatták volna tárczájukat a francia banknál. Ennek pedig tőkéje lett volna felemelendő, hogy a nagy jegyforgalom mellett szavatossága többet nyomjon. Ha pedig a betéti bankok nem értek volna czélra, ha betéteket nem kaptak volna, ez annak jeléül lett volna tekinthető, hogy azon eljárás nem egyez a nép jellemével. Lehetetlen belátni, hogy mikép lendíthetett volna ezen, ha a bankok jegykibocsátási joggal is fel vannak ruházva.

Valószínűleg a francia közgazdát ezen tévedésbe az amerikai és skót viszonyok észlelete vitte, hol az országban elszórt bankok a jegykibocsátási és a betéti üzletet együtt gyakorolják s az utóbbit a skót bankok valóban nagyszerű, az amerikaiak is kiterjedésileg

nagy, de a betevőkre nézve gyakran szomorú eredménnyel. A két üzletág egyesítése a két ország bankjai által, birta azon következtetésre, hogy a betéti üzlet felvirágzása összeköttetésben áll a jegykiadással, holott az összetalálkozás tisztán véletlen és semmi logikus összefüggésben nem áll. Magyarországon kifejlődött a betéti üzlet jegykiadás nélkül, noha egyéb tekintetben sokkal hátra vagyunk Skótország és az Egyesült Államok megett.

Egy új angol könyvben is*) azon nézettel találkozunk, hogy Angol- és Skótországbán a betéti üzlet kifejlődése annak köszönhető, hogy a bankoknak jegy kibocsátási joguk volt. Ha ez valóban áll is ezen országokra nézve, általánosságban semmi esetre sem áll, minthogy a (kamat nélküli) betét giroképességgel, volt kezdete minden banküzletnek s ebből közvetlenül fejlődött egyrésztől a kamatozó betéti, más részről a bankjegyüzlet. Amellett az minden esetre csak a multa nézve bizonyíthat valamit, mert mainap a betét előnyei ismertebbek, semhogy azon mesterkélt kifejlesztésre volna szükség, ott, hol a lakosság általában bir hajlandósággal e nemére a takarékoságnak. Végre pedig az egész érvelés legjobb esetben is csak konkrét esetekben, de általánosságban nem bir jelentőséggel, mert oly országokban, hol a betéti üzlet már kifejlődött bankszabadság nélkül, az semmi esetre sem alkalmazható. Magyarországnak tökeszegénységéhez képest jelentékeny betéti üzlete van, noha egy jegybankja sincs; míg Németországban számos kisebb-nagyobb jegybank létezik s a betétek az ország gazdagságát s a lakosság létszámát, valamint miveltségi fokát tekintve, még sem mondhatók valami nagyon nagyoknak.

Noha szerintünk ez elképzelhetlen, annyi mégis világos az eddigiekből, hogy Courcelle-Seneuil Franciaországban leginkább azért kívánta keresztül vitetni a jegykiadási szabadságot, hogy meghonosítsa a betéti üzletet, melynek és általában a banküzemnek, a hitel közvetítő befolyásának hiánya neki gondot adott. Ebben tehát tisztán Franciaország viszonyaira való tekintetek vezették, melyek ha helyes alapra volnának is fektetve, nem lennének általánosságban alkalmazhatók, t. i. mert olyan országban, hol a betéti üzlet már kifejlődött, ez okoskodás alapján nem lehetne a jegy-

*) *Bagshot*, Lombardstreet.

kiadás szabadságát követelni. Ellenben általános elméleti jellegűek az érvek, melyeket az egybank-rendszer ellen s a bankszabadság mellett 12 pontban felsorol, s melyeket ennél fogva hallgatással nem mellőzhetünk.

1. »Láttatva s előmutatóra szóló jegyek kiadása közönséges jog és semmiben sem különbözik a váltókiállítás jogától.«

Ez tökéletesen áll, a míg a törvényhozás a közgazdasági célszerűség tekintetéből mást nem rendel.

2. »A banküzlet szabadságának érdekében idézhetők mindazon okok, melyek a munka és a kereskedelem szabadsága mellett szólnak.«

Általános okoknak nyomatékot, ott, hol különleges okok hangosan beszélnek, nem tulajdoníthatunk. Általános igazságokat pedig épen nem ismerünk el.

3. A bankjegy nem pénz, mert mindenkinek joga van azt fizetéseknél visszatartani, míg a törvényhozás nem ruházza fel önkényesen kényszerfolyammal.

Tökéletesen igaz, de nem tartozik a kérdéshez, csak mint válasz Wolowski érvelésére.

4. »Hogy a bankjegyek mennyiségének a forgalomban, a dolgok természete által még szorosabban meg van szabva a határ, mint a fém pénz mennyiségének.«

Felelet azoknak, kik tartanak tőle, hogy a szabad bankok »elárasztanák« jegyeikkel a forgalmat.

5. »Hogy a jegykibocsátás szabadsága és a bankok szaporodása által a forgalomban levő jegyek összege inkább leszállíttatnék, mint szaporíttatnék.«

Tökéletesen igaz. Épen ez oknál fogva tartjuk hasznosabbnak az egybank-rendszert mint a másikat.

6. »A bankszabadság s a bankok szaporodása azt eredményezné, hogy tetemesen szaporodnék azon tőke, mely a bankműveletekről kezeskedik s ez által ezen műveletek szilárdabb alapot és több biztosságot nyernének, mint az egybank-rendszer mellett.«

A közgazdaság elveivel merőben ellenkező felfogás, előnynek nyilvánítani azt, ha ugyanazon szolgálatok teljesítésére nagyobb tőke kívántatik. Hogy pedig azon nagyobb tőke — a mennyiben a sokbank-rendszer útján hozatik össze — a bankhitelezők biztosságát növelné, ezen állítást a tények cáfolják meg, azon tények, melyeket az 1844

előtti angol és az amerikai jegybankok története mutat fel, összehasonlítva a nagy központi bankokéval. Egyébiránt ha a szabadalmas bankok tőkéje az összegekhez képest, melyekről kezeskedik, csakugyan keveselhető volna, (mit több európai nagy bankra nézve elismerünk), ebből nem az következik, hogy bankszabadságot kell létesíteni, hanem hogy azon bankok tőkéjét növelni kell.

7. »Ha bankok, akár szabadok akár nem — csalogódhatnak: tévedésük sohasem abban áll, hogy túlszámu jegyeket adnak ki, hanem hogy a pénzt rosszul helyezik el.«

Ez nagyjában igaz, habár szűk forgalmi körrel bíró, kisebb bankoknál, előfordulhat és az Egyesült Államokban elő is fordult azon eset, hogy biztos és rövid lejáratu elhelyezés mellett is fel kell függeszteni a készfizetéseket, mert a pár százezernyi fémkészlet egy nap alatt is kiüríthetetik, ha a kiadott jegyek összege azt felülmulja. Courcelle Seneuil bizonyosan elismeri, hogy ez is tévedés. Egyébiránt a 7. alatti állítás még csak formailag sem szól a bankszabadság mellett és csak a következő által kiegészítve nyeri jelentőségét.

8. »Az elhelyezések hasznosan nem szabályozhatók, következésképp a bankok minden szabályozása rossz és csak arra szolgál, hogy a bankszolgálatot nehezkesebbé és költségesebbé tegye.«

Abból, hogy bankok túlszámu jegyeket nem igen adhatnak ki, még nem következik, hogy a rossz elhelyezésen kívül hibát nem követhetnek el. Egyébiránt ha a bankok által elkövetett tévedésekről van szó, ez csak üzleti eljárásukra vonatkozhat és nem szerkezetükre, mely nem is az ő hibájuk, hanem a törvényé, mely meg-tűri. Vannak bankok, melyeknek létezése is tévedés.

9. »A szabadalmas jegybankok tévedései alatt a közönség és nem a bank tulajdonosai szenvednek, mert ezen tévedések könnyen fedhetők a leszámítolások önkényes szaporítása (?) vagy válság idején kényszerfolyami rendeletek által.«

Érdekes volna tudni, hogy miként érti C. S. azt, hogy a leszámítolások »önkéntes« szaporítása alatt a közönség szenved. Mi a kényszerfolyamat illeti, ez nem a bankok »tévedéseit« fedi, hanem azt jelenti, hogy az állam a bankjegyek alakjára állampapírpénzt nyomtat, melylyel folyó kiadásait fedezi. Ez magában véve szomorú és többnyire szomorú pénzügyi állapot kifolyása, de nem róható fel a bankoknak, hanem épen azon közönségnek, melynek organumai a

törvényhozás és a végrehajtó hatalom; s így méltányos is, hogy a következményeket az viselje. Hogy hasonló viszonyok között *szabad bankok* jegyei is válhatnak beválthatlan papirospénzzé, ezt az Egyesült Államok hathatósan bebizonyították.

10. »A szabad bankok által elkövetett hibák ezen bankokra háramolnak, a közönség pedig csak akkor szenvedhet általuk kárt ha a bankot magát már tönkre tették azok.«

Monopóliumos bankok által pedig még sohasem szenvedett kárt. a közönség, legfeljebb is az állam által, mely azoknak eszközeit kizsákmányolta. A mennyiben pedig egy ilyen bank, önkényt elvállalt üzleteiben akkora veszteségeket szenvedne, melyek tőkéjében hízagot üthetnek — mire még nem volt eset — okvetlenül annak terhére is válnának azok, nem pedig a közönségére. Az ellenkezőt feltételezni legcsekélyebb ok sem létezik.

11. »Ha természetes azt hinni, hogy a bankszabadság növelné a műveletek számát és a tőkét nagyobb tevékenységgel ruházná fel, semmi ok nem létezik azt feltételezni, hogy a kárral végződő üzletek viszonylagos száma az által növekednék.«

Minthogy mindarra a mire számos kisebb, szabad bankok képesek, egy nagy központi szabadalmaz bank is képes, tehát az elötétel igazolatlan és így az utótételnak taglalása felesleges.

12. Új-Anglia és különösen Skótország példája, hol bankszabadság sokáig létezett, igazolja és megerősíti az elmélet tanait és ezen két ország lakossága, mely üzleti értelmességéről és eszélyességéről világszerte híres, határozottan kedvez a bankszabadságnak.«

Bármily értelmesnek és eszélyesnek tartunk is valakit, az által hogy egy rendszernek kedvez, nézetünket befolyásoltatni csak akkor fogjuk, ha lemondunk róla, hogy a tárgy felett önálló véleményt alkossunk magunknak. Hogy pedig az Új-Angliában s általában az egész észak-amerikai Unióban a bankszabadság körül tett tapasztalatok, minő tanuságot tesznek, arra mindenesetre áttérnénk most, miután konstataáltuk, hogy az elmélet két hatalmas érvet tartalmaz a bankegység előnyére, melyek az ellentétes irányu okoskodások által megtámadva sínesenek, nem hogy megczáfolva volnának; továbbá, hogy ezen irány egyetlen igazolható előnyt sem képes tulajdonítani a pártolt rendszernek és hogy a bankegység és bankszabadalom ellen felhozott érvei, mind csupán a banküzlet-

nek az állami pénzügy javára való kizsákmányolását illetik, melynek kárhoztatásában a közgazdasági tudomány éppen olyan egyhangú, mint a háborukéban. Ezen kizsákmányolás azonban éppen olyan kevésbé szükséges accessoriuma a bankegységnek, a mint hogy Amerika és Olaszország példája szerint, a bankok többsége nem zárja ki azt.

Az Egyesült Államok bankjainak csupán az 1862 előtti története jöhet tekintetbe, mely év óta a kényszerfolyamú állampapírpénz forgalma állandón felmenti őket a készfizetés kötelezettségétől.

Felcslesleges volna azon történetet itt rekapitulálni; a ki részletesen meg akar vele ismerkedni, megtalálja azt 1852-ig Hübnernél (*Die Banken*), a későbbi évekre nézve pedig, egész a nemzeti bankrendszer felállításáig, Wolowski »*La question des banques*« című munkája tartalmaz becses adatokat. Itt elég arra utalni, hogy e történet túlnyomólag fizetésfelfüggesztések és bukások regisztrálásából áll. A bankszabadság bajnokai, p. o. Horn *) e bukásokat igen könnyen veszik, s azoknak a bankszabadság ellen tett tanuságát azon állításokkal vélik elnémitani, hogy a bankok működése sokkal több hasznot tett a közönségnek, mint arra a bukásokból kár háromlott, és hogy a bukások nem is a bankszabadságnak szükséges következményei, hanem azon túlesapongó, lázas üzleti tevékenységből erednek, mely az amerikai nép jellemének sajátja. Az elebbire nézve mindenekelőtt az jegyezhető meg, hogy nincs bebizonyítva és nem is bizonyítható be, mert a hasznot, melyet a banküzlet egy országnak hajt, positiv számokkal kifejezni, erre a statisztika még nem találta meg a kulcsot, éppen oly kevésbé mint arra nézve, melyet p. o. vasútak hajtának, noha ez még könnyebb volna. Azonkívül a károkról, a bankoknál elveszett tőkékről sem léteznek összeállítások. Az állításnak tehát semmi tapasztalati alapja nincs és mindenki tetszése szerint hiheti, hogy helyes vagy hogy nem az. Ellenben egész biztossággal állithatjuk azt, hogy a szabad bankok nem tettek az Egyesült Államoknak annyi hasznot, mint tehetett volna egy okszerű alapon álló egységes központi bank, mely az egyes államok jelentékenyebb kereskedő helyein fiókok által lett volna képviselve s mely akként kezeltetett volna,

*) *La liberté des banques.*

hogy fizetéseit sohasem lett volna kénytelen felfüggeszteni. Ez nem valami levegőből kapott, olcsó állítás, hanem igen könnyen bebizonyítható. A jegybankok feladata a hitel rendszerében először az, hogy válságok idején a megszűkülő tőkét hitelkiterjesztésük által pótolják s ekként a válság következményeit enyhítsék; másodsor pedig az, hogy a rövid lejáratú kölcsönök kamata alacsonyabbá tétessék, mint lehetne, ha tisztán a betétek által nyitott forrásokra lennének ez igények utalva. Megfeleltek az amerikai bankok e két feladatnak? E kérdésre határozottan lehet felelni, hogy egyiknek sem; mert minden nagyobb válság alkalmánál felfüggesztették készfizetéseiket, következésképp a bizalmatlanságot, a zavart és ezzel a tőke eltűnését a pénzpiacszóról, mely jelenségekben a válság nyilvánul, nem hogy enyhítették volna, hanem növelték; és mert a váltóleszámitolási kamat mindig magasnak mondható volt náluk és gyakran európai jegybankoknál hallatlan magassáig emelkedett: Wolowszki*) idézett munkájában közölt kimutatás szerint a new-yorki bankoknál (az új-angliaiakkal együtt még a legjobbban) a kamatláb volt 1831 és 1832. években $5\frac{1}{2}$ —7%, 1833-ban felemelkedett 12—15%-ig, a következő évben ingadozott 8 és 24%, 1836-ban pedig 10 és 36% közt. 1837 és 1838 egyes hónapjaiban leszállott 6— $6\frac{1}{2}$ %-ig, de ugyan azon évek más hónapjaiban 15, 18, 26 sőt 32% is volt; 1839 kezdődik 6%-kal, de már júniusban 9-re emelkedik s azután fokozatosan, míg novemberben ismét eléri a 36 százalékot; azután lassanként alább száll és 1840 közepétől 1846 végéig európai arányokat mutat; 1847 elején 8—12, szeptemberben 9, és most folytonosan emelkedik 1848 novemberig, mikor eléri a 18%-ot. A következő 3 évben 8 és 15 közt lebeg, 1852-ben mérsékelt, 1853-ban 6—18%, 1854-ben 9—18, 1855 és 56-ban 7—15, 1857 elején 9—10, később 12, 18, 30 és 36! A következő három év mérsékelt számokat mutat, de 1860 végén már ismét 12—15%. Wagner**) szerint 1857-ben 60%-ra felemelkedett az Unió némely államában a bank-kamat. Tanúságos az összehasonlítás a francia és az angol bank kamatlábjával, mely Wolowskinál a new-yorki mellett közöltetik. A francia banké 1831-től 1847-ig állandón 4%; az angolé ugyanezen idő alatt csak

*) La question des banques. 572. l.

**) Zettelbankgesetzgebung.

egy ízben emelkedik 1839-ben, 5 hónapon át $6\frac{1}{2}\%$ -ra; azelőtt és azután ritkán 5, rendszeren $2\frac{1}{2}$ —4 közt hullámszik; 1847-ben a francia 5-re, az angol (pár hétig) 8-ra emeli a kamatlábat; 1848 elejétől 1853 végéig mindkettő $2\frac{1}{2}$ és 4 közt mozog; azontúl 2 évig az angol 5— $5\frac{1}{2}$, a francia 4— $5\frac{1}{2}\%$; ekkor az angol 7, a francia 6-ra emeli 5—6 hónapig; azután helyreáll 6 és $5\frac{1}{2}\%$; 1857 végén a nagy válság alatt az angol rövid ideig 9—10-re emeli, a francia megmarad 6-nál. A következő 3 évben az angol $2\frac{1}{2}$ és $4\frac{1}{2}$, a francia 3 és 4 közt mozogtatja. Ha valaha, ez esetben áll, hogy számok beszélnek s a felett semmi kétség nem maradhat, hogy a kamatláb tekintetében az amerikai bankok nem feleltek meg a legszerűebb igényeknek sem. Meglehet, hogy egy szabadalmas jegybank sem tarthatta volna a kamatlábot azonszámokon mint az angol és a francia; noha ez sem bizonyos. De a tőke jövedelem arányai kultúr-államokban, melyek egymással összekötöttesben állanak, egyidejűleg nem különbözhetnek annyira, hogy szükségessé tehetnének akkora különbségeket, mint az Atlantison innen és túl levő bankok kamata mutat. A gyakran visszatérő 15—18, továbbá a 24—36 és 60% -os kamatlábnak lehetetlen volna más okszerű magyarázatot találni, mint hogy abban roppant hányaddal szerepel a biztosítási díj (prime d'assurance), melyet a viszonyok szükségessé tettek: vagyis azon adósok száma, kik nem fizettek, olyan nagy volt, hogy a fizetőknek ekkora hányadokkal kellett viselniök a veszteséget, melyet a bank rájuk hárított; valószínű jutalomdíj a gazságnak és szédelgésnek, mely a becsületes emberektől hajtatik be. Ha egy szabadalmas jegybankja lett volna az Uniónak, ez meglehet hogy kevesebb hitelt nyújtott volna — mit a bankszabadság apostolai úgy fejeznének ki, hogy kevesebb szolgálatot tett volna. És pedig azért, mert jobban megválogatta volna azokat, kiknek hitelez; következésképp nem lett volna kénytelen akkora biztosítási díjját számítani; következésképp alacsonyabb és pedig sokkal alacsonyabb lett volna a kamatláb: a jó kereskedelmi műveletek olcsóbb tőkével lettek volna végrehajthatók, a rosszak, a szédelgősek pedig épen nem, vagy legalább nem a bankjegyhitel támogatása folytán s így mindenestre kisebb számmal. Viszont azután válságok idején nem lett volna kénytelen a bank fizetéseit felfüggeszteni és ez által a zavart növelni.

Azon állítás tehát, hogy a bankszabadság által az Egyesült Államokban hajtott haszon egyensúlyozza a bukásokból eredő ká-

rokat, tarthatatlan; mert az csak tökéletlenül teljesítette azon functiókat, melyeket szabadalmas bank kétségtelenül sokkal jobb eredménynyel gyakorolt volna. Sőt általában nagyon kérdéses, hogy nem lett volna-e sokkal előnyösebb az Egyesült Államok fejlődésére nézve, ha bankrendszerük épen nincs, ha a bankjegyet nem is ismeri közönségük? Igaz, hogy példátlan gyors gazdagodás példáját mutatják, melynek előfeltételei azonban nagyrészt a szűz talaj termő erejében, a tengeri közlekedésben, s a lakosság lázasan tevékeny jellemében találhatók fel. Ilyen körülmények közt feltételezhető volna még az is, hogy a gyors gazdagodás a banküzletnek, mint ottan gyakoroltatott, *daczára*, nem pedig általa, volt lehetséges. Ezt határozottan erősíti Walker Amasa, ki az újabb amerikai közgazdák közt kiváló helyet foglal. Azon állításra, hogy az Egyesült Államok szép felvirágzását az ottani bankrendszer okozta, Walker következő megjegyzéseket tesz: »Éz ugyan kétségtelenül igen hiábavaló, vitatásra nem is méltó feltételezés, de mindamellett sok ezeren állnak befolyása alatt. Véletlen összetalálkozás vétetik itten oknak: — Az egyesült államok nagyszerű felvirágzásnak indultak és egyidejűleg nagy mérvű fogyasztása tapasztaltatott a részegítő italoknak. Ez csakugyan nem bizonyítja, hogy a felvirágzás az italok bő fogyasztásának tulajdonítandó. Kérdés: az italokkal való élés folytán, vagy annak daczára virágzott fel az ország? Részegítő italok nagyobb erőfeszítésre ingerlik az embereket; tehát előmozdítják a termelést. A bankjegykibocsátás *ingerli* a forgalmat, növeli az árakat, előmozdítja az üzérkedést; tehát kedvez a termelésnek. — Ilyen az okoskodás, és egyenlő helyességű mindkét esetben.« Az amerikai viszonyok közvetlen szemlélete — s ez jellemző — azon túlzásba ejti Walkert, hogy a bankszabadsággal együtt a bankjegyhitel egész rendszerét elítéli.

Horn azon nézetét egyébiránt, hogy az amerikai banktörténetben előforduló temérdek romlás és hajótörés nem szükséges következménye a bankszabadságnak, hanem az amerikai lakosság jellemében találja magyarázatát, teljesen osztjuk, habár meg vagyunk győződve, hogy egybankrendszer mellett, a nemzeti jellem daczára, a hitelvásár esélyeinek azon hatásuk a készfizetésekre és

a kamatlábra nem lett volna. Csak hogy épen ezen jellem miatt egybank-rendszer ott meg nem türelik. A sok bankrendszer mellett is elméletileg nagyon lehetséges, hogy a bankok kötelezettségeiknek mindenkor megfeleljenek és pedig úgy, ha híven ragaszkodnak a teljes fémfedezet elvéhez, mint Walker is, a tapasztalatok alapján kívánja. Természetes azonban, hogy akkor lemondanak róla, miszerént bankjegyek útján a hitel ügyén legkevesebbet is lendítenek, mert sem az ország bel- és külforgalma által igényelt fémmennyiségre, sem a kamatlábra nem lehetend annak legkisebb befolyása; valamint hogy pénz- és hitelválságok idején egyéb tőkék pótlására eszközeik nem lesznek.

Nem is azért foglalkozunk e helyen az amerikai bankokkal, hogy bennök, mint elijesztő példában bizonyítékot állítsunk fel a bankszabadság ellen. Nincs szükségünk egyébire mint annak megállapítására, hogy azon példa nem képez bizonyítékot a bankszabadságnak tulajdonított előnyök mellett. Miután mind az egybank-rendszer mind a bankszabadság által felmutatott eredmények, az alkalmazásnak módja szerint szükségkép igen különbözők lesznek s mind kettő körül lehetségesek visszaélések, a gyakorlat teljesen döntő érveket alig is szolgáltathat, mert nem lesz soha bizonyos, hogy az eredmények a rendszernek vagy azon egyéb viszonyoknak tudandók-e be. A nézetünk szerint döntő érvet mi az elméletből merítettük, azon elméletből, mely soha nem csal, melynek neve: számtan.

Egyébiránt az Egyesült Államok közönsége utóbb csakugyan mégis megsokalta a forgalmi eszköz bizonytalanságából és sokféle voltából eredő bajokat. Az egybankrendszerre való áttérésre azonban az ottani államszerkezet s a fennálló tények hatalma miatt gondolni sem lehetett. E helyett teremtvé lett egy mesterkéltn rendszer, mely a bankjegyeket biztosabbá tenni s az alak egyformasága által azoknak kiterjedtebb körben akadály nélkül való forgását létre hozni törekszik, a sok bankrendszer fentartása mellett. Többek által úgy a bankszabadság, mint az egybankszer barátai közül, hangsúlyozva lett ugyan és pedig nem alap nélkül, hogy a nemzeti bankok rendszere nem a közönség által érzett közgazdasági szükségnek köszöni létrejöttét, hanem az állam zilált pénzügyi viszonyainak, melyeknek abban új segélyforrás nyitvatott. Tekintve a perczet, melyben a rendszer az államok összes területén meg-

honosított, nem is lehet kétség, hogy azon ok tetemes befolyással volt. De az alapeszme sokkal régibb és tényleg már sokkal előbb testté is vált volt, épen azon államok némelyikében, melyek közgazdasági, valamint közmívelődési tekintetben legmagasabban állanak valamennyi közt. New-York állam volt az első, mely már 1838-ban egy új banktörvény alkotása által felkarolta e rendszert. A törvény lényege a következő: Minden társulat vagy egyén becsáthat forgalomba bankjegyeket. De a jegyeket az e célra kinevezett állami ellenőr állítja ki, az egyes bankok nevére, mind egy alakra; ugyan ő számoztatja és lajstromoztatja is azokat. Az ekként nyert jegyek összegének megfelelő biztosítékot tartozik minden bank az ellenőr kezeibe zálogul letenni, New-York vagy az Unió államkötvényeiben, vagy ha az ellenőr elfogadhatóknak találná, valamely más állam kötvényeiben. Ha az illető társulat vagy egyén kívánja, a kiadott összeg felére jelzálogi biztosíték is elfogadtatik, ha a lekötött birtok, az épületeket nem számítva, legalább kétszeres értékével bír az ekként biztosított összegnek. A kötvények vagy birtok jövedelmét a tulajdonos húzza, addig míg a jegyek rendesen beváltatnak. Ha a bank elmulasztaná jegyeit kívánatra készpénzzel beváltani, 14 $\frac{1}{2}$ % kamatot s az ovatolás költségeit viseli. Ha pedig az ovatolásnál az ellenőr által tett felszólítás ellenére ettől számítandó 15 nap alatt a készfizetések újra meg nem kezdetnének — s a felfüggesztésre a bank jó okot nem tudna felmutatni — az ellenőr közzé teszi a lapokban, hogy az illető bank minden jegyei a kezében levő biztosítéki alapból beváltatnak. A bankjegyeken ki van téve, hogy: »zálog lekötése által biztosítottak.«

Ilyen törvény tartatott szükségesnek New-York államban, noha Hübner szerint »az itteni bankok az Unió egyéb bankjaival szemben az által tűntek ki, hogy a felfüggesztések után csakhamar ismét újra kezdték a fizetéseket és hogy a fizetéseképtelenek jegyei beváltattak.« Érdekes a törvénynek különösen azon határozata, mely szerint a hitelezőnek, ha a fizetés teljesítését 15 napnál előbb követeli, semmi kamatpótlásra nincs joga s egy bank, mely ezen idő alatt történt második bemutatáskor fizetett, nem tekintetik felfüggesztettnek. Tehát egy fizetésfelfüggesztés, mely 15 napnál tovább nem tart, nem is tekintetik annak.

A New-York által adott példát, lényegükben azonos banktörvények hozása által követték 1850 és 1851 években New-Jersey.

Massachusetts, Vermont Ohio, Virginia, Indiana stb. E tények világosan bizonyítják, hogy igen élesen éreztetett a teher és kár, mely a forgalomra háramlik, ha a bankjegyek a kibocsátók számos volta miatt szűk forgalmi körrel bírnak és azonkívül használatuk a gyakori fizetésfelfüggesztések folytán kockázattá válik. E törvény által valóban eléretett, hogy az egyalakú jegyek, nem a kibocsátó, hanem az állam által vállalt kezesség folytán az illető állam egész területén forogtak és ha valamely bank megbukott is, a jegyhitelzők nem szenvedtek kárt. Azonban nem éretett el általa az, hogy a készfizetések mindenkor fentartassanak, mint az 1857. év megmutatta; még kevésbé lehetett pedig kedvező hatása a kamatlábra, mint a fennebb közölt adatok is mutatják, igazolván mit egy elebbeni fejezetben, az amerikai nemzeti bankokról szólván, irtunk annak befolyásáról a kamatlábra, ha a bankszerű fedezeten kívül egyéb a bankvagyon elzálogosítása által nyújtott biztosíték kívánatik a bankjegyekre nézve.

Nagyon csalogódnék, a ki azt hinné, hogy az örökös fizetésfelfüggesztések onnan eredtek, miszerint a bankok rendesen és állandón olyan fémfedezetet szoktak volna tartani, mely az Európában elfogadott arányokhoz képest csekélynek volna tartható: A január 1-ki állapotot véve fel, a fémfedezet az Unió összes bankjainál úgy állott a jegyforgalomhoz 1838—1852 években, mint 1:1.75—3.25 hoz, azaz többnyire az egyharmad fedezet felett, csak ritkán és kevésbé alatta. Hogy ilyen aránylag erős készfedezetek mellett olyan bankoknál is, melyeknek követeléseik jók voltak, a fizetésfelfüggesztés szüksége olyan gyakran bekövetkezhetett, ez tapasztalati bizonyítékául tekinthető azon állításunknak: hogy minél nagyobb számmal léteznek valamely területen jegybankok, annál nagyobbban kellend a fémfedezeti hányadnak lennie, ha elvállalt kötelezettségeiknek mindenkor megfelelni kívánnak s a bankjegyen kitett ígéretet meghazudtolni nem akarják. Azon számmal és azon elosztással mint az Egyesült Államokban léteznek, csupán a teljes fémfedezet elvének elfogadása mellett lenne azon ígéret teljesen biztosítottnak tekinthető.

Ugyanezen hatását a bankok sokaságának volt ellensúlyozandó a Suffolk-bank is, mely 1833-ban alapított Bostonban és melyről Hüblner következőleg ír: A Suffolk-bank a forgalmi eszköz ügyében való rendetlenségek folytán jött létre, mely az új-angliai

államok számos vidéki bankjának insoliditása és jegyeiknek elértéktelenülése folytán, épen ezen államok forgalmának középpontján Bostonban volt legérezhetőbb. A Suffolk-bank ugyanis beváltja fém pénzzel minden vidéki bankok jegyeit, melyek nála 3000 dollárt fém pénzben, kamatozástanul és 14 napi felmondásra tesznek le és a beváltott jegyeket hetenként fém pénzzel kiváltják. Az új-angliai bankok nagyobb része csakhamar reá állott e rendszerre, mit megmagyaráznak részben az általa nyújtott előnyök, részben azon hátrányok, melyek el nem fogadásából és a Suffolk-bank által követett elvekből származnak. Az előnyök a következők: hogy a belépő bankok jegyei, melyek ez által nem csupán pénztáruknál, hanem Bostonban is beválthatókká lettek, nem csupán hitel, de hasznosság tekintetében is javultak; 2. *hogy ez által megszűnt a főök, mely előbb gyakran visszahajtotta jegyeiket a pénztárhoz, mikor a tulajdonosnak Bostonban kellett fizetést teljesítenie: mely célra addig épen nem vagy csupán árfolyamvesztéssel voltak használhatók*, 3. a províziók és költségek elmaradtak, melyeket különben minden banknak Bostonra szóló intézkvényekért kellett fizetnie, s melyek helyett most jegyeit használhatta, 4. hogy a Suffolk-bank bizonyos tekintetben mint leszámoló intézet és Clearing-house szerepel a különböző bankok közt, a mennyiben a résztvevő bankok egymás jegyeit többé nem kénytelenek egymás pénztárához vinni, hanem a Suffolk-bank részére azokkal utalványozhatnak, 5. hogy ennek folytán egymás jegyeit több bizalommal fogadhatják el fizetesként. A be nem lépők hátrányai pedig részben abban állanak, hogy ezen előnyöket nem élvezik, részint pedig abban, hogy jegyeiket a Suffolk-bank elvételére vagy el nem fogadja vagy készfizetésre azonnal bemutatja.«

Hogy valaki a 2. alatt megérintett igazságot leírhasssa, anélkül, hogy feltűnjék neki, miszerént az a leghatályosabb érvet képezi az egybankrendszer mellett, ez csak úgy lehetséges, ha az illető — úgy mint Hübner — a teljes fémfedezet embere s következőkép a bankjegyet ki akarja küszöbölni a hitel rendszeréből.

Valószínű, hogy a bankjegyeknek egy alakra való nyomása s azoknak az állam kezébe letett zálog által való biztosítása — mint azt legelőbb New-York törvényhozása rendelte el, melyet a Chase-féle banktörvény 1862-ban az egész Únióra kiterjesztett — egyet-
sitve a Suffolk rendszerrel, képesek lennének a bankjegyek leg-

alább egy időre megadni a hasznosság azon fokát melyet az egybank-rendszer, amennyiben ezek csakugyan és ténylegesen központosítását, úgy a jegy kibocsátásnak, mint a készfizetéseknek, egy forrásból, egy medenczéből foglalják magukban. De milyen áron éretik ez el (a kamatlábat tekintve) és milyen kerülő utakon, körül tűzve a czélt minden oldalról, de kellő közepét szorgosan elkerülve! És mely előnyök lennének általa, az egybank-rendszerrel szemben elérve? Legfeljebb az, hogy némely emberek szert tehetnének hitelre, kik hitelre nem érdemesek s a kik az egybankrendszer mellett nem tehettek volna reá szert, és hogy létre jönnének olyan üzletek, olyan vállalatok, melyeknek igen nagy százalékot kell jövedelmezniök, hogy a vállalkozó beléjük ne bukják, melyek következőképp koczkáztatottak, s melyeknek ennél fogva abban maradása közgazdasági szempontból kívánatos volna; viszont számos szolid vállalat és üzlet, melynek létrejötte közgazdaságilag kívánatos, abban maradna, minthogy aránylag keveset jövedelmezhet csak; és a hitelt érdemlő ember, ki más rendszer mellett is talált volna hitelt, most magasabb kamatot fizetne. Elvi tekintetben pedig e rendszer — mely mellett mindenki a ki zálogot képes adni bankjegyet nyer az államtól — semmit sem különbözik attól, ha az állam beváltható papirospénzt bocsátana ki, lombardelőlegezés útján; mert így is úgy is az állam az, melynek szavatosságára a jegyek elfogadtatnak, nem pedig az, ki második kézből adja ki a jegyeket. A mellett az állam ezen esetben könnyelműbben jár el, mint részvénybankok vagy magánbankárok szoktak, melyek a zálog árfolyami értékének egész összegét nem, hanem annak csak egy részét előlegezik. A valódi különbség először az, hogy kamatot az előlegek után nem vesz az állam, mert megelégszik azon haszonnal, hogy kötvényei jobban lesznek elhelyezhetők; másodsor az, hogy a készfizetési kötelezettség terhét az előleget nyerők vállalják magukra, a helyett hogy az állampénztáraknál teljesíttetnék az.

Tulajdonképen tehát az Egyesült Államok áttértek a bankjegylítek központosítására, még pedig az állam kezében. Csak-hogy — miután ezt nem az elméletnek öntudatos alkalmazásával, nem rendszeresen — hanem a tények logikája által kényszerítve, s a helyzetnek felismerése nélkül ösztönszerűleg tették, nagyon tökéletlen modorban történt.

Fennebb azon nézetet nyilvánítottuk, hogy az Amerikában tett

tapasztalatok, a gyakori bukások s az örökös fizetésfelfüggesztések nem szükséges következményei a bankszabadságnak vagy a bankok sokaságának, hanem hogy azon feltételek betartása mellett, melyek a bankjegy közgazdasági feladatát egy alárendelt szerepre szállítják le, a bankjegyek szabad kibocsátása zavarokat nem fog okozni. És ezért veszedelmet — mint az egybank-rendszer más pártolói — nem is látunk benne, hanem a bankjegy hasznosságának csökkenését és eshetőleg megsemmisítését. Az Egyesült Államokkal szemben feltűnő ellentétet a bankszabadsági elvek alkalmazásában és hatásában, mutatott Skótország 1845-ig. A skót bankoknak kétségtelenül nagy részük volt az ország anyagi felvirágzásában, noha másrészt bizonyos, hogy fennállásukat és eszközeik minőségét azon nép szellemének köszönik, mely munkássága s takarékosága által párhuzamosan kifejlesztette az ipart, a kereskedelmet s a hitelügyet. Daczára annak, hogy Skótországban mindenkinek szabadságában állott láttatra és bemutatóra szóló fizetési ígéretek kibocsátani, a tényleges jegyforgalom ott mindég igen csekély volt, s a bankok hitelnyújtásukat, messze túlnyomó részében a kamatozó betétek útján létesítették. Ez általánosan elismert tény; számadatok a régebbi időkről hiányzanak. A Peelaktának Skótországra való kiterjesztését megelőző két évnek átlagos jegyforgalma ismeretes. A készfedezetlen jegyek forgalma ezen két év alatt átlagosan 3.041,000 font volt, mely összeget azután a törvény maximumnak tűzte ki. Még csekélyebb volt 1826-ban, mikor az összes (készfedezetű és készfedezetlen) jegyek forgalma volt 3.3 millió font; 1826 és 1844 közt pedig úgy látszik ezen összegek közt mozgott a forgalom. Ezzel szemben 1826-ban a betétek összege 20 millió, 1831-ben 24 millió, 1845-ben 30 millió volt.*) A betétek tehát 7—10-szer akkora összeggel foglaltak tért a hitel rendszerében, mint a bankjegyek. Ez adatokkal szemben, nézetem szerint fen tarthatlan azon állítás, hogy Skótország közgazdasági jólétét a bankszabadságnak köszöni, minthogy ez a betéti üzlet kifejlődésével semmi viszonylatban nem áll; ezt a magyar betéti bankok, (takarékpénztárak) példája is bizonyítja. A bankjegy ezek szerint

*) Ez adatokat Mac Culloch és Wilson közlik. Palgrave szerint 1873-ban a skót bankok betéeteinek összege meghaladta a 90 millió fontot! A Peelakta tehát a bankszabadság megszüntetése által, a betétek tekintetében nem ártott nekik.

Skótországbán úgy is mint forgalmi és mint hitelnyújtási tényező, a közönség szabad választása folytán felette korlátolt tevékenységi térre szorítottatott. Hogy a hiteligények kielégíthetők voltak a bankjegyhitel nagyobb mérvű igénybe vétele nélkül, ezt csak a nemzet rendkívüli takarékosága tette lehetővé, melynél fogva minden ember pénzkészletét, ha még olyan csekély és csak rövid ideig nélkülözhető is, a bankok által fizetett (évenként $2\frac{1}{2}$ —4 $\frac{1}{2}$ -nyi) kamat kedvéért átadta nekik. Hogy a forgalom igényeinek a bankjegyek, oly csekély összegben, mikép felelhettek meg, annyival nehezebb megfogni, mivel a csekkekkel való fizetés — mely Angolországban virágzik — Skótországbán ismeretlen volt azon időben és minden fizetések kizárólag készpénzzel vagy bankjeggyel teljesítettek. *) Legnehezebb pedig azt megérteni, hogy ha a forgalom kizárólag bankjegyek által közvetített s az országban forgó fém pénz összege valóban oly igen csekély volt, mint p. o. Coquelin állítja, **) miként gyűlhetek akkora betétek. Ha a betétek összege valóban 7—10-szer felülmulta a forgalmi eszközök (készfedezetlen bankjegyek és fém pénz) összegét, úgy ebből mulhatlanul következik, hogy minden darab bankjegy és érem 7—10-szer folyt be a bank pénztárába *mint betét* és ugyanaunyszor adatott ki mint előleg, *minckelőtte az első betét visszahuzatott volna*. Minthogy pedig ezen betétek nem voltak állandó elhelyezések (mint a magyar takarékpénztarak betéteinek nagy része), hanem csupán rövid időre rendelkezhetővé lett tőkékből alakultak, egy-egy betét átlagos benmaradásának idejéül legfeljebb néhány hónap vehető fel. Eszerént az országban létező forgalmi *eszközök egész* összegének legalább minden héten, talán minden 3—4 napban egyszer, meg kellett fordulnia a bank pénztárában. Részünkről túlmesterkéltnek tartjuk azon rendszert, melynél ugyanazon darab forgalmi eszköz egyidejűleg 7—10-szeresen van betéve; a mi pedig fő, nagyon nehezen utánozhatónak tartjuk azt. Ez utóbbi áll különben az egész skót bankrendszert illetőleg, melyet bámulni igenis, de más országoknak követendő például ajánlani jó lélekismerettel nem lehet: valamint hogy nem ajánlaná az ember általános használatra, hídul két magas part között, egy keskeny hosszú palló fektetését, azért, mert bizo-

*) *Gilbart*. Principles and Practice of Banking 495. l.

**) Du Credit et des banques. A Peel-akta előtt a Skótországbán létező fém pénz összegét fél millió fontra teszi, a bankok készleteivel együtt. 391. l.

nyos rendkívül ügyes embereket baj nélkül látott ilyen módon közlekedni. Képzeljük, hogy egyszer négy vagy öt napig a közönség tárczájában felejtí pénzt, s az egész hitelrendszer fenekestől fel van fordítva. A mondottakból folyik, hogy a skót bankok egész ereje a betétekben feküdt és a bankjegyek tényleg csak ezen betétek állapotának, bank és hitelező közötti nyilvántartására szolgáltak. Eszerént üzleteik kiterjedése szorosan kötve volt az általuk élvezett bizalom kiterjedéséhez, a tőkékhez, melyek nekik önkényt felajánltattak. Üzletkiterjedésüket bankjegykibocsátás útján növelni azok, melyek már betéteket élveztek csak úgy kísérlethették volna meg, ha ezeket visszautasították volna; mert ha a betét útján visszajövő bankjegyeken felül még másokat is adtak volna ki, az előbbieket megfélelvén a tényleges hitelszükségletnek, a jegyek visszafolyása eredményezettett volna. A bank pedig, mely a betéteket visszautasította volna, elidegenítette volna a közönséget s a többi bankot harcra hitta volna ki, melyben a közönség kegyét vesztvén, legyőzetett volna. Minthogy másrészt a közönség bizalma és előszeretete első sorban a betétek által nyilvánult, egy új bank, melynek betétei még nem voltak, hiába is kísérlete volna meg jegyek kibocsátását; nem tarthatta volna azokat forgalomban. A jegykibocsátás képessége tehát a közbizalomtól függött, mely a betétek gyarapodásában nyilatkozott és tényleg csak ezeknek közvetítésére, nem pedig hitelkiterjesztésre szolgált. Ez két dolgot magyaráz meg: 1) hogy a jegybankok nem termettek mint a gomba, hanem mindég csak aránylag korlátolt számmal léteztek; 2, hogy a bankok egymás jegyeit elfogadták s illetőleg kicserélték, ez lehetségessé tévén minden egyes bank jegyével fizetések teljesítését az egész országban, anélkül hogy annak fém pénzzel való kicserélése szükségessé válna; ez által a szükséges készfizetések összegét szállították azzal egyenlőre, mely egybank-rendszer mellett kívántatnék meg. Mindkét körülmény annak félreismerhetlen következménye, hogy a jegykibocsátási képesség csak az élvezett betéti hitel által adatik meg. Az 1. alattinak összefüggése ezzel világos: bankok csak azon arányban alakultak, mint a tőkéit elhelyezni kívánó közönség annak szükségét érezte. A 2. alattira nézve a magyarázat egyszerű: a bankjegy nem képezvén eszközt erőnek és hatalomnak szerzésére, az üzlet kiterjesztése által; hanem a meglevő erőnek, az élvezett bizalomnak kifejezése lévén, annak vissza-

utasítására, a forgalomból való kiküszöbölésére, más bankok részéről, minden ok megszűnik és ellenkezőleg elfogadására ok támad. Biztosság szempontjából a bankjegy visszautasítása felesleges ott, hol a közönség bizalma tömeges betétek által tüntette ki a kibocsátót; a verseny szempontjából annak semmi hatása nem lehetne, mert legfeljebb is az illető bank jegyforgalmának, de nem betéeteinek csökkenését eredményezhetné, s ez utóbbiakban egyedül fekszik ereje, üzletkiterjedésének tényezője. Ellenkezőleg jegyeinek kizsorítása a forgalomból azt eredményezné, hogy a betevések más bankok jegyeiben történnének, azokéban, melyek ellenségesen léptek fel irányában, mi által azok fémkészletének megszivattyuzására nyerne eszközt, sőt a fizetések felfüggesztésére is kényszeríthetné. Ez valóban meg is történt egyszer, a Bank of Scotland és a Royal bank of Scotland között; amaz ellen akart szegülni az utóbbi terjedő üzletének, mire a Royal Bank egyszerre annyi jegyet mutatott be ellene-sének pénztáránál, hogy az kénytelen volt fizetéseit felfüggeszteni.

Bizonyos tehát, hogy a bankok kölcsön nyert aktív tőkéje mondhatni kizárólag a betétek által képeztetett és hitelélvezetük teljesen ezen alapult; mert hitelélvezetnek azon jegyforgalom, mely *a társulati alaptőkének* (mintegy 9 millió font összesen) *csak valami egy harmadáig emelkedik*, nem is nevezhető. Bizonyos továbbá, hogy a jegykibocsátás nem növelte csak némileg említést érdemlő módon is a bankok eszközeit, sem önkényüktől nem függött, összeségüknél alkalmazkodván a belforgalomnak igen szűkre szabott igényeihez, az egyeseknél pedig természetes határt találván a betétek által okozott pénztári forgalom szükségében. Ilyen körülmények között a bankok az egymás jegyeinek elfogadása által feltételzett szolidaritást elvállalhatták, mert sem károktól nem kellett félniök, sem attól, hogy ez által versenytársaik ügyét vagy talán épen bizalomra nem érdemeseknek keletkezését mozditják elő. A bankjegyek tágas körben való forgalmi képessége s a gyakori fempénzfizetések megkimélése a sok-bankrendszer daczára tehát itt azáltal vált lehetővé, hogy a bankjegy, mint hitelközvetítő tényező nem birt jelentőséggel s a hiteligények szinte kizárólag a betétek alapján elégítették ki, a bankjegy e tekintetben csak mint pótlék, a kereslet és kínálat közötti hullámlások kiegyenlítésére szolgálván. A skót rendszer igazolja tehát azon nézetünket, hogy a bankjegy jelentőségét és befolyását a hitelügyre, a sok-bankrendszer által

elveszti. Amerika példája bebizonyította, hogy ha mindamellett ilyen jelentőség tulajdonittatik neki, olyan események állanak elő, melyek ad absurdum viszik a rendszert. Skótország példája azt mutatja, hogy ha a rendszer szilárdan megállhat, ez a bankjegyhitelből eredő segélyforrásokról való önkénytes lemondás útján lehető. E lemondás pedig ott megtörtént, mintegy öntudatlanul, mert nem volt áldozat, a hiteligények e források felhasználása nélkül is kielégíthetők lévén. Hogy a példa utánoztathassék erre nézve szükséges volna 1, hogy a forgalmi eszközök egész létező összege azon gyors keringéssel özönöljön be és ki folytonosan a bankpénztárakon át mint Skótországból. 2, hogy üzletkiterjesztésre jegykibocsátás útján, az egyes bankok erőfeszítéseket ne tegyenek. Két olyan előfeltétel melyet sem a törvényhozás azon egy tollvonással mely a bankszabadságot eltörli sem pedig a bankszabadság apostolainak iratai megszerezni egy országnak nem fognak. A skót bankügy fejlődéséhez analogon a múltban nem létezik s a jövőben nehezen fog visszatérni; hasonlít egy növényéhez, melynek fajából a világon csak néhány mag létezett s melynek megtermésére alkalmas talaj szintén csak egy néhány helyen és szűk téren létezett. Egyikét ezen kevés magvaknak egyikére ezen kevés helyeknek vitte a szél s a növény egy példányban megteremhetett. S ezen ritka találkozása az előfeltételeknek mit eredményezett? Skótország példája bebizonyította, hogy létezhetnek olyan (ritkán előforduló) előfeltételek, melyek között a bankszabadság mellett is elérhetők hasonló eredmények mint az egybankrendszer mellett. De egy hajszállal sem többet. Mindazt mit a skót bankok létre hoztak, épen úgy létrehozhatták volna, ha azon pár millió fontnyi bankjegy melyet együtt véve kiadtak, nem osztott volna meg közöttük, hanem egy intézet kibocsátványa lett volna. Képtelenség azt feltenni, hogy 9 millió font alaptőkéjű intézeteknek 3 millió készfedezetlen jegy kiadása olyan csáb lehetne miszerint egyedül ennek kedvéért jönnék létre és tartatnak fen részvényeseik által. Hogy a betéti üzlet nem fejlődött volna ki ha a bankoknak jegykibocsátási szabadságuk nincs, ez olyan állítás mint, hogy valaki csak azért jár sokat gyalog mert koezi áll rendelkezésére s ha ez nem állna rendelkezésére úgy épen nem járna.

Sveiczban 1868 december 31-én 20, millió franknyi bankjegy volt forgalomban, tehát fejenként 7, frank, míg Francia-

országban 32, Angolországban 31, míg a porosz bank jegyeiből 27 esett a német birodalomban fejenként, noha azok túlnyomólag mégis Éjszak-Németországban forogtak. Tekintve a Sveicz élénk kereskedelmét és iparát, általában ismert gazdagságát, nem lehet kétség, hogy a közbenső forgalom ott azon összegnél sokkalta több forgalmi eszközt igényel, tehát szükségkép sok fém pénz használatik. Egyébiránt az ottani közönségben emelkedtek is már panaszok, azon irányban, hogy a bankjegyhitel decentralisátioja nem enged kifejlődni jelentékenyebb jegyforgalmat. *) Mindamellettt hogy tehát közkézen is sok fém pénz forog, melyből olyan fizetéseknél, melyek okvetlenül fém pénzt igényelnek, könnyű meríteni, a bankok fémkészletei ugyanakkor mégis 16 millió frankon tartattak, vagy is a jegyek 80 százaléka volt fém pénzzel fedezve. A megtakarítás, mely a bankjegy forgalmából származik, tehát itt egész jelentektelen. Bizton feltehető e mellett, hogy ha több bankjegy lenne forgalomban, a készfedezeti hányadnak még nagyobbnak kellene lennie.

A német birodalomban hasonlóképp észrevétetett már, hogy a bankjegyek sokfélesége csökkenti a szolgálatokat, melyeket azok a forgalomban tesznek. Ambár bankszabadságról itt szó nincs, mégis tényleg sokbankrendszer áll fenn, minthogy az egyesülés előtt némely államokban több bank is nyert jegy kibocsátási szabadságot (Porosz- és Szászországban), egy-egy jegybankot pedig a kisebb államok is állítottak volt fel. Mindezek eddigelé megtarthatták a jegy kiadási jogot. Ha a hátrányok, melyek sokaságukból erednek kevésbé érezhetők, ez onnan ered, hogy egyesek erős központi állást foglalnak el; ezek bocsátják ki a jegyeknek messze túlnyomó részét s ezeknek jegyei foroghatnak akadály nélkül tág területen. Így első sorban a porosz bank jegyei egész Németországban megfordulnak, Éjszak-Németországban pedig alig tűnnek meg maguk mellett egyéb jegyet a forgalomban; második sorban a frankfürti, melynek jegyei egész Dél-Németországban járnak; hasonlóképp a szász bankéi Szászországban. A területek, melyeken ezen nagy bankok jegyei forognak elég nagyok, lakosságuk elég sűrű, közbenső forgalmuk elég élénk arra, hogy állandón tetemes mennyiségű fizetési eszközt foglalkoztassanak az azon belől történő

*) *Wagner. System der Zettelbankpolitik.* 626. l.

fizetések és hogy a kifelé teljesítendők koronként aránytalan túlsúly által ki ne döntsék a bankok fémkészletét. A mellett a nagy bankok legalább részben elfogadták a kisebbek jegyeit, p. o. a porosz bank a porosz vidéki bankokéit. A közönség ennél fogva csak kevés alkalmatlanságot érez, s a panaszok leginkább a kisebb bankoktól eredtek, melyeknek jegyei, ha el is fogadtatnak a nagy bankoknál, de általuk rögtön bemutattatnak készfizetés végett, mi által a kisebbek készletei koronként erős apadást tapasztalnak.

E hatás oly kellemetlen, hogy p. o. a magdeburgi jegybank kikérte, miszerént jegyei ne fogadtassanak el a porosz bank által fizeteskép, hogy ekként inkább más fizetésekre fordítván, ritkábban térjenek vissza: mert bizonyos, hogy a porosz bank haza küldi azokat, ellenben nem bizonyos, hogy az, kinek magdeburgi jegyei vannak, s ki a porosz banknak tartozik, ezért mindég készfizetést követeljen: lehetnek ugyanis egyidejűleg többféle fizetési szükségéi s többféle forgalmi eszközei.

Bizonyos legalább is az, hogy ezen apró bankok jegyei, nem tesznek a forgalomnak semmi olyan szolgálatot, melyet a porosz bankéi éppen úgy sőt jobban ne teljesíthetnének.

Azon rendszer, melynél egy nagy központi bank mellett több apró bank is szabadalmaztatik, középett áll a bankszabadság vagy jegybankügy teljes decentralizációja s a bankmonopólium között; s így közgazdasági hatása is középett áll, habár könnyen meglehet, hogy a hátrányok a közönségre nézve érezhető alakot sohasem fognak ölteni. Mert valószínű, hogy a szabadalmazott kisebb intézetek által kibocsátható összegekre nézve a szabadság határozatokat tartalmazand, de ha nem is tartalmazna, a központi bank tevékenysége és befolyása maga is olyan korlátokat húzand számukra, melyeket túl nem léphetnek, valószínűleg igen szorosokat. Azonban míg egyrészt a jegykibocsátásból, ilyen körülmények közt, aligha húzhatnak említésre méltó hasznót, másrészt teljesen igazolhatlan létet folytatnak. Melyek lehetnek közgazdasági előnyei annak, hogy valamely vidéki városban a szabó a boltosnak, a boltos a mészárosnak, a mészáros a szabónak más bankjeggyel fizet, mint azzal, melyet a főbank ad ki, s mely az egész országban kering? A bankjegykészítés által igényelt költség valamivel nagyobb, a készletben heverő pénz valamivel több; ezek az egyedüli közgazdasági eredmények. Ha a jegyek nem léteznének, a fizetések

épen olyan jól teljesíthetők volnának a központi bank jegyeivel, melynek forgalma akkor hihetőleg ugyanannyival nagyobb lenne. A vidéki város által élvezett hitel sem vesztene, mert az ottani bank, a mennyiben a betételekből nem fedezhetné a hiteligényeket, jó váltóit viszeszámitoltathatná a központinál. Míg eszerént okot mely egy központi bank mellett apróbb vidékieknek szabadalmazása mellett szólna nem lehet találni, addig ellene szól az ilyen rendszer hybridus jellege által feltételezett iránytalanság. A törvényhozás ok nélkül olyan kérdések, olyan dilemmák magvát hinti el azzal, melyekben dönteni hivatva van, s melyekre nézve okszerű eldöntés nem létezik. Fontos okok léteznek, melyek által egy banknak adott kizárólagos szabadalom igazolható, melyért azonkívül viszonszolgáltatokat is kívánhat a társadalom, de mikép lehessen igazságtalanság nélkül megtagadni jegybankot egy vidéki várostól, ha más tiznek van? Vagy ha ugyanegy városban több társulat folyamodik szabadalomért? Ha valamennyinek megadatik ez a teljes bankszabadsággal, eredményeiben, azonos; ha egyiktől megtagadtatik, míg a másiknak megadatik: az önkény, az igazságtalanság elkerülhetlen.

Midőn tehát be kell ismerni, mit az elmélet és Angol- s Poroszország példája egyaránt bizonyítanak: hogy egy nagy központi bank a hozzá intézett kívánalmaknak megfelelően akkor is, ha körülötte apróbb, szintén szabadalom vagy engedély útján létrejött jegybankok léteznek; ellenben elmondható, hogy ezek, a közügy szempontjából legalább is feleslegesek és lételük már magában is következetlenséget képez és folytonosan ismétlődő következetlenségeket von maga után.

Végül foglaljuk össze még egyszer röviden mit az egyik és másik irányban felhozott érvek taglalása, s a különböző országokban tett tapasztalatok figyelembe vétele mellett kifejtettünk, mint feleletet az e fejezetben tárgyalt kérdésre:

1. Azon előnyök, melyek a sokbankrendszernek vagy bankszabadságnak tulajdoníthatnak, illuzoriusak, mert nem létezik olyan közgazdaságilag kívánatos művelet, melyre egy kiváltságos bank is képes ne lenne, ha szabad bankok képesek reá.

2. Az egybankrendszer az, mely alatt a bankjegy, úgy a fém-pénz kiméletos és takarékos használata tekintetében, mint a hitel-

igényeknek akár rendes akár válságos időben való kielégítését illetőleg leghathatósabban szolgál.

Viszont azonban megengedjük, hogy az állami hatalomnak eddigi szereplése a bankügyben — az egyetlen porosz bank alapítását és kezelését kivéve — szakadatlan sorát képezi a hibáknak. És értjük ha ezen folytonos baklövések, azon csodával határos értelmetlenség, melyet a törvényhozások és kormányok e tekintetben még a legelőhaladtabb országokban is tanusítottak, a bankszabadság elvének számos követőt szereznek. Azonban észszerűbb és hasznosabb arra törekedni, hogy e hibák és visszaélések megszűnjenek, mint arra mi végeredményeiben azonossá válhat a bankjegyhitel végleges megbénításával, és hasonlít azon gyógykezeléshez, mely a betegséget az által szünteti meg, hogy a beteget megöli.

TIZENHATODIK FEJEZET.

Bankjegyek és betétek egymáshoz való viszonyukban.

TARTALOM.

Bankjegy az általánosabban használható eszköz. — A betétek által képzett segélyforrás nem szabályozható a szükség szerint. — A betétek használata bankjegyek mellett. — Ha a rendelkezhető pénzek bankok által összegyűjtetnek, kevesebb bankjegy tartható forgalomban, mint ha az nem történik. — A fémkészlet szükséges mennyiségére ennek nincs befolyása. — Kölcsönhatás a betétek állapota és a fémkészlet közt. — Mikor a betétek megfogynak, nagyobb jegykibocsátás által pótolandók. — A jegybankok helyzete a követelménnyel szemközt. — Ebből folyó következtetések a bankjegyforgalmat korlátozó intézkedések tekintetében. — Okszerűtlen megszorítása a jegyforgalomnak a betéti üzletben túltengést okoz. — Ennek hátrányai. — Kivont elvek.

Jegykibocsátás és a betétek útján rendelkezhetővé lett pénzek ugyanazon hitelgények kielégítésére szolgálnak, és csak ugyanazon módzatok szerint helyeztethetnek el gyümölcsözőn. Foglalkozásuk azonosságából feladatuk azonosságát következtetve azon kérdésre lehetne jutni, hogy a kettő közül, melyik felel meg annak tökéletesebben, hogy azután az erre adandó felelet alapján a másik feleslegesnek nyilváníttassék. Minthogy a betétek összegére minden egyesnek nézete vagy ösztöne befolyással van, és ezen nézet nem a betét általános hatásának meggondolásából alakul, az általuk képzett forrás bősége nem szabályozható egy egyetemes, észszerűn működő akarat által — akár egyéninek, akár társadalmiának képzeljük az akaratot — hanem inkább tekinthető szükségesen ható

okok (causae efficientes) által korlátozottak. Ellenben a bankjegykibocsátás, bárha külső okok hatásától függetlennek nem mondható — mint semmi a világon — az azok által kitűzött határok közt mégis teljesen egy szándékosan cselekvő befolyás alá helyezhető. Következésképp a hitelszükségekhez alkalmazható, míg a betétek nem, vagy csak egy irányban. A jegykibocsátás tehát a tökéletesebb, általánosabban alkalmazható eszköz. Mindamellett tévedés lenne ennek folytán a betéti tőkék segédforrásait feleslegesen nélni, mert ha foglalkozásuk amazokéval azonos is, feladatuk nem mindenben mondható annak.

Ezek némi magyarázatot igényelnek :

Egy a maga területén egyedül álló megállapított hitelű jegybank a *jogosult hiteligényeket* közönségesen egész kiterjedésükben ki fogja elégíteni, minthogy jogosultaknak jegy- vagy betéti bankkal szemben általában csak azok tekinthetők, melyek eszközölt vagy eszközözendő adás-vevésből erednek, és melyek egy további adás-vevés által szüntettetnek meg. A jegyforgalom kiterjedése pedig éppen az azon területen, melyen a bankjegyek fizetési eszközül szolgálnak, történő adás-vevéseknek, a fizetési szükségeknek befolyása alatt áll, és feltéve, hogy azon jegybank e területen az egyedüli intézet, mely rövid lejáratú követeléseket leszámítol,*) úgy a hiteligények rendes időben egyezni fognak a fizetési szükségekkel, vagy alattuk lesznek. Világos ellenben, hogy a betétek alapján, csak különösen kedvező körülmények közt lesznek azon hiteligények egész kiterjedésükben kielégíthetők. A bankjegy elfogadása fizetésképpen fém pénz helyett csak szenvedőleges beléegyeztetést kíván; éppen úgy annak fém pénzért be nem váltása, hol a szükség nem parancsolja vagy nyereség kilátása nem ösztönöz erre; következésképp könnyen meggyökerezhet minden nemzetnél, hol a társadalmi viszonyok a közbizalomnak ehhez megkívántatott nem igen magas fokát kihagyták fejlődni. Betétek ellenben cselekvőleges aktus által jönnek létre, s eszerént kifejezettebb hajlamokat feltételeznek. Ezen hajlamoknak nem csupán hogy létezése okvetlenül szükséges, hogy betétek alakuljanak, hanem azoknak igen különböző kül- és belterjességi fokaitól függ, hogy valamint a betétek által mennyi tőke lesz rendelkezhetővé, mennyi

*) Vagyis feltéve, hogy betéti bank nem létezik.

forgalmi eszköz nélkülözhetővé. Bankjegyekre nézve semmi ilyen különbségek nem léteznek a rájuk költött hitel kiterjedésében. Egy országban, hol egyszer megfogalmazott a bankjegyhitel — ha csak meg nincs ingatva — minden ember minden fizetéseknél s minden összegben elfogadja a bankjegyet; a terjedtségnek itt csak egy foka létezik: az általános. Nem úgy a betéteknél: nem csupán, hogy a lakosság egy része, bizonyos osztályai befogadhatták e szokást, míg mások nem, vagy bevehette mindenki — mit a külterjesség változhatóságának nevezünk — hanem egyeseknél és az összességénél igen különbözőleg lehet kifejlődvé a hajlam, mi abban fog nyilvánulni, hogy egy helyt p. o. csupán a 2 vagy 3 hónapig nélkülözhető pénzeket fogják elhelyezni, másutt már a 2—3 hétig nélkülözhetőkre nézve is érdemesnek találják az elhelyezést, végre lesznek helyek, hol a szokás hatalma hajtani fogja az embereket, hogy a mely órában pénz üti markukat, siessenek vele a bankba, bárha másodnapra már fizetést kellend is azzal teljesíteniök. Ez lehetséges az utalvány közbe lépte nélkül is, mint megmutatta Skótország az ötvenes évek előtti időben, midőn a checkkel való fizetés ott még nem volt gyakorlatban. *) Már ez időben is a betétek tizszeresen felülmúlták a forgalmi eszközök **) (főpénz és bankjegy együtt véve) egész összegét. Minthogy e betétek sohasem voltak állandó elhelyezések, hanem minden időben visszakívánhatók, csakis rövid lejáratu követelésekben voltak elhelyezhetők s így csupán a forgalomnak szolgálhattak. Itten tehát a forgalmi eszközök, a betétek hatása által egy tized részére szállítottak le annak, mire szükség lett volna, ha betétek nem léteznek. Nagyobb megszorítás alig lehet kívánatos, ott sem, hol a hiteligények jegykibocsátás útján elégítetnek ki; következésképp bizonyos, hogy Skótországbán a betétek útján minden jogosult hiteligények kielégítették. Ez azonban az által éretett el, hogy senki zsebében pénzt 24 óránál tovább nem szokott tartani. Bizonyos, hogy már csekélyebb foka mellett a takarékságnak is, kielégíthetők lennének a kereskedelem hiteligényei, de azon csekélyebb fokot sem lehet sem törvény, sem irodalmi vagy szónoklati rábeszélés által egyszerre előteremteni, s olyan iparkodó és takarékos nemzet, mint a francia, e tekintetben a leg-

*) Gilbert.

**) Az adatok Hübnernél.

alsó fokon maradhatott mindekkoráig. Ha Skótországhban betétek nem léteztek volna, a bankok (vagy ez esetben legbiztosabb sikerrel egy bank) a jegy kibocsátás terjesztése által ugyanazon szolgáltatást tehettek volna a forgalomnak; a jegyeknek tiszszerte lassúbb forgása mellett 2 millió fontnyi jegy és 30 milliónyi betét helyett 30 vagy 33 milliónyi jegyre lett volna szükség, s ezen szükség, minden akadály nélkül ki lett volna elégíthető; a jegyek épen úgy elfogadtathattak volna akkor is, mert hiszen a kocz-kázatban s következőkép a bizalomban, ez semmi különbséget nem okozott volna. Szorosan véve ugyanazon fémkészlet, mely tényleg 3 milliónak képezte tartalékát, képezhette volna azon 30 milliót épen annyi joggal. A közgazdasági eredmények ugyanazok lettek volna, azon különbséggel, hogy a bankrésztvényesek nagyobb osztalékokat húztak volna, a közönség pedig nem élvezett volna kamatokat.

A jegy kiadás tehát legalább is épen olyan jól kielégítheti a jogosult hitel igényeket, mint betétek jegy forgalom nélkül (tiszttan fém pénz forgalom mellett) és épen olyan teljesen, mint betétek jegy kibocsátással egybekötve. Ha mindamellett is a betétek képződése kívánatosnak tartatik, ez nem is azért van így mint ha általuk az ország fém készletében további megtakarítás volna eszközölhető az által, hogy kevesebb bankjegy közvetítené a forgalmat. Visszatérünk még később azon igazságra, hogy a fém készlet, akár *egy* banknál központosul az, akár különböző pénztárakra oszlik el, *helyesen* nem a tényleg kibocsátott bankjegymennyiséghez viszonyítandó, hanem az általuk teljesített szolgáltatások összegéhez. Betétek a jegy kibocsátás mellett s illetőleg betéti bankok egy jegy bank mellett kívánatosak :

1. Mert a jegy bank egyéb tekintetekből kívánatos monopóliumának hatását egyensúlyozzák a kamatláb tekintetében. Ha netalán az nagyon önkényesen akarna eljárni s az osztalékok kedvéért igen magasán tartaná a kamatlábat, a betétek által képezett s mások által kezelt hitelforrás versenye üdvös hatással lesz. De eltekintve is attól, hogy önző szempontok bizonyosan lesznek hatással a jegy bank kezelésére, a betéti bankok állása iránytűt, hőmérőt képezend a kamatláb szabályozására nézve, melyet különben egészen önállón szabva meg, ezt gyakran tapogatódzva, a helyes mértéket el nem találva tenné. A betétek szaporodása azonban mindig egyszersmind kényszer és általános helyeségü indok lesz a

kamatláb leszállítására, épen úgy mint csökkenésük annak felemelésére. Viszont a betéti bankok a fizetett és szedett kamat megszabásában kell hogy tekintettel legyenek a jegybankéra s így nem csupán a kereslet, de a kínálat is többektől eredvén, a természetes árszabás megalakulhat.

2. Mert a hiteligények jobban, általánosabban s arányosabban elégíttethetnek ki, ha nem minden hitel ered egy intézettől; kisebb-nagyobb, minél számosabb hitelintézetek alakulása kívánatos e tekintetben. Ha még annyi fiókot állít is, egy országos nagy bank — noha nem épen lehetetlen — de nehezen fog olyan beható, általános closzlásu segílyt nyújtani, főleg a kiskereskedelemnek és kisiparnak, mint önálló másodrendű intézetek, melyek egy város vagy járás, egy-egy csoport kereskedő s iparos érdekeit képviselik a pénzpiaczon, felváltva gyümölcsösztetvén heverő pénzeiket s kielégítvén hiteligényeiket. A folyó számla hol cselekvő, hol szenvedő műveleteire, mindazok irányában, kik erre igényt tarthatnak, nem is könnyen lehetséges, nem is kívánatos, hogy vállalkozzék a nagy jegybank. Ez üzletágban el szokás fogadni olyan biztosítékokat is, melyek nem szorosan bankszerűek, mi ellen nem szükséges kifogást tenni ott, hol minden hitelezők hitelezése teljesen önkénytes, cselekvőleges aktuson alapuló, hol az intézet iránt netalán támadható kételyek messzire kiható rázkódtatásokat nem eredményezhetnek s hol végre, ha állása különben jó, még mindig megette áll a hitel főforrása, a jegybank, mely a betéti bank tőkéje által képezett additionalis biztosíték mellett, előlegezhetni fog olyan követelésekre, melyekre különben, — közvetítő hiányában — nem hitelezhetne.

Ha egy központi bank helyett sokbankrendszer vagy bankszabadság szempontjából tekintjük a kérdést, a betéti üzlet részvéte a hitelkielégítésben még sokkal kívánatosabbnak tűnik fel. Mert mint »a priori« is következtethető, és mint Skótország positiv, az Egyesült Államok negatív példája bizonyítják: a sok-jegybankrendszer csak úgy vezet jó eredményekre, ha a jegykibocsátás az egészen mellékes, a betét a főtényező a hiteligények kielégítésében; vagyis, hol a bankok állását *a hitelt adók s nem a hitelt keresők csinálják meg.*

Igaz hogy egy nagy jegybank, melynek jegykibocsátását a törvényhozás nem szorította korlátok közé, rendelkezhet minden hitelmenyiség felett, mely csak kívántathatik. Azonban egyetemes —

nem csupán névleg, de tényleg egyetemes vezetés mellett nem decentralizálható működése annyira, hogy közvetítő nélkül mindennütt felkeresse a jogosult hiteligényeket. Többé kevésbé valószínűleg mindég közvetítők útján fog a nagy közönség annak jótéteményeiben részesülni.

A betéti bankok pedig alkalmasabb közvetítők lesznek másoknál, minthogy érdekeik jobban össze vannak szövődve a hitelkeresőkével, kik időnként hitelezőik is szoktak lenni, s azért is, mivel más forrásokkal is rendelkezvén, önállóbb helyzetet foglalhatnak el.

A mondottak következő tételekben foglalhatók össze:

Egy jó szerkezetű jegybank, minőt alapítani minden polgárisult országnak tetszésétől függ, a kereskedelem és ipar jogosult hiteligényeit közvetve vagy közvetlenül kielégítheti egész kiterjedésükben.

Tisztán betétek útján való kielégítése ez igényeknek normális időben is (mikor a hitel nem vonatik vissza) rendkívüli helyzeteket feltételez a lakosságnál.

Betétek képződése és kezeltetése önálló intézetek által azonban, annak daczára, hogy a jegybank maga is képes annyi hitelt nyújtani, mennyi hasznosan elhelyezhető, mégis előnyös; mert közreműködésük mellett célszerűbben fog a hitel eloszlatni s feltételei is célszerűbben lesznek megállapíthatók.

Valamint bizonyos, hogy bankjegykibocsátás által betétek pótolhatók, úgy áll megfordítva az is, hogy betétek által hasonló bankjegymennyiség feleslegessé válik — feltéve mindég, hogy a betét olyan pénz elhelyezése, mely különben heverne azon idő alatt a melyre a betét történik. Ha a pénz betevése elvonja azt valamely más foglalkozástól, úgy természetesen nincs azon hatása; ez ekkor nem képez gazdálkodást a pénz használatában, hanem állandó tőke-elhelyezést; minthogy azonban tőkének ilyen módon állandón való elhelyezése a legkevésbé hasznosak közé tartozik, azt, feltéve hogy előfordul, mint szabálytalanságot tekintjük s betétekről szólván, csak az olyanokat tartjuk szem előtt, melyek a fenn említett módon keletkeztek. *) Ha tehát bizonyos összegű bankjegyek, melyek

*) Azt hisszük, felesleges hosszasan magyarázni, hogy miért tartjuk célszerűtlen tőkeelhelyezésnek a kamatozó betétet; rövid felmondásra elhelyezni pénzeket, melyeket hosszú időre lehetne elhelyezni, amnyi mint lemond-

különben egy ideig pénzes szekrényben heverték volna, e helyett előlegkép visszabocsáttatnak a forgalomba, a hatás a forgalmi eszközök mennyiségére ugyanaz mint ha azoknak hevertetése mellett a bankjegy első forrásából hasonló összeggel szaporíttatnék a forgalom; vagyis a rendelkezhető pénzeknek előlegkép forgalomba jutása, hasonló összegű bankjegy kibocsátását teszi feleslegessé s illetőleg visszahúzását szükségessé. Minthogy a bankjegyek tevékenysége a betétek által megkészszerződhet vagy megháromszorozódhat, talán megtízszereződhet (biztosan az utalványozási és clearing rendszer mellett, miről alább) ezen hatás a jegyforgalmat is ugyanazon arányban szállítja le, ugyanazon törvény szerint, mint a jegykibocsátás a forgalomban levő fém pénzt. Ha p. o. egy országban, hol előbb betétek nem léteztek, hanem egy jegybank, mely a forgalom szükségével összhangban átlagosan 600 milliónyi jegyet bocsátott ki — most betéti bankok keletkeznek, melyek a kereskedők készpénzét kezelik, s abból 100 milliót visszaeresztenek a forgalomba, a hatás az lesz, hogy a forgalmi eszköz kelleténél több lévén, külföldön keresend elhelyezést: következőkép a jegybank fémkészlete apadásnak induland s a bank, nehogy az egészen kiürüljön vagy hogy költséges módon folytonosan külföldről kellessen reimportálnia a fém pénzt, kénytelen lesz jegyforgalmát 100 millióval alább szállítani. S a mennyivel aztán még növekednek a betétek, ugyanannyival kellend kibocsátását alább szállítani, feltéve, hogy a forgalom szükséglete egyenlő marad. Természetes azonban, hogy a betétek által leszállított jegykibocsátás különben semmit sem változtathat az ország külforgalmi viszonyain, a váltófolyam ingadozásán, a külföldre való fémfizetések koronként megújuló szükségsein. Ezen viszonyok szabályozták volt eddig is a bank fémkészletét és fogják szabályozni azontul is; minthogy pedig azon viszonyokban nem történt változás, a fémkészlet ugyanazon befolyások alatt fog állni mint előbb, következőkép a banknak, hogy készfizetéseit fentart-

dani egy kamathányadról; mert a rövid felmondású hitelek kamata ugyan emelkedhet koronként felébe is az állandó elhelyezésű tőkék kamatának, de átlaga — természeti törvény biztosságával — alatta lesz annak. Amellett nem csupán hogy a csekélyebb kamatot nagyobb biztosság nem ellensúlyozza, hanem ellenkezőleg: bármilyen kifogástalan legyen is egy leszámítoló bank kezelése, azon biztossággal mint p. o. földhitelkötvények vagy egy szintén kifogástalan kezelésű vasút kötvényei, még sem bír.

hassa, a megcsökkent jegyforgalom daczára ugyanannyi készpénzt kell tartania, mint addig kellett; ha mégis leszállíthatja, ez arról tanuskodik, hogy addig is többet tartott a szükségénél.

Ezen, nézetünk szerint kétségbevonhatlan igazságok két, az elebbeni fejezetekben bizonyított állításnak megerősítését foglalják magukban :

1. Hogy a fémfedezeti hányadot a jegyforgalomhoz képest, törvényhozásilag vagy alapszabályilag, cleve megállapítani hiába való dolog.

2. Hogy a betétek által okozott gazdaságosabb használata a forgalmi eszköznek, azonos hatásu a forgalomra mint hasonló összegű bankjegy kibocsátása; következésképp azon ellenvetések, melyek némely írók részéről a készfedezetlen bankjegyek ellen felhozattak, hogy p. o. a fém-pénzt külföldre hajtják, és hogy a fém értékét csökkentik, ha alaposak és ellenokot képezhetnek, úgy a rövid felmondásu vagy mindenkor rendelkezhető, kamatozó vagy kamatozástanlan betétekre is kiterjesztendőek lennének, még akkor is, ha bankjegy épen nem léteznék, s minden fizetések és betétek fém-pénzben történnének.

Feltételezve mindég, hogy a jegybank hitele megingattatlan, fémfedezete csak külföldön teljesítendő fizetések alkalmával vétetik igénybe, akár nagyobb számu, de gyakran heverő, akár kisebb számú, de folyton forgó jegyek eszközöljék a forgalmat; és pedig mindkét esetben egyenlő mértékben, mert a betéti bankok nem tartanak nagy fémkészletet, melyből a külforgalom merithetne; általában kisebb pénztári készletet szoktak tartani (mi a betétek kamatoztatása mellett nem is kívánható másképen) s ezt is leginkább bankjegyekben. Különben még ha valóságos fémkészletet tartának és ennek folytán a jegybank fémkészlete alább lenne szállítható, ez is csak decentralisatiója lenne az ország fémtartalékának, és nem képezne megtakaritást. De ezt semmi esetre sem lehetne kívánni tőlük; nem lehet kívánni, hogy tőkéket hevertessenek azon czélból, hogy beváltsák egy más intézet fizetési ígéreteit, melyekből amaz húzza a hasznot. A mennyi fém-pénz épen pénztárukban lesz, annyit szíveségből a felek és figyelemből a jegybank iránt, valószínűleg ki fognak cserélni jegyekért, de egyrészt ez kevesebb lesz semhogy jelentőséggel bírhatna, másrészt, *ha élénkebben fog az*

érem kerestetni, ők is a jegybank készletéből fogják magukat el-
látni, ha a felek e rendbeli kívánalmainak megfelelni akarnak.

Angolországban újabb időben két munka jelent meg, mely
ide vonatkozó kérdésekkel foglalkozik. *Palgrave**) kimutatja, hogy
az Egyesült Királyság hitelintézeteinek rövid felmondásu vagy
mindenkor visszafizetendő kötelezettségei 580 millió fontot tesznek.
Ezzel szemben pedig az angol vidéki, a skót és ír bankok pénzkész-
letei — Angolország bankja jegyeiben — 16 millió fontot, a lon-
doni bankárok tartalékai, (melyek az angol banknál vannak betéve)
8 milliót; az angol bank készletén kívül tehát összesen 24 millió;
azonban ez sem fém pénz s így tulajdonképen tartalékul nem tekint-
hető s legfeljebb is csak leütendő a követelések összegéből. *Bagehot***)
bebizonyítja, hogy az angol bank fémkészlete az ország egyedüli
tartaléka válság s illetőleg fémkivitel idején, és hogy minden ma-
gánbankár, részvény- és vidéki bank által teljesítendő készfizetések
arra nehezednek. Angolországban azon körülmények, hogy az
angol bank jegy kibocsátása olyan szűk és térhes korlátok közé van
szorítva, s hogy egész fémkészletével szemben betétek állanak,
továbbá a checkrendszer, különleges jelleget kölcsönöznek e viszony-
nak és még bonyolódottabbá teszik.

Minden körülmények közt áll azonban, hogy a külforgalmi
viszonyok által szükségessé tett és általuk szabályozott s a jegy-
banknál feltalálható fém tartalék kérdése függetlenül attól tárgya-
landó, hogy a bankjegy kibocsátás mekkora tért foglal, illetőleg,
hogy kisebb-nagyobb térről lett-e leszorítva a betétek által vagy
hogy mennyi térről szorította ki czecket. E szerint ha a készfedezeti
hányadot meg akarná az ember szabni, nem egyedül a bankjegy-
forgalom összegéhez kellene azt viszonyítani hanem ehhez hozzá
kellene adni az ország minden bankjainak rövid felmondásu
vagy mindenkor visszafizetendő tartozásait. Angolországban ezen
arány, az 1873-ki állapota szerint a bank fémkészletének, különben
pedig a *Palgrave* által közölt számokat véve alapul, lenne mint 1 a
26-hoz. És képtelenség nélkül állítható, hogy az angol bank a kész-
fizetések tekintetében nem tapasztalna nagyobb zavarokat, mint
valóban tapasztalt, ha azon betétek nem létezvén és saját jegyei azok

*) Notes on Banking.

**) Lombardstreet.

összegéig emelkedvén, teljesítenék az egész forgalmi szolgáltatot. *) Olyan arány, melyet valóban nem tartunk kívánatosnak, de mely mutatja, hogy az $\frac{1}{3}$ fémfedezet elvétől mennyire el lehet térni, anélkül hogy szükségkép veszedelem álljon elő a készfizetések tekintetében.

Hogy a jegy kibocsátási és betéti üzletnek különböző intézetknél való teljes elkülönítése mellett is, milyen kölcsönhatás létezik a betétek s a jegybank fémkészlete közt, kivüláglik a következőkből :

Külföldön jelentékeny fizetések teljesítendőek ; a bank fémkészlete ennek következtében megapad s következésképp a jegyforgalom, legalább is hasonló összeggel csökken meg. A forgalmi közegek csökkenése folytán pénzszükség lesz érezhető, minnek következtében a betétek egy része visszakíváztatik, s a betéti bankok hitelnyújtásukat megszorítani kénytelenek ; az általuk többé ki nem elégíthető hitel igények a jegybankhoz folyamodnak, mely ha ki akarja őket elégíteni, megapadt fémkészlete daczára jegy kibocsátását szaporítani lesz kénytelen.

A jegybank fémkészletének megapadása tehát okozhatja betétek visszavonását, a nélkül, hogy a bizalom kérdése szőnyegre kerülne. Ha a külföldön teljesítendő fizetések tovább tartanak, s nagy mérveket öltenek, a betéti követelések átváltoztattatnak bankjegyekre, azért, hogy a bankjegy átváltoztassék fémpénzre. A fémkivételnek tehát az lesz hatása, hogy a betéti bankokon át mintegy visszaömlik a pénzpiaczról a betevők tárczáiba, a forgalmi közegek azon hányada, melyet amazok elnyeltek (mely a betétek által feleslegessé volt téve) és pedig azért, hogy rögtön a jegybankhoz folyamodik vissza ; ekként reprodukálódik tehát a forgalmi közeg és csakúgy veszi igénybe a fémkészletet, mintha mindég amnyi lett volna. A mellett a jegybank ilyenkor nem csak hogy saját hitelnyújtását nagyon meg nem szoríthatja, de részben azt is pótolnia kellend, mely addig a betéti bankoktól eredt.

Ha a betétek valamely más oknál fogva mondatnak fel, p. o. a betéti bankokban való bizalom megingása folytán, a hatás szinten

*) Természetes, hogy ezt a bankvagyonra való tekintet nélkül kell fel-fogni. Az angol bank nem élvezhetne bizalmat, ha jelen állása mellett akkora kockázatokat vállalna, melyekért most a magánbankok vagyona kezekedik.

az lesz, hogy a szokott forrásukat vesztő hiteligenyek, közvetve vagy közvetlenül a jegybankhoz fognak folyamodni — megszerelve, ha nagyobb áldozat árán is az általa tett nagyobb biztonsági követelményeket. Feltéve hogy a bank ki akarja azokat elégiteni, annyiaval kellend szaporítania jegyforgalmát, a mennyivel a betétek megapadtak s ha minden betétek visszahúzottak volna, a jegyforgalom elérné azon maximumot, mely normális lenne ha a takarékosági szellem betéteket nem teremtett volna. Ezért sem a forgalom nem lenne túltelítve jegyekkel, mert a sok jegy most, midőn minden ember szekrényébe zárja a forgalmi eszközt, csak annyi szolgálat teljesítésére lenne képes, mint a kevés jegy a betétek idejében; sem a fémkészletre e szaporodásnak nem lenne hatása — a míg t. i. a jegyek *csak olyan* betétek helyébe lépnének, melyek nem állandó elhelyezést képeztek s valóban csak ideiglenesen foglalkozástalan tőkékből gyűltek.

A jegyforgalom tehát veszély nélkül kiterjeszkedhet ideiglenesen azon határokig, melyekből a betétek által kiszorítottak tekinthetők.

E tételt megállapítottuak tekintvén, három kérdést látunk abból felmerülni :

Kívánatos-e a közérdek szempontjából, hogy ilyen terjeszkedés adott esetben létesüljön ?

Egyezik-e ez a jegybank érdekével s ezzel kapcsolatban : fogja-e tenni ?

Ha igen, micsoda módok között ?

Az első kérdésre nézve tekintetbe jön a forgalmi közeg és a hitelszükséglet kettős szempontja. Ha a forgalmi közeg tevékenységét 40 vagy 100 vagy több százalékkal növelő betétek visszavonása folytán, annak szolgáltatóképessége megesökkent, — azon rázkódításoknál fogva, melyeket a forgalmi eszköz hirtelen tetemes megszűkülése már csak az általános árcsökkenés útján is okozna — nem csak kívánatos, de múlhatlanul szükséges, hogy a forgalmi eszköz mennyiségének szaporítása által pótolassék, mit az tevékenységéből veszített. Minthogy pedig fémpénz csak külföldről s tetemes áldozattal lenne beszerezhető, kívánatos, hogy a jegyforgalom kiterjesztése útján történjék az. Jegyforgalmának szaporítását pedig a bank természetesen csupán hitelezésének kiterjesztése útján létesítheti. Tehát a betéti bankok hitelezéseinek

kényszerült megszorításával egyidejűleg csakugyan kiterjeszkedik ekkor a jegybanké. Hogy épen ugyanazok fognak-e nála hitelt találni, melyek a betéti bankoknál találtak volna, ez már a harmadik kérdésbe — a módozatokéba — vág. Mindenesetre feltehető azonban, hogy a megnyíló forrás vize, bármely esaternán szűrődjek is át, megfogja találni azon földeket, melyek az öntözést legsürgősebben igénylik, feltéve, hogy a megtérítés nem kétséges.

A következő kérdés, hogy egyezik-e az ilyen ideiglenes terjeszkedés a jegybank érdekeivel, nem választandó el attól, hogy általában érdekei a betétek által miként illetetnek. Az előrebocsátottak után felesleges volna hosszasan magyarázni, hogy a jegybank jövedelme, ha betéti üzlet nem léteznék, nagyobb lenne, mint betétek mellett, melyek egyrészt a jegykiadást szűkebb határok közé szorítják, másrészt a kamatláb meg szabására is befolyással vannak. Azonban szabadalma csak a jegykiadásra szorítkozik s ennél fogva váltóleszámitolás és előlegezés terén is monopóliumra számítani és törekedni, sem méltányos, sem igazolható nem lenne. A forgalmi közeg visszatartása által nem a betéti bankoknak, vagy nem csupán ezeknek, hanem a közönségnek izenne hadat, melytől ő maga kamatozástalan hitelt élvez s ez által létét, fenállását neki köszöni. A hálátlanság annyival nagyobb lenne, minthogy a *betétek által a közönség csak egy részét azon kamattól vezetnek tartja vissza, melynek zömét a jegybankra ruházta.* A szabadalomnak arra való felhasználása, hogy a hitel terén minden versenyt elöljön, annak elvesztését eredményezhetné s ennyiben saját érdekeivel ellenkeznék. Már pedig ha ilyen szándokokat nem táplál, ha a betéti bankok ellenében nem foglal el ellenséges állást, úgy saját érdekeit is előmozdítja a jegyforgalom kiterjesztése, melynek ideje alatt többet és a szokottnál magasabb kamat mellett fog előlegezni. Eszerént, ha *állását* helyesen fogja fel, tenni fogja. Hogy valóban tegye is, erre tehát legtöbb biztosítékot nyújt, ha *állása mint nyilvános közegé* határozottan ki van jelölve. Maga a cselekvény, mint kötelesség, nem szabható eléje. Csupán vezetői határozhatják meg esetről-esetre, hogy mikor és mely arányokban van helye annak.

Ugyanaz áll a harmadik kérdést illetőleg. A rendkívüli hitelnyújtás módozataira nézve első sorban az áll, mi minden hitelezésnél első követelmény: hogy a felek, kik a hitelt kérik, az ügyletek.

melyek folytán a leszámítolandó követelések támadtak, olyanok legyenek, miszerént a bankszerű biztonság és szoliditás követelményei fedezve maradjanak. Ettől, hogy ennek megfelelnék-e, fog függni, hogy a rendkívüli hitelek az addig működésben állott közegek közvetítése útján nyittatnak-e, vagyis, hogy hajlandó lesz-e a jegybank a *betéti bankok eszközeiben támadt hénagokat váltótárczájuk egy részének visleszámítolása által pótolni. Ha ez intézetek bizalomra érdemesek, ha üzletükben a főszűly jó kereskedelmi váltók leszámítolására volt fektetve, úgy amaz a legczűlszerűbb módozat.* A mennyiben váltóik minűsűge valamivel alább áll, a jegybank rendes tárczaforgalmának tárgyainál, ezt a bankok forgatmánya pótolhatja, mire nézve azonban természetesen tekintetbe jűn azok tartalékának, saját vagyonának aránya kötelezett-sűgeikhez.

Jól kezelt betéti bankok áruváltóinak visleszámítolása által tehát, olyan időben, mikor a betétek megszűkűlnek, a jegybank valószűnűleg legczűlszerűbb módon teljesíti azon szolgálatot, melyet tőle vární a közűnsűgnek joga van.

Saját érdekei a rendkívűli hitelnyujtások tekintetében párhuzamosok a közűrdekekkel; mert nem minden rendkívűli pénzszűkűsűglet alkalmával kívánatos, úgy a bank mint a közűjű szempon-tjából, hogy engedjen; eltalálni a biztossűg feltételeit, úgy helyezni el a pénzt, hogy megtűrítettessűk, nem adni olyat mely veszendűbe megy, nem tagadni meg olyat, mely megtűrítettetűk: ha ennek képes megfelelni, úgy a maga és a közűjű érdekében mindent megtett, mit kívánní lehet, mert így hitele mindűg csak valóban hasznos vállalkozások elűmozdítására szolgál. Az okokról, melyek a pénz szűkűt elűidűzik, s a bankoknak azok szerűnt követendű magatar-tásáról a követkűző fejezet szűl.

Nem csupán, hogy adott esetekben kívánatos az a közűgy valamint a jegybank érdekében, de elmondható, hogy ezen ruganyossűg kűpezi a jegűforgalom legfontosabb sajátsűgát. Azon kűpessűg, hogy mindűg kűvetheti kiterjedésében a tűnyleges igűnyeket, hogy a szűksűghez kűpest szaporitható és leszűllitható, kizá-rólagos tulajdona a bankszerűn (azaz elegendű részben fűmpénzzel, a tűbbiben pedig rövid lejáratu s átruházható követelűsekkel) fede-zett és feltűtlen bizalmat élvezű bankjegűkibocsátásnak, melyben a fűmpénz oly kevűssű mint a betétek útján a forgalom rendelkezű-

sére bocsátott tőkék osztoznak vele. Amaz költséges és beszerzése nagy áldozatokat kíván, mely a kereslet és kínálat törvényének alapján általános árcsökkenésben nyilvánul; azaz mindannak mi pénzért kínáltatik, ára leszáll; s éppen ennek elkerülésére szolgál a bankjegyhitel. A betétek által képezett források pedig éppen akkor apadnak el, mikor legnagyobb szükség volna rájuk, valamint hogy legbővebben folynak a pénzbőség idején, mikor a szükség legkisebb.

A jegy kibocsátás ezen ruganyossága meggátolja a tőke és a fogyasztási tárgyak, termények s minden egyéb áruk, felkúszások és értékpapírosok árainak egyidejű azon tulságos hullamzásait melyek előállanak ott, hol a forgalom tisztán fém pénzre van szorúlva, ennek bőségét követő megszűkülésnél és melyek minden vagyoni viszonyokat felforgató rázkódtatásokig növekedhetnek. Ha pedig a pénz mellett hitel is szerepelt, de olyan hitel mely válságkor elenyészik, ez csak élesebbé teszi azt.

A szolgálat, melyet ez által teljesíthet a jegybank, nézetünk szerint még felülmúlja azt, mely a fém pénzben heverő tőke felszabadulásából s az ezen megtakarítás által lehetővé váló kamatlablészállításból ered. *Ez az mely valóban nélkülözhetlenné teszi a nemzeti háztartásban.* Mint a megelőző fejezetben ki volt fejtve, ez is legbiztosabban *egy* vagy legalább központi bank által érhető el.

A jegyforgalomnak és hitelnek hirtelen való tetemes kiterjesztése azonban, mint könnyen megfogható, nem könnyű feladat. A felelősség, melyet a bank vezetése vállalni kénytelen, ha szokott üzletkörét egyszerre tetemesen meghaladó tevékenység kívántatik tőle, visszariasztó lehet; a jegyforgalomnak kiterjesztése a fémkészlet egyenlő összege mellett, elvi kételyeket költethet; valódi nehézséget képezhet a szokott hitelélvezők köréből való kilépés; okozhatnak az intézet körében új nevek, melyek helyet kívánnak a váltótárczában, ezeknek megválasztása. Szóval, a rendes kerékvágásból való kilépés komoly megfontolást kívánhat, s annál komolyabban, minél nagyobb mérvű kiterés látszik szükségesnek. Ez pedig, hogy t. i. mily arányban növelendő a jegyforgalom a baj megszüntetésére, attól fog függni, hogy mekkora tért foglaltak volt el a betétek a jegy kibocsátással szemben; minél nagyobb, annál

nagyobbak lesznek a támadó hézagok és annál nagyobbak fog feltűnni a kibocsátandó jegymennyiség a már kibocsátotthoz képest, az előbbinek abszolút összegétől eltekintve is. P. o. ha 300 milliót tesznek átlagosan a betétek és 300 milliót a jegyforgalom, úgy 100 milliónyi betét visszavonattása folytán ugyanannyival szükségessé váló szaporíttatása a jegyforgalomnak, mérsékeltébb horderejű ténynek fog látszani, mint ha a betétek rendesen 500 milliót téven, s a jegyforgalom csak százat, hasonló esetben a jegyforgalom megkétszereztetésének szüksége állna be. Ezekből önkényt foly, hogy a rendes jegykibocsátásnak túlságos megszorítása a betéti gazdálkodás által, a jegybank ruganyossági tehetségeihez túlságos követeléseket támasztván, foglalhat magában veszélyeket. Lehetetlen volna azonban meghatározni elméletileg, egy számarány felállítása által, hogy ama »túlság« hol kezdődik. Bizton feltehető ellenben, hogy a teljes súlyegyen természetes uton létre fog jönni a két tényező közt, ha nem csupán a betéteknek engedtetik szabad növekedés, hanem a jegybank működése sem szoríttatik békóba, a jegykibocsátás mennyiségére, a készfedezet arányaira stb. vonatkozó okszerűtlen, igazolhatlan korlátok által. Hol, mint p. o. egyrészt a Peel-akta, különben pedig első alapjai által az angol banké, meg van bénítva a tevékenység s a jegykibocsátás a valódi szükségnek meg nem felelő határok közé van szorítva, ott azután természetellenes viszonyok fejlődnek ki; a betéti üzletben valóságos túltengés áll elő; a forgalmi eszközök tényleges összegéhez képest azon hitelek, melyek nevök alatt forognak, aránytalanul feldagadnak és póteszközök széltehen használtatnak. Ha azután a bizalom megcsökken: a betétek visszakivántatnak, s a póteszközök helyett az emberek valóságos forgalmi eszközöket kívánnak látni, a válság felette éles alakot fog ölteni s még szerencse és a hitelviszonyok, a közbizalom virágzó állapotáról tanuskodik ha, mint Angolországban három ízben történt, a jegyforgalmat akadályozó korlátoknak, melyek a természetellenes fejlődést okozták, felfüggesztése képes a vihart lecsendesíteni s nem kívántatik a banktól olyan erőfeszítés, mely akkori alapja szerint kockáztatottnak tűnhet fel.

A jegyforgalomnak szabott természetellenes határok eszerint azt, mit a betéti üzlet túltengésének nevezünk, idézhetik elő; ez pedig egyrészt azt eredményezheti, hogy a jegybank nem fog a tehernek eszközeihez képest való túlsága miatt a valódi szükségnek

megfelelő fémkészletet tarthatni.)* Több mint egy módon megboszúlhatja magát a természetellenes korlátozás, épen azt idézve elő, mit megakadályozni lett volna feladata. Veszélyes dolog azon intézet terjeszkedésének, mely az ország egész fentartálékát köteles készletben tartani, mindenféle akadályokat emelni, míg mások, melyek semmi fémkészletet nem tartanak, szabadon terjeszthetik üzletüket. Kétszeresen veszélyes: normális hitelviszonyok közt, de nagy fémkivitel idején a készlet könnyen ki fog merülni: hitelválság idején pedig olyan terjeszkedés fog kívántatni, mely az addigiakhoz képest túlzott feladatokat, olyan erőfeszítést, melytől elszokott, tűz a jegybank elé!

Soha értelmetlenebb dolog nem mondatott annál, mikor a betétekkel, mint a melyek a tényleges létező tőkét képviselik, szembe állítatik a jegy kibocsátás, mint a mely képzeleti értéken alapul s ennél fogva határok kijelölését igényli, nehogy a forgalmi szükség medrén túlsapjon. Képzeljük, hogy egy jegybank minden fekvőség fele vagy $\frac{2}{3}$ értékére hitelt nyitna vagyis jelzálogkölesönöket tenne jegy kibocsátása fedezetül;**) képzeljük, hogy minden fekvőség tulajdonosa ezt felhasználja s hogy ekként az egész vagy csaknem az egész nemzeti vagyon erejéig forgalmi eszközök bocsáttatnak ki; ez, eltekintve attól, hogy a készfizetések fentartása mellett lehetetlenség, a lagnagyobb visszaélés lenne, melyet jegybank elkövethet, legszélsebb foka annak, mit a bankjegyhitel ellenségei rémképül állítanak fel. A physikai lehetőség azonban erre — t. i. a nemzeti vagyonnak közel egész összegéig terjedő forgalmi eszközök teremtésére — a betéti hitelnél épen úgy meg van, minthogy az általános giroképeség vagyis az utalvány clearinghouse-zal egybekötve fém pénz és bankjegy mellőzésével képes a forgalom közvetítésére; Már pedig minden tőke, mely forgalmat közvetíthet, a forgalmi eszköz funkcióit végzi s hatásában azzal egyenlő. Ha tehát a

*) Vegyük p. o. az angol bankot: bár mekkora legyen is fémkészlete, készfedezetlen jegyet csak 15 millió fontnyit bocsáthat ki; az ezek által hajtott kamat képezi egész nyereségét, melyet a fém pénz által fedezett jegyek kamatain (a rövid lejáratú kölesönök alacsony, a tőkejevedelmen messze alól maradó kamatán) kívül húz. Hogy lehetne ilyen körülmények közt kívánni, hogy fém-tartálékát p. o. befizetések által szaporítsa?

**) Mint az oszták nemzeti bank, mely a jelzálogi osztálya által kiadott záloglevelekre előlegez.

fekvőségek birtokosai jelzálogkölesönöket vesznek fel — és tőkegazdag országban vagy a külföld hozzájárulása mellett tőkeszegény országban is semmi kétség, hogy minden birtokos kaphat kölcsönt birtokának $\frac{1}{2}$ — $\frac{2}{3}$ értékéig — a kölcsön nyert összegeket azután elhelyezik a betéti bankoknál s utalvány által rendelkezvén felette, forgó tőkéül alkalmazzák, a nemzeti vagyon pénzzé kiveretése tényleg végre van hajtva. Az hogy a jelzálogkölesönért magasabb kamatot fizetnek, nem fogja szükségkép visszariasztani az embereket, mert ha a betét után húzott kamat néhány $\frac{1}{10}$ -kal alacsonyabb is, viszont úgy használhatják mint a készpénzt, adva, véve, üzérkedve, kereskedve azzal.

Hasonló túlzásokig való fejlődése az értékek ingósításának bankjegykibocsátás útján azért nem jöhet létre, minthogy a bankjegy rendesen minden időben gyorsan forog kézről kézre s ennél fogva, ha több van kibocsátva mint a forgalom megbir, ez rögtön érezhető lesz visszafolyásuk által. Ellenben az utalvány által bár szintén mindenkor forgalomba bocsátható betét, — mert kamatoz általában huzamosabb ideig fog egy-egy kézen maradni s így nagy részének forgató ereje többnyire látens lesz. De lesznek percek, mikor az allattomban meggyült erők mind egyszerre fognak felszabadulni s ekkor a hatás ugyanaz lesz, mintha egy jegybank huzamos idő óta fokozatosan szaporította volna jegykibocsátását a forgalom igényein túl, és a hatás azért nem állott volna be rögtön, mivel az emberek tárcájukba zárták a jegyeket, honnan olyan kevésbé hatottak a forgalomra, mint a bank saját szekrényeiből. Egy adott pillanatban azután mindenki megnyitja tárcáját s a bankjegyek a piacra repülnek: és beáll előbb nagy üzérkedés, áremelkedés, tőkének külföldre folyása, a bankpénztár megrohanása és végre fizetésfelfüggesztés.

Ez, ilyen módon, jegykibocsátás folytán azért nem állhat be mert a bankjegyet, mely nem kamatoz, nem heverteti az ember s így ez folytonosan hatván a forgalomra, idejekorán észrevehetővé lesz tulsága. Az átruházható betéti követeléseknél hasonló esetek igenis állhatnak be, mert kamatozván hevertethetnek.

Ha az utalvánnyal való fizetés nincs szokásban, a viszonyok nem fajulhatnak ennyire, minthogy minden fizetés alkalmával, melyet a betevő teljesít, a betét visszahuzatik s így a betétek nem

szaporodhatnak el annyira. Mindamellett itt is beállhat a forgalmi eszközökkel való gazdálkodás túlsága forgalmuk gyorsítása által, mely szintén érzékenyvé teendi a bankjegyek csekély számát mihelyt az emberek a szokottnál huzamosabb ideig tartják azokat vissza kezükben, s a forgás gyorsaságával tevékenységi képességük csökken. Ilyenkor aztán nem segít egyéb, mint mennyiségük szaporítása.

Nem azért hoztuk fel ezeket, mintha a betétekre nézve talán korlátokat, szabályozást akarnánk igénybe venni. Távrolról sem. Csak a jegy kibocsátás sem legyen okszerűtlen korlátok közé szorítva s a kívánatos egyensúly jegy és betét közt magától helyre áll. Ezek szerint ezen okoskodások eredménye a következőkben foglalható össze:

A betéti üzlet a jegybank monopoliumát a jegy kibocsátásra szorítja s a hitelnyújtás valamint a kamatláb meghatározásának tekintetében megtöri azt, egyszersmind lehetővé és szükségessé tesz arra nézve a kamatláb meghatározása körül okszerű, észleleteken alapuló eljárást.

A betétek által a jegy kibocsátás szűkebb határok közé szorítatik mint a melyek közt mozogna, ha betétek nem volnának és a jegy kibocsátás kiterjedése törvény vagy alapszabály által sem lenne korlátozva.

Mindamellett a jegybanknak, hogy készfizetéseit fenntarthassa épen olyan nagy fémkészletet kellend tartania, mint ha jegy kibocsátása nem lenne betétek által leszállítva, mivel az ország részéről a külföldön teljesítendő fizetések tekintetében a betétek nem változtatnak s a jegybank készlete azon tartalék, melyből az ország olyankor merít. Fémkészlet tartása pedig költséges lévén, a bank nem fog kellő nagyságút tarthatni, ha jegy kibocsátása a forgalmi szükségekhez képest nagyon is alacsony.

Hasonlóképen betétek túlsága a jegy kibocsátással szemben azt eredményezheti, hogy visszavonásuk idejében a jegybank feladatai aránytalanul fognak növekedni s a kisebb szerephez szokott intézet nem lesz képes feladatait zavar nélkül teljesíteni.

Ezen két oknál fogva bizonyos egyensúly kívánatos a betéti s a bankjegyhitel közt, mely az előbbennek előnyére, de a közjó hátrá-

nyára zavartatik meg, ha (a betétek terjeszkedése korlátlan lévén) a jegykibocsátás korlátozott.)*

A betétek szerepe a forgalomban túlságosan megnőhet kétféle hatás által: Ha a kibocsátható vagy legalább a készfedezet nélkül kibocsátható jegyek összege meg van szabva, és sokkal csekélyebbre annál mit a forgalmi szükség igényel. És másodszor, ha a fémfedezeti hányad van a bankra nézve kedvezőtlenül meg szabva, úgy, hogy ennek következtében a kamatlábat nem szállíthatja le annyira mint a viszonyok kívánják — ha csak le nem mond akkora nyereségről, melynek hiányában banküzletet folytatni nem érdemes.

A jegybank feladatai közé lévén sorozható ezek szerint az is, hogy a betétek visszavonatása idején nagyobb kibocsátás után enyhítse a következményeket, kívánatos, hogy az okok, melyek azt eredményezik, saját helyzetét épen ne illethessék; tehát hogy magának betétei ne legyenek. Ekként a két hitelforrás elkülönítése következetesen s nem egyoldalun vitetik keresztül.

*) Természetesen csak olyan korlát jön itt kérdésbe, melyen túlterjeszkedni, a természetes hajlam meg van; ha a kiszabott maximum olyan nagy, hogy a jegykibocsátás, ha korlátlan lenne, sem menne túl rajta, úgy az nem létezőnek tekinthető.

TIZENHETEDIK FEJEZET.

A pénzpiacsról.

TARTALOM.

Mi értendő pénzpiacz, pénzbőség, pénzszükség elnevezések alatt? — Tényezők, melyek a pénz bő vagy szűk voltát okozzák. — Válságok eredete, nemei. — Bankok eljárása válság idején. — Mely esetben hátríthatják el a közbizalom megcsökkenéséből eredő válságot. — A fém pénz behozatala vagy visszatartása, a megfogyásából eredő pénzszükség alatt. — Külföldi váltók.

Több ízben már használva volt e munka folytában ezen ki-fejezés: pénzpiacz, a nélkül, hogy jelentősége ott meg lett volna magyarázva. E mulasztás oka egyrészt, hogy az előadás fonalát nem akartuk kitérés által félbe szakítani, és feltételeztük, hogy az olvasó vagy ismerős a kifejezéssel, vagy a szavakból, melyekből az össze van téve s a tényekből melyekre való vonatkozással alkalmaztatik, annak jelentőségét legalább megközelítőleg — a mennyire az illető hely értelme igényli — fel fogja ismerni. Másrészt *kimerítő* magyarázata szükségessé tette volna mindazon viszonyok és tényezők felsorolását és ismertetését, melyek a megelőző fejezetek tárgyait képezték s melyeknek tömörebb s mégis érthető egybefoglalására magunkat képeseknek nem éreztük. A teljes fémfedezet elméletére, a fémkészletre általában és különösen a bankjegyek s betétek közötti viszonyra vonatkozó fejezetekben nagyobbára alakot is nyertek már a pénzpiacson előforduló történetek, legalább a bankokra való befolyásukban. Itt csak jelentőségét kell behatóbban megállapítanunk és elméletére nézve egyet-mást kiegé-

szítenünk. Részletes tárgyalása az események világában vagyis a pénzpiaczk kritikus története e munka céljait s a kiterjedésének szabott határokat túlhaladná.

A szónak legtagább értelme szerint magában foglalja az árupiaczkot is, melyen pénzért áruk tehát árukért pénz vétetik s minthogy az időszerént közkézen forgó forgalmi eszköz mennyisége függetlenül egyéb viszonyoktól gyakorol befolyást az árakra, ez értelmezés jogosultsága nem is vonható kétségbe. Közönségesen azonban leginkább az egy ideig rendelkezhető, tehát kölcsön nyerhető és ideiglenesen elhelyezendő pénzekre való tekintettel használtatik *s a pénz és fizetési ígéret, a forgalmi eszköz és hitelpapiros közötti cserék összességét jelentő*; átvitt értelemben pedig kiterjed a hitelre való vásárlásokra is, noha ezeknél pénz épen nem szerepel (fizetési ígéret, mely nem forgalmi eszköz, adatván áruért), minthogy ezek feltételei szorosan alkalmazkodnak ama cserék feltételeihez.

Ha ez értelemben pénzbőségről van szó, ez nem csupán a fém pénz, nem is szükségkép a forgalmi eszköz azon tényleges mennyiségére vonatkozik, melylyel egy terület közönsége rendelkezik, hanem a szolgálatok sokaságára, melyeket a forgalmi eszközök teljesíteni képesek. Hasonló jelentőségű ellenkező irányban pénzsükség. Világos azonban, hogy minél sokszorozottabb a forgalmi eszköz tevékenysége, annál nagyobb befolyásuak a valódi mennyiségében előforduló változások, ha egyidejűleg a tevékenységben is nem áll be változás, mely amaszt ellensúlyozza. Könnyen megfogható továbbá, hogy az adás-vevések s egyéb alapon teljesítendő fizetések összegei nem minden időben lévén egyenlők, az általuk igényelt forgalmi eszköz mennyisége is különbözik; természetes hát, hogy a forgalmi eszköz állapotának egyenlő volta mellett a teljesítendő fizetések nagyobb száma hasonló jelenségeket idéz elő mint a forgalmi eszköz megszűkülése és hasonlóképen a fizetési szükségek csekélyebb volta hasonlókat mint a pénzbőség.

Ha ezek alapján vizsgáljuk a tényezőket, melyek a pénzpiaczon szerepelnek, illetőleg az okokat, melyek azon tényezőkre befolyanak, következő eredményekre jutunk. A fém pénz mennyisége, mely be- és elszállítás által változik, befolyást gyakorol a pénzpiaczkra 1. a mennyiben forgalmi eszközül használtatik hol bankjegy nincs szokásban vagy a bankjegy mellett jelentékenyebb tért foglal; 2. a mennyiben a jegybank fémkészletének csökkenése jegykibocsátá-

sának megszorítására vagy legalább a kamatláb felemelésére kényszeríti azt.

Ha a forgalmi eszköz a magán pénztárakban visszatartatik, ott heverésre kárhozhatva addig míg a kiadás szüksége előáll, a helyett, hogy betétetnek a bankba, minden ekként visszatartott forint 1—2 vagy 3 vagy több forinttal (aszerint, hogy hányszor tétetnek az be ismét, minckelotte az első betét visszahuzatik) esőkenti a bankok hitelnyújtási s következőleg a közönség készfizetési képességét. Hol azonban a pénzkészleteknek bankoknál való elhelyezése egyszer egy bizonyos fokig meggyökerezett, ott annak a szokás ellenére való hevertetése csak egy okból eredhet s ez bizalmatlanság, kételkedés abban, hogy a bank képes lesz-e kötelezettségeinek megfelelni. A bizalmatlanság különben idézhet elő pénzszükséget a nélkül is, hogy épen a bankokban való bizalom legyen megtámadva és a betétek megapadjanak; az által, hogy magánosok közötti transactióknál, hol más időben fizetési ígéret fogadtatott el, most készfizetés kívántatik s ennelfogva a jelen kétszeresen van fizetésekkel terhelve t. i. azokkal, melyek a múltban adott ígéretek lefolyásából erednek s azokkal, melyeknek a jövőre való átutalása meg nem engedtetik. Ez egyszersmind megmagyarázza, hogy az ilyen pénzszükség után, miért szoktak a bizalom helyreálltával gyakran feltűnő pénzbőség jelenségei tapasztaltatni. — A bizalmatlanságból eredő hitelmegtágadás természetes következménye hogy sok váltó, melynek birtokosa különben bevárta volna lejártát, a bankokhoz hozatik leszámítolás végett; a bankokhoz intézett hiteligények tehát túlsúlyba lépnek azok eszközeihez képest, úgy mint ha a betétek gyérülése által závartatnák meg az egyensúly.

A közforgalom élénkségétől és pangásától is függ, — mint már említettett — hogy a forgalmi eszközök mennyire felelhetnek meg a szükségnek. De az élénk üzleti tevékenység folytán pénzre mutatókozó nagyobb szükség, nem szokott a valódi pénzhiány mértékéig fokozódni, minthogy ennek első jelenségei megszüntetik azt. Csupán ha megszűnt az említett két befolyás valamelyikével áll összefüggésben, tűnnek elő komoly következmények.

Ha a beálló pénzszükség, bármely okokból eredjen, olyan mérveket ölt, hogy hatása nagyobb számu bukásokban, bank- és kereskedőházak fizetés-felfüggesztéseiben nyilvánul, *válságnak* ne-

veztetik, mely elnevezés annyival is helyesebb, mivel azon jelenségek ha nem is mindég, de többnyire egy régebben lappangó, gyakran virágzás színe alatt észrevétlenül, de erősen elterjedt körállapotnak heves kitörésével azonosak.

A válságok eredete még mindég a közgazdaságtan vitatott s némileg rejtélyes kérdéseinek egyikét képezi, noha annak megfejtésére különböző hypothezisek állítottak fel. Sismondi s utána több jelentékeny német közgazda, a szükségletet felülmúló termelésben és talán behozatalban keresik azt, mely az árak lenyomtatását a termelési költség vagy a bevásárlási ár alá, s ez által a tulajdonosok bukását okozza. E nézetet Mill czáfolja*) s kétségtelen, hogy az legalább is egyoldalú. Laveleye**) nagyobb jogosultsággal a nemes fém kivitel által való megapadásának tulajdonítja, mely mindenesetre egyike a pénzszükséget előidéző okoknak. Azonban e magyarázatnak épen úgy mint a másiknak hiánya, hogy egy okra akarja visszavezetni minden válságok eredetét, holott az annyifele lehet a hány fele közgazdasági kalamitás képzelhető; mert mindazon bajok, melyek egy ország anyagi jólétére károsak, ott hol hitelgazdaság létezik, egy ideig hitel által fognak palliáltatni (mi nem zárja ki, hogy nem a hitellel való visszaélés által is idéztettek elő), olykor gyógyíttatni is; de ha mélyebbek, sem hogy ez utóbbi lehető volna, a baj nyilvánulása annál élesebb alakot fog ölteni, minél huzamosabban tartott a titkolt kórállapot. Sok esetben az, mi egyszerűbb közgazdasági viszonyok közt éveken, talán évtizedeken át tartó sinlődésben nyilvánulna, kifejlett hitel mellett néhány heti vagy havi éles szenvedés alakját ölti. A rövidebb időre való összeszorulása a jelenségeknek, megmagyarázza heves voltukat s egyszersmind gyógyulás feltételeit is meghozza.

Fennebb el volt mondva, hogy a pénz szűke két okból eredhet: a fém pénz kivitel által való leszállásából a szükséges vagy szükségesnek tartott mennyiség alá; és bizalmatlanságból. Jelenben igyekeznünk megvizsgálni egyrészt, hogy ezek honnan származnak, másrészt, hogy a pénzszükség mi által lesz válsággá.

*) Principles of political economy, Book III. chapt. 14.

**) Le Marché monétaire.

Fémpénz kivitelének csak két oka lehet: vagy az árubehozatalnak túlnyomó volta az árukivitellel szemben; vagy annak külföldön való elhelyeztetése.

A túlnyomó árubehozatal lehet:

1. Ideiglenes és ennél fogva közgazdaságilag igazolható, mikor t. i. az illető áruk természete hozza magával, hogy p. o. az év egyik szakában a behozatal, másikkban a kivitel túlnyomó. *)

2. Múlhatlanul szükséges, a lakosság életfentartására nélkülözhetlen tápczikkék hiánya miatt. A silány termésnek ilyen hatását a nyugot-európai sűrű népességű kultúrállamok, különösen Angolország tapasztalták.

3. Igazolhatlan, a nemzeti jövedelemhez képest túlzott, az egyesek túlköltekezéséből eredő. Minthogy a nemzetvagyon csak úgy marad csonkítatlan, ha az árubehozatal árukivitel által fizetetik meg, **) az ellenkező azt jelenti, hogy a nemzet tőkéjét fogyasztja. Ezt tette Magyarország 1871 és 1872 években s még 1873 elején, mint a kivitt nyerstermények mennyiségének csökkenése mellett, a gyártmányokban és fényüzési czikkekből való behozatalnak óriási emelkedése tanúsítja. Általánosan ismeretes okoknál fogva ez nálunk nem okozhatta a fémpénz kivitelét. Olyan országnál azonban, melynek fémpénztartaléka akár közkézen forogva, akár egy fizetésképes jegybank táraiban még van, e pénz mint a legmozgékonyabb minden javak közt, lesz az első, melyen a túlköltekezés folytán túl fog adni; ha ez elfogyott vagy ha vissza akarja szerezni, ingatlan vagyonát kell elzálogosítani a külföldnek s így azután még folytathatja a fogyasztási kicsapongást, addig míg hitele tart.

Ha tekintet nélkül a valóságra minden lehetőséget szemügyre akarnánk venni, még azt kellene negyedik helyen megemlíteni: ha a nagy behozatal a nagy lendületet nyert ipari tevékenység által idéztetik elő s a pénz gépek, műszerek, közlekedési eszközök, vas stb. megfizetésére foly külföldre. Ez azonban bizvást mellőzhető. Mert ha elég adatokon alapuló példát tudunk az elebbeni három pontban felsoroltakra, ellenben arra nem lennénk képesek esetet idézni,

*) Oroszország külforgalmában tapasztaltatnak Göschén szerint ilyen rendszeresen ismétlődő eltérések.

**) A *szükséget felül muló* nemes fém, akár vert, akár veretlen, árunak és pedig nagyon felesleges árunak tekinthető.

hogy valamely ország kereskedelmi mérlege erősen megzavartatott volna termelésre szánt czikkek behozatala által. A lépések e téren mindég mérsékeltebbek; még a vasutépítés sem halad úgy, noha leggyorsabb haladásu minden beruházások közt.

Ha a tartani kívánt fém pénz külföldön kamatozón helyeztetik el, azaz helyette váltók vagy egyéb értékpapírosok hozatnak be, s a belforgalom ez által szenvedne, a külföld versenye tehát a belföldi hitel igények ellenében előnyt birna, ez azt bizonyítaná, hogy a kamatláb alacsonyabb mint sem az akkori viszonyok mellett kívánatos. Ezen különben ritka eset, azt hisszük, soha nem lehet válságnak igazi oka. Az 1837-ki válság Angolországban elő volt készítve roppant túlzott üzérkedés által s a jelentékeny arany mennyiségeknek elhelyezés végett Amerikába való szállítása, csak siettette a kitörést, mely elébb utóbb a nélkül is bekövetkezett volna.

Nem tartozik ide azon eset, mikor a bankjegyek túlzott mennyiségben való kibocsátása idézi elő a fém pénz kivételét: 1) mert ez pénzhiány esete s legfeljebb is további következményeiben lehet válságossá; 2) mert ezen következmények rendes bankkezelésnél nem, csak a bankjegyhitel használatában való visszaélés folytán állhatnak elő.

A forgalmi eszközök megszűkülését előidéző okok másikat, a bizalmatlanságot, képzelhetjük igazoltnak vagy igazolatlanak, a szerént, hogy a veszélyes befolyások hatása helyesen ítéltetik meg vagy túlzottan. Maguk azon befolyások azonban mindkét esetben ugyanegy természetűek. A bizalom megingása s annak következtében általános hitelmegtagadás, — mint már az első fejezetben kifejtett — akkor áll elő, ha a hitelnek alkalmazása iránt támad kétség. Inproductiv módon pedig alkalmaztatik a hitel: ha a tőkék olyan vállalatokba helyeztettek el, melyek nem hoznak nyereséget, vagy a tőkét magát is elnyelik; és ha a fogyasztást mozditja elő, vagyis ha a közönség tetemes része tőkéjét fogyasztja s a hitel az ezáltal előállott hézagok betömésére szolgál.

A kárt hozó vállalatok lehetnek:

1. Termelő vállalatok p. o. gyárak, vasutak, bányák, bankok, melyek be nem hozzák a beléjük fektetett tőke kamatát, s a meny nyiben azzal szemben tartozások állanak, ezek visszafizetését lehetetlenné teszik.

2. Kereskedő vállalatok, mikor a vett tárgyakat (árukat vagy értékpapirosokat), melyeknek árával a vevő adós, beállott áresők-kenés folytán nem lehet a bevásárlási áron eladni, következésképp a beléjük fektetett tőke kockáztatva van.

A jelenkorban, midőn a nagyobb vállalatok, mondhatni kivétel nélkül, társulás útján alapíttatnak, a tőke részvénykibocsátás útján szereztetvén be, mely papirosok azután üzérkedés tárgyává tétetnek, azaz vásároltatnak nem a várt jövedelem tekintetéből, hanem azon reményben, hogy nyereséggel ismét eladhatók lesznek — ez által rossz termelő vállalatok, gyakran egybekötve rossz kereskedő vállalatokkal, lépnek fel: alapíttatnak gyári, vasúti vagy bankvállalatok, melyek kitűzött céljuknál vagy a tőkét kezelő egyének jelleménél fogva sohasem fogják behozni a tőke rendes kamatát sem, hanem inkább megsemmisítik annak egy részét; mindamellett kerestetnek a papirosok s annak folytán felpénzzel kelnek, mi további emelkedést eredményez. A hitel útján szerzett tőke mind az alapításnál, mind a magasabb áron történő vásárlásoknál játszik szerepet. Az ilyen szédelgési korszak*) hatása komplikálódik még az által, hogy a képzelt gazdagság fokozott fogyasztásra, fényűzésre vezet, mely tényleg a tőke rovására történik s a nemzeti vagyont terheli. A nagy fogyasztás azután ismét nagy árubehozatalt, kedvezőtlen váltófolyamot s ez által fémpénznek külföldre folyását okozhatja. Ekként összejön 3 vagy 4 azon jelenségek közül, melyek válságot idézhetnek elő, s innen ered, hogy a valódi ok iránt gyakran nagyon eltérnek a nézetek. Világos egyébiránt, hogy az ilyen szédelgés mindég és mindenesetre kell hogy a képzelt gazdagság összeomlásával végződjék: a bizalmatlanság, a hitel megtagadása itt vagy csak az első jelt adja az általános összeomlásra (természetesen itt igazolatlan bizalmatlanságról épen nem lehet szó), vagy még gyakrabban csupán a bomlás kezdete után lép fel**), siettetve, szerfelett élesítve azt, kiterjesztve az árfolyamcsökkenést olyan tárgyakra is, melyek nem voltak valódi

*) A történet kevés nagyobbbat mutat fel annál, melynek 1872/73-ban gyúpontja Bécs volt.

**) A míg az árfolyamok emelkednek, addig a bizalom többnyire rendületlen s minél magasabbak azok, tehát minél nagyobb a szédelgés, annál általánosabb és erősebb szokott lenni a bizalom.

értékükön túlhajtván s ez által megtámadva sokakat, kik nem vettek részt a szédelgésben.

A jegy- valamint a betéti bankok helyzete és teendői különbözők lesznek, úgy saját és hitelezőik érdeke, mint a hiteligenylők érdeke s a közérdek szempontjából, aszerint, hogy a felsorolt okok melyikéből ered a válság és hogy a tényleges veszteségek mennyire indokolják annak kiterjedését. Nagyon különbözők lesznek, természetesen a szerint, hogy a közbizalom megingása mennyire van igazolva a körülmények által. Legnagyobb befolyást kell gyakorolnia eljárásukra azon kérdésnek, hogy a pénzszükség megszüntetésétől várható-e a fenforgó bajnak megszűnte.

A fém pénznek külföldre való folyása, ott hol egy központi bank jegyei akadály nélkül forognak, magában véve pénzszükséget és annyiival inkább válságot csak úgy idézhet elő, ha annak következtében a bank megszorítja jegykibocsátását vagy ha a kivitt fém nem a bank tartalékából vétetett s ez vonakodik annak helyét a forgalomban nagyobb jegykibocsátás által pótolni. Jegyforgalom megszorításával egybekötött hitelmegtagadásra kényszerülve, ha ideje korán s eléggé felemeli a kamatlábat, nem lesz valószínűleg soha; még akkor sem, ha túlzott jegykibocsátás idézte elő a fém pénz kivitelét, mert ekkor a kamat felemelés folytán kevesebb hitel fog tőle kívántatni s nem lesz szükség a bank részéről megtagadásra. Mint mindég úgy ekkor is a szerint fogja irányozhatni eljárását, hogy a hitelkeresők neve, körülményei, állása, bizalmat költenek-e, mely kérdés azoknak nagy többségére nézve összefüggésben áll azzal, hogy az általános közgazdasági állapot egészséges-e vagy sem. Ha p. o. a fém pénz által követett irányzat mulékony természetű okokból származó behozatali többlettel áll összefüggésben, — még ha silány termés okozza is — nem zárja ki az általános közgazdasági állapot egészséges voltát; nem zárja ki következtetésképen, hogy a bank előlegezze — természetesen magasabb kamaton — mit a közel jövő visszapótol, s ez által meggátolja, hogy a pénzszükség válsággá hatalmasodjon el. Ellenben egészségtelen közgazdasági állapot az, mikor a behozatali többlet fényüzési hajlam, általános túlköltekezés eredménye, s mikor a behozatali többlet állandósúl, addig míg az ország hitele tart. Ilyenkor a válság elkerülhetetlen s ha a bankok hitelmegszorítása annak kitörését sietteti, ezzel az országnak csak szolgálatot tesznek, mert tőkénének

egy részét megmentik az elfogyasztástól. A váltók természete itt is megadhatja az útmutatást: mert valószínűleg erős szaporodása fog mutatkozni a különböző bankokhoz benyújtottak között az olyanoknak, melyek fogyasztókra vannak intézvényezve, továbbá a költött, s egyéb nem kereskedői váltóknak.

Inproduktív vállalatokról szólván, meg kell különböztetni az olyanokat, melyek lényegüknél fogva rosszak, azoktól melyek a pénz megszűkülése, a hitel megtagadása folytán fenyegetnek veszteséggel. Értékpapírokra vagy árukra is, melyeknek ára indokolatlan magasságra hajtatott fel, hitelt nyújtani mikor a pénzszükség első jelenségei mutatkoznak, annyi mint a szédeltést támogatni, s következményeit elvállalni; ez által a válságnak nem vétetik eleje, csak későbbre halasztatik s egyszersmind vésteljesebbé lesz. Ha ellenben pénz szűke folytán bizonyos termények ára tetemesebb csökkenéssel fenyeget, mert épen a pénz szűke kényszeritheti a tulajdonosokat tömeges eladásra, mikor a szenvedett veszteségek azután csakugyan válsággá fokozhatják a pénzszükséget, ilyen esetben rendkívüli hitelnyújtás megkimélheti a társadalmat azon rázkódtatásoktól. Tegyük fel p. o., hogy egy országban bizonyos arra nézve fontos nyers termények, melyekben elfogyasztásukig nagy összegek hevernek, el vannak zálogosítva betéti bankoknál. Azonban a betevők bizalma, — mondjuk igazolatlanul — megrendül, a betétek tömegesebben kivételnek, a pénzszükség beállott; a bankok kénytelenek az árukra adott előlegeket felmondani, úgy mint egész hitelnyújtásukat megszorítani. Ha ennek következtében a tömeges eladások megkezdetnek, az árakban erős csökkenés fog beállni, a tulajdonosok nem kapják meg az árt, melyet érte adtak és megbuknak, utánuk buknak hitelezőik s a válság kész. Ha ellenben a jegybank előlegezése pótolja a betéti bankoktól visszavont összegeket, a tulajdonosok nem kénytelenek eladni, az árak nem szállanak le, a hitel ismét megszilárdul, a betétek visszatérnek, szóval a válságnak eleje van véve. A jegybank ezt tehette, mert mint a következők mutatja, a bizalmatlanság nem volt indokolva. Ha indokolva lett volna, a bank sem segíthetett volna, ha csak a veszteségeit viselni nem akarja.

Ezen igazság kétségtelen általános jelentőséggel bír, mely következőleg körvonalozható:

Ha a közbizalom megszökkenése folytán pénzszükség támad,

mely válsággal fenyeget: attól, hogy ama bizalmatlanság igazolt-e vagy sem fog függeni, hogy a bankok hitelnyújtása elháríthatja-e azt vagy sem.

Azt kívánni, hogy a bank, elhárítandó a fenyegető válságot, hitelezzen a hol a bizalmatlanság indokolva van, annyi lenne, mint vele fizettetni meg a kárt, melyet mások hibái okoztak.

Ha pénzszükségből származhatnának veszteségek, ezeket a bank elháríthatja; de ha a pénzszükség szenvedett veszteségek, károk következménye, ott nem csupán, hogy ez utóbbiakért felelőssé nem tehető, de a pénzszükségen is csak úgy segíthet, ha létezik még az illető társadalomban egy megingattatlan elem, melynek közvetítése megszerezvén a hitelt, közölheti jótéteményeit a forgalommal.

Egy jegybank eljárásának megítélésénél válság ideje alatt, jó ha mindég szem előtt tartjuk azon igazságot, hogy a jegybank nem biztosító intézet, sem a nemzet rossz gazdálkodásából, sem tévedéseiből származó károk ellen. Szem előtt tartandó az, hogy a jegybanknak, a szabadalmazott, nyilvános jellegűnek is — ha egyrészt *erkölcsi* kötelezettségei lehetnek a hitelt igénylő közönség érdekében, de másrészt *jogi* kötelezettségei vannak a *hitelező* közönség ellenében, mely magában foglalja az ország egész lakosságát, míg amaz bizonyosan számos egyéneket, talán kiterjedt osztályokat, de mégis csak egyéneket és osztályokat. Azon okok, melyek a válságokat felidézik, veszélyt tartalmaznak rájuk nézve is: a fém pénz kivitele — ha erőlyesen nem intézkednek — kimerítheti fémkészletét s ideiglenesen képtelenné teheti a bankot kötelezettségei teljesítésére; az okok, melyek a közönségben igazolt bizalmatlanságot költötték, ha a bank egy bizonyos fokig nem osztotta a bizalmatlanságot s nem a szerint járt el, olyan veszteségekkel terhelhetik, melyek folytán sohasem lesz képes igéreteit beváltani. És ezt nem tekintve is, és feltéve, hogy rájuk veszteség nem hárul — a bankok rosszul szolgálják a közgazdasági érdekeket, ha hitelezésük által fentartanak olyan vagyonekat, melyekkel szemben nagyobb tartozások állanak, ha előlegeik által fentartják olyan tárgyak árát, melyek használati értéke ez árt nem igazolja. Mind két esetben csak az által kerülhetik el maguk a veszteséget, ha közvetlenül másokra hárítják. Amazok iránt, ha a válságot kiállották, megerősödik a bizalom, hitelük helyre áll s ez által képesek a bank iránti

kötelezettségeiket legombolyítani mások tőkájével s ekként virágzás színe alatt még egy ideig tovább tengődhetnek, de valószínűleg előbb-utóbb bukással végződnek, s most — mert mesterkélt fennállásuk csak idegen tőkék fogyasztása által volt lehetséges — többet magukkal rántanak, mint akkor rántottak volna s ezért a szemrehányás a bankot illeti, mely kezessége által megszerezte nekik a bizalmat, mely tévuttra vezette a közvéleményt. Legjobb esetben fenállhatnak, érdemetlenül töltve be a helyet, melyet különben erősebb tőke s életrevalóbb vállalkozó foglalhatna el. A használati értéket meghaladó árak mesterkélt fentartása legjobb esetben hasonlóképen arra szolgálna, hogy a veszteség másra háramoljon mint a tulajdonosra, ki árával tartozik, vagy azon eladóra, kinek az árral tartozik; ha áruról van szó, fogyasztóra, ha értékpapírosról, valamelyik későbbi vevőre. Erre pedig — hogy veszteségeket mintegy áthárítsanak egyikről a másikra, nem csupán, hogy *erkölcsi* kötelezettségük nincsen, de erkölcsileg vétkesek lennének ha tennék.

Felette nehéz feladat ezen kérdésekben itélni és csak esetről esetre lehetséges az —; általános szabályok, elmélet, mely zsinórmérvül szolgálhatna e tekintetben nem léteznek. Mert világos ugyan, hogy bankok nem fognak kereskedőt támogatni, kinek követeléseit, áruraktárának, ingóságainak s ingatlanainak értéke szám szerint nem fedezi tartozásait, de ama követelések biztossága, az áruk s egyéb értékek megbecsülése tág tért engednek az egyéni felfogásnak. Azért nem képzeltető, hogy valaha létezzék jegybank, mely iránt többé vagy kevésbé hangos vádak ne emelteszenek és mely ezeket olykor meg ne érdemelje. A hiba elkerülhetetlen; de megítélni a bankot a szerint kellend, hogy az eredményezett előnyök hányszorosan ellensúlyozzák a neki tulajdonítható károkat. A mérleg még közepszerű vezetés mellett is előnyös lesz minden központi erős bankra nézve.

Fennebb megérintettük, hogy a fém pénz kivitelével szemben »erélyes intézkedések« szükségesek, nehogy ideiglenes fizetés-felfüggesztést okozhasson. Ezen intézkedésekre nézve, noha másutt szoltunk már róluk, akarunk itt még egyszer visszatérni, különös tekintettel a válságokra. A fém pénznek külföldre özönlése és a bizalmatlanság, mely felfüggeszti a betéti bankok s egyéb hiteleszközök működését, mint erre p. o. Angolország számos példát mutat fel, egyidejűleg sőt kapcsolatosan léphetnek fel. Ha egyrészt a

fémkészlet apadásával szemközt, a jegykibocsátásnak leszállítása látszik a bank fizetőképességének szempontjából a legbiztosabbellen-szernek, másrészt bizonyos, hogy ily eljárás mellett lehetetlen lesz a hiteligényeknek megfelelni, melyek a válság következtében nagyobb számmal mint előbb fognak hozzá intéztetni. Ha akarná is tenni, tekintet nélkül a nagy rázkódtatásokra, melyek a forgalmi eszköz időszerűtlen megfogyása mellett kimaradhatatlannak, elkerülhetetlen szükségként állna be a fém pénz behozatala s illetőleg kivitelének megszüntetése, nagy áldozatok árán, minthogy a megfogyó bankjegyeket azzal kellene a belforgalomban is pótolni. Az érette fizetett árhoz a közönség legnagyobb része hozzá járulna, mert szerfelett magas kamatláb s mindenféle czikkek alacsony áron külföldre való küldése által fizettetnék meg az. A fém pénzért teljesítendő áldozatok tehát mindenestre elkerülhetetlenek lévén, legigazságosabb és legegyszerűbb, ha erre nézve az intézkedéseket, ha nem is az egész árnak megfizetését, a bank vállalja magára:

1. Mert magára vállalta az országot forgalmi eszközzel, mely a fém pénzt helyettesíti, ellátni, s e részben erkölcsi kötelezettsége van.

2. Mert öntudatosan, tervszerűleg tévén azt, az áldozat, melybe kerül bizonyos összegnek megszerzése, kissebb lesz, mintha önkénytelenül, a közreműködő tények hatalma által, hozatik vissza a fém pénz; és ugyan azon oknál fogva előbb is fog történni.

3. Mert kevesebbre lesz szükség (p. o. $\frac{1}{3}$ fedezet elve mellett $\frac{1}{3}$ résznyire), ha bankjegyfedezetül szolgál, mintha a bankjegyet helyettesíti a forgalomban.

A költséget, mely a bankot ebből terheli, behozza a magasabb kamatláb, mely a nélkül is elkerülhetetlen volna, hogy a pénz további lefolyásának eleje vétessék. Azonban kevésbbé magas kamatlábra leendő szükség, ha a bank kezdeményezésére jön be a fém pénz, mint ha a kamatláb magasságának kell a külföldi bankárokat e tekintetben kezdeményezésre bírnia.

Legtermészetesebb és leginkább bankszerű módozat, ha vannak a bank tárczájában váltók, melyeket a külföldi pénzpiacra leszámloltat. A francia 1865-ki bankértekezleten felmerült a javaslat, hogy a francia bank tartson váltótárczájában (mint több németországi bank teszi) idegen váltókat, melyeket pénzügyi szükség

idején vagy viszleszámitoltat, vagy nem újít meg.*) A javaslat azon ellenvetéssel találkozott, hogy nem vezetne célhoz, mivel külföldi bankok csakhamar hasonló eljárást követnének s ha p. o. Franciaországból történő pénzkivétel alatt a francia bank az angol piacra dobna ottani váltókat, az angol bank hasonlókat tenne a francia piacon, mi által a hatás ellensúlyozva lenne. Bizonyos pedig, hogy az angol bank ezt nem tenné, ha csak Angolországban is nem uralkodnék pénzsükség, mely esetben Franciaország igen rosszúl választotta volna meg a helyet, honnan szükségét pótolni akarja. *Feleslegét* Angolország és minden gyakorlatias nép igen szívesen odakölcsönzi a külföldnek. Feleslegnek azaz a szokottnál többnek pedig valahol okvetlenül kell lennie, ha másutt a szokottnál kevesebb van. Azon ellenvetés tehát egészen alaptalan s teljes félreismerését tanusítja a nemzetgazdasági érdekeknek főpénz dolgában. Külföldi váltók tartása a legbiztosabb és leghasznosabb (mert jövedelmező) ellenszere a kedvezőtlen váltófolyam következményének, a főpénz lefolyásának; bennök a bank a külföldön érvényesíthető fizetési eszközt bír, mely a pénzküldeményeket feleslegessé teszi.

Ha a külföldi váltó úgy állítatik fel, mint a készfedezetnek alkatrésze, az ellenzés jogosult. Váltó, bárhol és bárminő pénzben legyen fizetendő, nem készpénz és ezzel össze nem vegyítendő. De ez felesleges is és legfeljebb csak ott bírhat jelentőséggel, hol a készfedezet (minimális) aránya a jegyforgalomhoz képest, meg van szabva.

Felhozták ez eljárás ellen azt is, hogy a külföldnek nyújtott hitel folytán a bank eszközei egy részét meg vonja a belföldtől. Azonban ez sem áll, mert egy szilárd állású jegybanknak — ha csak a váltófolyam esélyei ellen biztosítva van — eszközei, a belföldi hitel igények kielégítésére kimeríthetetlenek s a határt nem az eszközök, hanem azon igények közt a jogosultak összege szabja meg. Különben ha a külföldi bankok hasonlóképp cselekednek, még formailag is visszatéríttetik a belföldnek, miről lényegben úgy sem kellett lemondani. Egyébiránt a gyakorlatiasabb kultúra-államokban már teljesen kifejtett hitelgazdaságnak éppen az a célja, hogy a főpénz megkímélése által a külföldön kamatozón helyezzessék

*) Azaz nem szerez be a lejárók helyett másokat.

el a benne fekvő tőke s ez külföldi váltók vásárlása által épen olyan módon eszközöltetik, hogy rövid idő alatt visszavonható a fém az országba.

Mindamellett bizonyos tőkegazdagságot ezen eljárás feltételezván, ennek hiányában — főleg ha a külföldön állandón jóval alacsonyabb a kamatláb — lehetséges, hogy a gyakorlat nehézségeket gördítene eléje. Egy előbbeni fejezetben, a pénzkészlet kiegészítésére alkalmazható eljárás gyanánt említettem a belföldi váltóknak külpiacon való vizleszámitoltatását. Tudtommal a gyakorlat ezen eljárásra, jegybank részéről, nem mutat példát, de meg vagyok győződve, hogy keresztül vihető lenne, nem lévén az egyéb, mint a teljesítendő fizetéseknek, a külföld által szabott kamat mellett való elhapolása, azon időpontig, mikor az ország képes tartozását vagy árukkal leróni vagy állósítani. Természetes azonban, hogy a fizetendő ár így magasabb lenne.

TIZENNYOLCZADIK FEJEZET.

Jegybankok felállítása és vezetése körül követendő általános elvekről.

TARTALOM.

A szabadalmas jegybank jegyforgalmának határai legcélszerűbben azonosak az illető államéival. — Részvénybank és állambank. — Szabadalmazott részvénybank viszonyszolgálatai az állam iránt. — Részvénytőke odaengedése állandó kölcsönül. — Szabadalmazás államkölcsön árán. — Az állam részvétele a jövedelemben. — Okok, melyek szabadalmas részvénybank ellen szólnak. — Állambank ezeket kizárja. — Állambank felállításánál szem előtt tartandó elvek. — Központi, nyilvános jegybank vezetéséről, az elébbeni fejezetekben kifejtett nézetek alapján.

Egy elébbeni fejezetben bizonyított, hogy a jegybank működése annál hasznosabb lesz, minél kiterjedtebb s akadálytalanabb jegyforgalma s hogy ennél fogva kívánatos, miszerént egy-egy nagyobb, s minél nagyobb területen csak egy banknak legyen jegy kibocsátási joga. Külön fejtegetést alig igényelhet, hogy azon terület határai miért legcélszerűbben az állami egység területi határaival lesznek azonosak. Azon szoros szolidaritás, azon szerves összetartozás, melybe a közös törvényhozás, ezen gondolkodó lelke a nemzettestnek, helyezi egy-egy állam lakosait, e szolidaritás eléggé indokolja, hogy mért terjedjen a jegybank hatásköre minden irányban, akadály nélkül az ország határáig s mért ne terjedjen azon túl. A mennyire a közös törvény, az együttes gondolkodás és cselekvés terjed, annyira szolgálhatja legjobban a közös érdekeket, tartathatik fenn legjobban a közös bizalom által. Hol teljesen egy-

séges államról van szó, melynek belsejében semmi törvényhozási különlegességek által jelölt tagozás nem létezik, s mely a kül-államok mindegyikéhez egyenlő, az általános nemzetközi jog által szabályozott viszonyban áll, a kérdés ez alapon megfajtottnak tekinthető. Nem úgy államcsoportra, szövetségre nézve, mely két vagy több tagból alakul, akként, hogy a külfölddel szemben egyiséget képez, anélkül azonban, hogy az egyes tagok egymással szemközt teljesen levetköztetnének minden individuális akaratot és cselekvést, minden különérzetet. Ilyen államoknak tekintjük a jelen pillanatban az észak-amerikai Uniót, a Sveiczot, Svéd- és Norvég-országot, a német birodalmat és a magyar-osztrák birodalmat. Ilyeneknél a fennebbi meghatározás nyitva hagyja azon kérdést, hogy a körülmények mit igazolnak inkább: egy közös jegybankot az egész államegyesületre, vagy minden államban külön intézetet. A természetszerű eldöntést ez esetekben az adandja meg, hogy ezen kettős államélet között melyik az erősebb, melyik gyökerez mélyebben a lakosság érületében és érdekeiben, a különleges vagy az általános; abban, hogy az egyesek inkább érzik-e magukat mint az államegyesület vagy mint az egyes állam polgárai s hogy ez alapon a törvényhozásban mennyi lesz az egyöntetűség, a gazdasági életben pedig mennyi a szolidaritás szelleme az egyes tagok lakosságai között.

Elfogadva azon tételt, hogy leghasznosabb ha egy államban egy intézetnek tartatik fenn a jegykibocsátás joga, felmerül a kérdés, hogy ez intézet kinek tulajdona legyen, mily kezelés alatt álljon. Mindenesetre csak kettő közt lehet választás: szabadalmazott részvénytársulat vagy államintézet. Ha e kettő közt a gyakorlat tekintélye döntene, okvetlenül az elébbi nyerné el az elsőséget. Oroszországot kivéve, minden államban, mely központositott bankrendszerrel bír, részvénytársulat van ez irányban többé vagy kevésbbé kizárólagos szabadalommal felruházva; csak Oroszországban áll fenn valódi állambank, és ez kényszerfolyamú papírpénzt ad ki.

Valamely állapot fennállása azonban nem képezi helyességének bizonyítékát s így egyéb alap keresendő a kérdés megítélésére.

A jegykiadási jognak szabadalom útján való átruházása bizonyos számú magánegyetemre, kik kereskedelmi társulattá

alakulnak, ezek részéről a társadalom irányában mindenesetre egyéb viszonszolgálatot is feltételez annál, melyet a jegykibocsátás s az olcsóbb hitelnyújtás által teljesítenek. Mert az ugyan nem áll, hogy a bankjegykibocsátás szabadalmamérhetlen jövedelmek forrásait nyitja meg, vagy csak az sem, hogy általában nagyobb jövedelmet biztosít, mint más vállalat — mint ezt azon tény bizonyítja, hogy az európai nagy központi jegybankok osztalékai egyáltalán nem olyan szerfelett nagyok s meg sem közelítik p. o. némely angol vagy magyar betéti bank által kiosztottakat. Viszont bizonyos, hogy rendes kezelés mellett, és ha terhes kötelezettségek vagy működését akadályozó megszorítások nem nehezednek rá, a jegybank tőkéje után tekintélyes, a szokott tőkekamatot jóval meghaladó jövedelem fog járni és ezen jövedelem, lehet mondani, kockázat s mindenesetre verseny és küzdelem nélkül lesz megszerezhető, *mit a szabadalom természete hoz magával.* Nem annyira a jövedelem magassága tehát, hanem egy tekintélyes jövedelem biztossága, a kész piacz az, mely az ilyen jegybank részvényeseinek megadatik, holott p. o. más bankoknak iparkodva s lépésről lépésre kell tért foglalniok a piaczon, a közönség bizalmában.

A szabadalom ennél fogva nem adatik ingyen. Mindenütt, hol szabadalmazott részvénytársulat gyakorolja a jegykibocsátás jogát, az illető társulat ezért az állam iránt pénzbeli viszonszolgálat kötelezettségét vállalta. Így, hogy mást ne emlitsünk, az angol bank 14 milliónyi tőkéjét kamatozástalanul engedte át az államnak, a franczia bank szintén államkölsönben helyezte el részvénytőkéjét; az osztrák nemzeti banktól, jelen szabadalma tartamára, 80 milliónyi kamatozástalan kölcsönt élvez az állam; a porosz bank tiszta jövedelmének fele az államot illeti, noha a tőkerészlet, melylyel az előbb a vállalatban érdekelve volt, vissza van fizetve.

Az első háromnál bevett rendszer — a szabadalomnak állandó kölcsönrel való megfizetése — olyan árnyoldalakkal bir, melyeket bizonyosan felismert már az, ki e munka második részét idáig némi figyelemmel olvasta: Ha az államnak adott kölcsön akkora, hogy illő árnak tekinthető, vagy olyan terhet ró a társulatra, melynek folytán a kamatlábat nem szállíthatja le annyira, mint a viszonyok különben engednék — vagy pedig saját üzleti tőke nélkül, illetőleg elégtelen saját tőkével fog működni. Ez ugyan, mint jelentős példák bizonyítják, lehetséges, azon tekintélynél, azon mélyen gyökerező

bizalomnál fogva, melyet az ilyen központi s mintegy az állam kezességével felruházott bankok élveznek, de ennek daczára az ilyen, természetes eszközeitől megfosztott bank helyét kellőleg be nem töltheti; mozgósítható vagyona teljesen vagy közel egyensúlyozva lévén a tartozások által, fémkészlete képezésében egészen az élvezett hitelre (vagy a bankjegyhitelre, vagy mint az angol bank a betéti hitelre) lesz szorulva, semmi vagy csak csekély olyan rendelkezhető többlettel bírván, melynek üzletei feltételezett teljes legombolyítása esetében is vissza kell maradnia fémtárában, vagy melyet tartozásai teljes törlesztése mellett is még rendelkezésére bocsáthatna a kereskedelemnek és forgalomnak. Természetes, hogy az ilyen bank, melynek egész ereje kölcsön birt tőkékben áll, érzékenyebb lesz a pénzpiacz mozzanatai iránt, és hogy különösen a fém pénznek külföldre való folyása sokkal inkább fogja nyugtalanítani, mint ha jelentékeny saját üzleti tőkére támaszkodhat. Fémkivitell s ebből eredő válságok idején, mikor segélyére legnagyobb szükség van, maga is zavarban lesz s ennél fogva nem fog a kívánt mérvben segíthetni. Teljesen betölteni helyét csak rendes hitelviszonyok, pénzbőség idején fogja, s ha fémkivitel következtében hitelnjujtását megszorítani nem kénytelen, ez arra fog mutatni, hogy jegyei mellett a forgalomban aránylag nagy tért foglal a fém pénz használata, mint 1870 előtt Franciaországban. Az angol banknál a saját tőke hiánya által okozott bajok vezettek reá a Peelaktára, melynek folytán az nem képes a forgalom s a hitel igényeinek megfelelni.

Egy előbbeni fejezetben már tárgyalva voltak a saját tőkének az üzleten kívül való elhelyezéséből származó következmények, minél fogva itt tovább nem fejtegetjük azokat — hanem azoknak alapján a szabadság ilyen módon való megszolgáltatásának kérdését elintéztnek tekintjük.

Az államnak kölcsönzött tőke mellett még egy más, a szükségnek megfelelő üzleti tőke feltételezése, magában foglalja az állam pénzsükségének kielégítését a kereskedelem és ipar által élvezett hitel *megterhelése árán*. Mert semmi kétség, hogy e kölcsön teher lenne a bankon, melyet a nála hitelt keresőkre hárítana, — mi a kamatláb megszabására szükségkép befolyással lenne. Feltételezendő ugyanis, hogy az állam a kölcsön feltételeit magára nézve kedvezőbben és pedig sokkal kedvezőbben szabná meg azon feltéte-

leknél, melyek alatt különben kölcsönt vehetne fel; ellenkező esetben az nem képezne egyenértéket a szabadalomért s ez épen olyan ajándék lenne, mintha minden feltétel nélkül adatott volna; az állam egyidejűleg más tőkepénzesektől szerezhetvén be a kölcsönt, ugyanazon feltételek alatt.

Ha mindamellett az állami pénzügy helyzete arra kényszerít, hogy a bankjegykiadási jog adományozásából tőke veressék, valószínűleg csak egy vagy két év kiadási többletének fedezésére, még ezen módozat — hogy t. i. a bank üzleti tőkéjétől és bankszerű hiteleszközeitől egészen elkülönített kölcsönművelet útján történjék, lenne legkevésbé káros. Mert a bank hitelkiterjesztésére, állásának szilárdságára, cselekvékenységre befolyást nem gyakorolna; csupán valamivel drágábbá tenné a productiv czelokra szolgáló hitelt, — a mi minden államkölcsönnek, mely közgazdaságilag improductiv tőkefogyasztást involvál, elkerülhetlen hatása.

Itt nincs helye azon kérdés tárgyalásának, hogy mi kevésbé káros: ha a hosszú vagy a rövid lejáratú hitelt igénylő vállalatok terhére elégittetik ki azon szükség. Elég annyit konstatálni, hogy a bankjegyek által képezett segélyforrás használata mindenesetre drágább s tehát kevésbé hasznos lesz ezen módozat mellett is.

Sokkal inkább egyezik az általános gazdasági érdekekkel, ha a bankvállalat tiszta jövedelmének egy hányada köttetik ki az állampénztár számára, mintegy haszonbéréről a szabadalomnak, mint Poroszországban. Ilyen feltételek mellett a bank igen valószínűleg meg fog felelni hivatásának minden tekintetben és a porosz bank virágzó, hatalmas állása, üdvös működése jogosan lennének hangsúlyozhatók, követendő példa felállításánál. Ezen intézet az kétségtelenül, mely minden létező jegybankok között legjobban betölti hivatását.

Mindamellett még ezen alakban is költ ellenvetéseket a szabadalmazott részvénytársulati jegybank eszméje; talán nem felette súlyosakat, de mégis eléggé súlyosakat arra, hogy az állambank irányába hajtsák a mérleget, feltéve, hogy ez iránt alapos ellenvetés nem létezik. Első sorban ellene szólnak amannak azon okok, melyeknél fogva az egyenes vagy fogyasztási adók, vagy jövedékeknek haszonbérbe adását pártolni jelenleg aligha jut valakinek eszébe. Ez ellenvetést Wagner *) is kifejjezi, noha nem határozottan az

*) Zettelbankwesen. 595. l.

állambank embere: »Az egybankrendszer elfogadásánál egy társadalmi-politikai ok szól az állambank mellett: hogy ugyanis egy állami haszonvételnek magánosok által való gyakorlása s következőkép az abból származó nyereségnek magánosok által való élvezése, valami visszatetszót foglal magában, még ha az állam részt vesz is a nyereségben.«

Ha a szabadalmazandó vállalat jövedelmezősége iránt a közönségben csekélyek a várakozások, kérdés hogy hasonló feltételek alatt beszerezhető lesz a tőke, s illetőleg elegendő nagyságú tőke. E részben t. i. a tőke és forgalom arányát tekintve a porosz bank sem kifogástalan s több oldalról hangsúlyozva lett már annak csekély volta. Bizonyosan van némi jogosultsága azon nézetnek is, mely a részvény- és illetőleg tartaléktőke növelésének akadályát a jövedelem azon megoszlásában látja. Nagyobb tőke mellett ismét a kamatláb megszábasára gyakorolhatna befolyást azon viszony hogy a nyereségnek csak egy hányada illeti a részvényeseket, feltéve, hogy ezeknek van befolyásuk a kezelésre mi pedig mindenesetre méltányos.*) A kamatlábnak magasabban való tartása, annál, melyet a közgazdasági helyzet megkíván, csökkenti a jegybank hasznosságát, nem engedi a kereskedelmet és ipart eljutni a fejlődés azon fokára, melyet elérhetne az alacsonyabb kamatláb mellett, vagy pedig a betéti s utalványi üzlet túltengésére is vezethet megakadályozva ezáltal, hogy a fémkészlet a forgalmi viszonyok által megkívánt összegig emeltessék.

Röviden: a jegybank működése kevésbé szabad és fesztelen lesz, ha alaptőkéjére valamely teher nehezedik, melynek folytán nagyobb jövedelem küzdésére kell törekedni.

Végre a kiváltságos helyzet, a nyilvános jellem, melylyel az állam felruhazza a részvénytársulati bankot is, a felelősség, melyet a szabadsalom adományozása által magára vállal, természetesen magával hozza, hogy felvigyázatot, sőt vezetésére kezelésére, ha nem is közvetlenül, de legalább a bank élén álló tisztviselők kinevezése által, befolyást gyakorol. Így a francia és az osztrák nemzeti banknál a kormányzót s az alkormányzót az államkormány nevezi ki; a porosz banknak pedig minden hivatalnok egyenesen államhivatalnok s a királynak felelős. Ez tehát teljesen az állam-

*) A porosz banknál a befolyás igen csekély.

bank jellegével bir és csupán azon egy körülménynél fogva nem *nevezhető* annak, mivel a tőkét magánosok tették le, kamatot s nyereségi hányadot húzván ezért. Szóban volt különben már annak visszafizetése s az államvagyonból vett tőke által való helyettesítése is, azonban az új banktörvény, mely által a porosz bank német birodalmi bankká alakul át a részvényesek helyzetét nem változtatta meg.

A konfliktus, mely onnan származik, hogy: egyrészt a szabadalomnak viszonszolgálat nélkül való adományozása, a társulat számára ajándék, minden más állampolgár irányában tehát igazságtalanság lenne; másrészt pedig a viszonszolgálat kikötése meg-hiusítja a kitűzött feladatnak egészen megfelelő teljesítését — ezen konfliktus meg van oldva, ha az állam egy állami közegnek tartja fen a jegy kibocsátás gyakorlatát. Minthogy pedig a szabadalmas bankok irányában is az állami ellenörködés, a legfőbb vezető egyéneknek állami kinevezése, szükségesnek tartatott — e rendszerrel szemközt elvi ellentétet nem foglal magában amaz, mely csak annyiban különbözik tőle, hogy az alaptőkét is az állam teszi le.

Azok után, miket az egészséges banküzlet elveit illetőleg elébbeni fejezetekben elmondtunk, alig lesz szükséges itt kiemelni, hogy ha állambank mellett szólunk, ezt azon jogosult meggyőződésben tesszük, miszerint az nem involválja a bankhitel igénybevételét az állampénzügy által. E tekintetben nem az dönt, hogy kinek tulajdona a bank tőke, hanem hogy minő és mennyire szilárd elvek befolyása alatt áll az állam, hogy az okszerű közgazdaság tanai mennyi helyet találnak az illető társadalomban, végre pedig, hogy az államot pénzügyi helyzete nem *kényszeríti-e* reá, hogy minden elvekkel és tanokkal szakítva, ott elegendit ki szükségletét hol teheti.

E tekintetben, de csupán e tekintetben, az állami s a szabadalmazott jegybank közt a különbség tisztán alaki. Egyáltalában nem létezik olyan alak, olyan bankrendszer és törvény, mely meggátolhatná az államot abban, hogy fizetési ígéreteket juttasson a forgalomba, melyek csupán saját tartozása illetőleg kötelezettsége által fedeztetnek. Éjszak-Amerikában a bankszabadság nem volt képes meggátolni a kényszerfolyamú állampapírpénznek kibocsátását; és Ausztriában a nemzeti bank szabadalma sértettet meg, tényleg tehát egy szerződés megszegése volt szükséges, hogy

1866-ban a hadi szükséglet fedezésére állampapírpénz bocsáttathassék ki; és mégis megtörtént. Hatásában a bankjegyek beváltatóságára, ez tökéletesen azonos azzal, ha a bank czége alatt bocsáttatnak ki jegyek az állami kiadások fedezésére. Különben ez is épen úgy megtörténik, ha a bank társulaté, mint ha az államé, feltéve hogy az utóbbi *akarja*; épen ugyan megtörténhet, még alkotmányos államban is mit Angolország példája (a mult század végén) mutatta. Az állam ellen az államban nem létezik erő mely ellenállhatna, sem akarat, sem bástya, sem vaslakat; akarata a törvény s a kérdés csak azon fordul meg, hogy mit *akar*.

Abszolutisztikus államban e részben teljesen egyre megy, hogy a jegy kibocsátást részvénytársulat vagy államközeg gyakorolja-e; az elébbinek jogait az ilyen kormány épen olyan kevéssé fogja tisztelni, mint az utóbbinak hivatását. Alkotmányos államban ellenben, meglehet, nagyobb önmegtagadást feltételez a törvényhozás részéről gondot okozó deficitek alkalmával: ellenállni a kísértésnek, hogy egy tollvonással megváltoztattassék egy államintézmény rendeltetése, mint egy általa szentesített szabadalmat megsérteni, mely valószínűleg kétoldalu szerződés jellegével bír. Az állambankot rendithetetlenül meghagyni a bankok hivatásának, talán inkább mint amaz feltételez nagykorúságot a közvéleményben. A mely törvényhozás nem érzi magában azon önmegtagadás erkölcsi biztosítékait, az csakugyan helyesebben cselekszik, ha a jegy kibocsátás kizárólagos jogát más jogi személyre ruházza át szerződésileg. S ekkor a viszonyszolgálatot leghelyesebben a jövedelemből fogja kikötni.

Ha azonban nagykorúnak érzi magát egy nemzet, és a szerint akar cselekedni, úgy a mondottak alapján, állambank kielégítőbb megoldása minden ide vágó kérdéseknek, mint a bármely feltételek alatt szabadalmazott részvénytársulati. Természetes, hogy a bankügynek nem csupán teljes *elszigetelése* az államháztartás ügyétől, ez esetben szigorún kikötendő; hanem az intézetnek vezetése egyáltalában a közigazgatástól elkülönítendő, a végrehajtó hatalomtól függetlennek feltételezendő. Önkényt foly továbbá:

hogy az alaptőke, melyet az állam tesz le, államtulajdon is marad, de egyéb célokra való fordítása ellen a törvény által képzelhető minden biztosíték felállíttatik;

hogy az üzletvezetés az okszerű bankelmélet elvei szerint történik;

hogy ezen elvek, a mennyiben eleve felállított szabályok tárgyát képezhetik, úgy mint a bank egész szerkezete, fundamentális törvény által állapíttatnak meg és azoknak betartásáról a vezetők közvetlenül a törvényhozásnak felelősek.

Eleve felállított szabályok tárgyát pedig, mint láttuk — okszerűn képezhetik:

az üzletkörébe felveendő üzletágak kijelölése,

az engedélyezhető kölcsönök leghosszabb lejáratának meghatározása,

a tiszta jövedelemből tartaléktőke képzésére fordítandó hányad,

a mennyiben ez szükségesnek tartatnék, a váltóknál megkivánt aláírások száma, s a zálogul elfogadható áruk és papírosok nemei.

Okszerűn eleve meg nem határozhatók: a fémkészlet és jegyforgalom közötti arány, a jegyforgalom maximuma, a kamatláb.

A jegy kibocsátás határait a kamatlábra nézve egyedül a gyakorlat képezhet útmutatást és ez is esetről esetre, nem pedig egyszer mindenkorra, minthogy a befolyó körülmények folytonos változásnak vannak alá vetve.

A kamatlábra nézve nem ugyan formális szabályúl, de tájékozással a követendő elvek iránt, azt lehetne felállítani, hogy az irányzat, a kitűzött törekvés mindég annak minél alacsonyabban tartása legyen. A kamatláb mindég olyan alacsonyan tartassék, mint a viszonyok engedik. A fémkészletnek még olyan szerény, de mesterkéletlen gyarapodása is habozás nélkül arra magyarázható, hogy a pénzpiac megtüri a kamatláb további alábbszállítását. Ez azonban egyszer-egyszer mindég mérsékelt legyen és fokozatosan történjék, addig míg azon irányzat fentartja magát. Ellenben a fémkészlet apadása mindég újjmutatásul tekinthető a kamatláb emelésére, minthogy kedvezőtlen váltófolyamból ered.

A hitelügyek s ezekkel a jegyforgalom növekedése, magában véve nem tekinthető oknak a kamatláb emelésére, minthogy egészséges gazdasági fejlődés következménye lehet. Csupán ha a változatlan vagy legalább nem arányosan gyarapodó fémkészlethez képest oly kiterjedést nyer, a melyet az igazgatóság, addigi tapasztalataiból meritett meggyőződés szerint kívánatosnak nem tart,

tehát ismét a fémkészletre való tekintettel indokolhatja ez a kamatfelemelést. Ha azonban gyakrabban és sűrűn egymás után állna be ezen irányzat, ez vagy arra magyarázható, hogy azon aggodalmak alaptalanok, vagy hogy a bank eszközei elégtelenek a szükségek kielégítésére, mely esetben chajtandó, hogy tőkéje szaporíttassék; ellenkezőleg a közönség — ha életrevaló — a betétek, utalványok, általános »clearing« erősebb kifejlesztése által fog fizetési és hitel-szükségein segíteni, a bank pedig, mely nem tartott lépést a forgalmi és pénzviszonyok nagyobb-szerű fejlődésével, — melylyel feltehető, hogy arányosan növekedik a külforgalom s következőkép a mérlegnek időnként előálló megzavartatásai — mérsékelt jegy-forgalma daczára, koronként aggasztó apadását tapasztalandja fémkészletének.

Nehezebb eldönteni azon kérdést, hogy mitevő legyen a bank, ha a hitelügyek növekedése egyidejűleg nagy börzei szédelgéssel áll be. Kétségtelen, hogy nem feladata a banknak az értékpapírokon való nyereszkedést támogatni, de másrészt nem is szabad a nagy közönséggel szemközt gyámnokoskodó szerepre vállalkoznia s ennek volna tartható, ha a börzejáték mérséklésének szándokával emelné a kamatot. Másrészt azonban saját biztossága is érdekelve van, mert a szédelgési korszakok alatt ugyan a külföldről inkább még bejön a pénz, mintsem hogy kivitetnék; de mikor a börzei szappanbuborék elkerülhetetlen összeomlása bekövetkezik, ellenkező irányzat s talán rohamos jellegű áll be, mely a fémkészletre visszahatással lesz. De ha ebből a kamatfelemelés szükséges voltát lehetne következtetni, viszont meglehet, hogy a börze, mely nagyobb különbszeteket tart szem előtt, ezt meg sem érzi s ekkor a magasabb kamatlábnak a váltófolyamra gyakorolt hatása által a külföldi pénznek beözönlése előmozdittatván, ez a börzének képezne új tápot; s így lehetséges lenne, hogy a kamatfelemelés közvetve előmozdítaná a nyereszkedést. A visszahatás annak idején ez esetben még erősebb lenne s a kamatfelemelésnek hatása, mely különben épen ilyenkor jelentékeny lehet, meg lenne talán gyengítve, ezen nagy kártyának eleve történt kijátszása által.

A legbiztosabb eljárás talán az, ha ilyen korszakok alatt a bank arra szorítkozik, hogy még szigorúbban, mint rendes időben veszi figyelembe a kért hitelek ismeretes vagy valószínű rendeltetését, tétova nélkül számítolva le a kétségtelen áruváltókat, és határozottan

visszautasítva azokat, melyekről sejti, hogy értékpapír vételre huzattak; a lombardüzletnek pedig nem engedne a szokottnál nagyobb kiterjedést, a hirtelen és indokolatlanul felszökött árfolyamot nem véve tekintetbe az előlegezésnél.

Az üzletágakat illetőleg, melyekre működését kiterjessze — nézetünk, melyben talán meglehetősen el leszünk szigetelve — az, hogy egy kizárólagosan szabadalmazott jegybanknak nem kellene más aktív üzletet folytatnia, mint leszámítolást és előlegezést, különösen pedig más passív üzletet nem a jegykibocsátás mellett.

A folyó számlát és incassót (pénzbeszedést) is jobb, ha magánjellegű intézeteknek engedi át. Az előbbinél*) bizonyos üzletbaráti viszony feltételeztetik a laptulajdonos és az intézet között; a laptulajdonos bizonyos kiváltságokat élvez, melyek ellenkeznek a bank nyilvános jellemével; előtte kell, hogy minden kereskedelmi hitelre érdemes egyének egyenlők legyenek. A pénzbeszedés pedig czélszerűn nem választható el amattól.

E nézettel szemben ugyan lehet hangsúlyozni, hogy a folyó számla pénzbeszedéssel egybe kötve igen kitűnő eszköz a kereskedő állásának, hiteléremességének megítélésére, sőt hogy sok ilyen folyó számla együtt találó képét adhatja az egész kereskedelmi viszonylatnak, feltárja a jelent s tekintetet nyit a közelebbi jövőbe, ezáltal a bank magatartását illetőleg becses tájékozást szolgáltatván. Ezek bizonyára egy *jegybank* által sem megvetendő előnyök; de nem nélkülözhetlenek, mert ez kikötheti magának a betekintést olyan betéti bankok ügyleteibe, melyeknek hitelt nyit, szorosabb összeköttetésbe is léphet azok egyikével. Némileg ahhoz hasonló viszony, mint az angol bank jegykibocsátó és hitelüzleti osztálya közt létezik, jöhet létre *két* intézet közt is, anélkül hogy tőkéik egybeolvasztassanak és kötelezettségeik közösek legyenek, az egyik magának tartván szabadalmát, a másik megtartván magánjellemét.

Hogy a bankjegykibocsátás mellett más szenvedőleges üzlete ne legyen, ez — úgy hiszszük — elegendőleg indokolva van azon igazság által, hogy a bankjegyhitel mellett minden más hitelélvezet

*) Úgy fogva fel azt mint p. o. a bécsi nagy intézetek gyakorolják; az angol bank current vagy drawing accountjai tisztán passív természetűek.

jogosan úgy tűnik fel mint pótanyag és pótanyag használatának helye ott nincs, hol az igaziból korlátozatlanul lehet meríteni. Jelentőségük a betéteknek csak olyan bankra nézve lehet, melynek jegykibocsátása korlátozva van valamely szabvány, p. o. az $\frac{1}{3}$ fedezet elvének alkalmazása által. Itt a korlátozott jegykibocsátás mellett a korlátlanul élvezhető betéti hitel igenis szaporítja a segélyforrásokat; de egyszersmind azon szabvány hatálya is ki van általa játszva. Az ilyen bankok $\frac{1}{3}$ fémfedezetet tartanak jegyeikkel szemközt, de betéteiknek semmi külön készletet nem tartanak, s ez az illető törvények értelmében történik így, mintha a betét is nem lenne tartozás, nem képezne kockázatot és nem lenne visszavonható! — még pedig a jegybankoknál többnyire rögtön visszavonható. Tökéletesen így áll a dolog azoknál is, melyeknek jegykibocsátási maximuma van megállapítva. Természetes, hogy mind ez intézetek súlyt fektetnek a betétekre; az angol bank fen sem állhatna nélkülök. De egy központi jegybanknál, mely saját üzleti tőkével bír, melynek jegyforgalma az okszerűség törvényei s nem egy felállított szám által korlátoztatik, — betétek fogadásának semmi értelme nincs. Ha van a forgalomban felesleges fémpénz, ez másként is megtalálja útját a bank pinczéibe. Másrészt pedig felette kívánatos, hogy mindazon viszonyok és események, melyek a betétekre befolyást gyakorolnak, a jegybankot egészen érintetlenül hagyják.

A mellett még méltányos is, hogy azon intézet, mely olyan fontos kizárólagos szabadalmat élvez, egyéb tekintetben engedje át a tért teljesen másoknak, melyektől a jegykibocsátás joga meg van tagadva.

Végre pedig azért is kívánjuk, hogy a fent nevezetteken kívül más üzletág ne vétessék fel a jegybank programjába, mert a kinutatósaiban szükséges világosság, a teljes átlátszóság, helyzetének mindenki által való könnyű megítélése ez által lesz legteljesebben elérhető. A betéti tartozások megnehezítik annak megítélését, hogy a fémkészlet összege mekkora biztosítékot nyújt a készfizetések szempontjából és eltérő magyarázatokra adhat okot; így p. o. fémkészlettel szembe lehet állítani az összes tartozásokat, vagy lehet a betétek visszafizetésének eszközéül a bankjegyeket tekinteni, melyekből a bank korlátlan készlettel rendelkezik.

A *hol* cselekvőleges, *hol* szenvedőleges folyó számlák a hozzájuk tartozókkal (incasso, csekkek) még inkább bebonyolítják az állapotot. Ezek a betéti bankok kimutatásaiban is, hol »adósok« és »hitelezők« czime alatt jelennek meg, homályos pontot képeznek, mely gyakran lehetetlenné teszi az üzlet tulajdonképeni természetébe való betekintést, mivel nem mondja meg, hogy azon adósok tartozásai bankszerűn-e vagy miként vannak fedezve.

TIZENKILENCZEDIK FEJEZET.

Kényszerfolyamú papirospénzről, különös tekintettel saját hazai viszonyainkra.

TARTALOM.

Kényszerfolyamú bankjegy és állampapírpénz. — Ilyen jegyek valódi árkeletére befolyó tényezők. — Ellentétes hatások s eredményük. — Kényszerfolyamú jegyeket kibocsátó bank, kamatláb tekintetében minden külföldi befolyástól független. — Ezen befolyások a jegyek árkeletében nyilvánulnak. — A fém pénzben heverő tőke papirospénz által is folyosittatik. — Különbség a közgazdasági hatásban, ha ez beváltható bankjegyek vagy kényszerfolyamú papirospénz által történik. — Bankjegyek igen, papirospénz nem tekinthető a valódi pénz jogosult helyettesítőjének. — Miért? — Az érték változékonysága példákkal illusztrálva. — Lawféle jegyek. — Assignatok. — Az angol bank jegyeinek árfolyama 1799—1819-ben. — Ausztriai papirospénz árfolyama 1796—1817-ben. — Ausztriai papirospénz árfolyama 1848—1873. — Amerikai papírpénz árfolyam. — Magyar papirospénz. — A forgalmi közeg értékingadozásának hatása a kereskedelemre s hitelre. — Közgazdasági mellett egyéb szempontok jogosultsága. — Ha a papírpénz kibocsátása elkerülhetlen is, mit lehet kikötni. — Tévtan, mely szerint a magas ágió a kiviteli kereskedelem szempontjából előnyös. — A fém pénzérték visszaállítása Magyarországra nézve égető szükség.

A fém pénzért be nem váltható s kényszerfolyam által forgalomban tartott pénzjegyekről — melyek hitelnyújtás eszközt képezhetik s cunélfogva hallgatással mellőzhetőek semmi esetre sem volnának — ezen bezáró fejezetre hagytuk a mit el kell mondani; és pedig két oknál fogva: 1. mert a hitel rendszerében a természetes egészséges állapottal ellentétes jelenséget képeznek s hatá-

suk ezért összefüggésben nem tárgyalható az ide vonatkozó egyéb tanokkal, melyek mind a természetes állapotot feltételezik; 2. mert befejezésül egy tekintetet akartunk vetni Magyarország jelen hitel és pénzforgalmi viszonyaira, és ezeket az, mit a kényszerfolyamú papirospénzről, hatásáról, a természetes állapot helyreállításának módzatairól elméletben el lehet mondani már maga kimeríti; az alkalmazás önkényt beáll.

Kényszerfolyamú beválthatlan bankjegyek és ugyanolyan állampapírpénz közt a különbség leginkább alaki. Természetük, szereplésük a forgalomban hasonló; sőt eredetük ugyanazon kutforrásokra vihető vissza.

Ha valamely jegybank fizetéseképtelenné lesz vagy közeledni látja azon időt, mikor azzá kell lennie és az állam hatalomszó által felmenti a fizetés-kötelezettség alól, ezt azért teszi, mert a bank neki adott előlegek által lett fizetéseképtelenné vagy azért, mert annak eszközeit jövőben akarja igénybe venni. A bankjegyek kényszerfolyammal ruháztatnak fel, mikor a bank az államnak nyitott bitel folytán nem tehet eleget kötelezettségeinek vagy előre láthatólag nem fog azoknak eleget tehetni. Azon hányada tehát a bankjegyeknek, mely az állam tartozása által van fedezve, és mely a fizetéseképtelenséget okozza, egészen az állam által kiadásai fedezésére kibocsátott papirospénz természetével bir. A kényszerfolyam által pedig kiterjesztetik ez az egész forgalomra, mert azon túl a bank hitelének helyébe az állami rendelet lép.

Egy bank, mely kényszerfolyamú bankjegyekkel váltókat számítol le és előlegeket ad, úgy tekinthető, mint ha az állam által meg lenne bízva, hogy a kiadások által még igénybe nem vett papírpénzkészletet ilyen módon kezelje. Fémkészlete azon időre feleslegessé válik.

Az eddigi tapasztalás a mellett szól, hogy a bankjegyek visszaözlését fémpénzért való beváltásra nem, vagy legalább nem szükségkép az államnak adott kölcsön által *megingatott közbizalom* okozza, hanem hogy az p. o. az angol bank 1797-ki s az osztrák nemzeti bank 1848-ki eseteiben, előáll elkerülhetlenül akkor, mikor a kibocsátott jegyek összege felülmúlja a forgalom szükségzeit vagy mikor más oknál fogva sok fémpénz foly külföldre.

Hasonlóképen az állampapírpénz sem szükségkép kényszerfolyammal bocsáttatik ki; a mig összege mérsékelt, az állampénz-

tárak kívánatra beváltják fém pénzért, mire nézve az ilyen körülmények között kibocsátottaknak felirata ígéretet is szokott tartalmazni. A kényszerfolyam szüksége azután itt is a fennebbi, bankjegyekre nézve jelzett okoknál fogva sűrűbbé váló beváltási kívánatok folytán szokott bekövetkezni. Természetes, hogy mikor bankjegyekre nézve már fenálló kényszerfolyam idején adatik ki állampapírpénz, az kezdettől fogva szintén fel van vele ruházva. Így a jelenlegi osztrák állampapírpénznek felirata nem tartalmaz semminemű fizetési ígéretet, hanem egyszerűn azon kijelentést hogy az állampénztáraknál a nevezett érték fejében fizetésül (kivéve a vámtételeket) elfogadjatik.

A kényszerfolyam által eredetileg és formailag az tüzetik ki, hogy a beválthatlan jegy a fém pénz árfolyamán tartassék fen. Azonban, mint tudva van, árat rendelet útján szabályozni nem lehet, a legszigorúbb ellenörködés mellett is legfeljebb csak az adás-vevéseket lehet meggátolni, t. i. fém és papiros közt, de azt hogy a fém visszatartassék nem.*) Valamint azt sem, hogy a ki valamely cikket árul, tudván hogy a vevő minden esetre papirossal fizet, magasabb árt kérjen, mint kérne ha fémfizetést várhatna. A fém és a pénzjegy árkelete tehát minden esetre mint két különböző cikk ára fog megalakulni, habár nem lehetetlen, hogy a kettőnek ára — véletlenül, egy ideig — egyenlő legyen.**)

Ha a kényszerfolyam kimondása óta kötött alkuknál az nem gátolhatja meg, hogy feltételeik másként köttessenek, mintha fém pénzre szólnának; ellenben annak előtte történt kötések teljesítésénél egész névleges értékben fognak használtathatni, mint: kölcsönök és tartozások kamat- és tőkefizetéseinél, haszonbéreknél, tisztviselői fizetéseknél stb. Ha tehát a készfizetések megszűnte folytán a papiros értéke a fém pénzéhez képest leszáll, mindazok, kiknek követelésük van veszteséget szenvednek, ellenben azok, kiknek több tartozásuk mint követelésük van nyernek. Ezen alkalmaztatásuk (beértve az állam iránti kötelezettségeket p. o. adót is) egyike azon tényezőknek, melyek az árkelet-hanyatlásra mérséklőleg hatnak.

*) A Lawféle bank idejében ugyan házmotázásokkal is fenyegetett a kormány, sőt történtek is; világos azonban, hogy ilyen rendszabályok nem vezethetnek célhoz.

**) A francia bank jegyeinek a felfüggesztett készfizetések idején jó darabig párifolyamuk volt.

Másik hasonló hatású tényező az üzérkedés, mely csakhamar tárgyává szokta tenni a disagióval forgó papirospénzt. Természetes ugyanis, hogy mikor a fizetések első felfüggesztése után az árfolyamcsökkenés beáll, a szerint lesz az nagyobb vagy kisebb, hogy a közönség reményli-e vagy nem a készfizetéseknek közelebb vagy távolabb jövőben való újra kezdését. Eléri tehát azon fokot, mikor némelyek, kik a készfizetések felvételében biznak, a különbözetet eléggé nagynak fogják tartani arra, hogy a várakozást kifizesse; ezek tehát fémpénzüikön papirost fognak venni, s az innen eredő kereslet már maga képes lesz az utóbbinak árfolyamát emelni, s nekik nyereséget szerezni — ha csak egyidejűleg olyan események nem következnek be, melyek a készfizetés reményére nyomasztólag hatnak, mikor veszteségük lesz. Ha az állapot állandósúl, úgy az államnak (mely a pénzjegyeket kibocsátotta, vagy melynek adott kölcsön folytán a bank fizetéseképtelenné lett) politikai és pénzügyi helyzetében beálló kedvező és kedvezőtlen változások, már nem a készfizetésekre való tekintetnél fogva lesznek befolyással a jegyek árfolyamára, hanem az okozott s illetőleg az előre látható kereslet vagy kínálat folytán, mely ismét az elébbeni hasonló esetekben tapasztalt nyereségek és veszteségek emlékezete által okoztatik.

Azon tényezők tehát, melyek a kényszerfolyamú pénzjegyek árfolyamára befolyanak, három csoportba foglalhatók:

1. Az adós állam politikai és pénzügyi helyzetének változásai.
2. Összegüknek a fizetési szükségekhez való aránya, mely mint tudjuk a fémpénz értékének is szabályozója, csak hogy ennél az egész földgömb fémpénze s ugyancsak a föld minden országainak fizetési szükségai együtt hatva szabályozzák.
3. A külforgalom a szerint, hogy a behozatal vagy kivitel túlnyomó volta folytán fémpénz kerestetik-e kívül teljesítendő fizetésekre vagy pedig a külföldről nyert fémpénz cseréltetik át az országban forgó fizetési közegre.

Mint e tényezők természetéből önkényt kiviláglik, azok egymástól igen függetlenek; s egyidejűleg ellenkező irányban hatván, egyiknek vagy másiknak túlnyomó volta paralizálhatja a másikat. Így p. o. lehetséges, hogy az állam helyzetében tamadó kedvezőtlen változás egy időre erősen megrendíti a bizalmat s a pénzjegyek árfolyama — a nélkül, hogy mennyiségük szaporodna — tetemesen alább száll annál, melyet összegük és a fizetési szükségek aránya

állapítana meg, ha egyedül szabályozná az árkeletet. Az igen általánosan érezhető következmény itt pénzügyi szükség lesz, minthogy a piacon levő forgalmi eszközök vásárlási képessége csökken meg. Az ilyen pénzügyi szükség nagyon éles alakot is ölthet.

De nem csupán az állam szilárdsága iránti bizalmatlanságból, hanem a külkereskedelmi mérleg kedvezőtlen voltából is eredhet hasonló helyzet. Mint ugyanis fennebb mondatott, a kényszerfolyamú jegyek ára csökkenő irányzatot kell hogy kövessen, mikor a kivitt meghaladja a behozatal s ennek folytán a fém pénz erősen vásároltatik; viszont emelkedő lesz a jegyek irányzata, mikor a kivitt léven túlnyomó, sok fém hozatik be, mely papírosért kínál-tatik. A külforgalom cselekvő vagy szenvedő volta pedig más tényezőktől is függ, mint a belforgalmat közvetítő fizetési eszköz mennyiségétől, sőt kényszerfolyam alkalmával ez utóbbinak befolyása általában nagyon feltételes. Igen könnyen feltehető e szerint, hogy egy országban, melynek behozatala állandón túlnyomó — azaz p. o. néhány éven át meghaladja a kivitt — a pénzjegyek árfolyama is állandó nyomást fog szenvedni e viszony által; mert noha fel kell tenni, hogy a külforgalmi különbözet utólag kötvények kivitele által egyenlített ki, *közvetlen* hatása azonban mégis mindég a fém pénzre nézve mutatózó élénkebb kereslet lesz. *Ez a jelzett körülmények között nem fogja engedni, hogy a papírpénz árfolyama azon fokra emelkedjék, melyet a fizetési eszközök összegének a belföldön teljesítendő fizetésekhez való aránya és a kibocsátó iránt uralkodó hangulat igazolnak s melyre azt emelnék, ha a külkereskedelemben, az árukivitt folytonosan kiegyenlitené az áru-behozattal. Ennélfogva igen is lehetséges, hogy a forgalmi eszközök összege csekélyebb legyen mint a mennyit a belforgalom igényelne s árfolyamuk ennek daczára pári alatt maradjon.* Ezen különböztetés reánk nézve fontos. Ugyanis az utolsó években a hiteligénylő közönség részéről gyakran felmerült azon panasz és kíváncsi-ság, hogy az osztrák nemzeti bank és az állam pénzjegyeinek együttes összege már nem felel meg a fizetési szükségek kiterjedésének s ennél fogva további kibocsátások által szaporítandó. Erre illetékes és valódi szakértelemmel bíró emberek is azt válaszolták, hogy a forgalmi közeg diszagiója bizonyítja, miszerint a forgalmi eszközök összege a szükségnek nem csupán megfelel, hanem azt inkább felül-mulja, mert ellenkező esetben a pári folyamnak magától helyre

kellene állnia. A fennebbiekből kitűnik, hogy e következtetés nem *szükségkép* helyes. Nem célunk itt azt bizonyítani, hogy az adott esetben nem volt helyes (noha ez valószínű), nem célunk e helyen a kényszerfolyamú pénzjegyek szaporítása mellett kardoskodni (noha ez is lehet szükséges, ha már fentartatik a kényszerfolyam), csupán elméleti lehetőségét az ellenkezőnek akartuk kimutatni és legfeljebb hozzá tehetjük még, hogy a külkereskedelmi viszonyok, éppen azon években mikor a politikai világban uralkodó nyugalom, a megszilárdult bizalom a pári folyamat létre engedhette volna jönni, olyanok voltak, melyek a disagióknak tisztán e forrásból való eredeztetésével összhangban állanak. A magyar-osztrák birodalomban tett ugyanis:

	az árubehozatal :	az árukivitel :
1870-ben	431 millió ftot	395 millió ftot
1871-ben	540 »	467 »
1872-ben	613 »	387 »

Ezen kétségbevonhatlan és a forgalomban levő összegtől független befolyása a külkereskedelmi viszonyoknak a kényszerfolyamú papírpénz árkeletére, szorosan összefügg azon ténnyel, hogy *a kamatláb tekintetében* egy bank, mely kényszerfolyamú jegyekkel számítol le és előlegez, a külkereskedelmi viszonyoktól teljesen *független*. Valósággal nem csupán ezektől, de minden külső befolyástól független e részben; a kamatláb szabályozása (lefelé) tisztán önkény dolga minden jegybanknál, mely jegyeit beváltani nem köteles; leszállíthatja azt 1%-ra vagy még alább a nélkül, hogy jövedelmi tekinteteken kívül ennek valamely tényező ellenszegüljön. Ez, mint tudjuk, készfizető banknál másként van, bármily szabad legyen is különben jegykibocsátása és fémkészlet aránya tekintetében; mert ha leszállítja a kamatlábat annyira, hogy a pénznek külföldön való elhelyezése előnyösnek tűnik fel, fémkészletének elfolyását idézi elő. De bármely más körülmény okozza is a fém-pénznek kivitelét, a készfizetések fentartásának szüksége mindenestre kényszeríti, hogy ilyenkor a kamatlábat emelje, mi által vagy ellensúlyozza azon irányzatot, mely a fémét külföldre húzza — vagy ha *erősebb orvosszert* igényel a baj, fedezi azon költségeket, melyet a külföldön részéről való fémbevásárlások okoztak. Ezen correctivum, ezen a kamatlábra befolyó tényező a kényszerfolyam

mellett dolgozó banknál teljesen hiányzik, mely kényén-kedvén kívül e tekintetben sem féket, sem támpontot nem talál. Viszont azonban jegyeinek árkelete fogja megérezni azon külforgalmi irányzatok befolyását, mely ellen ha kedvezőtlen, a kamatláb módosítása ellenszert nem képez, sőt még a jegyforgalom megszorítása sem szükségkép, — hanem csupán mikor valóban a jegykibocsátás túlsága idézte elő a behozatal növekedését. Bizonyos ellenben hogy: *valamint egy készfizető banknál bekövetkezhet a fémkészlet apadása s a kamatláb emelésének innen eredő szüksége, anélkül hogy szó is lehetne a jegykibocsátásnak a forgalom igényeihez képest való túlságáról; úgy egy kényszerfolyam mellett dolgozó banknál ugyanazon okok befolyása alatt megcsökkenhet jegyeinek árkelete (fémpénzben kifejezve) és itt sem kellend szükségkép következtetni, hogy több jegyet bocsátott ki, mint a mennyit a belforgalom, azoknak akkori árkelete szerint igényelt.*

Ebből folyólag azt is lehetne következtetni, hogy adott esetben a papirospénz szaporítható, a nélkül hogy árkelete szenvedjen; valószínű azonban, hogy eleinte szenvedne, minthogy az emberek szaporodásától csökkenését várnák és ezen várakozás, ha általános, saját magát valósíthatja, úgy a pénz mint az árupiaczon — de minden esetre csak egy ideig. Utólag helyreállna azon árkelete a papirospénznek, melyet mennyisége s a forgalmi szükségek aránya, (különösen egyensúlyozott külforgalom mellett) feltételeznek.

Közös tulajdona továbbá a kényszerfolyamú fizetési eszköznek — akár állami, akár bankjegy legyen — az, mi a beváltható bankjegyek egyik legfontosabb hatását képezi: hogy a nemzet-vagyonnak a fémpénzben heverő része folyóvá tételük általa s az érem papirossal helyettesítettén, az általa képviselt tőke rendelkezhetővé lesz és egyéb javakban helyezhető el. Sőt ezen hatás még teljesebben érethetik el, mint beváltható bankjegyek által, melyek mégis tetemes fémkészlet létezését feltételezik s így tehát csak egy jelentékeny részét azon tőkének, míg a beválthatatlan jegyek — fémkészlet tartását nem igényelvén — az egészet teszik rendelkezhetővé. Ha a gyakorlatban ezen kétségbevonhatlan lehetőség nem használtatik fel, ez nem támadja meg elméleti helyességét. Az osztrák nemzeti banknak jelenleg (1874 február havában) 144 millió forintra menő fémkészlete valóságos holt kincs,

melynek sem a bank, sem az ország nem veszi hasznát, melynek tartása indokolatlan s eszerint óriási pazarlást képez. A benne heverő tőke kamatozólag elhelyezve s a kamatot tőkésítve, 25 év alatt (ennyi ideje, hogy nálunk a kényszerfolyam tart) busásan kifizetné az egész lebegő államadósságot, mely jelenleg a készfizetések felvételét gátolja, anélkül hogy a jegyek bizalomra-méltóságukból legkevesebbet is veszítenének, mert mihelyt készfizetés nem történik, bármely más érték épen úgy vagy épen oly kevésbé tekinthető bankjegyfedezetnek, mint az arany és ezüst.

Az ilyen feleslegessé vált kincsnek gyümölcösöztetése azonban komolyan nem tanácsolható, mivel igen elterjedt és mélyen gyökeröző nézeteket sértene. Gyümölcösöztetése erkölcsileg lehetetlen, hevertetése okszerűtlen. A ferde helyzeteknek, ha egyszer megvannak teremtvé, rendes következménye, hogy helyes cselekvést kizárnak, mert bármely eljárás választassék, mindegyik kifogásolható.

Bizonyos az, hogy a kényszerfolyamú fizetési közeg által legalább is akkora meggazdálkodás létesíthetetik a forgalmi közeg rovatában, mint a beváltható bankjegy által. Kérdés támad: hasonlókép ítélhető-e meg közgazdasági hatásában? Bizonyára nem. Kevésbé azért, mivel a beváltható bankjegyforgalom fejlődési módzata, a forgalmi eszközben meggazdálkodott tőkének produktív módon való elhelyezését feltételezteti és ezáltal is a nemzeti jólét gyarapodását involválja, holott a kényszerfolyam rendesen az államháztartásban tapasztalt égető szükségéről tanuskodik, mely ilyen mérvben nem beruházások, hanem improductiv kiadások következménye szokott lenni. Minthogy ezeknek mindenesetre fedeztetniök kell a nemzeti vagyonból s ezen módja mellett a fedezésnek azon része vétetik el a nemzetvagyonnak, mely a bankjegyelmelet szerint nélkülözhető, azt lehetne mondani, hogy a productiv vagyon megkimélése közgazdaságilag ugyan olyan kívánatos mint a nem termelőnek termelővé tétele.

E tekintetben a jellemző különbség kevésbé a hatásban mint az okokban fekszik.

Mindenkor beváltható fizetési ígéreték és kényszerfolyamú pénzjegyek között a jellemző különbség abban áll, hogy míg amazok a forgalomnak teljesen azon szolgáltatást teljesítik mint a fémpénz, addig utóbbiak nem tekinthetők a pénz jogosult helyette-

sitójének, mert nélkülözik annak egyik legfőbb kellékét. Ez az értéknek állandósága, melyet minden létező tárgyak közt a nemes fémek birnak legnagyobb mértékben és mely tulajdon — az anyag teljes és örökké való egyneműsége és a tömeghez viszonyítva magas érték mellett — kiválólag hivatja azokat forgalmi közegül. Abszolút állandóságáról az értéknek ugyan náluk sem lehet szó és illet valamely tárgynál feltételezni képtelenség volna. De a nemes fémek értékváltozásai, bár elég jelentékenyek arra, hogy a vagyoni viszonyokat módosítsák, oly lassan és folytatódólagosan meunek véghez, hogy csak hosszabb időközökben eredményeznek észrevehető különbségeket; a kereskedelmet tehát, melynek ügyletei legfeljebb néhány hó alatt gombolyíttatnak le, és a rövid lejáratú hitelügyleteket semmikép nem illetik. Hogy a kényszerfolyamú papirospénz árkeletére, mely tényezők gyakorolnak befolyást, azt fennebb láttuk. A változások ugyan csak fémekben fejezhetők ki, de rövid időt véve fel, mely alatt amannak értéke észrevehetőleg nem változhatott, teljesen a papíros rovására tehetők és a javak átlagos értékével szemben arányosoknak feltételezhetők. Így p. o. 1—2 %-nyi különbség 24—48 óra alatt, mint a jelen pillanat tapasztalásából tudjuk, mindennapi dolog akkor is, mikor a jegyeknek talán szükség feletti szaporításáról szó sincs és mikor teljes politikai szélcsend mellett azon tényezők, melyektől az állam szilárdsága s jövője iránti bizalom függ, semmi változást nem mutatnak. Hogy huszonnégy óra alatt beálló 1%-nyi változása a pénzértéknek, vagy 2%-nyi változás egy hét alatt, milyen érzékenyen illetheti a kereskedelmet, kitűnik abból, ha meggondoljuk, hogy a leszámítolási kamatnak, egész évre számítva, 1—2 százaléknyi változása milyen nyomasztó vagy lendítő hatást gyakorol a kereskedelemre nagyobb áruipiaczokon, hol a hitelüzlet ki van fejlődve. A kereskedelmet, mely legfeljebb 3 hónapos váltókat használ, azon változás, egyidejű üzletekre vonatkoztatva csak $\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{2}$ százalékkal érinti és mégis képes megakadályozni ügyleteket, melyek különben létre jöttek volna, vagy létre hozni olyanokat, melyeknek megkötése különben lehetetlen lett volna.

Ilyen árfolyamingadozások pedig a legszilárdabb, tehát legkedvezőbb viszonyok közt is fordulnak elő. Hogy a jegyek szaporítása által, vagy csupán viharos idők befolyása alatt is azon ingadozások mekkora mérveket ölthetnek, hasonlóképp eléggé ismeretes

ugyan, de mindamellett nem árthat, ha e helyen egy pillantást vetünk vissza a kényszerfolyamú papirospénz történetére.

Franciaországot illeti tudtommal a kényszerfolyam feltalálásának kétes érdeme. A Lawféle bank jegyei, melyekből összesen 2600 millió livre (némelyek szerint sokkal több) volt kibocsátva, visszaváltattak kisebb részben készpénzzel, nagyobb részt 2%-os jövedékkel, de csak miután maga a fém pénzérték egy harmadára szállíttatott volt le annak, mely a jegyek első kibocsátása idejében állott fen, egy márka ezüsből elébb 40, utóbb 120 livre veretvén. Itt tehát a papirospénz hanyatlásával egyidejűleg az érem súlya rontatott meg.

A francia forradalmi kormány által a múlt század utolsó tizedében gyártott, úgynevezett assignat-ok összege 45,578 millió frankig emelkedett. Róluk J. B. Say következőket írja: »Ha teljesen kiszorították volna a fém pénzt, melynek összege mintegy 2 ezer millió frank lehetett, a 45—46 milliárdnyi assignatoknak annyit kellett volna érniök, mint azon 2 milliárdnyi fém pénznek, melyet feltételezésünk szerint Franciaország forgalma igényelt; vagyis névleges értékük $\frac{1}{23}$ részére kellett volna leszállniuk; úgy hogy 23 frankon assignatokban annyit lehetett volna vásárolni, mint annakelőtte 1 frankon éremben. Ennél azonban sokkal alább szállottak; mert emlékszem hogy láttam, miszerint egy font vajért 600 frank fizettetett.«

A Lawféle bankjegyek és a teljesen elérték telenült assignatok után említve ugyan igen mérsékeltnek tűnnek fel a Bank of England jegyeinek árfolyamingadozásai a fizetés-felfüggesztés korszakában, mindamellett jellemzők, mivel olyan pénzjegyre vonatkoznak, melynek utólagos teljes érték szerénti beváltatásában valószínűleg soha senki nem kételkedett, és melyek kibocsátása mindenesetre csak kevéssel haladta meg a forgalom szükségait, ha általában meghaladta. Száz font sterlingért aranyban, fizettetett az angol bank jegyeiben:

1799 végéig	100 font
1804 aprilisben	102 »
1810 októberben	109 »
1811 február	112 »
1811 martius	123 »

1811 október	125 font
1812 október 2-án	138. ₉ »
1813 január 22-én	133 »
1813 augusztus 6-án	141 »
1814 februárban	140 »
1814 ápril 12-én	135 »
1814 május 31-én	134 »
1814 június 7-én	128 »
1814 június 28-án	115 »
1814 szept. 20-án	110 »
1814 nov. 15-én	113 »
1815 ápril 4-én	139 »
1815 június 9-én	134 »
1815 június 30-án	128 »
1815 július 7-én	120 »
1815 augusztus 4-én	115 »
1815 szept. 15-én	116 »
1815 október 13-án	107 »
1816 január 2-án	105 »
1816 ápril 9-én	104 »
1816 ápril 23-án	103 »
1816 október 8-tól)	101 »
1817 ápril 4-ig)	
1818 február 13-án	106 »
1818 október 6-án	105 »
1819 január 22-én	107 »

Az utolsó év február havában megtétettek az első kísérletek a készfizetések megkezdésére, de teljes értékükben csak 1821 óta váltotta be az angol bank jegyeit, mely idő óta e mai napig állandón és mindég fentartattak a készfizetések. A fizetés-felfüggesztés ideje alatt a jegyforgalom mikor legnagyobb volt (1818-ban) 28 millió fontig emelkedett csupán, mely összesen azóta a készfizetés fentartása mellett többször felülemelkedett.

Az osztrák-magyar birodalom első papírpénz korszaka körülbelől egyidejű volt az angolországgal s az állampénzügy zavara, mely reá vezetett, szintén ugyanazon eseményekben — a Franciaország közt egyrésről és Európa többi nagyhatalmai közt más-

résről folytatott háborukban — vette eredetét. De mennyire különböző mérvekben, milyen eltérő végeredménynyel! Angolországban a készfizetések újra kezdése a régi éremérték szerint, Ausztriában kétszeri devalváció vetett véget a kényszerfolyamnak.

bankozettel (fekete bankó) név alatt kibocsátott állampapírpénz 1769-ig beváltható volt az állampénztáraknál ezüstért. Ezen évtől kezdve árfolyamáról és forgalmának összegéről következő adatok közöltnének:

	Agio vagyis 100 ezüst forint ára	Papírpénz- forgalom.
1796-ban	100 $\frac{1}{4}$ ft	46.825,925 ft
1797 »	102 »	74.228,960 »
1798 »	101 »	91.861,965 »
1799 »	107 »	141.018,640 »
1800 »	115 »	200.948,588 »
1801 »	116 »	262.030,092 »
1802 »	120 »	337.172,339 »
1803 »	133 »	339.167,675 »
1804 »	135 »	337.665,610 »
1805 »	146 »	377.126,245 »
1806 »	175 »	449.793,361 »
1807 »	202 »	487.560,915 »
1808 »	222 »	524.239,979 »
1809 »	315 »	650.922,945 »
1810 január	469 »	864.724,438 »
» június	395 »	942.170,786 »
» október	552 »	994.986,170 »
1811 martius	833 »	1.060.798,000 »

1811-ben először szállítottatott le a névleges érték $\frac{1}{5}$ részre; vagyis a szerfelett elértéktelenült jegyek beváltattak új kibocsátású jegyekkel 5 ftot számítva 1-re. Az új úgynevezett váltópénz árfolyama és forgalma volt:

	Ezüst agio :	Forgalom :
1811-ben	217	212.159,750 ft
1812 »	137	212.159,750 »
1813 »	183	295.588,020 »

1814-ben	228	457.612,790 frt
1815 »	351	610.065,930 »
1816 »	328	638.715,920 »
1817 »	333	528.714,320 »

A váltópénz utóbb az eredetileg megígért értéknek $\frac{2}{5}$ részére szállíttatott le, a mi 250-es ezüstágionak felel meg. 1817-ben kezdődött a fém pénzérték korszaka és tartott 1848-ig; ez év martiusában kezdődik a monarchiára nézve a beválthatlan papirospénz második korszaka, melynek végét még várjuk. Ezen második korszak nem mutat az elsőhöz hasonló elértéktelenülést, — minthogy a kibocsátás mindég mérsékelt volt, — de mégis elég jelentékeny ingadozásokat arra, hogy a kényszerfolyam minden hátrányaival terhelje meg a kereskedelmet. Itt közöljük minden egyes évről a legmagasabb és a legalacsonyabb árfolyamot.

Ezüstágio :

	Legalacsonyabb	Legmagasabb
1848-ban	100	116 $\frac{2}{4}$
1849 »	105	125 $\frac{2}{4}$
1850 »	111	142
1851 »	117	133 $\frac{1}{4}$
1852 »	109 $\frac{2}{4}$	125
1853 »	108	115 $\frac{3}{4}$
1854 »	115 $\frac{3}{4}$	138
1855 »	109 $\frac{2}{4}$	131 $\frac{2}{4}$
1856 »	102	113 $\frac{2}{4}$
1857 »	103 $\frac{2}{4}$	109 $\frac{1}{4}$
1858 »	100	106 $\frac{1}{4}$
1859 »	101 $\frac{2}{4}$	145 $\frac{1}{4}$
1860 »	124 $\frac{1}{4}$	144
1861 »	135 $\frac{3}{4}$	153 $\frac{1}{4}$
1862 »	114 $\frac{3}{4}$	141
1863 »	110	121 $\frac{1}{4}$
1864 »	113 $\frac{1}{4}$	121
1865 »	103 $\frac{3}{4}$	115 $\frac{1}{4}$
1866 »	101 $\frac{2}{4}$	140 $\frac{2}{4}$

	Legalacsonyabb :	Legmagasabb :
1867-ben	118 $\frac{1}{4}$	132
1868 »	111	119 $\frac{2}{4}$
1869 »	116 $\frac{3}{4}$	125 $\frac{1}{4}$
1870 »	116 $\frac{3}{4}$	133 $\frac{2}{4}$
1871 »	114 $\frac{3}{4}$	123 $\frac{3}{4}$
1872 »	105 $\frac{1}{4}$	114 $\frac{2}{4}$
1873 »	104 $\frac{2}{4}$	112 $\frac{2}{4}$

Bár ezen példák már tökéletesen eléggé illusztrálják azon különben nagyon is ismeretes igazságot, hogy a kényszerfolyam olyan ingadozásoknak teszi ki a pénzértéket, melyek minden biztos számítást meggátolnak, kiegészítésül egy tekintetet vetünk még az Egyesült Államok idevágó viszonyaira.

A polgárháború okozta nagy kiadások fedezésére az Unióban fenálló bankok eszközei már 1860/61-ben erősen igénybe lettek véve: a bankok ugyanis reá birattak tetemes mennyiségű államkötvények elhelyezés végett való átvételére, tényleg azonban csak egy részt helyezhettek el, a többi rajtuk maradt és hitelüket megromtotta. 1861 augusztusban állampapírpénz (egyelőre 50 mill. doll.) kiadására is felhatalmaztatott a pénzügyminiszter, mely papírospénz kezdetben láttatra beváltható volt a főbb városok állampénztárainál. Megromlott hitelük, a tömegesen visszakívánt betétek folytán 1861 utolsó napjaiban az Unió minden bankjai felfüggesztették készfizetéseiket és 1862 január 1-jén az egész Unióban, mint Hock*) mondja, már csak áru volt a fém pénz. Nehány héttel később ismét 250 millió dollárnyi, már most természetesen kényszerfolyamú állampapírpénz bocsáttatott ki, mely kamatozó kötvényekért volt becserélhető. Julius hóban a papírospénz (állami és bankjegyek) már 20 százalékot veszített névleges értékéből, az aranyhoz képest. A következő (1863) év február és martius hónapjaiban 155—162 közt ingadozott az aranyárfolyam, aprilis juniusban 144 és 151 közt; a következő hónapokban leszállott 122—125-re, szeptemberben ismét 134-ig emelkedett és deczemberben már ismét 150-en állott; 1864-ben 155 és 285 közt ingadozott! 1865-ben 142 és

*) Finanzen der Vereinigten Staaten.

216 közt és ez évben kevesebb mint egy hónap alatt 63%-nyi ugrást tett, 201-ről 148-ra!

Ez idő óta a papirospénz árfolyama többé nem szállott le azon mélységekbe, melyekben 1864 és 1865 években mozgott; nem is tesz akkora ugrásokat. De mindazáltal a hullámlás jelenleg is, a viszonyok megszilárdulásának daczára, igen erős. Hetenként $2-2\frac{1}{2}$ százaléknyi változás szokott dolog; így p. o. 1873 decz. 6-tól decz. 13-ig az aranyagio elébb felemelkedett $109\frac{3}{4}$ -ről $112\frac{5}{8}$ -ra, s azután ismét leszállott $110\frac{7}{8}$ -ra.

Az 1848/49-ki magyar kormány az országgyűlés jóváhagyásával névleges értékben 61 millió forint összegű pénzjegyet bocsátott ki,*) melyeket utóbb az osztrák kormány törvényteleneknek nyilvánított. Időközben volt árfolyamukról Lukács B. idézett könyvében csak annyit találok, hogy »értékük és hitelük a szerint emelkedett vagy csökkent a mint a nemzeti zászlót diadal vagy csapás érte« mint hasonló viszonyok közt mindenütt.

Nem czélunk itt itéletet hozni az iránt, hogy azon esetek közül, melyekben kormányok kényszerfolyamu papirospénzt bocsátottak ki, melyekben volt e rendszabály a körülmények parancsoló erőszaka által igazolva. A tartózkodás nélküli gáncs azokat illeti, kik a nyugalom helyreállta után is megmaradtak e rendszer mellett.

Az idézett tapasztalati példákból láttuk, hogy a kényszerfolyam mérsékelt kibocsátás mellett is mekkora ingadozásoknak teszi ki a penzértéket. Ennek hatásáról halljuk Mill találó szavait:

»Minden változás a forgalmi közeg értékében káros; megzavarja a létező szerződéseket és várakozásokat. Ezen állapot, mikor t. i. a forgalmi közeg változásoknak van kitéve, felette kockázttatottá tesz minden hosszabb lejáratú vállalkozást. A ki p. o. 100 fontnyi évjáradékot vesz, az nem tudhatja, hogy néhány év multán 200 vagy 50 fontot fog-e az érni. Bár nagy baj lenne ez, ha az ingadozás csak a véletlentől függne is, de még sokkal nagyobb, ha egy egyénnek vagy testületnek önkényes határozataitól függ; a kinek vagy a melynek érdekeit valamely irányban eshe-

*) Némelyek szerint az országgyűlésileg megszavazott összegben túlmént a kibocsátás; Lukács Béla (Az 1848—49-ki pénzügy, 81 és köv. lapokon) az ellenkezőt bizonyítja.

tőleg előmozdithatja a vagyon mesterséges hullámoztatása s a kinek vagy a melynek minden esetre erősen érdekében áll, annyi jegyet kibocsátani, a mennyit csak lehet, minthogy minden kibocsátás magában nyereség forrása. Hozzá tehető még, hogy a kibocsátónak érdekében állhat, és a kormány-papiros esetében mindég közvetlenül érdekében áll a forgalmi közeg értékének leszállítása, minthogy saját tartozása ebben számítatik.«

Eddig Mill. Az idézetben felemlítettekhez hozzá járul még, hogy a pénzérték nagy ingadozásai, azáltal, hogy lehetetlenné teszik a kereskedelmi és más ügyletek eredményének okszerű előre számítását, minden üzletet megfosztanak a szilárd alaptól, mert a szerencsejáték jellemét ruházzák rá. Minthogy a kereskedő azt tekinteten kívül nem hagyhatja, akaratlanul is játékosná kell lennie.

A kényszerfolyamu papirospénznek igen nagy áruingadozásai s illetőleg annak elértéktelenülése a kibocsátás túlsága által idéztetik elő. De feltéve is, hogy az illető kormány e tekintetben mértéket tart, kisebb ingadozások egyik napról a másikra, minőket p. o. a magyar-osztrák monarchia papirospénze, melynek összege a forgalom szükségait nem haladja meg, tapasztalt 1870--1874 években, mindég fognak előfordulni. Ezen kisebb változások a kereskedelmi számításokat bizonytalanokká teszik és egy új tényezőt vezetnek be azokba: biztosítási díjját a pénzérték változásai ellen. Az az a kereskedő a különbözet felállításánál, mely az adott és vett ár közt szükséges, hogy a kereskedés kifizesse magát; a tőke kamatán, fáradsága, ideje jutalmán s a kereskedői nyereségen felül, számba fogja venni a pénz időközben való árkeletváltozásából származható veszteséget is. És ez nem csupán a külkereskedelemben, hanem az egész gazdasági élet szerves összefüggésénél fogva, annak minden ágában éreztetni fogja magát. Ezen díj ugyanannyiszor fogja megkettőztetni a nyereséget (mikor ellenkező irányu változás állott be, mint a mely ellen a biztosítás történt) a hányszor az elnyeletik; hogy a kettő közül melyik áll be, tisztán véletlen dolga lesz, a kereskedő által ki nem számítható. Tehát olyan tényezőt képez, mely érdemetlen jutalmakat és károkat osztogat, ez által az elmebeli felsőbbség hatását csökkentve, a gazdasági gyarapodás ezen hatalmas emeltyűjét részben megbénítva. Felesleges ismételni, hogy a nagyobb ingadozások, melyek minden

vagyoni viszonyokat megtámadnak, még behatóbban gátolják a gazdasági fejlődést.

De ezen hátrányai a pénzérték bizonytalanságának — bár nagyok — eltűnnek azokhoz képest, melyek onnan erednek, ha az ország tőkeszegény lévén, a külföld hitelezésére szorul. Ez pedig csaknem általános szabály szerint együtt fog járni; mert csak kivételkép fordulhat elő azon eset, hogy egy ország, mely különben tőkében bővelkedik, valamely szükség fedezésére *legelőbb* a forgalmi közeg tartalékán adjon túl. A külföld által hosszabb időre adott kölcsönök kamata ugyan rendesen fém pénzben köttetik ki, de 1. ennek daczára az ilyen ország valamennyire vagyonbukottnak tekintetvén, az irányában uralkodó bizalmatlanságnál fogva, a kamatláb mégis magasabb lesz, mint olyan ország részére, mely teljes értékű pénznél egyebet nem használ; 2. ezen fém pénz kamatnak fizetése a belföldön használt forgalmi közeg ingadozó értékénél fogva sokszor igen nagy áldozatot róhat a fizetők vállaira.

A rövid lejáratú kölcsönökben azonban, vagyis a nemzetközi váltóforgalomban s az ezzel különben oly szorosan összefüggő piaczán a rövid lejáratú kölcsönöknek, a pénzpiaczon, lesz a bizonytalanság hatása legnyommasztóbb, a szedett biztosítási díj legnagyobb. Sőt azt lehetne mondani, hogy papírpénz forgalmú és fém valutával bíró ország között, reguláris váltóforgalom, minő fémmel fizető országok közt jótékony, kiegyenlítő hatással tartatik fen, nem is jöhet létre: múlhatlanul és merevül emelkedik köztük a korlát, mely áthágható ugyan, de mindannyiszor különös erőfeszítést igényel; és ez erőfeszítés az ország erejét fogyasztja. A kockázatnak, melyet a kényszerpénzértékű országra szoló váltó külföldi tulajdonosa vállal, mint könnyen felfogható, drágán meg kell fizetni árát.

Sokat lehetne még mondani a beválthatlan papirospénz káros voltáról, a vizás helyzetről, melyet teremt s arról, hogy tulajdonképen valami lealázót foglal magában az illető nemzetre nézve. Azonban ezek eléggé általánosan elismert igazságok. Hogy ennyire is kitértünk e részben, ez tekintettel azon párhuzamra történt, mely a beváltható s beválthatlan jegyek közt a meggazdálkodás szempontjából lenne megkísérrelhető. Utalni akartunk arra, hogy ha azon meggazdálkodás az utóbbiak útján is eléretik, ez igen jelentékeny hátrányok által van ellensúlyozva.

A közgazdasági szempont e részben csak egy nézetet ismer. De elfogultság lenne az ide tartozó cselekmények megítélésénél csak ezen oldalát a dolognak tekinteni. A közgazdának is, egyrészt el kell ismernie, hogy a gazdaságin kívül egyéb szempontok is gyakorolhatnak jogosult befolyást a nemzetek életére, másrészt pedig a kárhoztató ítélet kimondásával, hacsak szakmáját tartja is szem előtt, ügyelnie kell, hogy az ok és az okozat ellen külön-külön kikelve pleonasmusba ne essen. Ha a háború, — mely más szempontból, fájdalom, még lehet elkerülhetlenül szükséges — közgazdaságiból feltétlenül kárhoztatható, mégis szükség feletti a tárgyi-lagos elmélet részéről annak minden egyes következetéért külön jajgatásra fakadni. Hol emberáldozatban és javak pusztulásában egy nagy háború óriási veszteségei háramlanak a nemzetre, ott az állandó pénzérték elejtése a többi csapás közt még a könnyebben eltűrhetők egyike. Ha a háború szükségtelen, a kárhoztatás egész összege megindításáért illeti a megindítókat. Ha ellenben szükséges: ha a hon fenállásáért vivatik, mikor mindent fel kell áldozni, a fémvaluta nem lehet szentebb más emberi javaknál.

El kell tehát ennélfogva ismerni, hogy lehetnek esetek mikor egyéb érdekekkel ezt is fel kell áldozni; hogy lehetnek esetek mikor az állam igazoltan folyamodhat ezen segélyforráshoz, mivel állósított vagy más önkénytes kölcsön felvételét a körülmények, vagy az idő rövidsége nem engedik. De kettőt minden esetre ki lehet kötni.

1. Ha a fenálló jegybank addig hiven megfelelt kötelezettségeinek a készfizetések tekintetében, ne előlegeztessen magának az állam a bank jegyeiből, egyidejűleg felmentve azt fizetési kötelezettsége alól, hanem adjon ki kezdettől fogva formasierénti állampapírpénzt kényszerfolyammal. Így saját cselekedete inkább viseli az őszinteség jellemét, a bank becsülete pedig megmentetik, mert nem lesz fizetési képtelen, hanem állampapírpénzben fogja kívánatra kötelezettségeit teljesíteni, épen úgy mint az országnak minden más intézete és egyéne.

2. Ha a vihar, mely ezen rendkívüli eszközöket mellőzhetlenekké tette, lezúgott és mihelyt a nyugalom annyira helyre állott, hogy hitelműveletek többé nem lehetetlenek, sorozza az állam *legelső* feladatai közé a természetes állapotnak helyreállítását. Ne riadjon vissza a kamattehertől, mely a nemzetre háramlik, mert a

közgazdaság természetes fejlődésének megakasztásából eredő veszteségek nagyobbak s évről évre-nőnek, míg amaz egyenlő marad. Ne riadjon vissza, az állampénzügy érdekében különösen akkor, ha előre látható, hogy még több izben fog a külföldi tőkére szorúlni. A kényszerfolyam fentartásából eredő bizalmatlanság, a kamatlábban nagyobb különbségeket fog reá róni azon első kamattehernél.

A föld hét nagy kulturállama közül jelenleg csak kettőnek van fémvalútája a többi ötben kényszerfolyamú pénzjegyek közvetítik a forgalmat. Amazok: a német birodalom és Angolország; az utóbbiak: Északamerika Egyesült Államai, Franciaország, Olaszország, Magyarország-Ausztria és Oroszország. Ilyen példákkal szemben kétszeresen hangsúlyozandók a papírpénz hátrányai, mert a nevek tekintélye sokak előtt igazolja a cselekedeteket. Ezen államok között Magyarországra (ha elkülönítve tekintjük gazdagabb társától) róna talán az aránylag legnagyobb terhet a fém-pénzforgalom helyreállítása; de egyszersmind Magyarország is igényli legnagyobb mértékben azon rehabilitációt a külföld irányában. Nem csupán az államhitel, de az összes, hitel után epedő közgazdaság számára nyithatná meg az a külföldi tőke csatornáit.

Egyébiránt a fém-pénzérték helyreállításának szükséges volta nálunk — lehet mondani — általánosan meggyökerezett vélemény, minélfogva annak bizonyítgatása, e helyen, feleslegessé válik. Mindamellet a lefolyt évtizedekben gyakrabban lehetett hallani, sőt olvasni is egy nézetet, mely — a belőle vont következetekkel egyetemben — meglehetősen éles elletétet képez az említett meggyőződéssel, minélfogva czáfolata nem mellőzhető. Ez azon nézet, hogy a papirospénznek alacsony árfolyama, vagyis a magas (ezüst-) agio, előmozdítja az árukivitelt s ezáltal vagyonosodás forrása lehet. Olyan félreismerése a kereskedelem mechanikájának, és a közgazdasági hatásoknak, hogy csupán a társadalmi tudományokban teljesen avatatlanoknak lehet tulajdonítani keletkezését.

»Mikor a papirospénz értéke alacsony — úgy mondják — akkor a belföldi piacon jegyzett árak, a külföld előtt, mely fém-pénzre számítja át azokat, alacsonyoknak tűnnek fel s ennek következtében siet ellátni magát piacunkon ezen jutányos árukból.«

Hogy ezt hihesse az ember, feltételeznie kell, miszerint a papírpénzértéknek hullámzásai illetetlenül hagyják az áruk árait.

A kormány tehát vég nélkül szaporíthatná ismételt kibocsátások által a forgalomban levő papirospénzt, a nélkül, hogy ennek vásárlási képessége a belpiacon csökkenne. Feltételeztetik, hogy 400 millió forintnyi papírpénzforgalom és p. o. 20 százaléknyi ezüstágio mellett 6 forintot érven egy mérő búza, e szerint 800 millionyi papírforgalom és 100 százaléknyi ezüstágio mellett is ugyanannyit érne. Pedig bizonyos, hogy a cikkek árai mindég a pénznek fémbelei értéke szerint fognak megalakulni és fém pénzben kifejezve kiviteli cikknél nem fognak többet különbözni a külpiacon jegyzett áráktól, mint a mennyit a szállítási bér és a kereskedői nyereség tehetnek. A kiviteli kereskedő ugyan a lehető árfolyam-ingadozásra való tekintettel a termelőnek valamivel kisebb árat fog fizetni (fémre számítva át) mint állandó pénzérték mellett engedélyezne a verseny befolyása alatt, de azért a külföldnek nem fogja olcsóbban kínálni az árut, mint a mely ár mellett vevőre számíthat, ha csak saját érdekeit egész vakon félre nem ismeri. Ha az agio emelkedésével párhuzamosan nem emelkednének a kiviteli cikkek árai is, helyreállítva az arányt a bel- és külföldi árak közt, ez azon sajnos tényről tanuskodnék hogy az illető nemzetnek egy fia sem képes a pénzérték átszámítása által megkivánt igen egyszerű mennyiség-tani műveletekre, és ennél fogva a külföldi kereskedő zsebébe hagyja folyni az egész különbözetet; a mit legalább kívánni nem kellene. Egy tekintetben különben mégis lehetséges, hogy a forgalmi közeg elértéktelenülése befolyhat a kivitel növelésére: az áltai, hogy a belföldi lakosság némely osztályai, melyek jövedékből élnek, kevesebbet vásárolhatnak; a belföld megcsökkent fogyasztási képessége, a reá kényszerített nélkülözések, látszólagos felesleget okozhatnak, mely a külföldön keres piacot, talál is, mert az ilyen felesleg kétségtelenül lenyomja az árakat, ha nem lennének már elég alacsonyak arra, hogy a kivitel kifizesse magát. Ítélje meg a tisztelt olvasó, hogy ez öröndetes ténynek tartható-e.

Röviden következőleg jellemezhető a kérdéses nézet: ha valaki a magas agiót azért tartja kívánatosnak mivel a kivitel gyarapodását várja tőle, úgy feltételezendő, miszerint a nagy kivitelt csak azért kívánja, hogy a külföld olcsó áron sokat fogyaszthasson, nem pedig azért, hogy a belföld a kivitt áruk helyett sok pénzt vagy sok behozatali árut válthasson be.

A kényszerfolyamú papirospénz-forgalomnak tehát nincs egy

jó oldala sem és a legszilárdabb meggyőződéssel ismételtethjük, mit fennebb mondtunk: ha a vihar, mely rendkívüli eszközöket mellőzhetlenné tett, lecsillapult, az államnak legelső feladatai közé kellene soroznia a természetes állapotnak helyreállítását, vissza nem riadva a tehertől, mely e feladat teljesítéséből reá hárul. Fájdalom, nem mondhatni, hogy az államok ez elvet követnék, vagy hogy annak követésében haladást tanusítanának. Ausztria 1815-ben, a béke helyreálltával azonnal hozzá látott ezen ügy rendezéséhez; habár a módoszatok, melyek közt tette, nem helyeselhetők, de a tény maga mégis arról tanuskodik, hogy a szilárd pénzérték horderejét az akkori államférfiak elismerték. Jelenben egy negyed százada, hogy a kényszerfolyam fennáll — ha ugyan mondhatni, áll arról, mi örökké ingadoz — s azóta egyéb czélokra számtalan államkölesön lett felvéve, de a fém pénzérték visszaállításának még szándoka sem lett határozottan kifejezve azon eredménytelen kísérletek óta, melyek e részben az alkotmányos korszak előtt tétettek.

Bizonyos, hogy a teher mely a *monarchiára* háramolna, főleg a jelen viszonyok közt ijesztő: 380 milliónyi tartozást, melytől most nem fizettetik kamat, kellene átváltoztatni kamatozóra. De viszont ne felejtjük el, hogy Ausztriában 1876-ban válik rendelkezhetővé, Magyarországon pedig, már a jelen pillanatban rendelkezhető a jegy kibocsátási jog, a jegy bankszabadság, melyet hasonló népességi és területi viszonyokat mutató államok magas áron tudtak értékesíteni, olyan időben, mikor a pénz értéke egyéb javakéhoz képest még tetemesen magasabb volt mint most, következésképp a fizetett árhoz képest kisebb forgalom volt várható. A jegy kibocsátás észszerű és a közérdeknek megfelelő felhasználása által azon tőke kamata kétségtelenül nagy részben fedezhető volna. Még jobbnak tűnik fel az arány, ha Magyarország ügyét külön választjuk Ausztriáétól, minthogy az államnak az osztrák nemzeti bank iránt való 80 milliónyi tartozásában Magyarország nem részes és így a konvertálandó tartozás csupán a 300 milliónyi állampapírpénznek Magyarországot illető hányada, mintegy 90 millió lenne. Az ebből az országra háruló terhet alig képzelhető, hogy ne fedeznék azon előnyök, melyeket akár a szabadságnak eladása által, akár a jegy kibocsátási üzlet jövedelméből biztosíthatna magának az állam — főleg a fém pénzérték helyreállítására megtett első, de komoly lépések után is bizton javulandó hitelviszonyok közt.

Magyarországra nézve a fém pénzérték visszaállításának kétszeres fontossága van, minthogy ettől elválaszthatlan — vagy legalább annak tartatik — a bankkérdés megoldása is.

Azonban nem célja e munkának és átlépné annak szorosan elméletire kiszabott keretét, e kérdés megoldásának módozataival foglalkozni, s erre nézve gyakorlati javaslatokkal állani elő. Az elvek, melyeknek hasonló művelet keresztülvitelénél irányadóknak kellene lenniök, az előbbeni fejezetben, a XI-től kezdve, ki voltak fejtve és indokolva. Alkalmazásuk a felforgó esetre egyszerű és semmi nehézséget nem tartalmaz.

TARTALOM.

A. Első rész. A hitel és bankok.

	Lap.
I. Fejezet. A hitel szerepe a forgalomban	3
II. » A kamatról	25
III. » A bankok mint a hitel közvetítői	45
IV. » Visszapillantás a bankok fejlődési történetére	63
V. » A váltó-üzlet	103
VI. » Előlegezés kézi zálogra s egyéb hitelnyújtási módok	136
VII. » Kamatfizetéssel járó hitelélvezet	156
VIII. » Kamatfizetéssel nem járó hitelélvezet	173
IX. » A folyó számlákról, giró, utalvány és pénzbeszedési üzletről	187

B. Második rész. A jegybankok és a forgalom.

X. Fejezet. A jegybankügy jelen állása	203
XI. » A teljes fémfedezet elmélete	270
XII. » A fémkészletről általában	992
XIII. » Hitelnyújtás bankjegyek alapján	324
XIV. » A bankvagyon mint a jegytervezések biztosítója	338
XV. » Bankszabadság és bankszabadság	350
XVI. » Bankjegyek és betétek egymáshoz való viszonyukban	399
XVII. » A pénzügyről	418
XVIII. » Jegybankok felállításának és vezetése körül követendő általános elvekről	432
XIX. » Kényszerfolyamú papírpénzről különös tekintettel saját hazai viszonyainkra	445

Sajtóhiba.

Következő értelemzavaró sajtóhiba kijavítása kéretik :
a 126. lapon 3. sor (alulról) *megnevezve* helyett olvasandó *megszerezve*.